

Keijo Koivisto

Itsenäisen Suomen kanta- aliupseeriston synty, koulutus, rekrytointitausta ja palvelusehdot

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 98

Keijo Koivisto

Itsenäisen Suomen kanta-
aliupseeriston synty, koulutus,
rekrytointitausta ja palvelusehdot

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H320
toukokuun 24. päivänä 2008 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Itsenäisen Suomen kanta-
aliupseeriston synty, koulutus,
rekrytointitausta ja palvelusehdot

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 98

Keijo Koivisto

Itsenäisen Suomen kanta-
aliupseeriston synty, koulutus,
rekrytointitilasta ja palvelusehdot

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Editors

Petri Karonen

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Minna-Riitta Luukka, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

In the foreground: NCO's of the 2nd Machine Gun Company of Pori Regiment in 1926

Source: Pori Brigade Museum

Picture edited by Samuli Vahteristo

URN:ISBN:978-951-39-7728-3

ISBN 978-951-39-7728-3 (PDF)

ISSN 1459-4331

ISBN 978-951-39-3258-9

ISSN 1459-4323

Copyright © 2008, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2008

ABSTRACT

Koivisto, Keijo

The Rise, Education, the Background of Recruitment and Conditions of Service of the Non-Commissioned Officers in Independent Finland

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2008, 300 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4323; 98)

ISBN 978-951-39-3258-9

Diss.

When the staff group of Finnish non-commissioned officers were formed since 1918, the model was derived from the organization of the regularly non-commissioned officers prevalent during the period of autonomy of Finland in the Russian Empire. Their regular education was started in 1921, and thereafter more schools for various branches of military service were established according to the manifold needs of the army. The courses were from the beginning of the same type as in industrial trade schools. This similarity remained there until the end of the education of the non-commissioned officers in 1973. Basic education was provided by the elementary school. Education was reformed in 1949, and in 1966 when a new educational period of all-round education which contained the essential secondary school subjects was added to it. The introduction of the methods of military psychology since the 1950s made the Non-Commissioned officers' corps more coherent because those who were unsuitable for education to army command were sifted out.

It was deemed important in Finland that the hired personnel of the conscription army originated from the same social background than the conscripts. This principle was realized: most of their fathers came from agricultural and forestry professions or from official or clerical middle-classes.

The army commanders regarded club activities of professional soldiers controlled by garrison commanders as important already from the very beginning. Besides traditional sports, the hobbies of the clubs comprised of many-sided and outward-oriented social activities. By sports club activities and charity work the clubs purported to promote the relations of the defense forces and the wider society. Many of the non-commissioned officers who were Olympic medalists and world champions were models for the youth.

Beside the official organization, the club society was an important molder of the mentality of the non-commissioned officers. Before the wars club activities were lively since almost all club members lived in the garrison even in their own regions. The club society of the Non-Commissioned officers soon recovered from the break caused by the wars. The club activities started gradually to die down in the 1960s when the quality of life improved. As the wages increased, the non-commissioned officers could afford to buy own flats and they went to the garrison only to work.

Key-words: NCO, club of the institute officers, The Institute Officers Union of the Finnish Defence Forces and Border Guard (IOU), institute officer, education of the NCO

Author's address Keijo Koivisto
Department of History and Ethnology
PO. Box 35 (H)
40014 Jyväskylä University

Supervisor Professor Toivo Nygård
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers Professor Ilkka Nummela
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä, Finland

Docent of Military History
Eero Elfvengren
Department of Military History
National Defence University, Finland
and
Docent of Military History
Department of History
University of Oulu, Finland

Opponent Docent of Military History
Eero Elfvengren
Department of Military History
National Defence University, Finland
and
Docent of Military History
Department of History
University of Oulu, Finland

ALUKSI

Käydessäni aikanaan professori Mauno Jokipiin vastaanotolla esittelemässä pro graduni aihetta sain häneltä arvion, joka osoittautui myöhemmin todeksi: ”Aihe on oikein hyvä. Siinä riittäisi tutkimista väitöskirjaksi asti.”

Sittemmin tämän työn aloittamiseen ja etenemiseen ovat vaikuttaneet monet toisistaan riippuneet asiat, kuten ali-, toimi- ja opistoupseerien ammattikuntahistoria – projekti.

Erityisesti haluan kiittää työni ohjaajaa professori Toivo Nygårdia ja professori Petri Karosta, jotka ovat ystävällisesti estäneet tekijää eksymästä syrjäpoluille. Kiitoksen ansaitsevat myös dosentit Heikki Rantatupa, Kalervo Ilmanen ja Matti Viitaniemi, joilla on aina ollut aikaa kysymyksilleni. Myös professori Esa Konttinen, professori Martti Siisiäinen ja professori Marjatta Marin ovat suhtautuneet ymmärryksellä pulmiini selvitellessäni tutkimuskohteeseeni liittyviä sosiologian kysymyksiä. Jyväskylän yliopiston kirjaston henkilökunnalle lausun mitä parhaimmat kiitokset aina avuliaasta ja kärsivällisestä neuvonnasta ja palveluista. Samanlaisesta arvokkaasta avusta kiitän myös Kansallisarkistoon liitetyn entisen Sota-arkiston tutkijapalvelua.

Lisäksi kiitän lukuisaa joukkoa tutkijoita Jyväskylän yliopistolla ja muualta sekä entisiä ammattikollegojani tuesta, suopeasta ymmärtämisestä sekä kannustuksesta ja minulle tärkeistä näkökulmia avanneista keskusteluista painiskellessani monien tutkimukseeni liittyneiden pulmien kanssa. Saamani tuki on ollut korvaamatonta. Myös Suomen Sotilassosiologisen Seuran piirissä olen saanut valt. lis. Olli Hariselta ja monilta muilta virikkeitä tähän työhön.

Kiitän tutkimustyöni esitarkastajia professori Ilkka Nummelaa ja sotahistorian dosentti Eero Elfvengreniä työni viimeistelyssä auttaneista arvokkaista huomioista ja kommentteista.

Lopuksi kiitän myötäelämisestä ja tuesta entisiä ammattiveljiäni ja työtovereitani sekä ystäviäni ja sukulaisiani. Kaikkia kiitokseni ansainneita nämä rivit eivät enää tavoita. Lähiomaisilleni, puolisololleni Maijalle ja pojilleni Timolle ja Tomille, lausun kiitokset harrastukseni ymmärtämisestä. Nyt pitkän ajan jälkeen on, uskoakseni, enemmän aikaa myös perheelle.

Laukaassa 14.4.2008, Keijo Koivisto

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Jalkaväen aliupseerikoulun kurssiohjelma v. 1921	49
TAULUKKO 2	Jalkaväkikurssien tuntimäärät 1929 - 1939.....	53
TAULUKKO 3	Kadettikoulun oppiaineet 1920 - 1930-luvulla (yleinen linja)	57
TAULUKKO 4	Oppilaiden koulupohja jalkaväkikursseilla ennen sotia.....	69
TAULUKKO 5	Jalkaväen Aliupseerikoulun kurssit jatkosodan aikana.....	80
TAULUKKO 6	Jalkaväen Aliupseerikoulun peruskurssi n:o 2 v. 1946 ohjelma	98
TAULUKKO 7	Jalkaväen Aliupseerikoulun peruskurssi n:o 4 v. 1947 ohjelma	98
TAULUKKO 8	Jalkaväen Aliupseerikoulun peruskurssi n:o 10 v. 1950 ohjelma	100
TAULUKKO 9	Kanta-aliupseerikoulun peruskurssin n:o 23 v. 1963 - 64 ohjelma.....	101
TAULUKKO 10	Kanta-aliupseerikoulun pk:n n:o 10 II jakson (v. 1950) ohjelma	102
TAULUKKO 11	Aliupseerikoulun pk:n aselajilinjojen oppiaineet 1958 - 1964	103
TAULUKKO 12	Aliupseerikoulun v. 1966 - 1974 pk:n I jakson ohjelma.....	104
TAULUKKO 13	Aliupseerikoulun pk:n II jakson opetussuunnitelma 1966 - 1973	105
TAULUKKO 14	Aliupseerikoulun pk:n III jakson opetussuunnitelma 1966 - 1973	106
TAULUKKO 15	Kanta-aliupseerien isien ammatit v. 1939	131
TAULUKKO 16	Kanta-aliupseerien isien ammatit v. 1969	133
TAULUKKO 17	Opistoupseerien isien ammatit v. 2002.....	134
TAULUKKO 18	Kanta-aliupseerien isien ammatit elinkeinoryhmittäin ennen sotia	136
TAULUKKO 19	Kanta-aliupseerien isien ammatit elinkeinoryhmittäin v. 1969	138
TAULUKKO 20	Opistoupseerien isien ammatit elinkeinoryhmittäin v. 2002	139
TAULUKKO 21	Kanta-aliupseerien-opistoupseerien koulusivistys.....	143
TAULUKKO 22	Kanta-aliupseerien-opistoupseerien syntymäläänit.....	148
TAULUKKO 23	Aliupseerien palkat ja luontaisedut v. 1918.....	158
TAULUKKO 24	Eräitä puolustusvoimien peruspalkkoja v. 1918 - 1939.....	161
TAULUKKO 25	Valtion virkamiespalkkojen ryhmittely v. 1939 - 1946.....	163
TAULUKKO 26	Eräitä puolustusvoimien peruspalkkoja v. 1939 - 1945.....	164
TAULUKKO 27	Eräitä puolustusvoimien peruspalkkoja v. 1947 - 1968.....	166
TAULUKKO 28	Puolustusvoimien sisäiset palkkaerot v. 1947 - 1968.....	167
TAULUKKO 29	Aliupseerien toimet v. 1921 - 1970	237
TAULUKKO 30	Pk:lle v. 1956 tulleiden kanta-aliupseerien uran valinnan syyt	238

SISÄLLYS

ABSTRACT
ALUKSI
TAULUKOT
SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	9
1.1	Tutkimustehtävä.....	10
1.2	Aikaisempi tutkimus.....	11
1.3	Lähteet ja metodi.....	13
2	SOTAVÄKI SUOMESSA ENNEN ITSENÄISYYTTÄ	16
2.1	”Vanhan väen” aliupseeriston koulutus ja virkajärjestelyt.....	17
2.2	Suomi ilman omaa sotaväkeä v. 1904 - 1917.....	21
3	PERUSKOULUTUS - PORTTI ALIUPSEERIURALLE	24
3.1	Aliupseerikoulutus v. 1917 - 1920	25
3.1.1	Aliupseerikoulutus saksalaiskaudella.....	29
3.1.2	Aliupseerikoulutus saksalaiskauden jälkeen	34
3.2	Kanta-aliupseerikoulutusjärjestelyt vuosina 1921 - 1939.....	37
3.2.1	Aliupseerikoulun hallinto ja opetuskäytännöt	41
3.2.2	Kanta-aliupseerien peruskurssien toteuttaminen	47
3.2.3	Kanta-aliupseerikoulutus vs. kadettikoulutus.....	54
3.2.4	Sotakoulun opiskelijana	60
3.2.5	Koulutukseen rekrytoidut oppilaat.....	68
3.2.6	Aliupseerikoulutuksen tulokset ennen talvisotaa.....	71
3.3	Sota-ajan kanta-aliupseerikoulutus.....	73
3.4	Kanta-aliupseerikoulutus jatkosodan jälkeen	84
3.4.1	Koulutussuunnitelmat ja niiden toteutuminen	92
3.4.2	Kanta-aliupseerioppilaana sodan jälkeen.....	107
3.4.3	Oppilaiden rekrytointi sotien jälkeen.....	116
3.4.4	Kanta-aliupseerikoulutuksen kehityspiirteet sotien jälkeen...	120
3.4.5	Kanta-aliupseerien peruskoulutus päättyy	123
4	KANTA-ALIUPSEERIEN TAUSTA	125
4.1	Sosiaalinen tausta	127
4.2	Kanta-aliupseerien pohjakoulutus	139
4.3	Koulutuksen merkitys kasvaa	142
4.4	Syntymäläänit - alueellinen alkuperä	146
5	PALKKAUS JA EDUNVALVONTA.....	151
5.1	Palkkakehityksen pääpiirteet.....	153
5.1.1	Kanta-aliupseerien palkat v. 1918 - 1938.....	157

5.1.2	Kanta-aliupseerien palkat v. 1939 - 1945.....	163
5.1.3	Kanta-aliupseerien palkat v. 1947 - 1968.....	165
5.2	Muut kokonaispalkkauksen edut.....	167
5.2.1	Asunnot	169
5.2.2	Komennus- ja leirirahat	172
5.2.3	Siviilihuolto ja eläketurva	175
5.3	Menettelytapalaista virkaehtosopimusjärjestelmään	181
5.4	Palkkaesitysten tekijästä neuvotteluosapuoleksi.....	183
5.4.1	Ammattijärjestön toimintamuodot.....	186
5.4.2	Edunvalvonta uusiutuu	189
5.4.3	Aliupseerien työaikakysymykset.....	192
6	ALIUPSEERIEN YHTEISÖ VARUSKUNNASSA	195
6.1	Aliupseeriklubien synty ja vakiintuminen	197
6.2	Kerhotoiminnan pääpiirteet ennen talvisotaa	204
6.3	Sotien ajan kerhotoiminta	206
6.4	Kerhotoiminta viriää sotien jälkeen	207
6.5	Opintokerhot ja harrastukset	212
6.6	Sosiaalinen toiminta	215
6.7	Kerhotoiminnan merkitys	217
7	KANTA-ALIUPSEERIN AMMATTI JA IDENTITEETTI.....	220
7.1	Sotilaskoulutus - suljettua koulutusta ja tietoa	225
7.2	Yleiset ja erityiset kelpoisuusehdot.....	229
7.3	Tehtäväkuvat muuttuvat	233
8	LOPPUKATSAUS	240
	SUMMARY	251
	LÄHTEET	258
	LIITTEET	
LIITE 1	Perus- ja jatkokoulutuksen aselajilinjat v. 1954 - 1971	271
LIITE 2	Kanta-aliupseerikursseilla koulutetut v. 1921 - 1974	273
LIITE 3	Lahden Hennalan kasarmialue	276
LIITE 4	Kanta-aliupseerikoulut	277
LIITE 5	Kanta-aliupseerien peruskurssit	279
LIITE 6	Kanta-aliupseerikurssien opetustunnit peruskursseilla.....	297

1 JOHDANTO

Kanta-aliupseeri oli varusmiespalvelustaan suorittavan sotilaan lähin esimies ja hänellä oli käyttäytymisellään mahdollisuus myös yksilötasolla vaikuttaa miesten palvelusmotivaatioon ja suhtautumiseen armeijaa kohtaan. Itsenäisen Suomen väestöstä ennen vuotta 1974 varusmiehinä olleet ovat kohdanneet tämän tutkimuksen kohteen kanta-aliupseerin palvelusaikanaan, joten ammattisotilaana tutkimuskohteen edustaja on tuttu lähes koko miespuoliselle väestölle ja kohteesta tiedetään kaikki olennainen. Vai onko sittenkään tuttu ja paljonko ammattisotilaista yleensäkin tiedetään muuta kuin se mitä varusmiesten ”rivistä” näkyy? Tämän tutkimuksen tarkoituksena on valaista kanta-aliupseerina palvelleiden henkilöiden virkauraa ja yksityiselämää siltä osin, jota virka - tai tässä tapauksessa toimi - ikään kuin ohjaa.

Kanta-aliupseerien tehtävistä yksikön vääpelin tehtävä ja itse vääpeli ovat otaksuttavasti jääneet jokaisen palvelukseen astuneen varusmiehen mieleen. Ohjesäännöissä on määrätty muun muassa yksikön vääpelin tehtävät tarkasti, jopa kaavamaisesti. Kukaan varusmiehenä ollut ei ole voinut välttyä kohtamasta vääpeliä ja oman joukkueensa ja komppaniansa kouluttajina toimineita kanta-aliupseereita.

Kirjallisuuden henkilöinäkin kanta-aliupseeri on esiintynyt monissa romaaneissa. Heitä ovat muun muassa Pentti Haanpään vääpeli Sadon tapaus ja Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan vääpeli Korsumäki sekä hänen kaaduttuaan seuraajansa ylikersantti, sittemmin vääpeliksi ylennetty Sinkkonen. Kaksi jälkimmäistä tavallaan saivat myös näkyvän hahmon Edvin Laineen elokuvassa. Vääpeli esiintyi myös monissa suomalaisissa ns. sotilasfarsseissa. Itse asiassa päähenkilöiden kirjo näyttää pelkistettynä seuraavanlaiselta: komppanian toimiston nokkela lähetti, sotamies tai alokas, jämäkkä komppanian vääpeli, joka ei ole kuitenkaan kovin suurilla järjen lahjoilla varustettu ja komppanian päällikkö tai vastaavasti nuori luutnantti, jotka myös tuovat filmeissä esille armeijan parhaita yleviä arvoja. Kuvaan kuuluu vielä luutnantin pyrkimykset varuskunnan päällikön, joka on vähintään eversti, kauniin ja sensuellin tyttären hyväksytyksi sulhaseksi. Iäkkäämpänä vääpeli seurustelee everstin jo keski-ikäisen reippaan ja mielellään pulskan kotiapulaisen kanssa. Pertti Pasasen myöhempi-

en aikojen elokuvasankarin, vääpeli Körmy, seikkailut ovat jo sillä tasolla, ettei tämä uusi vääpeli ole enää kovin uskottava.

Millainen sitten oli kanta-aliupseerien elämäntien kulku? Siihen liittyvät uralle tulo, sosiaalistuminen työympäristöön, koulutus ammattiin ja useimpien ammatillinen jatkokoulutus. Yksityiselämän puolella olivat perheasiat ja harrastukset, joista urheilu oli merkittävin. Urheilun alalla on ollut menestyjinä suuri joukko kanta-aliupseereita aina olympiavoittajista alkaen. Kanta-aliupseeri oli myös Vilho Ylönen, joka on toistaiseksi ainoa suomalainen sekä kesä- että talviolympialaisissa mitalin voittanut urheilija. Tärkein työ kanta-aliupseereilla oli varusmiesten kouluttaminen taistelijoiksi sodan ajan joukkoihin. Kanta-aliupseerien koulutus antoi pätevyyden myös joihinkin suojeluskuntien tehtäviin, jota seikkaa tässä tutkimuksessa ei ole mahdollisuutta tarkastella. Maailmansotien välisen ajan koulutustulokset olivat hyvät jos sitä mitataan talvi- ja jatkosotien taisteluilla. Jatkosodan jälkeistä työtulosta ei voida sillä tavalla mitata, mutta ainakin suomalaiset ovat menestyneet YK-tehtävissä saaden jatkuvasti arvostusta osakseen. Itsenäisen Suomen varusmieskoulutuksen tulos on koko armeijan henkilöstön ansiota, joten ansio ei yksin ole kanta-aliupseerien. He ovat kuitenkin tehneet armeijan suurimpana yksittäisenä henkilöstöryhmänä oman osuutensa kunnialla.

1.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuksen kohteena on itsenäisen Suomen armeijan suurin henkilöstöryhmä, kanta-aliupseeristo ja sen virallinen ja epävirallinen asema. Tutkimuksen keskeisinä asiakysymyksinä ovat aliupseerien peruskoulutus, sosiaalinen tausta, kanta-aliupseeriyhteisö varuskunnassa, palkkaus ja sosiaaliset edut sekä ammattikuntaistumisen ilmeneminen. Sosiaalisen taustan yhteyteen liittyy myös uralle rekrytoiminen. Tutkimuksen ajallinen lievä painopiste on maailmansotien välisessä ajassa, jolloin itsenäisen Suomen armeija varsinaisesti luotiin, mutta tutkimuksessa käsitellään myös sotien jälkeistä aikaa aliupseerikunnan kehittymisen vertaamiseksi. Myös aikaan ennen itsenäisyyttä luodaan katsaus, koska yleinen asevelvollisuus otettiin silloin käyttöön. Tämän tutkimuksen johtoajatus on kanta-aliupseeriston asema rauhan ajan virkamiehinä. Siksi sota-ajan käsittely, sodankäynnin ja sotilaallisten tehtävien näkökulma jätetään tässä taka-alalle sotien poikkeuksellisten vaikutusten takia, joskin sotien ajan asioita joudutaan tarkastelemaan koulutusta, uraa ja tehtäviä koskevissa asioissa. Tutkimuksessa on myös yhteisöä koskevassa tarkastelussa jätettävä vähälle huomiolle varuskuntien kanta-aliupseerien ja muun henkilöstön osallistuminen kunnallispoliittiseen toimintaan, kuten myös kanta-aliupseerien urheilutoiminta- ja saavutukset, jotka aliupseerien henkilöstöryhmän osalta olivat merkittäviä.

Tutkimuskohteen virkaan liittyvä nimikkeistö on muuttunut aikojen kuluessa. Lisäksi voidaan todeta se yleisesti tiedossa oleva tosiasia, että armeijassa käytetään lyhenteitä ja sotaväki on vielä itse määritellyt niistä suuren osan.

Lyhenteet ovat ongelmallisia tekstissä, etenkin kun ne ovat vuosikymmenien kuluessa muuttuneet, mutta niiden käyttäminen on eräissä tapauksissa välttämätöntä. Muun muassa matrikkeleissa ja sotilasasiapapereissa on jokaisessa ainakin joitain lyhenteitä. Tässä esityksessä pyrin välttämään lyhenteitä mahdollisimman paljon. Liitteenä on luettelo tärkeimmistä käytetyistä lyhenteistä.

Pyrin käyttämään puolustuslaitoksesta yleisiä yleiskielen nimikkeitä, kuten armeija, sotaväki jne. Ongelmallinen nimikeasia on itse tutkimuskohde, kapitulanttialiuupseeri, kanta-aliupseeri tai vain aliupseeri. Myös vakinaisen väen aliupseeri-käsite on yleensä käsitetty kanta-aliupseeriksi. Asiakirjoissa esiintyy hyvin usein myös sana alipäälystö, joka voi asiayhteydestä riippuen tarkoittaa kaikkia palkallisia aliupseereita tai laajemmin heitä ja aliupseereihin rinnastettavia sotilasalivirkamiehiä. Kapitulanttialiuupseeri¹ oli sitoumuksen perusteella määrääjäksi palkattu palkkaa saava ammattialiuupseeri. Kanta-aliupseeri oli vuoden 1929 alussa käyttöön otettu ammattinimike, joka tarkoitti pysyvään virkasuhteeseen nimitettyä vakinaisen väen ammatissa työskentelevää aliupseeria. Virkamiesoikeudellisesti ja hallinnollisesti ero kapitulanttialiuupseerin ja kanta-aliupseerin välillä oli siis selkeä. Vakinaisella väellä tarkoitettiin arkikielessä myös armeijaa yleensä: ”poikamme suorittavat asevelvollisuuden vakinaisessa väessä”.

Kapitulanttialiuupseereita eli kanta-aliupseereita palveli vain armeijassa osana sen suurinta henkilöstöryhmää. Suojeluskuntajärjestö rajataan tämän tutkimuksen ulkopuolelle, koska se oli vapaaehtoisuuteen perustuva kansalaisjärjestö, vaikka sen riveissä oli jonkin verran upseereita ja kanta-aliupseereita. Aliupseeri tai kanta-aliupseeri ei ole käsitteenä välttämättä aivan selkeä asia. Tekstissä käytetään sen sujuvuuden takia aliupseerista eri nimikkeitä aikaansa ja asiayhteyteen liittyen. Kun on kysymys asevelvollisuuttaan suorittavasta aliupseerista, käytetään nimikettä varusmiesaliupseeri. Kaikki muut aliupseerinimikkeet tai vain aliupseeri tarkoittavat tässä tutkimuksessa palkattuun henkilökuntaan kuulunutta ammattialiuupseeria.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Kanta-aliupseeristoa on 1900-luvun tutkimuskirjallisuudessa käsitelty hyvin suppeasti. Suomen Aliupseeriliiton toimesta on julkaistu vuonna 1954 Altti Saloilan toimittama Suomen Aliupseeriliitto 1929 - 1954 ja sittemmin vuonna 1979 laajempi Erkki Suokkaan toimittama ja osittain kirjoittama Toimiupseeriliitto 1929 - 1979, jossa mainitun liiton ja sen edeltäjien toiminnan ohella tarkastellaan myös aliupseerien ammattikunnan vaiheita. Merkittävästi laajempi on puolustusvoimien aliupseeristoa, toimiupseeristoa ja opistoupseeristoa koskeva historiateos, Sama kaiku on askelten - ali-, toimi- ja opistoupseerien historia, joka

¹ Sotilasslangissa ”kapiainen” tai ”kapitulantti” on palkattuun henkilökuntaan kuuluva sotilas, joka voi olla upseeri, aliupseeri, opistoupseeri, erikoisupseeri jne. sotilasarvoon katsomatta.

julkaistiin Päälystöliitto ry:n kustantamana vuonna 2004. Tämän tutkimuksen kirjoittajana laatimieni lukujen perusaineisto on osaksi aineistona tässä tutkimuksessa.

Puolustuslaitoksen henkilöstöasioita käsitellään yleisellä tasolla myös eräissä virallisuonteisissa historiateoksissa. Tärkeimmät ovat Puolustusministeriön historia I ja II (kirj. Martti V. Terä – Vilho Tervasmäki) sekä Puolustuslaitoksen rauhan ajan historia Puolustusvoimat vuoteen 1939 (toim. Jarl Kronlund) ja Puolustusvoimat vuosina 1944–1974 (toim. Eero Elfvengren, Mikko Karjalainen ja Veli-Matti Syrjö). Ammattikuntatutkimuksen näkökulmasta mainituissa teoksissa on käsitelty tämän tutkimuksenkin kannalta keskeisiä kysymyksiä, joskin vain suppeasti. Edellä mainittujen lisäksi on eri aselajien historiikeissa ja historioissa käsitelty myös sotilashenkilökunnan koulutuskysymyksiä.

Yleensä puolustusvoimien rauhanajan henkilöstöön kohdistuva perusteellinen tutkimuksellinen kiinnostus on ollut vähäistä eikä puolustusvoimilla itselläänkään ole ollut ilmeistä tarvetta eikä voimavaroja siihen. Vähäiset tutkimusresurssit on käytetty armeijan pätehtävään, aseellisen maanpuolustuksen ja sen kehittämiseen ja tukemiseen liittyvään tutkimustoimintaan. Niin rauhan kuin sodanajan joukko-osastojen historiikkeja on julkaistu lähinnä asiasta kiinnostuneiden tahojen, kuten sotiemme veteraaniyhteisöjen ja yhdistysten toimesta. Niiden antama hyöty tämän tutkimuksen kannalta on käytännössä marginaalinen. Yliopistoissa on laadittu rauhanajan puolustusvoimiakin koskevia eritasoisia opinnäytteitä, joista voidaan mainita erityisesti Pekka Leimun väitöskirja Pennalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä. Tutkimus liikkuu myös sosiologian, erityisesti sotilassosiologian alueella. Suomalaisista sotilasiin kohdistuvista sosiologian tutkimuksista kaikkein tunnetuin kansainvälisesti lienee Knut Pippingin väitöskirja Kompaniet som samhälle, joka on tullut tunnetuksi myös alan ulkomaisissa sotilassosiologian harrastajien piireissä. Myöhemmin suomennettuna ja kirjoittajan toimesta täydennettynä Kompania pienoisyhteiskuntana-teoksena se on saavuttanut klassikon aseman. Myös amerikkalaiset Samuel A. Stouffer, Samuel P. Huntington ja Morris Janowitz ovat kansainvälisesti tunnettuja lähinnä sotilassosiologian alan tutkijoita. Ruotsalainen Bengt Abrahamsson on myös julkaissut useita sotilassosiologian alan tutkimuksia.

Sotakorkeakoulun (myöh. Maanpuolustuskorkeakoulu) yleisesikuntaupseerikurssien opinnäytteinä, diplomitöinä, on laadittu eräitä tutkimuksia rauhanajan kanta-aliupseeriston tutkimisen näkökulmasta. Ne ovat aiheeltaan rajattuja ja osa-alueita käsittäviä opinnäytteitä, tutkimukseni kannalta tärkein on Keijo Simolan työ Kanta-aliupseerikoulutuksen järjestelyt itsenäisessä Suomessa vuoteen 1974.² Simolan erinomaisessa työssä tuodaan esille virallinen puoli eli koulutuksen järjestäjän laatimat suunnitelmat koulutuksen toteuttamiseksi. Omassa Suomen historian pro gradussani Jalkaväen kanta-aliupseerikoulutus

² Simolan diplomityö ja tämän tutkimuksen laatijan Suomen historian pro gradu-tutkielma olivat keskeiset tutkimukset Maanpuolustusopisto 75 vuotta teoksen julkaisemisessa vuonna 1993. Mainittuja opinnäytetutkimuksia täydennettiin tutkijoiden toimesta lisätutkimuksilla vuoteen 1993 asti. Teoksen toimitustyön teki Keijo Simola.

itsenäisessä Suomessa vuoteen 1974 näkökulma on sosiaalishistoriallinen. Koulutusta ja opiskelua tarkastellaan siinä oppilaan näkökulmasta. Marja-Terttu Paanasen kanta-aliupseerien palkkausta ja muita virkasuhteen etuja koskeva pro gradu-työ on myös tärkeä tämän työn kannalta palkkauskysymyksiä koskevassa luvussa. Muista mainitsemisen arvoisia töitä ovat Markku Kallion vuonna 1939 palveluksessa olleiden kanta-aliupseerien tehtävät sotien 1939–45 aikana (SKK 1979) ja L. Saressalon Kanta-aliupseeriston asema puolustuslaitoksessa sekä merkitys kasvattajana ja kouluttajana. Kanta-aliupseeriston valinnassa, kasvatuksessa ja tehtäviin sijoittamisessa huomioon otettavat näkökohdat (SKK 1958). Lisäksi voidaan mainita vielä Maanpuolustuskorkeakoululla laaditut kanta-aliupseereita koskevat kadettien ja esiupseerikurssien tutkielmat, jotka pääasiassa suppeutensa ja lähdepohjansa vuoksi eivät kuitenkaan sovellu kovin hyvin tämän työn varsinaiseksi lähdeaineistoksi. Kaikissa on kuitenkin tutkittu kanta-aliupseeria, joten kokonaisuutena niistäkin saa jotain esille.

1.3 Lähteet ja metodi

Tämän tutkimuksen keskeisin koulutusta ja henkilöstöasioita koskeva ja läheisesti siihen liittyvä lähdeaineisto on sijoitettu Sota-arkistoon, joka vuoden 2008 alusta lukien liitettiin Kansallisarkistoon. Entisen sota-arkiston työtä jatkaa nyt Kansallisarkiston Sörnäisten toimipiste. Yhdistyminen ei ainakaan toistaiseksi ole aiheuttanut tutkijapalveluihin tai rekistereihin muutoksia.

Armeijan järjestelyistä ja johtoportaiden muuttumisesta sekä arkistojärjestelmän muutoksista johtuen aineisto on hajanaista ja monilta osiltaan puutteellista ja myös järjestämätöntä. Arkistoaines on syntynyt käyttäjän tarpeisiin ja lähetetty arkistoitavaksi määrävuosien jälkeen tai myöhemminkin asiakirjojen käyttötarpeen lakatessa. Keskeisin puolustuslaitoksen koulutusta koskeva arkistoaines on järjestetty asiasisällön perusteella omaan sarjaan, joka helpottaa tutkimustyötä tältä osin. Vaikka aineistosta pääosa koskeekin itse koulutusta, on joukossa henkilöstön sosiaalista asemaa koskevia kannanottoja. Sota-arkistossa säilytetään muun muassa henkilöistä aikanaan syntyneet kankortit, nimikirjat ja muut virka-asiakirjat. Kokonaisuutena yksityisestä henkilöstä syntynyt arkistoaineisto on historiallisessa mielessä merkittävä lähdeaineisto, minä hyväksikäyttöä tutkimuksissa vielä toistaiseksi rajaa henkilörekisterisäädösten pitkät salattavuusmääräajat.

Puolustuslaitoksen henkilökuntaa on tutkittu virkatyönä erilaisissa komiteoissa ja toimikunnissa, joista osa on puolustusministeriön ja puolustusvoimien asettamia. Niissä on yleensä johdantona katsaus tutkittavan asian historiaan, jossa käsitellään sekä tutkittavaa asiaa että kohteen, kuten aliupseeriston, virallista historiaa hallinnon näkökulmasta. Näistä ovat tärkeimmät Puolustusrevisiointi(komitean) mietintö vuodelta 1926, Puolustusrevisiokomitean mietintö vuodelta 1949 ja eräät kanta-aliupseerien asemaa tutkineet komiteat ja vastaukset. Edellä mainittujen mietintöjen anti on siinä, että niissä käsiteltiin muun

muassa henkilöstöpolitiikan keskeisiä kysymyksiä henkilöstöryhmien asioiden hoitamiseksi. Puolustuslaitoksen piirissä on ollut tapana erityisesti puolustusministeriön asettamien komiteoiden ja toimikuntien selvitysten avulla tutkia muun muassa henkilöstön tai henkilöstöryhmien asemaa ja muita niihin liittyviä selvityksiä, joita tässä ei erikseen voida mainita niiden lukuisuuden vuoksi. Näitä (sota-arkistossa) säilytettäviä mietintöjä on omassa sarjassaan koko laitoksen toiminnan ajalta pääosan ollessa jatkosodan jälkeisiltä vuosilta.

Valtioneuvosto asetti vuonna 1923 yllä mainitun puolustusrevisio-nimisen komitean tutkimaan ja laatimaan esityksen puolustuslaitoksen kokonaisjärjestelyiksi. Komitea sai mietintönsä valmiiksi vuonna 1926. Koska komitean varsinainen ja tärkein työ koski suureksi osaksi salaisina pidettäviä maanpuolustusasioita, sen tuloksista julkaistiin vain lyhyt yleisesitys, jossa asiat esitettiin hyvin ympäröityinä. Myös komitean varsinainen ja salainen mietintö on periaatteessa keskeisten asioiden suuntaviivojen osoittamista myös mitä tulee vakituiseen henkilöstön asemaan ja koulutukseen. Samat perusperiaatteet pätevät myös jatkosodan jälkeisen puolustusrevisio-komitean työhön.

Puolustusrevisio-komiteassa (1926) toimi sotilasjaosto, joka käsiteli varsinaiset sotilasasiat. Jaoston istuntopöytäkirjoista ilmenee muun muassa se, että kokouksissa oli esillä monia ajankohtaisia henkilöstöasioita, joista tehtiin saman tien ehdotuksia asioiden hoitamiseksi. Moni kiireelliseksi katsottu asia käsiteltiin ministeriössä ja muissa toimivaltaisissa valtioelimissä ja tuli hoidetuksi jo ennen kuin varsinainen komiteamietintö vuonna 1926 annettiin. Osa komitean asiakirja-akteista on puutteellisia. Ne antavat kuitenkin monipuolisen kuvan 1920-luvun armeijan pulmakysymyksistä. Sen työ oli mielestäni merkittävä taustatekijä kehitettäessä varsinaisen sodan ajan armeijan ohella myös sotien välisen ajan rauhan ajan armeijaa ja sen palkatun henkilöstön asemaa.

Puolustusrevisio-komitean (1949) työ noudatti samantapaista toimintatapa kuin vuoden 1926 komitealla oli ollut. Komitean työn tuloksena puolustuslaitoksessa tehtiin tarpeelliset katsotut uudistukset 1950-luvun vaihteesta alkaen. Kanta-aliupseerikoulutukseen kiinnitettiin suurta huomiota ja koulutus uudistettiin ja keskitettiin. Myös henkilökunnan yhteiskunnalliseen asemaan kiinnitettiin komitean työssä paljon huomiota. Edellä mainituissa komiteoissa kanta-aliupseeri- ja aktiiviupseerikoulutusta on tarkasteltu erillisinä. Tässä työssä olen käsitellyt myös upseerikoulutuksen rakennetta suhteessa kanta-aliupseeri koulutukseen niiden erojen havainnollistamiseksi.

Tärkeän lähteen muodostavat lait ja asetukset puolustusvoimista sekä valtion virkamiehiä koskevat palkkauslait ja asetukset, joilla virkamiesten palkkaus vahvistettiin ennen valtion virkaehtosopimusjärjestelmän syntymistä. Puolustuslaitoksen osalta kantahenkilöstön asemaa ja oikeuksia koskivat lisäksi monet ohjesäännöt.

Kanta-aliupseerien sosiaalisten taustatekijöiden tutkimiseen liittyvien otosten lähteinä on käytetty matrikkeleita ja sota-arkistossa olevia henkilöasiakirjoja, sekä kanta-aliupseerien henkilömatrikkeleita vuosilta 1936 ja 1969. Vuoden 1936 matrikkeleissa on käytetty lähdetietoina valikoidusti yleisiä nimikirjatietoja. Teoksen toimitustyötä tehtiin (v. 1935) yhteistyössä muun muassa Suo-

men Valkoisen Ruusun ritarikunnan ja yleisesikunnan (YE) kanssa. Vuoden 1936 matrikelin laatimisessa käytettyjen tietojen tarkistamistavan takia sitä on pidettävä varsinaisiin henkilöasiakirjoihin verrattavana luotettavana lähteenä. Luonnokset lähetettiin lopuksi paikallisiin aliupseeriyhdistyksiin asianomaisille tarkistuksia ja mahdollisia lisäyksiä varten. Teoksesta puuttuu esipuheen mukaan vain muutamia Rannikkolaivaston ja 2. erillisen Rannikkotykistöpatteriston erikoismestareita. Henkilöitä on noin 4000 ja jälkimmäisessä noin 5100. Vuoden 1969 matrikelissa tiedot kerättiin Aliupseeriliitto ry:n toimesta erityisellä jokaiselle jaetulla kyselylomakkeella, jotka paikallisyhdistykset lähettivät teoksen toimituskunnalle. Vain noin sata henkilöä ei halunnut tietojaan julkais-tavan.

Sosiaalisen taustan tutkiminen tapahtui otosten avulla. Otokset käsittävät perusjoukosta noin viidesosan ja ovat siten lukumäärältään niin suuria, että niitä voidaan pitää edustavina. Sosiaalisen taustan tärkein tekijä, isän ammatti, on luokiteltu elinkeinoryhmäänsä soveltaen Heikki Wariksen käyttämää luoki-tusta. Vertailuaineisto perustuu ns. väestötilastoihin, jotka seurakunnat keräsi-vät vuoteen 1951 asti. Näitä tilastoja on pidetty myöhemmässä tutkimuksessa hieman epätarkkoina, mutta tämän tutkimuksen näkökulmasta ne antavat riit-tävän vastauksen kysymykseen siitä mikä oli isän ammatti ja minkä elinkeinon piiristä kanta-aliupseeriksi tultiin. Matrikelien tiedot on lähetetty tarkistetta-vaksi asianomaisille aliupseeriyhdistyksille ennen painamista. Yksi matrikelin tärkeimmistä tiedoista on isän ammatti, joka valitettavasti puuttuu neljästä kaikkiaan viidestä ammattijärjestön julkaisemasta matrikelista. Koska myös viimeisestä vuonna 1999 julkaistusta matrikelista puuttuu isän ammatti, oli tehtävä otokseen perustuva erillinen kysely isän ammatin selvittämiseksi.

Kanta-aliupseerien yhteisöä koskeva lähdemateriaali koostuu varuskun-tahistoriikeista, paikalliskerhojen historiikeista, Suomen Aliupseeriliiton julkai-suista sekä puolustusvoimien rauhan ajan historiateoksista. Suomalaisen Kirjal-lisuuden Seuran kansanrunousarkiston ATO-kokoelman aineiston avulla saa arkipäivän kokemuksia ja kertomuksia eri aikakausilta.³ Haastattelut, palve-lusuraa koskevat muistiot ja kirjeet kuuluvat sisällöllisesti samaan ryhmään kuin ATO-kokoelman aineisto. Samaa voidaan sanoa myös aliupseeriyhdistyk-sen historiikeista.

---

³ Fingerroos - Peltonen (2006) 8.

2 SOTAVÄKI SUOMESSA ENNEN ITSENÄISYYTTÄ

Ensimmäiset merkittävät toimet vuosisatojen ajan maassamme olleen sotaväen päälliköiden systemaattisesta kouluttamisesta ovat 1700-luvulta, jolloin koulutettiin laivaväelle esimiehiä ja Kadettikoulu aloitti toimintansa.

Suomessa annettiin ensimmäisen kerran järjestelmällistä sotilaskoulutusta Viaporin rakennuttajan Augustin Ehrensvärdin esityksestä alkamalla kouluttaa linnoitusten ja meriväen upseereita ja aliupseereita samaan aikaan kun linnoitustyöt aloitettiin. Suoritettavia tutkintoja oli kaksi: alemman tutkinnon suorittaneet nimitettiin aliupseereiksi ja ylemmän upseereiksi.⁴

Suomen autonomian aikaiselle sotalaitokselle tyypillistä oli vaihtelevuus. Sotaväki perustui ensin värväytyyn ammattiväkeen, sitten uudelleen käyttönotettuun vanhaan ruotujakolaitokseen ja vuodesta 1881 alkaen yleiseen asevelvollisuuteen, jonka yhtenäisyyttä vähensi koulutuksen antaminen täysin erillään ns. vakinaiselle sotaväelle ja reserviväelle.

Sodankäyntitavat kehittyivät Napoleonin ajoista alkaen ja tavoitteiden saavuttamiseksi tarvittiin todella suuria sotajoukkoja varhaisempiin aikoihin verrattuna. Tästä oli seurauksena muun muassa yleisen asevelvollisuuden periaatteen vahvistuminen, koska sotajoukkoja olisi muuten ollut vaikea saada koulutettua nopeasti riittävästi. Asevelvollisuuteen perustuva järjestelmä alkoi saada kannatusta monissa Euroopan maissa, myös Venäjällä. Sekä Venäjällä että Suomessa asiaa tutkineet komiteat päätyivät kannattamaan yleistä asevelvollisuutta.

Suomen asevelvollisuuslaki annettiin 1878 ja se astui voimaan vuonna 1881. Lain 1. § kuului: "Walta-istuiimen ja isänmaan puolustukseksi jokainen miespuolinen Suomen kansalainen on asevelvollinen." Tämän laki oli siihen tehtyine lisäyksineen voimassa vuoteen 1919 asti, jolloin väliaikainen asevelvollisuuslaki korvasi sen. Rauhanaikaisen armeijan suuruudeksi määrättiin 5000 aliupseeria ja miestä.⁵

Vakinaiseen palvelukseen kutsuttiin jokaisesta kutsuntavuorossa olleesta ikäluokasta 1500–2000 miestä arvan ratkaistessa, kuka joutui palvelukseen

⁴ Mattila (1985) 10-11. Viaporin ja Svartholman linnoitustyöt aloitettiin vuonna 1748.

⁵ Suokas (1979) 19; Osmonsalo (1949) 222-225.

tarkk'ampujapataljooniin, kuka reserviin. Reservijärjestelmä oli suomalainen käytäntö. Reservikomppaniat kouluttivat huomattavasti suuremman osan asevelvollisia kuin aktiivipataljoonat. Jokaisen tarkk'ampujapataljoonan rekrytointialueella oli neljä reservikomppaniaa. Koska ne yleensä sijaitsivat maaseutupaikajissa, niiden kautta armeija tuli tutuksi kansan keskuudessa. Reservikomppaniat olivat koolla vain kesäisin, joten koulutuksessa harjoiteltiin vain keskeisiä asioita, kuten ammuntaa. Armeijan upseerien ja aliupseerien tuli olla Suomen kansalaisia.⁶ Vuonna 1889 perustettiin vielä erityinen Suomen rakuunarykmentti, joten Suomen koolla olevaan armeijaan kuului kahdeksan tarkk'ampujapataljoonaa, rakuunarykmentti ja reserviin edellä mainitut reservikomppaniat, joita oli 32.⁷

Asevelvolliset tarkk'ampujapataljoonat olivat Uudenmaan, Turun, Vaasan, Oulun, Kuopion, Mikkelin, Hämeenlinnan ja Viipurin pataljoonat. Jokaisella oli komentaja, mutta muuten upseeripula oli suuri, sillä 189 vakanssista oli täytetty vain noin puolet. Aliupseereita oli pataljoonille koulutettu ennen uuden asevelvollisuuslain voimaan tuloa tilapäiseksi perustetussa Opetustarkk'ampujakomppaniassa Helsingissä vuoden 1879 marraskuusta vuoden 1881 elokuuhun "kantawäki-alipäällikköjen valmistamista warten asevelvollisille Suomen tarkk'ampujapataljoonille". Kurssilta valmistui 179 oppilasta.⁸ Alipäällystö oli innokasta mutta aluksi tottumaton ja määrältään riittämätöntä koulutus- ja muihin tehtäviin. Tilanne korjaantui kun asevelvollisia aliupseereita koulutettiin pataljoonissa ja heitä värvättiin asevelvollisuuden aikana ja jälkeeseen palvelukseen määrääjäksi käytännössä samaan tapaan kuin myöhemmin itsenäisyyden alkuvuosina uudessa itsenäisen Suomen armeijassa.⁹

Reserviin määrätty asevelvollinen palveli komppaniassaan ensimmäisenä kesänä 45 vuorokautta, toisena 30 ja kolmantena 15 vuorokautta. Näin lyhyellä koulutusajalla ei täysin koulutettua sotilasta tehty. Mies oli kuitenkin saanut sotilaskoulutuksen alkeet ja häntä voitiin käyttää ainakin koulutetun miehistön apuna hätätilanteessa. Vain reservikomppanian päällikkö oli vakituinen, mutta koko muu päällystö ja alipäällystö reserviläisiä. Keväisin pidettiin kuukauden pituisia päällystökokouksia, eli harjoituksia, komppanioiden päällystölle ja alipäällystölle, jotta näiden ammattitaito säilyisi ajan tasalla.¹⁰

2.1 "Vanhan väen" aliupseeriston koulutus ja virkajärjestelyt

Tässä luvussa tarkasteltu aihe, vakinaisen väen aliupseerikoulutus, menee tavallaan ajallisesti tutkimuksen ulkopuolelle. Autonomian aikana aliupseerien koulutuksessa ja heidän palvelussuhteen ehdoissaan oli kuitenkin paljon sellaisia keskeisiä piirteitä, joita sittemmin esiintyi itsenäisen Suomen aliupseeriston

⁶ Terä - Tervasmäki (1973) 15.

⁷ Kronlund (1988) 19.

⁸ Suokas (1979) 19-20.

⁹ Kronlund (1988) 20.

¹⁰ Kronlund (1988) 21.

palveluksessa, koulutuksessa ja palkkauksessa, joten on perusteltua käsitellä myös autonomian ajan aliupseerikoulutusta vertailun takia.

Tärkeän aliupseerikaaderin luominen uusille tarkk'ampujapataljoonille ratkaistiin perustamalla noin kaksi vuotta ennen asevelvollisuuslain täytäntönpäntöä keisarillisen julistuksen nojalla opetustarkk'ampujakomppania elokuun alussa 1879, jonka oppilasvahvuudeksi määrättiin 200 miestä. Koulun tarvittava henkilöstö, upseerit ja aliupseerit, komennettiin Suomen Kaartista, koska Venäjän armeijassa ei ollut sellaista suomalaista aliupseeristoa, joka olisi tullut kysymykseen tarkk'ampujapataljoonien aliupseerivakansseja täytettäessä.¹¹

Aliupseerikokelaat rekrytoitiin vapaaehtoisista, joilta edellytettiin 20–25 vuoden ikää, luku-, kirjoitus- ja peruslaskutaitoa sekä palvelukseen soveltuvaa fyysistä kelpoisuutta. Vain 156 hakijaa 600:sta hyväksyttiin kaikki vaatimukset täyttävinä. Koulutus aloitettiin marraskuussa 1879. Vahvuutta täydennettiin vielä 44 miehellä vuodenvaihteeseen mennessä. Seuraavan vuoden elokuussa otettiin vielä 25 miestä lisää, koska osa aiemmin valituista oli jouduttu vapauttamaan alalle soveltumattomina. Aliupseereiksi valmistui vain 177 miestä, sillä opetusta haittasi oppilaiden heikko koulutuspohja ja koulutuksellisten valmiuksiensa epätasaisuus. Erilaista koulusivistystä oli saanut vain 105 oppilasta. Lisäksi koulutusaikana pilkkukuume-epidemiaan kuoli seitsemän oppilasta. Useimmat oppilaat olivat maaseudulta: maatalojen poikia oli 97 ja maataloustyöläisiä 73, loput muita. Suomenkielisiä oli 171, sekä suomen- että ruotsinkielisiä oli 40 ja vain ruotsinkielisiä 23 miestä.¹²

Venäläisiin ohjesääntöihin perustuva koulutus sisälsi yleisiä oppiaineita ja ohjesääntöjen opiskelua ja voimistelua. Kivääriampumakoulutus alkoi seuraavana keväänä. Komppanialta puuttui harjoitusosasto, joka olisi tehostanut käytännön koulutusharjoittelua. Osa oppilaista tuli komppaniaan lähes vuoden verran muiden jälkeen, mistä oli haittaa. Koulutukseen pääsyn edellytyksenä oli kolmivuotisen palvelussitoumuksen tekeminen opintojen jälkeen. Jokaiseen pataljoonaan määrättiin 22 aliupseeria, paitsi Uudenmaan, joka sai yhden enemmän. Pataljoonissa todettiin yleisesti uusien aliupseerien hallitsevan opetusohjelmien asiat ja koulutusmenetelmät, mutta käytännön kokemusta puuttui. Ennen ensimmäisten alokkaiden saapumista aliupseereille annettiin pataljoonissa jatkokoulutusta lokakuusta alkaen. Opetustarkk'ampujakomppaniasta valmistuneista tuli tarkoitettu aliupseerikaaderin "selkäranka" sotaväkeen sen ensimmäisten vuosien aikana.¹³

Uusien aliupseerien koulutus jatkui vuoden 1881 jälkeen tarkk'ampujapataljoonien opetuskomennuskunnissa. Jokaisesta ikäluokasta koulutettiin kussakin tarkk'ampujapataljoonassa keskimäärin 35 miestä aliupseereiksi. Heidän oli määrä toimia seuraavien saapumiserien alipäällystönä ja heidän joukostaan värvättiin vakinaisten aliupseerivakanssien haltijat, kun vakansseja avautui sitoumusten päättymisten takia. Koulutusjärjestely perustui Venäjän

¹¹ Screen (1996) 70; Screen (2000) 61.

¹² Screen (1996) 70; Screen (2000) 61.

¹³ Screen (1996) 71; Screen (2000) 62.

sotaministeriön vuonna 1875 antamaan käskyyn. Siinä korostettiin muun muassa sitä, että aliupseerikoulutus ei ollut tarkoitettu vapaaehtoisia tai lyhennettyä palvelusaikaa suorittavia varten, vaan oli tarkoitettu kolmen vuoden pituiseen palvelukseen tulleille.¹⁴

Tarkk'ampujapataljoonien opetuskomennuskunnat olivat toiminnassa marraskuun alusta seuraavan vuoden huhtikuun puoliväliin. Venäläiseen koulutuskäskyyn verrattuna muutoksia oli paljon. Opetustapaeroavuuksien lisäksi Suomen uskonnolliset, sotilashuollolliset ja lainsäädännölliset olosuhteet poikkesivat Venäjän armeijan tilanteesta. Myös tarkk'ampujapataljoonien kesken oli koulutuksessa joitain eroavuuksia, muun muassa opetus- ja harjoitustuntien jakautumisessa eri aineiden kesken. Myös koulutuksen sisällöllinen painopiste vuosien varrella vaihteli.¹⁵

Koulutuspäivän tunnit pidettiin tuohon aikaan maanantaista perjantaihin klo 8.30-11.30 ja 15.00-18.00. Lauantaisin palvelusta oli aamupäivällä klo 8.30-11.30. Palvelusajat kuitenkin poikkesivat eri pataljoonissa sekä päivittäisten koulutusaikojen, keskipäivän tauon pituuden ja vastaavan iltapäiväpalveluksen päättymisajan että viikkotyön pituuden osalta jonkin verran toisistaan. Myös opetusaineiden keskinäiset viikkoittaiset tuntimäärät olivat erilaiset. Viikko-ohjelmat lähetettiin tiedoksi päällikköhallitukselle. Niitä lienee pidetty tarkoituksenmukaisina, koska niiden eroavuuksiin ei puututtu.¹⁶

Yleissivistävinä oppiaineina olivat uskonto, historia, maantieto, lukeminen, kirjoittaminen, aritmetiikka, venäjän kieli ja hygienia. Sotilasaineita olivat sulkeisjärjestys, pistintaistelu, kivääri ja ampumateoria, tähtäysharjoitukset, varusmiesten kouluttamisen harjoittelu, varuskuntapalvelu, sisäpalvelus, kenttä- ja etuvartiopalvelu, sotilaslainsäädäntö, organisaatio ja hallinto, sotalaitosoppi, kartanluku, urheilu ja voimistelu.¹⁷

Yleissivistävien aineiden osalta on otettava huomioon se, etteivät läheskään kaikki oppilaat suinkaan olleet saaneet edes välttävää perusopetusta. Toisaalta opetuksen tasosta pataljoonien aliupseerikursseilla pyrittiin huolehtimaan pitämällä valmennuskursseja ennen kurssien alkua koulutukseen aiotuille. Aliupseerikokelaille järjestettiin myös pääsykoe. Kurssit päättyivät kahdesta kolmeen päivään kestävään loppukokeeseen. Kursseilta saattoi joutua myös poistetuksi huonon edistymisen tai aliupseeriksi soveltumattomuuden takia. Loppukokeessa reputaneiden määrä vaihteli viidestä 30 prosenttiin. Toisaalta joskus ei ollut yhtään reputtanutta.¹⁸ Tällainen vaihtelu viittaisi itse opetuksen toteuttamisessa olleista puutteista ja ongelmista eikä niinkään heikosta kurssiaineuksesta.

¹⁴ Screen (2000) 173. Korkeampaa koulutusta saaneet asevelvolliset voitiin ylentää aliupseereiksi ilman varsinaista kurssia. Käytännössä asia toteutettiin siten, että ehdokkaat suorittivat ns. tasokokeita, joilla mitattiin vastaavia tietoja ja taitoja kuin varsinaisilla kursseilla. Siviilissä korkeampaa koulutusta saaneita varusmiehiä käytettiin myös joukko-osastoissa opetustehtävissä, kuten mm. lukemisen, kirjoittamisen ja aritmetiikan opettajina. (mt. 176.)

¹⁵ Screen (2000) 173-174; Screen (1996) 218.

¹⁶ Screen (2000) 175.

¹⁷ Screen (2000) 173.

¹⁸ Screen (2000) 178-179.

Tarkk'ampujapataljoonien aliupseerivakanssit täytettiin vuonna 1881 opetuskomppanian koulutuksen saaneilla aliupseereilla. Heillä oli periaatteessa vielä noin vuosi asevelvollisuutta jäljellä tehtävän alkaessa. Avoimina olleet vakanssit täytettiin sitä mukaa kun uusia asevelvollisia koulutettiin aliupseereiksi. Käytännössä monet pääsivät vakanssien mukaisiin tehtäviin ainakin alkuvuosina jo asevelvollisuusajana ja ottivat pakollisen asevelvollisuusajan jälkeen vuoden tai useamman pestin palvelussitoumuksen solmimalla.¹⁹ Tilanteen vakiinnuttua noudatettiin vakinaisten aliupseerien sekä komppanian muihin vastaavan virka-asteen virkamiehiin palvelukseen otossa asetuksen ohjetta, jossa määrättiin nämä otettaviksi pakollisen asevelvollisuuden jo suorittaneista. Palvelukseen ottamisen ja erottamisen teki pataljoonan komentaja.²⁰

Pataljoonien kirjavahvuudessa laskettiin koulutushenkilökuntaan kuuluviksi 42 aliupseeria. Neljä oli vääpelin, yksi varusmestarin ja vääpelin vakanssia vastaavan kuormastoaliupseerin, neljä komppanian varusmestarin, 16 vanhemman aliupseerin ja 16 nuoremman aliupseerin vakanssia.²¹

Komppanian vääpelin tehtävänä oli huolehtia, kuten myöhempinäkin aikoina, komppanian huollosta ja muista hänelle määrättyistä tehtävistä. Komppania oli jaettu neljään plutoonaan ja plutoona kahteen osastoon. Vanhemmat aliupseerit toimivat plutoonien (joukkueiden) johtajina, ja nuoremmat aliupseerit osastojen johtajina.²² Mikäli avoimia vakansseja ei ollut, pataljoonien rauhanaikainen aliupseeritilanne näyttää olleen asianmukainen.

Aliupseerien virkanimikkeitä olivat: vääpeli, plutoonan vanhempi ja nuorempi aliupseeri, pataljoonan varusmestari, vanhempi kuormastoaliupseeri (rinnastus vääpeliin) ja eriaisteiset signalistit, joista suurin osa oli ilman arvoastetta. Lisäksi pataljoonissa oli siviilivirkamiehiä ja ns. aseettomia tehtäviä, jotka jaoteltiin vanhempaan ja nuorempaan luokkaan: pataljoonan kirjoittaja, vanhempi kirjoittaja, nuorempi kirjoittaja, pataljoonan välskäri, komppanian välskäri, valmiiksi leikkaaja, komppanian varusmestari, musikantti ja eräitä muita. Edellä mainituista osan rinnastus oli aliupseeristoon, joka näkyi lähinnä palkkauksen suuruudessa. Koko henkilökunta oli kuitenkin aseellisesta tai aseettomasta palvelusasemasta riippumatta sotilaseläketurvan piirissä.²³ Tässä valossa tarkasteltuna on yhtymäkohta itsenäisen Suomen alipäällystään ja sen erikoismestarikuntaan aivan ilmeinen.

Ammattialiupseerien etuihin kuului vuosipalkka, jota korotettiin kolmen, kuuden ja yhdeksän vuoden jälkeen, vapaa muonitus osittain rahana ja elintarvikkeina käyvän hinnan mukaan, sairaanhoito sekä vapaa asunto lämpöineen ja valoineen. Asunnon puuttuessa sai vuokratrahaa. Myös perheenjäsenet saivat sairaanhoitoa, mikäli asuivat paikkakunnalla. Eläkkeen sai armeijan palveluksesta 30 palvelusvuoden jälkeen. Vakinaisessa palveluksessa oleva aliupseeris-

¹⁹ Screen (2000) 173; Alftan (2000/1888) 145.

²⁰ Suomen Suuriruhtinaanmaan asetus-kokous n:o 6, s. 9, 18.3.1886.

²¹ Suomen Suuriruhtinaanmaan asetus-kokous n:o 6, s. 3-7, 18.3.1886.

²² Alftan (2000/1888) 115.

²³ Suomen Suuriruhtinaanmaan asetus-kokous n:o 6, s. 3-7, 18.3.1886; Suomen Suuriruhtinaanmaan asetus-kokous n:o 10, Pensiioni-ohjesääntö Suomen sotaväelle ja luotilaitokselle 7.4.1886, s. 1.

toon tai miehistöön kuuluva sai nuhteettoman 25 vuoden palveluksen jälkeen oikeuden täyteen eläkkeeseen. Sairauden takia eläkkeelle pääsi aikaisemminkin. Kaikki muu valtion palvelus Suomessa ja Venäjällä laskettiin myös eläkeaikaan sotilaseläkkeeseen oikeutetun virasta erotessaan. Pakollista asevelvollisena palveltua aikaa ei laskettu eläkeikaan.²⁴

Vakansseille ottaminen, tehtävien ja palkkauksen luonne, palvelussuhteen ehdot yleensä ja kelpoisuusvaatimukset siirtyivät sittemmin periaatteessa lähes samankaltaisina itsenäisen Suomen armeijalle sen alkuvuosiksi. Vanha vuoden 1878 asevelvollisuuslakikin oli voimassa edelleen. Armeijan eläkekysymys ratkaistiin itsenäisessä Suomessa vasta vuonna 1928 annetulla lailla, jolloin armeija asetettiin ns. vakituiselle kannalle. Oikeus eläkkeeseen oli vakinaisesti virkaan otetulla sotilaalla, vaikka eläke-edut olivat ensimmäisinä vuosikymmeninä joiltain osilta heikommat kuin autonomian aikana.²⁵

2.2 Suomi ilman omaa sotaväkeä v. 1904–1917

Routavuosina venäläinen hallinto pyrki sulauttamaan suomalaisen kansallisen sotaväen Venäjän armeijaan. Keisarin vuonna 1901 antaman julistuskirjan ja uuden asevelvollisuuslain mukaan suomalaisia joukkoja olisi voitu käyttää sodan aikana Venäjän rajojen sisällä ja myös ulkomailla. Suomalaiset asettuivat vastustamaan uutta määräystä kieltäytymällä laittomina pitämistään kutsunnoista. Keisarin päätös oli tehty ilman Suomen suuriruhtinaskunnan valtiollisten myötävaikutusta. Suomessa katsottiin, ettei vuoden 1878 asevelvollisuuslakia ollut missään vaiheessa kumottu. Seurauksena vastarinnasta oli lopulta keisarin määräys lakkauttaa kaikki suomalaiset sotilasyksiköt. Reserviläisiä ei kutsuttu enää palvelukseen. Suomi oli näin jäänyt ilman kansallista armeijaa, jonka korvasi Venäjältä tuotu sotaväki. Korvaukseksi maan puolustamisesta Suomi joutui nyt maksamaan venäläisten joukkojen ylläpidosta aiheutuneiden kustannusten ohella erityisveroa. Myöhempiä aikoja ajatellen suomalaisten kansalliseen sotilaalliseen ammattitaitoon syntyi routavuosina aukkoja, joita oli vaikea paikata tulevaisuudessa kriisi- ja murrosvaiheissa.²⁶

Suomi jäi kokonaan ilman kansallista sotaväkeä siinä vaiheessa, kun viimeinen autonomian ajan suomalainen joukko-osasto, Suomen Kaarti, lakkautettiin virallisesti maaliskuussa 1906. Venäläiseltä taholta lakkauttamista perusteltiin sillä, että Suomen asevelvollisuuslakia ei toistaiseksi saanut noudattaa ja siksi ei Suomen Kaarti voinut saada henkilöstöään täydennetyksi. Sen jälkeen vain yksityisten suomalaisten oli mahdollista saada sotilaskoulutusta ja sen myötä sotilasammattin hakeutumalla Venäjän armeijaan. Tällä seikalla ei ollut

²⁴ Suomen Suuriruhtinaanmaan asetus-kokous n:o 10, Pensiioni-ohjesääntö Suomen sotaväelle ja luotsilaitokselle 7.4.1886.

²⁵ Esim. asunto ja muonitus (ym.) olivat itsenäisen Suomen armeijassa luontoisetuina vuoteen 1924 saakka, jolloin ne sisällytettiin rahapalkkaan.

²⁶ Paasivirta (1947) 29-31; Luntinen (1984) 32-33; Terä - Tervasmäki (1973) 18-19; Rantakari (1949) 322-324.

tulevia aikoja ajatellen aliupseeriston osalta kokonaisuutena merkitystä tulevis-
sa tapahtumissa.²⁷

Ensimmäisellä sortokaudella alkunsa saaneen ns. aktivistiliikkeen perin-
töä oli liikkeen uudelleen vahvistuminen vuodesta 1910²⁸ alkaen sitä mukaa
kun Venäjällä sisäiset levottomuudet lisääntyivät. Vanhempaan aktivistijouk-
koon kuului laillisuusmiehiä, vaikka toisaalta tehtiin myös salamurhia, joiden
kohteena olivat kotimaiset venäläismieliset virkamiehet. Venäjän sisäpolitiikas-
sa alkoi uusi vaihe, jossa oli tarkoitus eliminoida myös Suomi muiden suuriruh-
tinaskuntien ohessa. Tällöin lähinnä ylioppilaspireissä virinnyt uusaktivismi
lähti siitä ajatuksesta, että nyt oli mahdollista maailmansodan yhteydessä lähteä
liikkeelle vapauttamaan Suomea itsenäiseksi maaksi, kun Venäjä oli heikkou-
den tilassa. Itsenäistymiseen tarvittiin muun muassa armeijaa ja sille upseereita
ja aliupseereita. Kävi selväksi, ettei sotilaskoulutusta saisi muualta kuin Saksas-
ta, jonka kanssa Venäjä oli sodassa.²⁹ Tämä merkitsi myös sitä, että hankkeeseen
aktiivisesti osallistuvat olisivat voimassa olevien lakien perusteella myös syy-
päitä maanpetokseen.³⁰

Kirjavien vaiheiden jälkeen, joita ei tässä ole mahdollista tarkemmin käsi-
tellä, seurauksena oli suomalaisista vapaaehtoisista koostunut Jääkäripataljoona
27 muodostuminen vuodesta 1915 alkaen käytännössä ensimmäiseksi itsenäi-
sen Suomen armeijan koulutuslaitokseksi, jolla oli erittäin merkittävä painoarvo
sekä tulevassa vapaustaistelussa että myöhemmin uuden armeijan luomisessa.³¹ Jos vuoden 1918 taisteluissa valkoinen puoli olisi hävinnyt, olisivat jääkärit
saaneet petturien kohtalon eikä heillä olisi ollut tulevaisuutta kotimaassaan.
Voitokkaan vapaussodan johdosta heistä tuli arvostettuja sankareita ja armei-
jaan jääneistä Suomen uuden armeijan rakentajia.³²

Lockstedtiin saapuneet pfadfinder -kurssilaisten keskuudesta tulleet
muodostivat tulevan Suomen armeijan keskeisen upseeriston. Kaikkiaan 189:sta
kurssilaisesta sai Suomen armeija sittemmin 165 upseeria ja erikoisupseeria.
Kurssi oli alkuaankin tarkoitettu upseerikurssiksi, siksi valtaosa sen jäsenistä oli
yliopiston opiskelijoita ja ylioppilaita.³³

Pfadfinder -kurssin ohjelma sisälsi upseerikoulutuksen kaikkein tärkeim-
piä aineita, mutta osoittautui heti aivan liian lyhyeksi. Elokuussa 1915 eri vai-
heiden jälkeen kurssi voitiin laajentaa 2000 miehen vahvuiseksi Lockstedtin
harjoitusjoukoksi. Seuraavana kesänä, jolloin joukko siirrettiin rintamapalve-
lukseen Saksan itärintamalle, se sai nimekseen Kuninkaallinen Preussin Jääkä-

²⁷ Manninen (1974) 23; ks. esim. Parmanen (1936) III-osa, 561, 564 -567.

²⁸ Paasivirta (1947) 43-48; Lauerma (1966) 32. Nk. toisen sortokauden alkuna on pidetty
Venäjän duuman kesäkuussa 1910 antamaa "Helmikuun julistuskirjan mukaista" la-
kia.

²⁹ Lackman (2000) 68; Lauerma (1966) 49-51.

³⁰ Lackman (2000) 62-73; Paasivirta (1947) 47-48; Lauerma (1966) 78-80.

³¹ Terä - Tervasmäki (1973) 21.

³² Paasivirta (1947) 47-48; Lauerma (1966) 80-81, 86 ja 90-91.

³³ Lauerma (1966) 113-115 ja 134-135. Saksalaisten tarkoitusprien mukaan Pfadfinder-
kurssilla oli alunperin tarkoitus kouluttaa saböörejä Suomessa venäläisiä joukkoja
vastaan tehtäviä tihutöitä varten. Pfadfinder (suom. partiopoika) oli kurssin peiteni-
mi.

ripataljoona 27.³⁴ Rintamapalveluksen jälkeen pataljoona siirrettiin sen koulutuksen viimeistelyvaiheeseen.

Jääkäripataljoonan saavuttua Libauhun³⁵ maaliskuussa vuonna 1917 alkoi sen koulutuksessa viimeinen eli kolmas vaihe, jonka aikana oli tarkoitus antaa sellainen upseeri- ja aliupseerikoulutus, joka muuttaisi pataljoonan Suomen tulevan armeijan kaaderiksi.³⁶ Koulutusta haittasivat monet tekijät, joita tässä ei ole mahdollista lähemmin tarkastella. Koulutus ei kuitenkaan aluksi tyydyttänyt pataljoonan suomalaista päällystää. Erinäisten vaiheiden jälkeen Ludendorff määräsi, että kaikille jääkäreille oli annettava mikäli mahdollista joko upseeri- tai aliupseerikoulutus. Lisäksi teknillistä koulutusta oli tehostettava.³⁷ Tämän jälkeinen uudistettu koulutusohjelma sisälsi kaikkiaan yhdeksän erilaista kurssia: yleisesikuntakurssin, sissitoimintakurssin, pioneerikurssin, viestikurssin, konekiväärikurssin, ratsastuskurssin, aliupseerikurssin, johon osallistuivat kaikki jääkärit, jotka eivät olleet jonkun muun kurssin harjoituksissa, vääpelikurssin ja tykistökurssin. Erikoisalojen koulutusta annettiin niin monelle jääkärille, että varsinaiseen puhtaaseen aliupseerikoulutukseen saattoi osallistua noin 50–60 miestä kiväärikomppaniaa kohden. Ohjelma käsitti jo Lockstedtissa läpikäytyt asiat. Varsinaisena uutena asiana oli kuitenkin nousujohteinen kouluttajakoulutus.³⁸

Jääkäripataljoonan koulutus oli jaettu kolmeen osaan, joista viimeinen oli aliupseerikoulutusvaihe. Saksalaisen päällystön näkemyserojen takia koulutus ei ollut yhtenäistä, vaan pataljoona jaettiin neljään osaan. Vain yhdelle osalle annettiin varsinaista aliupseerikoulutusta, muut olivat pioneeri-, konekivääri- ja iskujoukkoryhmiä.³⁹ Kotimaahan palattuaan jääkärit saivat joka tapauksessa palvella kykyjensä ja pataljoonassa saamansa koulutuksen mukaan joko upseereina tai aliupseereina. He muodostivat valkoisen armeijan joukko-osastojen rungon.

³⁴ Lauerma (1966) 116, 124 ja 127.

³⁵ Kuurinmaalla sijaitseva Libau oli sovelias koulutuspaikka, jossa laajat harjoituskentät, ampumaradat ja sotasatama mahdollistivat monipuolisen koulutuksen järjestämisen.

³⁶ Lauerma (1984) 108.

³⁷ Lauerma (1966) 580.

³⁸ Lauerma (1966) 569, 575.

³⁹ Lauerma (1966) 572; ks. Lackman (2000) 212-216.

3 PERUSKOULUTUS - PORTTI ALIUPSEERIURALLE

Suomen armeijan koko koulutusjärjestelmä syntyi poikkeusoloissa ja se ei siksi heti vastannut rauhanaikaisia tarpeita. Osittain vapaussotaa ennen ja sen aikana perustettu päämaja jatkoi toimintaansa armeijan johtoportaana. Sodan päätyttyä armeijan tärkein perustyö oli asevelvollisikaluokkien kouluttaminen reserviä varten ja myös tämän työn edellyttämän rauhanaikaisen ammattiupseeriston ja -aliupseeriston kouluttaminen. Armeijassa koulutusasiat suunnitteli ja niitä valvoi koulutustoimisto, jonka nimi ja sijaintipaikka organisaatiokokoonpanoista riippuen vaihteli. Kunkin eri aselajin ja puolustushaaran aselajiosastot tai toimistot osallistuivat oman alansa koulutuksen suunnitteluun. Kaikki koulutus toteutettiin joukko-osastoissa, laitoksissa ja koulutusta varten perustetuissa sotakouluissa ja koulutuksen toteuttamista valvoivat koulutustarkastajat ja aselajien johtoportaat.⁴⁰

Koulutusosasto perustettiin yleisesikuntaan 1918 heinäkuussa mutta siirrettiin jo elokuussa armeijan päällikön esikuntaan. Kun sitten sotaväen päällikön alaiseksi oli vuonna 1925 määrätty sekä yleisesikunta että armeijan esikunta, niin yleisesikunnan osasto neljän koulutustoimisto X sai vastuulleen koulutusalan tehtävät, jotka oli jaettu kenttätyökistön koulutukseen ja yleiseen koulutukseen. Eri tehtävät oli määrätty työjärjestyksen mukaan usean upseerin kesken, joten useimmiten sama henkilö hoiti saman aselajin koulutusasioita. Laaja yleisesikunta supistui pieneksi, kun vuonna 1937 osa toiminnoista, kuten koulutustoimisto, siirrettiin puolustusministeriöön koulutusosastoksi.⁴¹ Jatkosodan jälkeen koulutusasiat hoidettiin samalla periaatteen mukaan kuin ennen sotia.

---

⁴⁰ Saressalon (1981) mukaan (ks. 16-25, 43) olot olivat sekavat vapaussodan jälkeen. Valkoinen armeija oli pääosin lomautettu, mutta kriittisen tilanteen takia maa kuitenkin tarvitsi armeijaa ja senaatti asettui saksalaisten suunnitelman kannalle, koska he lupasivat ja koulutusapua kunnes maan oma armeija olisi valmis.

⁴¹ Elfvengren (2000) 94. Puolustuslaitoksen vastuu- ja toimivaltasuhteet olivat yleisesikunnan organisaatiomuutoksen jälkeenkin vuonna 1925 keskustelun aiheena. Asioiden hoitamis- ja vastuukysymyksiä pidettiin ongelmallisina etenkin puolustusministerin roolia suhteessa joihinkin peruskysymyksiin, joista aiheutui muun muassa yliorganisointia. Koulutusalan toiminnan kannalta ei edellä mainitulla asialla ollut kuitenkaan suurta vaikutusta. Ks. esimerkiksi Elfvengren (2000) luku 6.

Itsenäisen Suomen alipäällystökoulutuksen aloittaminen kotimaassa suunniteltiin ja toteutettiin nk. Sotilaskomitean⁴² toimesta. Sotilaskomiteaa voidaan ainakin koulutuksen organisoimisen sekä eräiden muiden toimiensa osalta pitää sittemmin perustetun valkoisen armeijan päämajan jonkinlaisena edeltäjänä. Komitea lähetti Suomen eri maakuntiin suojeluskuntien organisoimiseksi henkilöitä, joiden toimestaan perustettiin alipäällystöpöytätoimiston poistamiseksi koulutusyksiköitä. Alipäällystön koulutus kehittyi vähitellen muuttuen ja kiinteiden koulutusjärjestelmäksi.

Vakinaisen armeijan synnystä vuoteen 1921 asti ei armeijan varusmiesaliupseerikoulutus sisällöltään juuri eronnut vakinaisen aliupseeriston koulutuksesta, paitsi siinä suhteessa, että palvelussitoumuksen solmineita kanta-aliupseereita koulutettiin järjestämällä joukko-osastoissa työn ohessa täydennyskoulutusta. Ensimmäisinä aloitettiin teknisten ja huollon alojen aliupseerikoulutus sotatoimien päätyttyä vuonna 1918. Nämä kurssit on kuitenkin luettava kuuluviksi ammatillisen täydennyskoulutuksen piiriin, sillä niillä opetuksen aiheina olivat puhtaasti ammattiasiat. Niistä vain lääkintä-, eläinlääkintä- ja asealan eräät kurssit vastasivat toimialojensa varsinaista kanta-aliupseerin peruskoulutuskurssia niin laajuudeltaan kuin sisällöltään. Tärkein peruste kursseille olikin saada nopeasti koulutetuksi vähintään edes ammattitaidolliset minimivaatimukset omaavia aliupseereita näille aloille. Näillä toimialoilla oli kysymys perustoimintoja ylläpitävistä aliupseereista. Asevelvollisten parissa työskentelevien vaatimukset täyttävän ammattikoulutuksen toteuttaminen alkoi kanta-aliupseerien osalta vakinaisesti vasta vuodesta 1921 alkaen. Muutama huparoivan alkuvuoden jälkeen päästiin hyvään alkuun ja talvisotaan mennessä oli konkreettisia tuloksia syntynyt.

3.1 Aliupseerikoulutus v. 1917 - 1920

Aliupseereita koulutettiin yksityisten toimijain ollessa koulutuksen takana Jääkäripataljoona 27:n lisäksi eri tahoilla myös Suomessa ennen armeijan luomista. Järjestäytyneenä toiminnan alkuna Suomessa voidaan pitää aliupseerikoulutuksen osalta Vimpelin Sotakoulua, joka perustettiin Helsingin ylioppilassuojeluskunnan aliupseerikoulutusta varten vuoden 1917 lopulla.⁴³ Sittemmin sitä on pidetty reserviupseerikoulutuksen alkuna itsenäisessä Suomessa. Vimpelissä koulutusta johti eversti Paul von Gerich ja opettajina oli Saksasta tulleita jääkäreitä.⁴⁴

⁴² Ks. Elfvengren (1997) 42-50.

⁴³ Suomen vapaussota vuonna 1918 (1922) 253-369. Sivulla 362 mainitaan Vimpelin kurssilaista suurimman osan olleen Pohjanmaan suojeluskunnista; ks. Rauanheimo (1954).

⁴⁴ Arimo I (1986) 50. Arimon mukaan Vimpelin kurssi (Vimpelin Sotakoulu) oli upseerikurssi. Kurssin tarkoitus ei alkuaan ollut upseerikoulutuksen antaminen, mutta tuonaikaiset sotilaskoulutusmahdollisuudet huomioon ottaen kurssista todella muodostui käytännössä upseerikurssi. Tätä edesauttoi varmasti sekin, että oppilaat olivat Helsingin ylioppilassuojeluskunnasta. Meripuolustuksen Kapitulantikoulun johtaja

Muitakin vastaavia hyvin improvisoidusti perustettuja koulutusryhmiä oli toiminnassa jo ennen Vimpelin kurssia. Yksi merkittävistä vahvuudenkin perusteella oli alun perin poliisivoimien vahvistamista varten suunniteltu Porvoon lähelle Saksanniemelle perustettu 200 miehinen alipäällystökoulu. Tämä yksikkö, myöhempi Suomen Tasavallan Järjestyslipusto, joutui punaisten aseellisen painostuksen takia siirtymään 1917 - 1918 vuodenvaihteen⁴⁵ tienoilla Lappajärvelle, jossa joukkoa kouluttivat muun muassa läheisen Vimpelin kurssin opettajina toimineet jääkärit Aarne Sihvo, Einar Mäkinen ja Otto Nenonen. Järjestyslipuston koulutus päättyi 26.1.1918, jolloin se määrättiin taistelutehtäviin.⁴⁶

Eversti K. E. Bergin johdolla Jalasjärvellä perustettiin osasto poliisikouluksi, nimeltään Suomen Tasavallan Vartiosto. Mutta osasto joutui pari viikkoa toimittuaan ottamaan osaa sotatoimiin. Siitä käytettiin nimitystä Suomen Tasavallan Suojelusjoukko jo helmikuun alussa. Joukon muodostaminen ei ollut kuitenkaan sodan alkaessa käytännössä juuri alkua pitimmällä ja alkaneet taistelutoimet haittasivat sen niin kuin muidenkin vastaavien yksiköiden koulutusta suuresti.⁴⁷

Ratsumestari C. W. Malm, vanhan upseeripolven edustaja, laati Pohjois-Savon ja Kajaanin alueille suunnitelman, jonka mukaan muodostetaan "Savon Prikaati" sekä "Kajaanin sissit". Alipäällystön kouluttamiseksi piti kustakin pitäjästä lähettää pari miestä kersanttikouluun, joka oli toiminnassa tammikuun 1918 alussa. Kuopioon tulleiden jääkärien johdolla pidettiin kaksi lyhyttä kurssia, joilla koulutettiin yhteensä 148 aliupseeria maakunnan suojeluskuntiin.⁴⁸

Myös Karstulassa pidettiin viime hetken vaatimattomat aliupseerikurssit. "Vastingin sotakoulussa" eräs jääkäri antoi saksalaispohjaista alkeiskoulutusta 150 miehelle, joista 15 kuului konekivääriosastoon.⁴⁹

Vimpelin kurssista saatujen hyvien kokemusten perusteella suunniteltiin Vöyryssä 26.1.1918 aloitettavaksi kurssi, jonka tarkoituksena oli kouluttaa alipäällystää suojeluskuntiin. Se oli suunniteltu 240 miehen suuruiseksi. Jo viikkoa ennen oli noin viisikymmentä karjalaista suojeluskuntalaista Tervajoen asemalla tiedustelemassa pääsyä Vöyrylle. Tällöin ylipäällikkö määräsi kurssin heti aloitettavaksi. Varsinainen koulutus alkoi jääkäriluutnantti Viljasen johdolla. Alkuperäiseen alkamispäivään mennessä kouluun tuli jo 365 miestä eli run-

---

majuri E. Virkki kirjoitti Suomen Sotilas-lehden n:o 23-24/1928 sivulla 529 artikkelissaan Aliupseerikoulutuksestamme: ... Vanhin vapaussotamme aikaisista aliupseerikouluista on Vimpelin kurssi... Ks. Koivisto (1992) 7, 13.

⁴⁵ Ks. Suomen vapaussota 1918 (1922) 365 ja Suokas (1979) 26. Muun muassa mainituissa lähteissä on päivämäärissä hieman epätarkkuuksia. Siirtyminen Saksanniemeltä ei liene tapahtunut yhtenä joukkona Lappajärvelle, joten erot päiväyksissä tulevat sitä kautta ymmärrettäviksi.

⁴⁶ Suokas (1979) 26-27. Lipuston päällikkönä toimi majuri Gaston Ahrenberg. Lipustosta muodostettiin 28.2.1918 Uudenmaan rakuunarykmentti.

⁴⁷ Suokas (1979) 27. Mainittakoon, että Berg määrättiin helmikuussa päämajaan yleisesikunnan päälliköksi ja hänen tilalleen tuli majuri Torsten Aminoff. Ks. Suomen Vapaussota 1918 (1921) 365: tässäkin tapauksessa on päivämäärissä hieman eroja tulokunnan yksityiskohdissa lähteestä riippuen.

⁴⁸ Suokas (1979) 27 ja Suomen vapaussota 1918 (1921) 364.

⁴⁹ Suomen vapaussota 1918 (1922) 364.

saasti yli suunnitellun. Koulutus oli juuri alkanut, kun vapaussodan taistelut alkoivat, ja oppilaat lähetettiin Ylistaroon riisumaan venäläistä sotaväkeä aseista. Tämän jälkeen koulu jakaantui kahteen osaan, joista toinen osallistui Ilmajoen, Kristiinan ja Vilppulan taisteluihin. Toinen osa oli mukana Oulun valtauksessa ja Raahen puhdistuksessa. Vöyrille palattiin helmikuun puolenvälin jälkeen.⁵⁰

Nyt päästiin aloittamaan kuuden viikon pituinen koulutusjakso. Vöyrille saapui koko ajan lisää oppilaita, joten alun kolmen komppanian lisäksi muodostettiin vielä kaksi komppaniaa. Miehiä tuli kurssien aikanakin edelleen lisää, joten piti muodostaa vielä kolme uutta komppaniaa. Samanaikaisesti lähetettiin alusta asti kurssilla olleita oppilaita takaisin suojeluskuntiinsa.⁵¹

Vöyrin Sotakoulun koulutus annettiin olosuhteiden pakosta useimmille oppilaille suurimmaksi osaksi taisteluiden jälkeen, osaksi niiden väliaikoina. Heti Vöyrille saavuttuaan oppilaat joutuivat joko koulun johtajan tai jonkun muun upseerin tulopuhutteluun, jossa ilmoitettiin koulun tarkoitus ja oppilaan velvollisuudet.⁵² Koulutus käsitti sekä luentoja että käytännön harjoituksia.⁵³

Väinö Seppä toteaa teoksessaan Vöyrin Sotakoulu (s. 69) erään Keski-Suomen miehen kertoneen⁵⁴ seuraavaa: "Jääkäriluutnantti Petrelius otti meidät isälliseen hoivaansa lukien heti ensimmäisenä päivänä hirmuiset sodan lait. Hän sanoi mm: Ja nyt pojat, teistä tehdään täällä Vöyrissä ensimmäiset koulitut sotamiehet nousevan Suomen armeijaan. Kun täällä jonkun viikon harjoitella, niin lähdetään rintamalle näyttämään, mitä on opittu. Rintamalla monet teistä haavoittuvat, moni jää ehkä iäksi invaliidiksi ja monen silmä sammuu ikuiseen uneen. Sankarin kuolema on kaunis. Turhaa on sitä pelätä. Enempää Suomi-äiti ei voi teiltä vaatia. Ja kun eloon jääneet palaamme taas tänne takaisin voittajina, tunnemme varmaan olevamme tyytyväisiä. Se kannustakoon teitä jokaista ahkeraan työhön isänmaan hyväksi!"

Luennot pidettiin Koskebyn nuorisoseuran talossa ja eräissä muissakin paikoissa. Luentoja kirjoitettiin puhtaaksi myös iltaisin palveluksen jälkeen. Koulun harjoituskenttä oli Koskebyn kylässä Maria Rosengrenin talon vieressä. Opetuksessa käytettiin saksalaisperäisiä, meikäläisiin tuon ajan oloihin erityisesti sovellettuja opetusmenetelmiä. Varsinaisia ohjesääntöjä ei ollut. Koulutus perustui jääkärien Saksassa saksalaisten ohjesääntöjen pohjalta laatiman 7-osaiseen "Suomalaiseen sotilaskäsikirjaan". Käytössä oli myös syksyllä 1917 ilmestynyt "Voima 1906" -niminen, muutaman jääkärien tekemä kirjanen, joka oli oppaana sotilasasioiden alkeiden opettamisessa. Edellä mainittua teosta ei Vöyrillä käytetty varsinaisena oppikirjana.⁵⁵

⁵⁰ Kilkki et al. (1978) 102; Seppä (1960) 21-65; ks. Koivisto (1992) 7 ja viite 10 s. 1; ks. Paasivirta (1949) s. 192-204, joilla esitetään itsenäistymisprosessin poliittinen kehitys.

⁵¹ Seppä (1960) 65-74; ks. Koivisto (1992) 7.

⁵² Seppä (1960) 69.

⁵³ Seppä (1960) 71-72 ja Arimo I (1986) 51; ks. Koivisto (1992) 8.

⁵⁴ Seppä (1960) 70.

⁵⁵ Seppä (1960) 70 ja Arimo I (1986) 52; ks. Koivisto (1992) 9.

Sotakoulun päiväjärjestys oli seuraava:

6.30	Herätys ja aamutoimet
7.00	Aamueines (teetä ja voileipää)
8.00	Luento
9.00	Ulkoharjoituksia
11.00	Vapaata
12.00	Aamiainen
14.00	Luento
15.00	Ulkoharjoituksia
17.00	Vapaata ja kiväärinpuhdistusta
18.00	Päivällinen
19.00	Päiväkäskey
21.00	Jokainen vuoteeseen – hiljaisuus

Harjoitukset sisälsivät sulkeista ja kenttäpalvelusta, joita harjoiteltiin mies-, ryhmä-, joukkue- ja komppaniakohtaisesti. Keskeisiä harjoitusaiheita olivat ampujan mieskohtainen opetus, ampumalajit ja komennot, ampumaketjun liikkeet ja asemaan meno, tulen johtaminen ja keskittäminen, marssikoulutus, vartiopalvelus ja partiointi sekä leiriytyminen. Erityistä huomiota kiinnitettiin johtamistaidon harjoitukseen. Jokaisen piti olla vuorollaan ryhmän tai joukkueen johtajana. Pääpaino oli ryhmänjohtajakoulutuksessa. Miesten ampumataitoa kehitettiin kouluampumarjoituksissa, joita järjestettiin sopivissa paikoissa. Ampumamatkat olivat 100 ja 150 metriä. Konekiväärinmiehet olivat joka päivä ampumarjoituksissa esikuntatalon takana olevilla pelloilla.⁵⁶

Vöyrin Sotakoulun päällystö oli tyytyväinen sekä oppilaisiin että koulutuksen sujumiseen. Tiukasta kurista ja järjestyksestä huolimatta niin oppilaiden keskinäinen kuin heidän ja kouluttajien välinen henki oli hyvä. Hyvä henki ilmeni myös rintamalla ehdottomana taistelutahtona.⁵⁷ Oppilaat olivat innostuneita ja motivoituneita. Minkäänlaista napinaa tai tyytymättömyyttä ei ilmenyt. Haluttiin oppia sotilastaitoja, että voitaisiin ajaa täällä isännöinyt epämieluisen vieras takaisin. Oppilasaineuksen tasosta kertoo mm. se, että suuri osa sotilasuralla jääneistä toimi myöhemmin upseereina ja viisi yleni kenraalin arvoon.⁵⁸

Vöyrin Sotakoulussa oli kaikkiaan oppilaita 1302, joten sen merkitys ali-päällystövajeen täyttämässä oli suuri. Vöyrin Sotakoulu osallistui 720 oppilaan vahvuutena yhtenäisenä joukkona Tampereen valtaukseseen, minkä jälkeen koulu lakkautettiin ja miehet ylennettiin aliupseereiksi ja jaettiin eri joukko-osastoihin.⁵⁹

Vöyrin Sotakoulun toiminta jäi lyhyeksi, mutta sen merkitys itsenäisen Suomen armeijan aliupseerien alkuvaiheen kouluttajana oli huomattava. Yhdessä jääkärialiupseerien kanssa Vöyrin kurssin käyneet muodostivat vapaus-

⁵⁶ Seppä (1960) 70-72; ks. Koivisto (1992) 10.

⁵⁷ Seppä (1960) 70-72.

⁵⁸ Seppä (1960) 72-73 ja matriikkeliosaa; ks. Koivisto (1992) 10.

⁵⁹ Suokas (1979) 28; Seppä (1960) 123; ks. Koivisto (1992) 10-11.

sodan jälkeen itsenäisen Suomen armeijan parhaan osan monien vuosien ajan.⁶⁰ Vöyrin koulun kurssien pituus oli noin neljä viikkoa, joten suojeluskunnissa saadun harjoituksen ja sotakokemuksen koulutusvaikutuksesta huolimattakaan sitä ei voi pitää kuin aliupseerikoulutuksen tärkeimmät perustiedot antavana. Oppimistulosta luonnollisesti oletettavasti lisäsi – samoin kuin jääkäreillä aikaisemmin Saksassa – tietoisuus tulevien taisteluiden ja tehtävien tärkeydestä. Vöyrin sotakoulua ei myöhemmin hyväksytytkään vakiintunutta myöhempää kurssitusta vastaavaksi. Se, että näinkin vähällä koulutuksella saattoi päästä aliupseeriksi – ja riittävällä siviilikoulutustasolla ja Vimpelin sotakoululla upseeriksikin – osoittaa sen miten ohuella pohjalla Vapaussodan jälkeisinä ensimmäisinä vuosina armeijan johtajakoulutus oli suurelta osalta.

Vapaussodan päätyttyä Suomella oli armeija, jonka vakinainen henkilöstö oli koulutustaustaltaan sekalaista. Upseeristo oli koulutettu Saksassa, Venäjällä ja Suomessa ja sama seikka koski myös vakinaista aliupseeristoa. Ensimmäisiä tehtäviä rauhan tultua olikin poistaa koulutuksessa ilmenneet puutteet ja yhteistä armeijan koko koulutus.⁶¹

Itsenäistyneen Suomen sotaväen organisaatio, jonka yksi rauhan ajan keskeisimpiä tehtäviä on olla koulutusorganisaatio, luotiin sodan päätyttyä saksalaisten upseerien esitysten pohjalta.⁶² Koulutusasioista vastasi Yleisesikunnan koulutusosasto, joka siirrettiin vuoden 1918 lokakuussa armeijan päällikön ja vuodesta 1920 alkaen sotaväen päällikön esikuntaan koulutustoimistoksi.⁶³

Vapaussodan päättymisestä vuoden 1920 lopulle armeijassa vakinaisen henkilöstön koulutus oli suureksi osaksi järjestetty tilapäisin ratkaisuin. Aktiiviupseereita kouluttava kadettikoulu oli kuitenkin aloittanut toimintansa jo vuoden 1919 tammikuussa, koska saksalaisten johdolla aloitettu aktiiviupseerikoulutus kariutui Saksan tappion johdosta ja Haminassa jo aloitettua upseerikoulutusta ei haluttu keskeyttää. Armeijan kanta-aliupseerikoulutus oli käytännössä vielä asevelvollisten aliupseerikoulutusta, jossa kuitenkin otettiin huomioon myös kapitulanteiksi aikovat.⁶⁴

3.1.1 Aliupseerikoulutus saksalaiskaudella

Vapaussodan päätyttyä alkoi varsinaisen armeijan rakennustyö. Mannerheimin johdolla päämajassa laadittiin suunnitelma Suomen sotaväen kokoonpanosta. Samoihin aikoihin saksalaiset senaatin puheenjohtajan P.E. Svinhufvudin pyynnöstä laativat oman suunnitelmansa, joka hyväksyttiin. Kenraali Mannerheim, joka suhtautui viileästi saksalaisiin, erosi toukokuun lopulla 1918 ylipäällikön tehtävistä ja matkusti heti ulkomaille.⁶⁵ Sotaväen "saksalaiskausi" alkoi ja kesti saksalaisten maasta poistumiseen eli vuoden 1918 joulukuun alkupuolelle

⁶⁰ Suokas (1979) 28; ks. Koivisto (1992) 11.

⁶¹ Kronlund (1988) 230.

⁶² Keskeinen vaikuttaja oli saksalainen majuri von Hagen, joka toimi ylimpänä koulutuksesta vastaavana henkilönä Suomessa; ks. myös Elfvengren (1997) 75-77.

⁶³ Kilkki et al. (1978) 135-137.

⁶⁴ Simola-Koivisto (1993) 41-44.

⁶⁵ Mikola et al. (1964) 31 ja Jägerskiöld (1967) 279 ja 291.

saakka. Sotalaitosta alettiin kehittää saksalaisten johdolla, kuten seuraavasta katkelmasta ilmenee.

Sota-asiaihin toimituskunta 18.11.1918 N:o 411.O.1.1918 (n:o 349)

Sotilasasiain valiokunnalle täällä

”Sitten kun Suomen Eduskunta 13 päivänä kuluva marraskuuta on päättänyt sotilasasioita varten asettaa eri valiokunnan ja Eduskunta tämän valiokunnan käsiteltäväksi on jättänyt Hallituksen esitykset 6 ja 7 katsoo Sota-asian toimituskunta velvollisuudekseen valiokunnan tietoon saattaa lähempiä selityksiä siitä järjestelmästä minkä mukaan nuori armeijamme ja laivastomme on muodostettu,... Suunniteltu ja osittain järjestelty armeijamme on laadittu saksalaiseen malliin sekä huomioon ottamalla kaikkia niitä uudistuksia, joita tämä maailmansota on tuonut mukanaan...” (Lähde: Eduskunnan kirjasto, sotilasasiain valiokunta, mikrofilmit. Asiakirjan allekirjoittaja oli sotaministeri Wilhelm Thesleff).

Armeija demobilisoitiin rauhanajan vaatimusten tasolle. Palvelukseen jätettiin lähinnä normaaleita asevelvollisuusikäluokkia vastaavat ikäluokat. Sotaan osallistuneita joukko-osastoja perustettiin ja lakkautettiin muuttamalla joukko-osastojen nimiä, sijoituksia, kokoonpanoja ja alistussuhteita sekä siirrettiin toisille paikkakunnille. Joukko-osastojen sijoittelussa ja niiden vahvuuksissa oli saksalaisten ja suomalaisten välisiä näkemuseroja. Saksalaisten ilmeisenä tavoitteena olivat lähiajan tarpeet eli mahdollinen hyökkäys Leningradiin ja Muurmanskin radalle. Myös suomalaisilla oli Reino Arimon⁶⁶ mukaan halu saada raja siirrettyksi mahdollisimman kauaksi Itä-Karjalaan. Sota kääntyi kuitenkin syksyllä 1918 Saksan kannalta huonoon suuntaan. Myös Suomessa oli tyydyttävä vallitsevaan tilanteeseen.⁶⁷

Armeijan koulutusorganisaatio luotiin saksalaisten upseerien esitysten pohjalta. Se oli sama kuin armeijan kokoonpano. Koulutus toteutettiin rykmenteissä ja niiden alayksiköissä. Koulutuksesta vastasi yleisesikunnan koulutusosasto, joka siirrettiin vuoden 1918 lokakuussa armeijan päällikön - vuodesta 1920 sotaväen päällikkö - esikuntaan koulustoitimiseksi, kun sotaväen ylin johto järjestettiin uudelleen.⁶⁸

Alipäällystöpuute jatkui ja tilanteen parantamiseksi liitettiin ensin Vuorisotaprikaatiin kesäkuun 1918 puolessavälissä ja kaksi viikkoa myöhemmin kaikkiin divisiooniin saksalaiset opetusosastot, joiden avustuksella aliupseerikoulutus saatiin aloitettua näissä joukoissa. Divisioonat järjestivät näin keskitetysti aliupseerikoulutusta joukko-osastoja varten. Myös rykmenteissä ja pataljoonissa pidettiin kursseja alipäällystön kouluttamiseksi. Aliupseeripulan takia kouluttajina käytettiin paljon varusmiesaliupseereita.⁶⁹

Taisteluiden päätyttyä Vöyrin Sotakoulun niminen sotakoulu aloitti uudelleen toimintansa. Aluksi koulun suunniteltiin toimivan Mikkeliissä, mutta se sijoitettiin järjestyksen loppuvaiheessa Helsinkiin. Koulun johtajana toimi jääkärikapteeni Bertel Petrelius (myöh. Pertamo) ja kouluttajina alkuperäisen Vöyrin Sotakoulun jääkäriupseereita.⁷⁰

⁶⁶ Ks. myös Vuorimaan (1967) muistelmat sivuilla 136-144 ja 156.

⁶⁷ Vahtola (1989) 152-154; Arimo I (1986) 44-46; ks. Tuompo - Grandel (1920) 6-13.

⁶⁸ Simola-Koivisto (1993) 33.

⁶⁹ Simola-Koivisto (1993) 34.

⁷⁰ Seppä (1960) 145; ks. Koivisto (1992) 15.

Koulu toimi Helsingissä Yrjönkadun varrella sijaitsevan tyttökoulun tiloissa. Arkistolähteinä koulun toiminnasta ovat jäljellä vain päiväkäskyt Sota-arkistossa. Väinö Sepän mukaan muistitieto kertoo, että koulua oli perustamassa kenraalimajuri Paul von Gerich. Myös Helsingin Jääkäriprikaatin päiväkäskyssä 10.5.1918 todetaan: ..."seuraavat vapaaehtoiset siirretään kenraalimajuri von Gerichin käskystä Vöyrin Sotakouluun:"... Koulun tarkoituksena lienee ollut kouluttaa alipäällystää vielä Karjalassa jatkuvia taisteluita varten. Erään muistitiedon mukaan arveltiin koulun perustajalla olleen tarkoituksena perustaa siitä saksalaismallinen saksalaisten upseerien johtama upseerikoulu.⁷¹

Ensimmäinen kurssi pidettiin 6.-30.5.1918. Sille osallistui 468 miestä. Toinen kurssi, joka päättyi ennen aikojaan, pidettiin 10.-28.6.1918. Huomattavin osa Vöyrin Sotakoulun arkistosta on kadonnut, joten tarkempia tietoja Helsingin aikaisista oppilaista ei ole saatavilla.⁷²

Koulun (päiväkäskyissä pataljoona) kokoonpano oli esikunta, neljä komppaniaa ja konekiväärikomppania. Luentosaleina käytettiin vuorolistan mukaan juhlasalia ja ruokasalia sekä majoitustupia, jotka olivat entisiä tyttökoulun luokkia. Koulun pihaa käytettiin "äkseerausharjoitusten" pitoon.

Päivän ohjelmarunko oli seuraava:

7.10 tee	(vuorolistan mukaan)
aamupäivä:	luentoja tai harjoituksia
11.00 eine	(vuorolistan mukaan)
iltapäivä	(13.00-): luentoja tai harjoituksia
18.00 päivällinen	(vuorolistan mukaan)

"Suomalainen sotilaskäsikirja" oli Helsingissäkin keskeinen ohjesääntö, jonka avulla oppilaita koulutettiin. Komppanioille pidettiin yhteisluentoja konekiväärin käytöstä. Päiväkäskyjen mukaan myös vartiopalvelukseen ja sen kouluttamiseen kiinnitettiin huomiota. Hyvä sotilaallinen käytös oli luonnollisesti ehdottomana vaatimuksena, mitä koulun johtaja alinomaa päiväkäskyissä teroitti.

Koulun sisäinen henki ei ollut Väinö Sepän mukaan kovin hyvä. Toisaalta päiväkäskyistä ilmenee, että ainoastaan yksi oppilas poistettiin koulusta rikkeiden takia. Kaksi muuta sai arestirangaistuksen. Lisäksi oli käytössä "joukkorangaistuksia", joiden perusteet olisivat myöhemmän mittapuun mukaan kyseenalaiset. Rangaistuksien syyt olivat muun muassa huono tupajärjestys, meluminen hiljaisuuden jälkeen yms. Seuraamuksena oli yleensä koko kyseessä olevan komppanian poistumiskielto. Verrattuna toisiin helsinkiläisiin joukko-osastoihin - puhumattakaan koko maan joukko-osastoista - kuri oli hyvä, sillä asevelvollisrykmenteistä saattoi tuolloin samanaikaisesti olla jopa kymmeniä miehiä sotilaskarkureina. Tuohon aikaan sotilaskarkuruudesta annettiin asevelvollisjoukko-osastoissa paljon tuomioita.⁷³

⁷¹ Seppä (1960) 145; Simola - Koivisto (1993) 34; ks. Koivisto (1992) 15.

⁷² Seppä (1960) 145 ja SArk Vöyrin sotakoulun päiväkäskyt. T 16366/5-8.

⁷³ Vöyrin Sotakoulun päiväkäskyt touko-kesäkuulta v. 1918, Kaartin Karjalan Rykmentin päiväkäskyt toukokuulta v. 1918 ja Valkoisen Kaartin, Helsingin Jääkäriprikaatin

Touko-kesäkuun vaihteessa vuonna 1918 koulun päiväkäskyistä ilmenee, että koulusta oli liikkeellä erilaisia huhuja. Koulun lakkauttamisesta näyttää tuolloin olleen jotain tietoa, koska jääkärikapteeni Petrelius määräsi joitakin toimenpiteitä sen varalta. Huhut koulun siirtymisestä Karjalan rintamalle hän totesi aiheettomiksi. Lakkauttaminen sen sijaan toteutui, sillä 19.6. koulun päiväkäskyssä n:o 44 ilmoitettiin koulun varsinaisen opetustoiminnan lakkaamisesta. Samalla johtaja kiitti kouluttajia viisi kuukautta jatkuneesta yhteistyöstä. Yleisesikunnan päällikön eversti Procopen käskykirjeellä koulun oppilaat palautettiin rykmentteihinsä ja vapaaehtoiset sanomalehti-ilmoituksen innoittamina aikanaan saapuneet kotiutettiin.

Koulua perustettaessa oli armeijan johto vielä Mannerheimin käsissä. Tämä seikka osaltaan ja myös Vöyrillä toimineen koulun oppilaiden menestymisen rintamatehtävissä näyttävät olleen perustamisen taustalla. Olettamusta tukee myös se, että lähes kaikki upseerit ja muut kouluttajat olivat jo Vöyrillä olleita jääkärikouluttajia tai silloisia kurssilaisia. Sepän mukaan koulun lakkauttamisen yhtenä syynä oli upseereiden vähäinen innostus sotilaskoulutuksen alkeiden antamiseen juuri käytyjen ankarien taisteluiden jälkeen. Toisaalta saksalaissuuntauksen voimistuminen tosiasiallisesti aiheutti koulun lakkauttamisen.

Kaikki edellä mainitut aliupseerikoulutukseksi katsottavat koulutuksen vaiheet olivat maamme itsenäisyyspyrkimysten ja niitä seuranneen sodan aiheuttamia. Myös upseerikoulutuksessa oli vastaava tilanne, kun ns. Sotavänrikikoulu oli ollut toiminnassa. Näiden koulutusten päätyminen merkitsi samalla uuden vaiheen alkua. Niin Sotavänrikikoulu⁷⁴ kuin osittain Vöyrin Sotakoulukin olivat Suomen valkoisen armeijan tuotteita ja niiden toiminnan jatkaminen entisellään katsottiin tarpeettomaksi. Helsinkiin sijoitetun Vöyrin sotakoulun kurssitkin olivat suunnilleen yhtä pitkiä kuin aikaisemmin Vöyrillä ja sellaisina aivan liian lyhyitä edes varusmiesaliupseerien kouluttamiseen puhumattakaan ammattiin valmistavasta kanta-aliupseerikoulutuksesta.

Suomen armeijan koulutuksen organisoinnissa saksalaiset toimivat nopeasti. Itämeren Divisioonan ilmoitti Saksan sodanjohdolle jo 16.5.1918 ryhtyneensä toimenpiteisiin tukeakseen Suomen sotalaitoksen koulutusta. Itämeren Divisioonan komentaja kenraali Rüdiger von der Goltz antoi valmistavan käskyn tukitoimista jo 7.6. ja perusteellisemman 22.6.1918. Tarkoituksena oli mm. jalkaväen taistelukoulun (Infanterie Kampfschule) perustaminen, joka perustettiin Haminaan. Tarkoituksena oli kouluttaa sekä upseereita että aliupseereita järjestelmälliseen toimintaan taistelukentällä. Ensimmäiselle kurssille määrättiin oppilaat lähinnä pohjoisimpana olevista joukko-osastoista ja Vuoristoprikaatista nähtävästi siksi, että ajateltiin suomalaisten osallistuvan saksalaisten rinnalla yhteiseen operaatioon Muurmanskin suunnalla. Toiselle, kolmannelle ja neljän-

---

ja Porin Rykmentin päiväkäskyt kesäkuulta v. 1918 sekä 3. Divisioonan päiväkäskyn n:o 10 liite v. 1918; Simola-Koivisto (1993) 35; ks. Koivisto (1992) 16-17.

⁷⁴ Perustettu 14.3.1918 reserviupseerien kouluttamista varten, ks. Kilkki et al. (1978) 105.

nelle kurssille komennettiin jalkaväkirykmenteistä keskimäärin 3-5 upseeria ja 10 -13 aliupseeria.⁷⁵

Jalkaväen Taistelukoululle muodostettiin saksalainen harjoitusosasto, johon kuului kaksi jääkärikomppaniaa, konekiväärikomppania, polkupyöräkomppania sekä yksi miinanheittäjäjoukkue (kranaatinheitinjoukkue) ja yksi tiedonantojoukkue (viestijoukkue), yhteensä 20 upseeria ja 800 aliupseeria ja miestä. Ensimmäisen kurssin piti alkaa 1.7. mutta sitä jouduttiin siirtämään niin, että opetus pääsi alkamaan 5.7.1918. Siirtäminen johtui käytännön ongelmista, sillä suomalaiset määrättiin viime hetkellä Suomen armeijan muonitukseen.⁷⁶

Opettajina oli yksinomaan saksalaisia. Koulun johtajana oli kapteeni Scharf ja valvojana kapteeni Ott. Koulutus kesti kuusi viikkoa. Kaikkien neljän kurssin päiväohjelmat olivat suunnilleen samanlaisia:

7.00 luento tai ase-esittely
 8.00-9.30 "äkseerausta" tai taistelukoulutusta
 10.00-11.30 luento tai ase-esittely ja kenttäpalvelusta
 11.30-15.00 ruokailu ja lepo
 15.00-17.00 luento, ase-esittely tai kenttäpalvelusta

Koska koululla oli suurehko harjoitusosasto, saivat suomalaiset toimia sellaisen yksikön johtajina, joissa oli miehistönä sotamiehiä. Aamupäivisin järjestettiin usein taisteluharjoituksia. Konekiväärioppiin ja miinanheittäjäoppiin (kranaatinheitin-) kiinnitettiin tuolloin suurta huomiota, niin myös Haminan kurseilla.

Runsaan opetushenkilöstön, suurten harjoitusosastojen ja ampumatarvikkeiden melko vapaan käytön vuoksi Jalkaväen Taistelukoulu antoi tehokasta jatkokoulutusta, jos sitä verrataan vapaussodan aikaisten alimpien johtajien saamaan koulutukseen ja taistelukokemukseen. Kurssien päiväohjelmat muistuttivat Vöyrin Sotakoulun päiväohjelmia, joten periaatteessa koulutus oli saman kaavan mukaista.

Ensimmäisellä kurssilla oli oppilaina 30 upseeria ja 100 aliupseeria. Myös kaksi seuraavaa kurssia olivat suunnilleen samansuuruisia. Toinen kurssi alkoi 24.8.1918 ja kolmas 10.10. Kaikilla kolmella kurssilla oli oppilaina yhteensä 98 upseeria ja 321 aliupseeria. Neljäskin kurssi ehdittiin aloittaa 26.11. mutta se keskeytettiin Suomen armeijan päällikön käskystä 5.12. Samalla saksalaiset määrättiin palaamaan Helsinkiin. Oppilaina olleet palasivat takaisin joukko-osastoihinsa.⁷⁷

Suomen armeijan päällikön arvion mukaan kurseille komennetut upseerit ja aliupseerit saivat perusteellisen johtajakoulutuksen tehtäviinsä ja samalla myös valmiudet toimia kouluttajina joukko-osastoissa.⁷⁸

⁷⁵ Arimo I (1986) 21 ja 52-56 sekä Kilkki et al. (1978). 116; Simola-Koivisto (1993) 36.

⁷⁶ Kilkki et al. (1978) 116; Simola-Koivisto (1993) 37.

⁷⁷ Arimo I (1986) 52 ja Kilkki et al. (1978) 117.

⁷⁸ Simola-Koivisto (1993) 37, Karjalan Kaartin Rykmentin päiväkäsky n:o 14/12.6.1918.

Haminan taistelukoulussa pidettyjen kurssien kaltaisia tilaisuuksia pidettiin muissakin paikoissa. Ne olivat samaan tapaan järjestettyjä, muun muassa upseerien ja aliupseerien koulutussuhde oli vastaavanlainen kuin Haminassa.⁷⁹ Tällaiset kurssit eivät kuitenkaan olleet varsinaista rauhan ajan koulutustehtäviin tähtäävää upseeri- ja aliupseerikoulutusta, vaan niiden tarkoituksena oli valmentaa joukkojen johtajia ja alijohtajia sotatoimia varten. Saksalaiset lienevät tuohon aikaan suunnitelleet muun muassa hyökkäystä Pietariin Suomen aluetta ja suomalaisia tukena käyttäen.⁸⁰

3.1.2 Aliupseerikoulutus saksalaiskauden jälkeen

Armeijan joukkojen päällystön ja alipäällystön koulutus oli siis yleensä järjestetty enemmän tai vähemmän kirjavasti. Oli aivan improvisoidustikin järjestettyjä kursseja, kuten esimerkiksi Sortavalan päällystö- ja alipäällystökurssit, joiden piti antaa jonkinlainen pätevyys muun muassa kapitulantin toimeen. Divisioonan komentaja Sihvo ylensi kurssin käyneet aliupseerikokelaat aliupseereiksi. Joukko-osastoissa, joissa miehet olivat kirjoilla, ei kuitenkaan ylennyksiä hyväksytty. Monet olivatkin lomalla ollessaan menneet vapaaehtoisina Sortavalan kursseille. Joukko-osastot, joiden miehiä oli kursseilla, joutuivat komentamaan sinne opettajiksi upseereita ja aliupseereita.⁸¹

Saksalaisia kouluttajia oli asiantuntijoina myös asevelvollisia kouluttavissa joukko-osastoissa järjestämässä erilaisia koulutustilaisuuksia ja kursseja. Näille kursseille osallistui upseereita, aliupseereita ja miehistöä, ja niitä voidaan pitää normaalina joukko-osastojen täydennyskoulutuksena, mikä ei erityisesti tähdännyt rauhanajan kanta-aliupseerin ammatilliseen kehittämiseen. Sen sijaan divisioonien ja Vuoristoprikaatin aliupseerikoulutuksen tavoitteena oli nimenomaan alipäällystön kouluttaminen.⁸²

Aliupseerikoulutus järjestettiin joukko-osastoissa siten, että oppilaat oltuaan noin kaksi kuukautta alokkaina valittiin aliupseerikouluun. Erityisesti haluttiin sellaisia, jotka tekisivät kapitulanttisitoumuksen, jos he muuten olisivat kyvyiltään aliupseereiksi sopivia. Kursseilla oli myös kapitulanttisitoumuksen tehneitä aliupseereita. Aliupseerikoulujen kurssit, joilla siis koulutettiin sekä kapitulanttialiupseereita että asevelvollisia aliupseereita, kestivät kuukaudesta kahteen kuukauteen.⁸³

Koulutuksen käytännön järjestelyt vaihtelivat alkuaikoina eri joukko-osastoissa. Esimerkiksi Vuoristoprikaatissa aliupseerikoulutus oli opetuksen yhtenäistämiseksi järjestetty seuraavasti:

⁷⁹ Suokas (1979) 28.

⁸⁰ Arimo (1991) 198; Kilkki et al. (1978) 116; Arimo (1986) 165-167.

⁸¹ Suokas (1979) 116-117, Simola - Koivisto (1993) 41.

⁸² SArk.T 39/2201 D 5-E 1, Suomen armeijan päällikön esikunta.

⁸³ SArk.T 39/2201 D 5-E 1, Suomen armeijan päällikön esikunta. Kouluja olivat mm. Hennalan aliupseerikoulu Lahdessa, Markovillan aliupseerikoulu Viipurissa ja Tuukkalan aliupseerikoulu Mikkelissä.

"Aliupseerioletus tapahtuu kahdessa⁸⁴ luokassa:

Luokassa A: sellaisten aliupseerien oletus, joilla jo on hyvät edellytykset.

Luokassa B: sellaisten aliupseerien oletus, joilla on niukat edellytykset, ja miehistön ja miehistöstä niiden, jotka tahdotaan kasvattaa aliupseereiksi.

Ne miehistöstä, jotka luokassa B osoittavat omaavansa taipumuksia, halua ja mieltymystä sotilasalaan, tulevat myöhemmin aliupseerikoulussa Vaasassa saamaan lisäolettusta.

Oletus, joka molemmissa luokissa tapahtuu sekä teoreettisesti että käytännöllisesti, tapahtuu aina komppanian palveluksen ulkopuolella."

Oppilaille opetettiin ohjesääntöjen tuntemusta, aliupseerin velvollisuuksia miehistön lähimpinä esimiehinä sekä ryhmänjohtajien yleisiä tehtäviä, joita myös harjoiteltiin käytännössä. Koulutuksen tavoitteena oli ryhmän- ja joukkueenjohtajan tehtävissä tarvittavat taidot.⁸⁵

Myös erikoisaloille koulutetuista aliupseereista oli pula itsenäisyyden alkuvuosina. Yleisten aliupseerikurssien lisäksi kyettiin jo saksalaishaudella ja aluksi saksalaisten johdolla järjestämään, erikoisalojen aliupseereille kengitysseppä-, asesepä-, konekiväärisepä-, miinanheittäjä-, sähköttäjä-, tiedonanto-, puhelin-, lääkintä- sekä ilmavoimien tähystäjä- ja ohjaajakoulutusta. Erikoiskurssien pituus vaihteli muutamasta viikosta kahteen kuukauteen. Koulutusta vaikeutti koulutettavien tiedollisen ja taidollisen tason suuri vaihtelu, joten lyhyen koulutusajan tulokset eivät kaikilta osiltaan tyydyttäneet.⁸⁶

Kuopioon perustettiin elokuun alussa vuonna 1918 konekivääri- ja kivääriasesepäkoulu ja Vaasaan konekivääriasesepäkoulu. Asesepäkoulu aloitti Suomenlinnassa lokakuun alussa 1919 ja armeijan lääkintäkoulu Viipurissa vuoden 1918 elokuun puolivälissä. Koulut oli tarkoitettu varusmiehiä varten, ja niille pyrittiin ottamaan ensisijaisesti sellaisia, jotka tekisivät kapitulanttisopimuksen.⁸⁷

Merivoimien aliupseereille järjestetty koulutus oli vuosina 1918–1921 luonteeltaan tilapäistä ja se pidettiin merivoimien joukko-osastoissa.⁸⁸

Lappeenrannan ratsastuskentällä toimi kevätkesällä 1918 tähystäjäkoulu. Se lakkautettiin ja koulutus siirrettiin Turun lentoasemalle. Näitä kouluja on pidetty Ilmavoimien lentokoulujen edeltäjinä. Heinäkuussa vuonna 1918 toi-

⁸⁴ Määritelmä toteuttamisasiakirjassa on väljä. Esimiehet valitsivat luokkaan A omasta mielestään parhaiksi arvioimansa ehdokkaat ja samoin luokkaan B ne, jotka arvioitiin riittävän kehityskelpoisiksi aliupseereiksi. Varusmiehen pohjakoulutus on ollut keskeinen tekijä valinnassa, kuten se oli jo vanhan sotaväenkin aikana. Luokkaan B on voitu valita vähintään ylempään kansakoulun käyneitä, mikäli oppilas on samalla halunnut tehdä myöhemmin kapitulanttisopimuksen.

⁸⁵ SARk. 39/2201 D 5-E 1, Suomen armeijan päällikön esikunta; Simola – Koivisto (1993) 42.

⁸⁶ Simola – Koivisto (1993) 42.

⁸⁷ Simola – Koivisto (1993) 42.

⁸⁸ Simola – Koivisto (1993) 42.

meenpantiin Turun lentoasemalla ilmavoimien ensimmäinen mekaanikkokoulu. Maaliskuusta 1919 alkaen ohjaaja-, tähystäjä- ja mekaanikkokoulutusta annettiin Ilmailupataljoonassa Santahaminassa. Näistä mekaanikkokoulutusta laajuutensa vuoksi voidaan pitää kanta-aliupseerikoulutuksena.⁸⁹

Vuoden 1878 asevelvollisuuslaki määrättiin voimaan vuonna 1918. Tästä seurasi mm. se seikka, että palveluksessa oli enää kerrallaan kaksi ikäluokkaa viiden sijasta. Saksalaisten poistuttua vastuu oli kokonaan suomalaisilla ja kouluttajamäärä samalla väheni. Toisaalta juuri pienempi asevelvollismäärä helpotti tilannetta. Vähitellen saatiin joukko-osastotkin lopullisille sijoituspaikoilleen. Ankara vartiopalvelus ja huonot majoitusolot haittasivat koulutusta samoin kuin ohjesääntöpula.⁹⁰

Samoin kuin sotilaskoulutus vapaussodan aikana yleensä oli aliupseerikoulutuskin aivan sotilasjohtajakoulutuksen alkeiden tasolla. Siksi aliupseerikoulutusta pyrittiin tehostamaan ja vakiinnuttamaan vuoden 1919 alusta luki-en, kun alipäällystön koulutuksen tasosta alettiin huolestua. Vuoden 1919 alussa asetettiin kenraali Hannes Ignatiuksen johtama komitea tutkimaan aliupseerikoulutuksen järjestelymahdollisuuksia. ”Komitea” oli ehkä vähän juhlallinen nimitys työryhmälle, jonka tuli antaa esityksensä jo kahdeksan päivän kuluttua. Armeijan päällikkö käski tammikuun 11. vuonna 1919 päivätyssä kiertokirjeessään joukkoja lähettämään esitykset siitä ”miten alipäällystön opetus olisi järjestettävä ja millä tavalla tähän asti aliupseerikysymys on ratkaistu, sekä missä määrin nykyinen alipäällystö vastaa tarkoitustaan ja täyttää tehtävänsä”.⁹¹

Divisioonien, rykmenttien ja erillisten prikaatien aliupseerikurssit pitenevät noin neljään kuukauteen. Asevelvollisten ohella niissä koulutettiin myös kapitulanteiksi aikovia ja kapitulanteina palvelevia. Missään tapauksessa ei tätä pidetty riittävänä vakinaisten aliupseerien ammattitaitoa ajatellen, vaan sotaväen johtoon kuuluneet esittivät jatkuvasti säännönmukaisen kanta-aliupseerikoulutuksen aloittamista mahdollisimman pian.⁹²

Koko tilapäiskoulutuksen ajalle näyttää olennaisena piirteenä olleen pyrkimys kohti vaatimukset täyttävää kanta-aliupseerikoulutusta. Saksalaisten lähdettyä Suomesta aliupseerikoulutus uudistettiin ja keskitettiin divisiooniin, rykmentteihin ja prikaateihin. Tuolloinen armeijan päällikkö kenraalimajuri Wilkama (aik. Wilkman) valvoi aliupseerikoulutuksen luomista lukuisin kier-

⁸⁹ Simola – Koivisto (1993) 42; ks. Koski (2003) luku 2.

⁹⁰ Arimo I (1986) 165-166. Suomalainen sotilaskäsikirja oli edelleen ”Voima 1906”:n ohella lähes ainoa käytettävissä ollut ohjesääntö. Ensin mainitusta otettiin uusi painos vuonna 1918. Ohjesääntöpuutteen poistamiseksi asetettiin 7.3.1919 ohjesääntökomitea, jonka puheenjohtajaksi määrättiin kenraali von Gerich. Ensimmäisenä ilmestyi Garnisoonipalvelusohjesääntö 1919. Erikoisasetelajen varten syntyi ohjesääntöjä, esim. puhelin palvelusohjesääntö. Lisäksi julkaistiin kalusto- ja koulutusoppaita. Erityisesti upseerikoulutusta varten alettiin julkaista ”Upseerin käsikirjastoja”. Ensimmäisenä ilmestyivät Gerichin Taktiikan oppikirja ja Ampumaoppi. Vuonna 1920 ilmestyi Kenttäpalvelusohjesääntö. (Ks. mm. Arimo I (1986) 166 ja Arimo II (II osa, Enckellin kausi 1919 – 1924) 120.)

⁹¹ Simola – Koivisto (1993) 42-43.

⁹² SArk Suomen Armeijan päällikkö, IIb kiertokirje N:o 261 11.1.1919 SArk. 39/2201 D5-E1, myös Suomen armeijan päällikön esikunnan asiakirja I a N:o 1116 19.2.19 sotaministerille.

tokirjein, selvityskäskeyn ja ohjein. Arimon mukaan saksalaiset tähtäsivät selvästi koulutusapunsa omien intressiensä suuntaan, joten sen tavoitteet ja sisältö poikkesivat suomalaisista. Saksalaisten järjestämän johtajakoulutuksen luonteen perusteella voidaan arvioida tavoitteena olleen mahdollisimman sotakelpoisen joukon luominen.⁹³ Suomalaisilla oli selvästi tavoitteena vakituisen henkilökunnan koulutuksessa rauhan aikaiseen koulutukseen tarvittavan ja pystyvän ammattitaitoisen kantahenkilökunnan luominen. Koulutusjärjestelmä ei kuitenkaan vielä tuottanut varsinaisia rauhan ajan kaikki vaatimukset täyttäviä kouluttajia ja sotilaskasvatuksen taitavia kanta-aliupseereita.

3.2 Kanta-aliupseerikoulutusjärjestelyt vuosina 1921–1939

Liikekannallepanossa ja sodan ajan armeijan toiminnassa tarvittiin paljon ammattitaitoisia käytännön johtajia, joiden tarve oli paljon suurempi kuin rauhan ajan vakinaisesta henkilöstöstä oli saatavissa. Preussissa tämä oli ratkaistu ns. kapitulanttialipäällystöllä. Valtaosa vakinaisista kapitulanttialipuseereista oli palveluksessa vähintään yhden tai enintään muutaman sitoumuskauden ja hän siirtyi sen jälkeen halutessaan etuoikeutettuna valtion palvelukseen siviilivirkkaan.⁹⁴ Tällä tavalla reserviin kertyi huomattava määrä pätevää ja sopivan ikäistä alijohtajistoa, jonka ammattitaito ja käyttöarvo olivat niin rauhan ajan harjoituksissa kuin sodassa huomattavasti suurempi kuin tavallisten asevelvollisten aliupseerien. Preussin armeijan käytännöistä muodostui keisarillisen Saksan armeijan perusta, jossa muun muassa kapitulanttialipuseeristolla oli keskeinen osuus.

Suomessa armeijan päällikkö esitti vuonna 1919 ja 1923 sekä eversti Hannes Olkkonen vielä 1939 saamansa tehtävän mukaan saksalaismallisen kapitulanttialipäällystön perustamista pätevän ja riittävän alijohtajareservin saamiseksi sotatilannetta ajatellen. Edellä mainitut esitykset muistuttivat saksalaisten ratkaisua ennen ensimmäistä maailmansotaa, mutta ne eivät edenneet meillä eduskuntaan saakka asiaan liittyvien monien ongelmien vuoksi.⁹⁵

Tanskan aliupseeriston käyttöideassa oli samoja piirteitä kuin Saksassa (Preussissa) ja Jalkaväen Aliupseerikoulun johtajaksi määrätty kapteeni Kaarlo Massinen olikin tutustumassa ennakolta koulutukseen. Tanskalaisessa mallissa asevelvollisuusajan päätyttyä määrääjäksi palkattu aliupseeri komennettiin saamaan tulevassa tehtävässä tarvittavan lisäkoulutuksen, jonka kesto oli noin puoli vuotta. Sen jälkeen hän palveli kaksi vuotta aliupseerina eri toimialoilla. Tanskalaisen malli tuotti vuositasolla suuren määrän ammattitaidollisesti paljon osaavampaa aliupseeristoa reserviin kuin tavallinen asevelvollisuusperiaate. Kanta-aliupseerikoulutus sisälsi Tanskassa samantapaisen pelkistetyn tehtävissä tarvittavan koulutuksen kuin sittemmin Suomessa. Tämä edellä mainittu

⁹³ Koivisto (1992) 43, Arimo (1991) 201.

⁹⁴ Kirken "promemorian" mukaan Saksassa malli toimi hyvin; ks. myös Arto (1933).

⁹⁵ Sotaministeriö n:o 1084.19.Y.I 3.9.1919; sotamin. saap. 378.21 28.10.1921.

tanskalainen malli oli preussilaisen mallin sovellutus ja näyttää mahdollisesti olleen Massisen opintomatkan taustalla.⁹⁶

Suomen armeijan kanta-aliupseeriston koulutusjärjestely sotien välisenä aikana muistuttaa tanskalaista ja saksalaista mallia. Kokonaisuutta ajatellen Suomessa kanta-aliupseerien peruskurssit olivat, alkuajan muutamaa noin vuoden kestänyttä kurssia lukuun ottamatta, lyhyitä noin puolen vuoden pituisia, joilla opiskeltiin lähinnä ammattaineita. Tämä on havaittavissa selkeästi myös kanta-aliupseerikurssien ohjelmista.

Upseereita kouluttavassa Kadettikoulussa oli asetuksen⁹⁷ mukaan annettava vakinaisen väen upseereiksi aikoville varsinainen ammattikoulutus, joka asetuksessa ryhmiteltiin kolmeen osaan: tietopuoliseen koulutukseen, tietojen soveltamiseen käytäntöön ja johtajakoulutukseen sekä kasvatukseen upseerin tulevia tehtäviä varten. Kaikille annettaisiin yhteinen yhtenäinen peruskoulutus sekä aselajikouluissa kunkin puolustushaaran ja aselajin erikoiskoulutus.

Kanta-aliupseerikoulutuksessa ei näin kiinteää yhtenäisyyden ajatusta ollut selvästi nähtävissä, koska kaikki eri alojen kapitulanttikoulut olivat aluksi erillisiä yksiköitä. Vaikka keskittämistä tapahtui etenkin meri- ja ilmavoimien piirissä, ei kaikille kanta-aliupseerikursseille yhteistä koulutusjaksoa ennen sotia ollut. Asiaa ei liene järjestelyiden valossa tarkasteltuna ole pidetty niin tärkeänä kuin vastaavasti upseerikoulutuksessa.

Kanta-aliupseerikoulujen asemakin oli jollain tapaa erikoinen. Kanta-aliupseerien koulutus mainittiin lakitasolla laissa sotilasopetuslaitoksista ensi kerran vasta vuonna 1966.⁹⁸ Siihen asti kanta-aliupseerien koulutus perustui yksinomaan puolustushallinnossa annettuihin sisäisiin hallinnollisiin määräyksiin, sotakoulujen johtosääntöihin ja puolustuslaitosta koskevissa asetuksissa määriteltyihin kanta-aliupseerien nimitysvaatimuksiin.

Kanta-aliupseerikoulutuksen ottaminen säädöksiin oli kyllä ollut esillä 1930-luvulla sotakoulujen johtosääntötoimikunnassa, jonka tuli antaa työssään ehdotus myös säädöksiksi, mikäli sellaiseen oli aihetta. Päiväämättömän komitean pöytäkirjan mukaan ”päätetään poistaa asetusehdotuksesta kohdat, jotka koskevat Merisotakoulun ja Ilmasotakoulun muuta kuin upseerikoulutusta, siksi, että lain upseerikoulutuksesta ei katsota sallivan puhua asetuksessa muusta kuin upseerikoulutuksesta, ja osittain siksi, että katsottiin koulujen arvon ja kasvattamien upseereiden auktoriteetin kärsivän, jos asetustietä aliupseerikoulutuskin sisällytettäisiin ko. koulujen toimintaan kuuluvaksi”. Kun siten toimikunta teki ehdotuksensa laiksi ja asetuksiksi upseerikoulutuksesta puolustusministerille maaliskuussa 1935, oli lakiehdotuksessa kanta-aliupseerikoulutus ja sen järjestäminen mainittu erikseen.

⁹⁶ Puolustusrerevisionin työpaperit (SArk F 97). Puolustusrevisionin sotilasjaosto hankki tietoja useiden Euroopan maiden sotilashenkilöstön rakenteesta ja koulutuksesta. Revisionin arkistossa on tarkkoja tietoja mm. Ranskan, Puolan, Ruotsin ja Neuvostoliiton koulutusjärjestelmistä ja henkilöstön virkaurista (rullat 7 - 8).

⁹⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 257/1924.

⁹⁸ Simola - Koivisto (1993) 149, Suomen asetuskokoelma laki sotilasopetuslaitoksista n:o 15/1966.

Puolustusministeriössä ei hyväksytty esitystä, joten muutosta lakiin ei tullut, koska ”muodollisesti katsoen taas voidaan tulla vanhalla lailla toimeen. Jos jätetään johdonmukaisuusnäkökohdat huomioimatta ja tulkitaan 1. § 2. momentin täydentävä ammattiopetus tai erikoiskoulutus yhtä vapaasti kuin tähän asti on tehty sekä jätetään aliupseeriston koulutus kokonaan asetus- ja johtosääntömääräyksillä säännösteltäviksi, voidaan voimassa oleva laki jättää uusimatta.”⁹⁹

Puolustusrevisiokomitea ehdotti vuonna 1949 jälleen lakia sotilasopetuslaitoksista, jossa kanta-aliupseerikoulutus olisi otettu huomioon. Ehdotus ei tälläkään kertaa johtanut tulokseen.

Kanta-aliupseerikoulutuksen lähtötaso poikkesi upseerikoulutuksesta, jonka opetuksen lähtökohtana oli ylioppilastutkinto riittävän pohjan luomiseksi upseeriopinnoille, jotka jakaantuvat sotatieteisiin ja sivu- ja harjoitusaineisiin. Kadettien koulupohjan osalta ei tarkoitus kuitenkaan täysin toteutunut ennen sotia, sillä vuoden 1924 asetuksessa vaadittiin lukion lähinnä ylimmän luokan opinnot. Seuraavassa asetuksessa vuonna 1929 oli jo vaatimuksena ylioppilastutkinto, mutta kadettikoulun johtosäännössä mahdollistettiin kadettikouluun pääsy myös entisellä koulupohjalla, mikäli kaikki muut edellytykset olivat hyvät.¹⁰⁰

Upseerikoulutuksen ja kanta-aliupseerikoulutuksen oppiaineiden nimikkeet olivat käytännössä lähes samat. Toisaalta on huomioitava se, että vain pieni osa tehtävistä, kuten kouluttajan tehtävä, olivat molemmilla ammattiryhmillä periaatteessa samanlaiset. Siksi myös molempien ryhmien ammatillisilla koulutustavoitteilla ja siitä johtuen koulutuksen sisällöillä oli erilaiset tavoitteet ja painotukset. Ammatillisessa koulutustavoitteessa oli lähtökohtaisesti myös selvä ero: kadettikoulussa tavoite oli alkuvuosina vähintään joukkuejohtajataso ja sittemmin komppanianpäällikkötaso, kanta-aliupseerien kursseilla ryhmänjohtajan tai vahvennetun ryhmän johtajan taso.¹⁰¹

Viipurissa aloittanut Jalkaväen aliupseerikoulu, sittemmin Jalkaväen kaptulanttikoulu ja Taistelukoulun kanta-aliupseeriosasto, muodostivat koulutusjärjestelmän, jossa suurin osa ennen talvisotaa palvelukseen tulleista kanta-aliupseereista sai peruskoulutuksensa. Ratsuväen kanta-aliupseerikoulutus omana linjanaan lakkautettiin ja ratsuväen aliupseerit koulutettiin jalkaväen kouluissa aluksi omalla linjallaan, joka myöhemmin sulautui jalkaväkilinjaan. Kenttätykistön aliupseerikoulun lopetettua toimintansa koulutus annettiin Taistelukoulun kanta-aliupseeriosastossa omalla linjalla.

⁹⁹ SArk, Sotakoulujen johtosääntötoimikunta, (Eg)asiakirjoja 1930-1936 M 29 hylly 34, allekirjoittamaton muistio lakiesityksen papereissa. Lakiesityksessä mainittiin Sotakorkeakoulu, Kadettikoulu, Taistelukoulu, Merisotakoulu, Ilmasotakoulu ja Reserviupseerikoulu. Asetusehdotuksessa Taistelukoulusta mainittiin, että upseerit saivat siellä jatkokoulutusta ja aliupseerit perus-, ja täydennyskoulutusta. Ohjesääntötoimikunta ehdotti Taistelukoulun johtosääntöön, että ... ”sitä paitsi voidaan Taistelukouluissa antaa täydennyskoulutusta muidenkin kuin maavoimien upseereille ja aliupseereille. Näin myös meneteltiin.

¹⁰⁰ Asetus kadettikoulusta 3.10.1930; Kilkki et al. (1978) 186-187, 206.

¹⁰¹ Sotaministeriön käskylehdessä n:o 12/1921 annettu määräys n:o 73 ja sen liite eivät sisällä itse koulutuksen yksityiskohtaista järjestämistä. Liitteen kohdassa V mainitaan, että koulujen johtajat laativat yksityiskohtaiset opetussuunnitelmat, jotka sotaväen päällikkö vahvistaa. Määräyksen allekirjoittaja on Tasavallan Presidentti ja esittelijä sotaministeri.

Vuonna 1923 perustettu Rannikkotykistön aliupseerikoulu, sittemmin Rannikkotykistön kapitulanttikoulu, muuttui Meripuolustuksen kapitulanttikouluksi, josta yhdessä kadetti- ja meripuolustuksen reserviupseeriosastojen kanssa muodostettiin maaliskuussa 1930 Merisotakoulu. Kanta-aliupseerikoulutus jatkui siellä rannikkotykistön ja merivoimien linjoilla.¹⁰²

Aselajikouluissa, kuten asekoulussa, koulutettiin kanta-aliupseereita myös peruskursseihin verrattavilla kursseilla. Näiden kurssien asema oli alkuvuosina osaksi jollain tapaa hieman epämääräinen, mutta niillä saatiin kuitenkin kelpoisuus oman alan tehtäviin. Laajinta kanta-aliupseerikoulutus oli asekoulun asemestari- ja asentajakursseilla sekä erilaisilla huoltoalan kursseilla, kuten lääkin- tä- ja eläinlääkintäalalla. Aselajikoulujen kursseilla koulutettiin niin upseereita, kanta-aliupseereita kuin asevelvollisia aliupseereita ja miehistöä erikoisalojen moniin tehtäviin. Muun muassa asealan koulutukseen pääsy edellytti siviilissä hankittua metallialan koulutusta. Viestialalla ja eräillä muilla aselajikursseilla ennen sotia saatu aliupseerikoulutus katsottiin täydennyskoulutukseksi, koska niitä ei pidetty kurssien pitkistä kestosta huolimatta varsinaisina peruskursseina, vaan näiden aselajien kanta-aliupseerit kävivät tavallisesti peruskurssilla jalkaväkilinjalla. Tilanne muuttui jatkosodan jälkeen.¹⁰³

Oppilaita Markovillan kursseille komentaneet olivat alkuvuosina lähes yksinomaan maavoimien eri aselajien joukko-osastoja ja esikuntia. Tilanne muuttui merkittävästi 1930-lukua lähestyttäessä. Koulutustarvetta oli myös muissa aselajeissa ja puolustushaaroissa. Ilmavoimien aliupseereille järjestettiin vuosina 1928 ja 1929 omat kurssit, joilla koulutettiin yhteensä 56 oppilasta. Joukossa oli myös lentäjiä. Vuonna 1929 pidetyllä kurssilla oli 16 lentäjää ja vain kaksi muuta, jotka eivät olleet suorittaneet lentäjän tutkintoa. Jälkimmäinen kurssi pidettiin samanaikaisesti jalkaväkikurssin kanssa.¹⁰⁴

Varsinaisten aliupseerikoulujen toiminnasta saa jollain tapaa hajanaisen ja epämääräisen vaikutelman, joka johtuu pitkälti eri aselajien toimintatavoista ja koulujen johtosuhteista. Koulujen kurssitoimintakin oli etenkin alkuvuosina hieman epämääräistä, sillä kursseja ei välillä pidetty lainkaan. Toiminta kuitenkin kiinteytyi viimeistään 1930-luvulle tultaessa. On kuitenkin huomattava, että koulusta ohjasi yksi taho, opetussuunnitelmat olivat yhdenmukaisia erojen ollessa aselajien erikoisaineissa. Asioiden ollessa edellä mainitulla tavalla tässä

¹⁰² Kanta-aliupseerien peruskurssien pitoajat, aselajilinjat ja vahvuudet ilmenevät liitteestä 5; ks. Pohjanvirta (1985) 92-95. Koulutuksen aikana ilmeni monia pulmakysymyksiä kaikissa aselajeissa. Suuri huolenaihe esimerkiksi laivastossa oli kursseille rekrytoitujen oppilaiden "tasalaatuisuus", josta kursseilla aiheutui muun muassa motivaatio-ongelmia ja melkoinen joukko saattoi erota kesken kurssin tai erota pian sen jälkeen palveluksesta. Rannikkotykistössä voitiin rekrytoida tasaisempaa ainesta ja keskeyttäneiden tai erotettujen luvut olivatkin pieniä. (On kuitenkin huomattava ettei syy läheskään aina ollut sotilasopetuslaitoksen, vaan motivaation puute saattoi aiheuta muun muassa nimittämis- ym. ulkopuolisista seikoista. Kirj. huom.)

¹⁰³ Liite 4; ks. liite 5

¹⁰⁴ SArk, Taistelukoulun päiväkäskyt 1928-1939 ja Maasotakoululla olevat arvosanamatrikkelit. Taistelukoulu ja sen edeltäjät tunnetaan myös Markovilla-nimellä, jolla tarkoitettiin mainitun kiinteistön sijaintia Viipurissa. Myös ensimmäiset upseerikurssit, Markovillan upseerikurssi(t) pidettiin siellä.

luvussa tarkastellaan kanta-aliupseerikoulujen koulutuksellista toimintaa ja sen kehittymistä Jalkaväen aliupseerikoulun ja sen työn jatkajien toiminnan kautta.

Järjestelmällinen alipäällystön koulutus alkoi vuonna 1921, jolloin sotaministeriö vahvisti ohjeet jalkaväen, ratsuväen ja kenttätykistön vakinaisten aliupseerikoulujen järjestelystä, toiminnasta sekä opetusohjelmista. Tarkoituksena oli "kasvattaa ja kouluuttaa kapitulanttialiupseereita jalkaväkeä, ratsuväkeä ja kenttätykistöä varten".¹⁰⁵ Valmistelukäskyt annettiin jo aiemmin keväällä ja Kenttätykistön aliupseerikoulu oli aloittanut jo maaliskuussa, Ratsuväen kapitulantikoulu aloitti toimintansa jo kesäkuun alussa. Jalkaväen aliupseerikoulun 1. kurssi alkoi 17.10., mutta koulun toiminta alkoi jo elo-syyskuun vaihteessa.¹⁰⁶

Kouluihin otettiin vuosittain "menosääntöjen asettamilla rajoituksilla" sotaväen päällikön hyväksymä määrä oppilaita armeijasta tai asevelvollisuuden suorittaneita armeijan ulkopuolelta. Hakijoiden tuli olla hyvämaineisia ja sotilaisiksi sopivia, joiden kurssin suorittamisen jälkeen tuli solmia kahden vuoden pituinen palvelussitoumus.¹⁰⁷

Oppilaat otettiin eri toimialojen aselajitarkastajien valvonnassa. Koska oppilaat olivat joukko-osastojen olemassa olevilla vakansseilla, heitä ei voitu kouluttaa yli tarpeen, vaan kaikki kurssin käyneet sijoitettiin joukko-osastojen aliupseerien toimiin. Vakansseille sijoittaminen oli palkanmaksun edellytys.

Oppikurssin pituudeksi tuli 11 kuukautta. Aluksi oli kuukauden pituinen koeaika, jolloin heikoimmat oppilaat komennettiin takaisin joukko-osastoonsa. Kurssiin sisältyi myös kuukauden pituinen kesäloma. Etuina olivat palkka sekä ilmainen opetus, muona, vaatetus ja asunto koulussa. Loppukuulustelut pidettiin viimeisenä kuukautena. Kaikki miehistöön kuuluneet oppilaat ylennettiin alikersanteiksi palvelussitoumuksen tekemisen jälkeen. Kurssien päätyttyä oppilaat yleensä sijoitettiin entisiin joukko-osastoihinsa, mutta siirrot muualle tässä yhteydessä eivät olleet harvinaisia.¹⁰⁸

Edellä mainitut järjestelyperiaatteet koskivat kaikkia muitakin myöhemmin perustettuja kapitulantikouluja ja säilyivät vuosikausia pienehköjä muutoksia lukuun ottamatta. Yleisesti voidaan todeta, että koulut säilyivät, mutta kurssien pituudet ja opetussisällöt vaihtelivat jonkin verran.¹⁰⁹

3.2.1 Aliupseerikoulun hallinto ja opetuskäytännöt

Jalkaväen Aliupseerikoulu (JAK) sijoitettiin vuonna 1921 Viipurin Markovillaan, joka oli Venäjän kansanvalistusministeriön 1910-luvulla opettajien seminaariksi rakennuttama kiinteistö. Se sijaitsi Suomenvedenpohjan rannalla Papulanlahden luoteispuolella noin kaksi kilometriä Viipurin asemalta pohjoiseen. Koulun ohi kulki Viipuri - Imatra -maantie. Talvikautena 1918–1919 siellä järjestettiin kadettikurssien edeltäjä eli ns. Markovillan upseerikokelaskurssi. Koulu alistettiin komentosuhteissa jalkaväen ja ampumataidon tarkastajan ja talous-

¹⁰⁵ SARk, Sotaministeriön käskylehti n:o 12/1921.

¹⁰⁶ Simola - Koivisto (1993) 46.

¹⁰⁷ Simola - Koivisto (1993) 46.

¹⁰⁸ Simola (1991) 10, liitteessä n:o 3 on kurssien vertailutaulukoita.

¹⁰⁹ Ks. liitteet 4-6.

suhteissa 2. D:n alaiseksi. Käytännössä nämä järjestelyt merkitsivät sitä, että koululla oli opetustoimissaan itsenäinen asema.¹¹⁰

Sotakoulujen opetuksen järjestämisessä yhteydessä näyttää noudatetun samantapaista menettelyä kuin teknillisissä kouluissa ja opistoissa, joissa opetushenkilökuntaan kuului päätoimisia lehtoreita sekä tuntiopettajia. Lehtoreilla tuli olla diplomi-insinöörin tutkinto ja koulutusalan kokemusta.¹¹¹ Vastaavalla tavalla kanta-aliupseerikouluissa linjojen johtajina ja pääopettajina toimivat kokeneet upseerit apunaan tarvittava lisähenkilökunta, kuten opetukseen osallistuvat kanta-aliupseerit.

Tasavallan presidentin sotilaskäskyllä n:o 24/10.5.1921 perustettavan Jalkaväen Aliupseerikoulun johtajaksi määrättiin jääkärikapteeni Kaarle Massinen, joka oli toiminut aikaisemmin Kajaanin Sissipataljoonan aliupseerikoulun johtajana. Valmistelut aloitettiin heti. Ennen koulun aloittamista kapteeni Massinen komennettiin Tanskaan tutustumaan sikkäläiseen vastaavaan koulutukseen. Massisen kuoltua tapaturmaisesti pian Suomeen palattuaan uudeksi johtajaksi määrättiin Uudenmaan Rykmentistä jääkärimajuri Johan Ahlroth (Arajuuri), joka saapui koululle 30.8.1921 aloittamaan kurssien järjestämisen. Jääkärikapteeni Lahja Aalto Pohjanmaan Jääkäripataljoonasta määrättiin konekivääriosaston johtajaksi ja johtajan sijaiseksi. Lisäksi koululle komennettiin viisi muuta upseeria ja siirrettiin eri joukko-osastoista kaikkiaan 17 kapitulanttialiupseeria ja yhtä monta asevelvollista. Koulun taloudenhoitajaksi nimitettiin kanslisti Einar Minkkinen.¹¹²

Koulun päiväkäskyistä ilmenee, että muidenkin joukko-osastojen henkilökuntaa pääasiassa viipurilaisista joukko-osastoista komennettiin myös aliupseereita määrääjäksi koululle opetustehtäviin. Määräaikaisen komennuksen saivat hyvin usein samat henkilöt. Koulun vakinaisessa henkilökunnassa oli myöhemmin hyvin arvostettujakin upseereita, muun muassa tulevia kenraaleita. Vuosien kuluessa koululla oli ns. siviiliaineiden opettajina myös siviileitä.¹¹³

Koulu oli huollollisesti 2. Divisioonan alainen. Tämä tarkoitti sitä, että huoltoon liittyvät määräykset ja muut perusasiat hyväksyttiin 2. D:n esikunnassa. Käytännössä Divisioonan esikunta antoi ohjeet mistä tarvikkeet hankittiin. Rahat tilattiin Viipurin lääninkonttorilta tai Valtiokonttorilta. Esimerkiksi koulun aloittaessa toimintansa saatiin em. konttoreilta yhteensä 49 000 markkaa syyskuun 1921 menoja varten. Varojen käytöstä tehtiin tiliyhteenveto, jonka koulun johtaja tarkasti. Siitä tehtiin aina merkintä myös päiväkäskyyn.¹¹⁴

¹¹⁰ Simola (1991) 11 ja Taistelukoulu 1927 - 1977 (1977) 11; ks. Arimo (1986 II-osa) 126.

¹¹¹ Ks. esim. Valorinta (1986) 56.

¹¹² Simola (1991) 11, Jalkaväen Aliupseerikoulun päiväkäsky, n:ot 1-2/1921 ja Härmä, Urho, Katsaus Jalkaväen Aliupseerikoulun toimintaan, Jalkaväen Aliupseerikoulun kurssijulkaisu 1944, s. 15.

¹¹³ Koulun johtajien vaihtuvuus oli hyvin nopeaa 1920-luvulla. Ahlrothin jälkeen oli johtajina jääkärimajuri Einar Vihma ja jääkärieverstiluutnantti Lauri Tiainen, molemmat vuonna 1924, jääkärimajuri Selim Isakson vuosina 1924-1925, kapteeni Yrjö Tuompo v. 1925-1926 ja majuri Lahja Aalto 1926-1927. Perustetun Taistelukoulun johtajina olivat jääkärimajuri Hannes Olkkinen, majuri Väinö Oinonen, everstiluutnantti Aarne Blick ja everstiluutnantti Aarne Kiira.

¹¹⁴ SArk. Jalkaväen aliupseerikoulun päiväkäsky n:o 1/1921.

Koululle siirrettiin syyskuun puolivälissä Karjalan Kaartin Rykmentistä 12 hevosta, joista kuusi jäi "komennukselle" K.K.R:iin. Armeijan alkuvuosina autot ja muut moottoriajoneuvot sekä moottoroidut työkoneet olivat harvinaisia. Aliupseerikoulu ja myöhemmin Taistelukoulun Aliupseeriosasto marssivat useimmiten sota- ja leiriharjoituksiin jalan. Suurta helpotusta merkitsi se, että joskus tutustumismatkat Kannakselle tehtiin polkupyörillä. Itsenäisyyden alkuvuosista aina sotiin asti marssit olivat tärkeä osa koulutusta. Joukkojen huoltoon maastossa sopi tuohon aikaan parhaiten hevonen, joka pääsi sinne, minne sotilaskin. Hevosajoneuvo sopi mainiosti myös varuskunta-ajoihin. Pitkän matkan tavaraliikenne sekä muu liikenne hoidettiin rautateitse. Autot tilattiin tarvittaessa 2. Divisioonasta.¹¹⁵

Aktiiviupseereille jatkokoulutusta antava Taistelukoulu muutti Markovilaan syyskuussa 1927. Sen johtajaksi määrättiin Kadettikoulun taktiikan opettaja, jääkärimajuri Hannes Olkkonen. Taistelukoulussa järjestetyt upseerikurssit olivat aluksi komppanianpäällikkökurssi ja joukkueenjohtajakurssi, mutta nimiksi tulivat pian kapteenikurssi ja luutnanttikurssi. Olkkosen esityksestä Jalkaväen Kapitulanttikoulu yhdistettiin hallinnollisesti Taistelukouluun sen kanta-aliupseeriosastoksi, jonka toiminta laajeni kun siihen liitettiin kaksi vuotta aikaisemmin lakkautettujen Kenttätükistön Kapitulanttikoulun ja Ratsuväen Kapitulanttikoulun opetustoiminnot.¹¹⁶ Taistelukoulun organisaatio oli 1930-luvun alussa:

TAISTELUKOULU		
Koulun johtaja		
Esikunta		
Toimitusjoukkue	Upseeriosasto	Kanta-aliupseeriosasto
	Majurikurssi	Jalkaväkikurssi
	Kapteenikurssi	Kevytaselajikurssi
	Luutnanttikurssi	Kenttätükistökurssi

Taistelukoulun johtajan apuna oli esikunta, johon kuului eri toimialojen toimistoja. Toimitusjoukkueen tehtävänä oli toiminnan edellyttämän toimialojen huollon käytännön suoritus. Upseeriosaston tärkein oli majurikurssi, jota sittemmin kutsuttiin esiupseerikurssiksi. Sillä koulutettiin jalkaväen pataljoonankomentajat. Kanta-aliupseeriosastossa koulutus vakiintui jalkaväkilinjaksi, johon kevytaselajikurssi sulautui ja kenttätükistölinjaksi. Taistelukoulu tukeutui huollon asioissa viipurilaisiin joukko-osastoihin, sillä organisaation rakenne oli kevyt.

¹¹⁵ SArk. Jalkaväen aliupseerikoulun päiväkäsky n:o 4/1921 ja Muinonen, haastattelu 6.5.1992.

¹¹⁶ Simola (1991) 58-59.

Alkuvuosina armeijassa oli kaikesta tunnetusti puutetta. Kasarmit olivat yleensä venäläistä perua ja vanhanaikaisia silloisiinkin oloihin. Markovillan rakennus oli kuitenkin suhteellisen uusi. Sen rakennustyöt aloitettiin vuonna 1914, ja se valmistui vuonna 1916, jolloin siellä alkoi ensimmäinen opettajaseminaari. Yksikään nelivuotinen seminaarikurssi ei ehtinyt valmistua ennen Venäjän valtakumousta. Vapaussodan aikana Markovilla oli punaisten sairaalana. Vapaussodan jälkeen se joutui sotaväen käyttöön. Aliupseerikouluun saatu kalusto ja opetusvälineet olivat varsinkin aluksi vaatimattomia. Vuosien mittaan tilanne kuitenkin vähitellen parani.¹¹⁷

Koulurakennus oli kolmi- ja osittain nelikerroksinen ja sitä ympäröi noin 70 hehtaarin suuruinen maa-alue, jolla oli myös pieni kouluampumarata. Parin kilometrin päässä oli noin 1000 hehtaarin taisteluampumarata-alue. Alkuvuosi-
na rakennus oli kokonaan aliupseerioppilaiden käytössä, mutta Taistelukoulun perustamisen jälkeen tilat oli jaettava uudelleen. Pääosa niistä jäi silti edelleen aliupseerioppilaiden haltuun, olivathan oppilaat sisäoppilaitosmaisessa opetuksessa. Muut kuin majoitustilat, jotka olivat omassa siivessään, jaettiin Taistelukoulun upseeriosaston ja aliupseeriosaston kesken. Ruokala oli koulurakennuksen eteläsiivessä. Toisessa siivessä oli yläkerrassa komea juhlasali, jota käytettiin myös voimistelusalina. Majoitussiivessä ollut luentosali oli käytännössä ainoa paikka, jossa oli sen verran rauhallista, että tehokas iltaopiskelu oli mahdollista. Myös porraskäytäviä ym. tiloja käytettiin "lukutupina". Muutamat oppilaat vuokrasivat jopa huoneita lähistöltä voidakseen rauhassa opiskella. Kaikesta päätellen opiskeluhalu oli yleensä hyvät. Siinä vaiheessa, kun Taistelukoulu siirrettiin Markovillaan, rakennuksessa asuneita kapitulanttialiupseereita häädettiin asunnoistaan tilan saamiseksi tulokkaalle.¹¹⁸

Oppilaat majoitettiin tupiin, joten mistään omasta lukurauhasta ei voinut puhua. Markovillassa eivät majoitusasiat olleet ennen sotia sen huonommin tai paremmin kuin kadettikoulullakaan, jossa yhdessä tuvassa oli majoitettuna 14-15 kadettia. Molempien koulujen tilanpuute jatkui sotiin asti. Kadettikoululle valmistui uusi päärakennus Santahaminaan vasta vuoden 1940 lopulla, joten siellä päästiin pitkän odotuksen jälkeen parempiin tiloihin. Vastaavan tasoisia tiloja kuin kadettikoulussa saatiin sotien jälkeen Lappeenrantaan sijoitetulle kanta-aliupseerikoululle ja sen seuraajille odottaa peräti 1980-luvulle asti.

Muita rakennuksia Markovillassa olivat tavanomaiset talli, sauna, tykkiva-
ja, "Hätösen kaasupömpeli" ja vesitorni, jota kutsuttiin "Naskalin lehmäksi" keittiömestarin mukaan. Koulun arestihuoneet olivat pannuhuoneen vierellä. Koulun käytettävissä oli Papulan ampumarata ja edellä mainittu kouluampumarata eli ns. konetuliaseampumarata noin puolen kilometrin päässä. Erikoisena seikkana voidaan vielä mainita, että tallirakennuksen lähistöllä oli Valamon luostarin vieraskoti, jossa luostarin igumeeni asui Viipurissa käydessään. Alueella oli pieni kotikirkko ja siellä asui ja työskenteli kymmenkunta munkkia.¹¹⁹

¹¹⁷ Härmä, Urho (kurssijulkaisussa v. 1944) 15 ja Muinonen, Eero, Markovillan muistoja v. 1936-37 ja vähän muutakin, muistio 27.3.1985, Maasotakoulu, Lappeenranta, s. 6.

¹¹⁸ Taistelukoulu 1927 - 1977, (1977) 11-12.

¹¹⁹ Muinonen, muistio, 7.

Kiinteistöjen ylläpito kuului puolustusministeriölle, mutta alkuaikoina koulutusta haittasivat myös kiinteistönhoitoon liittyvät puutteellisuudet. Koulun johtajaksi tullut jääkärimajuri Hannes Olkkonen oli tunnetusti värikäs ja tarvittaessa sanojaan säästelemätön. Hän oli lähettänyt jo useita kirjelmiä puolustusministeriöön, mutta kiinteistöasiat eivät kuitenkaan oikein sujuneet. Olkkonen piti ministeriötä syypäänä vallitsevaan tilanteeseen. Maaliskuussa 1928 hän oli jo varsin suorasanainen: "Minä en tahdo tässä yhteydessä kajota kaikkiin niihin jokapäiväisiin laiminlyönteihin ja vastausta vaille jääneihin kirjelmiin, jotka puolustusministeriön teknilliseltä osastolta ovat aiheuttaneet alinomaisia vaikeuksia, vaan tyydyn ainoastaan esiintuomaan ne, jotka varmuudella tekevät Osasto 4:n¹²⁰ suunnitelmat seuraavaa koulutuskautta varten tyhjiksi." Suurimpina puutteina Olkkonen piti sitä, että koulun kanta-aliupseereilla ei ollut asuinrakennusta, opettajien huone puuttui, varastotilat eivät olleet riittävät ja hevostalli oli liian pieni. Oppilasupseerit joutuivat asumaan kaupungilla, eikä heillä ollut edes ruokailumahdollisuutta Markovillassa. Myös koulun käytävissä ollut kalusto oli puutteellinen. Sotapelit ja karttatarjoitukset pidettiin juhlasalin lattialla. Kansliatarvikkeita ei juuri ollut. Opettajien huone puuttui. Sampo Ahdon mukaan kirjaston osalta Olkkonen ehkä hieman liioitteli pitäessään sitä "täysin puutteellisenä". Kirjastossa oli sentään noin 5 000 nidettä.¹²¹

Olkkosen kirjelmä tuotti lopulta tuloksia. Päärakennuksen läheisyyteen saatiin uusi rakennus, johon sijoitettiin joitakin henkilökunnan asuntoja, aliupseerioppilasasuntoja, varastoja, työhuoneita ja sairastupa. Talvella 1928–1929 tehtiin päärakennuksessa korjaustöitä, jolloin saatiin mm. opettajienhuone. Suurista luokkahuoneista oli korjausten jälkeenkin puute. Lisäksi saunan ja räjähdysainevaraston rakentamiseksi saatiin määrärahat.¹²²

Näyttää siltä, että puolustusministeriössä ei todellakaan pidetty kiirettä, sillä koulun sauna paloi jo vuonna 1927, minkä jälkeen oppilaat olivat joutuneet käymään muutaman kilometrin päässä Viipurissa saunassa.¹²³ Vuonna 1929 Taistelukoulun käytössä oli Markovillan alueella kaikkiaan 18 erilaista rakennusta, mikä käy ilmi 2. Divisioonan laatimasta rakennustilastosta.¹²⁴

Markovillaa ympäröi aikanaan laajahko puisto, joka puolustusministeriön hallintaan tulon jälkeen riittämättömän hoidon vuoksi vähitellen rappeutui. Olkkonen teki alkuvuodesta 1928 esityksen puolustusministeriölle, että koululle myönnettäisiin 12 000 markan suuruinen määräraha puiston kunnostamiseksi. Lisäperusteena hän mainitsi, että koulun sivuitse kulkivat sekä vesitse että maitse vilkkaat matkailijareitit - Saimaan kanava toisella puolen ja Viipuri-Imatra maantie aivan koulun vierestä - "joten ei ole yhdentekevää minkäläisen kuvan matkailijat, ja varsinkin ulkomaalaiset, saavat sotalaitoksestamme".

¹²⁰ Armeijan yleisesikunnan koulutuksesta vastaava osasto.

¹²¹ Taistelukoulu 1927 - 1977 (1977) 28-29.

¹²² Ibid.

¹²³ SArk. Puolustusministeriön teknillisen osaston yleinen kirjeistö F I 97 v. 1918-1937; Taistelukoulun asiakirja n:o 219/Ia/27/4.11.1927.

¹²⁴ SArk. PLM /tekn-os Yl. kirjeistö v. 1918-1939, 2. Divisioonan laatima tilasto.

Tarkoitukseen myönnetty 5 000 markan määräraha ilmeisesti tyydytti Olkkosta, sillä asiaan ei palattu myöhemmin.¹²⁵

Olkkosen kirjelmistä kuvastuu oikeastaan tuolloinen puolustuslaitoksen yleinen tilanne. Valtaosa käytössä olleista kasarmeista oli vanhoja venäläisvalan aikaisia ja rakennettu viimeistään 1900-luvun alussa. Armeijan käyttöönsä saamat rakennukset, kuten Markovillan kansakoulunopettajaseminaariksi rakennettu ja myös kadettikoulun käytössä silloin ollut Munkkiniemessä sijainnut kiinteistö, olivat alkuaankin jonkin verran sopimattomia sotakoulujen tarpeisiin, koska niitä ei sellaisiksi ollut edes suunniteltu. Erityisesti puute oli erikoiskäyttöön tarvittavista opetustiloista ja varastohuoneista.

Kadettikouluun verrattuna kanta-aliupseerikoulujen oppilaat otettiin eri tavalla opiskelemaan. Hakeutumisen yleiset kriteerit eivät poikenneet toisistaan. Ensimmäisille kanta-aliupseerikursseille oli hyvin vähän hakijoita, vaikka opiskeluajalta maksettiin palkkaa ja muukin opiskeluun liittyvä oli lähes vastikkeetonta. Jo muutaman vuoden kuluttua oli otettava käytäntö, että joukko-osastot komensivat halukkaat ja sopivat kursseille. Kadettikouluun pyrkijät sen sijaan valittiin alusta lähtien pääsykokeen jälkeen opiskelemaan joko joukko-osastoissa palvelevista tai kouluun siviilistä pyrkineistä. Kurssiajalta ei maksettu palkkaa. Myöskään kadettikoulusta valmistuneilla upseereilla ei kyetty valmistuneiden pienen määrän takia poistamaan armeijan upseeripulaa ensimmäisinä vuosikymmeninä. Näyttää ilmeiseltä, että molempien, niin aktiiviupseerien¹²⁶ kuin kanta- aliupseereiden, ammattien arvostus ei ollut kansalaisten keskuudessa kovin suuri aiheuttaakseen pyrkijäryntäyksen sotilasalalle.

Niin kadettikouluun kuin kanta-aliupseerikouluihin ei kuitenkaan haluttu ottaa muita kuin vaatimukset täyttäviä hakijoita, mikä seikka takaisi armeijalle riittävän korkeatasoisen henkilökunnan. Tästä seurasi toisaalta se, että kursseilta valmistui liian vähän vaatimukset täyttäviä ammattisotilaita. Armeijan koulutuksesta vastanneet tahot pitivät laatua määrää tärkeämpänä, joten kursseille ei tietoisesti otettu heikkoa ja sotilasuralle vähemmän sopivaa ainesta. Varsinaisten valinta- ja tasokokeiden puuttuessa kurssiaines oli koulutustarkastajien lausuntojen perusteella pääteltävissä kohtalaisen epätasaiseksi ja noudattamalla tiukkoja koe- ja arvostelukriteereitä oletettiin päästävän hyvään lopputulokseen. Menetelmä oli tuonaikaisen käytännön mukainen ja tuotti mitä ilmeisimmin tarkoituksensa. Kursseilta poistettujen lukumäärä kurssia kohti oli kuitenkin tavoitetta silmällä pitäen pieni, 3-6 prosenttia. Tarkkaa lukua on vaikea arvioida, koska kursseilta lähdeaineiston perusteella joutui pois muistakin syistä kuin heikon edistymisen takia.

¹²⁵ SARk, PLM /tekn-os YI kirjeistö, tekn-os:n asiak. n:o 469/5117 14.3.1928.

¹²⁶ Halsti (1973) 140-141: (otteita: Kesän 1926 kuluessa pääsin selvyyteen siitä, kutsukseni on upseerin ammatti eikä mikään muu. ... Suku nousi kiivaaseen ja yksimieliseen vastarintaan. Elin-täti tiedusteli ivallisesti mitä tekemistä minulla oli "yhteiskunnan sylkykupissa" ja väitti minun hakeutuvan sinne vain laiskuuttani. Isäni tiedotti juhlallisesti ottavansa "suojelevan kätensä" yltäni... Rakas äitini itki silmänsä punaisiksi ja vaikerteli "hukkaan heitettyjä lahjoja".)

3.2.2 Kanta-aliupseerien peruskurssien toteuttaminen

Kanta-aliupseerien koulutusohjelman läpivientisuunnitelma oli sotaministeriön käskylehden liitteenä numerossa 12/1921, jossa annettiin määräykset erityisten aliupseerikurssien järjestämisestä vakinaisesti palkatuille aliupseereille. Siihen asti kanta-aliupseereita oli koulutettu erinäisillä tilapäiskursseilla ja myös joukko-osastoissa muun palveluksen ohessa. Koulutusohjelma jaettiin yleisiin aineisiin ja sotilasaineisiin. Yleiset aineet olivat periaatteessa samat kaikissa eri kapitulanttikouluissa ja sotilasaineet olivat kunkin aselajin vaatimusten mukaisia. Eräillä aloilla, joilla ei alkuvuosina vakinaisia kursseja järjestetty, kouluttaminen tapahtui sopivaksi katsotuilla kursseilla jopa siviilioppilaitoksissa.

Kanta-aliupseerien koulutusmalli muistutti perusajatukseltaan teollisuuskoulujen koulutusta. Teollisuuskoulut perustettiin 1850-luvun puolivälin jälkeen syntyneiden teknillisten reaalikoulujen työn jatkajiksi vuonna 1885.¹²⁷ Alkuaikoina teollisuuskouluissa oli 12 opintokuukautta ja opinnot jakaantuvat kahdelle kuuden kuukauden pituiselle lukuvuodelle. Vuonna 1911 annetulla asetuksella¹²⁸ ne muutettiin 3-vuotisiksi. Lukuvuoden pituus säilyi puolena vuotena ja väliajat oppilaat olivat alan työtehtävissä. Armeijan kanta-aliupseerikouluissa kurssi kesti alkuvuosina 11 opintokuukautta.¹²⁹ Teollisuuskoulujen tehtävänä oli antaa oppilailleen niitä teoreettisia ja käytännön taitoja, jotka olivat tarpeellisia työnjohtajille ja työmestareille teollisuuden eri aloilla. Oppiaineet oli jaettu yleisiin sekä ammattiaineisiin, jotka vaihtelivat työalan mukaan. Yleisten oppiaineiden opettaminen oli välttämätöntä pohjan luomiseksi ammattiopinnoista selviämiseksi. Lisäksi vaadittiin pääsääntöisesti, yleensä ennakoon, työharjoittelu ennen todistuksen antamista. Oleellista oli saada juurrutettua oppilaisiin heidän tehtävissään tarvitsemansa tietopuolinen ja käytännöllinen osaaminen.¹³⁰

Samankaltaiset ammattitaidolliset perusteet olivat myös vakinaisen aliupseerin toimen hyvän hoitamisen edellytyksenä. Teollisuuskouluihin vaadittua työharjoittelua aliupseerille kertyi vastaavasti lakisääteiseltä asevelvollisuusajalta ja sen jälkeiseltä kanta-aliupseeriuralta. Aliupseerin työtä voidaan verrata lähiesimiehen, työnjohtajan tai ammattimestarin työhön, joka armeijassa oli jatkautunut monille toimialoille, kuten asian laita oli siviilielämässäkin. Samanlaiset käytännön osaamista edellyttävät valmiudet, jotka edellisellä vuosisadalla vauhtiin pääsyt teknillinen kehitys teollisuuden aloilla lähiesimiehiltä edellytti, olivat voimassa myös armeijan monilla eri toimialoilla. Teknikkojen ja armeijan

¹²⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 21/1885; Klemelä (1999) 84-85. Lähes kaksikymmentä vuotta aikaisemmin järjestetty koulutusjärjestelmä ei enää vastannut laajentuneen teollisuuden tarpeita. Teknilliset reaalikoulut olivat olleet ruotsinkielisiä. Niiden työn jatkajiksi perustetut teknilliset koulut olivat sekä ruotsin- ja suomenkielisiä (Helsinki, Turku) tai joko ruotsinkielisiä (Vaasa) tai suomenkielisiä (Kuopio, Tampere, Viipuri). Vuonna 1900 toiminnassa oli kymmenen teollisuuskoulua tai osastoa.

¹²⁸ Suomen asetuskokoelma n:o 22/1911. Ks. Klemelä (1999) 88-93.

¹²⁹ Sotaministeriön käskylehden liitteessä (n:o 12/1921) mainitaan, että vakinaisten aliupseerikoulujen tarkoitus oli kasvattaa ja kouluttaa kapitulanttialiupseereja jalkaväkeä, ratsuväkeä ja kenttätykistöä varten. Seuraavina vuosina perustettiin lisää kapitulanttikouluja.

¹³⁰ Suomen asetuskokoelma 24/1885; Rousi (1986) 8-30.

ammattitaitoisten lähiesimiesten, aliupseerien, ammattitaitovaatimusten edellyttämä lähtökohtakin näyttää samanlaiselta eli täydellinen kansakoulun oppimäärä ja sopivaisuus työalalle sekä ”varttunut ikä” opintojen alkaessa.¹³¹

Koulutussuunnitelmat eri aliupseerikursseja varten laadittiin periaatteessa pysyviksi. Niitä tarkennettiin ja muutettiin tarvittaessa sen mukaan, mitä kokemuksia jaksojen läpiviemisestä ja koulutustavoitteisiin pääsystä saatiin. Tästä vaihtelusta aiheutui se, että kurssit olivat harvoin sisällöltään täysin identtisiä. Toisaalta jyrkkiä ja selvästi erottuvia poikkeuksia oli harvoin.

Erilaisia aliupseerikoulutusmalleja oli tarjolla myös muualta. 1900-luvun alussa Saksassa kanta-aliupseerikoulutus kesti noin vuoden ja oli aselajikohtaista ja annettiin aselajikouluissa. Pohjakoulutusvaatimuksena oli kansakoulu. Vastaava tilanne oli useimmissa Euroopan maissa, joten malleista ei ollut puutetta. Myös teknillisen siviilikoulutuksen merkittävä aloittaminen ja kehittäminen virisi Saksassa, jonka teknillisestä koulutusjärjestelmästä on monissa maissa otettu oppia.¹³² Olennainen oli jääkäreiden Saksassa saamien ja meille tuomien kokemusten ja vaikutteiden välittävä merkitys.

Jalkaväen Aliupseerikoulun 1. kurssi (v. 1921) jakautui jalkaväki- ja konekivääriosastoihin.¹³³ Opetuksessa noudatettiin vahvistettuja ohjesääntöjä ja sotaväen esikunnan antamia koulutusohjeita.

Kaksi ensimmäistä kuukautta olivat opetussisällöltään samanlaiset molemmille osastoille. Kolmannella kuukaudella alkoi eriävä koulutus. Konekivääriosastolle opetettiin ”lyhykäisyydessään” kaikki jalkaväkiosastolle opetetavat asiat. Ohjelman ulkopuolella varattiin 40 tuntia Suomen sotahistorian luentoihin sekä päivittäin yksi tunti sisäpalvelukseen, joka käsitti lähinnä varustarkastuksia. Sotaväen päällikön määräämä 15 minuutin pituinen aamuvoimistelu ei sisältynyt koulutusohjelmaan. Kurssiohjelma sisälsi seuraavat luennot:¹³⁴

¹³¹ Lauri Rousin (1986) mukaan ”merkille pantavaa on, että jo vuoden 1885 asetuksella luotiin pohja sadaksi vuodeksi seuraaville peruseriaatteille: 1) koulutus tapahtuu varttuneessa iässä, 2) työelämän ja koulutuksen välisten kiinnekohtien luomiseksi edellytetään oppilailta työkokemusta ennen opiskeluun tuloa ja sen täydentämistä opiskelun aikana, 3) koulutus tähtää tietyntasoihin, ei kuitenkaan liian ahtaisiin rajoihin, 4) opetus eriytyy opiskelujen loppuvaihetta lähestyttäessä eri tuotannonaloille, mutta säilyy riittävän laaja-alaisena tarjoten ammatillista liikkuvuutta”, sivulla 30.

¹³² Rousi (1986) 11.

¹³³ Liite 5: aliupseerikurssien pitoajat.

¹³⁴ Simola (1991) liite 4. Opetusohjelmissa ilmenevän yleissivistävä aine -käsitteen tilalla käytetään tässä työssä alkuperäisistä ohjelmista poiketen käsitettä siviiliaine. Menettelyyn on syynä se, että monissa suunnitelmissa yleissivistävät aineet ovat sisältäneet myös sotilasaineita. Oppitunneista ja luennoista käytetään käsitteitä teoria ja teoriatunti.

TAULUKKO 1 Jalkaväen aliupseerikoulun kurssiohjelma v. 1921

Aine	Tunnit
- ohjesäännöt (sisäpalvelus-, garnisooni (varuskunta)- ja kenttäpalvelusohjesäännöt)	96
- ampuma- ja aseoppi	22
- maasto-oppi	28
- sotalaitosoppi	8
- asevelvollisuuslaki ja sotaväen järjestyssääntö	12
- voimisteluohjesääntö	17
- pikakivääri, kevyt ja raskas konekivääri, pistooli ja käsikranaatti	72
- pioneeripalvelus	20
- tiedonantopalvelus (viesti-)	24
- syöksyjoukkojen koulutus	8
- sovellettu taktiikka	16
- selostuksia suoritettujen taktillisten harjoitusten johdosta	16
- sotalaitoksen talous ja kirjanpito	16
- terveysoppi	8
- hevoshoido-oppi	8
- oppilaiden luennot	58
- kansalaisopetusta	110
yhteensä ¹³⁵	539

Jalkaväkiosaston koulutus jakautui neljään vaiheeseen, jotka olivat mies-, ryhmä- ja joukkueharjoitusvaihe, toinen oli talviharjoitusvaihe (sukset, aseharjoittelua ja sulkeista komppanian äkseerausta), kolmas oli erikoisharjoitukset (tiedonanto-, pioneeri- ja syöksyjoukko-opetus) ja neljäs kesäkertaus (kenttäpalvelus ja taktilliset harjoitukset).¹³⁶

Harjoitukset jaettiin mies-, ryhmä- ja joukkue- sekä komppaniaharjoituksiin. Käytännössä opetusaineina olivat sulkeisjärjestys, 15-30 kilometrin marssi-harjoitukset, oppilaiden komentoharjoitukset, ja esiintyminen rintaman edessä ryhmän ja joukkueen johtajana.¹³⁷

Ulkopalvelusta olivat harjoitukset, avoin järjestys ja kenttäpalvelus, ampumaopetus, voimistelu ja urheilu sekä erikoisharjoitukset.¹³⁸

Avoin järjestys ja kenttäpalvelus sisälsi etenemismuotojen, tulen ja liikkeen, ryhmän ja joukkueen taistelun, patrullipalveluksen, marssivarmistuksen, etuvartiopalveluksen, yötaistelun ja majoittumisen harjoittelua. Koulutusmuotona olivat myös yhden kahden vuorokauden pituiset taktilliset harjoitukset.¹³⁹

Ampumaopetus sisälsi tähtäämis- ja laukaisuharjoituksia sekä etäisyyden arviointia radalla ja maastossa. Harjoitusmuotoina olivat alkuharjoitukset 1-8,

¹³⁵ Simola – Koivisto (1993) liite 4. Kokonaistuntimääräksi on aineiston perusteella arvioitu noin 1500, joka sisältää myös harjoituksiin käytetyt tunnit luentojen lisäksi.

¹³⁶ Simola (1991) liite 4.

¹³⁷ Simola (1991) liite 4.

¹³⁸ Simola (1991) liite 4.

¹³⁹ Simola (1991) liite 4.

pääharjoitukset 1-7 ja kenttäammunnat 1-3. Voimisteluun ja urheiluun sisällytettiin juoksua, talviurheilua, mäenlaskua, murtomaajuoksua, pitkäpallotteluita, jalkapalloa, uintia, voimistelua, urheiluleikkejä, kilpaotteluita, hiihtokilpailuja ja oppilaiden komentoharjoittelua voimistelussa. Erikoisharjoitukset olivat vartiopalvelusta, pistintaistelua, pikakivääriharjoitusta, kevyt- ja raskas-konekiväärikoulutusta, tiedonantopalvelusta, syöksyjoukkojen harjoitusta, pioneeripalvelusta ja käsikranaatin heittoharjoituksia.¹⁴⁰

Loppukuulustelun "tietopuolisia" aineita olivat aseoppi, ampumaoppi, konekivääriampumaoppi, ohjesääntöjen tunteminen, maasto-oppi, sotalaitosoppi, taktiikka (pääasiallisesti muodollinen taktiikka), konekivääritaktiikka, linnoitusoppi, konekiväärin tunteminen, pikakiväärin tunteminen, sotalaitoksen taloudenhoito ja kansalaisopetusaineet.¹⁴¹

Käytännölliset kuulusteluaineet olivat muodollinen harjoitus, konekivääriharjoitus, kenttäharjoitus, voimistelu, komentaminen ja esiintyminen rintaman edessä, konekivääriammunta ja ampuminen.

Joukkueenjohtajina toimineet harjoitusaliupseerit antoivat arvosanan myös ahkeruudesta ja huolellisuudesta. Kunkin aineen luennoitsija jätti noin kaksi viikkoa ennen kuulustelujen alkua koulun johtajalle ehdotuksensa 120-150 kysymyksestä, jotka lautakunta sitten tarkasti.¹⁴²

Koulutussisältöjä ja menetelmiä kehitettiin paitsi koko armeijassa myös sotakouluissa muun muassa koulutustarkastuksissa ja erityisesti sota- ja kertausharjoitusten kokemuksen perusteella. Aselajien mukaisen taktiikan opetuksen päämääränä oli opettaa oppilaat suunnittelemaan, järjestämään ja johtamaan harjoituksia, soveltamaan ohjesääntöjä käytäntöön "aselajin oikeassa hengessä" kouluttamaan oikein asevelvollisia, kehittää oppilaiden taktillista ajattelukykyä ja juurruttaa oppilaisiin aselajille välttämätön ratkaisua hakeva hyökkäys- ja pettämättömän sitkeä puolustushenki. Esimerkiksi jalkaväkikurssilla 15 (v. 1931) tuli pääpaino taktiikan opetuksessa asettaa jalkaväen ja tykistön toiminnan, johtamistaidon, käskynantotaidon ja yhteistoiminnan selvittämiseen. Yleisen taktiikan opetus perustui pääasiassa kenttäohjesääntöön sitä "pieniin puitteisiin soveltamalla".¹⁴³

Jalkaväen Aliupseerikoulun ensimmäinen 69 oppilaan kurssi alkoi 17.10.1921. Kuukauden koeajan jälkeen opiskelua jatkoi 62 oppilasta. Kurssi oli jaettu jalkaväki- ja konekivääriosastoihin. Opintojen kestäessä karsiutui vielä osa, joten todistuksen sai 17.9.1922 vain 52 oppilasta eli 75,4 prosenttia aloittaneista. Viimeisen opintokuukauden aikana pidettiin kuulustelut, näytesuoritukset ja loppututkinto, jonka jälkeen oli vielä kuukauden pituinen loma.¹⁴⁴

Koulun toiselta kurssilta, joka pidettiin 16.10.1922 - 5.9.1923 sai todistuksen 44 oppilasta. Tämä oli todella vähän, ja niinpä koulun johtaja Johan Ahlroth esitti puolivälissä vuotta 1923 kirjeessään jalkaväen tarkastajalle, että toiminta-

¹⁴⁰ Simola (1991) liite 4.

¹⁴¹ Simola (1991) liite 4.

¹⁴² Simola (1991) liite 4.

¹⁴³ Simola (1991) liite 5.

¹⁴⁴ Simola - Koivisto (1993) 75. Ensimmäisen kurssin priimus oli keskiarvolla 9,27 kersantti Vihtori Myllykoski, syntynyt Ylistarossa vuonna 1899.

vuotena 1923–1924 olisi koulussa järjestettävä erikseen kaksi luokkaa. A-luokka olisi jo järjestettyjen aikaisempien kurssien kaltainen. B-luokalle tulisi komentaa "hyvän käytännöllisen koulutuksen" saaneita aliupseereita, joiden koulutus kes-täisi neljä kuukautta.¹⁴⁵

Vastaavalla tavalla kadettikoulussakin järjestettiin useilla lyhyillä tilapäis-kursseilla upseereiksi koulutettujen aktiiviupseerien täydentävä koulutus. Ai-kaisempi käytännön työkokemus otettiin huomioon ja koulutusta annettiin niissä opetusaineissa, joissa puutteita katsottiin olevan.¹⁴⁶

Puolustusministeriö antoi vuonna 1923 määräyksen, jolla kiellettiin uusien kapitulanttisitoumusten tekeminen ja vanhojen sitoumusten uusiminen.¹⁴⁷ Tä-mä vaikeutti huomattavasti sekä aliupseeritilannetta joukko-osastoissa että ali-upseerikoulujen toimintaa. Normaalipituista A-kurssia ei voitu aloittaa lain-kaan. Koulun johtajan esityksestä aloitettiin viiden kuukauden pituinen "jatko-kurssi" lokakuussa. Kurssilta sai 1.3.1924 todistuksen 50 oppilasta. Koulun oli meneteltävä tällä tavalla, jotta sen toiminta ei olisi kokonaan keskeytynyt. Nel-jäskin kurssi oli normaalia lyhempi, sillä se kesti vain seitsemän kuukautta. Vasta viides kurssi 1.11.1924 - 30.9.1925 oli taas normaali 11 kuukauden perus-koulutuskurssi, jonka koulutusohjelma pääpiirtein noudatti 1. kurssin ohjel-maa. Oppilasmäärät olivat edelleen samansuuruisia eli aliupseerien koulutus-tarpeeseen nähden aivan liian vähäisiä.¹⁴⁸

Koulun nimi muutettiin vuonna 1925 Jalkaväen Kapitulanttikouluksi (JKK). Vastaavat nimenmuutokset tehtiin myös muissa toimivissa aliupseeri-kouluissa. Uusissa nimissä oli mukana aliupseerien palvelussuhteen laatua tar-koittava kapitulantti-sana, joka tarkoitti määrääjäksi palkattua aliupseerinar-voista ammattisotilasta.¹⁴⁹ Nimenmuutos ei vaikuttanut koulujen toimintaan. Kuudes kurssi jaettiin kolmeen osaan. Jaolla oli tarkoitus poistaa oppilaiden taidollisten erojen aiheuttamat opetusvaikeudet. A-kurssi, joka pidettiin 1.11.1925 - 31.7.1926, oli asevelvollisuutensa suorittaneille oppilaille. Samana päivänä loppunut B-kurssi kesti vain viisi kuukautta. Se oli tarkoitettu palve-luksessa pitempään olleille aliupseereille, joiden tiedot testattiin sisään-pääsykokeella. Lyhyellä 16.11.1925 - 29.1.1926 pidetyllä C-kurssilla annettiin "sotilassivistystä" niin sanotuille toimitusaliupseereille,¹⁵⁰ joiden käytännöllises-ti katsoen olematonta sotilasjohtajakoulutusta pidettiin epäkohtana alipäällyst-ön koulutuksessa.¹⁵¹

Kuudennen kurssin jälkeen ei oppilaita otettu enää suoraan siviilistä. Puo-len vuoden pituisella seitsemännellä kurssilla vuosina 1926–1927 oppilaina oli suurimmaksi osaksi sellaisia rintama-aliupseereita, jotka olivat saaneet aliup-

¹⁴⁵ Simola – Koivisto (1993) 78-79.

¹⁴⁶ Kilkki et al. (1978) 184-185.

¹⁴⁷ Simola – Koivisto (1993) 48-49. Syynä oli joukko-osastojen kapitulanttialiupseerien liian suureksi noussut lukumäärä. Ensimmäisen kurssin oppilasmäärän vähyys ei liittynyt niinkään kustannuksiin, vaan siihen, ettei kurssille ollut riittävästi vaatimukset täyttäviä oppilaita.

¹⁴⁸ Simola – Koivisto (1993) 79.

¹⁴⁹ Sanan alkuperä on saksankielinen kapitulieren-sana.

¹⁵⁰ Toimitusaliupseeri oli huollon ja hallinnon alalla palveleva aliupseeri.

¹⁵¹ Simola – Koivisto (1993) 82.

seerikoulutuksen joukko-osastoissa tai jotka olivat palvelleet vähintään vuoden rintama-aliupseereina (asevelvollisten kouluttajina). Kurssi jakautui vanhaan tapaan jalkaväki- ja konekivääriosastoihin. Sen tarkoituksena oli "täydentää kapitulanttien sekä käytännöllistä että tietopuolista koulutusta siinä määrin, että heidät kurssin suoritettuaan voidaan täydellisesti rinnastaa Koulun pitemmän kurssin suorittaneiden kanssa". Kahdeksas jalkaväkikurssi, joka oli järjestelyiltään edellisen kaltainen, pidettiin 5.3.-10.12.1927. Tällä kurssilla luentotuntien määrä vähentyi 319:ään ja siviiliaineiden tuntejakin oli enää 62.¹⁵²

Ilmavoimien aliupseereille järjestettiin Ilmavoimien esityksestä 16.1.-26.5.1928 lyhennetty kurssi, jolta valmistui 38 oppilasta. Kurssille komennetut oppilaat olivat sotilasarvoltaan alikersantista vääpeliin. Melkein kaikki olivat myös lentäjiä. Tästä syystä opetuksen pääpaino oli taktiikassa, mikä katsottiin lentäjille kaikkein tarpeellisimmaksi. Oppilailla oli myös kurssiaikana mahdollisuus lentämiseen, jota varten Tervaniemelle varattiin lentokoneita. Myös Suomenvedenpohjaa koulun edessä käytettiin nousu- ja laskupaikkana.¹⁵³

Aktiiviupseereita kouluttava Taistelukoulu aloitti toimintansa 1.9.1927 Markovillassa, jossa Jalkaväen Kapitulanttikoulu toimi alkuvaiheessa vielä omalla nimellään ja itsenäisenä. Taistelukoulun johtajaksi määrätty jääkärimajuri Hannes Olkkonen piti välttämättömänä koulujen yhdistämistä. Jalkaväen Kapitulanttikoulu lakkautettiin ja yhdistettiin Taistelukouluun sen kapitulantti-aliupseeriosastoksi kesäkuussa 1928. Taistelukoulun upseerikursseista muodostettiin upseeriosasto. Silloinen Jalkaväen Kapitulanttikoulu laajentui jo vuosien 1927-1928 vaihteessa, jolloin siihen liitettiin Helsingissä aloittanut ja sittemmin Hämeenlinnassa toiminut Kenttätykistön Kapitulanttikoulu tykistölinjaksi. Tykistölinjalla järjestettiin peruskursseja talvisotaan asti, ei kuitenkaan joka vuosi. Jalkaväkilinjalla koulutus oli säännöllistä talvisotaan asti.¹⁵⁴

Seuraavaksi tarkastellaan kurssien 10, 15, 20 ja 25 opetusohjelmia. (ks. liite 1). Merkille pantava seikka on muun muassa, se, että kurssin kesto-aika pysyi samana, mutta tuntimäärät lisääntyivät. Myös lievää aineiden välistä painopisteen siirtymistä on havaittavissa.

Kymmenessä vuodessa kurssien kokonaistuntimäärät lisääntyivät kaikissa tärkeimmissä sotilaallisissa opetusaineissa, mutta yleissivistävissä aineissa tunnit kokonaisuutena vähenivät. Taktiikka, ase- ja ampumaoppi sekä sotilasopetusoppi olivat tärkeimmät oppiaineet aliupseerin työn kannalta. Opetuksen suunnittelua varten kaikki aliupseerikoulut saivat armeijan harjoituskertomusten kautta yksityiskohtaista tietoa asioista, ja suunnittelu ja opetus näyttävät olleen ajan tasalla käytettävissä olleiden resurssien näkökulmasta.

¹⁵² Simola - Koivisto (1993) 82-83.

¹⁵³ Härmä (kurssijulkaisu 1944) 18; Simola - Koivisto (1993) 84-85.

¹⁵⁴ Taistelukoulu 1927 - 1977 (1977) 17-18, Simola (1991) 23 ja Härmä (kurssijulkaisu 1944) 18.

TAULUKKO 2 Jalkaväkikurssien tuntimäärät 1929 - 1939

Jalkaväkikurssin n:o/päätymisvuosi	10/1929	15/1931	20/1934	25/1939
Sotilasaineet	711	774	911	969
- yleinen taktiikka	90	161	210	233
- ohjesääntöjen tunteminen	109	103	141	106
- ase- ja ampumaoppi	110	124	201	235
- kartanluku ja piirtäminen	34	42	30	41
- pioneeri ja räjähdysoppi	32	49	38	56
- sotalaitosoppi	16	15	9	9
- sotalait ja asetukset	11	16	9	9
- jalkaväkitaktiikka	122	107	109	-
- komentaminen ja esiintyminen rintaman edessä	50	-	-	-
- sotilasopetusoppi ja oppitunnin pito	36	24	41	150
- liikuntakasvatus	68	60	48	48
- viestipalvelus	16	25	22	27
- sotalaitoksen talousoppi	6	5	-	-
- Suomen sotahistoria	11	16	12	14
- kaasupalvelus	-	27	41	41
Yleiset aineet	57	76	50	53
- yhteiskuntaoppi	15	17	17	18
- Suomen maantieto	8	12	10	10
- laskento	10	19	19	21
- sivistys- ja kirjallisuushistoria	12	16	-	-
- terveys- ja raittiusoppi	8	8	-	-
- venäjänkielen kirjaimisto	4	4	4	-
- Isänmaan historia	-	-	-	4
yhteensä	768	850	961	1022

Liikuntakasvatukseen kuului lähinnä voimistelua ja vastaavia "ruumiinharjoituksia". Liikuntalaji määräytyi käytännössä paljon sen mukaan mihin vuodenaikaan kurssit pidettiin. Kadettikursseihin verrattuna liikuntaa oli paljon vähemmän. Kurssilta n:o 25 alkaen jalkaväkitaktiikka sisällytettiin yleiseen taktiikkaan. Sotilasopetusoppiin kuului oppituntien pito ja harjoitusten järjestäminen. Sotalaitoksen talousoppia, Suomen sotahistoriaa, terveys- ja raittiusoppia ja venäjän kieltä ei kuitenkaan arvosteltu.¹⁵⁵

Neljä kertaa pidetyt kevytaselajikurssit poikkesivat vain hieman sisällöllisesti jalkaväkikursseista, sillä ero oli lähinnä taktiikan opetuksen painottumisessa. Pian Ratsuväen kapitulanttikoulun perintönä saadut kevytaselajikurssit lakkautettiin (v. 1934) ja ratsu- ja polkupyöräjoukkojen aliupseerit saivat koulu-

¹⁵⁵ Simola (1991) liite 5.

tuksensa jalkaväkikursseilla.¹⁵⁶ Tykistölinjan kurseja ei tässä yhteydessä tarkastella erikseen. Tykistön alan opetus pidettiin Taistelukoulun Markovillan vaiheen jälkeen Vaasassa sotien aikana ja sen jälkeen Tykistökoulussa. Markovillan aikana kiinnitettiin harjoituksissa paljon huomiota tykistön ja jalkaväen yhteistoimintaan.¹⁵⁷

Taistelukoulun Aliupseeriosaston kurssien numerointi jatkui siitä, mihin jäätin Jalkaväen Kapitulanttikoulussa. Taistelukouluun liitetyn Aliupseeriosaston ensimmäinen jalkaväkikurssin numero oli 10 ja kurssin kesto ilman lomia oli noin kuusi kuukautta. Talvisotaan mennessä kurssien tuntimäärät lisääntyivät tasaisesti 768 tunnista (10. kurssi) 1 022:een (25. eli viimeinen kurssi Viipurissa).¹⁵⁸

Tavanomaisesta poikkeava jalkaväkikurssi alkoi vuonna 1933. Tällä kursilla koulutettiin niitä vanhempia aliupseereita, joilta puuttui muodollinen pätevyys tehtävänsä eli peruskurssi oli vielä käymättä. Tarkoituksena oli päästä tilanteeseen, jolloin koulussa koulutettaisiin vain niitä aliupseereita jotka olivat tulleet alalle noin vuosi aiemmin ennen aliupseerikouluihin komentamista.¹⁵⁹

Tämän tutkimuksen yhteydessä ei tarkastella muiden kanta-aliupseerikoulujen käytäntöjä tarkastella lähemmin, koska Jalkaväen aliupseerikoulutus oli laajinta eikä siihen verrattuna pienten aselajikoulujen koulutuksen lähempi tarkastelu toisi mitään keskeisiä uusia näkökulmia esille. Kuten kadettikoulun eri aselajilinjoilla, kanta-aliupseerien aselajikouluissa annettiin oman aselajin erikoiskoulutusta ja ”yleinen sotilassivistys” sisältyi kaikilla kursseilla yhteisiin yleisiin aineisiin, joiden keskinäisissä opetustuntimäärissä eri kapitulanttikouluissa oli tosin aselajeista johtuvia vähäisiä eroja.

3.2.3 Kanta-aliupseerikoulutus vs. kadettikoulutus

Aktiiviupseerikoulutuksen ja kanta-aliupseerikoulutuksen suunnittelun ja toteuttamisen taustalla oli monia samantyyppisiä tekijöitä. Myös aktiiviupseeritarve oli vapaussodan jälkeen uudessa armeijassa suuri. Suurin puute oli upseereista, jotka pystyisivät kouluttamaan ja johtamaan pieniä yksiköitä. Aktiiviupseereitakin alettiin kouluttaa ankaran upseeripulan takia jo vapaussodan aikana ja tätä koulutusta jatkettiin kadettikoulun perustamiseen asti.¹⁶⁰ Koulutus oli väliaikaisluontoista ja kursseilla ei luonnollisesti voitukaan antaa lyhyessä ajassa niin syvällistä opetusta kuin sittemmin kadettikoulussa. Ennen vuotta 1919

¹⁵⁶ Simola (1991) liite 5 ja Härmä (kurssijulkaisu 1944) 18.

¹⁵⁷ Härmä (kurssijulkaisu 1944) 18.

¹⁵⁸ Numerointi ilmenee Maasotakoululla säilytetyistä arvosanamatrikkeleista. Keskeytynneiden kurssien oppilasluetteloita ja arvosanoja ei ole merkitty matrikkeleihin; Simola (1991) liite 6, sivu 3.

¹⁵⁹ Simola (1991) 24.

¹⁶⁰ Kadettikoulu (1969) 32. Kursseista voidaan mainita Mikkelissä toiminut Sotavänrikikoulu, Haminassa toiminut Jalkaväen Taistelukoulu, Lappeenrannan Tykistökoulu sekä Markovillan Upseerikurssi Viipurissa. Haminassa aloitettiin myös erityiset Fahnenjunker-kurssit, jonka oppilaat jatkoivat myöhemmin kadettikoulussa. Haminan koulutus tapahtui saksalaisten johdolla ja keskeytyi vuoden 1918 lopulla Saksan hävittyä sodan.

annettu koulutus sisälsi upseerikoulutuksen tärkeimpiä asioita. Samanlainen periaate oli kanta-aliupseerikoulutuksessa.¹⁶¹

Kadettikoulun toiminta tammikuussa vuonna 1919 oli aloitettava käytännössä alusta, sillä koulun samanniminen edeltäjä lakkautettiin jo noin 16 vuotta aikaisemmin. Entisen kadettikoulun opetussuunnitelmat eivät sellaisinaan tulleet enää kysymykseen, sillä koulu oli lakkautettu liki kaksi vuosikymmentä aikaisemmin, mutta silti entiset oppiaineiden nimikkeet olivat lähes samat kuin uuden koulun käyttämät. Alkuajan opetussuunnitelmat perustuivat aluksi suureksi osaksi Ruotsin Karlbergin sotakoulun ohjelmiin.¹⁶² Koulutuksen suunnittelua ja itse opetusta helpotti opettajien ja oppilaiden äskettäinen sotakokemus sekä käydyn maailmasodan kokemuksiin perustuvat analyysit.¹⁶³

Aktiiviupseerikoulutuksenkin ensimmäiset vuodet kuluivat suuntaa etsien. Kadettikoulun johtosääntö vahvistettiin pysyvästi vasta marraskuussa vuonna 1922. Siinä koulutus jaettiin maa- ja merikadettiosastoon ja opiskelun kestoksi määrättiin kaksi vuotta, mutta näin ei kuitenkaan menetelty, vaan koulutus kesti 1930-luvulle asti noin 1 ½ vuotta, joksi se oli määrätty koulun toiminnan alkaessa.¹⁶⁴ Normaaliin kadettikurssien ohessa pidettiin myös eräille erityisryhmille kursseja.¹⁶⁵

Upseerien koulutustilanne sai kestävä pohjan, kun heinäkuussa vuonna 1924 annettiin laki upseerien opetuslaitoksista. Tällöin perustettiin virallisesti kadettikoulu, reserviupseerikoulu ja sotakorkeakoulu. Viimeksi mainittu laitos oli aluksi toiminnassa määräaikaisena vuoteen 1930.¹⁶⁶ Uusi laki ja asetukset

¹⁶¹ Kadettikoulu (1969) 32, ks. esimerkiksi luku 3.2.

¹⁶² Kadettikoulu (1969) 32. Sotaministeri Waldenin asettama komitea teki vuoden 1919 alussa upseerikoulutusta koskevan esityksen, joka johti pian toimenpiteisiin. Merkittävissä puolustusrevisioni-komiteassa tehtiin perustavaa laatua oleva määrittelytyö muun muassa vakinaisen henkilöstön koulutuksen osalta. (ks. Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta, s. 183)

¹⁶³ Kadettikoulu (1969) 53. Myös jääkäriupseerien vaikutus oli aivan oleellinen (kirj. huom.).

¹⁶⁴ Itse asiassa johtosäännössä määrättiin kurssin pituudeksi kolme vuotta, johon sisältyisi kaksivuotisen kadettikurssin lisäksi joukko-osastopalvelu. Tätä ei kuitenkaan noudatettu.

¹⁶⁵ Kilkki et al. (1978) 184-185. Kursseilla luettiin hyväksi aikaisempia sotilasopintoja ja palveluskokemusta. Näillä poikkeusjärjestelyillä pidetyillä kursseilla koulutettiin ennen sotia kadettikoulussa yhteensä 515 aktiiviupseeria. Esimerkiksi riittävän sivistystason omaaville jääkärialiupseereille oli suunnattu kurssi, jolla nämä suorittivat vaaditun aktiiviupseeritutkinnon. Myös nk. kuuntelu-upseerien kursseja pidettiin eräille lyhyen pikakoulutuksen saaneille ryhmille. Nämä oli komennettu täydentämään opintojaan ja osallistuivat kurssien loppututkintoihin. Upseeri, joka oli suorittanut reserviupseeritutkinnon ja kadettikoulun ensimmäisen vuosikurssin tutkinnon ja täytti muutoin koulun pääsyaatimukset, saattoi päästä oppilaaksi toiselle vuosikurssille, mikäli suostui puoleen kurssimaksuun. Myös 1930-1935 (Kadettikoulu (1969) 40) koulutettiin poikkeusjärjestelyin vakinaisen väen luetteloihin merkittävät viisi vuotta palvelleita reserviupseereita, jotka kurssivaatimukset suoritettuaan kävivät 2. vuosikurssin. Heitä oli mainittuna kautena 100 henkilöä. Myös suojeuskunnalla oli oma upseerikoulutusjärjestelmä. Poikkeuksellisilla kursseilla koulutettujen täytyi itseopiskelulla ylittää vaaditulle tasolle päästäkseen suorittamaan upseerin ammattitutkintoa. Menettelyn taustalla oli ja siitä kuvastuukin kova ammattiupseerin puute, mutta sitä voidaan pitää myös järkevänä kustannuksia säästävänä toimintana niukoissa taloudellisissa oloissa elävässä armeijassa. Kadettikoulu (1969) 37-38.

¹⁶⁶ Suomen asetuskokoelma n:o 176 /1924.

eivät tuoneet varsinaisesti muuta merkittävää uutta upseerikoulutukseen kuin sotakorkeakoulun perustamisen ja sen pysyvän toiminnan alkamisen.

Vuoden 1929 heinäkuun lopussa annettu uusi laki upseerien opetuslaitok-
sista ja sitä seurannut asetus toivat muutoksia kadettikoulun sisäiseen järjestyk-
seen. Koulu jaettiin nyt yleiseen osastoon, tekniseen osastoon ja ilmasotaosas-
toon. Oppikausi oli kaikilla osastoilla kaksi vuosikurssia. Teknisen osaston II
vuosikurssilla se jakautui edelleen tykistö-, pioneeri- ja viestilinjaan. Maavoimi-
en kadettien osalta asetuksella vahvistettiin jo olemassa oleva vakiintunut käy-
töntö. Uutta oli meripuolustusosaston kadettikoulutuksen irtautuminen koko-
naan omaksi koulutusyksikökseen, jonka molemmat linjat sijoitettiin perustet-
tuun Merisotakouluun.¹⁶⁷

Aktiiviupseerikoulutukseen verrattuna vakinainen kanta-aliupseeri-
koulutus alkoi vuonna 1921 vaatimattomista lähtökohdista. Kadettikoululla oli
käytettävissään sekä sen kotimaisen edeltäjän kokemukset että ulkomaisia esi-
kuvia, joista viimeksi mainitut olivat ajantasaisiakin.¹⁶⁸ Ammattialiupseerikou-
lutusta oli Suomessa järjestetty erityisessä koulukurssimuodossa vain 1879-
1881, jolloin koulutettiin ensimmäiselle kansalliselle asevelvollisuusarmeijal-
lemme vakinaisia aliupseereita. Sen jälkeen Suomen vanhan sotaväen aikana
vakinainen alipäällystö koulutettiin sotaväen tarkk'ampujapataljoonien opetus-
komennuskunnissa ja palveluksen ohessa sekä täydennyskoulutustilaisuuksis-
sa.¹⁶⁹ Lähes vastaavalla tavalla toimittiin myös vuodesta 1918 alkaen vuonna
1921 aloittaneisiin aliupseerikouluihin asti.

Teknisen kehittymisen johdosta teollisuudessa ja talouselämässä tuli tar-
vetta kouluttaa osaavia käytännön työn ohjaajia ja mestareita. Tämänlainen
ajattelu lienee ollut myös I maailmansodan ja sen jälkeisten teknillistyvien ar-
meijoiden kehittämisen taustalla. Perimmiltään armeija on "sotakone" ja se
toimii teknillisessä mielessä samoilla periaatteilla kuin kaikki muukin koneelli-
nen toiminta teollisuus mukaan luettuna. Teollisuudessa hyviksi havaitut me-
netelmät, kuten täsmäkoulutus ja työn osittaminen sopivat tässä valossa siis
myös armeijalle. Toisaalta on huomattava, että monet Suomen vanhan sotaväen
toimintamuodot, kokemukset ja käytännöt olivat taustalla itsenäisen Suomen
armeijaa luotaessa. Vanhan sotaväen aliupseereita oli vielä palvelusiässä itse-
näisen Suomen armeijan ensimmäisinä vuosina. Heidän välityksellään suoma-
lainen aliupseeristo sai perinteitä, jotka saivat sijansa aliupseeriston ammatti-
kunnassa.

Upseerien kanta-aliupseereita korkeampi koulupohjavaatimus muiden
maiden tapaan katsottiin välttämättömäksi siksi, että tulevat upseerit saisivat
tehtävässä vaadittavat ammattitiedot sotilasaineissa ja niihin läheisesti liittyvis-
sä ja niitä tukevissa aineissa riittävän korkealta sivistystasolta alkaen. Tietojen
soveltaminen käytännön harjoituksissa koski kaikkia oppiaineita ja tavoitteena
oli juurruttaa koulutettaviin tehokas ja kunnollinen johtamistapa. Tuleva upsee-
ri, joka joutuisi "kouluttajan ja kasvattajan tehtävässä edesvastuulliseen tehtä-

¹⁶⁷ Kadettikoulu (1969) 40. Meripuolustuksen kadettien kurssit alettiin pitää perustetus-
sa Merisotakoulussa.

¹⁶⁸ Kilkki et al. (1978) 183.

¹⁶⁹ Tarkemmin luvussa "Vanhan väen" aliupseerikoulutus.

vään ja saa muovailtavakseen Suomen kansan parhaan nuorison, täytyy edelleen omata sellaiset siveelliset voimat, korkeat päämäärät ja syvän harrastuksen tehtävänsä kohtaan, että kansa voi hänelle uskoa tämän parhaan nuorison koulutettavaksi...”¹⁷⁰ Tämänhenkistä retoriikkaa on käytetty myös kanta-aliupseerien merkitystä tarkasteltaessa.

Kahteen vuosikurssiin jaettu kadettikoulutus tapahtui ennen sotia käytännössä kolmessa jaksossa. Kurssien alkaessa syksyllä opiskeltiin ensimmäinen syys- ja kevätlukukausi koululla. Kesäkausi jakautui kesäleiriin ja käytännön harjoitteluun joukko-osastoissa ja merikadettiosastossa vastaavasti aluksilla. Kesäkauden jälkeen jatkettiin opintoja syys- ja kevätlukukauden kestäväällä toisella vuosikurssilla, jonka jälkeen valmistuttiin. Kadettikoulun oppiaineet tuntimäärineen 1920-luvun puolivälissä ja 1930-luvulla yleisellä linjalla olivat:¹⁷¹

TAULUKKO 3 Kadettikoulun oppiaineet 1920 - 1930-luvulla (yleinen linja)

	1920 -	1931-35	1936-39
(Yleis)taktiikka	110	160	155
Tykistöoppi	-	30	60
Aseoppi, ampuma-oppi	115	50	135
Sotahistoria	165	80	80
Topografia	180	25	25
Viestioppi	60	50	75
Pioneerioppi	130	50	55
Matematiikka, fysiikka	60	30	30
Kielet	125	190	220
Liikuntakasvatus	115	210	415
Muut aineet	205	170	140
Ase- ja amp. koulutus*	-	110	70
Taistelukoulutus ja -harjoitukset*	-	190	235
Muodollinen koulutus*	-	315	230
Pioneerityöt*	-	80	50
<u>Muut komppania-aineet</u>	<u>345</u>	<u>150</u>	<u>160</u>
Yhteensä tuntia	1610	1890	2135

*)llä merkittyjen aineiden tuntiluku ensimmäisessä sarakkeessa sisältyy kohtaan muut komppania-aineet.

Kadettikursseilla ja kanta-aliupseerikursseilla lähes kaikki opetusainemikkeet olivat samat. Merkittävimmät erot olivat aineiden tuntimäärissä ja opetustavoitteissa, jotka kadettikoulussa lukiopohjalta mahdollistivat niiden huomattavasti syvällisemmän ja laajemman käsittelyn kuin kanta-aliupseerien peruskursseilla. On kuitenkin merkille pantava sellainen seikka, että ensimmäisillä Jalkaväen

¹⁷⁰ SARk, H 2202 E2/YE N:o 1338/6/26. Kadettikoulun johtajan (jääk. maj. H. Nurmio) laatimassa asiakirjassa Suuntaviivoja Kadettikoulun opetuksen järjestelyistä v. 1925-1926.

¹⁷¹ Kadettikoulu (1969) 56. Osa kadettien käytännöllisestä koulutuksesta tapahtui kesäleireillä, joiden opetuksessa painopiste oli linnoitustöissä ja topografian harjoituksissa. Niiden lisäksi tehtiin joka vuosi sotilasmaantieteellinen retki raja-alueelle. Niiden aikana tutustuttiin puolustuksen kannalta tärkeisiin alueisiin ja käytiin maastoharjoituksina läpi erilaisia mahdollisia (taistelu)tilanteita.

aliupseerikoulun kursseilla koulutusajan pituus tunneilla mitattuna oli lähes yhtä suuri kuin kadettikursseilla 1920-luvun alkupuolella.¹⁷²

Ensimmäisellä kadettikurssilla oppiaineita oli 14: ”sotatieteitä” olivat taktiikka, aseoppi, linnoitusoppi, topografia, sotahistoria, sotalaitosoppi ja sotalait. Muut olivat ”harjoitus- ja sivuaineita”: ohjesäännöt, sotilaskirjanpito, terveysoppi, hippologia (hevosoppi), venäjä, kartanpiirustus sekä liikuntalajit voimistelu, urheilu, miekkailu ja ratsastus. Eniten tunteja oli ohjesääntöjen opiskelussa ja taktiikassa, johon sisältyi sekä yleistaktiikka että taistelukoulutus. Huomattavat tuntimäärät olivat myös linnoitusopissa ja kartanpiirustuksessa.¹⁷³

Vuosikymmenen puoliväliin tultaessa kadettien ohjelmiin tuli lisää muun muassa tiedonantopalvelus, sotilasmaantieto, matematiikka ja opetusoppi. Harjoitusaineisiin tulivat lisää muun muassa konekivääri-, hyökkäysvaunu-, miinanheitinjä- ja tykkipalvelus. Käytännöllinen koulutus pidettiin kadettikompanian harjoituksissa koululla ja kesäleireillä, joissa harjoiteltiin linnoitustöitä ja topografiaa. Kesäleirin lisäksi tehtiin sotilasmaatieteellisiä opintoretkiä raja-alueille.¹⁷⁴ Samaan aikaan kanta-aliupseerikursseilla kurssien kestoajoja lyhennettiin ja eräissä kanta-aliupseerikouluissa kursseja jätettiin pitämättä muun muassa oppilaiden puutteen vuoksi. Kurssituntien vähentäminen korvautui toisaalta sillä, että kursseille tultiin opiskelijaksi myöhemmin jo käytännön työkokemusta saaneina ja lisäksi kaikkien kursseille komennettävien oli osallistuttava joukko-osastoissa järjestettyyn valmennukseen.

Opetusohjelmat uusittiin 11. kadettikurssilta (v. 1928–1930) alkaen siirryttäessä samalla linjajakoiseen koulutukseen. Tykistölinjalla erikoisaineina olivat ballistiikka, tykistötaktiikka, tykistökalusto-oppi sekä tykistön ampuma- ja mitausoppi. Pioneeri- ja viestilinjalla opetukseen kuuluivat pioneerijoukkojen käyttö, linnoitusoppi, tien- ja sillanrakennusoppi, mekaniikka ja lujuusoppi, viestipalvelus, sähkötekniikka ja heikkovirta- ja radiotekniikka. Aselajiaineiden osuus oli noin viidesosa kurssien koko opetustuntimäärästä. Opetusohjelmaa uusittiin jälleen 15. kurssilta alkaen, jolloin siihen lisättiin yksi kesäkausi. Upseerien peruskoulutuksen päämääräksi määriteltiin ammattitaidon kehittäminen joukkueen kouluttamista varten, ohjesääntöjen ja niiden sovellutusten opettaminen sekä asevelvollisten opettamis- ja kasvattamistaidon kehittäminen. Kadeteille tuli edelleen antaa tehtävissä tarvittavat tiedot yleissivistävissä aineissa ja tarpeellinen upseerikasvatus ja fyysinen kasvatus. Uusituissa ohjelmassa lisättiin käytännön koulutusta huomattavasti. Se oli nyt hieman alle 60 prosenttia yleisellä ja teknillisellä linjalla hieman alle 50 prosenttia.¹⁷⁵

¹⁷² Simola – Koivisto (1993) liite 4. Kadettikoulun yleisellä linjalla oli 1610 tuntia 1920-luvun alkupuolella ja Jalkaväen aliupseerikoulussa 1550 (arvioitu). On kuitenkin perustellusti syytä olettaa kadettikoulun todellisten kurssituntien olevan yli 2000, jos mukaan lasketaan ilta- ja harjoitustunnit ja -työt sekä kesäharjoitukset, jotka tehtiin lukujärjestyksen ulkopuolella. Myös merikadettiosaston koulutus muodostui pitemmäksi kuin muilla linjoilla, koska palvelukseen kuului kuukausien pituinen merikokelaspalvelus ja koulupurjehdukset.

¹⁷³ Kilkki et al. (1978) 193-194.

¹⁷⁴ Kilkki et al. (1978) 193.

¹⁷⁵ Kilkki et al. (1978) 193.

Opetusohjelmat muuttuivat jälleen 20. kadettikurssilla (v. 1936–1938), jolloin pioneeri- ja viestilinjan erikoiskoulutus lopetettiin ja tykistölinjan erikoiskoulutusta vähennettiin huomattavasti. Opetuksen tavoitteista nousi etusijalle kehittävän yleissotilaallisen tietopohjan antaminen. Nyt korostettiin kadettien kouluttamista johtamaan sodan ajan joukkuetta ja auttavasti myös komppaniaa. Tavoitteena oli antaa tuleville (maavoimien) aktiiviupseereille mahdollisimman yhtenäinen koulutus. Aselajivalmennusta annettiin viimeisellä kevätlukukaudella. Erikoistuminen aselajeihin tapahtui Kadettikoulun jälkeen joukko-osastoissa ja erillisillä kursseilla. Teoreettinen koulutus lisääntyi noin 60 prosenttiin kokonaistunteista. Uusina aineina tulivat ohjelmaan ampumaoppi, ilmailuoppi ja luennot upseerin asemasta ja tehtävistä. Perehtymistä erikoisaselajien toimintaan, kieltenopetusta ja liikuntakasvatusta lisättiin huomattavasti. Samalla kadettikomppanian aineiden osuutta, ts. käytännön harjoituksia, vastaavasti vähennettiin.¹⁷⁶

Merivoimien, ilmavoimien ja maavoimien kadettien koulutusohjelmat olivat rakenteeltaan samat. Ilmavoimien kadetit olivat ensimmäisen lukuvuoden kadettikoululla ja siirtyivät sen jälkeen omalle linjalleen, joka pidettiin vuodesta 1930 Kauhavalta perustetussa ilmavoimien sotakoulussa. Meripuolustuksen¹⁷⁷ kadettien koulutus pidettiin kokonaan erillään muista. Tämä johtui pääasiassa opetuksen käytännön toteuttamisesta ja osittain kadettikoululla ennen sotia vallinneesta tilanpuutteesta. Meri- ja ilmavoimien kadetit saivat oman puolustushaaransa erikoisaloja lukuun ottamatta muuten samansisältöisen koulutuksen kuin muilla linjoilla. Sisällöllisesti oppiaineilla oli eroja eri linjoilla tuntimäärissä, koska kurssien kokonaistuntimäärät olivat kaikilla linjoilla lähellä toisiaan.¹⁷⁸

Kadettikoulun kurssien tuntimäärät kasvoivat kohtalaisesti 1930-luvun vaihteen tienoilta alkaen. Kanta-aliupseerikouluissa tilanne oli päinvastainen. Kurssiajan pituus lyheni muutamalla kuukaudella ja opetustuntien kokonaismäärät painuivat alemmaksi pitkäksi ajaksi, Taistelukoulussakin alle 1000 tunnin. Samalla kursseja alettiin pitää useammin, jopa kaksi vuodessa, ja oppilasmääräkin kurssia kohti kasvoi yli sadan. Taistelukoulun kanta-aliupseeriosasto oli vastaavassa asemassa koulutuksellisessa mielessä kadettikoulun yleisen osaston kanssa. Molemmissa koulutettiin pääosa ammattikuntiansa opiskelijoista. Kanta-aliupseeriosastossa koulutettiin jalkaväen ja kenttätykistön aselajialiupseerit. Se antoi myös sotilaallista ammattikoulutusta niille kanta-aliupseereille, joiden alalla ei ollut omaa aselajikoulua. Pyrkimyksenä oli kouluttaa Taistelukoulun kanta-aliupseeriosastossa ammattiin kaikki alalle tulleet kanta-aliupseerit, joilla oli peruskurssi käymättä. Tässä järjestelyssä pyrkimyksenä näyttää olleen sama idea kuin aikaisemmin upseerikoulutuksessa poikkeuskursseilla.

¹⁷⁶ Kilkki et al. (1978) 189 ja 194-195.

¹⁷⁷ Kilkki et al. (1978) 200. Merikadettikurssi jakautui meriväenlinjaan laivastoupseereille ja rannikkolinjaan rannikkotykistön upseereille. Vuoteen 1935 asti linjat alkoivat vuorovuosina. Seuraavana vuonna alkoi yhteislinja sisältäen edellä mainitut opintosuunnat.

¹⁷⁸ Kilkki et al. (1978) 195-196 ja 199-201.

3.2.4 Sotakoulun opiskelijana

Vakinaisten aliupseerikoulujen aloittaessa toimintansa vuonna 1921 sotalaitosta ei ollut vakinaistettu eli koko sotilashenkilöstön asema oli järjestetty pääasiassa väliaikaisilla määräyksillä, muun muassa virkasuhde ei ollut pysyvä. Upseerien opetuslaitoksia koskevia lakeja ja asetuksia tuli voimaan vuosina 1924 ja 1930. Aliupseerien koulutukseen liittyvät pysyväisluonteiset määräykset julkaistiin Sotaministeriön käskylehdissä. Vasta vuonna 1928 sotaväki saatettiin vakitukselle kannalle eli koulutuksesta ja henkilöstön asemasta säädettiin pysyvät lait ja asetukset. Erillinen maininta kanta-aliupseerien peruskoulutuksesta jäi kuitenkin laissa mainitsematta, kuten edellä on mainittu. Vuonna 1930 annetussa laissa upseerien opetuslaitoksista mainittiin sen 1. pykälän 2. momentissa: "Näiden lisäksi voidaan puolustuslaitoksessa ylläpitää kouluja ja toimeenpanna kursseja, joiden tarkoituksena on täydentävän ammattiopetuksen tai erikoiskoulutuksen antaminen".¹⁷⁹ Tämän lainkohdan perusteella ylläpidettiin muitakin tarpeellisiksi katsottuja sotakouluja kuin upseerikouluja. Niitä olikin useita, joista tärkeimpiä olivat armeijan monet vakituiset toimialakoulut, joihin voidaan lukea myös eri alojen kapitulanttikoulut.¹⁸⁰

Kanta-aliupseerioppilaan asema ja oikeudet määrättiin tarkoin järjestysäännöllä, joka perustui käytännössä voimassa oleviin ohjesääntöihin ja – niiden puuttuessa joiltain osin – erillisiin tiettyä asiaa koskeviin sotaministeriön tai Sotaväen esikunnan ohjeisiin. Taistelukoulun järjestyssäännössä (vuodelta 1935) todetaan mm: "toiminnan määräävät, ohjaavat ja säännöstelevät laki upseerien opetuslaitoksista ja asetus Taistelukoulusta, Taistelukoulun johtosääntö, Taistelukoulun järjestyssääntö, koulutussuunnitelmat, ao. esimiesten antamat muut ohjeet ja määräykset".¹⁸¹

Kanta-aliupseerikursseilla sisäiset asiat järjestettiin periaatteessa vastavalla tavalla kuin Kadettikoulussa ja muissa sotilasopetuslaitoksissa. Itse asiansa kadettikoulun ollessa vanha instituutio sen käytännöt ovat olleet mitä ilmeisimmin esikuvana kanta-aliupseerikoulujen ohella myös reserviupseerikoulun toiminnan järjestelyissä. Yksityisen ammattisotilaaksi opiskelevan, kanta-aliupseerin ja kadetin, kannalta merkittävä ero oli taloudellisessa asemassa. Kanta-aliupseeri nautti koulutusaikanakin täyttä palkkaa, josta vähennettiin joitain vähäisiä ylläpito- ym. kuluja. Kadetti ei saanut palkkaa lainkaan, joten koulutusaikaakaan ei luettu virkaikään. Päinvastoin vuoteen 1929 asti hän joutui maksamaan opetuksesta ja täyshoidosta lukukausimaksun, josta vähävaraisilla oli mahdollisuus saada vapautus tai tietyissä tilanteissa alennusta.¹⁸²

Kanta-aliupseerikoulujen sisäiset olot poikkesivat myös eräissä seikassa kadettikoulusta, jossa oli vähintään kaksi vuosikurssia kadetteja yhtä aikaa

¹⁷⁹ Härmä (kurssijulkaisu 1944) 18; Suomen asetuskokoelma n:o 97/1930.

¹⁸⁰ Simola (1991) liite 3. Kouluja olivat vuonna 1921 perustetut Jalkaväen, Kenttätykistön, Rannikkotykistön ja Ratsuväen aliupseerikoulut, huoltoalan koulut: Aseseppäkoulu, Lääkintäaliupseerikoulu. Niiden nimi muuttui kapitulanttikouluksi vuodesta 1924 alkaen vuoteen 1929, jolloin alettiin puhua kanta-aliupseereista.

¹⁸¹ Suokas (1979) 122 ja SArk T 1780/2, Taistelukoulun järjestyssääntö v. 1935, ks. Koivisto (1992) 47;

¹⁸² SArk Kadettikoulu ohjesääntöjä ym. n. 1919-1921 Ha 1, M 2811 -2/2.

opiskelemassa. Kanta-aliupseerikouluissa näin ei ollut, vaan aina oli yksi samassa asemassa olevien perusopiskelijoiden ryhmä kerrallaan opiskelemassa. Kadettikoulussa kahden kurssin, nuoremman ja vanhemman, samanaikaisesta paikallaolosta seurasi pennalismin nimellä tunnettu toverisorto, jota kutsutaan myös arkikielellä simputukseksi.¹⁸³ Pekka Leimu on väitöskirjassaan käsitellyt Suomen armeijassa ilmennyttä pennalismia ja initiaatiota. Hänen mukaansa sitä ilmeni myös kadettikoulussa ja Leimu esittää johtopäätöksensä senkin, että pennalismi levisi valmistuneiden upseerien välityksellä eri joukko-osastoihin. Myös Wolf Halsti¹⁸⁴ käsittelee muistelmissaan varsin yksityiskohtaisesti ja värikkäästi kadettiaikansa tämän puolen asioita, joita hän piti kadettikoulun kannalta kielteisinä piirteinä. On myös sellaisia kadettikoulussa opiskelleita, jotka eivät pennalismia nähneet kielteisenä tai tunnistanee sitä. Se pikemmin eräiden mielestä vaikutti siihen, että kurssien sisäinen henki vain vahvistui perinteisistä "menoista" ja että sillä toisaalta päästiin upseeriksi sopimattomista "mammanpojista" eroon.¹⁸⁵ Simputtamisen hyväksymistä "mammanpojista" eroon pääsemisellä ainakin Halsti torjui muistelmissaan jyrkästi.¹⁸⁶

Opiskelua kanta-aliupseerikouluissa, kuten Viipurin Markovillassa, pidettiin luonnollisesti palvelustehtävänä. Sellainen oppilas, joka ei osoittanut riittävä harrastusta tai ei pysynyt opetuksen etenemisen mukana tai joka katsottiin sopimattomaksi alalle, komennettiin takaisin joukko-osastoonsa. Etenkin alkuaikoina joukossa oli paljon niitäkin, jotka edellä mainituista syistä komennettiin takaisin. Jotkut oppilaat menestyivät heikosti kovasta yrittämisestä huolimatta. Ilmeistä onkin, etteivät opetus ja arvostelu olleet mitoitettuja oppilaiden erilaisiin opiskelulähtökohtiin nähden tasapuolisesti. Todistuksen saamiseen ei riittänyt se, että oppilas sai hyväksytyt arvosanat jokaisesta kokeesta, vaan hänen piti saavuttaa tietty yhteinen kokonaispistemäärä maksimipisteistä. Saatuaan ehdot enintään kahdessa aineessa oppilaalla oli oikeus yrittää kerran niiden suorittamista siinä tapauksessa, että hän oli jo saavuttanut eri aineissa ehtoja lukuun ottamatta tutkinnon minimipistemäärän. Lopullinen arvosana erillisessä aineessa muodostui oppilaan koko opiskeluaikana todetusta taidosta eikä vain yhden loppukokeen tuloksen perusteella.¹⁸⁷

Etenkin alkuvuosina tutkinnot järjestettiin, koeajan jälkeen pidettyä karshintakoeita lukuun ottamatta, kurssin lopulla "tenttikaukaudella". Kuulustelulautakunta, johon kuuluivat koulun johtaja, osastojen johtajat sekä tentittävän aineen opettaja, otti vastaan tentit. Oppilaat oli jaettu tenttejä varten 6-7-miehiin ryhmiin, jotka olivat samat koko tenttikauden ajan. Noin kaksi viik-

¹⁸³ Kadettikoulun toimintakertomuksissa tätä seikka valitetaan sanomalla, että vanhemman kurssin oppilaat "unohtivat antamansa lupaukset" asiallisesta käytöksestä nuorempia kurssilaisia kohtaan. SArk Kadettikoulu 1925-1930 toimintakertomukset T 22083. Opettajakokouksen pöytäkirjasta 25.4.29 ilmenee, että erästä kadettia oli rangaistu 3 vrk arestilla nuoremman kadetin huonosta kohtelusta. Seikka oli vaikuttamassa kadetin erottamiseen määräajaksi koulusta. Ks. myös Koivisto (1992) 55.

¹⁸⁴ Mannerheim-ristin ritari, ye-everstiluutnantti, sittemmin eversti. Hän käsittelee asiaa muistelmiensa I osassa Mies elää aikaansa.

¹⁸⁵ Franck (1969) 31, 80 ja 94.

¹⁸⁶ Ks. Wolf Halstin muistelmat I osa, 143-157 luvussa Kadettikoulun 9. kurssi 1926-28.

¹⁸⁷ SArk T 1780/2, Taistelukoulun järjestyssääntö v. 1935, ks. Koivisto (1992) 47-48.

koa ennen kuulustelua kukin opettaja antoi ns. harjoituskysymykset opettamaan aineesta. Niitä saattoi olla aineen laajuudesta riippuen useista kymmenistä satoihin kysymyksiin. Kuulustelut pidettiin ryhmittäin suullisesti. Kysymykset kuulustelutilaisuudessa esitti aineen opettaja vuorotellen kaikille ryhmän jäsenille. Vastauksia arvostelivat kaikki lautakunnan jäsenet, minkä perusteella myöhemmin annettiin arvosana. Luntaamiseen suhtauduttiin ankarasti, jopa sivuilleen vilkaisu saatettiin katsoa siksi. Suullisista kuulusteluista ei oppilaiden keskuudessa pidetty. Taistelukoulun aloittaessa (v. 1928) toimintansa kuulustelut olivat jo suurimmaksi osaksi kirjallisia. Oppilasluennot ja harjoitukset on näihin päiviin asti kaikissa sotakouluissa arvosteltu suullisesti.¹⁸⁸

Vastaavalla tavalla meneteltiin kadettikoulussa, josta malli lienee saatukin. Jo ensimmäisellä kadettikurssilla osa kokeista oli tosin ennen viimeistä kukaudesta, mutta pääosa oli lukukauden viimeisellä kuukaudella. Aamupäivällä oli aineen kirjallinen koe. Saman päivän iltapäivällä oli suullinen koe, jossa kadetti oli kuulustelulautakunnan edessä yksin asennossa seisten. Vastaus oli annettava heti kysymyksen esittämisen jälkeen.¹⁸⁹

Koekauden jälkeen, joka alkuaikoina oli kuukauden ja Taistelukoulun perustamisen jälkeen kolmen kuukauden pituinen, pidettiin ensimmäiset opettajainkokoukset, joissa arvioitiin kurssien oppilaita. Opettajainkokous voitiin pitää myös tietyn oppilaan kykyjen ja ominaisuuksien arvioimiseksi. Kokouksesta tuli laatia pöytäkirja. Mikäli käsiteltiin muita asioita, pöytäkirjan pitämisestä päätti kokouksen pidosta määrännyt. Kurssien loppupuolella arvostelukokouksissa annettiin lopulliset arvosanat taistelukoulutuksesta, johtamis- ja esiintymistaidosta ja ohjesääntöjen tuntemisesta. Lisäksi annettiin lausunto kunkin oppilaan luonteenominaisuuksista ja edistymisestä kurssin aikana.¹⁹⁰ Kurssi-arvostelukokouksen pöytäkirjan allekirjoitti ao. kurssin johtaja. Hän esitteli päätöksen osaston johtajalle. Kunkin kurssin lopullista arvostelua koskevat opettajainkokoukset pidettiin sen jälkeen, kun lopulliset arvostelulistat kursseittain valmistuivat. Tähän kokoukseen osallistuivat kaikki osaston upseerit ja osaston johtaja toimi puheenjohtajana. Tilaisuudessa käsiteltiin niiden arvostelu, jotka eivät olleet saaneet alinta hyväksytyä pistemäärää, ja mahdolliset ehtolaiset. Pöytäkirjan allekirjoitti se osaston johtaja, joka esitti sen koulun johtajalle. Kaikkien oppilaiden arvosanat merkittiin koulun arvosanamatrikkeleihin. Jos oppilas oli tyytymätön arvosteluun, hänellä oli oikeus pyytää uusintaa sellaisessa tapauksessa, että hän oli saanut hylätyn arvosanan. Koulun johtaja päätti uu-

¹⁸⁸ SArk T 1780/2 s. 14-15 (järjestyssääntö); Härmä, s. 16 ja arvostelumatrikelit; ks. Koi-visto (1992) 53-54.

¹⁸⁹ Franck (1969) 53.

¹⁹⁰ Armeijassa ammattisotilailla oli henkilöasiakirjojen liitteenä ”upseeriarvostelu” ja ”ali-upseeriarvostelu”. Asiakirja oli ”henkilökohtainen”, (periaatteessa komentajan ja alaisen välinen) Aktiiviupseereiden henkilöarvostelu oli jaoteltu hieman eri tavalla kuin kanta-aliupseerien. Olennaista arvostelussa oli asianomaisten kykyjen, luonteenpiirteiden ja terveyden lisäksi soveltuvuuden arvostelu ja sopivuusluokittelu erilaisiin tehtäviin, joihin vaikutti asianomaisten virkaura, koulutus ja myös fyysinen ja henkinen kenttäkelppoisuus sekä yksityiselämässä elämäntavat, kuten alkoholin käyttö ja siveellinen ryhti. Asiakirjan allekirjoitti joukko-osaston komentaja. Käytäntö on voimassa nykyajan vaatimassa muodossa edelleen.

sinnasta. Jos opettajalla oli syytä epäillä jonkun epäonnistuneen tilapäisen ja hyväksytyin syyn takia, oli mahdollista myös pitää uusintakoe.¹⁹¹

Kadettikoulussa meneteltiin periaatteessa aivan samalla tavalla. Yhteistä molemmille sotakouluille olikin se, että ehtojen antaminen, koulusta erottaminen rikkeiden tai heikon menestymisen takia tapahtuivat samalla periaatteella. Kadettikoulussa annettiin tapauskohtaisesti jopa ehtoja saaneen jatkaa opintojaan uusinnan epäonnistumisesta huolimatta, mikäli aineen opettaja arvioi oppilaan kykenevän suorittamaan ne kohtuullisen ajan kuluessa. Terveydellisten syiden takia kurssilta poistettu sai palata jatkamaan opintojaan terveydentilan palauduttua. Alkoholien käyttämisestä johtuneihin rikkomuksiin sen sijaan puututtiin ankarammin. Yleensä jo toisella kerralla erotettiin vähintään määrääjäksi koulusta varsinkin, jos opinnot sujuivat vielä huonosti. Moni ainiaaksi erotettu sai myös tulla takaisin jatkamaan opintojaan, jos tilanne oli korjaantunut. Eräitä joukko-osastoista komennettuja kadetteja palautettiin rikkomusten takia takaisin ehdolla, että joukko-osastopalvelun on oltava määrääjän nuhteetonta päästäkseen takaisin kouluun.¹⁹² Kuvatunlaisia tapauksia oli Markovillan kursseilla harvemmin. Tämä johtuu mielestäni osittain Markovillan oppilaiden vanhemmasta iästä ja aktiiviupseerivirkojen ja kanta-aliupseeritoimien eroista sekä rekrytointitavasta sotakouluihin. Aktiiviupseeri ei saanut vakinaista nimitystä ilman tutkintoa, joten ammattisotilaan uran valinneen upseerin oli lähdettävä kadettikouluun mahdollisimman pian jo urakehityksenkin takia. Kanta-aliupseerinahan saattoi ennen sotia palvella pysyvästi ilman peruskurssiakin, joten kouluun ei ollut painavaa syytä mennä takaisin jos oli jäänyt ilman tutkintotodistusta. Kun joukko-osastot pyrkivät komentamaan kursseille jo muutama vuoden palveluksessa olleita kanta-aliupseereita, oli selvää että sinne lähetettiin niitä joiden arvioitiin sen myös pystyvän kunnialla käymään.

Käytännössä kanta-aliupseerikoulujen eri linjojen opetussuunnitelmat toteutettiin viikko-ohjelmina. Opetettavat asiat jaettiin sopiviin jaksoihin ja pidettiin yleensä perättäisinä viikkoina, joten täysin samanlaista viikko-ohjelmaa em. syystä ei eri usein ollut. Viikko-ohjelmissa tietyt perusasiat luonnollisesti toistuivat. Niitä olivat liikuntakoulutusharjoitukset, marssiharjoitukset ym. vastaavat.¹⁹³

Oppilaan palveluspäivä alkoi kuudelta aamulla ja päättyi yhdeksältä illalla iltahuutoon (vahvuuslaskenta). Seuraavassa on Jalkaväen Aliupseerikoulun päiväohjelma 11.11.1924 ja kadettikoulun päiväohjelma 1920-luvulta:¹⁹⁴

¹⁹¹ SArk T 1780 Taistelukoulun järjestyssääntö (1935), s. 15-16.

¹⁹² SArk Kadettikoulu yleisen osasto, opettajakokousten pöytäkirjat 1928-1935 Ca 2 /T 22083, esim. 25.10.28, 10.1.29, 8.5.29, 30.10.29, 10.9.29; Franck, 1969, s. 31 ... "Täällä kadettikoulussa kuri oli kuitenkin paljon kovempi kuin rykmentissä. Poistumiskieltoa annettiin jo pikkurikkeistä ja suuremmista rötöksistä oli ilman muuta seurauksena putkareissu."

¹⁹³ SArk T 1780, Taistelukoulun opetussuunnitelmia, esim. v. 1938-1939.

¹⁹⁴ Kadettikoulu (1969) 34; ks. myös Franck (1969) 23 ja Simola - Koivisto (1993) 98.

Jalkaväen Aliupseerikoulu		Kadettikoulu	
6.00	Herätys	6.00	Herätys, vuoteiden kunnostus
6.10-6.25	Aamuvoimistelua	6.15	aamuvoimistelu (ala-aula)
6.25-7.00	Peseytyminen ja tupien puhdistus		
7.00-7.30	Tee	7.00	Aamupuuro
7.30-8.15	Luento: G.O. (Garnisoonipalvelusohjesääntö)	7.55	Soitto oppitunneille (kaikki luokkiin)
8.30-10.45	Harjoitusta	8.00-11.00	Luentoja, välitunti 15 min
11.00-13.00	Päivällinen	11.00-12.45	Aamiainen
13.00-13.45	Luento: Sotaväen järjestyssääntö	13.00-15.00	Luentoja
14.00-15.30	Voimistelua ja urheilua	15.15	Järjestäytyminen ulkopalvelukseen
15.45-16.30	Kiväärin puhdistusta ja varusteiden kuntoon laittoa	15.30-17.00	Ulkoharjoituksia
16.45-17.00	Tarkastus: kenttäkeittoastiat, kenttämuki, leipälaukku, kenttäpullo		
17.00-	Käskynjako	17.00	Käskynjako
17.15-	Illallinen	18.00	Päivällinen
18.00-18.30	Laulua	21.00	Iltatee
21.00	Iltahuuto	21.45	Iltahuuto ja iltaruokous
		22.00	Hiljaisuus

Molempien sotakoulujen päiväohjelmien rakenteessa ei ole periaatteellisia eroja. Aliupseerikoulun ohjelma on sen kurssin ensimmäiseltä päivältä. Siksi ase ja henkilökohtaiset ruokailuvälineet ovat tarkastusohjelmassa. Kiinnostava yksityiskohta on nykypäivän lounasaterian nimen puuttuminen. Viipurissa päivällinen nautittiin jo puolilta päivin, Helsingissä samaan aikaan nautittiin aamiaista.

Aliupseerikouluissa ase- ja varustarkastukset pidettiin kuukausittain. Päiväohjelmissa mainitut varsinaiset harjoitukset pidettiin aluksi muodollisina, ts. asiat opetettiin yksityiskohtaisesti vaiheittain. Tämän jälkeen alettiin harjoitella koko suoritusta ja pyrittiin parempaan suoritusvarmuuteen, kunnes harjoitus sujui kaikilta osiltaan riittävän hyvin. Esimerkiksi marssiharjoitukset, joihin koulutuksessa ennen sotia kiinnitettiin paljon huomiota, pidettiin seuraavasti (v. 1921):

1. kuukausi (koekuukausi): Kaksi harjoitusta, joiden pituus oli 15 km. Toinen harjoitus ilman varusteita ja toinen varusteissa (mieskohtainen taisteluvälinevarustus).
2. kuukausi: Marssiharjoitus 20 km, ilman varusteita.

3. kuukausi: Marssi kenttävarusteissa 20 km.
4. kuukausi: Hiihtoharjoitus rynnäkkövarusteissa (kevennetty varustus). Harjoitus pidettiin ns. tilanteen mukaisena harjoituksena eli harjoiteltiin taistelukoulutukseen liittyviä asioita, kuten taisteluasemaan menoa, marssivarmistusta jne. itse pääasian eli hiihtomarssin ohessa.
5. kuukausi: 20 km:n marssi varustuksissa sekä 25 km:n hiihtoharjoitus rynnäkkövarusteissa.
6. kuukausi: 25 km:n marssi varusteissa.
7. kuukausi: Marssiharjoitus taisteluharjoituksen yhteydessä 30 km ilman varusteita.
8. kuukausi: Samoin kuin em. kuukaudella.
9. kuukausi: Edellä mainittujen lopullista kertausta.
10. kuukausi: Koekuukausi¹⁹⁵

Koulutusohjelmissä näkyy selvästi niiden koulutuksellinen nousujohteisuus. Muodollisesta opetuksesta siirrytään aina käytännön harjoitteluun. Toimintaperiaate kuuluu olennaisesti kaikkeen sotilaskoulutukseen edelleen. Aliupseerin työ olikin ennen kaikkea käytännön työtä, mihin myös koulutus tähtäsi.¹⁹⁶

Kaikki arkipäivät olivat työpäiviä. Kahtena päivänä viikossa oli luento vielä illallisen (päivällisen) jälkeen. Lauantaisin oli aamupäivällä normaalia palvelusta. Iltapäivällä siivottiin ja saunottiin. Käskynjako ja ruokailu olivat 15 minuuttia myöhemmin kuin muina päivinä. Sunnuntaisinkin oli varsinaista palvelusta: ulosmenopuvun ja kaappien tarkastus ja 15 minuuttia kunniantekoharjoituksia (=tervehtimisharjoituksia) sekä käskynjako klo 13.00. Käskynjakotilaisuuksissa tiedotettiin tulevista tapahtumista, annettiin ohjeita harjoitusten pidosta ja siihen saakka kertyneet kiitokset ja moitteet saatettiin joukon tiedoksi. Käytäntö on säilynyt elävänä, ei yksin sotakouluissa, vaan myös tavallisissa perusyksiköissä.

Yksityiselle oppilaalle kaikki viikko-ohjelmissä mainittu palvelus oli pakollista. Omaa aikaa jäi päivällisen (lounaan) ja iltapäiväpalveluksen väliin sekä illallisen (päivällinen) ja iltahuudon välille ellei ollut järjestetty muuta palvelusta. Sunnuntaisin oli vapaata luonnollisesti enemmän. Käytännössä vapaa-aika oli käytettävä opiskeluun, annettujen palvelukseen liittyvien tehtävien valmisteluihin, ryhmätöiden tekemiseen, harjoitusten ja harjoitusoppituntien valmisteluihin ja itse koulusta johtuviin tehtäviin kuten siivoukseen ja talvella lumitöihin. Viimeksi mainitut työt tehtiin vuorolistojen mukaan. Oppilaat osallistuivat myös päivystyspalvelukseen.¹⁹⁷

Oppilaiden johtamat harjoitukset pidettiin annetuista aiheista. Harjoitusosasto, tavallisesti koko kurssi, ilmoitettiin koulun edessä harjoituksen valvojalle. Sen jälkeen johtajaksi määrätty sai kurssin komentoonsa. Tässä vaiheessa usein määrättiin harjoituksen päätyttyä pidettävän arvostelutilaisuuden oppi-

¹⁹⁵ SARk T 99/2201 D 5 - E 1, JvAuk:n asiak. n:o 683/1/30.11.1921 (liite).

¹⁹⁶ Kaikki koulutus perustui suunnitelmallisuuteen sekä ohjesääntöihin ja toteutettiin kaikissa joukoissa samalla tavalla. Vastaavalla tavalla koulutettiin myös kadettikouluissa.

¹⁹⁷ SARk T 1780 Taistelukoulun järjestysääntö (1935), 15. luku (osa V), Muinonen, haastattelussa 6.5.1992.

lasarvostelija. Jos ketään ei ennakolta määrätty tähän tehtävään, tiedettiin, että kuka tahansa saattoi joutua arvostelijaksi. Harjoitukset pidettiin harjoituksen johtajaoppilaan johdolla. Vain siinä tapauksessa, että koko harjoitus uhkasi karata pitäjän käsistä, kouluttajat puuttuivat asioihin. Tärkeitä arvostelukohteita olivat maaston valinta aiheen kannalta, suunnassa pysyminen ja tilanne sekä myös itse harjoituksen kulku, lähtökohtatilanne, jaksot, havainnollisuus, maali-osaston toiminta ja ns. syventävä käsittely eli se, miten kaikki jaksot nivellettiin yhteen ja miten ne liittyivät aiemmin opittuun. Arvostelijaksi määrätty oppilas antoi myös harjoituksesta arvosanan, jonka valvoja hyväksyi siinä tapauksessa, että se vastasi mukana olleiden kouluttajien käsitystä. Myös arvostelija arvosteltiin, joten minkäänlainen "kotiinpäin vetäminen" ei ollut mahdollista.¹⁹⁸

Harjoitusoppitunnit pidettiin samalla periaatteella kuin varsinaiset harjoitukset. Oppitunnin pitäjä valmistautui huolellisesti ennakoon suunnitteleamalla yksityiskohtaisen tarkasti minuuttiohjelman mukaan tunnin kulun. Tunti jaettiin jaksoihin sekä syventävään käsittelyyn. Myös opetuksen havainnollistamiseen kiinnitettiin melkoista huomiota. Opetustarkoitukseen pääsemisessä oli otettava huomioon monia seikkoja; yhtenä tärkeimmistä oli se, keille tunti pidettiin. Tarpeen mukaan oppilaat olivat alokkaita, sotamiehiä, ryhmänjohtajia jne.¹⁹⁹

Koulutussuunnitelmat aliupseerikouluissa laadittiin jalkaväen kouluttaja-tehtävissä toimineita ns. rintama-aliupseereita varten. Koulutus lähti siitä oletuksesta, että osa opetuksesta oli vanhan kertausta. Koska aliupseerien ylimpiin toimiin nimittämisen edellytyksenä oli aliupseerikoulun kurssin suorittaminen, niin kurssille otettiin myös esikunta- ja huoltotehtävissä palvelevia aliupseereita, jotta he saisivat kelpoisuuden ylempiin aliupseeritoimiin kurssin suoritettuaan. Viimeksi mainittujen menestyminen kurssilla saattoi jäädä ymmärrettävästi usein heikoksi kouluttajakokemuksen puuttumisen takia. Edellä mainittuja koulutettiin erikseen omilla varta vasten järjestetyillä kursseilla.²⁰⁰

Oppilaiden keskuudessa vallitsi kova yrittämishalu. Sitä paitsi töitä oli tehtävä lujasti myös siksi, että olisi saanut todistuksen. Kurssin käyneet olivat suurimmaksi osaksi tyytyväisiä opiskeluunsa. Opettajat arvioitiin miltei poikkeuksetta päteviksi, ja heitä myös yleensä arvostettiin esimiehinä. Miltei ainoa napinan aihe oli kova kuri, jota pidettiin osittain keljuiluna. Kovaa kuria harjoittivat tietyt henkilöt, jotka eivät kaikki olleet koulun vakituiseen henkilökuntaan kulumia, vaan heidät oli komennettu kurssille opettajiksi jostain lähiseudun joukko-osastosta. Näyttää ilmeiseltä, että kysymyksessä ei ollut varsinainen simputus vaan esimiehen toimivallan ylitys. Tästä on esimerkkinä kantelu, jonka teki eräs oppilas sotakoulujen tarkastajalle v. 1937. Kantelu todettiin aiheelliseksi.²⁰¹

¹⁹⁸ Suomen Aliupseeri-lehti n:o 1/1937, s. 6-7.

¹⁹⁹ Suomen Aliupseeri-lehti n:o 1/1937, s. 6-7 ja Muinosen haastattelu 6.5.1992.

²⁰⁰ Simola (1991) 24, Taistelukoulun kurssijulkaisu v. 1934, 16, Suomen Aliupseeri n:o 1/1937, 6-7 ja 16-17/1933, 236-239.

²⁰¹ Muinonen mainitsi haastattelussa esimerkkejä epäasiallisesta kurinpidosta ja samasta seikasta myös Päälystöpistolle kirjoittamassaan artikkelissa ja Kronlund (1988) s. 516-517 mainitaan toimivallan ylittämisestä.

Taistelukoulun rangaistuspäiväkirjojen²⁰² mukaan tavallisimmat rikkeiden syyt olivat iltalomalta myöhästyminen ja alkoholin liiallisen nauttimisen myötä aiheutuneet järjestyshäiriöt. Luotettavan kuvan saaminen eri sotakoulujen rangaistuskäytännöistä vaatisi oman tutkimuksensa. Tässä työssä käytettyjen lähteiden perusteella näyttää ilmeiseltä, että ei ole poikettu vastaavasta joukko-osastojen rangaistuskäytännöstä. Oppilaat tekivät samantyyppisiä rikkomuksia kuin asevelvolliset ja saivat samanlaisia rangaistuksia.

Koulualueelta poistuminen oli luvallista herätyksen ja iltahuudon välillä palveluksen salliessa. Poistumista ei tarvinnut ilmoittaa päivystävälle upseerille. Iltahuudon ja herätyksen välillä poistuminen edellytti osaston johtajan kutakin kertaa varten erikseen myöntämän luvan. Iltaloma annettiin palveluksen päättymisestä klo 24:ään asti, paitsi lauantaisin, jolloin lomaa voitiin myöntää sunnuntaihin klo 8:aan asti. Iltaloman saaneiden oli ilmoitauduttava lähtiesään ja palatessaan päivystävälle upseerille. Iltalomapäiviä olivat tavallisesti keskiviikko, lauantai ja sunnuntai.²⁰³

Vapaa-aika käytettiin pääasiassa opiskeluun, mutta oppilaat toki ehtivät tutustumaan paikkakuntaankin. Viipuri oli tuolloin Suomen suurin varuskuntakaupunki. Lisäksi se tunnettiin vilkkaana kulttuurikaupunkina. Oppilaiden keskuudessa tunnettiin myös paikalliset ravintolat. Suosiossa olivat mm. sellaiset huvittelupaikat kuin Mainos, Kairo, Palokunta ja Kulmakahvila. Kultainen Karhu -niminen ravintola oli suosittu kokoontumispaikka. Siellä laulettiin yhteisesti pääasiassa isänmaallisia lauluja.²⁰⁴

Oppilaskunta, jonka oppilaat kursseittain perustivat, järjesti kerran tai kaksi kurssin aikana tanssiaiset koulun komeassa juhlasalissa. Myös muita tilaisuuksia pidettiin. Koska kurssille saapui aliupseereita eri puolilta Suomea, olivat paikalliset olutpanimot halukkaasti esittelemässä tuotteitaan. Arvata saatetaan, että tavallisesti hiljaisen koulun suojissa oli kaljakierroksen jälkeen melkoinen hälinä.²⁰⁵ Kadettien oppilasaikana oli myös vastaavia tilaisuuksia. Niistä on mainintoja kadettimuistelmissa ja kadettioppilaskunnan toimintakertomuksissa. Eräissä suhteissa kadettien elämä tältä osin erosi suuresti kanta-aliupseerioppilaiden elämästä. Monet kadeteista olivat lähtöisin ylimmistä sosiaaliluokista, joista osa oli varsin varakkaista piireistä. Monet vähävaraisemmat kadetit saivat tällaisista piireistä lähtöisin olevien kadettitoveriensä seurassa tilaisuuden osallistua näiden järjestämiin kutsuihin ja juhliin, joissa seurustelu ja naisvieraiden tanssittaminen oli yhtenä tehtävänä. Kadetit osallistuivat jo alkuajoista lukien myös valtion hallinnollisen eliitin järjestämiin tilaisuuksiin, joissa tehtävänä yleensä oli juhlanväen avustaminen ja daamien tanssikavaljeerina toimiminen. Ajateltaessa upseerikunnan tehtävien monipuolisuutta sekä sen merkitystä osana sotalaitosta, oli tästä varmasti hyötyä esimerkiksi kompanian päällikköinä toimiville, sillä asevelvollisetkin olivat kaikista kansanryhmistä lähtöisin.

²⁰² Koivisto (1992) 55.

²⁰³ SARk T 1780 Järjestyssääntö (v. 1935), luku V. Ks. myös Simola – Koivisto (1993) 103 ja Koivisto (1992) 55-56.

²⁰⁴ Muinonen (muistio) 11.

²⁰⁵ Muinonen (muistio) 12 ja Simola – Koivisto (1993) 104.

Oppilaskunnan muunlainen toiminta Taistelukoulussa oli etenkin alkuvaiheissa ilmeisen jäsentymätöntä. Ensimmäinen painettu kurssijulkaisu ilmestyi 21. jalkaväkikurssin toimesta vasta vuonna 1934. Muut kaksi olivat kurseilta 23 ja 24. Mahdollisista lentolehdistyypisistä kurssijulkaisuista ei ole säilynyt mitään tietoa.²⁰⁶

Kanta-aliupseerien toiminta oli jo 1920-luvun puolivälissä hyvin organisoitunutta Viipurissa, jossa oli perustettu joukko-osastokerhojen yhdistyksille Viipuriin yhteinen varuskunnallinen aliupseeriyhdistys. Sen julkaisemassa Viipurin Pamaus - lehdessä ei esiintynyt mitään erityistä arvostelua Taistelukouluun kohtaan. Kurssijulkaisuissa oppilaiden kirjoittamissa artikkeleissa sanoma on päinvastoin erittäin myönteinen sekä itse koulutusta että koko sotalaitosta kohtaan. Kysymys oli kaikesta pitäen myös siitä, ettei haluttu painetussa sanas- repostella omia asioita eikä arvostella kärkevästi puolustuslaitosta.²⁰⁷

Kurssijulkaisujen yhtenä tarkoituksena oli toimia yhdyssiteenä ja yhteishengen ylläpitäjänä eri puolille maata hajaantuvien oppilaiden kesken. Markovillan aikaan oppilailta puuttuivat mm. kaikki oppilaan tunnukset. Palveluspu- kuna oli normaali sotilaan varustus ilman minkäänlaisia arvomerkkejä tai mui- takaan tunnuksia. Lomapukuna jokainen käytti omaa sotilaspukua, joten lomalla olija ei erottunut muista kanta-aliupseereista kanta-aliupseerioppilaaksi. Kurssimerkkiä ei liioin ollut, mutta oppilaat valmistuttivat muistoksi kurssin käymisestä omia epävirallisia kurssimerkkejä. Esimerkiksi Taistelukoulun kurssi 24 suunnitteli tyylikkään osittain emaloidun hopeisen ristin muotoisen merkin, joka oli kiinnitetty taskukellon periin.²⁰⁸

3.2.5 Koulutukseen rekrytoidut oppilaat

Oppilaiden keski-ikä oli ensimmäisellä jalkaväen aliupseerikurssilla vuonna 1921 noin 23 vuotta. Siitä se nousi vuoteen 1934 asti, jolloin se oli jo 33 vuotta. Keski-ian kohoaminen johtui siitä, että jo useita vuosia aliupseereina palvelleita, mutta peruskouluttamattomia miehiä oli paljon kurseilla. Keski-ikä laski vuodesta 1934 noin vuoden vuotta kohden ja oli vuonna 1939 hieman alle 28 vuotta. Ikähajonta kurseilla vaihteli 20 vuodesta hieman yli 40 vuoteen. Nuorin oppilas oli kurssilla vuonna 1921 hieman alle 18-vuotiaana ja vanhin 47-vuotiaana vuonna 1934.²⁰⁹ Vuonna 1936 alkaneella kurssilla 10 kanta-aliupseeria oli jo toista kertaa. Samalla kurssilla 5–10 vuotta palvelleita oli 50 ja yli 10 vuotta palvelleitäkin 31. Varusmiesaikaisen aliupseerikurssin käyneitä oli 112, koulutusaliupseereita 69 ja toimitusaliupseereita 83. Joukossa oli muun muassa yksi soittaja, 6 lääkintäaliupseeria ja 5 lentokoneen ohjaajaa.²¹⁰

Kadettikouluun tulleiden oppilaiden keski-ikä pysyi noin 22–23 vuodessa. Nuorimmat olivat noin 18-vuotiaita ja vanhimmat noin 33-vuotiaita. Viimeksi

²⁰⁶ Taistelukoulun ennen sotia ilmestyneet kurssijulkaisut.

²⁰⁷ Viipurin Pamaus, kurssijulkaisu, passim.

²⁰⁸ Muinonen mainitsi haastattelussa 6.5.1992.

²⁰⁹ Koivisto (1992) 38.

²¹⁰ Simola (1991) 73-74; ks. Koivisto (1992) 39.

mainitut olivat pääasiassa joukko-osastoissa palvelleita ns. reserviupseereita.²¹¹ Vuoteen 1930 asti valmistuneista kadettikoululla laaditun tilaston mukaan oli ylioppilaita 59 prosenttia, lukion kokonaan käyneitä 10 prosenttia, 7/8 oppikoulua käyneitä oli 26 prosenttia ja keskikoulupohjaisen ammattikoulun (opistotasoisena) käyneitä oli noin 3 prosenttia. Vähemmän kuin 7/8 oppikoulua käyneitä oli loput. Vähemmän kuin minimivaatimuksen 7/8 oppikoulua käyneiden osuus selittyy poikkeavilla aktiiviupseerikursseilla olleilla, joita tuolloin pidettiin muun muassa keskikoulun käyneille jääkäriväepeleille.²¹²

Kanta-aliupseerien jalkaväkijoukkojen kursseilla pohjakoulutus hieman vaihteli. Myös kurssivuodella oli merkitystä, koska osa kursseista oli eräänlaisia yleiskursseja, joilla hankittiin lisää ammatillisia valmiuksia ja ennen kaikkea nimityskelpoisuus kanta-aliupseerien ylimpiin toimiin. Ammatillisen koulutuksen saaneet olivat käyneet tavallisesti kauppakoulun, kauppa-apulaiskoulun, käsityöläiskoulun tai maamieskoulun. Kansakoulun pituus vaihteli neljästä kuuteen vuoteen. Oppilaiden joukossa oli satunnaisesti korkeammankin koulusivistyksen saaneita. Taulukossa on osan keskikoulua suorittaneet otettu huomioon kansakoulun käyneiden sarakkeessa.²¹³

TAULUKKO 4 Oppilaiden koulupohja jalkaväkikursseilla ennen sotia

Oppilaiden koulupohja jalkaväen peruskursseilla 1921–1939.

vuosi	kansakoulu %	keskikoulu %	ammattikoulu %	yhteensä %
1921	80	6	14	100
1926	84	5	11	100
1931	79	14	7	100
1936	72	7	21	100
1939	76	15	9	100
ka	78,2	9,4	12,4	100

Taulukon lähde: SArk T 1780: tilasto v. 1934 - 1939, Hämeen - Anttila, Y. S, Puolustusvoimien alipäällisyys 1936, Maasotakoululla olevat aliupseerikurssien arvosanamatrikelit.

Edellä olevassa taulukossa on vähäistä vaihtelua eri vuosien välillä. Se johtuu mielestäni sekä osaotosten koosta että kursseille komennettujen virkauran tehtävätaustasta. Vaikutusta on myös sillä, että kanta-aliupseerien toimien tullessa vuoden 1930 alusta pysyviksi ja myös palkkauksen parantuessa alalle alkoi haakeutua laadullisesti kehityskelpoista aliupseeriainesta.²¹⁴ Keskimäärin koko ajanjaksolla luvut ovat hyvin lähellä koko aliupseerikunnan koulupohjaa, jota tarkastellaan luvussa 4.

Kouluttautumishalukkuuteen oli käytännössä vaikuttamassa myös aiemmin mainittu aliupseerien nimityskäytäntö, sillä ylimpiin toimiin ei nimitetty eikä ylikersantiksi ylennetty peruskursseja käymätöntä enää myöhemmin. Sel-

²¹¹ Aktiiviupseereiksi peruskouluttamattomia väliaikaisesti upseerinvirkaan nimitettyjä. SArk Kadettikoulun toimintakertomukset 1925-1930, De 1, T 22083.

²¹³ SArk T 1780: tilasto v. 1934-1939, Hämeen-Anttila, (1936), Maasotakoululla olevat aliupseerikurssien arvosanamatrikelit. Ks. Koivisto (1992) 36.

²¹⁴ Ks. Suokas (1979) 122.

laisilla aloilla, joilla ei ollut omaa peruskurssin linjaa, ainoa varma tie uralla etenemiseen oli jalkaväen aliupseerikoulun tai jonkin muun aliupseerien peruskurssin käyminen ja myös työtehtävän vaihtaminen sellaiselle alalle jossa koulutusta oli. Näyttää ilmeiseltä, että myös koulutuksen tarve ja koulutuksen arvostaminen yleensä oli merkittävänä syynä, sillä mm. lentäjätutkinnon suorittaneita ilmavoimien ohjaajia komennettiin peruskurssille. Lentäjän tutkinto sinänsä vastasi peruskurssin käymistä ilmavoimien toimiin nimitettäessä. Lentäjillä olikin kysymyksessä jatkokoulutus. Aliupseerien koulutusjärjestelmän yhtenä heikkoutena pidettiin ennen sotia kaikille aliupseereille yhteisen koulutusjakson puuttumista, jolloin seurauksena oli muiden aselajien puutteellinen tuntemus ja epäyhtenäinen peruskoulutus.²¹⁵

Se, että kurseilla oli kerran jo tutkinnon suorittaneita – joskus jopa saman alan kanta-aliupseerikurssin - osoittaa mielestäni sen, että kaikissa joukko-osastoissa ei täysin oltu perillä kurssin kaikista koulutustarkoituksista. Oppilaiden keski-ikä kohoaminen 1930-luvun puolivälin tienoille yli 33 vuoden johtui siitä, että haluttiin kouluttaa kaikki kanta-aliupseerit ammattikurssilla. Koulutamaton ei enää 1930-luvulla saanut kuin korkeintaan kersantin vakanssin, mikä merkitsi urakehityksen tyrehtymistä. Kokonaisuutena ajatellen kanta-aliupseerien koulutustilanne ei ollut koko sotien välisenä aikana täysin hallinnassa. Paras tilanne olisi ollut se, että palvelukseen tulleet olisivat noin vuoden palvelusajan jälkeen komennettu opiskelemaan. Tähän kyllä Simolan mukaan myös pyrittiin. Oppilaiden keski-ikä olisi silloin ollut alle 23 vuotta, eli sama mikä oli tuolloin asetettu kadettikoulun pääsyvaatimukseksi ja mikä oli kadettikoulun normaalien kurssien keski-ikä.

Kanta-aliupseerin uralle 1920-luvun alkupuolelta seuraavan vuosikymmenen alkuvuosiin asti oli vähän kiinnostusta. Tulijoita olisi toisaalta ollut, mutta ketä tahansa ei haluttu ottaa. Syinä ammatin vähäiseen kiinnostukseen on mainittu neljä pääsyytä: huono palkkaus, huonot asunto-olot, turvattomat vanhuuden päivät puolustuslaitoksen ollessa epävarmalla, vakainaistamattomalla kannalla.²¹⁶ Kurssin käyminenkin ei tuonut lisää palkkaa, joten koulutusta ei siksi katsottu aliupseerien itsensä taholta ilmeisesti aivan välttämättömäksi. Lisäksi koulutukseen lähtijöiden tilalle joukko-osastoissa ei saanut ottaa sijaista.

²¹⁵ Simola (1991) 105; SArk. T 18003/17, Puolustusvoimain pääesikunta, n:o 78/40 tarkastava kenraali/30.11.1940, 19. Em. eversti Olkkosen laatimassa asiakirjassa tarkastellaan laajasti aliupseerikoulutusta. Eri vaihtoehtoja punnitessaan Olkkonen päätyi siihen ajatukseen, että erillisten aliupseerikoulujen sijaan olisi perustettava "erikoinen aliupseerikoulu", jossa pääosa tutkintoon vaadittavasta koulutuksesta annettaisiin. Tällöin aliupseerikunnasta tulisi koulutuksellisesti yhtenäinen ja he ymmärtäisivät yhteistoiminnan merkityksen, mikä olisi myös omiaan edistämään ammattikunnan yhteenkuuluvaisuutta.

²¹⁶ Tilannetta kuvaa ote Sotaväen esikunnan vuosikertomuksesta 1923, jonka mukaan Armeijan alipäälystön kehitys on vuonna 1923 ollut kielteinen, syinä huono palkkaus, kehnnot asunto-olot, vakanssien vähentäminen, jota ei korvattu, koska on lisäksi vielä auki ennestään suuri määrä. Se on haitannut uusien aliupseerien koulutusta, sillä J.A.K:ssa (Jalkaväen Aliupseerikoulu) ei voitu aloittaa uutta kurssia ... otettiin ennestään palveluksessa olevia täydennyskoulutukseen koululle. Samoin tehtiin Rannikkotyökistön Kapitulanttikoululla. Edistyksenä oli 10 kapitulantin ottaminen Kenttälennätinpataljoonaan tiedonantokoulutukseen. SArk, Sotaväen Esikunta, (SE, os I a yl. kirjeistöä, T 84/2201 D5-E1).

Aliupseeripula olikin yksi puolustuslaitoksen vaikeimmista henkilöstökysymyksistä 1920-luvulla ja se haittasi jo vakavasti asevelvollisten koulutusta. Sotaväen päällikkö korostikin joukko-osastoissa tapahtuvan kanta-aliupseerien ammattikoulutuksen merkitystä antaen siitä yksityiskohtaisia ohjeita.²¹⁷

3.2.6 Aliupseerikoulutuksen tulokset ennen talvisotaa

Jalkaväen aliupseerikoulun yhdeksän ensimmäisen kurssin suoritti hyväksytyksi vain 559 aliupseeria, vaikka kurssivahvuudet olisivat voineet olla suurempia. Kurssin käymisestä ei ollut uralle mitään varsinaista taloudellista hyötyä vuoteen 1924 asti, jolloin sotaväen päällikkö antoi määräyksen, että jalkaväen rintamaväepeliksi saa aliupseerin korottaa vasta Jalkaväen Aliupseerikoulun suorittamisen jälkeen. Koulutusmäärät lisääntyivät selvästi vasta puolustuslaitoksen vakinaiselle kannalle asettamisen jälkeen. Samalla aliupseeritoimien kokonaismäärää pienennettiin, joten osa aliupseereista joutui pois ammatista. Puolustusrevisioni -komitean mietinnössä suositeltiin vuonna 1926 virkojen ja toimien vakinaistamista, koska armeijassa pidettiin virkasuhteen pysyvyyden puuttumista yhtenä pahimpana epäkohtana varsinkin aliupseerien uralle haikutumisessa.²¹⁸

Vakinaistaminen ei vuonna 1929 kaikkia väliaikaisia toimia koskenut, ja joukko-osastot käyttivät tilaisuutta hyväkseen jättämällä palvelukseen parhaat miehet.²¹⁹ Kaiken kaikkiaan vakinaistaminen vakautti tilannetta eniten henkilöllä tasolla. Henkilöstön elämänlaatu parani, kun oli tiedossa työtä pysyvän toimen myötä, eikä vain lyhyen sitoumuksen loppuun asti. Kanta-aliupseerikoulujen oppilasmäärät alkoivat osittain tästäkin syystä nousta. Myös armeijan määrärahat lisääntyivät valtion talouden parantuessa ja huonojen aikojen jäädessä taakse. Armeija pyrki kouluttamaan kaikki vakinaisiin virkoihin otetut aliupseerit.²²⁰ Valtion palkkapolitiikan kehittyminen paransi valtion kilpailukykyä työnantajana kun voitiin maksaa suhteessa parempia palkkoja myös ammattisotilaille aikaisempiin vuosiin verrattuna, joka sekin lisäsi kiinnostusta sotilasuraa kohtaan.

Koulutuksen tehostuessa vuodesta 1928 vuoteen 1939 Taistelukoulun jalkaväkikurssin suorittaneita oli arvosanamatrikkeliin mukaan tänä aikana kaikkiaan 1529. Viimeisellä keskeytyneellä aliupseerikurssilla vuonna 1939 oli 115 oppilasta. Kun otetaan huomioon kaikki muutkin aselajikoulut, niin voidaan

²¹⁷ Simola (1991) 75.

²¹⁸ SArk Puolustusrevisionikomitean osamietintö, luku F, F 97; ks. Arimo (1987) 265.

²¹⁹ Suokas (1979) 122.

²²⁰ Vielä lokakuussa 1938 jalkaväen tarkastajana ollut kenraalimajuri Erik Heinrichs salaisessa kirjeessään esitti poikkeuksellisia keinoja vielä peruskurssia käymättömien aliupseerien kouluttamiseksi puolustusministeriön koulutusosaston päällikölle: n:o 69/1 sal. 25.10.1938, SArk T 17648/1. Kanta-aliupseerien parantunut koulutustilanne vaikutti mitä ilmeisimmin myös armeijan yleisen sotilaallisen koulutustason nousuun. Asiaa ei ole varsinaisesti tutkittu, paitsi jos vuosittaisia armeijan koulutus- ja sotaharjoitusraportteja pidetään jonkinlaisina tutkimuksina, joissa myös palkatun henkilöstön osuutta tarkastellaan.

todeta valtaosan silloisista aliupseereista saaneen ammatillisen peruskoulutuksen juuri ennen talvisotaa.

Viimeinen Taistelukoulun kurssi ennen talvisotaa oli järjestyksessä 26. Sitä ehdittiin pitää ennen koulun lakkauttamista pari kuukautta. Lakkauttamiskäskey annettiin YH:n alkaessa 6.10.1939 ja kurssin oppilaat komennettiin joukko-osastoihinsa takaisin.²²¹ Koulun henkilöstö siirrettiin lähes kokonaisuudessaan Kankaanpään Niinisaloon perustettuun sotakoulutuskeskukseen, jonne myös siirrettiin Kadettikoulun ja Reserviupseerikoulun lisäksi eräitä muitakin sotakouluja.²²² Meri- ja Ilmasotakoulut, Kengityskoulu, Aseseppäkoulu ja Sotakoirakoulu jatkoivat toimintaansa.

Vuonna 1939 palveluksessa oli puolustusvoimissa, suojeluskunnissa ja rajavartiolaitoksessa noin 4000 kanta-aliupseeria, joista maavoimissa palveli hie-man yli 2500. Talvisotaan mennessä Markovillassa eri linjoilla koulutettiin noin 2400 aliupseeria, joista suurin osa sai jalkaväen aliupseerikoulutuksen.²²³ Aikaisemmin on jo todettu, että jalkaväkilinjalla ja kevyellä linjalla koulutettiin myös muiden aselajien ja puolustushaarojen aliupseereita. Koulutettavina oli ilma- ja merivoimien ns. yleisissä tehtävissä palvelevia kanta-aliupseereita, joille ei ollut sopivaa oman ammattialan linjaa. Lisäksi kursseilla koulutettiin rajavartiolaitoksen, suojeluskuntien ja pioneeri-, viesti- ja huoltoalojen aliupseereita.

Huoltoaloilla ja eräillä erikoisaloilla palvelevien varsinainen ammattikoulutus oli hajanaista. Monissa tehtävissä asiat oli opittava oman työtehtävän parissa. Tästä johtuikin, että työtehtävästä toiseen siirtymisestä aiheutui ongelmia. Myöskään peruskurssin käyneet eivät soveltuneet muille toimialoille ilman täydennyskoulutusta.²²⁴

Markku Kallion tutkimuksen mukaan vuoteen 1939 mennessä maavoimien kanta-aliupseereista oli koulutettu noin 83 prosenttia. Merivoimissa koulutettuja oli noin 75 ja ilmavoimissa noin 76 prosenttia koko vahvuudesta.²²⁵ Kahdessa viimeksi mainitussa tapauksessa on huomioitava teknisen alipäällystön nimitysvaatimukset ja lukumäärät. Nämä kanta-aliupseerit sai nimittää virkoihin (toimiin), kun heillä oli oman alan, esimerkiksi siviilissä hankittu ammattitutkinto, jota tehtävien hoitaminenkin edellytti. Teknillisillä aloilla palvelevien osuus oli meri- ja ilmavoimissa suhteessa paljon suurempi kuin maavoimissa.

Yhteenvetona voidaan todeta kanta-aliupseerikursseilla koulutetun ennen talvisotaa n. 4400 henkilöä, joista maavoimien aloilla n. 2700, meripuolustuksen kursseilla vähän alle 900, ilmavoimissa noin 500 ja huollon aloilla noin 300. Kun otetaan huomioon erikoisaselajien ammatillinen täydennyskoulutus, oli koulutustilanne vuonna 1939 ennen talvisotaa tyydyttävä, sillä aliupseerien vakansseja oli noin 4000. Suuri joukko koulutuksen saaneita olikin siirtynyt siviilitehtäviin, koska Markku Kallion mukaan noin viidesosa palveluksessa olevista oli peruskoulutusta vailla.

²²¹ Taistelukoulun päiväkäsky n:o 41 12.10.1939, SARk T 9046.

²²² Simola (1991) 74.

²²³ SARk T 8348, Jalkaväen Aliupseerikoulun esikunnan sotapäiväkirja 30.8.1943-27.5.1944, päivämäärän 6.5.44 kohdalla.

²²⁴ Suokas (1979) 124.

²²⁵ Kallio (1979) 3 ja 9-10, ks. Simola (1991) 74 ja Koivisto (1992) 58.

Vaikka kanta-aliupseerikoulutus oli vielä 1930-luvullakin osittain tilapäisluontoista, oli Taistelukoulun, Merisotakoulun ja ilmavoimien koulujen merkitys suuri armeijan kanta-aliupseerikoulutuksen yhtenäistäjänä. Alkuvuosikymmenen kirjavasta ja hajanaisesta kanta-aliupseeristosta oli edetty pitkä askel kohti ammattitaidollisesti yhtenäisempää kanta-aliupseeristoa.²²⁶ Koulutuksellisenä puutteena voi pitää ainakin monien kurssien lyhyttä kestoa ja kaikille yhteisen opintojakson puuttumista, sillä maa-, meri- ja ilmavoimien sekä eräiden erikoisalojen aliupseerit koulutettiin omissa kouluissaan. Tästä syystä jäi vieraiden ase-lajien tuntemus pääasiassa kursseilla käytyjen teorialuentojen varaan.

Taistelukoulun johtajan Hannes Olkkosen vuonna 1940 päämajan toimeksiannosta laatimassa arvioinnissa kanta-aliupseerikoulutuksesta johtopäätökset olivat varsin pessimistisiä. Sotilasaineille varatut tuntimäärät olivat liian pieniä, yleissivistäviä aineita oli määrältään vain ”muodon vuoksi” ja kuuden kuukauden kurssiaika vain kansakoulun käyneille ei ollut riittävä antamaan valmiuksia varusmiesten keskimääräistä sivistystasoa ajatellen. Kansakoulun käymisestäkin oli vähintään 10 vuotta.²²⁷

Olkkosen mukaan todellisuudessa tilanne oli se, että aliupseerikursseille päästiin niin myöhään, että voimassa ollut koulutusjärjestelmä ei tarjonnut kanta-aliupseereille edes niitä palvelussuhteen etuja, joita puolustuslaitosasetus olisi mahdollistanut, sillä muun muassa ylennykset viivästyivät nimityskelpoisuuden puuttuessa.²²⁸

Talvi- ja jatkosotaan joutuneelle armeijalle koulutettu aliupseeristo takasi olosuhteisiin nähden tasoltaan hyvän alipäällystön. Sodan alettua kanta-aliupseereista noin puolet sijoitettiin suojajoukkoihin ja toinen puoli kenttäarmeijaan. Siviiliin siirtyneet koulutetut kanta-aliupseerit kutsuttiin palvelukseen. Erityisen sopivina kanta-aliupseereita pidettiin huoltotehtäviin – varikko-osastojen päälliköistä komppanian vääpeleihin – mutta heitä riitti silti vain vaativimmille paikoille. Myöhemmin jouduttiin suojajoukoista siirtämään koulutettuja aliupseereita lisää rintamalle. Tästäkään huolimatta alipäällystöä ei ollut riittävästi kenttäarmeijan tarpeisiin, joten jatkosodan aikana jouduttiin heitä kouluttamaan suuri määrä lisää.²²⁹

3.3 Sota-ajan kanta-aliupseerikoulutus

Talvisodan aikana kaikki liikenevät voimat oli keskitettävä rintamalle, joten ammattiin valmistava koulutus jäi tavallista vähemmälle huomiolle.²³⁰ Sotatila jäi voimaan talvisodan päättymisen jälkeenkin ja epävarma tilanne vaikutti myös siten, että sotakoulujen toiminta alkoi vain hitaasti uudelleen. Talvi- ja jatkosodan välisenä aikana virisi eräiden kanta-aliupseerikoulutusta antaneiden koulujen

²²⁶ Simola (1991) 105; Arimo (1987) 271.

²²⁷ SArk Pv. PE n:o 78/40 Tark. kenr. 30.11.1940, s. 4, T 18003/17.

²²⁸ SArk Pv. PE n:o 78/40 Tark. kenr. 30.11.1940, s. 2, T 18003/17.

²²⁹ Kallio (1979) 12 ja Tervasmäki (1978) 31-32; ks. Koivisto (1992) 58.

²³⁰ Simola (1991) 36-42; ks. Koivisto (1992) 58.

toiminta. Vuodesta 1941 perustettiin jopa uusia sotakouluja, joiden tarpeellisuus oli havaittu sotaa käytäessä. Jatkosodan asemasotavaiheen aikana kanta-aliupseerikoulutus oli jo yksinomaan oppilasmääriä ajatellen varsin laajaa.

Lukumääräisesti eniten oppilaita koulutettiin Jalkaväen Aliupseerikoulussa, mutta myös monilla muilla aselajeilla oli tarvetta saada kanta-aliupseeritasoinen koulutus aloitettua. Tykistön Aliupseerikoulussa pidettiin vuosina 1942–1944 neljä puolivuotista kurssia, joilta valmistui 528 oppilasta. Pioneerien Aliupseerikoulussa pidettiin kolme kurssia 1943–1944 ja oppilaita valmistui 127. Merivoimien ja ilmavoimien aloilla pidettiin keskeisten alojen kanta-aliupseerikursseja samaan tapaan kuin maavoimissakin. Merivoimissa koulutettiin n. 120 kanta-aliupseeria ja ilmavoimissa n. 600. Koulutettavien käymien kurssien tasot vaihtelivat, joten niiden vertaaminen rauhanaikaisiin kursseihin ei ole ongelmatonta. Muiden kuin edellä mainittujen aselajikoulujen aliupseerikouluissa pidettiin kanta-aliupseereille lähinnä jatkokursseja. Pääosa kanta-aliupseerikoulutuksesta keskeytyi uudelleen vuoden 1944 keväällä, jolloin rintamatilanne jälleen aktivoitui.²³¹

Tärkein syy kanta-aliupseerien lukumääräisesti mittavaan sota-aikaiseen koulutukseen on mielestäni sodan ajan kenttäarmeijan suuruus, joka oli lopulta yli kymmenkertainen rauhan ajan armeijaan verrattuna. Näin suuri armeija tarvitsi suuren määrän rauhan ajan kanta-aliupseerien tasoista kyvykästä alijohtajistoa, sillä reserviläis- taikka varusmiesaliupseerit eivät etenkin koulutustaidoiltaan olleet riittävällä tasolla. Kenttäarmeijaan ja kotijoukkoihin perustettiin paljon nk. ylimääräisiä uusia aliupseerien toimia kanta-aliupseeriston laajentumisen takia.²³²

Jalkaväen Aliupseerikoulu (Jv.AuK) aloitti toimintansa Hämeenlinnassa Linnan kasarmilla 17.4.1941. Ensimmäiselle kurssille ilmoittautui 337 oppilasta. Koulun toiminta keskeytettiin toistaiseksi 16.6. uuteen sotaan valmistautumisen takia, ja oppilaat komennettiin takaisin joukko-osastoihin. Heitä ei enää myöhemminkään määrätty takaisin jatkamaan opintojaan. Tämä ensimmäinen kurssi hyväksyttiin myöhemmin aliupseerien peruskurssin I jaksoa vastaavaksi.²³³ Tämä merkitsi sitä, että asianomaisten oli, käytännössä sodan jälkeen, täydennettävä opintojaan tullakseen nimittämiskelpoisiksi kanta-aliupseerien ylimpiin toimiin. Rintamatapahtumat vaikuttivat myös sota-ajan koulutuksen pitämiseen, sillä kursseja voitiin pitää vain tilanteen ollessa rauhallinen.

Sota-aika toi poikkeuksia myös aliupseerien palvelussuhteen ehtoihin. Helmikuussa 1941 annetussa puolustuslaitosasetuksessa ei edellytetty mihin-

²³¹ Simola (1991) 36–42, ks. Koivisto (1992) 58.

²³² Sodissa kanta-aliupseereita ja aktiiviupseereita kaatui paljon ja siitä aiheutui koulutustarvetta. Heitä ei kuitenkaan kaatunut niin paljon, että se olisi ollut yksinomaisten syynä suureen koulutustarpeeseen. Myös suuri joukko, yli 1000 henkilöä, kanta-aliupseereista ylennettiin upseereiksi sota-aikana kovan upseeripulan takia. Tällä seikalla oli mielestäni suurempi vaikutus koulutustarpeeseen kuin kaatuneilla. Sodissa kaatuneiden kanta-aliupseereiden kokonaismäärää ei ole kattavasti tutkittu, mutta luku ei mitään ilmeisimmin poikkea mainittavasti kaatuneiden kokonaismäärän keskiarvosta. Valtaosa rintamapalveluksessa olevien kanta-aliupseerien ja aktiiviupseerien tehtävistä eivät edellyttäneet aivan etulinjassa olemista, jossa oli suurin vaara.

²³³ SArk T 22780/F 147, PEkoul-os 5a 2-3 asiak n:o 83/koultsto 5a 3 10.1.1957.

kään aliupseerin toimeen nimittämisen kelpoisuusehtona toimialaa vastaavan kurssin käymistä. Päämaja kuitenkin määräsi, ettei vääpelin, merivoimissa pursimiehen tai mihinkään lääkintäalipäällystön toimiin saanut nimittää henkilöä, joka ei ole suorittanut vastaavan toimialan peruskurssia tai tutkintoa, mikäli sellaisia puolustuslaitoksessa järjestetään. Asianomaisten aliupseerien erityisen kyvykkyyden perusteella armeijakuntien komentajilla oli mahdollisuus poiketa nimityskäytännöstä. Myös upseereita voitiin ottaa palvelukseen ja nimittää sellaisiin sotilasmestarien, aliupseerien tai sotilasvirkamiesten toimiin, joissa nimitettävän esimiehenä ei ollut henkilö, joka oli velvollinen käyttämään alipäällystön virkapukua. Edellä mainitut nimitysjärjestelyt vaikuttivat poikkeusolot huomioon ottaen koulutettavien kanta-aliupseerien lukumäärään.²³⁴

Aliupseerikoulutuksen keskeytymisestä ja nimityskäytännöstä, jonka mukaan palvelukseen voitiin ottaa ns. ylimääräisiä aliupseereita, seurasi luonnollisesti koulutustarve. Muun muassa IV armeijakunta suunnitteli ja toteutti oman toimisesta peruskoulutusta vailla olevien aliupseeriensa koulutuksen. Se oli tarkoitettu ensisijaisesti koulutuksen yhtenäistämiseksi ja aliupseerien ammattitaidon nostamiseksi. Kukin kurssi suunniteltiin noin kahden kuukauden pituiseksi. Oppilaita tuli kullekin kurssille noin 140 miestä kaikista aselajeista paitsi huollosta. Tarkoituksena oli kouluttaa kaikki ylimääräiset aliupseerit²³⁵ yhdessä vuodessa. Opetuksen pääpaino oli yleissotilaallisessa ryhmänjohtajakoulutuksessa ensisijaisesti sotatoimintaa, mutta myös rauhanajan tehtäviä varten.²³⁶

Edellä mainitun armeijakunnan joukko-osastojen komentajat suhtautuivat myönteisesti aliupseerikouluunsa. Arvostelua herätti vain tavoitteissa mainittu tarkoitus kouluttaa ensi sijassa ryhmänjohtajia sotatoimintaa varten. Siksi 9. Prikaatin komentaja ehdottikin tavoitteen muuttamista niin, että pääpaino olisi kouluttajakoulutuksen opettamisessa, sillä joukoissa oli pätevän kouluttajavoiman puute.²³⁷

Armeijakunnan koulu sijaitsi Kuopiossa. Se menetti merkityksensä ja lakkautettiin pian sen jälkeen, kun Jalkaväen Aliupseerikoulu perustettiin Hämeenlinnassa. Kuopion koulun kurseja ei hyväksytty myöhemmin virkauraan vaikuttaviksi virallisiksi kanta-aliupseerikursseiksi, vaan ne jäivät täydennyskoulutuksen asemaan. Asiakirjojen valossa näyttää aivan ilmeiseltä, että ammatillista yhtenäistävää koulutusta pidettiin tärkeänä. Armeijakunta oli tässä suhteessa omatoiminen. Puute ammattitaitoisista kouluttajista näyttää osaltaan olleen edesauttamassa myös Jalkaväen Aliupseerikoulun uudelleen perustamista pian talvisodan jälkeen.

Jalkaväen Aliupseerikoulun toiminta keskeytyi pian uuteen sotaan valmistautumisen takia.²³⁸ Koulua ei silti virallisesti lakkautettu ja työ virisi uudelleen, kun tilanne rintamalla vakiintui ja muuttui asemasodaksi. Uusi kurssi alkoi 7.8.1942. Se jakaantui kivääri-, kranaatinheitin- ja panssarintorjuntalinjoihin. Tällä kurssilla vain 10 prosenttia oppilaista oli kantahenkilökuntaan kuuluvia

²³⁴ SARk Pv PE:n käskylehti n:o 8/1941, 6 § ja PvPE:n käskylehti n:o 9/1941, 2 §.

²³⁵ Ts. ylimääräisiin toimiin nimitetyt aliupseerit.

²³⁶ SARk T 9497/12, IV AKE:n asiak n:o 848/II/75 15.11.1940.

²³⁷ SARk T 9497/12, 9. Prikaatin esikunnan asiakirja n:o 520/II/8 24.11.1940.

²³⁸ Simola (1991) 37.

eli aliupseerin toimessa palvelevia. Kurssi päättyi ennenaikaisesti jo 10.12.1942. Siltä sai todistuksen 1020 miestä. Kiväärilinjalta valmistui 844, kranaatinheitinlinjalta ja panssarintorjuntalinjalta kummaltakin 88 miestä. Kurssia jouduttiin lyhentämään, koska kenttäarmeijassa oli pula aliupseereista. Pulan yhtenä keskeisenä syynä oli juuri koulun suuri oppilasvahvuus. Tässä on havaittavissa samanlainen ilmiö kuin ennen sotia, jolloin joukko-osastojen riveissä olleet jouduitvat jakamaan ja tekemään kursseilla olevien työt, koska ketään ei tullut siksi aikaa tilalle.²³⁹

Seuraavilla kursseilla, jotka pidettiin 15.2.–1.8.1943 ja 30.8.1943–7.3.1944, koulutettiin 1248 oppilasta jalkaväkeen. Neljäs sota-aikainen kurssi alkoi 20.3.1944. Oppilaita oli lähes 800. Kurssi jouduttiin keskeyttämään 27.5. koulun sotapäiväkirjan mukaan "II lk:n nostomiesten palvelukseen astumisen synnyttämän alipäällystötilanteen johdosta". Tätä viimeistä kurssia oli tarkoitus jatkaa 11.10.1944 alkaen, mikä ei kuitenkaan toteutunut. Tällä kerralla toimintansa keskeyttäneen koulun käskettiin perustaa Jalkaväen koulutuskeskus 34, jonne oli tarkoitus sijoittaa koulutettavaksi noin 1000 palvelukseen otettua toisen luokan nostomiestä. Suurin osa kurssien oppilaita komennettiin täydennyskoulutuskeskuksiin ja joukko-osastoihin.²⁴⁰

Toisen, kolmannen ja neljännen kurssin yhteydessä koulussa toimi myös erillinen viestiosasto, joka oli hallinnollisesti koulun johtajalle alistettu. Koulussa oli myös muunlaista kurssitoimintaa. Esimerkkinä voidaan mainita aliupseerien kouluttajakurssi 12.7.–8.8.1942. Sen vahvuus oli 709 kanta-aliupseeria. Tämän kurssin tarkoituksena oli kohentaa koulutuskeskusten kouluttajina toimivien aliupseereiden kouluttamistaitoa, sillä se oli todettu puutteelliseksi. Saksalaisille, joiden metsätaistelukyky oli tunnetusti puutteellinen, pidettiin ns. metsätaistelukurssi 10.–30.10. samana vuonna. Sille osallistui 47 saksalaista.²⁴¹ Edellä mainittu lyhytkestoinen koulutustoiminta oli mahdollista, koska rintamalla vallitsi tuolloin asemasotavaihe.

Sota-aikaisista Jalkaväen Aliupseerikoulun kursseista vain 30.8.1943–7.3.1944 pidetty kurssi hyväksyttiin myöhemmin täydellistä kanta-aliupseerien peruskoulutusta vastaavaksi. Myös viestialiupseerien kuusikuukautiset kurssit, jotka pidettiin v. 1943–44 sekä Jalkaväen Aliupseerikoulussa että Viestikoulutuskeskuksessa hyväksyttiin em. peruskurssiksi. Muut kurssit, jotka jouduttiin keskeyttämään tai joiden pituus jäi noin kolmeen neljään kuukauteen, hyväksyttiin sodanjälkeiseen kanta-aliupseerien peruskoulutukseen kuuluvan peruskurssin I jaksoa vastaavaksi koulutukseksi.²⁴²

Koulun aloittaessa toimintansa ensimmäisen kerran 17.4.1941 sen johtajaksi tuli jääkärieversti Hannes Olkkonen, joka oli ollut Taistelukoulun johtaja Viipurissa. Hän toimi koulun johdossa koko sodan ajan. Itse asiassa sodan ajan Jalkaväen Aliupseerikoulussa jatkettiin Taistelukoulun kanta-aliupseeriosaston

²³⁹ Simola (1991) 38.

²⁴⁰ Simola (1991) 38; SArk JvAuk:n esikunnan sotapäiväkirja päivämäärän 27.5.1944 kohdalla.

²⁴¹ Simola (1991) 39.

²⁴² SArk T 22780/F 143, PEkoul-os (5a 2-3) asiak. n:o 183/koultsto/5a3 10.1.1957.

koulutustyötä. Koulu alistettiin puolustusvoimien pääesikunnan komento-esikunnan päällikön alaiseksi.²⁴³

Koulun organisaation muodosti esikunta, esikuntakomppania, koulutus-pataljoonat, raskasosasto ja viestiosasto. Pataljooniin, joita oli kaksi, kuului pieni esikunta ja kolme komppaniaa. Silloin, kun koulussa ei ollut kursseja meneillään, oli henkilöstö suureksi osaksi komennettu muihin tehtäviin eri tahoille, lähinnä kenttäarmeijaan ja koulutuskeskuksiin, ja organisaatiokin oli vain muodollinen. Komppanioissa oli 4–5 upseeria ja 5–6 aliupseeria sekä 70–100 oppilasta. Lisäksi kirjurina oli yksi sotamies, joka kuului koulun esikuntakomppanian ns. toimitusmiehistöön. Komppanijat jaettiin kolmeen noin 20–35 oppilaan joukkueeseen, mutta vahvuudet vaihtelivat huomattavasti kurssittain.²⁴⁴

Koulun sotilashenkilökuntaan kuului jo Markovillassa mukana olleita sekä myös muutama reservin upseeri ja aliupseeri, jotka toimivat pääasiassa esikunta- ja huoltotehtävissä. Myös rintamalta komennettiin upseereita kouluttajiksi. Muun muassa myöhempi puolustusvoimain komentaja kapteeni Yrjö Keinonen oli jonkin aikaa koulun riveissä. Koulun aloittaessa uudelleen opetustoiminnan 7.8.1942 se alistettiin hallinnollisesti kotijoukkojen komentajalle ja koulutuksellisesti koulutuksen ylitarkastajalle. Järjestely oli voimassa sodan loppuun asti.²⁴⁵

Koulun henkilökunnan määrä vaihteli sen mukaan, oliko kursseja meneillään vai ei. Esimerkiksi 30.8.1943 alkaneella kurssilla oli koululla 57 upseeria, 80 aliupseeria ja yksi alipäällystöön kuuluva sotilasmestari. Koululla oli vielä oma lääkäri (lääkintäkapteeni) ja pappi (sotilaspastori). Esikuntaan kuului 10 upseeria ja 17 aliupseeria, joista pääosa oli huoltotoimistossa. Lisäksi siellä oli kaksi kanslistia ja kaksi lottaa kirjureina. Esikuntakomppaniaan kuului yksi upseeri ja kuusi aliupseeria, kuhunkin pataljoonaan 17 upseeria ja 19 aliupseeria, raskasosastoon kuusi upseeria ja 10 aliupseeria ja viestiosastoon kuusi upseeria ja yhdeksän aliupseeria sekä sotilasmestari.²⁴⁶

Koulu sijoitettiin Linnan kasarmeille, mutta ensimmäisellä kurssilla oppilaita oli majoitettuna myös Suomen kasarmille. Vahvuuden ollessa suuri yksiköjä oli myös lähiympäristössä tilapäismajoituksessa, josta aiheutui lisäjärjestelyitä. Muun muassa vuoden 1943 helmikuussa alkaneen kurssin 3. komppania sijoitettiin Idänpään seurantalolle ja 6. komppania Myllymäen kansakoululle. Nämä yksiköt oli tarkoitus siirtää Linnan kasarmille siellä käynnissä olleiden rakennustöiden valmistuttua. Yksiköt muonitettiin siten, että 6. komppania ruokaili Suomen kasarmilla ja 3. komppanialle vietiin muona Linnan kasarmin keittiöltä. Muut yksiköt ruokailivat Linnan kasarmilla. Viimeinen sodan aikainen ja huomattavasti edellisiä pienempi kurssi oli jo kokonaan Linnan kasarmi-

²⁴³ Simola (1991) 37.

²⁴⁴ SArk JvAuk:n sotapäiväkirjat ja päiväkäskyt v.1941-1944.

²⁴⁵ SArk JvAuk:n päiväkäskyt v. 1944. Kapt. Keinosen haastattelu on koulun kurssijulkaisussa v. 1944.

²⁴⁶ SArk JvAuk:n päiväkäskyt ja sotapäiväkirjat v. 1941-1944.

alueella, jonne valmistui muun muassa parakkimajoitustiloja, jotka olivat tarkastuskertomusten mukaan tyydyttävät, joskin ahtaat.²⁴⁷

Oppilasharjoitukset pidettiin läheisillä puolustusvoimien käytössä olevilla harjoitusalueilla kuten Parolassa, mutta myös viereisessä Kaupunginpuistossa. Matkat yleensä marssittiin jalan, mikä vei paljon harjoitusaikaa. Suurten harjoitusten pitoon läheiset alueet eivät ahtautensa vuoksi soveltuneet, joten ne jouduttiin pitämään Hämeenlinnan lähipitäjissä.²⁴⁸

Tarkastuskertomuksista käy ilmi, että majoitustuvissa ja muissakin tiloissa vallitsi moitteeton siisteys. Tupien kalusto, kaapit ja vuodevaatteet päiväpeitteineen olivat rauhanaikaista tasoa, joten yleisvaikutelma oli siisti ja yhdenmukainen. Myös esikuntakomppanian toimitusmiehistöllä oli yhdenmukaisuuden vuoksi samanlainen varustus kuin oppilailla. Koululla oli oma sairaala, mitä seikkaa huhtikuussa 1944 pidetyssä tarkastuksessa arvosteltiin sen vuoksi, että läheisyydessä toisella kasarmialueella oli oma sairaala ja vielä lisäksi paikkakunnalla oli erillinen Hämeenlinnan sotilassairaala. Terveystilanne oli joka tapauksessa hyvä koko ajan verrattuna esimerkiksi koulutuskeskusten tilanteeseen. Yhtenä syynä pidettiin oppilaiden karaistuneisuutta kaikenlaisissa oloissa. Rintama-oloihin verrattuna olosuhteet olivat varmasti hyvät.²⁴⁹

Henkilökunta majoittui pääosin kasarmialueella oleviin upseerien ja aliupseerien perheasuntoihin. Osalle upseereista järjestettiin Hämeenlinnan kaupunkiin tilanpuutteen takia upseerimajoitus. Upseerit ruokailivat aluksi Linnan kasarmin ruokalassa mutta myöhemmin Suomen kasarmilla sijaitsevalla varuskunnan upseerikerholla. Aliupseerit sen sijaan ruokailivat kasarmin ruokalassa. Koulun keittiöhenkilökuntaan kuului kaksi aliupseeria, kahdeksan naista sekä kymmenkunta reserviläiskeittiömiestä. Kasarmialueella oli myös pienehkö sotilaskoti.²⁵⁰

Paikkakunnalla toimi koulutuskeskusten ja sotakoulujen lisäksi useita huoltolaitoksia, joten koulun huolto oli helppo järjestää. Elintarvikkeet saatiin Elintarvikevarikko 4:stä, pyykit pesetettiin Vaatetusvarikon pesulassa ja varusteet ja jalkineet korjautettiin suojeluskuntapiirin jalkine- ja varuskorjaamolla Hämeenlinnassa. Koululla oli myös oma sauna.²⁵¹

Ensimmäiselle 17.4.1941 alkaneelle kurssille oppilaat komennettiin kenttäarmeijasta, suojeluskuntajärjestöstä ja rajavartiolaitoksesta ennalta annetun kiintiön mukaan. Pääsyaatimukset olivat seuraavat:

- vähintään 6 kk:n palvelu joko vakinaisena tai ylimääräisenä aliupseeritoimihaltijana

²⁴⁷ SArk T 9763/1942-1944. Koulutuksen ylitarkastajan tarkastuskertomukset, n:o 373/Yt /II/ 13.4.1943 (sal) ja n:o 486/Yt/II 224 a sal 26.4. 1944.

²⁴⁸ SArk T 9763/1942-1944. Koulutuksen ylitarkastajan tarkastuskertomukset, n:o 373/Yt /II/ 13.4.1943 (sal) ja n:o 486/Yt/II 224 a sal 26.4. 1944.

²⁴⁹ SArk T 9763/1942-1944. Koulutuksen ylitarkastajan tarkastuskertomukset, n:o 373/Yt /II/ 13.4.1943 (sal) ja n:o 486/Yt/II 224 a sal 26.4. 1944.

²⁵⁰ SAR. T 9763/1942-1944. Koulutuksen ylitarkastajan tarkastuskertomukset, n:o 373/Yt /II/ 13.4.1943 (sal) ja n:o 486/Yt/II 224 a sal 26.4. 1944.

²⁵¹ SArk T 9763/1942-1944. Koulutuksen ylitarkastajan tarkastuskertomukset, n:o 373/Yt /II/ 13.4.1943 (sal) ja n:o 486/Yt/II 224 a sal 26.4. 1944.

- *esikunta- tai huoltoaliupseereilla vähintään 1 kk rintamapalvelusta välittömästi ennen kouluun komentamista*
- *ikä korkeintaan 35 vuotta*
- *vähintään kansakoulu tai vastaava oppimäärä*

Ruotsinkielisistä joukko-osastoista komennettujen tuli kyetä seuraamaan suomenkielistä opetusta, mutta he saivat suorittaa tutkinnot äidinkielellään.²⁵² Kurssille ei saanut komentaa niitä aliupseereita, jotka olivat olleet Taistelukoulun 5.10.1939 keskeytyneellä kurssilla. Päämajan koulutusosaston mukaan päätettäisiin myöhemmin em. kurssin rinnastamisesta muihin Taistelukoulun aliupseerilinjan säännöllisiin kursseihin.²⁵³

Seuraavien kurssien pääsyyvaatimukset poikkesivat jonkin verran ensimmäisestä. Oppilaat lähettivät hakemuksensa kouluun. Liitteenä tuli olla sotilaslääkärin lausunto sopivuudesta sotakoulun oppilaaksi, lähimmän esimiehen lausunto sopivuudesta aliupseeriksi ja alaikäisiltä vanhempien tai holhoojan suostumus. Ikäraja muuttui 25 vuoteen, mutta oli mahdollista komentaa vanhempiakin, mikäli asianomaisella oli painavia perusteita puolellaan kuten erityinen sopivuus palvelemaan aliupseerina. Pääsääntöisesti kurssille otettiin sellaisia, jotka myöhemmin olisivat halukkaita siirtymään alalle. Aliupseerin toimiin nimitettyjä aliupseerin peruskurssin käymättömiä sai myös komentaa kursseille. Oppilaalta vaadittiin lisäksi, että hän oli käynyt reservin aliupseerikoulun tai saanut perusyksikössään sitä vastaavan koulutuksen.²⁵⁴

Oppilaat olivat taidoiltaan epäyhtenäisempiä verrattuina sotia välittömästi edeltäneisiin kursseihin. Tämä käy ilmi koulutuksen ylitarkastajan kertomuksista. Suurin osa oppilaista oli sodan aikana ylennyt aliupseereiksi, mitä pidettiin epäkohtana, koska heiltä tällöin puuttui teoreettinen ja käytännöllinen yhtenäinen reservin aliupseerikouluissa saatu koulutus.²⁵⁵ Edellä mainittu näkökulma tuntuu oudolta, sillä oletettavasti juuri parhaat miehistöön kuuluvat ylennettiin aliupseereiksi. Näyttää kuitenkin siltä, että muodollista aliupseerikoulutusta arvostettiin sodan ajanakin.

Koulutussuunnitelmat laadittiin ennen talvisotaa pidettyjen kanta-aliupseerikurssien suunnitelmien pohjalta. Oppilailla oletettiin olevan tietyt valmiudet, kuten reservin aliupseerikoulutus sekä rintamapalvelusta, joka oli sitä sodan aikana kirjaimellisesti. Vuonna 1934 kurssin kokonaistuntimäärä oli ollut 961, vuonna 1938 se oli 1022 ja jatkosodan aikana 982 tuntia. Viimeksi mainittuun verrattuna eroa on vain noin puolentoista opintoviikon verran, joten lähtökohdat olivat käytännössä suunnilleen samat kuin ennen sotaa. Tosin opetustavoitteisiin pääsyä heikensi keskimäärin heikompi oppilasaines ja se,

²⁵² SArk T 9497/14. PvPE:n asiak n:o 639/koul 1/10 22.3.1941.

²⁵³ SArk T 9497/14. PvPE:n asiak n:o 774/koul 1/10 8.4.1941.

²⁵⁴ SArk T 17165/4. PM:n koul-os:n asiak n:o 5660/koul 1/11 sal 8.4.1941 ja SArk T 9763/1942-1944. JvAuk:n esikunnan asiak n:o 555/II 8a sal 11.6.1943.

²⁵⁵ SArk T 9763/1942-1944. Sotakoulujen ylitarkastajan tarkastuskertomukset.

että kurssien kestoja jouduttiin lyhentämään jonkin verran. Tämän vastapainoksi viikoittaisia tuntimääriä lisättiin.²⁵⁶

Kurssien ajallisen lyhentämisen takia koulutusohjelmia jouduttiin siis tiivistämään opetustavoitteisiin pääsemiseksi painopisteen ollessa kouluttajakoulutuksessa. Myös kurin juurruttamista korostettiin. Koko opetussuunnitelma käytiin silti läpi. Taistelukoulutuksesta ja ampumaharjoituksista voitiin tinkiä, koska vastaavaa kokemusta oli saatu tosioloissa rintamalla.²⁵⁷

Seuraavassa Jalkaväen Aliupseerikoulun opetussuunnitelmassa näkyy selkeästi se, miten kunkin eri linjan tuntimäärät painoutuivat:

TAULUKKO 5 Jalkaväen Aliupseerikoulun kurssit jatkosodan aikana

Aine	Kivääri- komp tunnit	linjajako		Raskas komp:	
		Kk- komp	krh	pst	
- sotilasopetusoppi	7	7	7	7	
- sotilaskasvatusoppi ja sotilaspsykologia	7	7	7	7	
- opettajien näyteoppitunnit	4	4	4	4	
- oppilaiden näyteoppitunnit	25	25	25	25	
- opettajien näyteharjoitukset	10	10	10	10	
- oppilaiden näyteharjoitukset	128	97	75	75	
- taktiikan oppitunnit	39	39	39	39	
- taktiikan maastoharjoitukset	43	43	36	36	
- ryhmän/joukkueen tst-harjoittelu	59	2	8	-	
- komppanian taisteluharjoitukset	19	8	4	-	
- joukkueen taisteluharjoitukset	78	33	-	28	
- yhteisharjoitukset	28	28	28	28	
- jv:n kevyiden aseid. kalusto-oppi	20	20	15	15	
- jv:n kevyiden aseiden ampuma- tekniikan harjoittelu	22	32	10	12	
- ammunnat	47	52	63	49	
- konekiväärioppi	28	130	12	12	
- kranaatinheitinoppi	31	31	271	37	
- panssarintorjuntaoppi	31	31	14	252	
- ohjesäännöt (KO, JO I SO, VO ja SKO)	91	83	62	62	
- kartanluku ja piirtäminen	34	34	34	34	
- liikuntakasvatus	53	53	30	30	
- kaasusuojeluoppi	29	29	29	29	
- viestioppi	21	21	51	21	
- sotalaitosoppi	12	12	12	12	
- sotalait ja asetukset	9	9	9	9	
- maantieto	10	10	10	10	
- laskento	21	21	30	21	

²⁵⁶ SARk T 18003/17. Eversti Olkkosen laatima "esitys toimenpiteistä aliupseerikysymyksen järjestämiseksi nykyisissä oloissa". Puolustusvoimain pääesikunta n:o 78/40. Tark. kenr.

²⁵⁷ Simola (1991) 38.

- Suomen sotahistoria	12	12	12	12
- sotilaan velvollisuudet varusteiden hoidossa	22	22	22	22
yhteensä	982	982	982	982

Yllä esitetystä opetussuunnitelmasta näkyy selkeästi, mitä kullekin linjalle pidettiin tärkeänä opettaa. Tuntien painotukset olivat sen mukaiset. Esimerkiksi viestioppia oli muille paitsi kranaatinheitinlinjalle vain 21 tuntia. Kranaatinheitintoiminnan keskeinen osatekijä oli toimiva viestiyhteys tuettavan joukon, tulenjohton ja tuliaseman välillä, joten myös koulutuksessa tämä puoli painottui.

Vaikka melkein kaikkia kursseja jouduttiin ajallisesti lyhentämään, niin kaikki opetussuunnitelmissa mainitut asiat silti käsiteltiin tiivistetysti. Tärkeiksi katsotut opetettiin alkuperäisten tuntikehysten mukaan. Esimerkiksi vuonna 1942 järjestetyn kurssin 16. opintoviikolla opettajien ja oppilaiden näyteoppitunnit toteutettiin suunnitelman mukaisesti. Opettajat pitivät näyteoppitunteja kymmenen tuntia ja oppilaat 46 oppi- ja 103 harjoitustuntia. Harjoitusten kesto oli tavallisesti kaksi tuntia ja oppituntien yhdestä kahteen tuntiin. Kesto määrätty aiheen käsittelyn edellyttämän ajan perusteella.²⁵⁸

Koulutusta pidettiin varsinaisten oppilaiden ohella myös opetushenkilökunnalle. Nämä koulutustilaisuudet oli järjestetty periaatteessa samalla tavalla kuin oppilaillekin. Joku opetushenkilökunnasta määrättiin pitämään annetusta aiheesta harjoitus. Opetusupseerien ollessa kysymyksessä aihe oli tavallisesti komppaniaa koskeva. Muut upseerit ja aliupseerit muodostivat oppilasosaston. Opetus näyttää keskeisesti tähdänneen opetushenkilöiden kouluttamistaidon kehittämiseen, sillä koulun viikko-ohjelmista päätellen heidän harjoitustensa aihepiiri oli suureksi osaksi sama kuin oppilaidenkin. Koulutusta oli harvaa poikkeusta lukuun ottamatta viikoittain noin 20 tuntia, mikä oli paljon opetushenkilökunnan määrään nähden. Milloin henkilökunta ei ollut varsinaisissa opetustehtävissä, se tuntuu olleen koulutuksessa.²⁵⁹

Koulun työpäivä alkoi klo 7.00 tai 8.00 ja päättyi joko 15.50 tai 16.50. Oppitunnit kestivät 50 minuuttia. Iltaisin oli palvelusta, tavallisesti huoltopalvelusta, kuten asehuoltoa ja varushuoltoa, mutta myös varsinaisia kurssiaineita opiskeltiin keskimäärin kerran viikossa.²⁶⁰ Tiiviistä kurssiohjelmasta käy ilmi, että täälläkin, kuten Taistelukoulussa Viipurissa ennen sotaa, oli oppilailla ongelmia opiskeluun käytettävän oman vapaa-ajan löytämisessä.

Keskimääräiseen opiskeluviikkoon sisältyi kuusi työpäivää, joista lauantai-iltapäivä käytettiin suursiivoukseen. Sunnuntaisin oli vähintään kaksi tuntia jotain palvelusta, tavallisesti koetilaisuus tai oppitunteja, joskus oli vain siivouspalvelua tarkastuksineen. Joka päivä oli vielä palveluspuhuttelu eli käskynjako klo 16.00. Viikko-ohjelmista päätellen kaikki komppaniat eivät voineet osallistua yhtä aikaa käskynjaolle.²⁶¹ Työviikon tiiviys näyttää selittävän sen, että sota-aikaisten kurssien kokonaistuntimäärät eivät juuri poikkea Markovil-

²⁵⁸ SArk T 9046/14 ja 9047/35, JvAuk:n viikko-ohjelmat.

²⁵⁹ SArk T 9046/14 ja 9047/35, JvAuk:n viikko-ohjelmat.

²⁶⁰ SArk T 9046/14 ja 9047/35, JvAuk:n viikko-ohjelmat; ks. Koivisto (1992) 77.

²⁶¹ SArk T 9046/14 ja 9047/35, JvAuk:n viikko-ohjelmat; ks. Koivisto (1992) 77.

lan kauden pitempikestoisten kurssien tunneista. Sota toi poikkeuksia työhön kursseilla eikä tunteja laskettu.

Miltei kaikki käytännön toiminta tapahtui joukkueittain. Oppitunnit ja harjoitukset pidettiin pääsääntöisesti joukkueille. Muut oppilaat edustivat harjoitusyksikköä yhden toimiessa apulaisineen oppitunnin tai harjoituksen pitäjänä. Samanlainen käytäntö oli jo Markovillassa, eikä se siitä myöhemminkään muuttunut.²⁶²

Pääpaino oli kouluttajakoulutuksen opettamisessa. Se oli huolellisesti suunniteltu ja toteutettu. Ensin opetushenkilöstöön kuuluva piti näyteoppitunnin tai harjoituksen oppilaille aihepiiristä, ja sitten olivat oppilaat vuorossa. Taistelukoulun aikaiseen käytäntöön verrattuna uutta näyttää olleen se, että oppilaiden ohella myös opetushenkilöstöä koulutettiin paljon enemmän tehokkaaseen osaamiseen. Koulutuskertomuksista käy ilmi, ettei koulun johto ollut aivan tyytyväinen opetushenkilöstön tiheään vaihtuvuuteen ja tasoon, joten puutetta korjattiin pitämällä henkilöstölle koulutustilaisuuksia noin 20 tuntia viikossa.²⁶³

Vuonna 1942 elokuun alussa alkaneen kurssin näyتهarjoitusten²⁶⁴ aiheita olivat 12. ja 13. opintoviikolla seuraavat:

- ryhmän hyökkäys, valmiusasemaan meno
- ryhmän nopea asemaan meno ja puolustuksen suoritus
- ryhmän hyökkäys ja tulitaistelu rynnäkköetäisyydelle saakka
- ryhmän toiminta etulinjan täydennyksenä
- ryhmän tulitaistelu puolustuksessa

Näyteoppituntien aiheita olivat seuraavat:

- ryhmänjohtajien valmentaminen seuraavan päivän palvelukseen, jonka aiheena

- "Ryhmä hyökkäyksessä"
- kasarmi- ja tupajärjestys
- panssarivaunut
- partiomiehen toiminta
- kaukopartion toiminta
- hävitystyöt, osatöiden suoritus
- konekiväärin liikkuvat osat
- konekiväärin osien yhteistoiminta
- vakoilu ja sen torjuminen
- desanttupartion tuhoaminen
- kaasunaamarin kunnostaminen, sovittaminen ja hoito
- tärkeimmät taistelukaasut ja toiminta niitä vastaan, ensiapu

²⁶² SArk JvAuk:n sotapäiväkirjat 1943-1944 ja tarkastukertomukset.

²⁶³ SArk JvAuk:n sotapäiväkirjat 1943-1944 ja tarkastukertomukset. Henkilökunnan koulutustuntimäärä on laskettu viikko-ohjelmista. Koulutus vaihteli viikoittain ja saatu 20 tuntia on keskimääräinen arvio.

²⁶⁴ Näyتهarjoituksia ja -oppitunteja koskevia yksityiskohtaisia asiakirjoja ei ole aikaisemmalta ajalta.

Oppilaiden pitämät näyteoppitunnit ja -harjoitukset arvosteltiin. Samalla ne olivat opetustilaisuuksia, joissa menttiin opetettavalla alueella asiakohtaisesti eteenpäin, mikä ilmenee edellä mainituista luetteloistakin. Harjoitusten aiheet olivat ryhmän tarpeen mukaan. Tarkoituksena ei varsinaisesti ollut ryhmänjohtajatasoinen koulutus, vaan ryhmänjohtajaoppilaiden kouluttajiksi pätevien aliupseerien kouluttaminen. Juuri sellaisista aliupseereista oli sota-aikana puute.²⁶⁵

Taisteluharjoitukset pidettiin enimmäkseen Hämeenlinnan lähiympäristössä. Ne kestivät tavallisesti pari päivää ja päättyivät ohimarssiin. Lopuksi seurasi kritiikki, jossa arvosteltiin harjoitusjoukon eri osien toiminta ja opetustavoitteeseen pääseminen. Tiivis kurssiohjelma ei näytä mahdollistaneen pitempiä harjoituksia.²⁶⁶

Koulutuksessa otettiin huomioon taisteluissa saatuja ja sodan käymiseen liittyviä muita tekijöitä, kuten edellä olevan luettelon aiheetkin osoittavat. Lähökohtana oli toiminta ryhmän johtajana ja siksi jalkaväkiryhmän ajateltavissa olevat tärkeät toimintavaiheet koulutettiin. On kuitenkin huomattava, että jo maailmansotien välillä oli käytettävissä suhteellisen tuoreita sotakokemuksia, joita sovellettiin ennen talvisotaa armeijan rauhan ajan koulutusta silmällä pitäen. Mielestäni sotilaskoulutusta ei sinällään juuri siksi radikaalisti tarvinnut muuttaa, vaan keskityttiin niihin osa-alueisiin joissa puutteita oli havaittu, kuten kanta-aliupseeriston osalta kouluttamistaidon kehittämiseen. Oppilaista haluttiin valmistaa osaavia ryhmän johtajaoppilaiden kouluttajia.

Sotilaskoulutukseen ovat aina liittyneet erilaatuiset urheilukilpailut. Koululla pidettiin virallisia kilpailuja perinteisissä sotilaslajeissa. Niitä olivat yleisurheilukilpailut, hiihtokilpailut ja marssi- sekä suunnistuskilpailut. Kilpailut järjestettiin tavallisesti palvelusaikana ja niissä kilpailtiin sekä henkilökohtaisista että joukkuevoitoista. Pallopelejä pelattiin oppilasjoukkueiden kesken ja muita joukko-osastoja vastaan menestyksen vaihdellessa. Lajina oli lähes aina jalkapallo.²⁶⁷

Kursseilla perustettiin oppilaskunta, jonka hallitukseen kuului kahdeksasta kymmeneen oppilasta. Koulun sotilaspastori tai joku upseereista oli oppilaskunnan kuraattorina. Hallitus toimi aktiivisesti mm. toimittaen ja julkaisten kolmella kurssilla oman kurssijulkaisun, mikä sota-aikana oli hyvä saavutus. Kurssijuhla kuului asiaan. Muun muassa kolmannen kurssin lopettajaisjuhla runsaine ohjelmineen vuonna 1944 Aulangolla järjestettiin molemmille pataljoonille erikseen. Tiiviin kurssin työpaineissa ei ollut mahdollista, että oppilaskunnan hallitus olisi voinut hoitaa tehtävänsä yksinomaan vapaa-aikana. Hallituksen edustajat kiittelevätkin kurssijulkaisuissa koulun henkilökuntaa siitä, että se suhtautui hyvin myönteisesti asiaan järjestäen tarvittaessa ylimääräistä vapaata oppilaskunnan tehtävissä toimineille.²⁶⁸

²⁶⁵ SARk Sotakoulujen ylitarkastajan tarkastuskertomukset.

²⁶⁶ Se, miten harjoitukset pidettiin, käy ilmi JvAuk:n sotapäiväkirjoista.

²⁶⁷ JvAuk:n kurssijulkaisut ja sotapäiväkirjat.

²⁶⁸ JvAuk:n kurssijulkaisut. Kurssijulkaisuista selviää paljon jokapäiväiseen elämään liittyviä seikkoja, joita ei virallisissa asiakirjoissa ilmene.

Niillä Jalkaväen Aliupseerikoulun kursseilla, joita ei jouduttu keskeyttämään, koulutettiin 2484 aliupseeria. Luvussa ovat mukana viestialan koulutuksen saaneet 196 miestä. Ennen sotia Markovillassa oli koulutettu vuodesta 1921 vuoteen 1939 mennessä 2399 aliupseeria, joten kokonaismäärä oli yhteensä 4687 peruskoulutettua aliupseeria.

Kurssien suuri oppilasmäärä sodan aikana suhteessa kouluttajien määrään on aivan ilmeisesti vaikuttanut siihen, että koulutuksen ylitarkastajan kertomuksissa mainittu ammattitaidollinen taso sekä aliupseerikunnan yhtenäisyys ei yltänyt niin korkealle kuin ennen sotia. Toisaalta tarkastajat antoivat sangen hyvän arvosanan niin koulusta kuin oppilaiden yritteliäisyydestä.²⁶⁹ Myös itse sotapalvelus mitä ilmeisimmin vaikutti siihen, että koulutettavat eivät rintamaloissa saaneet sellaista palveluskokemusta, kuin mitä vastaavasti rauhanajan kouluttajatyössä ennen peruskurssia karttui. Tasoeron selvittäminen vaatisi lisätutkimusta, johon tässä yhteydessä ei ole mahdollista.

Jatkosodan ajan kurssit olivat lyhyitä, joten niillä keskityttiin olennaisiin asioihin. Yleissivistäviä aineita ei ehditty juuri opettaa. Noinkin suuri määrä koulutettuja kanta-aliupseereita riitti ainoastaan tärkeimpiin koulutustehtäviin sekä rintamalle että koulutuskeskuksiin.²⁷⁰

3.4 Kanta-aliupseerikoulutus jatkosodan jälkeen

Jatkosodan päätyttyä aselepoon vuoden 1944 syyskuun alkupuolella alkoi kenttäarmeijan demobilisaatio. Varsinainen välirauhansopimus allekirjoitettiin 19.9.1944. Rauhanehtojen mukaan armeija muun muassa oli demobilisoitava 5.12. mennessä vuoden 1938 kokoonpanon ja vahvuuksien mukaiseksi. Tämä merkitsi myös sitä, että ennen talvisotaa toimineet sotakoulut voitiin tarvittaessa perustaa uudelleen. Myös armeijan vakituisen henkilökunnan määrä ja puolustushaarojen vahvuus oli palautettava vuoden 1938 lopun tasoon. Se merkitsi suurelle osalle sotien aikana palkatusta henkilökunnasta eroa ja siirtymistä siviiliin.²⁷¹

Jatkosodan jälkeen maassa oli vaikea taloudellinen tilanne vuosien ajan. Sisäpoliittinen tilanne oli myös käymistilassa ääriivasemmiston päästyä uudelleen poliittiseksi vaikuttajaksi. Puolustusvoimille rauhansopimuksen asettamat rajoitukset ja yleinen ilmapiiri aiheuttivat pulmia. Armeijan sodanjälkeisen väheksymisen ja yleisen yhteiskunnallisen epävarmuuden lisäksi sotilaallista ke-

²⁶⁹ SARk JvAuk:n sotapäiväkirjat ja tarkastuskertomukset.

²⁷⁰ Simola (1991) 56; eversti Veikko Rusanen mainitsi haastattelussa, että jatkosodan koulutusmääristä huolimatta ei kanta-aliupseereita sittenkään riittänyt rintamalle tarpeeksi. Kouluttajatilanne olisi ollut todella vaikea ilman jatkosodan suuria kursseja. Hämeenlinnassa koulutettujen ammattitaitoa Rusanen piti hyvänä.

²⁷¹ Korhonen (1949) 655-656; Hannu Koskisen mukaan puolustusvoimiin sai jäädä 3725 upseeria ja 6275 aliupseeria sekä 3700 ylimääräistä (siviileitä) henkilökuntana.

hittämistyötä ja koulutusta vaikeuttivat kantahenkilökunnan erottamiset ja eroamiset sekä armeijan pitkään kestänyt huono taloudellinen tila.²⁷²

Sotilaskoulutusjärjestelmän sopeuttamiseen uudelleen rauhan vaatimusten mukaiseksi vaikuttivat merkittävästi rauhanehdot, joiden toteutumista Liittoutuneiden valvontakomissio (LVK) pikkutarkasti valvoi. Valvontakomissio esti rajoituksillaan reserviupseerikoulutuksen kokonaan vuosina 1945 - 1947, aliupseerikoulustarve kokonaisuudessaan olisi ollut 8000 mutta kiintiö oli vain 2000 miestä, johon sisältyvät myös kanta-aliupseerit. Kanta-aliupseerikoulutuksen peruskurssien pituudeksi Liittoutuneiden valvontakomissio määräsi vuoden 1946 alussa neljä kuukautta. Upseereita saatiin kouluttaa vain 200 tarpeen ollessa noin 700 miestä.²⁷³

Päämaja määräsi marraskuun lopulla vuonna 1944 sotakoulut siirtymään rauhanajan kokoonpanoon.²⁷⁴ Seuraavana vuonna koulutusasioiden ylin johtoelin, koulutusosasto, siirrettiin puolustusministeriöstä takaisin puolustusvoimain pääesikunnan alaisuuteen. Meri- ja ilmavoimien komentajat vastasivat edelleen omien puolustushaarojensa koulutuksesta. Myös 1930-luvulla vakiintunut aselajitarkastajajärjestelmä pysyi ennallaan. Jalkaväen Aliupseerikoulu siirtyi helmikuun alkupäivinä vuonna 1945 Hämeenlinnasta Lappeenrantaan, jossa peruskurssitoiminta jatkui useiden koulutus uudistusten ja nimenmuutosten myötä vuoden 1974 loppuun, jolloin viimeisen kanta-aliupseerien peruskurssin aselajivaihe päättyi.²⁷⁵

Koko armeijan koulutuksen pahimpina puutteina käytännössä heti sodan jälkeen olivat osaltaan muun muassa kanta-aliupseerien ja myös nuorimpien upseerien puutteellinen rauhan ajan vaatimusten mukainen sotilasammattillinen ammattitaito ja koulutustaso sekä kouluttajapula, mistä syystä myös varusmiesten koulutus kärsi. Kanta-aliupseeriston parhaimmistoon kuuluneista oli suuri

²⁷² Simola (1991) 55 ja Tervasmäki (1978) 240-241, 253-254. Puolustusvoimien henkilöstö oli saatettava vuoden 1939 alun tilanteeseen ja suojeluskuntajärjestö oli lakkautettava. Tästä johtuen puolustusvoimissa oli mentävä henkilötasolla erottamisiin saakka kantahenkilökunnan osalta. Palkatun henkilökunnan vähentäminen edellytti irtisanomisia, mutta tilannetta helpotti vapaaehtoinen eroaminen, johon oli kiihokkeena maan työvoimapula ja etenkin paremmat palkat siviilissä. Osa lakkautuspalkalle joutuneista aliupseereita sai aliupseeritoimen ajan mittaan takaisin, osa siirtyi lakkautuspalkalta muihin valtion toimiin; ks. Korhonen (1947) 660-663. Korhosen esityksessä havainnollistetaan tiivistettynä se, miten massiivinen taloudellinen menetys sota oli pitkään sen jälkeenkin.

²⁷³ PvPE:n koulus:n asiak. n:o 1441/Koul.1/5a 6.4.1950, T 19168/F52b; Koskinen (1985) 81-82 ja 96-97; Simola (1991) 46. PvPE:n yhteysosaston asiakirjoista ilmenee, että LVK:lle piti ilmoittaa koulutukseen liittyvät käskyt ja ohjeet noin kuukautta ennen tilaisuuksien alkua seuraavista: yhtymien koulutuskäskyt, joukko-osastojen yleiset varusmiesten koulutusta koskevat käskyt, koulujen ja kurssien ohjelmat PvPE:n ja yhtymien järjestämien neuvottelu- ja neuvontapäivien ohjelmat sekä niiden pitoajat ja osallistujien määrät puolustushaaroittain. Lisäksi LVK vaati usein erikseen lyhyellä varoitusajalla erilaisia tietoja. Tästä esimerkkinä on vaatimus, että vuoden 1947 sotilaskoulutuksen suunnitelmista oli annettava yksityiskohtaiset selvitykset, jotka koskivat lukumääriä, hiihtomerkkivaatimuksia ja työvälineiden teroitustilannetta (SArk. Yht os/PvPE ryhmä 14 I YL T 19500/16), ks. myös Simola (2004) 97.

²⁷⁴ Simola (2004) 96. Puolustuslaitos jakautui maavoimiin, merivoimiin, ilmavoimiin, aluejärjestöön ja sotilaslaitoksiin. Rajavartiolaitoksen kanssa puolustuslaitos muodosti puolustusvoimat.

²⁷⁵ Simola (1991) 45-47.

osa sodassa joko kaatunut, invalidisoitunut tai ylennetty upseeriksi. Palveluksessa oli lähes 800 sodan aikana palvelukseen tullutta peruskouluttamatonta kanta-aliupseeria.²⁷⁶

Jo heti sodan jälkeen kanta-aliupseerikoulutus pyrittiin järjestämään siten, että kaikilla olisi saman ohjelman mukainen yhtenäinen peruskoulutus. Sen jälkeen olisi aselajikoulutus, jonka aikana aselajien tekniset, taktiset ja erikoistehtävät opetettaisiin. Tavoitteeseen ei kuitenkaan heti päästy, vaan vasta tulevan vuosikymmenen vaihteen tienoilla.²⁷⁷

Aliupseerikunta itsekin osallistui koulutustaan koskevaan keskusteluun ammattijärjestönsä kautta. Aliupseeriliiton mukaan aliupseerit oli unohdettu ja heidän tehtäviään väheksyttiin. Palkkauksen ja virkasuhteen etujen parantamisen ohella olisi myös koulutus yhtenäistettävä. Siihen olisi ammattiliiton mukaan lisättävä yleissivistystä eroamisiän jälkeisen sijoittumisen helpottamiseksi.²⁷⁸ Etujärjestön vaatimukset näyttävät jonkin verran toteutuneen ja ainakin peruskoulutuksen kestoajan osalta lähes sellaisenaan. Toisaalta vaatimus sinänsä ei ollut uusi ja on perusteltua olettaa, että kanta-aliupseerikoulutuksen kehittämisen osalta taustalla oli laajaa yksimielisyyttä sen parantamiseksi ajan vaatimusten tasalle.

Vuonna 1945 asetettu puolustusrevisiokomitea²⁷⁹ määritteli mietinnössään vuonna 1949 myös kanta-aliupseerikoulutuksen päämäärät ja perusteet varsin seikkaperäisesti. Kanta-aliupseerikoulutusta antavien sotakoulujen johtoa esitettiin keskitettäväksi siten, että koulutus olisi helppo sopeuttaa kokonaisuuden kannalta yhteen eri sotakouluissa. Toisaalta muistutettiin, että aselajitarkastajien oli voitava valvoa oman aselajinsa aliupseerikoulutusta. Komitea painotti alipäällistyksen osuutta asevelvollisten välittömänä kasvattajana ja sodan ajan alijohtajina. Kasvatusta ja kouluttajakoulutusta sekä tekniikan tuntemuksen lisäämistä pidettiin keskeisinä tekijöinä koulutuksessa. Tasa oli tullut kohottaa siten, että kanta-aliupseeristo olisi yleissivistykseltään ja ammattitaidoltaan ylempänä miehistön keskitasoa. Yleissotilaallisen opetuksen painopiste tuli olla taistelukoulutuksessa ase- ja ampumakoulutuksen ohella. Myös hyvän fyysisen kunnon merkitystä pidettiin tärkeänä. Samoin itseopiskelua haluttiin edistää. Puolustusrevisio painotti myös kaikkien kansalaispiirien kanssa jatkuvan vuorovaikutuksen merkitystä puolustuslaitokselle sekä yhteistoiminnan tärkeyttä sotilas- ja siviilioppilaitosten välillä.

Kanta-aliupseerikoulutus uudistettiin mietinnön esittämien suuntaviivojen mukaan. Uudistettu peruskoulutus tuli kestämään yhden vuoden. Koulutus²⁸⁰ oli jaettu kahteen jaksoon, joista ensimmäinen oli kuuden kuukauden pi-

²⁷⁶ PvPE:n koulus:n asiak n:o 1441/Koul.1/5a 6.4.1950, T 19168/F52b.

²⁷⁷ Simola (1991) 46.

²⁷⁸ Simola (2004) 99-100. Aliupseeriliitto esitti koulutuksen yhtenäistämistä siten, että se olisi kaikille aselajeille yhteinen ja riittävän pitkä ja olisi tullut järjestää Jalkaväen aliupseerikoulussa 12-16 kuukauden pituisena, josta aselajikoulutusjakso olisi neljästä kuuteen kuukautta. Lisäksi tulisi järjestää täydennyskoulutuskursseja, kuten vääpelikursseja. Erikoisalojen aliupseereille olisi tullut järjestää siviiliammattikoulutus, toimialan peruskurssi ja tarvittavia täydennyskursseja.

²⁷⁹ Puolustusrevisiokomitean mietintö 1949 1. osa 1, s. 123-138, 2 osa s. 101-110.

²⁸⁰ Liite 1: Kanta-aliupseerien perus- ja jatkokoulutuksen aselajilinjat 1954-1971

tuinen yleisjakso ja toinen ns. aselajijakso, jolla annettiin kunkin aselajin tai puolustushaaran erikoiskoulutus. Reserviupseerikoulun käyminen korvasi vielä 1950-luvulla peruskurssin I jakson, jolloin kanta-aliupseerin virkakelpoisuuden saavuttamiseksi riitti siten peruskurssin II jakson käyminen.²⁸¹

Valtioneuvoston vuonna 1954 asettaman komitean mukaan peruskurssin käyneet kanta-aliupseerit saivat lähes keskikouluopintoja vastaavan yleissivistyksen kielitaitoa lukuun ottamatta. Komitea ehdotti pääsyvaatimuksiin lisättäväksi varusmiesaikana suoritettun reservialiupseerikoulutuksen. Siihen asti vaatimuksena oli ollut koulutuksen osalta kansakoulun tai sitä vastaavan oppimäärän ja asevelvollisuuden suorittaminen.²⁸²

Kanta-aliupseerien ammattiliitto, Aliupseeriliitto, piti kansakoulupohjaa riittämättömänä. Koulutuspäällikön mielestä keskikoulupohjaan siirtyminen ei kuitenkaan ollut ajankohtainen, sillä keskikoulun käyneiden kanta-aliupseeripilaiden määrä oli vasta nousemassa noin neljänneksen alalle tulevista. Näyttää ilmeiseltä, että syynä koulutuspäällikön kantaan oli huoli rekrytoitumisen vaikeutumisesta siinä tapauksessa, että keskikoulu otettaisiin pääsyvaatimuksiin.²⁸³

Maavoimien koulutuksen johto keskitettiin vuonna 1966 alistamalla kaikki aselajitarkastajat koulutuspäällikölle, ja hänen avukseen samanaikaisesti muodostettiin pääesikuntaan koulutusesikunta. Joukko-osastojen komentajat ottivat edelleen alalle tulevat aliupseerit palvelukseen. Kursseille tultiin tavallisesti kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen kestävästä väliaikaisesta palveluksesta jälkeksi.²⁸⁴

Pääesikunnan oma kanta-aliupseerien koulutusjärjestelyitä tutkinut toimikunta esitti vuonna 1963 mietinnössään koulutuksen kehittämistarpeet, joita perusteltiin varusmiesten sivistystason jatkuvalla kohoamisella, armeijan teknistymisellä ja johtaja- ja koulutusvastuun lisääntymisellä. Siten yleissivistävän koulutuksen lisääminen olisi tarpeellista. Lisätty koulutus olisi annettava yhteisenä kaikkien puolustushaarojen kanta-aliupseereille. Toimikunnan esitys sai taakseen kaikkien puolustushaarojen ja aselajien tuen.²⁸⁵

Toimikunta esitti uudistettuihin koulutusjärjestelyihin siirryttäväksi vuonna 1964 peruskoulutuksen ja vuonna 1965 jatkokoulutuksen osalta. Koulutusuudistus toteutui vuonna 1966. Samaan aikaan astui voimaan sekä laki että asetus sotilasopetuslaitoksista. Aliupseerikoulun (entisen Kanta-aliupseerikoulun), tehtäväksi määrättiin laissa aliupseerin toimeen vaadittavan käytännöllisen ja tietopuolisen koulutuksen antaminen. Vasta nyt, noin viisi vuosikymmentä aliupseeriston syntymisen jälkeen, ensimmäisen kerran lainsäädännöllisesti määrättiin kanta-aliupseerikoulutuksesta, vaikka upseeri- ja reserviupseerikoulutuksesta oli lainsäädäntö ollut olemassa jo vuonna 1924. Jo ennen sotia esitetty ja sen jälkeen usein toistettu vaatimus reservialiupseerikoulu-

²⁸¹ Simola (1991) 58.

²⁸² Siviili- ja sotilasammattikoulutuksen koordinoimiskomitean mietintö II 1954: Kanta-aliupseerien koulutus, 15-16.

²⁸³ Aliupseeri n:o 7-8 1966, 196-197; Simola (1991) 74.

²⁸⁴ Aliupseeri n:o 7-8 1966, 196-197; Simola (1991) 74.

²⁸⁵ Simola (1991) 75.

tuksesta sisältyi pääsyvaatimuksiin. Myös varsinainen sisäänpääsyttkinto soveltuvuustesteineen otettiin käyttöön vuodesta 1967 alkaen.²⁸⁶

Koulutus järjestettiin komitean esittämien suuntaviivojen mukaan. I jakso, ns. yleissivistävä koulutus, kesti neljä kuukautta. II jakso, ns. yleissotilaallinen koulutus, kesti kuusi kuukautta, III jakso, ns. aselajikoulutus, kesti viisi kuukautta. Ensimmäinen ja toinen jakso pidettiin Aliupseerikoulussa. Kolmas jakso, jolla annettiin kunkin aselajin tai puolustushaaran erikoiskoulutusta, pidettiin aselajikouluissa. Jalkaväen linjojen III jaksolle oppilaat jäivät Lappeenrantaan. Keskikoulun käyneet aloittivat opinnot suoraan II jaksolla. I jaksolla annettiin yksinomaan yleissivistävää keskikoulun tärkeimpiä aineita sisältävää koulutusta. Järjestelyn perusteena oli se, että haluttiin ottaa huomioon pohjakoulutuksessa olevat erot ja poistaa niiden aiheuttamat koulutusta haitanneet tekijät.²⁸⁷

Oppilaita otettiin I ja II jaksolle kaikista puolustushaaroista ja rajavartiolaitoksesta. Sille eivät osallistuneet ilmavoimien lentoteknisiin tehtäviin koulutettavat, joiden koko koulutus pidettiin Ilmavoimien Teknillisessä koulussa. Merija ilmavoimien oppilaat siirtyivät II jaksos puolivälissä III jaksolle omiin sotakouluihinsa. Näin menetellen saatiin aselajijaksoa pidennetyksi. Samoin meneltiin myös maavoimien tutka- ja laskinlinjalla, jolla oli koulutettavana kyseisen erikoisalan oppilaita myös muualta puolustusvoimista ja rajavartiolaitoksesta. Ilmavoimien viestialiupseerit sen sijaan opiskelivat koko II jaksos Aliupseerikoulussa 28. peruskurssiin asti, jolloin he II jaksos puolivälissä siirtyivät oman alan koulutukseen III jaksolle kuten muut viestialan oppilaat.²⁸⁸

Uudistus toi mukanaan myös aliupseerien pysyvän jatkokoulutuksen eli mestarikurssit. Niiden tarkoituksena oli kouluttaa perusyksikön eli komppanian vanhempia opetusaliupseereita, komppanian vääpeleitä ja sodan ajan vahvennetun joukkueen johtajia.²⁸⁹ Mestarikurssin käyminen antoi nimittämiskelpoisuuden sotilasmestarin toimeen, joka oli samalla aliupseerien ylin sotilasarvo. Kurssien opetuksen aihesisältö ei juuri poikennut peruskurssin III jaksos koulutusaiheista paitsi siinä suhteessa, että opetuksen lähtötaso oli peruskurssin III jaksos päättymisen ja pääsyttkintovaatimusten sekä muutaman vuoden palveluskokemuksen mukainen.²⁹⁰

Aliupseerien peruskoulutukseen ei enää tullut muutoksia. Tämä ei merkinnyt sitä, ettei muutostarpeita alkaen pääsyttvaatimuksista aina opetuksen sisältöön olisi ollut, päinvastoin. Vuoden 1975 alusta siirryttiin kokonaan uuteen koulutusjärjestelmään, toimiupseerikoulutukseen. Kanta-aliupseereista tuli

²⁸⁶ Simola (1991) 76; Suomen asetuskokoelma n:o (laki) 15/1966 ja n:o (asetus) 16/1966.

²⁸⁷ Simola (1991) 75.

²⁸⁸ Simola (1991) 75-77.

²⁸⁹ Joukkuetta voidaan vahventaa liittämällä siihen sopivia taisteluosia, jotka yleensä ovat muista aselajeista. Tavallisesti joukkueelle alistetaan joko tykistön tai kranaatinheittimistön tulenjohto-osia tai tulenjohtue. Tällöin komppanian osana olevan joukkueen merkitys korostuu tuntuvasti. Puolustustaistelussa vahvennusosina ovat usein panssarintorjunta- ja pioneeriryhmät.

²⁹⁰ Aliupseerikoulun jv-mestarikurssin opetussuunnitelmat v. 1966 ja 1974, SArk, T 22335 Db; Simola (1991) 81. Mestarikurssille pääsyn edellytyksenä oli menestyminen pääsyttkokeessa. Esimerkiksi v. 1973 hyväksyttiin pääsyttkokeessa vain 27 oppilasta 73:sta pyrkineestä;

toimiupseereita 1.3.1974 alkaen. Viimeinen kanta-aliupseerien peruskurssi (n:o 33) Lappeenrannassa päättyi vuoden 1974 lopulla. Koulutuksen osalta ylimenovaihe koski jatkokoulutusta eli mestarikursseja, jotka rinnastettiin toimiupseerikoulutuksen ylempään virkatutkintoon. Tämä seikka mahdollisti luutnanttikurssille pyrkimisen, minkä käyminen antoi nimityskelpoisuuden 1. - 2. luokan ja E-luokan toimiupseerien toimiin.²⁹¹

Sodan jälkeen Jalkaväen Aliupseerikoulu oli koulutustarkastajan alainen. Käytännön kannalta tämä merkitsi sitä, että se toimi itsenäisesti ja oli huollollisesti yhteistoiminnassa Lappeenrannan varuskunnan ja 2. Divisioonan ja myöhemmin - organisaatioiden muuttuessa - Kaakkois-Suomen sotilasläänin kanssa. Henkilökunnan henkilöasiat ja muut henkilöstöhallintoon liittyvät asiat hoidettiin suoraan pääesikunnan kanssa. Johtajan lisäksi kouluun kuului esikunta toimistoinen, koulutusosasto ja esikuntakomppania, johon oli sijoitettu muun muassa varusmiespalvelusta suorittavat.²⁹² Käytännössä toiminta sujui samaan tapaan kuin ennen sotia.

Koulun johtajina toimineet upseerit olivat sotilasarvoltaan alkuvuosien kapteenista everstiin. Suurin osa ennen sotia oli majureita ja heti sodan jälkeen everstiluutnantteja sekä merkittävän muutoksen vuodesta 1966 alkaen everstin viran haltijoita. Johtajien sotilasarvojen kehittyminen omalta osaltaan osoitti sekä organisaation kehittymisen ja toiminnan laajenemisen että puolustushallinnon myönteisen suhtautumisen lisääntymisen kanta-aliupseerikoulutukseen. Organisaatio kehittyikin suhteellisen nopeasti aselajikoulusta kaikkien puolustushaarojen perusopetuslaitokseksi viimeistään 1950-luvun vaihteeseen tultaessa, jolloin valtaosa kanta-aliupseerikoulutuksesta keskitettiin Aliupseerikouluun.

Koulun opetushenkilökuntaan kuului sekä upseereita että kanta-aliupseereita, joista sodan jälkeinen ydinjoukko oli vastaavissa tehtävissä jo Viipurin Markovillan ja sittemmin jatkosodan vuosina Hämeenlinnassa toimineen Jalkaväen Aliupseerikoulun aikoina.²⁹³

Sotilasaineiden opettajina toimivat luonnollisesti sotilaat kukin erikoisalansa mukaan. Siviiliaineiden opettajat olivat paikkakunnan koulujen lehtoreita. He opettivat tavallisesti äidinkieltä ja historiaa. Koulun upseerit opettivat tärkeimpien sotilasaineiden ohella myös siviiliaineita, kuten matemaattisia aineita ja maantietoa sekä historiaa. Näyttää siltä, että tarkkaa rajan vetoa siviiliaineiden osalta ei voi tehdä lehtoreiden ja upseerien välillä. Aliupseerit sen si-

²⁹¹ Simola (1991) 81; Suomen asetuskokoelma n:o (asetus sotilasarvoista) 723/1974. (Toimiupseerien toimia vastaavat sotilasarvot olivat luutnantti, yliluutnantti ja kapteeni. Viimeinen aliupseerijärjestelmän mestarikurssi pidettiin vuonna 1980. Uuden toimiupseerijärjestelmän luutnanttikurssien pitäminen jatkui vuoteen 2000 asti.)

²⁹² JvAuk:n päiväkäskyt 1945-1966 ja kurssijulkaisut, joissa opettajien ja kouluttajien esittelyt.

²⁹³ SArk. JvAuk:n päiväkäskyt 1945-1950 ja majuri evp. Eero Muinonen haastattelussa 6.5.1992. Hyvin arvostettu henkilö oli Markovillan aikana kanta-aliupseerina aloittanut ja sodan aikana upseeriksi ylennetty Urho Härmä. Hän toimi pitkään koululla adjutanttina. Myös haastateltavana ollut majuri (evp.) Eero Muinonen aloitti sotilasaransa kanta-aliupseerina ja kävi sotien jälkeen kanta-aliupseeritaustaisille upseereille tarkoitetun upseerien peruskurssin Maasotakoulussa (aikaisempi ja myöhempi Kadettikoulu).

jaan opettivat vain sotilasaineita kukin oman aselajinsa mukaan. Lähteistä ei käy ilmi, että aliupseerit olisivat opettaneet siviiliaineita tekstausta tai konekirjoituksen alkeita lukuun ottamatta.²⁹⁴ Vastaava periaate oli voimassa pienemässä mittakaavassa aselajikouluissa.

Henkilöstön vaihtuvuus oli henkilökuntaan kuuluvilla kanta-aliupseereilla huomattavasti vähäisempää kuin upseereilla, joiden urakehitykseen liittyy siirtyminen kokemuksen ja koulutuksen myötä tehtävästä toiseen.²⁹⁵ Sama siirtymisperiaate vallitsi myös kanta-aliupseerien kohdalla eron ollessa siinä, että näiden vaativampia tehtäviä oli joukko-osastoissa enemmän, joten tehtävästä toiseen siirtyminen ei läheskään aina merkinnyt joukko-osaston ja paikkakunnan vaihdosta.

Kanta-aliupseeristoon kuuluneiden kouluttajien osalta edellä mainittu vaikutti siten, että koulun palvelukseen tultiin alkuvuosina samaan tapaan kuin joukko-osastojenkin eli ensin väliaikaiseen palvelukseen, sen jälkeen oli vuorossa kanta-aliupseerien peruskurssi yleensä omassa koulussa ja sitten koko palvelusura eri tehtävissä koululla.²⁹⁶ Muiden alojen, kuten pioneeri-, viesti-, huolto- ja kuljetusalojen erikoiskoulutus annettiin kouluttajille usein tavallisesti jatkokoulutuksena, joka tarkoitti useimmiten kyseisen alan peruskurssin aselajivaiheen käymistä. Aliupseerien osalta koulun palvelukseen ottaminen muuttui niin, että 1960-luvulta alkaen pääosa palvelukseen tulleista kouluttajista rekrytoitiin kurseilla parhaiten menestyneistä oppilaista eri toimialoilta, enin osa jalkaväkijoinjalta.²⁹⁷

Kanta-aliupseerikoulun henkilökunnan rakenne poikkesi tavallisten joukko-osastojen henkilöstön rakenteesta oikeastaan vain siviiliopettajien ja osittain myös lukumäärien osalta, muuten se sisälsi samoja henkilöstönimikkeitä. Kanta-aliupseerikoulun päätehtävä oli kanta-aliupseerien koulutus, joka 1950-luvulta alkaen jatkui aselajilinjalla aselajeittain ja puolustushaaroittain aselajikouluissa. Niissä puolestaan annettiin paljon muutakin sotilasammattillista erikoiskoulutusta kuin kanta-aliupseerien aselajikoulutusta. Aselajikoulujen jatkosodan jälkeinen koulutustoiminta ei poikennut periaatteessa juuri lainkaan sotia edeltävästä ajasta.

Jalkaväen Aliupseerikoulu sai jatkosodan jälkeen toimitiloikseen Lappeenrannassa lentokentän vieressä sijaitsevat Uudenmaan Rakuunapataljoonan aliupseerikoulun käytössä olleet rakennukset. Kolmikerroksinen päärakennus oli valmistunut vuonna 1937 ja se oli tilavuudeltaan noin 20 000 m³ sekä kerrospinta-alaltaan noin 5000 m².

²⁹⁴ Eversti evp. Eero Eräsaaren kirje ja JvAuk:n (Kauk:n) päiväkäskyt 1945-1966. Myös sodanjälkeiset kurssijulkaisut.

²⁹⁵ Toisaalta monet upseerit oltuaan välillä palveluksessa muissa joukko-osastoissa palasivat entistä vaativampiin tehtäviin Kanta-aliupseerikoululle, kuten muun muassa eversti Veikko Rusanen.

²⁹⁶ Samanlainen tehtäväkiertoperiaate oli voimassa missä tahansa joukko-osastossa. Kokemuksen ja ammattitaidon karttuessa siirryttiin vaativampiin tehtäviin. (kirj. huom.)

²⁹⁷ Haastattelut: kapteeni evp. Olavi Aatos 24.8.1992, kapteeni Jorma Niemi 14.7.1992 ja kapteeni Mauri Takala 24.8.1992.

Myös talli- ja varastorakennus oli vuodelta 1937. Sen pinta-ala oli noin 1500 m², josta oli tallina 250 m². Hevosten poistuttua 1960-luvulla talliosa muutettiin pääasiassa varastoiksi. Vuonna 1939 käyttöön otettu moottoriajoneuvohalli oli pinta-alaltaan noin 1500 m² ja tilavuudeltaan noin 7800 m³. Lisäksi autohallin vieressä oli kooltaan hieman autohallia pienempi varuskuntakorjaamo, joka palveli koko Lappeenrannan varuskuntaa.²⁹⁸

Kaikki rakennukset ovat teräsbetonista ja rapatusta tiilestä. Lisäksi alueella sijaitsi muutamia tilapäiseen käyttöön tehtyjä puuparakkeja, joissa toimi muun muassa sotilaskoti. Oppilasmääriin nähden tilat olivat aivan liian pienet. Kukin majoitustupa oli 12 miestä varten. Oppilaiden majoitus oli sodan jälkeisinä vuosina myöhemmän mittapuun mukaan varsin ankea. Esimerkiksi rakennuksen pesuhuoneisiin tuli ainoastaan kylmä vesi. Henkilökunnalla ei ollut riittävästi toimistotiloja ja luokkatilat olivat puutteelliset. Keittiörakennusta ei ollut lainkaan, vaan oppilaat aterioivat Uudenmaan Rakuunapataljoonan ruokalassa. Päivittäisiä ruokailumatkoja sanottiin marssiksi Rovaniemelle, koska oppilaat olivat laskeneet kävelevänsä ruokailuun kurssiaikana yhtä pitkän matkan kuin Lappeenrannasta on Rovaniemelle.²⁹⁹

Uusi luokka-, ruokala- ja esikuntarakennus valmistui vuonna 1959. Ruokalatiloina oli 560 m², koulun esikuntatiloina noin 190 m², juhlasalina 550 m² sekä teknisinä tiloina ja varasto- ja yleistiloina noin 800 m². Luentosaleja oli kaikkiaan kymmenen. Muun muassa luentosaleja tarvittiin silti jatkuvasti muuhun käyttöön.³⁰⁰

Uudet tilat tulivat suureen tarpeeseen. Nyt oli lähes jokaisella kurssilla osoittaa joukkueille oma luokka, jossa iltaisin oli mahdollista valmentautua oppilasharjoitusten ja oppituntien pitoon, tehdä seuraavan päivän kotitöitä ja valmentautua tenttejä varten. Krooninen tilanpuute silti jatkui, sillä oppilasmäärät kasvoivat koko ajan.³⁰¹ Kadettikouluun verrattuna ei silti oltu rakentamisesta huolimatta lähelläkään samanlaisia opiskeluoloja. Useimmissa aselajikouluissa, joissa pidettiin aselajijaksot, majoitustilanne kahden hengen huoneissa ja opiskelun muut edellytykset sen sijaan olivat lähellä kadettikoululla opiskelevien oloja. Tosin eri aselajeissa tähän päästiin eri aikoina.

Koulun käytössä alkuvuosina ollut Uudenmaan Rakuunapataljoonan maneesirakennus soveltui hyvin erilaisten harjoitusten pitämiseen. Varuskunta joutui luopumaan maneesista 1960-luvulla, jolloin puolustusministeriö myi sen Chymos Oy:lle tehdasrakennukseksi. Sodan jälkeen oli puolustusvoimien hallussa Lappeenrannan lentokentän länsi- ja eteläpuolella sotilasharjoituksiin sopiva yhtenäinen aluekokonaisuus. Oppilasharjoituksiin voitiin lähteä suurellakin joukolla suoraan koulun pihasta. Kaupunki kuitenkin kasvoi 1970-luvulla nopeasti juuri länteen ja etelään päin ja oppilaspolville tutut harjoitusalueet,

²⁹⁸ Puolustusministeriön rakennustoimisto, Lappeenrannan varuskunnan rakennuskortit (1992). (Nimenmuutos: (v. 2007) Puolustushallinnon rakennuslaitos. (lyhenne PHRakL) Lappeenrannan toimisto.)

²⁹⁹ Puolustusministeriön rakennustoimisto, Lappeenrannan varuskunnan rakennuskortit (1992). (Nimenmuutos: (v. 2007) Puolustushallinnon rakennuslaitos, (PHRakL) Lappeenrannan toimisto.)

³⁰⁰ PHRakL, Lappeenrannan toimisto, rakennuskortit.

³⁰¹ Simola (1991) 46.

kuten Mustalaismetsikkö ja Laukkarata, pienuivat laajenevan siviiliasutuksen hyväksi. Myös Huhtiniemen ampumaradasta luovuttiin asutuksen lisääntyessä. Kehitykseen aivan ilmeisesti vaikutti kunnallispolitiikka, minkä vaikutusta edisti noina vuosina ilmennyt armeijan vastainen ilmapiiri.³⁰²

Sotaharjoitukset ja muut koko koulun yhteiset harjoitukset pidettiin alusta lähtien Lappeenrannan varuskunnan käytössä olevilla harjoitusalueilla ja myös yksityisten mailla. Taipalsaaren ampumaradoilla voitiin harjoitella kaikilla jalkaväkiaseilla, paitsi epäsuoraa tulta ampuvilla ja tykeillä. Kovapanosammuntoihin lähdettiin noin 100 km:n päässä Valkealan kunnassa olevalle Vekaranjärvelle, jonka välittömässä läheisyydessä sijaitsee Pahkajärven harjoitusalue. Sinne marssittiin perinteisesti polkupyörin. Paluu tapahtui usein polkupyöräsuunnistuskilpailuna. Pahkajärven alue on edelleen puolustusvoimien käytössä. Siellä voidaan pitää taisteluammuntoja "kovilla" ampumatarvikkeilla sekä muita vastaavia "tilanteen mukaisia" koulutusjaksoja.³⁰³

Kanta-aliupseerien asemaa ja koulutusta uudistettiin usean vuoden suunnittelun jälkeen merkittävästi vuonna 1966. Samalla peruskorjattiin koulun rakennuksia ja saatiin näin opiskelulle parempia edellytyksiä. Päärakennukseen tehtiin vuosina 1964 - 1966 yksi kerros lisää, minkä jälkeen majoitustiloja oli 396 miehelle. Lattiapinta-ala lisääntyi noin 650 m² ja tilavuus noin 4300 m³. Majoitustiloja oli korjauksen jälkeen 1000 m² enemmän kuin ennen, sillä samalla tehtiin saneerausta muuttamalla muussa käytössä olleita tiloja majoitustuviksi.³⁰⁴

Muitakin rakennuksia korjattiin samalla kertaa. Vanhaan talliin tehtiin luokkia ja kuivaushuone teltojen ja muiden varusteiden kuivaamista varten. Raskasaseluokka ja huoltotilat sekä harjoitusampumatarvikkeiden varasto sijoitettiin myös uusittuihin tiloihin. Rakennuksessa oli vielä taloushuollon välinevarasto ja siviilivälinevarasto, joka oli oppilaiden urheiluvälineitä ja muita säilytystilaa vaativia tavaroita varten. Korjaamoa ja autohallia ei saneerattu merkittävästi. Rakennuskorteista käy ilmi, että korjaamalla käytettiin osaa tiloista miehistön majoitukseen.³⁰⁵

3.4.1 Koulutussuunnitelmat ja niiden toteutuminen

Jatkosodan jälkeen uudelleen aloitettu kanta-aliupseerikoulutus suunniteltiin järjestettäväksi siten, että kaikilla kanta-aliupseereilla olisi samansisältöinen peruskoulutusosa ja sen jälkeen osana tutkintoa aselajikoulutusvaihe, jolloin aselajien tekniset ja taktiset sekä erikoistehävät opetettaisiin. Epävarmassa yhteiskunnallisessa tilanteessa ei sotilasammattien kilpailukyky siviiliammattien kanssa tuottanut aliupseeriksi hakijoita samalla tavalla kuin 1930-luvulla. Kan-

³⁰² Haastattelut: kapteeni evp. Olavi Aatos 24.8.1992 ja kapteeni Jorma Niemi 14.7.1992. Jatkosodan jälkeen maneesirakennus oli myös kanta-aliupseerioppilaiden koulutusikäikäytössä keskimäärin kolmena päivänä viikossa. Vuorot olivat yleensä kahdesta neljään tuntiin. Kurssikertomusten mukaan maneesirakennus oli varustelutasoltaan puutteellinen, mm. pesumahdollisuudet puuttuivat.

³⁰³ SARk KAukE (AukE), kurssikertomukset pk:t 13-29, v. 1954-1970 Db I 7, T 22335. Harjoitusten tarkat pitoajat, tavoitteet ja tulokset ilmenevät kurssikertomuksista.

³⁰⁴ Plm:n Lappeenrannan rak. tsto:n kortisto (PHRakL) Lappeenrannan toimisto).

³⁰⁵ PHRakL, Lappeenrannan toimisto.

ta-aliupseerien tarve oli ollut suuri sota-aikana ylimääräisten toimien³⁰⁶ takia, joka puolestaan aiheutti sen, että sotien aikana oli järjestettävä laaja kanta-aliupseerikoulutus. Vaikka vakansseja lakkautettiin suuri määrä sodan loputtua, muun muassa kaikki ylimääräiset vakanssit välirauhansopimuksen perusteella, oli niin upseeri- kuin kanta-aliupseeripoistuma eroamisien takia niin suuri, että avoimena oli koko ajan satoja vakansseja. Myös koulutustarve oli suuri, koska rauhanaikainen varusmieskoulutus jatkui ja vaati ammattitaitoista kouluttajajenkirjostoa.³⁰⁷

Ensimmäisen peruskurssin koulutus oli aiottu kaksiosaiseksi. Sen ensimmäinen jakso pidettiin Jalkaväen Aliupseerikoulussa 15.6.1945 - 13.10.1945. Jaksoilla oli 69 oppilasta. Toinen jakso alkoi välittömästi ensimmäisen jälkeen ja päättyi ennen joulua samana vuonna. Liittoutuneiden valvontakomission asioihin puuttumisen johdosta uutta samanlaista kurssia ei voitu järjestää ja kaksijaksoisesta kurssituksesta oli toistaiseksi luovuttava. Seuraava kurssi oli lyhennetty noin kolmeen kuukauteen, ja se oli tarkoitettu ylikersanttiasteella olevien kanta-aliupseerien peruskurssiksi. Kurssi pidettiin 4.1.-30.3.1946 ja hyväksyttiin myöhemmin vastaamaan täydellistä kanta-aliupseerien peruskoulutusta. Tällä kurssilla opetettiin ainoastaan sotilasaineita tavoitteena opetussuunnitelman mukaan "antaa aliupseereille tiukkaan kuriin, järjestykseen ja hyviin sotilastapoihin pohjautuva peruskoulutus siinä mielessä, että he ovat kykeneviä rintamapalveluksessa erilaisiin aliupseeritoimen edellyttämiin kouluttaja- ja kasvatustajatehtäviin". Koulutussuunnitelman tuntimäärä oli 468. Opetuksen painopiste oli kouluttamistaidossa, taistelukoulutuksessa ja jalkaväen ase- ja ampumakoulutuksessa. Kolmen kuukauden kurssi aika osoittautui kuitenkin lyhyeksi ja eikä vastannut tavoitteita.³⁰⁸ Edellä mainittua järjestelyä ei olisi koulutuksessa toteutettukaan, jollei Liittoutuneiden valvontakomissio olisi puuttunut ensimmäisen kurssin koulutusasioihin.

Seuraava kurssi pidettiin 11.2.-8.6.1946, eli se alkoi edellisen vielä kestäessä. Tuntimäärä kohosi 614:ään. Mukana oli yksi siviiliaine, nimittäin kauno- ja oikeinkirjoitus. Tämä kurssi oli alun perin kanta-aliupseerikurssi 1, jolle myöhemmin annettiin numero 2. Seuraavat peruskurssit 3, 4 ja 5 pidettiin vuosina 1946-1947. Neljännellä kurssilla kokonaistuntimäärä oli jo 639, josta siviiliaineita oli noin neljäsosa. Liittoutuneiden valvontakomission vaikutuksen lakattua vuonna 1947 seuraavat kaksi kurssia seuraavana vuonna olivat muutaman viikon edellisiä pitempiä.³⁰⁹

Sodan jälkeen annettiin myös ammatillista jatkokoulutusta järjestämällä vuosina 1945-1949 yhteensä viisi kahdesta neljään kuukautta kestänyttä kra-

³⁰⁶ Ylimääräisiä aliupseeritoimia tarvittiin kenttäarmeijan miesvahvuuden takia. Se oli enimmillään yli kymmenkertainen rauhan ajan vahvuuksiin verrattuna ja juuri tämä seikka upseereiksi ylennettyjen kanta-aliupseerien ohella aiheutti suuren aliupseeritarpeen eikä niinkään kaatuneiden aliupseerien korvaaminen uusilla.

³⁰⁷ Simola (1991) 47; ks. Paulaharju (1989) 317-318. Paulaharju toteaa kenttätukikistön aliupseerikoulutuksen erottamisen kenttätukikistön suorasta johdosta ennen sotia olleen virhe. Tämä arvio koskee aselajikoulutusta, jossa ei Markovillassa saavutettu jaosjohtajan pätevyyttä.

³⁰⁸ Simola (1991) 45-46.

³⁰⁹ Aliupseerikoulun arvosanamatrikkelit (Maasotakoululla).

naatinheitinkanta-aliupseerien ampumateknistä kurssia. Niiltä sai todistuksen 82 oppilasta. Nämä kurssit hyväksyttiin myöhemmin vastaamaan peruskurssin toisen jakson aselajijaksoa. Tämä olikin perusteltua, sillä esimerkiksi vuonna 1948 pidetty kurssi sisälsi 620 opetustuntia eli oli pitempi kuin ensimmäiset sodanjälkeiset peruskurssit. Tärkeimmät aineet olivat ampumaoppi ja muodollinen taistelukoulutus, ammunnat, kranaatinheittimistön taistelu, mittausoppi, kalusto-oppi ja kouluttaminen.³¹⁰

Jalkaväen aliupseerikoulun kahdeksas peruskurssi oli vielä ylimenovaiheen kurssi, joka oli kuitenkin rakenteeltaan seuraavien kurssien mukainen. Sen I jakso pidettiin 10.1.–21.5.1949. Hyväksytyksi kurssin suorittaneita oli 112. Aselajijakso eli II jakso pidettiin Jalkaväen Aliupseerikoulussa, Tykistökoulussa, Viestikoulussa ja Asekoulussa. Kurssin kokonaiskesto-aika oli kahdeksan ja puoli kuukautta eli pituudeltaan lähellä 1920-luvun loppupuolella pidettyjä kursseja.³¹¹

Maavoimien muissa aselajeissa peruskoulutus järjestettiin vuoteen 1949 asti (peruskurssi 9) samalla periaatteella kuin Jalkaväen aliupseerikoulussa. Vaasassa toiminut Tykistön aliupseerikoulu liitettiin Tykistökouluun, joka siirtyi helmikuussa 1945 Lappeenrantaan ja sen aliupseerilinja siirtyi Hyrylään vuonna 1948. Opetuksen painopiste oli tykistön taistelu-, ase- ja ampumaopissa, ”harjoittelussa”, mittausopissa ja hevoskoulutuksessa.³¹²

Muut puolustushaarojen ja aselajien kurssit järjestettiin samoja periaatteita noudattaen kuin jalkaväen koulutus. Pioneerikoulu aloitti toimintansa joulukuun alkupäivinä vuonna 1944. Se jaettiin aluksi kahteen osaan, Pioneeritekniliseen kouluun ja Pioneerikurssiin. Edellinen sijoitettiin Helsinkiin ja jälkimäinen Korialle, jossa pidettiin vuosina 1945–1948 kuusi kanta-aliupseerikursseja.³¹³

Maavoimien Viestikoulun nimi muuttui Viestikouluksi vuoden 1944 lopulla ja sijoitettiin Suomen kasarmille Hämeenlinnaan, josta siirrettiin Riihimäelle vuoden 1947 lopulla. Peruskoulutukseksi katsottavat viestijoukkojen kanta-aliupseerikurssit 1–3 pidettiin vuosina 1946–1948. Viestikoulussa järjestettiin kanta-aliupseerien jatkokoulutuksena sähköttäjä-, radio-, radiokouluttaja-, viestivälinevarastonhoitaja-, viestihuolto- ja keskusasantajakursseja.³¹⁴

Asekoulu siirtyi maaliskuussa 1945 Harjavallasta Nokialle ja sieltä jo heinäkuussa Katajanokalle. Huoltokoulu 1 alistettiin Asekoululle vuoden lopulla. Asekoulussa järjestettiin kanta-aliupseereille sodan jälkeisinä vuosina kaksi 2–3 kuukauden pituista asehuoltoaliupseerikurssia, yksi asesepäaliupseerikurssi ja kaksi asemestarikurssin I ja II jaksoa.³¹⁵

Lääkintäkoulussa Lahdessa pidettiin vuosina 1945–1948 seitsemän 4–6 kuukauden pituista kurssia lääkintäalan kanta-aliupseereille. Oppilaisiksi valittiin yleensä sellaisia vakinaisessa palveluksessa olevia, jotka eivät olleet aikai-

³¹⁰ Aliupseerikoulun arvosanamatrikelit (Maasotakoululla).

³¹¹ Simola (1991) 59-60; Simola (2004) 101.

³¹² Simola (2004) 102.

³¹³ Simola (2004) 102.

³¹⁴ Simola (2004) 102.

³¹⁵ Simola (2004) 102-103.

semmin käyneet peruskurssia. Talouskanta-aliupseereille pidettiin vuosina 1946 - 1948 kolme kurssia Porvoossa sijainneessa Huoltoupeeerikoulussa.³¹⁶

Kanta-aliupseereille annettiin eläinlääkintäalan koulutusta Huoltokoulu 1:ssä eli entisessä Hevoshuoltokoulussa Ypäjällä sekä kengityskoulussa Hämeenlinnassa. Huoltokoulu 1:ssä pidettiin vuoden 1947 lopulla kaksi kuukautta kestänyt rehimestari- ja eläinlääkintäkanta-aliupseerikurssi ja seuraavana vuonna kaksi kuukautta pitkä kuormasto- ja eläinlääkintäkanta-aliupseerien täydennyskurssi. Kengityskoulussa järjestettiin myös edellisen pituisia rehimestarikengityskursseja. Tämä koulutus luonnollisesti päättyi hevosten poistuttua rehuvahvuudesta.³¹⁷

Moottorikoulutusta varten perustettiin maaliskuussa 1945 Huoltokoulu 3 Valkealaan, josta se muutti Hollolaan ja sieltä syyskuussa 1947 Helsinkiin. Vuosina 1945–1949 pidettiin kaikkiaan seitsemän moottoriajoneuvoaliupseerikursseja.³¹⁸

Merivoimissa ei kanta-aliupseerikoulutusta pystytty järjestämään lainkaan vuoteen 1947 mennessä, sillä Merisotakoulun toiminta painottui noina vuosina miinanraivauskoulutukseen ja tilapäisten kurssien ja opetustilaisuuksien järjestämiseen. Merivoimien peruskouluttamattomia aliupseereita kehoitettiin hakeutumaan koulutukseen Jalkaväen Aliupseerikouluun omaa toimialaa vastaaville kursseille. Merisotakoulussa pidettiin kaksi peruskurssia vuosina 1947–1948 lähinnä maavoimien kursseilla aikaisemmin olleille kanta-aliupseereille. Kurssilla oli laivasto- ja rannikkotykistölinjat. Merisotakoulussa pidettiin myös noina vuosina erilaisia täydennyskursseja.³¹⁹ Uusimuotoinen peruskurssi alkoi vuonna 1949 (n:o 25), jolloin laivastolinjan molemmat jaksot olivat Merisotakoulussa. Rannikkotykistön linjan II jakso oli myös Merisotakoulussa ja I jakso Jalkaväen aliupseerikoulussa.³²⁰

Ilmavoimien kanta-aliupseerikoulutusta annettiin Lentosotakoulussa Kauhavalla, lentojoukkojen Teknillisessä koulussa Utissa, josta koulu siirtyi Kauhavalle vuonna 1945, Ilmavoimien Viestipataljoonassa Hämeenlinnassa, Ilmatorjuntakoulussa Santahaminassa ja Ilmatorjunta-asekoulussa Porissa. Ilmatorjuntajoukot siirtyivät ilmavoimista maavoimien joukoiksi vuonna 1952.³²¹

Kanta-aliupseeriohjaajakoulutus Lentosotakoulussa alkoi vasta vuonna 1952 uudistetuilla kursseilla, upseerien lentokadettikurssit alkoivat jo vuonna 1947. Mekaanikkokoulutus jatkui sotien jälkeenkin lähes tauotta. Kurssien pitämässä oli samat rajoitukset kuin muussa kanta-aliupseerikoulutuksessa. Ensimmäinen kurssi pidettiin vuonna 1946. Linjoja oli kolme: mekaanikko-, ase- ja sähkölinjat. Vuonna 1947 pidettiin kaksi ensimmäistä neljän kuukauden pituisia lentoteknillistä peruskurssia. Kolmas kurssi vuonna 1948 oli vielä viiden kuukauden mittainen. Neljäs kurssi, joka alkoi samana vuonna, oli ensimmäinen yhdenjaksoinen lentoteknillinen peruskurssi. Se oli jo yli kahdeksan kuu-

³¹⁶ Simola (2004) 103.

³¹⁷ Simola (2004) 103.

³¹⁸ Simola (2004) 103.

³¹⁹ Vitikka (1985) 197.

³²⁰ Simola (2004) 104; Vitikka (1985) 202-203, 205, 216-220, (259)

³²¹ Simola (2004) 104-105.

kauden pituinen. Lisäksi koulussa annettiin jatkokoulutusta mestarikursseilla.³²²

Kantahenkilökunnan ilmavoimien alan viestikoulutus aloitettiin ilmavoimissa sodan jälkeen vuonna 1948, jolloin Ilmavoimien viestipataljoonassa pidettiin ensimmäinen 11 kuukautta kestänyt kanta-aliupseerien radiomekaanikkokurssi peruskurssina. Ilmatorjuntakoulussa järjestettiin vuosina 1946–1948 kaikkiaan kolme ilmatorjuntakanta-aliupseerikurssia.³²³ Näillä kahdella viimeksi mainitulla koulutuslalla asiat ennen sotia hoidettiin muun koulutuksen yhteydessä. Syynä oli ennen kaikkea näiden toimialojen silloinen tekninen tila. Ilmavoimien viestialan koulutusjärjestelmä olikin muodostettu varsinaisesti vasta vuoden 1941 loppupuolella perustetun Ilmavoimien Viestivarikon yhteyteen.

Rajavartiolaitoksessa ei järjestetty kanta-aliupseerien varsinaista peruskoulutusta 1940-luvulla, vaan pelkästään kanta-aliupseerien ammatillisia täydennyskoulutuskursseja.³²⁴

Sodanjälkeiset kahdeksan peruskurssia jouduttiin järjestämään monien eri tahoilta tulleiden paineiden alaisena. Tilanne muistutti 1920-luvun alkupuolta, jolloin muun muassa taloudellisten voimavarojen vähäisyyden ja potentiaalisten oppilaiden vaisun kiinnostuksen takia kurssitoiminta oli ollut vaikeuksissa. Nyt lisäksi Liittoutuneiden valvontakomissio voimakkaasti rajoitti koulutusta ja Suomen sisäpoliittinen tilanne oli käymistilassa.³²⁵

Ensimmäinen puolustusrevisiokomitean mietintöön perustunut peruskurssi oli 3.10.1949–23.9.1950 pidetty yhdeksäs kurssi. Se vastasi vaatimuksiltaan rauhanajan kursseja. Sen I jakson oppilasmäärä oli jo huomattavasti suurempi aikaisempia. Tämä selittyy myös sillä, että II jakson linjojen määrä kasvoi pioneeri-, talous-, moottoriajoneuvo- ja ilmatorjuntalinjoilla. Peruskurssien pituudet ja kurssiajat vakiintuivat 1960-luvun puoliväliin saakka siten, että yleisjakso eli I jakso kesti kuusi kuukautta lokakuusta huhtikuuhun, ja aselajijakso eli II jakso viisi kuukautta huhtikuusta syyskuuhun. Kesällä oli kuukauden pituinen kesäloma.³²⁶

Kaikkien aselajien kanta-aliupseerien peruskurssien I jakso päätettiin pitää Jalkaväen aliupseerikoulussa Lappeenrannassa. Jakson tarkoituksena oli antaa yleissivistyksellinen ja yleissotilaallinen peruskoulutus kaikille kanta-aliupseereille. Merivoimien koulutus jäi kuitenkin vuoteen 1954 asti Merisotakouluun puolustusrevisiokomitean kannasta poiketen. Myös ilmavoimien kouluissa ja Merivartiokoulussa pidettiin 1950-luvun alussa molempia jaksoja.

³²² Simola (2004) 104-105, mestarikurssit olivat ilmavoimien alan alipäällystään kuuluvalla lentokonemekaanikkoina palvelevalle erikoismestari luokalle tarkoitettuja.

³²³ Simola (2004) 105.

³²⁴ Simola (2004) 105.

³²⁵ Paulaharju (1991) 212-213: LVK tarkasti 15.6.1945 Tykistökoulun kanta-aliupseerilinjan koulutusta yksityiskohtaisesti. Linjanjohtaja joutui useaan kertaan toistamaan, ettei kurssin tavoitteena ole tulenjohtaja- eikä mukaan upseerikoulutus.

³²⁶ Simola (1991) 60. Ks. Simola (2004) 10; Kurssiajat ovat merkityt myös Aliupseerikoulun arvosanamatrikkeleihin (Jatkosodan jälkeen pidettyjen kurssien matrikkelit siirretty Maasotakoululta vuoden 2008 alussa Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteseen.)

Vuoden 1952 organisaatiomuutoksessa rannikkotyökistö merivoimista ja ilmatorjuntatyökistö ilmavoimista siirrettiin maavoimien alaisuuteen ja näiden puolustushaarojen koulutus jatkui Ilmatorjuntakoulussa ja Rannikkotyökistökoulussa. Jalkaväen Aliupseerikoulu nimettiin Kanta-aliupseerikouluksi säilyen edelleen jalkaväen tarkastajan alaisena. Valtioneuvoston vuonna 1954 asettaman komitean mukaan peruskurssin käyneet kanta-aliupseerit saivat lähes keski-kouluopintoja vastaavan yleissivistyksen kieliopintoja lukuun ottamatta.³²⁷

Kymmenennen kurssin I jakson suoritti 229 oppilasta. Seuraavien kurssien oppilasmäärät vakiintuivat 205:n ja 275:n välille vuoteen 1963 asti, jolloin oppilasmäärä kohosi ensin yli 360:n. Vuonna 1965 oppilaita oli I jaksolla peräti yli viisisataa. Suuret oppilasmäärät aiheuttivat luonnollisesti poikkeusjärjestelyjä. Jo vuonna 1956 oli yksi joukkue sijoitettava tilanpuutteen takia Rajakoululle Imatralle. Peruskurssin 25 I jakso vuonna 1965 oli koulutettava kahdessa erässä, koska majoitustilat ja koulutushenkilökuntakaan eivät olisi muuten riittäneet.³²⁸

Peruskurssien 8–10 I jaksot jakautuivat Lappeenrannassa kiväärikomppaniaan ja raskaaseen komppaniaan. Seuraavasta kurssista alkaen ne jaettiin kiväärikomppaniaan ja tukikomppaniaan, mikä asiallisesti merkitsi samaa. Tällä menettelyllä ei itse koulutuksen sisällön kannalta ollut merkitystä. Koululla pidettiin II jaksolla säännöllisesti kivääri- ja kranaatinheitinlinjat.³²⁹

Peruskurssien 8–25 I jakson suoritti yli 4600 oppilasta, joista yli 1400 jalkaväen linjojen oppilasta sai tutkintotodistuksen II jaksolta. Noin 3200 oppilasta suoritti aselajijakson aselajikouluissa. Näin ollen on perusteltua todeta, että Jalkaväen Aliupseerikoulusta oli tullut vähäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta kaikkien aselajien kanta-aliupseerien perussotilasopetuslaitos. Se antoi sen koulutuksellisen perustan, jonka varaan eri aselajien erikoiskoulutus liitettiin.³³⁰

Ensimmäisten sodan jälkeisten kurssien ohjelmat olivat keskeisiltä osiltaan samansisältöisiä kuin sodan aikana pidettyjen. Käytettävissä olleena aikana opetettiin tärkeimmät asiat. Se merkitsi käytännössä sitä, että kahdeksan ensimmäisen kurssin ohjelmat poikkesivat jonkin verran toisistaan sen mukaan, miten paljon aikaa oli käytettävissä. Tämä ilmenee hyvin seuraavien kahden kurssin ohjelmista.³³¹

³²⁷ Simola (2004) 106-107. Komitea ehdotti myös puolustuslaitosasetukseen lisättäväksi varusmiesaliupseerikoulutuksen pääsyvaatimuksiin..

³²⁸ Simola (1991) 60. Koulutusmäärien kasvun syynä oli suurten ikäluokkien tulo varusmiesikään. Myös kadettikoulun oppilasmäärät kasvoivat samasta syystä. Ks. Koivisto (1992) 106, 123-124.

³²⁹ Simola (1991) liite 6; ks. Koivisto (1992) 106.

³³⁰ Simola (1991) liite 6; ks. Koivisto (1992) 106.

³³¹ Simola (1991) liite 6; ks. Koivisto (1992) 106.

TAULUKKO 6 Jalkaväen Aliupseerikoulun peruskurssi n:o 2 v. 1946 ohjelma

Aine	tuntia		tuntia
- kasvatus- ja opetusoppi	100	- viestioppi	15
- muodollinen harjoitus ja komentoharjoitukset	60	- topografia	20
- taktiikka ja sotahistoriallinen kehitys	20	- ohjesäännöt	25
- komppanian palvelus	160	- yleiset sotalait	15
- yleisaseiden tuntemus, hoito ja käsittely	40	- sotalaitosoppi	10
- liikuntakasvatus ja terveysoppi	50	- kauno- ja oikeinkirjoitus	15
- hallinto ja huolto	40	- kirjanpito	5
- pioneerioppi	30	- varalle ja yleisiä esitelmiä	9
		yhteensä tuntia	614

Seuraavasta kurssiohjelmasta käy ilmi muun muassa se, miten opetussuunnitelmien tuntimäärät vaihtelivat melkoisesti. Yleissivistäville aineille varattiin enemmän tunteja kuin aikaisemmin ja tarvittava tuntimäärä oli otettu komppanian palveluksen varauksesta.³³² Koulutussuunnitelmien kirjallinen rakennekin muuttui vuosien aikana vähä vähältä näyttäen erilaiselta, vaikka itse asiat opetettiin vakiintuneella ja ohjesääntöjen määrittelemällä tavalla kuten aikaisemmin.

TAULUKKO 7 Jalkaväen Aliupseerikoulun peruskurssi n:o 4 v. 1947 ohjelma

Yleiset aineet	tuntia	Yleissotilaalliset aineet	tuntia
- suomen kieli ja kirjallisuus, ainekirjoitus	23	- yleiset sotalait ja kansainväliset sopimukset	15
- historia	32	- sotalaitosoppi	10
- valtio- ja yhteiskuntaoppi	21	- topografia	15
- kasvatus- ja opetusoppi sekä kansalaiskunto	29	- yleiset ohjesäännöt	20
- kansantalous	10	- liikuntakasvatus	46
- maantiede	5	- pioneerioppi ja kenttätyöt	30
- matematiikka	20	- viestioppi ja käytännön viestipalvelu	10
- konekirjoitus	5	- hallinto, henkinen ja materiaalin huolto palveluksen suoritus ja kenttähygieniä	24
- sotilaskirjanpito ja kirjeenvaihto	5	- alipäällystön asema ja tehtävät, käytännöllinen	

³³² E/JvAuK:n asiak. nro 1619/II/2 21.11.1946 Pv.PE:n koul-os:lle, T 18003/25; Simola (1991) liite 6; ks. Koivisto (1992) 107.

- piirustus ja tekstausta	5	joukko-osastopalvelus	
- sotilaslaulu ja sen ohjaaminen	5	ja sen suoritus	10
- vieraskielisten sanojen lausuminen	5		
Komppanian palvelus	285	- ampumaoppi, asetekninen- ja	
ampumakoulutus sekä ammunnat	100	jalkav. taistelukoulutus	86
- oppituntien pitäminen	19	- pst-koulutus	15
- käytännöllisen kouluttamisen		- krh-koulutus	20
harjoittelu	40	- kaasusuojelu ja savu-	
		koulutus	5
		- varalle	9
		yhteensä	639

Peruskurssi 4:n opetussuunnitelma.³³³ jaettiin kolmeen lohkoon, kuten yllä käy ilmi. Ensimmäisen kerran sodan jälkeen yleissivistäviä aineita oli paljon suhteessa muihin. Yleisiksi aineiksi luettiin tuolloin kasvatus- ja opetusoppi, sotilaskirjanpito ja sotilaslaulu. Siviiliaineita oli noin neljäsosa kokonaisuudesta. Jatkosodan aikana kanta-aliupseerikoulutuksessa ei voitu kiinnittää huomiota - tai itse asiassa oli jätetty pois ajan säästämiseksi - yleissivistävään koulutukseen kurssiohjelmissa. Sodan jälkeen katsottiin, että niin kanta-aliupseereilla kuin aktiiviupseereilla tuli olla kurssiohjelmissa yleissivistäviä aineita, jotta heidät koulutuksellisesti saadaan rauhan ajan olojen edellyttämälle tasolle.³³⁴

Liittoutuneiden valvontakomissio määräsi joulukuussa 1946 kanta-aliupseerien perus- ja jatkokoulutuskurssien pituudeksi neljä kuukautta.³³⁵ Toiminnassaan Liittoutuneiden valvontakomissio noudatti tinkimättömyyttä sekä valvoi tarkasti vaatimustensa noudattamista, joten kanta-aliupseerikurssien pituutta ei ennen sen poistumista vuonna 1947 voitu ilman lupaa pidentää.³³⁶ Niin koulutukseen kuin koko puolustusvoimien toimintaan yleensäkin vaikutti lisäksi merkittävästi puolustusrevisiokomitea, jonka työn valmistumista odotettiin ja siksi myöskään koulutus uudistuksia ei aloitettu ennen asian käsittelyä komiteassa. Tämä seikka olikin mitä ilmeisimmin yhtenä syynä siihen, että kanta-aliupseerien peruskurssit heti sodan jälkeen olivat niin lyhyitä kuin olivat.

Viides kurssi oli samanpituisen ja samansisältöinen kuin edellinenkin. Kuudes ja seitsemäs kurssi olivat muutaman viikon pitempiä. Kahdeksas kurssi oli vielä "ylimenovaiheen" kurssi. Se oli kuitenkin rakenteeltaan samanlainen kuin seuraavat, puolustusrevisiokomitean mietintöön perustuvat kurssit sisältäen I (yleissotilaallisen-) ja II (aselaji-) jakson.³³⁷

Yhdeksännen kurssin opetusohjelma laadittiin puolustusrevision mietintöön perustuen. Tästä kurssista alkaen sisältö pysyi pienehköjä muutoksia lukuun ottamatta samanlaisena peruskurssiin n:o 25 asti, jolloin koulutusta seu-

³³³ Simola (1991) liite 6; ks. Koivisto (1992) 109.

³³⁴ Sundbäck (2006) 144-145 (teoksessa Suomen puolustusvoimat 1944-1974); PvPE:n koulutusosaston asiak. "Mietintö kanta-aliupseerikurssien pituudesta tänä vuonna ja tulevaisuudessa sekä peruskurssien yhteisaineista. 24.4.1945. T 18003/17, SArk.

³³⁵ Koulutusosasto /Pv.PE n:o 4641/Koul.1/11j. 13.12.1946, T 18003/25, SArk.

³³⁶ Koskinen (2006) 49-50 (teoksessa Suomen puolustusvoimat 1944 - 1974).

³³⁷ Simola - Koivisto (1993) 236-237.

raavan kerran uudistettiin merkittävästi. Seuraavan kurssin³³⁸ I jakson ohjelmasta näkyy selvästi kurssiajan ja tuntimäärien lisäys ensimmäisiin sodanjälkeisiin kursseihin nähden.

TAULUKKO 8 Jalkaväen Aliupseerikoulun peruskurssi n:o 10 v. 1950 ohjelma

Aine	tuntia	Aine	tuntia
Yleissivistykselliset aineet	510	Yleissotilaalliset aineet	400
- suomen kieli	70	- yleiset sotilaslait	15
- Suomen historia	50	- sotalaitosoppi	10
- valtio- ja yhteiskuntaoppi	20	- topografia	20
- uskonnonhistoria	5	- yleiset ohjesäännöt	20
- siveysoppi (etiikka)	10	- kaikille aselajeille kuuluva muodollinen harjoitus, komentoharjoittelu ml.	50
- sotilaskasvatusoppi*	24	- pioneerioppi	30
- sotilasopetusoppi*	75	- viestioppi	14
- kansantalous	10	- joukon henkinen ja materiaallinen huolto	18
- luonnonhistoria	15	- aliupseerin asema ja tehtävä	18
- maantieto ja sotilasmaantieto	2	- ase- ja ampumakoulutus	65
- fysiikka ja kemia	25	- taistelukoulutus	120
- matematiikka	85	- yleinen taktinen ja sotahistoriallinen kehitys	10
- liikuntakasvatus ja terveysoppi*	50	- yleisaseiden ja eri aselajien tuntemus	10
- tekstaus	3		
- konekirjoitus	2		
- kirjanpito	25		
- ruotsin kieli	16		
		kaikki yhteensä	910

Tähdellä merkityt on laskettu sotilasaineiksi. Siviiliaineita oli noin 40 prosenttia, teoriaa noin 51 prosenttia. Erillisten aineiden välinen painopiste oli taistelukoulutuksessa, jota oli 120 tuntia.³³⁹ Pelkästään kurssin I jakso kesti yhtä kauan kuin 1930-luvulla olleet Taistelukoulussa pidetyt peruskurssit. Siviiliaineita oli tässä vaiheessa varsin paljon, mutta ne alkoivat vuosien kuluessa vähetä.

Peruskurssin n:o 17:n I jaksolla oli enää 12 yleissivistysainetta, joista viisi voidaan laskea varsinaisiksi siviiliaineiksi, nimittäin suomen kieli, Suomen historia, valtio- ja yhteiskuntaoppi, maantieto ja matematiikka. Kokonaistuntimäärä oli hiukan suurempi eli 935 tuntia. Seuraavan kurssin (n:o 18) I jakson kokonaistuntimäärä sen sijaan oli pienempi eli 883. Myös tuntijaotus muuttui siten, että opetettavat asiat jaoteltiin entistä suuremmiksi kokonaisuuksiksi. Uusitun opetussuunnitelman rakenne käy hyvin esille seuraavasta peruskurssin I jakson ohjelmasta.³⁴⁰

³³⁸ Simola (1991) liite 6 ja 11; ks. Koivisto (1992) 110.

³³⁹ Simola (1991) 61; ks. Koivisto (1992) 113.

³⁴⁰ Simola (1991) liite 6 ja 11; ks. Koivisto (1992) 111.

TAULUKKO 9 Kanta-aliupseerikoulun peruskurssin n:o 23 v. 1963 - 64 ohjelma

Aine	tuntia	tuntia	tuntia
1. Yleissivistävät aineet			
- äidinkieli	63	- valtio- ja yhteiskuntaoppi	24
- Suomen historia	59	- Suomen maantieto	16
- matematiikka	52	yhteensä	214
2. Sotilasaineet			
- johtamistaito (ei tunteja tällä otsikolla)		- opetusopin teoria	20
- kouluttamistaito		- käytännön kouluttamis- tehtävät	100
- sotilaskasvatusoppi	28	yhteensä	148
- taistelukoulutus		- harjoitukset	132
- teoria ja ohjesäännöt	20	- lähitaistelukoulutus	21
- aselajien yhteistoiminta	51	- suojelukoulutus	12
		yhteensä	236
- ase- ja ampumakoulutus			
- asekoulutus	50	- ammunnat	31
- ampumaoppi	9	yhteensä	90
- liikuntakoulutus	52	- huoltokoulutus	51
- pioneerikoulutus	38	- sotilaslait ja ohjesäännöt	27
- viestikoulutus	20	- varalla	9
		kaikki yhteensä	885

Siviiliaineiden osuus oli enää noin neljäsosa ja teoriainkin osuus oli vähentynyt peruskurssin n:o 18:n vähän yli 50 prosentista 34 prosenttiin. Painopiste pysyi edelleen taistelukoulutuksessa. Opetuksen sisältöön vaikutti myös se, millaista koulutusta puolustusvoimissa katsottiin milloinkin tarvittavan. Esimerkiksi edellä mainitun peruskurssi n:o 23:n ohjelmassa esiintyy taistelukoulutukseen liittyvänä lähitaistelukoulutus, jota korostettiin 1960-luvulla. Lähitaistelukoulutuksesta kuitenkin vähin äänin luovuttiin erikoisryhmien koulutusta lukuun ottamatta, sillä esimerkiksi sarjatuliaseilla varustettujen kiväärijoukkueiden tulivoima on niin suuri, että lähitaisteluetäisyydelle joutuminen on epätodennäköistä, joten ko. koulutus olisi jokseenkin turhaa.

Se, että kaikkien aselajien kanta-aliupseerit saivat peruskurssien I jaksoilla yhdenmukaisen koulutuksellisen perustan aselajikouluilla pidettyjä II jaksoja varten, yhdenmukaisti huomattavasti eri aselajien asevelvollisten kouluttajien ammattitaitoa ja laajensi näkökulmaa ymmärtämään muiden kuin oman aselajien toimintaa.

Kanta-aliupseerikoulussa Lappeenrannassa pidettiin aselajijaksot kivääri- ja konekivääri- sekä kranaatinheitinlinjoille. Aselajijaksoilla opetus oli hyvin käytännönläheistä, sillä teoriaa oli vain noin 11 prosenttia. Seuraavista perus-

kurssien II jaksoista on nähtävissä samansuuntainen pelkistyminen keskeisiin aineisiin kuin ensimmäisen jakson ohjelmista.³⁴¹

TAULUKKO 10 Kanta-aliupseerikoulun pk:n n:o 10 II jakson (v. 1950) ohjelma

Oppiaineet	kiv- ja kk-linja tuntia	krh-linja tuntia
1. <i>Sotilaalliset aineet yhteensä</i>	475	203
- jalkaväen taistelukoulutus	304	20
- pioneerioppi	42	18
- viestioppi	25	70
- panssarintorjuntakoulutus	40	10
- kranaatinheitinkoulutus	38	70
- huoltokoulutus	16	5
- muut aselajit	10	10
2. <i>Yleissotilaalliset aineet yhteensä</i>	176	131
- liikuntakoulutus	44	44
- sulkeisjärjestys ja komentoharjoittelu	22	22
- kouluttajakoulutus:		
- oppituntien harjoittelu	22	20
- harjoitusten harjoittelu	88	45
3. <i>Sotilas- ja asetekniset aineet yhteensä</i>	142	280
- aseteknillinen ja ampumakoulutus	142	280
4. <i>Käytännöllinen, sovellettu koulutus ja harjoittelu yhteensä</i>	7	186
- sovellusjakso	38*	105
- yhteistoimintakoulutus	92*	71
- varalle ja kokeiluihin	7	10
yhteensä	800	800

Tähdellä merkityt tunninit sisältyivät jalkaväen taistelukoulutukseen kivääri- ja konekiväärilinjalla. Seuraavissa peruskurssien 17 ja 18 II jakson opetussuunnitelmassa.³⁴² on näkyvissä vanhastaan tuttu ilmiö eli osa peruskurssi 17:n kouluttajakoulutuksesta sisällytettiin seuraavalla kurssilla taistelukoulutukseen. Myös tuntimäärät hieman vähenivät. Kun peruskurssi 10:llä oli II jaksolla 800 tuntia, oli peruskurssi 17:llä 754 ja 18:lla enää 703 tuntia.

Peruskurssin 23 kiväärilinjan opetussuunnitelma oli jo varsin pelkistynyt. Myös kranaatinheitinlinja oli sulautunut siihen. Kokonaistuntimäärä oli edelleen vähentynyt.

³⁴¹ Simola (1991) liite 6 ja 11; ks. Koivisto (1992) 114.

³⁴² Simola (1991) liite 11; ks. Koivisto (1992) 115.

TAULUKKO 11 Aliupseerikoulun pk:n aselajilinjojen oppiaineet 1958 - 1964

Vuosi	1958	1958	1959	1964
Aliupseerien peruskurssin II jakson aselajijakson linjan n:o	17/kiv	17/krh	18/kiv	23/kiv
- kouluttajakoulutus	114	75	102	94
- taistelukoulutus	279	182	264	319
- asekoulutus	132	34	108	32
- ampumakoulutus	97	253	89	-
- mittauskoulutus	-	60	-	-
- pioneerikoulutus	37	24	35	47
- viestikoulutus	24	55	23	24
- huoltokoulutus	18	18	14	26
- liikuntakoulutus	40	40	29	34
- aselajien yhteistoiminta	13	13	11	-
- varalla	-	-	28	-
- panssaritorjuntakoulutus	-	-	-	30
- kranaatinheitinkoulutus	-	-	-	39
yhteensä	754	754	703	670

Teoriaa oli enää noin kuusi prosenttia, joten käytännössä oppilaat viettivät miltei koko II jakson suurimmaksi osaksi maastoharjoituksissa. Kokonaistuntimäärän vähenemisen syinä olivat erilaiset vähennystekijät, kuten esimerkiksi koulutuksen pysyväiskäskyissä määrätyt perheentapaamisloimat, joiden taustalla olivat työmarkkinoilla noudatetut käytännöt. Kurssiviikkojen määrässä mainittavia eroja ei ole. Kurssiohjelmista poistettujen toisarvoisiksi katsottujen aineiden tilalle ei välttämättä tullut muita opintoaineita. Peruskurssilla n:o 10 oli kokonaistuntimäärä 1710, peruskurssilla n:o 18 tunteja oli 1586 ja peruskurssilla n:o 23 oli 1555 tuntia.

Kanta-aliupseerikoulutus joutui tarkastelun kohteeksi 1960-luvulla peruskoulun kehittymisen myötä. Varusmiehistä oli jo tässä vaiheessa melkoinen osa ylioppilaita ja peruskoulu antaisi kaikille entistä keskikoulua vastaavan yleissivistyksen tason. Siksi puolustusvoimissa pidettiin välttämättömänä, että varusmiesten lähimmät esimiehet, kanta-aliupseerit, voisivat saavuttaa samantapaisen sivistyspohjan sekä omaksua johtamis- ja kouluttamisperiaatteet, jotka vastaisivat yhteiskunnan senasteista kehitystasoa ja henkisesti entistä itsenäisempien varusmiesten mentaliteettia.³⁴³

Aliupseeriliiton ylläpitämä keskikouluvaatimus pohjakoulutusvaatimuksena aliupseerin uralle nousi jälleen esille. Vuonna 1966 muodostettiin pääesikuntaan kokonaisorganisaation uudistamisen yhteydessä koulutusesikunta, jonka johtajaksi tuli koulutuspäällikkö. Silloinen koulutuspäällikkö ei kuitenkaan kannattanut keskikoulun ottamista koulutusvaatimukseen muun muassa siksi, että alalle tulleista oppilaista vasta vajaa neljäsosa oli käynyt keskikou-

³⁴³ Eversti Eero Eräsaari mainitsi kirjeessään (kanta-aliupseerikoulutuksen uudistamisesta) ja Simola (1991) 74; ks. Koivisto (1992) 117.

lun.³⁴⁴ Näyttää ilmeiseltä, että syynä pääesikunnan kantaan oli pelko rekrytoimisen huomattavasta vaikeutumisesta, mikäli keskikoulu tulisi vaatimuksiin.

Toisaalta oli selvää, että koulutusta oli parannettava. Pääesikunnan asiaa tutkinut toimikunta esitti, että peruskoulutus jakautuisi kolmeen jaksoon. Ensimmäisellä jaksolla annettaisiin yleissivistävää koulutusta, toisella yleissotilaallista koulutusta ja kolmannella kunkin aselajien erikoiskoulutusta.³⁴⁵

Seuraavassa on tarkasteltavana vuonna 1966 edellä mainitun jaottelun mukaiseksi uudistettu peruskoulutus. Tarkoituksena oli kouluttaa puolustushaarojen ja aselajien nuorempia opetusaliupseereita sekä teknisten ja yleisten huoltoalojen aliupseereita, antaa heille perustiedot joukkueen johtamisessa ja kouluttamisessa sekä tutustuttaa heidät perusyksikön vääpelille ja huoltohenkilöstölle kuuluviin tehtäviin. Lisäksi oli tarkoitus antaa heille tarvittava yleissivistyksellinen ja yleissotilaallinen pohjakoulutus koko sotilaskoulutusta ja aliupseerin uraa varten, luoda luja puolustustahto sekä oikea sotilaskuri niin, että he kykenisivät ne juurruttamaan myös alaisiinsa ja koulutettaviinsa. Peruskurssi 33 oli viimeinen kanta-aliupseerikurssi. Sisällön muutokset olivat vuodesta 1966 vuoteen 1974 perin vähäisiä verrattuna sotia edeltävään aikaan ja jatkosodan jälkeiseen pariin vuosikymmeneen.³⁴⁶

TAULUKKO 12 Aliupseerikoulun v. 1966 - 1974 pk:n I jakson ohjelma

Peruskurssin n:o/vuosi	26/1966	33/1974
I jakso tunteja yhteensä	450	525
- äidinkieli	120	131
- maantieto	40	40
- historia	100	105
- liikuntakoulutus	44	45
- matematiikka	120	136
- yleissotilaallinen koulutus	16	58
- varalla	10	10

Uusitun suunnitelman mukaan melkein kaikkien aineiden tuntimäärät lisääntyivät jonkin verran, eniten yleissotilaallinen koulutus, mikä sisälsi pääasiassa huoltokoulutusta ja opinto-ohjausta. Ensimmäiselle jaksolle eivät osallistuneet vähintään keskikoulun käyneet. Sen sijaan kansakoulun ja myös ammattikoulun käyneet joutuivat käymään I jakson. Yllä mainitut opintoaineiden kurssit laadittiin vastaamaan keskikoulun kurssia, tosin melkoisesti tiivistettynä. Jakson lyhyiden takia ei esimerkiksi kieliä voitu ottaa ohjelmaan.³⁴⁷

Äidinkielen opetus sisälsi kielioppia ja kirjallisuutta sekä kirjallista ja suullista esitystä. Matematiikassa opetettiin aritmetiikan tavallisimmat laskutoimitukset, algebrasta kirjainlaskun perusteet sekä mittausopista yleisimpien viivo-

³⁴⁴ Eversti Eero Eräsaari kirjeessään (kanta-aliupseerikoulutuksen uudistamisesta) ja Simola (1991) 74; ks. Koivisto (1992) 117.

³⁴⁵ Simola (1991) 75; ks. Koivisto (1992) 117-118.

³⁴⁶ Simola (1991) 76-80 ja liite12; ks. Koivisto (1992) 118.

³⁴⁷ Ev. Eräsaari kirjeessään; ks. Koivisto (1992) 119.

jen, pintojen ja tilavuuksien määrittämisessä tarvittavat kaavat pohjaksi sotatekniikan ja aselajikoulutuksen opetukselle.

Toisen jakson tarkoituksena oli antaa kaikkien puolustushaarojen ja aselajien aliupseerien yhteinen pohjakoulutus opetusaliupseerin yleisiä tehtäviä varten. Aineiden tuntimäärät vaihtelivat samaan tapaan kuin aikaisemmin. Tätä opintokokonaisuutta vastasi ennen 26. kurssia pidetyillä kursseilla I jakso.

TAULUKKO 13 Aliupseerikoulun pk:n II jakson opetussuunnitelma 1966 - 1973

Aliupseerien peruskurssi II jakso n:o/vuosi	26/1966	33/1973
- kansalaiskoulutus tunteja yhteensä	145	121
- äidinkieli		
- sotahistoria		
- yhteiskuntaoppi		
- sotilasmaantieto		
- johtamis- ja kouluttamistaito tunteja yhteensä	202	197
- taktiikka ja taistelukoulutus	138	151
- kiväärijoukkueen taistelun puitteissa		
- sotatekniikka tunteja yhteensä	132	156
- perusteet yksilö- ja jalkaväen raskaista aseista ja ampumakoulutuksesta		
- hallinto ja huolto tunteja yhteensä	45	48
- perusyksikön kannalta		
- joukko-osastopalvelus	40	66
- liikuntakoulutus	50	51
- varalla	18	8
tunteja yhteensä	770	798

Toiselle jaksolle tullessaan oppilailla oli joko keskikoulu käytynä tai hyväksytysti suoritettut peruskurssin I jakson opinnot niissä aineissa, joissa edellytettiin keskikoulun (peruskoulun yläasteen) opintoja.

Kaikille oli tarkoitus antaa II jaksosta alkaen puolustushaarojen ja aselajien aliupseerien yhteinen pohjakoulutus opetusaliupseerien yleisiä tehtäviä varten. Kansalaiskoulutus täydensi I jakson ja keskikoulun yleissivistävää opetusta eli äidinkieltä, sotahistoriaa, yhteiskuntaoppia ja sotilasmaantiedettä. Johtamis- ja kouluttamistaidon opetuksella annettiin oppilaille opetusaliupseerin perustiedot sekä johtamistaidon ja ihmistuntemuksen että varusmiesten kouluttamis- ja käsittelytaidon käytännöllinen alkuopetus. Taktiikka opetettiin kiväärijoukkueen taistelun edellyttämässä rajoissa ja sotatekniikka sisälsi perusopetuksen sekä yksilöaseiden että jalkaväen raskaiden aseiden käsittelyssä ja niiden ampuma-

koulutuksen. Hallintoon ja huoltoon tutustuttiin perusyksikön toiminnan näkökulmasta.³⁴⁸

Kolmannelle jaksolle oppilaat menivät aselajikouluihin. Kiväärilinjan ja kranaatinheitinlinjan oppilaat jäivät Lappeenrantaan. Kaikkien linjojen opetus kesti syyskauden. Seuraavassa ovat peruskurssien 26 ja 33 kiväärilinjan III jakson opetussuunnitelmat.³⁴⁹ Niistä ilmenee selkeästi se, miten vähäisiä muutokset koko tarkasteluvälillä enää olivat:

TAULUKKO 14 Aliupseerikoulun pk:n III jakson opetussuunnitelma 1966 - 1973

Aliupseerien pk III jakso n:o/v.	26/1966	33/1973	26/1966	33/1973
	kivääri linja		kranaatinheitinl.	
- johtamis- ja kouluttamistaito yht.	145	141	142	124
- käytännön harjoitukset (sis. ed.)	(134)	(134)		
- ase- ja ampumakoulutus				
- taistelukoulutus				
- alustukset				
- erotuomarikoulutus				
- taktiikka ja taistelukoulutus yht.	295	285	161	165
- jalkaväen taktiikan perusteet				
- yleinen taistelukoulutus				
- panssarintorjuntataistelukoulutus				
- kranaatinheitintaistelukoulutus				
- suojelukoulutus				
- sotaharjoitus				
- sotatekniikka yhteensä tunteja	160	160	297	298
- ase- ja ampumakoulutus				
- ampumaleiri				
- pioneerikoulutus				
- viestikoulutus				
- hallinto ja huolto	15	18	15	18
- liikuntakoulutus	40	38	40	38
- varalla	15	16	15	22
yhteensä	670	665	670	665

Kranaatinheitinlinjan opetussuunnitelmassa oli suuri osa samoja aineita kuin kiväärilinjalla. Merkittävin ero oli sotatekniikassa, jossa linjan aseoppia eli kranaatinheitinoppia oli 100 tuntia enemmän kuin vastaavasti jalkaväen koulutusta.

Koulutus oli sisällöltään edelleen hyvin käytännönläheistä. Kiväärilinjalla oli teoriaa vuonna 1967 (peruskurssi 26) noin kahdeksan prosenttia ja vuonna 1974 (peruskurssi 33) noin seitsemän prosenttia kokonaistuntimäärästä. Kranaatinheitinlinjalla oli teoriaa molemmilla kurssilla noin 13 prosenttia.³⁵⁰ Oppilaat olivat käytännössä suurimman osan maastoharjoituksissa.

³⁴⁸ Aliupseerien aseman kehittämistä tutkivan komitean mietintö (komiteanmietintö 1971: B 118) Helsinki 1971, s. 32 - 33; ks. Koivisto (1992) 121.

³⁴⁹ Simola (1991) liite 13; ks. Koivisto (1992) 121-122.

³⁵⁰ Simola (1991) liite 13; ks. Koivisto (1992) 124-125.

Kokonaistuntimäärä oli peruskurssilla 26 kansakoulun käyneille 1890 ja peruskurssilla 33 vastaavasti 1988 tuntia. Keskikoulun käyneille tunteja oli 1440 ja 1463. Todellisuudessa palvelustuntimäärät olivat jonkin verran suuremmat etenkin niillä kurssin linjoilla, joilla oli paljon käytännön harjoituksia maastossa, sillä esimerkiksi sota- ja leiriharjoituksissa oli työpäivän pituus usein kaksinkertainen verrattuna palvelukseen koululla. Tämä koskee koko aliupseerikoulutuksen historiaa ja myös muuta puolustusvoimien sotilaskoulutoimintaa. Kanta-aliupseerikoulutuksen kaikkien linjojen todellisten tuntimäärien selvittäminen ja keskinäinen vertailu olisi oma tutkimusaiheensa. Lisäksi voidaan todeta, että oppilasharjoitusten suunnitteluun, valmisteluun ja varauksiin sekä harjoitusten purkamiseen ja huoltoon käytetty aika otettiin suurimmaksi osaksi yleensä oppilaiden vapaa-ajasta.³⁵¹

3.4.2 Kanta-aliupseerioppilaana sodan jälkeen

Yhteiskunnan muutos näkyi myös puolustusvoimissa. Kanta-aliupseerien kursseilla se merkitsi sitä, että normaali työviikko sisälsi vain arkipäiviä. Vapaat lauantait tulivat oppilaille samaan aikaan kuin muillekin virkamiehille. Pääesikunnan antamien koulutuksen pysyväiskäskyjen perusteella oppilaat jo 1950-luvulla saivat kolme vuorokautta lomaa kuukautta kohti henkilökohtaisten asioiden hoitamista varten. Vapaiden lauantaiden ilmaannuttua työelämään tulivat käyttöön ns. kuukausivapaat, eli yksi arkipäivä (ei lauantai) kuukaudessa omien asioiden hoitoon. Viikonloput olivat vapaat. Nämä seikat vaikuttivat kurssikertomusten mukaan myönteisesti oppilaiden motivaatioon.³⁵²

Oppilaiden oikeudet ja velvollisuudet määriteltiin pääesikunnan antamilla ohjeilla ja koulun toimintaa ohjaavilla säännöillä.³⁵³ Esimerkiksi 1950-luvulla oli voimassa seuraavia periaatteita:

- oppilas on kanta-aliupseerioppilas ja esiintyy kuten kanta-aliupseeri
- pitää aina oppilaille vahvistettua virkapukua
- rinnastetaan kersanttiin oppilaan puvussa esiintyessään
- oppilaan tilapäisiä esimiehiä ovat: oppilasvääpeli jne.
- peruskurssin opettaja-aliupseerit ovat oppilaiden esimiehiä sotilasarvoon katsomatta
- peruskurssi: sotilaallisesti järjestetty sisäoppilaitos, noudatetaan yleisiä sisäjärjestysvaatimuksia
- päivärahat määräytyvät asetuksen ja virkaehtosopimuksen (VES) mukaan
- vapaata palveluksesta yhden kerran kuukaudessa
- iltalomat: keskiviikkoisin, lauantaisin ja sunnuntaisin, muina aikoina anomuksesta
- yksi aamu- tai iltapäivä viikossa itseopiskelua/asioiden hoitoa varten (ei lauantai)
- varsinaisen palveluksen ulkopuolella vapaa liikkumisoikeus varuskunnassa (Lappeenrannassa, aselajikouluissa ao. varuskunnassa)

³⁵¹ Simola (1991) liite 13; ks. Koivisto (1992) 124–125; tämän työn liitteessä 1 peruskurssien aselajilinjat, liitteessä 4 aselajikoulut, liitteessä 5 kurssien toteutuspaikat ja -ajat ja liitteessä 6 otoksittain opetustuntien kehittyminen.

³⁵² SARk T 21011 E/JvAuk F 1– 5, (kurssikertomukset 1945-1953)

³⁵³ SARk T 21011 E/KAuk F 11 (n:o 1231/Koul/5 d 3 10.10.1959)

Oppilaat vapautuivat pitämästä virkapukua vapaa-aikanaan samoihin aikoihin, kun varusmiesten vastaavat uudistukset puolustusvoimissa tehtiin. Seurauksena oli mm. se seikka, että iltalomiaan eri huvipaikoissa viettäneet oppilaat huomattavasti harvemmin joutuivat riitoihin paikkakuntalaisten kanssa. Sotilaspukupakon aikana aina silloin tällöin oli oppilaiden ja lappeenrantalaisten kanssa pieniä nahinoita.³⁵⁴

Koulun kantahenkilökunnan mukaan valtaosa oppilaista oli yritteliäitä ja opiskelusta kiinnostuneita. Tiiviin opiskelun takia heikoimmilla oli vaikeuksia pysyä opetuksen mukana. Ennen psykologisten valintatestien käyttöön ottoa opinnoissa heikosti menestyneet ja uralle sopimattomat karsittiin käytännössä kurssin aikana. Osa lähti omasta tahdostaan kurssilta. Kurssikertomuksista ilmenee, että opintonsa aloittaneista sai todistuksen I jakson jälkeen 91–93 prosenttia. Aselajijakson eli II jakson aikana keskeyttäneitä oli harvoin.³⁵⁵

Kurssilla olleiden oppilaiden mukaan kuri oli asiallista. Jos oppilaat hoitivat palveluksensa kunnolla, niin vaikeuksiin ei joutunut. Koulun henkilökunta antoi auliisti neuvoja ja ohjeita niitä tarvitseville. Kanta-aliupseerikoulun kante-lupäiväkirjoissa koko ajalta ei ollut ainuttakaan merkintää. Rangaistuspäiväkirjojen mukaan kurinpidollisia keinojakin silti jouduttiin käyttämään. Tavallisimmat syyt rangaistuksen määräämiseen olivat juopuneena esiintyminen sekä iltalomalta tai muulta lomalta myöhästyminen. Harvinaisempaa oli luvaton poissaolo palveluksesta. Myös kokeissa luntaamista esiintyi silloin tällöin. Rangaistuksia saaneita oli hyvin usein rangaistu jo aikaisemmin. Rangaistuskäytäntö ei näytä poikkeavalta, vaan oli johdonmukainen. Ensimmäisellä kerralla seuraamus oli lievä, toisella kerralla tuli jo tuntuvasti ja kolmannella kerralla tapauksesta riippuen oli jo vaara, että asianomainen joutui pois kurssilta. Tämä koski etenkin niitä tapauksia, joissa alkoholin liiallinen käyttö oli vahvasti tapahtumissa mukana. Myös henkilökunnalta edellytettiin ryhdikkyyttä. Kerran rangaistiin erästä kouluttajaa siitä, että tämä oli antanut armon käydä oikeudesta. Hän ei ollut ilmiantanut muuatta oppilasta, kun tämä myöhästyi iltalomalta.³⁵⁶

Seppo Siltalan, 1950-luvun oppilaan mukaan kurssilla oli hyviä ja huonojakin puolia, kuten oheisesta muistelmatekstistä ilmenee.

”Syksyllä 1956 olin jälleen sotaharjoitusleirillä Oripään kentällä kun sinne tuli ilmoitus, että minun olisi pitänyt olla jo alkaneella peruskurssin I-jaksolla Kanta-aliupseerikoulussa Lappeenrannassa. Asiasta ilmoittaminen kersantti-paralle oli vain unohtunut rykmentin esikunnalta. Nopea lentokuljetus Poriin ja seuraavana päivänä junalla Lappeenrantaan yli puolen vuoden kurssille. Kotiin jäi raskaana oleva vaimo pienen pojan kanssa.

...

Kurssi ei ollut mitenkään vaikea koulutuksellisesti mutta henkisesti se oli raskas kaukana Porissa olevan perheen takia. Täällä sain kuitenkin sellaisen sotilaallisen hiomisen, jonka myöhemminkin katson olleen monissa tehtävissä eduksi. Opettajat

³⁵⁴ Evl. Antti Maijanen mainitsi haastattelussa.

³⁵⁵ Evl. Antti Maijanen mainitsi haastattelussa ja kurssikertomukset.

³⁵⁶ Kapteeni evp. Esko Raami haastattelussa 23.5.1992 ja Sark. JvAuk:n ja KAuk:n rangaistuspäiväkirjat 1942-1958, T 21011.

olivat reiluja, rangaistuksia kyllä jaettiin mutta kyllä niitä ansaittiinkin. Majoitustuvat olivat suuret ja opiskelu niissä oli miltei mahdotonta.”³⁵⁷

Pekka Leimun väitöskirjassa Pennalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä ei mainita Kanta-aliupseerikoulua tai sen edeltäjiä. Leimun mukaan pennalismia eli simputusta esiintyi tietyissä joukko-osastoissa, eniten ratsuväen ja kenttätykistön piirissä.³⁵⁸ Aselajikouluissa ja kanta-aliupseerikoulussa ei edelleenkään ollut kahta eri peruskurssi-ikäluokkaa samaan aikaan koulutuksessa, joten pennalismille otollista tilannetta ei päässyt siten syntymään.³⁵⁹ Vasta vuodesta 1966 alkaen I jakson oppilaat ja edellisen kurssin jalkaväkijän III jakson eli aselajijakson oppilaat olivat yhtä aikaa kanta-aliupseerikoulun oppilaina. Valtaosa aselajijakson jalkaväkijöiden koulutusajasta oli käytännön harjoituksia, joten seuraavan kurssin oppilaiden kanssa ei ollut juurikaan kohtaamisia. Tuonaikaisesta mahdollisesta toverisorrosta ei mitään mainintoja ole tämän kirjoittajan tietoon tullut.

Peruskurssit pidettiin samaan tapaan kuin ennen sotia. Päiväohjelmat laadittiin etukäteen tunnin tarkkuudella. Tulopäivä poikkesi luonnollisesti muusta ohjelmasta. Ennen autoistumisen kautta pitkät matkat kuljettiin junilla tai linja-autoilla. Ensimmäisen 15.6.1945 alkaneen sodanjälkeisen kurssin tulopäivän ohjelmaan kuului aluksi oppilaiden vastaanotto junilta. Tehtäviin määrätty koulun kanta-aliupseerit olivat hevosten ja kuormakärryjen kanssa edellisestä illasta alkaen junilla saapuvia oppilaita vastassa. Ensimmäinen päivä kului järjestelyissä, jotka osittain jatkuivat muutaman päivän. Kurssin ensimmäinen varsinainen palvelusasia oli oppilaiden jako joukkueisiin sekä sen jälkeen varusteiden jako ja heti sotienkin jälkeen yleinen sotilastapahtuma, patjapussien täyttö oljilla. Kurssin alkamistoimet eivät poikenneet oikeastaan mitenkään minkä tahansa sotilasryhmän tulosta johonkin Suomen varuskunnista.³⁶⁰

Oppilaiden saapumispäivän järjestelyt muuttuivat vuosien kuluessa vain vähän. Hevosten poistuttua junilla oltiin vastassa autoilla tai traktoreilla, ja patjoihin pantiin olkien tilalle muut täytteet. Kanta-aliupseerivaiheen aikana autoistuminen ei vielä ollut syrjäyttänyt oppilaiden kyytivälineenä yleisiä kulkuneuvoja, paitsi aivan viimeisinä vuosina.

Varsinainen opetus alkoi tuloa seuraavana arkipäivänä. Oppilaan päivän kulku noudatteli vakiintuneita sotilastapoja. Herätys oli aamukuudelta. Viiden minuutin kuluttua seurasi ulkosalla pidetty aamuvoimistelu. Kesäisin sen tilalla oli uinti. Myöhemmin nämä toimet muuttuivat aamulenkiksi, joka vuosien kuluessa vaihtui juoksusta kävelyksi. Lenkin jälkeen oli vuorossa peseytyminen ja ruokailu. Oppilaiden oli osallistuttava kaikkiin palvelusvelvollisuudella, ts. tilaisuudet olivat pakollisia.³⁶¹

³⁵⁷ SKS, ATO-upseerit, kapt. evp. Seppo Siltala. Hän toimi myös Aliupseeriliiton puheenjohtajana vuosina 1971-1974.

³⁵⁸ Leimu, (1985) passim.

³⁵⁹ Kenraali Gustav Hägglund mainitsee muistelmissaan (sivuilla 40-41) kadettiajaltaan simputuksesta, jota hän pitää kielteisenä ilmiönä sotilaskoulutuksessa.

³⁶⁰ SArk JvAuk:n päiväpalveluohjelmat (esim. 15.6.1945) Db II 1 1945-1946, T 21011.

³⁶¹ SArk JvAuk:n viikko-ohjelmat (esim. 9.10.1954) Db II 3 1954-1958, T 21011; ks. kirjeistö F-sarja, T 21011.

Päivittäiseen opiskeluun ryhdyttiin kello 8.00. Oppituntien pituudeksi oli vuosien aikana kiteytynyt 50 minuuttia ja taukojen 10 minuuttia. Aamupäivän palvelus päättyi klo 11.00, jolloin oli ruokailu. Iltapäivän palvelus alkoi kello 13.00. Tunnit päättyivät kello 17.00, minkä jälkeen oli päivällinen. Sen jälkeen oppilailla oli vapaata, ellei heitä ollut määrätty johonkin erityiseen tehtävään, kuten päivystäjäksi tai vartiotehtäviin. Päivän viimeinen palvelus oli iltahartaus, jonka piti tavallisesti joku oppilaista päivystäjän valvonnassa. Iltahartaus oli sodan jälkeen aluksi joka päivä, mutta myöhemmin käytäntö vähitellen muuttui niin, että tilaisuuksia oli harvemmin ja ne piti tavallisesti varuskunnan sotilaspappi. Hiljaisuus alkoi kello 22.00. Lauantai oli alkuvuosina työpäivä. Aamupäivällä oli kurssiohjelman mukaista palvelusta ja iltapäivä käytettiin tavannomaiseen huoltopalvelukseen ja saunomiseen. Myös sunnuntaisin saattoi olla palvelusta. Herätys oli sentään tuntia myöhemmin. Viisipäiväiseen työviikkoon siirtyminen toi muutoksen myös sotakouluihin, jolloin työviikko päättyi perjantaina tuntien jälkeen. Yhteiskunnallinen muutos yksilön vapautta korostavine seikkoineen vaikutti kaikissa sotakouluissa siihen suuntaan, että itse pääasia eli opiskelu korostui. Viikonloppuisin koululle jääneet pitkämatkalaiset saivat käyttää aikansa melko vapaasti. Vain ruokailu oli palvelusta.³⁶²

Oppilaiden päivän kulkua valaisee hyvin peruskurssi 2:n³⁶³ päiväohjelma 20.9.1946:

Klo	Palveluksen laatu	Palvelus- paikka	Valvoja
6.00	Herätys	tuvat	Päivystäjä
6.05	Aamujuoksu	piha	-"
6.30	Aamutee	ruokala	-"
8.00- 11.00	H. Joukkueen tst. koulutus: Kk. joukkueen ryhmittymis- muodot, siirtyminen sulj. järj. avotuntumalle ja päinvastoin, eteneminen ryhmittyneenä erilaisessa maastossa	Leiri- kenttä: I ja II J Leiri- kenttä- Huhtiniemi: III ja IV J	Joukkueen johtaja apulai- sineen
11.30	Ruokailu	Ruokala	Päivystäjä
13-14	H Pst.oppi: Sama kuin ed.pnä	Kenttä I, II J	
14-15	H -"	-"	
13-14	O Viestioppi: puhelinviat	III,IV J	
13-14	O Viestioppi: puhelinviat	Oppisali 3 III, IV J	Luutn. Kiira
14-15	O -"	-"- 2	-"

³⁶² Haastattelut: kapt evp. Aatos ja kapt Niemi.

³⁶³ Lappeenrannassa sijaitsevassa Jalkaväen Aliupseerikoulussa, Koivisto, 1993, 129-130. Oheisen päiväohjelman lyhenteistä: H = harjoitus, O = oppitunti, I-IV = joukkueet, pst = panssarintorjunta, opp = kurssin oppilas, päivystäjä = koulutuksessa olevan kurssin päivystäjä, joku oppilaista vuoroluettelon mukaan.

15-17	Pioneeriopin kirjallinen koe	Oppisalit	Majuri Kaski
15.00	Puhuttelu henkilökunnalle suunnistamiskilpailujen johdosta	Toimisto	Luutn. Niskanen
17.30	Ruokailu	Ruokala	Päivystäjä
18-20	Asepuhdistus ja -tarkastus	Tuvat	Joukkueen joht. ja apulaiset
21.45	Iltahartaus	Käytävä	Päivystäjä
22.00	Hiljaisuus	Tuvat	-"
	Päiv. aliupseeri: opp.	Kopra, A.	
	Päiv. apulaiset: -"	Keinänen, M.	
		-"	Teittinen, J.
	Tallivartio: -"	Siivonen, A.	
		-"	Bister, E.

Päivystäjä: Opp. Huuskonen, V.

Päiv. ups: Vänr. Hätönen

Komppanian päällikkö

Majuri T. L. Marttinen

Päiväohjelman rakenne oli vuosikymmenten aikana vakiintunut. Siitä selviää, että ohjelmaa noudattaneita joukkueita oli neljä. Harjoitukset ja oppitunnit pidettiin kahdessa osassa. Tällä keinolla saatiin ryhmien koot sopiviksi opetuksen kannalta. Illalla olevan asehuollon syynä oli aamupäivällä pidetty taistelukulutuksen harjoitus. Sotia edeltävään aikaan verrattuna päiväohjelma oli laadittu yksityiskohdiltaan tarkemmaksi.

Käytännön opetus ei periaatteessa poikennut Markovillan tai Hämeenlinnan aikaisista toimintatavoista. Esimerkiksi oppituntien ja harjoitusten pitämiseen liittyvät seikat opetettiin ensin näyteoppitunneilla ja harjoituksissa aivan samoin kuin ennen. Erona entiseen voidaan pitää sitä, että ohjesääntötilanteen paraneminen ja yleinen sivistystason nousu edellyttivät entistä huolellisempaa paneutumista aiheisiin. Tämä ei koskenut yksinomaan oppilaita vaan myös kouluttajia sotilasarvoon katsomatta. Etenkin koulun henkilökuntaan kuuluvat kanta-aliupseerit tunsivat sisimmässään, että heidän tuli olla kannustavina esimerkkeinä koulutuksessa oleville nuoremmille ja kriittisille virkaveljilleen, joten oma koulutusala oli hallittava eikä minkäänlaisiin lipsahduksiin ollut varaa, sillä palaute tuli välittömästi.³⁶⁴

Opetuksen muuttumisen taustalla oli ohjesääntöjen ja opetusmenetelmien uudistaminen, joka perustui puolustusvoimissa aloitettuun koulutuksen systemaattiseen kehittämistoimintaan.

Sotien jälkeen oppilaskunta toimi vakiintuneen kaavan mukaan. Oppilaskunnan perustavassa kokouksessa, joka pidettiin kahden viikon kuluessa kurssin alkamisesta, valittiin puheenjohtaja ja sopiva määrä hallituksen jäseniä. Oppilaskunnan hallitus perusti järjestäytymiskokouksessaan erilaisia toimikuntia

³⁶⁴ Haastattelussa mainitsivat evl Antti Maijanen, kapteeni Mauri Takala ja kapt evp. Olavi Aatos.

ja valitsi kullekin puheenjohtajan sekä tarvittavan määrän jäseniä. Vuosien aikana oli muunkinlaisia menettelytapoja. Esimerkiksi vuonna 1950 yleinen kokous valitsi puheenjohtajan ja hallituksen jäsenten lisäksi eri toimikuntien puheenjohtajat. Nämä kuuluivat hallitukseen eli johtokuntaan, mitä nimitystä myös käytettiin. Toimikuntien jäsenet sen sijaan valittiin johtokunnan järjestäytymiskokouksessa. Vuosien varrella eri tehtäviä hoitaneiden oppilaiden "virkanimitykset" muuttuivat tehtävien sisällön silti pysyessä ennallaan. Mainittakoon, että toimiupseerikoulutuksen korvattua kanta-aliupseerikoulutuksen oppilaskunnan rutiinit eivät paljoa muuttuneet.³⁶⁵

Oppilaskuntien aikaansaannokset riippuivat suuresti hallitusten tehokkuudesta. Historian kannalta merkittävin saavutus oli kurssijulkaisun toimitaminen ja painattaminen. Sen sivuilla elää kurssin henkinen ilmapiiri. Tosin kaikilta kurseilta ei ole jäänyt kurssijulkaisua muistoksi tuleville polville tai tutkijoille. Kurssijulkaisun tekemisessä oli eittämättä suuri työ, ja siihen osallistuminen varmasti näkyi asianomaisten kurssinumeroissa. Julkaisun kustantamiseen tarvittavat varat kerättiin sekä oppilailta että myymällä ilmoituksia pääasiassa liikeyrityksille. Vuosien varrella tämä toiminta kattoi miltei koko maan. Ilmoittajien motiivit aivan ilmeisesti olivat suopeat maanpuolustusväkeä kohtaan, sillä yritysten myyntiä ilmoitukset tuskin lisäsivät.³⁶⁶

Yhdistävänä lenkinä edellisiin oppilaskuntiin toimivat kuraattorit, jotka sääntöjen mukaan oppilaskunta valitsi koulun upseerien joukosta. Sääntömuutoksen jälkeen vuodesta 1958 kuraattorin ja varakuraattorit määräsi koulun johtaja. Kuraattoreilla oli painava osuutensa oppilaskunnan toiminnassa. Kuraattorilla ja varakuraattoreilla oli oma toimintaohje, jonka perusteella oppilaskunnan toimialue jaettiin sopiviin lohkoihin. Kullakin kuraattoreista oli lohkonsa, jota he valvoivat. He toimivat yleensä tehtävässään muutaman kurssin ajan, joten jatkuvuus oli merkittävästi heidän varassaan. Oppilaskunnan järjestäytymiskokouksen yhteydessä kuraattori esitteli aikaisempien oppilaskuntien toimintaa ja menettelytapoja sekä antoi ohjeensa toimintalinjoista. Käytännössä asia hoidettiin kirjallisen pysyväsäilyntoimintatoimintaohjeen perusteella.³⁶⁷

Oppilaskunnan toimintamuodot määriteltiin säännöissä, joista vanhimmat säilyneet ovat vuodelta 1944. Sääntöjä on vuosien mittaan muutettu vastaamaan kehityksen kulkua. Oppilaskuntaan kuuluttiin alkuvuosina "palvelusvelvollisuudella" eli jäsenyys oli pakollista siihen liittyvine velvollisuuksineen.³⁶⁸

Sääntöjen mukaan (v. 1954) oppilaskunnan tarkoituksena oli "kehittää ja ylläpitää jäsenissään sotapalveluksen vaatimuksia ja henkeä vastaavaa toveruutta, yhteenkuuluvaisuutta ja oikeata isänmaallista sotilashenkeä, edistää jäseniensä yleistä ja sotilaallista kehitystä, antaa jäsenilleen tilaisuus mieluisaan ja hyödylliseen ajanviettoon ja keskinäiseen kanssakäymiseen".³⁶⁹

³⁶⁵ Päälystöpiston oppilaskunnan (POK) arkisto, johtokunnan pöytäkirjat v. 1950, 1954-1965.

³⁶⁶ POK:n arkisto ja kurssijulkaisut. Kurssijulkaisuissa on lyhyesti kerrottu kunkin oppilaskunnan saavutukset.

³⁶⁷ Kapt. Jorma Niemen haastattelu ja oppilaskunnan arkiston kirjeistö, jossa on mm. luonnoksia ja toimintaohjeita seuraaville kurseille.

³⁶⁸ POK, kirjeistö.

³⁶⁹ POK, sääntökokoelma.

Kaikki oppilaskunnan tekemät päätökset hyväksyi koulun johtaja. Mikäli hän ei päätettyjä asioita hyväksynyt, ne jouduttiin ottamaan uudelleen esille. Palauttaminen toistuvaan käsittelyyn oli kuitenkin harvinaista: vain kerran koulun johtaja kumosi oppilaiden tekemän päätöksen, kun enemmistö ei jostain syystä halunnut pitää kurssin päättäjaisjuhlaa perinteiseen tapaan vaan aikoi tyytyä kahvitilaisuuteen. Asia tuli päiväjärjestykseen uuden kokouksen jälkeen, ja kurssin päättäjäiset pidettiin alkuperäisen suunnitelman mukaan.³⁷⁰

Oppilaskunnan talouden hoito oli tilinpidollisesti järjestetty kurseittain. Tilinpäätös tehtiin aina kurssien päättyessä ja "oppilaskunnan laillisesti purkautuessa", kuten pöytäkirjoissa todetaan. Tilintarkastajat valittiin koulun asiantuntevasta henkilökunnasta. Välillä heitä oli sekä oppilaista että henkilökunnasta. Varat kerättiin sekä jäsenmaksuina että myymällä ilmoituksia kurssijulkaisuun.

Kahvion perustamisen jälkeen myös oppilaskunta sai stipendirahaston ohella tuloja sen tuotosta. Käytännössä ne menivät vakiintuneisiin kuluihin. Kurssijulkaisun rahoitus tuotti yleensä runsaasti päänvaivaa. Jos ilmoitusmyynti oli tehotonta, eivätkä muutkaan tulot riittäneet, julkaisun kustannusten peittämiseen oli kerättävä lisää varoja oppilailta.³⁷¹

Toimikuntien työ oli oppilaskunnassa sangen keskeistä. Alkuaikoina valittiin urheilu-, huvi- ja kurinpitotoimikunnat. Myös taloudenhoitajan ja sihteerin valinta kuului asiaan. Urheilutoimikunta huolehti oppilaiden joukkueen lähettämistä muun muassa Aliupseeriliiton ja sen seuraajien kilpailuihin ja vastasi eri tahoilta tullessiin urheilullisiin haasteisiin, järjesti erilaisia kilpailuja hiihdosta nyrkkeilyyn sekä joukkueiden välisiä pallopelejä. Tunnettu haastekilpailu oli Reserviupseerikoulun oppilaskunnan järjestämä Isoympyrän viesti Haminassa. Mainittuun tapahtumaan osallistuivat kutsuttuina joukkueet lähes kaikista Suomen sotakouluista.³⁷²

Huvitoimikunnan tehtäviin kuuluivat illanviettojen ja kurssijuhlien järjestäminen. Näihin tilaisuuksiin piti myös järjestää ohjelmaa. Tässä suhteessa oppilaat ovat aina olleet hyvin omavaraisia. Heillä oli usein oma orkesteri, jonka palveluksia annettiin muillekin. Oppilasorkesterissa oli osaavia muusikkoja, sillä oppilaina oli myös sotilassoittajia, jotka olivat olleet jo vuosia soitto-oppilaina puolustusvoimien soittokunnissa. Illanviettotoimintaa harrastettiin silloin tällöin emäntäkoulun ja sairaanhoito-oppilaitoksen oppilaskuntien sekä Lappeenrannan eri oppilaitosten ns. yhteistyöelimen välityksellä.³⁷³

Hengellisen toimikunnan järjestämien tilaisuuksien määrä alkoi lisääntyä 1970-luvulla. Kuten kaikessa muussakin, myös tällä alueella asiasta kiinnostuneiden toimikunnan jäsenten oma innostus näyttää olleen elvyttävänä tekijänä. Ohjelmassa olivat iltahartauksien pitäminen sekä hengelliset tilaisuudet Lappeenrannan eri kirkkoissa ja omalla koululla. Muun muassa vanhan kasarmialueen vieressä sijaitsevassa Lappeenrannan ortodoksisessa kirkossa pidettiin tilaisuuksia.³⁷⁴

³⁷⁰ POK, Kirjeistö, johtokunnan pöytäkirjat ja sääntökokoelma.

³⁷¹ POK, kirjeistö, (toimintakertomukset, kurssijulkaisut).

³⁷² POK, kirjeistö, (toimintakertomukset, kurssijulkaisut).

³⁷³ POK, kirjeistö, (toimintakertomukset, kurssijulkaisut).

³⁷⁴ POK, kirjeistö, (toimintakertomukset, kurssijulkaisut).

Kadettikoulun oppilaskunnan edustajat vierailivat Aliupseerikoululla usean vuosikymmenen aikana. Ohjelmaan kuuluivat tutustumiset eri kohteisiin ja esittelyt sekä kilpailut ja illanvietto. Aliupseerikoulun oppilaskunnan edustajat tekivät vastaavanlaisia vierailuja kadettikoululle. Vuosittaiset vierailut ovat eittämättä olleet hyödyksi molemmille osapuolille. Vastaavaa yhteydenpitoa Reserviupseerikoulun oppilaskunnan kanssa yrityksistä huolimatta ei saatu aikaan. Yhteydet sinne ovat käytännössä jääneet Isonympyrän viestin varaan.³⁷⁵

Oppilaskunnan ohjelmistoon kuuluivat myös tutustumisretket lähiseutujen nähtävyyksiin, tehtaisiin ja eri alojen laitoksiin sekä muihinkin kohteisiin. Niistä laivaristeilyt Saimaalle olivat suosituimpia. Kurssijuhlat, aina ohjelmalliset, pidettiin tavallisesti paikkakunnalla sijaitsevassa ravitsemusliikkeessä ja joskus myös Suur-Saimaan laivaristeilyinä.³⁷⁶

Kurinpitotoimikunta huolehti oppilaskunnan sisäisen kurin ylläpidosta. Kurinpito-ongelmat liittyivät suurimmaksi osaksi liiallisen alkoholin käytön vuoksi ilmenneisiin järjestyshäiriöihin ja kahnauksiin niin oppilaiden kuin ulkopuolistenkin kesken. Tällaisessa tapauksessa syylliseksi havaittu saattoi joutua toimikunnan nuhdeltavaksi. Toistuvasti sopimattomaan käyttäytymiseen syyllistyttyessä asia saatettiin antaa koulun johdon tietoon. Kurinpitotoimikunnan tarvitsi puuttua harvoin oppilaiden tekemisiin. Nuhtelumerkintöjä on kirjattu vain joiltain kursseilta. Epärehellisyys ja vilppi olivat oppilaiden keskinäisessä toiminnassa hyvin harvinaisia, vaikka eivät aivan tuntemattomia.³⁷⁷

Oppilaskunta järjesti myös erilaisia harrastuskursseja, kuten laskuvarjohyppy- ja tanssikursseja harrastuspiirityyppisten lisäksi. Näihin kuuluivat mm. eri oppiaineiden vapaaehtoinen tukiopeetus ja eri urheilulajien kurssit. Alkuvuosina suosituin oli matematiikka. Laskuvarjohyppykursseja pidettiin usean vuoden aikana. Erään tanssikurssin järjestämisessä oli kaikesta päättäen ongelmia, sillä kaksi oppilasta määrättiin "houkuttelemaan tyttöjä daameiksi" kurssille. Ilmeisesti he eivät oikein onnistuneet, sillä kurssi jouduttiin lakkauttamaan suunniteltua aikaisemmin.³⁷⁸

Sodan jälkeen oli useilla sotilaskerhoilla nk. kummilapsia. Heille annettiin vuosittain avustusta joko rahana tai vaatteina tms. Koulun oppilaskunnalla oli kaksi kummilasta, joita kunkin kurssin varoista avustettiin siihen saakka, kunnes he täyttivät 16 vuotta. Kummilapset kutsuttiin muun muassa myös koulun joulujuhliin.³⁷⁹

Oppilaskunta piti yhteyttä myös oman alan ammattiliittoon. Aliupseeriliiton edustaja, tavallisesti puheenjohtaja, oli lähes aina läsnä kurssien päättäjäisissä. Tervehdyspuheessaan hän toivotti uudet miehet tervetulleiksi alalle. Liitosta kävi tarvittaessa edustaja pitämässä tiedotustilaisuuksia ajankohtaisista asioista. Oppilaiden keskuudessa liikehdintää aiheuttivat joskus muun muassa kurssimatkojen maksamiseen liittyvät seikat. Asiat hoidettiin yhteistyössä liiton

³⁷⁵ POK, kirjeistö, kurssijulkaisut.

³⁷⁶ POK, kurssijulkaisut.

³⁷⁷ POK, johtokunnan pöytäkirjat.

³⁷⁸ POK, johtokunnan pöytäkirjat.

³⁷⁹ POK, johtokunnan pöytäkirjat. Tällä toiminnalla oli esikuva aliupseeriyhdistysten sosiaalisessa toiminnassa.

kanssa. Toimiupseerikoulutukseen ja uuteen päällystöjärjestelmään siirtyminen 1970-luvun alkupuolella erityisesti kiinnosti oppilaskuntaa.³⁸⁰

Koulun kanta-aliupseerit perustivat vuonna 1946 oman kerhon. Toimitilojen löydyttyä avattiin kahvio, jonka palveluksia koulun henkilökunta sekä oppilaat käyttivät. Kahvion tuotosta annettiin osa myös oppilaskunnalle. Vuonna 1955 Lappeenrannan varuskunnan kolme eri aliupseerikerhoa yhdistyivät, jolloin muut kerhoravintolat, paitsi Rakuunamäellä sijaitseva, lakkautettiin. Kahviotoiminta koululla jatkui aliupseerien pitämänä aina vuoteen 1962 asti. Silloin koulun johtaja puuttui asiaan ja määräsi uuden käytännön. Sen mukaan 1.9.1962 alkaen kahviota saisi pitää kahviotoimikunta, johon kuului edustajia upseerikerhosta, kanta-aliupseerikerhosta ja oppilaskunnasta. Voitto jaettiin siten, että upseerikerho ja aliupseerikerho saivat molemmat 45 prosenttia. Oppilaskunnalle jäi loput 10 prosenttia. Tuoton jakamista tarkistettiin uudelleen muutaman vuoden kuluttua. Neljänneksi osakkaaksi tuli koulun stipendiraasto. Osuudet jakautuivat seuraavasti: upseerikerho, aliupseerikerho ja oppilaskunta saivat kukin 20 prosenttia. Stipendiraastolle jäi loput 40 prosenttia.³⁸¹

Kurssijulkaisujen painattamisesta tehtiin tarjouspyynnöt. Työn sai normaalisti edullisimman tarjouksen tehnyt kirjapaino. Julkaisuja painettiin Mikkeä ja Seinäjokea myöten, mihin asianhoitajien oli matkustettava muutaman keran. Kurssijulkaisujen sisältö noudatteli perinteisiä muotoja tervehdyksineen, kehotuksineen ja kurssikommenteineen. Niihin sisältyi kurssikohtainen kuvalinen oppilasmatrikkeli, jossa oli huumoripitoinen kommentti asianomaisen oppilaan jostakin erityispiirteestä.³⁸²

Kurssijulkaisun ohella oli muitakin perinnekäytäntöjä. Niitä olivat mm. kurssikohtainen urheiluasua, kurssipaita, kurssisormus ja kurssipuukko. Niitä hankittiin silloin tällöin jollekin kurssille.³⁸³

Oppilaskunta halusi vuosien varrella osoittaa tunnustusta ja kiitosta oppilaiden hyväksi tehdystä työstä. Ne annettiin alkuvuosina ja myöhemminkin kurssijulkaisussa tai ostamalla ja luovuttamalla jokin sopiva lahjaesine muistoksi asianomaiselle ja kutsumalla kunniajäseniä, joiden nimet kirjattiin pöytäkirjoihin.³⁸⁴

"Täysivaltaiseksi oppilaaksi" päästiin vasta perinneyön jälkeen. Sen menot ovat vuosien varrella vaihdelleet. Aikaisemmin perinneyön menot alkoivat vähän ennen puoltayötä. Perinnehenkilöiden väpeli Rothin ja kersantti Spoofin komennossa edettiin tarkan kaavan mukaan. Kohokohtana oli katkeran kalkin juominen. Tarkimmin varjeltuja salaisuuksia oli katkeran kalkin koostumus. Kun puheet oli pidetty ja kalkki juotu, järjestettiin ruokalaan perinneyön kahveille.³⁸⁵

³⁸⁰ POK, johtokunnan pöytäkirjat ja kapt Jorma Niemi haastattelussa 13.6.1992.

³⁸¹ POK, tilikirjat ja kapt Jorma Niemi haastattelussa 13.6.1992 ja muistio 14.7.1992 ja sotmest evp. Aarre Kari haastattelussa 24.8.1992 ja A. Karin muistio 8.8.1992.

³⁸² POK:n kurssijulkaisut.

³⁸³ POK, kirjeistö.

³⁸⁴ POK, johtokunnan pöytäkirjat.

³⁸⁵ POK, pöytäkirjat ja kapt Jorma Niemen haastattelu 13.6.1992. Perinneyön "isä" oli (everstiluutnantti Maijasen mukaan) eversti Eero Eräsaari, joka laati käsikirjoituksen. Perinneyön viettäminen alkoi Eräsaaren tultua koulun johtajaksi. Sen menot muistut-

Perinteiden vaalimisessa olivat tärkeitä henkilöitä vääpeli Roth ja kersantti Spoof, joiden samannimiset esikuvat olivat Suomen sodan ajoilta. He esiintyivät aikoinaan eläneiden esikuviansa mallisissa asuissa. Perinnehenkilöiden aseistuksen hankkimisessa oli aikanaan suuria vaikeuksia. Viimein saatiin ostetuksi piilukko mallia 1811 Spoofille ja ratsuväen sapeli Rothille, joten perinnehenkilöiden ei enää tarvinnut esiintyä aseistautumattomina. Ennen kuin aseet löytyivät, tarvittiin runsaasti vaivaa ja sanomalehti-ilmoittelua.³⁸⁶

Oppilaiden kannalta oli ensiarvoisen tärkeää se, millaiseksi kurssin keskinäinen henki muodostui. Oppilaskunnan tehtävänä oli ylläpitää sitä. Yleensä sisäinen henki parani kurssin loppua kohti. Sen välittämisessä seuraavalle kurssille olivat kuraattorit hyvin tärkeässä asemassa. Hengen siirtymistä auttoi suuresti myös se, että oppilaskunnan arkistosta pidettiin huolta. Silloin lyhyenkin asiaan perehtymisen jälkeen oli mahdollista luoda kuva aikaisempien kurssien toiminnasta uuden sisään tulleen kurssin ohjenuoraksi. Niin kuin arkistot yleensä ovat kansakunnan muisti ja sivistyksen yksi tärkeä tukipilari, oli oppilaskunnan arkisto oppilaskunnan muisti vuosien kuluessa ja oppilaspolvien vaihtuessa. Arkiston kätköissä ja kurssijulkaisuissa elää ja säilyy oppilaiden henki.

Eri peruskurssien oppilaskunnat olivat toiminnassa ainoastaan oman kurssinsa yhteisjaksoilla Lappeenrannassa. Aselajijaksojen oppilasvahvuudet olivat liian pienet hyvin toimivaa oppilaskuntatoimintaa ajatellen. Tilanne erosi kadettioppilaskunnasta, johon kadetit kuuluivat pitemmän ajan.

3.4.3 Oppilaiden rekrytointi sotien jälkeen

Jatkosodan jälkeen palvelukseen jääneet kanta-aliupseerit jakautuivat neljään ryhmään: 1.) sotien aikana upseereiksi ylennetyt kanta-aliupseerit, jotka jäivät palvelukseen nimitettyinä aliupseerin virkoihin (toimiin), 2.) ennen sotia Taistelukoulun kanta-aliupseerikurssin tai vastaavan muissa sotakouluissa suorittaneisiin, jotka jatkoivat palvelustaan kanta-aliupseereina, 3.) sotien aikana kanta-aliupseerikursseilla koulutetut kanta-aliupseerit ja 4.) välirauhan aikana palvelukseen otetut ja muut kanta-aliupseerit, jotka eivät olleet peruskurssia käyneet.³⁸⁷

Ensimmäisille kursseille rekrytoiminen kohdistui käytännössä sellaisiin henkilöihin, jotka olivat rauhan aikana ennen sotia tulleet kanta-aliupseereiksi, mutta eivät olleet peruskurssia käyneet sekä niihin, jotka olivat tulleen palvelukseen talvisodan alkamisen jälkeen ja sellaisiin, joiden kurssit sodan vaikutuksesta olivat keskeytyneet niin paljon, ettei kurssitodistusta katsottu voitavan

---

tivat suuresti vastaavaa kadettikoululla ollutta käytäntöä. Tarkoituksena oli lisätä oppilaiden yhteenkuuluvaisuuden tunnetta "vihkimällä" heidät "katkeran kalkin" myötävaikutuksella "täysivaltaisiksi" oppilaiksi. Pekka Leimun mukaan tämän tapainen toiminta kuuluu initiaatiomenoihin. Tässä yhteydessä pennalismista ei voida puhua siksikään, että perinneyö oli jo tulopäivää seuranneena yönä, joten mitään initiaatioon johtavaa pennalismia ei voinut esiintyä.

³⁸⁶ POK, pöytäkirjojen mukaan aseistus saatiin hankittua 1970-luvun alkupuolella ostamalla aseet yksityishenkilöiltä.

³⁸⁷ Simola (2004) 98.

antaa. Joukko-osastojen komentajat komensivat kiintiöiden mukaisesti kurseille edellä mainittujen joukosta valitut kanta-aliupseerit. Ensimmäisten kurssien oppilaista oli pääosa juuri edellä mainittuja ja kurssit räätälöitiin sen mukaisiksi ottamalla huomioon aikaisempi palveluksessa saatu palveluskokemus. Tämä järjestely oli poikkeusolojen seurausta, mutta myös perusteltua. Näin menetellen voitiin toisaalta myös lieventää Liittoutuneiden valvontakomission vaikutusta koulutukseen puuttumisessa.

Muuten kanta-aliupseerien uralle tulo tapahtui sodan jälkeen entiseen tapaan hakeutumalla joukko-osastoihin palvelukseen. Komentajat valitsivat haki-joista alalle sopivat. Tulokkaat otettiin aluksi aliupseerin toimeen sotilasalivirkamiehenä ja myöhemmin vuosina suoraan väliaikaiseen palvelukseen. Joukko-osastopalvelun jälkeen oli vuorossa komentaminen peruskurssille. Sodan jälkeen sotilaskoulutuksessa uutena asiana alettiin korostaa sotilaspsykologian merkitystä valittaessa oppilaita kursseille.³⁸⁸

Sotilaspsykologisen valintatoiminnan juuret länsimaissa löytyvät Saksasta, Englannista, Ranskasta, Italiasta ja Yhdysvalloista ensimmäisen maailmansodan ajoilta, mutta toiminta laajeni olennaisesti vasta toisen maailmansodan vuosina Englannissa ja erityisesti Yhdysvalloissa. Suomen puolustusvoimissa sotilaspsykologinen henkilövalintatoiminta virisi vuona 1948, kun lentäjien ja eräiden erikoisryhmien testaukset aloitettiin.³⁸⁹ Seuraavien vuosien kuluessa testaukset vähitellen laajentuivat ja myös kehittyivät. Säännöllinen ns. peruskoe alettiin pitää kaikille varusmiehille vuodesta 1955 palveluksen alkuvaiheessa. Sen avulla määriteltiin ns. P-arvo, joka merkittiin asianomaisten kantakorttiin. Tällä testillä oli merkitystä siinä mielessä, että heikon P-arvon saaneet eivät tulleet kysymykseen valittaessa oppilaita reservialiupseerikouluihin tai koulutettaviksi vaativiin miehistötehtäviin.³⁹⁰

Suurin osa käytössä olevista testeistä oli pääesikunnan sotilaspsykologian työryhmän kehittämiä. Muualla kehitetyt testit vakioitiin tarkoitukseen sopiviksi ennen niiden ottamista käyttöön. Testien kehitystyö jatkui edelleen psykologisen tiedon lisääntymisen sekä teorioiden ja tekniikoiden kehittymisen myötä. Niinpä myös kanta-aliupseerien soveltuvuustestin painopiste vuosien kuluessa jonkin verran siirtyi kykytekijöistä persoonallisuuden ja motivaation mittaamiseen.³⁹¹

Ennen varsinaisia ammattisotilaiden soveltuvuustestejä otettiin vuonna 1961 käyttöön yksinkertainen alkukoe, jolla mitattiin sotilaallisia perustaitoja. Tämänkin vaatimattoman testin perusteella jouduttiin jokaiselta peruskurssilta muutamia sille komennettuja oppilaita palauttamaan takaisin joukko-osastoihinsa.³⁹²

Laajempi psykologinen soveltuvuustestaus otettiin kanta-aliupseerikoulutuksessa pysyvästi käyttöön elokuussa 1967, jolloin testattiin silloiseen Aliupseerikouluun komennetut oppilaat. Testauskäytäntöä muutettiin vuonna 1969

³⁸⁸ Simola (1991) 46; ks. esim. Pv. PE:n käskylehti n:o 3/16.2.1946.

³⁸⁹ Pv. PE:n koulous:n asiak. n:o 1441/Koul.1/5a 6.4.1950, T 19168/F52b.

³⁹⁰ Psykol. tri Juhani Sinivuon haastattelussa 4.9.1992 mainitsema asia.

³⁹¹ Tri Sinivuon muistio, s. 14 ja haastattelu 4.9.1992.

³⁹² Koivisto (1992) 97.

siten, että väliaikaiseen palvelukseen saapuneet komennettiin erilliseen testitilaisuuteen pian palvelukseen tulon jälkeen. Testin perusteella alalle soveltumattomiksi määritettyjen palvelus keskeytettiin.³⁹³

Seurantatutkimukset ovat Sinivuon mukaan osoittaneet, että psykologisten testien käyttöön ottamisen jälkeen kurssisuoritusten keskiarvo on parantunut ja opinnot keskeyttäneiden määrä huomattavasti laskenut. Sama koskee psyykkisistä syistä karsiutuneita. Tämän ovat havainneet myös käytännön ope-
tustyössä olleet.³⁹⁴

Koulutusuudistuksista huolimatta peruskoulutusvaatimuksena säilyi kansakoulu kanta-aliupseerikoulutuksen päättymiseen asti. Varusmiesajasta reservialiupseerikoulua ei vaadittu ennen vuotta 1954. Pakolliseksi reservialiupseerikoulun suorittaminen tuli vasta vuonna 1966, jolloin astuivat voimaan laki ja asetus sotakouluista. Käytännössä kuitenkin miltei kaikki oppilaat olivat käyneet reservialiupseerikoulun jo alkuvuosista lähtien.³⁹⁵

Ensimmäiset jatkosodan jälkeen pidetyt kurssit muodostuivat kahdesta jaksosta. Ensimmäisellä jaksolla opetettiin yleiset ammatissa vaadittavat taidot ja toisella jaksolla aselajien erikoisasiat. Sodan aikana Hämeenlinnassa koulutettiin noin 2500 kanta-aliupseeria. Koska vain yksi kurssi hyväksyttiin korvaamaan peruskoulutus kokonaan ja kolme korvaamaan peruskurssin ensimmäinen jakso, oli jälkimmäiseen ryhmään kuuluvien käytävä toinen jakso sodan jälkeen, jolloin heidät komennettiin II jaksolle. Vuoden 1959 matrikkelitietojen mukaan palveluksessa oli kuitenkin enää vain noin seitsemän prosenttia näistä sota-ajan kurssien oppilaista. Luvussa on mukana myös kokonaan peruskoulutukseksi hyväksytyt vuosien 1943–1944 kurssi.³⁹⁶

Ensimmäisillä jatkosodan jälkeen pidetyillä kursseilla oppilaiden keski-ikä nousi miltei vuoden 1934 tasolle, mutta se alkoi pian laskea. Ikäkehitys muistuttaa eräiltä osin ennen sotia vallinnutta tilannetta. Koulutuksen vakiinnuttua vuosikymmenen vaihteeseen tultaessa keski-ikä laski noin 28 vuoteen ja oli vuonna 1954 noin 26 vuotta. Uudistetun kanta-aliupseerikoulutuksen alkaessa 1960-luvun puolivälin tienoilla keski-ikä oli 23–24 vuotta, joka oli normaalitilanteen mukainen.³⁹⁷

Keski-ian kohoamiseen vaikutti ensisijaisesti se, että kanta-aliupseerin uralle oli jäänyt sodan jälkeisinä vuosina hieman vanhempaa ja siviiliammattia

³⁹³ Tri Sinivuon muistio s. 6-7.

³⁹⁴ Tri Sinivuon haastattelu 4.9.1992. Eversti evp. Rusanen (haastattelu 18.8.1992) ja everstiluutnantti Maijanen (haastattelu 27.8.1992). Molemmat mainitsivat kantanaan, että soveltuvuustestausten merkitys oli suuri. Se yhtenäisti huomattavasti oppilasainesta ja nk. "persoonat" alkoivat vähentyä oppilasjoukossa.

³⁹⁵ Kapt. evp. Toivo Linnan kirje 27.8.1992 ja matrikkelitiedot.

³⁹⁶ Simola, s. 46-47. Kanta-aliupseerien eläkeikä säilyi samana kuin aikaisemmin. Sota-aikana koulutettujen pieneen lukuun palveluksessa sotien jälkeen on suurimpana syynä se, että he olivat aliupseerintoimessaan nimetyt ylimääräisiin toimiin ja saivat pysyvän nimityksen vasta vakituisen toimen avautuessa. Kaikki sotien takia perustetut ylimääräiset toimet lakkautettiin rauhansopimuksen nojalla, joten niihin nimetyt oli erotettava palveluksesta.

³⁹⁷ SArk, KaukE:n arkisto T 22780 /F 143 peruskurssi 16 I jakson kurssikertomus; Rautavuori (1969) passim ja Maasotakoululla olevat ko. vuosia koskevat arvosanamatrikkelit. Ks. Koivisto (1992) 99.

vailla ollutta väkeä. Sotien jälkeen liittoutuneiden valvontakomissio oli määräyksillään rajoittanut voimakkaasti kurssien pitoa. Kurssien oppilasmäärät olivat siksi takia pieniä, kurssit lyhyitä ja niille pääsyä jouduttiin odottamaan jopa useita vuosia. Näistä syistä koulutus kohdistui ensimmäisinä vuosina vanhempiin ikäluokkiin. Kohtalaisen lähelle normaalia tilannetta päästiin kuitenkin 1950-luvun puolivälissä. Sen jälkeen kurssien keski-ikä laski vuositasolla enää vain vähän.

Jatkosodan jälkeisinä vuosina oppilaiden koulupohja muuttui 1970-luvulle tultaessa. Vuoden 1946 koulutusluvut olivat 81 kansakoulun, viisi keskikoulun ja 14 prosenttia ammattikoulun käyneitä. Vuonna 1921 vastaavat luvut olivat 80, kuusi ja viisi. Vuonna 1951 kansakoulun käyneitä oli 85, keskikoulun viisi ja ammattikoulun 10 prosenttia. Vastaavat luvut vuodelta 1931 olivat kansakoulun käyneitä 79, ammattikoulun seitsemän ja keskikoulun käyneitä 14 prosenttia. Vuonna 1956 kansakoulun käyneitä oli jo 93 prosenttia, keskikoulun neljä ja ammattikoulun kolme prosenttia. Tällaisen koulupohjan taantumisen pääasiallisimpana syynä on pidetty 1950-luvulla Suomessa vallinnutta ankaraa ammatimiespulaa ja kanta-aliupseerien heikkoa palkkausta. Pelkistäen voi todeta, että aliupseerinura houkutti noina vuosina vain kouluja käymättömiä maalaispoikia. Kurssikertomusten mukaan opintonsa keskeyttäneet eivät useinkaan olleet huonosti menestyneitä vaan siviilissä jo jonkin työmarkkinoilla kysytyn ammatin hankkineita. Siirtyessään siviilielämän palvelukseen heidän ansionsa usein nousivat tuntuvasti.³⁹⁸

Suomen peruskoulutustaso alkoi 1960-luvulle tultaessa yleisen koulutuksen laajetessa kohota selvästi. Tämä seikka näkyy myös aliupseerikoulutukseen hakeutuneissa. Kun vuonna 1920 tilastojen mukaan maassa oli ollut vain muutamia tuhansia oppilaita ammattikouluissa ja noin 32 000 oppilasta oppikouluissa, oli vuonna 1960 ammattikouluissa jo 52 000 oppilasta ja oppikouluissa 215000. Vuosikymmentä myöhemmin ammattikouluissa oli kaksinkertainen määrä ja oppikouluissa noin puolet enemmän. Ylioppilaitakin valmistui vuonna 1970 jo hieman yli 18000.³⁹⁹

Koulutustason nousu vaikutti merkittävästi siihen, että kanta-aliupseerin uran valinneista vain kansakoulun käyneet alkoivat huomattavasti vähetä. Koulutuksen keskitason noustessa. Suuret ikäluokat tulivat 1960-luvun puolivälistä alkaen asevelvollisuusikään, jolloin kouluttajahenkilöstöäkin tarvittiin paljon lisää. Muun muassa peruskurssi 25:n I jakso oli pidettävä tilanpuutteen takia eri ajankohtina kursseina A ja B. Suurten ikäluokkien tulo työikäisiksi myös lisäsi kilpailua työpaikoista. Oma vaikutuksensa oli vuoden 1966 koulutusuudistuksellakin ja seuraavana vuonna käyttöön otetuilla psykologisilla ammatinvalintatesteillä.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Rautavuori, (1969) passim ja Maasotakoululla olevat ko. vuosia koskevat arvosanamatriikkelit, komiteamietintö 1971: B 118. Ks. Koivisto (1992) 100 taulukko 5.

³⁹⁹ Komiteamietintö 1971: B 118, s. 115, STV 150, 1961 ja 1971. Ks. Koivisto (1992) 100, taulukko 6. Asiaa käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa 4.

⁴⁰⁰ Maasotakoulun arvosanamatriikkelit. Tri Sinivuon mukaan soveltuvuustesteillä voidaan karsia alalle täysin sopimattomat pois. Tämä koskee sekä luonteeltaan sopimattomia että heikkolahjaisia. Testissä huonosti menestynyt voi silti onnistua opinnoissaan hyvin. Myös päinvastainen lopputulos oli mahdollinen.

3.4.4 Kanta-aliupseerikoulutuksen kehityspiirteet sotien jälkeen

Kanta-aliupseerikoulutus alkoi sotien jälkeen poikkeuksellisella tavalla, ja myös aktiiviupseerikoulutus täytyi sopeuttaa uuteen tilanteeseen kiintiöiden rajoissa. Upseerikoulutuksessa sai vuodessa olla 200 aktiiviupseeria. Uusien upseerien koulutus pääsi alkamaan noin vuoden kuluttua sodan päättymisestä, kun tammi-kuun puolivälissä vuonna 1946 alkoi uusi kurssi. Sitä ennen oli annettu sodan aikana keskeytyneelle kadettikurssille n:o 25 täydennyskoulutusta noin neljä ja puoli kuukautta edellisestä kesäkuusta lukien. Muille kadettikoulun keskeytyneillä kursseilla olleille annettiin päästötodistukset. Valvontakomissio ei puuttunut aktiiviupseerikoulutuksen sisältöön ja koulutusta ei myöskään sisällöllisesti muutettu, vaan se jatkui entisellään vuoteen 1952, jolloin tehtiin aikaisempaan nähden pienehköjä muutoksia. Tällöin muun muassa meri- ja rannikkotyökistön kadetit palasivat ensimmäiseksi opiskeluvuodeksi kadettikouluun.⁴⁰¹

Aktiiviupseerikoulutukseen verrattuna Liittoutuneiden valvontakomission vaikutus kanta-aliupseerikoulutuksessa näyttää suuremmalta. Keskeisimpänä rajoittavana tekijänä oli koko armeijan 2000 miehen aliupseerikoulutuksiintiö, jossa ei aluksi erikseen ollut kanta-aliupseerikiintiötä,⁴⁰² vaan se sisälsi varusmiesaliupseeritkin. Kanta-aliupseerikoulutuksessa päästiin vasta 1950-luvun vaihteeseen tultaessa koulutuksen sisältöä ja toteuttamista ajatellen samaan muotoon kuin upseerikoulutuksessa oli oltu koko maan itsenäisyyden ajan. Tällöin molempien ammattiryhmien koulutus alkoi yhteisellä opetusjaksolla: kadettikursseilla ensimmäinen opintovuosi oli kaikille yhteinen ja vastaavasti kanta-aliupseerikursseilla yhteinen oli I jakso.⁴⁰³ Uudet ajat toivat myös uudistuksia aselajien opintosuuntiin molempien henkilöstöryhmien koulutuksessa.⁴⁰⁴

Sotien jälkeen oli ongelmia useiden vuosien ajan myös upseerien rekrytoinnissa. Kadettikursseille oli riittävän tasokkaita hakijoita hyvin vähän ja kurssivahvuudet jäivät pieniksi. Koska reserviupseerikoulutus oli jouduttu Liittoutuneiden valvontakomission määräämänä lopettamaan, oli se poistettava Kadettikoulun pääsyvaatimuksista vuoteen 1952 asti. Ylioppilastutkinnostakaan ei pidetty tiukasti kiinni, vaan hyväksyttiin lukion lähinnä ylempään luokan käyneitä sotia edeltävään tapaan. Vasta vuonna 1962 ylioppilastutkinto vaadittiin ehdottomasti.⁴⁰⁵ Aktiiviupseereita koulutettiin ankaran upseeripulan takia myös poikkeavilla kursseilla, kuten oli tehty ennen sotia. Kahdella upseerien peruskurssilla koulutettiin 131 sotien aikana upseeriksi ylennettyä ja koulutettavaksi sopivaa entistä kanta-aliupseeria, jotka eivät olleet liian vanhoja iältään ja joilla oli riittävät valmiudet koulutusta ja aktiiviupseerin palvelusuraa silmälläpitäen.⁴⁰⁶

⁴⁰¹ Kadettikoulu (1969) 69-70.

⁴⁰² Arto (1933) 86-87. (Puna-armeijassa kanta-aliupseerilla oli oikeus täydentää opintojaan sotakoulun kurssilla, jolloin hänet ylennettiin upseeriksi. Hyvin palvellut voitiin määrääjän jälkeen erotessaan ylentää upseeriksi.)

⁴⁰³ Vuodesta 1966 II jakso, jolloin III jakso oli aselajijakso.

⁴⁰⁴ Kilkki et al. (1978) 444. Ks. liite 1 ja liite 4.

⁴⁰⁵ Kilkki et al. 1978, 455; Kadettikoulu (1969) 70.

⁴⁰⁶ Kilkki et al. 1978, 444.

Kadettikoulun opetusta uudistettiin vuonna 1962 alkaneelta kurssilta n:o 49 alkaen. Uusimuotoinen kurssi kesti 2½ vuotta. Kahdella ensimmäisellä vuosikurssilla annettiin maavoimien kadeteille yhtenäinen peruskoulutus ja kolmannella eri aselajien erikoiskoulutus. Merivoimien kadetit siirtyivät Merisotakouluun jo puolen vuoden kuluttua ja ilmavoimien kadetit vuoden kuluttua Ilmasotakouluun.⁴⁰⁷

Niin kanta-aliupseerikoulutuksen kuin aktiiviupseerikoulutuksen toteuttamisessa voidaan nähdä sodan jälkeen samankaltaisia piirteitä. Välittömästi sotien jälkeen kadettikoulutus tapahtui samaan tapaan kuin ennen sotia. Tässä mielessä kanta-aliupseereihin oli eroa, sillä kanta-aliupseerikoulutus oli sodan jälkeen ensimmäisinä vuosina suppeampaa kuin ennen sotia. Kanta-aliupseerikoulusta parannettiin seuraavalla vuosikymmenellä muun muassa jatkamalla kurssiaikaa ja keskittämällä se I jaksolla Kanta-aliupseerikouluun. Kadettikoulussa jatkettiin lähes entiseen tapaan. Myös muutoksia tehtiin, muun muassa raskasasekoulutusta lisättiin ja vuosikymmenen loppua kohti siirryttiin samalla voimakkaasti käytännön opetuksen linjoille. Siirryttäessä 1960-luvulle kadettikoulutus uudistettiin. Samalla lisättiin merkittävästi oppiaineita. Myös opintojen vaativuus kasvoi. Uusitulle opetukselle oli luonteenomaista laajan perustietouden antaminen.⁴⁰⁸ Samanlainen koulutuksen kehittämisen nousujohteisuus koski myös kanta-aliupseerikoulutusta, jota kehitettiin muun muassa uudistamalla opetussuunnitelmia.

Pääesikunta asetti vuoden 1945 alkupuolella sisäisen toimikunnan tutkimaan kanta-aliupseerikoulutuksen kehittämistä. Sen keskeiset parannusehdotukset liittyivät rekrytoinnin ja koulutuksen sisällön parantamiseen ja yhtenäistämiseen siten, että kaikki puolustusvoimien kanta-aliupseerit saisivat samanlaisen yleissotilaiskoulutuksen ja sen jälkeen aselajien ja puolustushaarojen erikoiskoulutuksen. Myös riittävän palkkauksen tärkeyttä painotettiin. Mietinnön pääkohdat olivat samansuuntaiset kuin puolustusrevisiokomitean pari vuotta myöhemmin antamat suositukset.⁴⁰⁹

Jatkosodan jälkeen Liittoutuneiden valvontakomissio käytännössä esti edes entisen kaltaisen kanta-aliupseerikoulutuksen järjestämisen puhumattaakaan sen kehittamisestä. Tilanne muuttui kun Liittoutuneiden valvontakomissio poistui maasta vuonna 1947. Puolustusrevisiokomitean mietinnössä vuonna 1949 määriteltiin tavoitteet sotilaskoulutuksen järjestämisestä Suomessa. Kanta-aliupseerikoulutus suunniteltiin kaksijakoiseksi revision ehdotusten mukaan. Käytännössä toteutuivat sen vähimmäisehdotukset. Puolustusrevisio piti myös tärkeänä jatkokoulutusmahdollisuuksia sekä painotti kantahenkilöstön ja kaikkien kansalaispiirien välisen kanssakäymisen merkitystä puolustusvoimain ja kansan lähentämiseksi. Puolustusrevisio totesi, että kantahenkilöstö oli rekrytoitu laajalta yhteiskunnalliselta pohjalta. Puolustusrevision pyrkimyksenä oli edelleen laajentaa sitä. Ajatuksena oli, että kantahenkilöstö olisi samanlaisista

⁴⁰⁷ Kadettikoulu (1969) 78.

⁴⁰⁸ Kadettikoulu (1969) 81.

⁴⁰⁹ SARk. Plm n:o Eg 8, komiteoiden ja toimikuntien mietintöjä, n:o 60-70 1933-1945, aliupseerien aseman parantamista tutkivan toimikunnan mietintö, s. 18-33.

yhteiskuntapiireistä lähtöisin kuin varusmiehetkin.⁴¹⁰ Lisäksi puolustusrevisio totesi, että kantahenkilöstön oli nautittava yleistä arvonantoa ja tunnustusta. Sen taloudellisten toimeentulomahdollisuuksien piti yltää samalle tasolle kuin oli laita muilla yhtä vastuullisissa tehtävissä työskentelevillä. Vain näin saataisiin luoduksi riittävän korkeatasoinen kantahenkilöstö.⁴¹¹

Edellä mainittujen mietintöjen perusteella voidaan päätellä, että pääesikunnassa ja parlamentaarisesti valitussa puolustusrevisiokomiteassa oltiin kanta-aliupseerikoulutuksen kehittämässä samoilla linjoilla. Myös mietinnöissä tavoiteltu koulutuksen keskittäminen yhteen kanta-aliupseerikouluun toteutui siinä mielessä, että lähes kaikki puolustusvoimien kanta-aliupseerit kävivät peruskurssin I jakson Lappeenrannassa 1950-luvun vaihteen tienoilta lähtien.⁴¹²

Kanta-aliupseerikoulutukseen jäi uudistuksesta huolimatta vielä parannettavaa. Peruskurssin käyneet pystyivät hyvin suoriutumaan heille annetuista tehtävistä. Puutteena pidettiin sitä, että II jakso, aselajijakso, johti liialliseen erikoistumiseen suppealle koulutusosalalle. Kanta-aliupseeri oli tavallaan erikoismies, mutta peruskoulutus ei mahdollistanut juuri minkäänlaista joustavaa siirtymistä tehtävästä toiseen edes samassa aselajissa. Kouluttajakoulutuksen puutteena oli koulutukseen käytetyn ajan niukkuus. Myös yleissivistyksen tason kohottamista pidettiin välttämättömänä. Edellä mainitut seikat olivatkin keskeisesti vuoden 1966 koulutus uudistuksen taustalla.⁴¹³

Kanta-aliupseerien sosiaalisen koostumuksen osalta puolustusrevisio edellyttämä laaja-alaisuus toteutui käytännössä jo armeijan ensimmäisistä vuosista lähtien. Myös taloudellisista eduista puolustusrevisio näkemys oli perusteltu. Kurssikertomuksista⁴¹⁴ ilmenee jo 1940-luvun puolivälistä alkaen, että etenkin monet perheelliset joutuivat jättämään kanta-aliupseerin uran huonon palkan takia. Tilanne oli käytännössä huonompi kuin ennen talvisotaa, mutta alkoi tässä suhteessa 1950-luvulla parantua, kun maan yleinen taloudellinen tila koheni.⁴¹⁵

Puolustusrevisio tavoitteena pitämä kanta-aliupseereiksi hakeutuvien koulupohjan paraneminen alkoi vasta 1960-luvun alkupuolella. Vuosikymmenen lopulla kansakoulun käyneiden määrä oli enää noin puolet kaikista. Koulutuksen sisältö pysyi melko vakiintuneena koko 1950-luvun seuraavan vuosikymmenen puolivälin jälkeen toteutettuun koulutus uudistukseen asti. Joitakin kokeiluja tehtiin, muun muassa vieraiden kielten ottamiseksi ohjelmiin mukaan, mutta melko pitkän koulutusjakson vaatimina niistä jouduttiin luopumaan, koska keskimääräisiin opintotavoitteisiin ei ollenkaan päästy.⁴¹⁶ Kielten ottaminen opetusaineeksi olisi lähtökohtana edellyttänyt keskikoulun kieliopin-

⁴¹⁰ Puolustusrevisio käytettävissä ei ollut kanta-aliupseerien sosiaalisen alkuperän selvittämiseksi tehtyjä tutkimuksia tai selvityksiä.

⁴¹¹ Puolustusrevisio mietintö 1949 74-75, 102, 104, ja 122-126 (II osa).

⁴¹² Puolustusrevisio yhtenä sotilasjäsenenä ja pitkäaikaisena sihteerinä oli eversti O. Huhtala, joka oli myös ko. pääesikunnan sisäisen toimikunnan jäsen.

⁴¹³ Saressalo (1958) 49-50 ja 53-54.

⁴¹⁴ SArk JvAukE kirjeistö F-sarja, kurssikertomukset, T 21011.

⁴¹⁵ Komiteamietintö 1971: B 118, s. 102-107 ja 114-117.

⁴¹⁶ SArk JvAukE kirjeistö, F-sarja, kurssikertomukset, T 21011.

toja. Peruskursseilla olisi keskikoulussa hankittua kielitaitoa täydennetty oman ammattialan kieliopinnoilla.⁴¹⁷

Viimeinen kanta-aliupseerikoulutuksen uudistus merkitsi sitä, että valtaosa ns. yleissivistävistä aineista aikaisemmasta käytännöstä poiketen pidettiin yhteisellä I jaksolla. Keskikoulun käyneiden oletettiin omaavan riittävät yleissivistykselliset valmiudet, joten he aloittivat opinnot vasta II jaksolla, jolla niin ikään opiskeltiin yleisiä ja sotilasaineita. Koulutusta haluttiin tästäkin edelleen kehittää. Valtioneuvosto asetti sitä varten marraskuussa vuonna 1970 komitean, joka otti nimekseen "Aliupseerien aseman kehittämistä tutkiva komitea". Se jätti mietintönsä vuoden 1972 tammikuussa. Komitea esitti joitakin parannuksia ja tarkistuksia kanta-aliupseerikoulutukseen. Mietinnön johdosta valtiovarainministeriön, Upseeriliiton ja Aliupseeriliiton edustajat esittivät eriävät mielipiteet. Komitean esitysten perusteella mitään parannuksia kanta-aliupseerikoulutukseen ei ehditty tehdä.⁴¹⁸

3.4.5 Kanta-aliupseerien peruskoulutus päättyy

Yleisen sivistystason nousu ja yhteiskunnan koulutusuudistukset aiheuttivat myös puolustuslaitoksen johtajakoulutuksen uudistamisen. Puolustuslaitoksen ja sen koulutuksen oli kehityttävä muun yhteiskunnan mukana. Yhteiskunnallisen kehittymisen myötä upseeriston ja kanta-aliupseeriston perinteisten tehtävien välialueelle oli tullut tehtäviä, joihin silloisen kanta-aliupseeriston koulutus oli riittämätön. Kanta-aliupseerikoulutus oli uudistettava kokonaan. Mitkään pienet tarkistukset eivät enää tulleet kysymykseen.⁴¹⁹

Aliupseerien aseman kehittämistä tutkiva komitea ehdotti, että kanta-aliupseerien etuja tulisi kehittää lähinnä koulutusmahdollisuuksia parantamalla.⁴²⁰ Aliupseeriliiton edustajat esittivät mietinnöstä eriävän mielipiteen. Koulutuksen osalta he katsoivat komitean ehdotusten parantavan koulutusmahdollisuuksia vain yksittäisten aliupseerien kannalta katsottuna ja koko ammattikunnan ammatillisen tason kohoaminen jäisi saavuttamatta.

Vuoden 1973 puolustuslaitoskomitean I osamietinnössä todettiin, että mm. "talouselämän rakennemuutos, ammatillinen eriytyminen, väestön liikkuvuus, koulutuksen laajeneminen ja koulutustason nousu, ammatti- ja etujärjestöjen merkityksen kasvu, työttömyys ja sosiaaliset ongelmat" synnyttävät myös puolustuslaitokseen kohdistuvaa painetta. Puolustuslaitoksen asemaan vaikutti komitean mukaan myös puolustuslaitoksen oma suhtautuminen yhteiskunnalliseen kehitykseen. Myös sotilasopetuslaitoksissa tuli ottaa huomioon yleinen koulutustason nousu. Kanta-aliupseeriston osalta komitea piti erityisen tärkeänä niin sanottua yhtenäispäällystökysymystä, joka oli vielä ratkaisematta.⁴²¹

⁴¹⁷ Tavoitteeseen päästiin vasta kanta-aliupseerivaiheen jälkeisessä toimiupseerien peruskoulutuksessa sen ollessa opistotasoista.

⁴¹⁸ Komiteamietintö 1971: B 118, s. 164.

⁴¹⁹ Simola (1991) 94.

⁴²⁰ Komiteamietintö 1971: B 118, s. 159-163

⁴²¹ Komiteamietintö 1973: 80, s. 9 ja 12-16; ks. myös Kivinen (1988) 203-204 ja 208-209.

Lopputuloksena oli, että kanta-aliupseerit entisen nimisenä ammattikuntana lakkasivat olemasta. Kapitulantteja, kanta-aliupseereita ja aliupseereita oli vuoteen 1974 tultaessa koulutettu peruskursseilla noin 18100 henkilöä 1920-luvun alusta lukien. Lisäksi oli aliupseeriksi ollut tie ennen sotia alipäälylystään kuuluvien erikoismestaritoimien eli erikoisalipäälylystön kautta, jotka vuonna 1952 yhdistettiin varsinaiseen aliupseeristoon. Yhteiskunnan muuttuessa ammatitkin muuttuivat myös armeijassa ja aliupseerien tilalle tulivat toimiupseerit, jotka luettiin päälylystään. Ilman jatkokoulutusta ei aliupseerintoimessa palveluksen aikana kouluttautunut saanut nimitystä upseeriarvokategoriaan kuuluvien toimiupseerien toimiin, vaan heidän oli suoritettava mestarikurssin lisäksi jatko-opintona luutnanttikurssin tutkinto saadakseen nimityskelpoisuuden ylempiin sotilasarvoihin ja vaativampiin tehtäviin, kuin missä aikaisemmat kanta-aliupseerit olivat palvelleet.

4 KANTA-ALIUPSEERIEN TAUSTA

Suomessa on pidetty tärkeänä sitä, että yleiseen asevelvollisuuteen perustuvan kansallisen armeijan palkatun sotilashenkilöstön⁴²² sosiaalisen alkuperän tulisi vastata keskimäärin asevelvollisten sosiaalista alkuperää ja sivistystasoa.⁴²³

Tässä luvussa käsitellään kanta-aliupseerien taustatekijöitä isän ammatin lisäksi koulupohjan ja syntymäalueen määrittämisellä. Koulupohjavaatimus, kansakoulu, riitti uralle tulijalle, mutta paljon oli myös niitä kanta-aliupseereita, joilla oli enemmän koulutusta. Myös lähtöalue on kiinnostava kysymys, sillä yleinen käsitys ainakin sotilaiden keskuudessa on, että kanta-aliupseerit ja poliisit olisivat Pohjanmaalta tai muista läntisistä lääneistä. Viimeistä voimassa olevaa (2008) läänijaotusta ei käytetä, koska uusien suurläänien koon takia tarkastelu ei ole suoraan vertailukelpoinen aikaisempiin lähinnä maakuntapohjaisiin lääneihin verrattuna. Vanhemmissa läänijaotuksissa lähinnä maakunnat ja niiden talousalueet valaisevat sosiaalisen ympäristön kannalta selkeämmin lähtöaluetta. Vertailuna tarkastelussa on mukana opistoupseerit. Aliupseeriryhmän muuttuessa ensin toimiupseereiksi ja sitten opistoupseereiksi merkitsi toisaalta sitä, että vanhimmat opistoupseeri-ikäluokat aloittivat sotilasuransa kanta-aliupseereina.

Syntymäpaikkakunta on otettu lähteen⁴²⁴ mukaan, joten henkilö on voinut asua lapsuutensa ja nuoruutensa aivan muualla. Toisaalta eräissä ammateissa, kuten maanviljelijän, tämä seikka mielestäni ei vaikuta ihmisten liikkuvuuteen kuin satunnaisesti. Muunlainen kotikuntamäärittely ei olisi realistista tutkimuksen ekonomian kannalta. Kuntien yhdistymisiä ja siirtoja läänistä toiseen ei

---

⁴²² Vrt. Tiede ja Ase n:o 28 (1970) 177 (P. Saarikoski): ” Ei siis ole yhdentekevää, millaiset henkilöt, lähinnä upseerit, aseellista voimaa valtion alueella viime kädessä käyttävät. ... On kuitenkin ilmeistä, että mitä paremmin upseerikunta vastaa koostumukseltaan koko yhteiskuntaa, sen paremmin se sopeutuu yhteiskunnan ja valtiojohtoon asettamiin tehtäviin kaikissa tilanteissa ilman valvontaa.”

⁴²³ SARk Puolustusrevisiokomitea 1949, 118.

⁴²⁴ Henkilön perustiedot sisältävä nimikirja (aikaisemmin ansioluettelo) laadittiin aliupseeriuran alussa, ammattiin tultaessa, suurimmaksi osaksi alle 25-vuotiaana. Isän ammatti nimikirjassa saattoi muuttua, sillä nimikirjat tarkistettiin määräajoin, jotta ne olisivat ajan tasalla. Havaintojeni mukaan otoksissa hyvin harvoin oli isän ammattia nimikirjoihin muutettu.

ole huomioitu eikä myöskään Tarton rauhan rajan vaikutusta Karjalan alueen kuntiin, koska Neuvosto-Venäjän puolelle jääneet entiset suomalaisväestön asuttamat muutamat maalaispitäjät edustavat kokonaisuudesta vain pientä osaa. Toisaalta Tarton rauhan rajan takaisten syntymäpitäjien esiintyminen antaa oman sävynsä kanta-aliupseerien taustoille.

Isien ammatit ovat tarkastelussa niinä nimikkeinä kuin ne ovat oman aikansa lähteissä. Kaikissa tapauksissa isän ammattia ei ole lainkaan ilmoitettu. Muutamassa tapauksessa isän sijasta on ilmoitettu äiti. Tilastollisessa tarkastelussa kokonaisuutta ajatellen edellä mainituilla seikoilla ei ole tässä merkitystä.

Tutkimusaineistossa on kolme otosta. Ensimmäiseen kuuluu 614 kanta-aliupseeria vuosina 1921–1939 puolustusvoimien palvelukseen tulleista ja peruskoulutuksessa olleista valittua aliupseeria. Toiseen vuoden 1969 aikana palveluksessa olleista on 734 valittua ja kolmannessa, vertailuaineistossa, vuonna 2002 palveluksessa olleista opistoupseereista 442 henkilöä. Ensimmäisen otoksen henkilötiedot ovat nimikirjatietoja (aikaisemmin ansioluettelo). Otokseen on henkilöt valittu kurkseittain ennen Talvisotaa aliupseerien peruskoulutuksessa Taistelukoulussa ja sen edeltäjäkouluissa pidettyjen kurssien joukosta. Otokses- sa on vuosien 1921 ja 1939 välillä jokaiselta kymmenluvulta keskimäärin kolmen kurssin oppilaat. Nämä kurssit oli suunniteltu jalkaväen, ratsuväen ja kenttätykistön⁴²⁵ aliupseereille kuten edellisistä luvuista käy ilmi. Kursseilla oli kuitenkin oppilaita joukoille annettujen kiintiöiden mukaisesti kaikista muistakin aselajeista ja puolustushaaroista.

Ensimmäisen otoksen valinnassa yhtenä perusteena kvalitatiivista näkökulmaa ajatellen oli kohdentaa se sellaiseen joukkoon, joka edustaisi ammattiinsa ”antautunutta” ja ammatillisesti kehityshakuista aliupseeria. Tämä vastaa myös sotien jälkeisiä otoksia, sillä vaatimusten kiristyttyä palvelukseen ei voinut jäädä ilman nimityskelpoisuuden antavaa peruskurssin tutkintoa. Kuten aiemmin on todettu, oli ennen sotia mahdollista palvella kahdessa alimmassa kanta-aliupseerin toimessa ilman sotilasammattillista peruskoulutusta, joka sittemmin oli edellytyksenä vuodesta 1924 alkaen ylimpään, vääpelin, toimeen. Määräys oli aluksi voimassa vain niillä aloilla joilla peruskursseja pidettiin. Ylikersantin arvon ottaminen käyttöön vuodesta 1930 ja ylikersantiksi ylentäminen edellytti myös aliupseerien peruskurssin käymistä.⁴²⁶

Toisen otoksen perustiedot ovat Suomen Aliupseeriliiton vuonna 1969 julkaisemasta jäsenmatriikkelista. Otokseen on otettu joka seitsemäs mainitussa matriikkelissa oleva henkilö, kaikkiaan 734 henkilöä. Kolmas otos perustuu Päälystöliiton toimesta toteutettuun kyselyyn vuonna 2002. Kyselylomake lähetettiin joka viidennelle Päälystöliiton jäsenelle. Kyselyyn vastasi nimettömänä 442 opistoupseeria, joiden vastaukset otettiin otokseen. Tätä otosta käytetään vertailuaineistona. Muun muassa yhteiskunnallisen muutoksen seurauksena ammattien nimien muutos näkyy tässä otoksessa sitä vanhempiin otoksiin verrattaessa.

⁴²⁵ Ratsuväen kurssi sulautui pian jalkaväkikurssiin. Tykistön kurssit siirrettiin Markovillaan (Taistelukoulu) 1920-luvun lopulla.

⁴²⁶ Simola – Koivisto (1993) 72.

Ensimmäisen otoksen perustuessa nimikirjatietoihin ja kurssiluetteloihin on sen kattavuus tilastollisessa mielessä edustava, koska nimikirja- ja matrikkelitiedot ovat yhtenevät. Sotien jälkeen on ammatillinen järjestäytymisaste ollut aina runsaasti yli 90 prosenttia, joten myös vuoden 1969 ja 2002 otoksia voidaan pitää tilastollisesti edustavina, koska jälkimmäisten tietojenkeruutapa ja tietojen tarkistaminen vastaa edellistä otosta. Jokainen henkilö on itse tarkistanut nimikirjanpidon tapaan omat tietonsa tai antanut vastaavat tiedot kyselylomakkeella.

Kaikkien henkilöiden isätietoja ei eri otoksien lähteistä ilmennyt. Otokset ovat kuitenkin niin suuret, että puuttuvista isä-tiedoista huolimatta saadaan tilastollisesti riittävän luotettavat tulokset. Vanhimman ennen viime sotia palveluksessa olleen ikäryhmän osalta eräiden henkilöiden asiapapereita ei löytynyt lainkaan tai henkilön sota-arkistossa olevasta asiakirja-aktista puuttui suuri osa papereista. Osasta puuttuvista tapauksista tietoja löytyi 1936 julkaistusta matrikkelistä.⁴²⁷ Voidaan perustellusti olettaa, että tämän ns. kadon jakauma on rakenteeltaan samankaltainen kuin tiedot sisältävä osio.⁴²⁸ Tiedot on tallennettu ja käsitelty SPSS-tietojenkäsittelyohjelmalla.

4.1 Sosiaalinen tausta

Otanta-aineiston luokittelu on tehty isän ammatin nimikkeen mukaan ja sijoittamalla ammatti omaan elinkeinoryhmäluokkaansa: maa- ja metsätalous, teollisuus, kauppa, liikenne, palvelu ja muut. Luokittelu perustuu Suomessa käytettyyn viralliseen tilastointijaotteluun. Elinkeinoryhmäjaottelu on ollut yleisesti käytössä sekä suomalaisen yhteiskuntatutkimuksen piirissä että julkisen hallinnon tilastoinnissa. Suomen virallisessa tilastossa (SVT) käytetyssä jaottelussa palvelu-osaan on tässä työssä yhdistetty julkinen toiminta, opetuslaitos, terveydenhoito ja vapaat elinkeinot. Tiedonkeruu Suomen virallista tilastoa (väestötilastoja) varten on vuoteen 1950 asti perustunut seurakuntien ilmoittamiin ns. kymmenvuotistauluihin ja sen jälkeen väestörekisteri-ilmoituksiin. Teoriassa on mahdollista, että jonkun aliupseerin isä on vaihtanut ammattia jossain elämänsä vaiheessa. Käytännössä ammatit ovat niitä, joita isillä oli silloin kun ammatti kirjattiin palvelukseen tultaessa nimikirjaan. Isän ammatti lienee hyvin harvoin muuttunut. Perustaltaan elinkeinoryhmät sinänsä eivät ole pitkistä tarkasteluvälistä huolimatta muuttuneet, eivätkä ammattinimikkeetkään, vaikka monien ammattien tehtäväkuvat ja itse työn luonne ovat yleisen teknistymisen seurauksena muuttuneet paljonkin.

⁴²⁷ Hämeen-Anttila (1936). Tiedot on em. teoksen esipuheen mukaan kerätty useista luotettavista asiakirjoista ja ne on tarkistettu jokaisen henkilön osalta paikallisissa aliupseerikerhoissa. Vastaava tarkistus on tehty myös muiden aliupseerimatrikkeliiden matrikkeliänsä osalta.

⁴²⁸ Testaus osoitti yllä mainitun oletuksen paikkansapitävyyden. Samoja tietoja kuin nimikirjassa löytyy muun muassa henkilöiden kanta- ja muista sotilaskorteista ja sotilasasiakirjoista.

Menetelmällä saa hyvän vertailtavuuden eri ajanjaksoille. Aineistosta ei ole kaikissa tapauksissa mahdollista määritellä yksittäisen ammatin elinkeinoryhmää, jos se ei ilmene ilmoitetusta ammattinimikkeestä. Tästä on käytännön esimerkkinä *työmies*-nimike. Ammatin täsmennysliitteen puuttuessa on ammatti elinkeinoryhmässä sijoitettu osioon muu. Käytännössä aineistosta olisi myös mahdollonta luotettavasti määritellä esimerkiksi ilmoitetun maanviljelijän ammatin perusteella tarkasti oikeaa sosiaalista kerrostumaa ilman laajaa lisätutkimusta. Siksi yhteiskuntaluokkiin perustuvaa jaottelua ei ole käytetty. Tällä Urho Rauhalan väitöskirjassaan esittämällä ammattien arvostukseen perustuvalla menetelmällä maanviljelijän yhteiskuntakerrostumaan sijoittaminen ei ole luotettavasti mahdollista ilman maatilan pinta-alaa (ts. lähinnä peltohehtaareita). Tarkoituksena on tässä tutkimuksessa ensisijaisesti määritellä minkä elinkeinon sosiaalisesta ympäristöstä sotilasuralle lähdettiin ja miten eri elinkeinoryhmät isien osalta vastaavat valtakunnallisia keskiarvoja. Käytetyllä metodilla saa näkyviin hyvin kanta-aliupseerin, sittemmin toimiupseerin ja opistoupseerin yhteiskunnallisen alkuperän.

Eroavatko upseerit ja tämän tutkimuksen kohdehenkilöt sosiaaliselta taustaltaan, on kiinnostava kysymys. Purmo Saarikoski on tutkinut aktiiviupseereiden sosiaalista taustaa. Tutkimus on valmistunut Sotakorkeakoulun diplomityönä vuonna 1969. Siinä tarkastellaan eri lähtökohdista syntyneitä itsenäisen Suomen upseeriryhmiä ja niiden yhteiskunnallisia alkuperiä. Mainittua työtä käytetään vertailtaessa upseerien ja aliupseerien (toimiupseerien, opistoupseerien) sosiaalista taustaa.⁴²⁹ Myös upseerien sosiaalinen tausta herättää monia kysymyksiä siksikin, että itsenäisen Suomen aikana palveluksessa ollut aktiiviupseeristö on jaettavissa koulutuksen perusteella eri ryhmiin upseerikoulutuksen taustojen erilaisuuden johdosta.

Tutkimuskirjallisuus, asiakirjat ja tutkimukset käsitellään tarvittavilta osin niihin viitattaessa. Kanta-aliupseeristö, niin kuin muukin sotilashenkilöstö, on ollut kohtalaisen vähän tutkijoiden kiinnostuksen kohteena. Tästä syystä arkistolähteillä on painava merkitys tämänkin luvun näkökulmaa ajatellen.

Kohdehenkilöstön ensimmäinen otos perustuu otantaan Viipurin Markovillassa peruskoulutukseen osallistuneiden aliupseerien joukosta valitsemalla kanta-aliupseerien kurssit vuosilta 1921, 1926, 1931, 1934, 1937 ja 1939. Henkilöitä on koko jaksolta määrän painottuessa 1930-luvulle, jolloin kanta-aliupseereita koulutettiin lukumääräisesti eniten ennen sotia.

Voidaan mielestäni perustellusti ajatella sellaisen henkilön edustavan puhtaimmillaan ammattikuntalaista, joka aliupseerin ammattiin astuessaan halusi kehittää ammattitaitoaan koulutukseen osallistumalla. Tämä seikka antoi samalla muodollisen pätevyyden edetä uralla vaativampiin tehtäviin. Vuoteen 1939 mennessä noin neljä viidesosaa silloin palveluksessa olleista kanta-aliupseereista oli käynyt peruskurssin. Otos (614 kpl) on perusjoukosta noin 14,2 prosenttia, joten sen edustavuutta voidaan pitää hyvänä.

Otos sisältää myös ne loppututkinnossa reputtaneet ja ehtoja saaneet aliupseerit, jotka eivät keskeyttäneet kurssia. Reputtaneiden lukumäärä vaihteli ja

⁴²⁹ Saarikoski (1970) 177-227.

oli suurimmillaan noin viisi prosenttia kurssia kohti. He saivat jatkaa palvelustaan armeijassa, vaikka eivät kurssia hyväksytysti läpäisseetkään. Useat reputaneista kävivät uudelleen mainitun kurssin. Myös kurssin läpäisseistä useat henkilöt kävivät joko saman tai toisen vastaavan kurssin, mikä toisaalta herättää kysymyksiä. Toisaalta ilmeistä on, että peruskoulutusta ammattiin pätevöittäjänä arvostettiin. Vuosien 1934 ja 1939 välillä peruskursseilla, muun muassa jalkaväen alalla, oli kaikkiaan 34 henkilöä toisen kerran, vaikka joukko-osastoja oli kehoitettu olemaan komentamatta kurssin käyneitä uudelleen peruskoulutukseen.⁴³⁰ Käytännössä maavoimien koulutuslaitoksessa, Taistelukoulussa ja sen edeltäjissä, koulutettiin ennen sotia kaikille puolustushaaroille ja rajavartiolaitokselle kanta-aliupseereita. Kurssilaisista noin 80 prosenttia kuului maavoimiin, noin 6 prosenttia palveli teknillisissä joukoissa, saman verran laivastossa ja loput ilmavoimissa.⁴³¹

Esimerkiksi vuoden 1936 kurssin oppilaat jakautuivat puolustushaaroittain ja aselajeittain seuraavasti: jalkaväki 57, kevyet joukot (polkupyöräpataljoonat) 33, (kenttä)tykistö 21, ilmavoimat 10, merivoimat 3, aluejärjestö (myöh. sotilaspiirit) 1, sotakoulu 2, suojeluskuntajärjestö⁴³² 5 ja rajavartiolaitos 20 miestä. Rajavartiolaitos oli perustettu vuonna 1926 ja organisoitu sotilaallisesti ja sen upseerit ja kanta-aliupseerit rajavartiolan erikoiskoulutusta lukuun ottamatta koulutettiin armeijan sotakouluissa. Tilanteen ollessa tällainen voidaan ensimmäisen otoksen sosiaalisen alkuperän rajoja ajatella jalkaväen joukko-osastoja laajemmiksi kuin mitä otoksen kurssiaineisto on.

Yhteiskuntarakenteen kehittämisessä Suomessa tultiin vasta maailmansotien välissä tilanteeseen, jossa muut Pohjoismaat olivat olleet jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Ammatissa toimivan maatalousväestön määrän kasvu alkoi hiipua, ja koko maatalousväestön määrä alkoi vähetä. Esimerkiksi Ruotsissa teollistuminen ja siirtolaisuus Suomeen verrattuna vei väestöä maataloudesta jo varhain. Teollisuuden kasvu Suomessa oli maailmansotien välillä Euroopan mittakaavassa huippuluokkaa. Ylimääräinen maaseutuväestö alkoi siirtyä kaupunkeihin lisääntyviin teollisuus- ja palvelualan tuottamiin uusiin työtehtäviin. Teollisuusväestön määrä kaksinkertaistui,⁴³³ mutta myös valtion virkamiehien⁴³⁴ lukumäärä lisääntyi itsenäisen Suomen luodessa hallintoaan. Etenkin keskiluokkaan kuuluvien virkamiesten lukumäärä kasvoi huomattavasti. Eniten lisääntyivät puolustusvoimien, hoitoalan ja kansakoululaitoksen henkilöstö.⁴³⁵

⁴³⁰ Sark T 1780 ja Maasotakoulun kanta-aliupseerien arvosanamatrikelit.

⁴³¹ Kronlund (1988) 434.

⁴³² Suojeluskuntajärjestöllä oli oma koulutusjärjestelmä ja sotakoulu, joten sillä ei ollut suoranaista tarvetta kouluttaa laajemmin vakinaisia aliupseereitaan armeijassa. Kanta-aliupseerin tutkinto antoi suojeluskunnissa pätevyyden eräisiin vaativiin tehtäviin. Suojeluskunnassa saatu koulutus ei antanut mitään virallista pätevyyttä armeijan kanta-aliupseerien tehtäviin.

⁴³³ Alapuro (1985) 87.

⁴³⁴ Vartola - Ursin (1987) mm. 24-26, 66. Tutkimus on Suomen Akatemian rahoittama ja kohdistettu hallintovirkamiehiin, esisijaisesti akateemisiin. Sosiaalisen alkuperän ohella tutkittiin mm. työmoraalia ym.

⁴³⁵ Alapuro (1985) 93-94.

Syynä virkamieskunnan kasvuun oli maan itsenäistymisestä aiheutunut äkillinen virkakoneiston laajentumisen tarve. Etenkin ”alempaa sivistystä” saaneiden toimenhaltijoiden ja virkailijoiden määrä nousi. Vuonna 1939 virkamiehiä oli jo noin 56 500, mikä oli noin kaksi kertaa enemmän kuin vuonna 1914. Korkeimpien virkamiesten lukumäärä kasvoi vähemmän kuin alempien.⁴³⁶

Kanta-aliupseerien isien yleisin ammatti oli maanviljelijä. Siksi ammattia on syytä tarkastella lähemmin. Urho Rauhalan ammattien arvostusta käsittelevässä väitöskirjassa maanviljelijän ammatin sijoittuminen omalle kerrostumatasolle riippui ennen kaikkea maatilalan viljelystä pinta-alasta. Tässä työssä ei ole voitu tarkempien tietojen puuttuessa luokitella maanviljelijän ammattia eri luokkiin tilakoon mukaan. Myös nimikettä on yhdenmukaistettu siten, että torppari, tilanomistaja ja vuokraviljelijä on tilastoitu maanviljelijäksi toimeentulon päätävän mukaan. Viimeksi mainittujen lukumääräinen osuus maan koko maatalouselinkeinosta oli alle kaksi prosenttia ja otoksissa heitä oli ilmoitettu yhteensä alle kymmenen. Torpparit muuttuivat maanviljelijöiksi torppien itsenäistyttyä. Myös suurviljelijöiden (yli 50 hehtaaria peltoa) osuus on tämän tutkimuksen kannalta aivan marginaalinen. Heikki Waris (1952) sijoittaa heidät ylimpään (IV) yhteiskuntakerrokseen, jossa heidän osuutensa oli noin kahdeksan prosenttia. Kerroksen osuus koko Suomen väestöstä oli 1930-luvun lopulla vain yksi prosentti.⁴³⁷

Ali Pylkkänen on suojeluskuntalaisten sosiaalista kerrostuneisuutta koskevassa tutkimuksessaan käyttänyt Heikki Wariksen (v. 1952) ja hallintohistoriakomitean (v. 1995) käyttämiä luokitteluita oman työnsä ammattien luokittelussa. Pylkkänen on siirtänyt hallintohistoriakomitean käyttämästä alemmasta keskikerroksesta talonpoikaisväestön omaan luokkaansa. Vuonna 1933 Pylkkäsen mukaan suojeluskuntiin kuului noin 52 prosenttia maanviljelijöitä, työväestöä oli noin 14, virkamieskuntaa ja virkailijoita noin 15 prosenttia. Loput jakaantuivat luokittelemattomiin, joita oli noin prosentin verran, ja jokseenkin tasan opiskelijoihin, palveluskuntaan ja elinkeinonharjoittajiin. Maanviljelijöiden eli talonpoikien osalta eri menetelmät näyttävät antavan hyvin samankaltaisen tuloksen.⁴³⁸

Saksan armeijan aliupseerit ennen ensimmäistä maailmansotaa olivat lähöisin suurimmaksi osaksi pientalonpoikaiston ja porvarillisen keskiluokan piiristä ja olivat käyneet kansakoulun. He olivat kotoisin maaseudun pienistä taajamista ja niiden liepeiltä. Tässä mielessä ”saksalainen malli”, kun otetaan huomioon molempien maiden erilainen yhteiskunnallinen kehitysvaihe, näyttää päällisin puolin samankaltaiselta meillä toteutuneen mallin kanssa. Maaseudulla oli vapaata työvoimaa muihin ammatteihin sijoittumiseksi. Tämä piti paikkansa niin Suomessa kuin Saksassa. Toisaalta on muistettava suomalaisen ja saksalaisen mallin erot, joista ehkä merkittävin oli Saksassa aliupseerin mahdollisuus siirtyä muuhun valtion virkaan määrävuosien jälkeen. Suomessa pal-

⁴³⁶ Alapuro (1985) 93.

⁴³⁷ Viimeisen vuosituhatosen vaihteen tienoille tultaessa maatalous on toisaalta muuttunut niin paljon, että 50 peltohehtaarin maatila on pikemminkin pieni kuin suuri!

⁴³⁸ Pylkkänen (2001) 17, 166.

veltiin koko ura aliupseerina ja jäätin sitten eläkkeelle muiden virkamiesten tapaan.⁴³⁹

Tämän työn otoksissa *työmies*-nimikkeeseen sisältyvät kaikki työmiehet. Elinkeinoryhmittelyssä nimike on sijoitettu ryhmään muu, mikäli nimikkeen ammattiala ei ilmene. Sama jaotteluperiaate koskee vastaavalla tavalla myös otosten muita ammatteja.

Käsityöläisten pääosa on suutareita, räätäleitä ja vaattureita, joita on kaikkia suunnilleen saman verran. Käsityöläiset luonnollisista syistä vähenevät nykyaikaa kohti tultaessa. Rautatieläiset sisältävät kaikki Valtion Rautateiden palveluksessa olleet isät. Rautatieläisnimikkeitä ovat muun muassa junailija, ylijunailija, jarrumies, lämmittäjä, pannuseppä ja asemamies. Tyypillistä on rautatieläisten isien alemman tasoisten ammattien suurempi osuus upseerien isiin verrattuna, joiden osalta rautatieläisyys merkitsi statukseltaan ylemmissä tehtävissä toimineita, kuten asemapäälliköitä. Kohtaan *muu* sisältyvät loput lukumäärältään neljä tai sen alle olevat ammatit, joita oli noin 50. Ne on sijoitettu omiin elinkeinoryhmiinsä, mikäli se on ollut pääteltävissä ammattinimikkeestä.

TAULUKKO 15 Kanta-aliupseerien isien ammatit v. 1939

ammatti	kpl	kaikki %	ilmoitetut %
maanviljelijä	282	45,9	50,7
työmies	53	8,5	9,4
kauppias/liikemies	33	5,4	5,9
rautatieläinen	18	2,9	3,2
poliisi	12	2,0	2,2
puuseppä/kirvesmies	27	4,4	4,9
käsityöläinen	19	3,1	3,4
upseeri/aliupseeri	9	1,5	1,6
työnjohtaja	18	2,9	3,2
opettaja	7	1,1	1,3
muu	79	12,9	14,2
ilmoitettuja	556	90,6	100,0
ei tietoa ammatista	58	9,4	
tapausten lukumäärä	614	100,0	

Taulukon lähde: Koivisto (2004) 198 (Alkuperäinen aineisto: Kansallisarkiston (ent. Sotaarkiston) nimikirjakokoelma ja kantakortisto; Y. S. Hämeen-Anttila (toim.): Puolustusvoimemme alipäällystö 1936). ATK-käsittely SPSS-ohjelmalla. Ilmoitettujen sarakkeessa prosentiosuudet on laskettu ilman katoa.

Tilastojen valossa kanta-aliupseerin isän yleisin ammatti oli ennen sotia selkeästi maanviljelijä. Isien ammatit alkoivat muuttua sotien jälkeen. Sinänsä mielenkiintoista on maanviljelijöiden isien aseman suhteellisen osuuden pysyvyys. Kokonaisuutena muutokseen vaikuttivat monet asiat, kuten yhteiskunnan

⁴³⁹ Deutsche Militärgeschichte... (V-osa) (1983) 92.

muutoksen tuomat uudet ammatit ja ammattirakenteen sisäiset muutokset, johon maan yleinen koulutusjärjestelmä mukautui.⁴⁴⁰

Jatkosodan jälkeen Suomi sijoitti Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden väestön uudelleen. Muun muassa perustettiin huomattava määrä, lähes 100 000 uutta maatilaa siirtolaisväestön pääosan sijoittamiseksi uusille asuinsijoille. Kokonaisuutena siirtolaisten asuttaminen ei vaikuttanut väestösuhteisiin, paitsi heidän sijoitusalueillaan se hieman muutti niiden suhteellisia osuuksia. Yhteiskunnallinen ja etenkin tekniikan kehitys jatkui edelleen yhä voimakkaammin. Sotien jälkeen syntyneet ns. suuret ikäluokat alkoivat lähestyä työikää 1960-luvulle tultaessa. Koneellistumisen ja tehokkaiden viljely- ja tuotantomenetelmien seurauksena maa- ja metsätalouselinkeinojenkin tuotannon tehokkuus kasvoi jyrkästi ja maaseudun muut perinteiset ammatit työllistivät yhä vähemmän väkeä kuin aikaisemmin.⁴⁴¹ Työtä oli lähdeävä etsimään muualta kuin kotiseuduilta. Sitä tarjosivat uudet teollisuuden ja kasvavien palveluelinkeinojen antamat työpaikat, jotka sijaitsivat pääasiassa kaupungeissa ja kaupunkimaisissa taajamissa. Yhteiskuntatutkimuksen piirissä tätä ilmiötä kutsutaan suureksi maaltamuutoksi. Maa- ja metsätalousammattien vähentyessä teollisuusammattit samaan aikaan lisääntyivät. Merkittävin syy maanviljelijän ammatin vähenemiseen oli yhteiskunnan muuttuessa liian pieni maatilakoko ja sivutöiden katoaminen maa- ja metsätalouden teknistyessä samanaikaisesti. Maailmansotien välisenä aikana metsä- ja maataloudessa suurin osa töistä oli tehtävä lähes käsityönä laite- ja konekannan ollessa alkeellisia. Tämän vuoksi tarvittiin metsä- ja maatalousammateissa paljon enemmän työväkeä ennen sotia kuin sodan jälkeen.

Suomen maatalouden kehitys ei muistuttanut Itä- tai Länsi-Euroopan maiden kehitystä. Vielä 1950-luvullakin perustettiin pienviljelmiä. Maanhankintalain perusteella kaikki yli 20 peltohehtaarin tilat joutuivat luovuttamaan osan maitaan Karjalan siirtolaisväestölle perustetuille tiloille. Lisäksi perustettiin ns. rintamamiestiloja. Uudet tilat olivat pientiloja tai kääpiöviljelmiä. Kaikista maataloista pientiloja ja kääpiöviljelmiä oli kaksi kolmasosaa.⁴⁴²

Maataloudessa alle viiden peltohehtaarin tiloilla työskenteli vuonna 1950 Suomessa neljännesmiljoona, mutta 1970-luvun puolivälissä enää noin 30 000 henkeä. Suuremmilla, 10 – 50 peltohehtaarin tiloilla ammatissa toimiva väestö väheni varsin vähän 1950-luvulla, mutta 1970-luvulla näilläkin tiloilla tahti kiihtyi. Vuonna 1950 työskenteli maataloilla keskimäärin kolme, mutta 1970-luvulla enää yksi henkilö. Alle viiden peltohehtaarin tiloilla ei ollut 1970-luvun alkupuolella enää kokovuotisesti työtä edes yhdelle. Maataloustyöläisten määrä pieneni samana aikana lähes olemattomiin. Metsä- ja maataloustyöläisiä oli vuonna 1950 vielä 185 000, mutta 1970-luvun puoliväliin tultaessa lukumäärä oli laskenut alle 40 000. Heistä vain 10 000 oli maatalouden palveluksessa. Samaan aikaan pieneni avustavien perheenjäsenten osuus yli 300 000 hengellä. Varsinaisten maatalousyrittäjienkin määrä oli vuoteen 1975 tultaessa vähenty-

⁴⁴⁰ Vihola (2004) ks. 351-355.

⁴⁴¹ Alestalo (1980) 116; Roiko-Jokela (2004) 56.

⁴⁴² Alestalo (1980) 116,118; Suomen maatalouden historia osa 2 (2004), liitetaulukko 4 s. 516.

nyt puoleen 1950-luvun alun tasosta.⁴⁴³ Noina vuosina myös Ruotsiin muutti työn perässä huomattavan paljon väestöä etenkin syrjäiseltä maaseudulta.

Ns. suurten ikäluokkien tullessa 1960-luvun puolivälistä alkaen asevelvollisuusikäen oli puolustusvoimien koulutuskapasiteettia nostettava. Noina vuosina kadettikoulussa ja kanta-aliupseerien peruskursseilla koulutettiin huomattavasti enemmän opiskelijoita kuin sitä ennen. Lisääntyneen alokasmäärän takia joukko-osastoissa lisättiin joukko- ja perusyksiköiden määriä, jotta kukin ikäluokka voitaisiin kouluttaa ajallaan.

Seuraavassa taulukossa on tarkastelussa vuonna 1969 palveluksessa olleiden kanta-aliupseereiden sosiaalinen alkuperä. Määrittelyperusteet ja ammatit ovat samat kuin ennen sotia palveluksessa olleilla. Maanviljelijän ammatti oli edelleen yleisin yksittäinen ammatti, lukumäärältään lähes kolmasosa. Vuonna 1950 oli noin 790 000:sta maatalousammateissa työskentelevästä noin 290 000 maanviljelijää. Vuonna 1970 heitä oli enää noin 200 000 ja viittä vuotta myöhemmin noin 160 000.⁴⁴⁴ Luvuissa ilmenee voimakas yhteiskunnan rakennemuutos.

TAULUKKO 16 Kanta-aliupseerien isien ammatit v. 1969

ammatti	kpl	kaikki %	ilmoitetut %
maanviljelijä	228	31,1	38,4
työmies	55	7,5	9,3
kauppias/liikemies	19	2,6	3,2
rautatieläinen	12	1,6	2,0
poliisi	8	1,1	1,3
puuseppä/kirvesmies	44	6,0	7,4
käsityöläinen	8	1,1	1,3
upseeri/aliupseeri	62	8,4	10,5
työnjohtaja	28	3,8	4,7
opettaja	7	1,0	1,2
muu	122	16,6	20,6
ilmoitettuja	593	80,8	100,0
ei tietoa ammatista	141	19,2	
tapausten lukumäärä	734	100,0	

Taulukon lähde: Koivisto (2004) 201 (Alkuperäinen aineisto: Matti Rautavuori (toim.): Puolustusvoimain aliupseerit 1969, josta otokseen valittiin joka seitsemäs henkilö.) ATK-käsittely SPSS-ohjelmalla. Ilmoitettujen sarakkeessa prosenttiosuudet on laskettu ilman katoa.

Tämän aikakauden aliupseereiden vertaaminen Ruotsin aliupseerien tilanteeseen on suuntaa antavaa, sillä ruotsalaisessa tutkimuksessa on käytetty kolmijakoista luokittelua. Ruotsissa I sosiaaliryhmään kuului vuonna 1965 julkaistussa tutkimuksessa 5,6 prosenttia, II ryhmään kuului 55,6 ja III ryhmään 36,5 pro-

⁴⁴³ Alestalo (1980) 120-121, 123, Kuvio 3.4. Vuonna 1950 avustavia perheenjäseniä oli 419 000, vuonna 1960 286 000, 1970 140 000 ja 1975 102 000.

⁴⁴⁴ Maanviljelijällä tarkoitetaan tässä tilan omistaja-yrittäjää.

senttia aliupseereista. Alipäällystön⁴⁴⁵ luvut olivat I ryhmä 4,0 prosenttia, II ryhmä 47,4 prosenttia ja III ryhmä 48,6 prosenttia. Ensimmäinen ryhmä vastaa ylintä sosiaaliryhmää, toinen keskiluokkaa yleensä ja kolmas varsinaista työväestöä.⁴⁴⁶ Ruotsissakin aliupseerin ammatti tilastojen valossa näyttää antaneen II ja III sosiaaliluokassa mahdollisuuden valtion virkaan.

Vertailuotoksessa maanviljelijöiden osuus oli vähentynyt edelleen. *Työmies*-ammattin osuus on lähes sama. Ero on vain prosentti. Opettajia on lukumääräisesti yhtä monta kuin aikaisemmin. Upseerien ja aliupseerien luku isinä on noussut noin seitsemänkertaiseksi. Vuoden 1969 tilastossa valtaosa isistä on kanta-aliupseereita. Määrä on suhteellisesti kohtalaisen suuri kun vielä otetaan huomioon näiden ammattien lukumäärä koko maan työvoimasta. Maanviljelijä-, upseeri/aliupseeri-, työmies- ja puuseppä-/kirvesmies -isät edustavat kaikkiaan 65,6 prosenttia kaikista isistä vuonna 1969. Ennen sotia maanviljelijä-, työmies- ja kauppias-/liikemies-ammattit edustivat 65,8 prosenttia kaikista.

Sotilaiden poikia ei voinut tulla palvelukseen kovinkaan monia ennen sotia, sillä Suomen autonomian aikainen sotaväki oli lakkautettu vuosisadan alussa. Sotaväen palkatun henkilöstön vahvuuskin oli tuolloin huomattavasti pienempi itsenäisen Suomen armeijaan verrattuna, joten sopivan ikäisiä sotilaiden poikia ei ollut kuin vähäinen määrä myöhempään aikaan nähden.

TAULUKKO 17 Opistoupseerien isien ammatit v. 2002

ammatti	kpl	kaikki %	ilmoitetut %
maanviljelijä	61	13,8	15,1
työmies	14	3,2	3,5
kauppias/liikemies	8	1,8	2,0
rautatieläinen	12	2,7	3,0
poliisi	9	2,0	2,2
puuseppä/kirvesmies	14	3,2	3,5
käsityöläinen	1	0,2	0,2
upseeri/aliupseeri	55	12,5	13,6
työnjohtaja	36	8,2	8,9
opettaja	19	4,3	4,7
muu	174	39,5	43,2
ilmoitettuja	403	91,4	100,0
ei tietoa ammatista	38	8,6	
tapausten lukumäärä	441	100,0	

Taulukon lähde: Koivisto 2004, s. 202 (Alkuperäinen aineisto: Päälystöliitto ry:n kyselytutkimus v. 2002). ATK-käsittely SPSS-ohjelmalla. Ilmoitettujen sarakkeessa prosenttiosuudet on laskettu ilman katoa.

⁴⁴⁵ Ruotsin armeijassa aliupseerit ja alipäällystö olivat eri henkilöstöryhmiä. Jälkimmäinen vastasi lähinnä Suomen puolustusvoimien värvättyä henkilöstöä.

⁴⁴⁶ Abrahamsson (1965) 61.

Vuoden 2002 tilastossa kanta-aliupseerien seuraajien (toimiupseerit/opisto-upseerit) isien ammateissa maaviljelijöiden osuus on laskenut puoleen edellisestä vuoden 1969 tilanteesta. Upseeri- ja aliupseeri-isien lukumäärä on noussut kaksi prosenttiyksikköä ja oli nyt noin 13 prosenttia. Myös opettajan ammatin osuus on selkeästi kasvanut. Perinteisten ammattien lisäksi on tullut paljon uusia ammatteja. Siinä, missä aikaisemmin tarvittiin työelämässä monitaitoisia työmiehiä, tarvittiinkin nyt ammatin hallitsevia erikoiskoulutettuja ammattilaisia. Elinkeinoelämän teknistymisestä on aiheutunut muun muassa se, että monilla aloilla tarvitaan kapeaa erikoisosaamista edellyttävää kyvykkyyttä. Tästä syystä taulukossa muu -ammattinimike on jo merkittävä. On silti huomattava, että tämänkin otoksen poikien syntymäajat ovat valtaosaltaan ennen vuotta 1970. Joukossa on vielä muutamia kanta-aliupseereina sotilasuransa aloittaneita.

Elinkeinoryhmittäin tarkasteltuna maa- ja metsätalousammatit työllistivät maailmansotien välisestä ajasta ja sen jälkeen aina 1950-luvulle saakka huomattavan määrän palkattua työväestöä ja tiloilla työtä tekeviä perheenjäseniä.

Seuraavissa taulukoissa yksittäisiä ammatteja ja elinkeinoryhmittelyä verrattaessa ei maa- ja metsätalousammattien suhteessa yksittäisiin ammatteihin näytä olevan mainittavaa lukumääräeroa maan keskimääriin verrattuna. Sen sijaan teollisuus-, kauppa-, liikenne- ja palveluelinkeinoryhmissä eroa havaitaan. Suurin muutos on teollisuuden alalla. Toisaalta taulukoissa esiintyvät ammattialat ovat sittemmin sisällöltään ja työvälineiden ja menetelmien kehittymisen takia muuttuneet. Ammattien nimet ovat samat eri vuosikymmeninä, mutta esimerkiksi hevospäivän ja karjan käsintyöskönnön aikakauden maanviljelijän ammatti on muuttunut aivan toisenlaiseksi. Käyttöön on otettu automaattisesti toimivat ruokinta- ja lypsykonejärjestelmät tai on erikoistuttu viljan ja muiden kasvien tuottajatiloiksi ja kansainvälisillä markkinoilla myytävän siemenviljan viljelijöiksi. Käyttöön on otettu uuden tekniikan työvälineet tietokoneineen. Vastaavanlainen kehitys koskee myös monia muitakin ammatteja. Tämä seikka on huomionarvoinen etenkin pitkän ajan tilastoja tarkasteltaessa.

Maa- ja metsätalouselinkeino oli hyvin työvoimavaltainen vielä 1900-luvun alussa, mutta alkoi koneellistua ripeästi ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Vielä voimakkaampi kehitys alkoi erityisesti teollisuusaloilla. Teollisuustuotanto laajenikin Suomessa maailmansotien välissä nopeammin kuin koskaan aikaisemmin. Muun muassa selluloosan tuotanto lähes kymmenkertastui tuottavuuden kasvaessa keskimäärin kolme ja teollisuustyöntekijäin määrän 4,5 prosenttia vuositasolla. Kauppa-, liikenne- ja palveluelinkeinot kehittyivät hitaammin. Näistä kaupan ala kehittyi eniten. Tämä kehitys näkyy tilastollisesti myös tämän tutkimuksen taulukoissa selkeästi.⁴⁴⁷

Maa- ja metsätalouden piiristä sai toimeentulonsa vuonna 1920 koko maata ajatellen 64 prosenttia työikäisistä. Vuoteen 1940 mennessä heidän osuutensa laski noin 52 prosenttiin. Kun taulukon katoa (ammatti ei tiedossa) ei huomioida, näyttää maanviljelijän ammatti olevan yksittäisistä ammateista lähellä väestön valtakunnallista keskimäärää aliupseerien isien osalta.

⁴⁴⁷ Alapuro (1980) 78-79; Simola - Koivisto (1993) 73; SVT, vuodet 1920 ja 1940.

TAULUKKO 18 Kanta-aliupseerien isien ammatit elinkeinoryhmittäin ennen sotia

isän ammatti elinkeinoryhmässä	kaikki		ilmoitetut %	Koko Suomi %	
	kpl	%		v. 1920	v. 1940
maa- ja metsätalous	300	49	54	64	51
teollisuus	62	10	11	15	21
kauppa	40	7	7	3	5
liikenne	27	4	4	3	5
palvelu	50	8	9	3	6
muu	77	13	14	12	12
ilmoitettuja	556	91	100	100	100
ei tietoa ammatista	58	9			
tapausten lukumäärä	614	100			

Taulukon lähde: Koivisto (2004) 203. (Aineiston alkuperäinen lähde: Heikki Waris: Muutettava suomalainen yhteiskunta, 1968 (2. p) 21, Suomen väestötilasto (SVT) 1920, SVT 1940 ja Kansallisarkiston (aik. Sota-arkiston) henkilöasiakirjat. Yleiset tilastot (SVT) perustuvat seurakuntien ilmoittamiin ns. kymmenvuotistilastoihin.) ATK-käsittely SPSS-ohjelmalla. Ilmoitettujen sarakkeessa prosenttiosuudet on laskettu ilman katoa.

On todennäköistä, että teollisuuspaikkakunnilla, joilla vasemmistopuolueilla oli voimakas kannatus, suhtauduttiin aatteellisista syistä etenkin ennen sotia viileämmin armeijaan ja sen tarjoamiin työpaikkoihin.⁴⁴⁸ Toisaalta teollisuuden palveluksessa ansiotaso oli keskimäärin melkoisesti suurempi etenkin nousuvassa suhdannevaiheessa kuin toimihenkilötason virkamiesuralla. Aktiiviupseerien sosiaalista alkuperää koskevissa tutkimuksissa on arvioitu maamme historiallisten tapahtumien ainakin vielä 1920- ja 1930-luvulla vaikuttaneen siihen, etteivät työläiskotien pojat kovin usein valinneet upseerin uraa.⁴⁴⁹ Suhtautumisen ja kokonaispalkkauksen todellisen vaikutuksen selvittäminen vaatisi oman tutkimuksensa. Yhteenvetona voidaan todeta, että maailmansotien välillä rekrytoidut aliupseerit edustivat kohtalaisen hyvin Suomen kansan keskimääräistä sosiaalista jakaumaa. Suurimmat ammattiryhmät ja aliupseerien isien alkuperä ovat pääsääntöisesti samankokoiset.

Aliupseereiden ja upseereiden sosiaaliset taustat poikkeavat merkittävästi toisistaan. Saarikosken mukaan vuosina 1921–1939 upseerien isistä keskimäärin 14 prosentilla oli talonpoikaistausta. Poikkeamaa kanta-aliupseereista selittää muun muassa koulusivistystasoon ja kouluttautumiseen ylipäänsä liittyvät tekijät, kuten vanhempien varallisuus ja yhteiskuntaluokka. Upseerin ammatti on ollut aina hyvin arvostettu ylemmissä sosiaaliluokissa. Ylimmästä sosiaalisesta kerrostumasta vuonna 1921 oli upseerien isä peräti 38 prosenttia, mutta enää 17 prosenttia vuonna 1939. Eniten isä oli keskiluokasta, 41 prosenttia vuonna 1921 ja vuonna 1939 jo 62 prosenttia. Työväestöstä isä vuonna 1921 oli neljä ja yhdeksän prosenttia vuonna 1939.

⁴⁴⁸ Selénin mukaan sosiaalidemokraatteja ei otettu suojeluskuntiin ja nämä eivät pyrkineetkään ennen vuotta 1939, jolloin sosiaalidemokraattien johto alkoi olla sitä mieltä, että koska suojeluskuntajärjestö oli virallinen organisaatio, ei ole syytä karttaa sitä. Ks. Selén (2001) 476–477.

⁴⁴⁹ Saarikoski (1970) 208.

Aktiiviupseeristo jakautuu historiallisista syistä erilaisiin ryhmiin sotilaallisen peruskoulutuksen takia. Ennen itsenäistymisen aikaa koulutetut upseerit ja aliupseeritkin olivat joko menneet Venäjän palvelukseen tai siirtyneet siviili-tehtäviin, koska Suomen armeija oli lakkautettu 1900-luvun alussa. Vapausso-
dan päätyttyä myös vakinaisen armeijan kaaderihenkilöstö oli polkaistava lähes tyhjästä. Itsenäisen Suomen upseeristo voidaan jakaa koulutustaustansa perusteella useaan ryhmään: vanhan väen upseerit, jääkäriupseerit, markovillalaiset, kadettiupseerit, upseerien peruskurssin käyneet ja II ryhmän upseerit. Kahden viimeksi mainitun ryhmän jäsenet olivat valtaosaltaan sotien aikana upseereiksi ylennettyjä entisiä kanta-aliupseereita, joista sodan aiheuttaman tilanteen johdosta tuli upseereita.

Sotien aikana kanta-aliupseereista upseereiksi ylennetyt ja tulevaa upseeriuraa ajatellen aktiiviupseereiksi sopivat ja riittävän nuoret henkilöt koulutettiin kahdella upseerien peruskurssilla. He saivat nimityskelpoisuuden ja kaikki ne oikeudet virkoihin, jotka kuuluivat aktiiviupseereille. Sen sijaan II ryhmän upseerit nimitettiin upseerivirkoihin ilman upseerien peruskoulutusta. Heille oli annettu jo sotien aikana ja niiden jälkeen sen toimialan aselajikoulutusta, jolla he palvelivat. Sotien aikana joukko upseeriksi ylennettyjä entisiä kanta-aliupseereita sai palvella rauhan tultua myös kanta-aliupseerien toimissa. Nämä henkilöt eivät esiintyneet vakinaisen väen upseeriluettelossa. Vaihtoehtona oli eroaminen palveluksesta. Viimeksi mainituista osa sai nimityksen upseerin virkoihin myöhemminä sodan jälkeisinä vuosina kun virkoja avautui eikä nimityskelpoisia aktiiviupseereita ollut niihin nimittämää.

Upseerien peruskurssin käyneiden ja II ryhmän upseereiden sosiaalinen tausta on huomattavan yhteneväinen aliupseeriston sosiaaliseen taustaan verrattuna. Tämä seikka mitä ilmeisimmin johtuu siitä, että näillä ryhmillä oli yhteinen ammatillinen alkuperä. Tärkein syy edellä mainittujen kanta-aliupseeri-alkuperää olevien ryhmien syntymiseen niinkin suurina oli sodan jälkeen ilmennyt upseeripula. Varsinkin nuoremmista upseereista oli eniten puutetta. Aktiiviupseeripulan yksi keskeinen syy oli liittoutuneiden valvontakomission määräämät koulutusrajoitukset. Muina syinä on mainittu sotilastehtävien huono palkkaus, yhteiskunnallisesti epävakaat ajat hävityn sodan jälkeen ja hyvin palkattujen siviilityöpaikkojen suuri tarjonta. Edellä mainittu koski myös muuta armeijan palkattua henkilökuntaa kuin upseereita.

Jaettaessa upseerit eri ryhmiin syntyy myös sosiaalista alkuperää ajatellen hajontaa. Jääkäriupseerien sosiaalinen alkuperä on kaikissa elinkeinoissa melko tasainen. Tätä pidetään seurauksena siitä, että jääkärivärväys pyrittiin kohdistamaan Suomen kaikkiin yhteiskuntaryhmiin. Upseerien peruskurssin käyneiden, II ryhmän upseereiden ja jääkäriupseereiden isien osuudet maa- ja metsätalouselinkeinoryhmässä muistuttavat jakaumaltaan toisiaan. Näissä ryhmissä määrät ovat kaksin tai kolminkertaiset muihin upseerien alkuperäryhmiin verrattuna.⁴⁵⁰ Mikä tekijä selittäisi upseerien ja kanta-aliupseerien sosiaalisia taustaeroja ja lähtökohtia? Upseerien isistä on huomattava osuus palveluammattien ryhmässä, johon on luettu virkamiehet, opetuslaitoksen palveluksessa olevat,

⁴⁵⁰ Saarikoski (1970) 185–186.

kirkonmiehet ja vapaiden ammattien harjoittajat. Näiden alojen sosiaalinen asema on ollut lähellä upseerien asemaa, ja näillä ryhmillä on ollut suunnilleen samanlaiset normit kuin upseeristolla. Suurena ryhmänä ovat palvelusten elinkeinoryhmän isinä sotilaat itse. Keskeinen seikka on ollut taloudellinen. On haluttu ja on ollut taloudelliset mahdollisuudet kouluttaa seuraava sukupolvi yli kansakoulutason, jolloin koulutuksen kautta vanhempien sosiaalinen asema säilyisi seuraavalla sukupolvella.⁴⁵¹

Maa- ja metsätalouden piirissä toimivilla ei ollut samanlaista tilaisuutta eikä kaikilla haluakaan saati taloudellisia mahdollisuuksia lastensa kouluttamiseen ylioppilaiksi ennen peruskoulun ja nykyisen koulutusjärjestelmän kaikille antamaa tasapuolista mahdollisuutta.⁴⁵²

Toisen maailmansodan seurauksena Suomen taloudellinen asema muuttui. Suomi joutui suorittamaan suuret sotakorvaukset. Niiden maksamisen jälkeen kauppa Neuvostoliiton kanssa lisääntyi. Sotakorvausten huomattava osa suoritettiin metalliteollisuuden tuotteina ja muun muassa tämän vuoksi samalla syntyi pohja raskaan metalliteollisuuden laajentamiselle ja kehittämislle. Puuteollisuuteen nojautuva yksipuolinen tuotantorakenne monipuolistui.⁴⁵³ Taloudellinen kasvu oli nopeaa mutta toisaalta suhdannevaihtelut olivat voimakkaita. Kansantulo kasvoi vuodesta 1950 alkaen voimakkaammin kuin monissa muissa OECD:n jäsenmaissa. Toisaalta etenkin maatalouselinkeinon piirissä oli vapaata työvoimaa, jonka oli etsittävä työtehtäviä muualta. Monesta maalais-taustaisesta nuoresta tuli teollisuustyöntekijä tai jonkun muun uuden ammatin haltija.

TAULUKKO 19 Kanta-aliupseerien isien ammatit elinkeinoryhmittäin v. 1969

isän ammatti elinkeinoryhmässä	kpl	kaikki %	ilmoitetut %	Koko Suomi % v. 1950	% v. 1970
maa- ja metsätalous teollisuus	251 95	34 13	42 16	46 28	20 34
kauppa	25	3	4	8	19
liikenne	39	5	7	5	7
palvelu	94	13	16	11	18
muu	89	12	15	2	1
ilmoitettuja	593	81	100	100	100
ei tietoa ammatista	141	19			
tapausten lukumäärä	734	100			

Taulukon lähde: Koivisto (2004) 206. (Aineiston alkuperäinen lähde: Jukka Uola (toim.) Aliupseeriliiton jäsenet vuonna 1969, Heikki Waris: Muuttuva suomalainen yhteiskunta (2. p 1968). Alestalo (1985) 105, SVT ja STV ko. vuosia koskevat tiedot. Taulukon koko maan vertailuluvut on laskettu ammatissa toimivan väestön mukaan. Menetelmä on hieman tarkempi kuin aikaisemmin käytetyt seurakuntien tilastot.) ATK-käsittely SPSS-ohjelmalla. Ilmoitettujen sarakeessa prosenttiosuudet on laskettu ilman katoa.

⁴⁵¹ Saarikoski (1970) 183; ks. Konttinen (1991) 204 (taulukko).

⁴⁵² Saarikoski (1970) 183.

⁴⁵³ Alestalo (1985) 101.

Euroopan mittakaavassa yhdentymiskehityksen seurauksena elinkeino- ja ammattirakenne muuttuivat voimakkaasti reuna-alueilla etelässä ja pohjoisessa tasoittuen muistuttamaan yhä enemmän ydinalueiden rakennetta. Erityisesti alkutuotannon piirissä ollut väestö, jota Suomessa olikin runsaammin kuin muualla, väheni voimakkaasti. Suomi oli vielä 1950-luvulla selvästi agraarinen valtio. Vuonna 1950 oli noin 1 700 000 henkeä maa- ja metsätaloudessa. Jo 1970-luvun puolivälissä vastaava luku oli enää 570 000. Maatalousväestön voimakas väheneminen on ollut maatalousyrittäjien ja heitä avustavien perheenjäsenten vähenemistä ja siirtymistä palkansaajiksi.⁴⁵⁴ Tämä seikka osaltaan näkyy oheisissa taulukoissa. Vertailutaulukossa (n:o 20) väestösuhteiden muutokset ovat suuremmat kuin aiempina vuosikymmeninä.

TAULUKKO 20 Opistouseserien isien ammatit elinkeinoryhmittäin v. 2002

isän ammatti		kaikki %	ilmoitetut %	v. 1980	Koko Suomi %	
elinkeino- ryhmässä	kpl				v. 1990	v. 2000
maa- ja metsätalous	73	17	18	13	9	5
teollisuus	70	16	17	33	29	27
kauppa	25	6	6	19	26	15
liikenne	45	10	11	8	7	7
palvelu	107	24	27	25	27	44
muu	83	19	21	2	2	2
ilmoitettuja	403	91	100	100	100	100
ei tietoa ammattista	38	9				
tapausten lukumäärä	441	100				

Taulukon lähde: Koivisto (2004) 206. (Aineiston alkuperäinen lähde: Suomen väestötilasto (SVT), Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) ko. vuosia koskevat tilastot ja Päälystöliitto ry:n kyselytutkimus v. 2002. Taulukon koko maan vertailuluvut on laskettu ammatissa toimivan väestön mukaan.) ATK-käsittely SPSS-ohjelmalla. Ilmoitettujen sarakkeessa prosenttiosuudet on laskettu ilman katoa.

4.2 Kanta-aliupseerien pohjakoulutus

Teolliseen vallankumoukseen liittyvä perustavaa laatua oleva muutos alkoi 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Työn koneellistuminen lisäsi niin paljon työn tuottavuutta, että edellytykset koulutuksen yleiselle laajentamiselle syntyivät. Toisaalta työn koneellistuminen ja lisääntyvä erikoistuminen edellyttivät tehdastyössä ja muilla aloilla työskenteleviltä entistä parempaa koulutusta.

⁴⁵⁴ Alestalo (1985) 102-103, 116-121.

Koulutetut työntekijät pystyivät parempiin suorituksiin nostoen samalla työn tuottavuutta.⁴⁵⁵

Kansan kouluttamiseksi perustettiin teollistuvaan maailmaan suurimmaksi osaksi 1800-luvulla kansakoululaitokset. Monissa maissa pian sen jälkeen säädettiin myös oppivelvollisuuslait. Suomessa oppivelvollisuuslaki säädettiin tosin vasta vuonna 1921. Vuonna 1894 säädetyssä piirijakoasetuksessa oli kunnille määrätty velvollisuus perustaa kansakouluja. Lapsia ei kuitenkaan ollut tuolloin pakko lähettää kouluun. Vielä vuonna 1937 oli 13 prosenttia Suomenkin kouluikäisistä kokonaan opetuksen ulkopuolella.⁴⁵⁶

Vuosisadan lopulle tultaessa kansakoululaitosta korkeamman sivistyksen pohja laajeni 1800-luvun loppupuolella ratkaisevalla tavalla porvarissäätyihin. Sen sijaan talonpoikais- ja työväestön piiristä oppikouluun tuli hyvin vähän lapsia huolimatta näiden väestöryhmien voimakkaasta kasvusta. Oppikoulusta tuli säätyläistön koulu ja kansakoulu jäi talonpoikaiston ja muun kansanosan kouluksi vuosikymmeniksi.⁴⁵⁷

Elinkeinoelämän tarpeet sen kehittyessä alkoivat pian edellyttää yhä pitempää kansanopetusta ja sen jälkeistä ammattikoulutusta eri aloille. Erityisesti keskiasteen koulutus laajeni ja eriytyi pitkälle. Pian alkoivat syntyä kaupalliset ja teknilliset ammattioppilaitokset miltei kaikille peruskoulutuksen jälkeisille koulutustasoille.⁴⁵⁸

Teollisuuden tuotantomenetelmien kehittymistä edesauttoivat uudet organisaatioteoriat, joista tunnetuin on ns. taylorismi. Teoria tunnettiin myös nimellä Scientific Management. Taylorismin keskeinen ajatus oli työtehtävien osittaminen ja tekeminen sellaisiksi, että työntekijä mahdollisimman vähillä ponnistuksilla saavuttaa maksimaalisen työtuloksen. Voidaan perustellusti todeta teollisuusmaiden ammatillisessa koulutuksessa tämän idean keskeisiä piirteitä. Työt monimutkaistuivat jatkuvasti ja tarvittiin erikoiskoulutettua työvoimaa eri aloille. Taloudellisista syistä ei kannattanut kouluttaa odotettavissa oleviin vuosikausia kestäviin tehtäviin laajat valmiudet hallitsevia ammattimiehiä. Taloudellisempaa oli osittaa työtehtävät ja palkata vain tietyn kapea-alaisen ammatin osaavia työntekijöitä, joille maksettiin tuotannon mukaan palkkaa.⁴⁵⁹

Taylorismin⁴⁶⁰ vaikutukset alkoivat näkyä selkeästi Suomenkin ammatillisessa koulutuksessa viimeistään 1920-luvulle tultaessa ja etenkin teollisuudessa. Teollisuuden eri johtotasoille oli luotu koulutusjärjestelmä jo 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Sen rakenne täytti Suomessa laajassa mielessä taylorismin kehysten jo ennen taylorismin tänne tuloa.⁴⁶¹

⁴⁵⁵ Kivistö – Vaherva (1972) 46.

⁴⁵⁶ Kivistö – Vaherva (1972) 46.

⁴⁵⁷ Kivistö – Vaherva (1972) 47. 121.

⁴⁵⁸ Kivistö – Vaherva (1972) 47.

⁴⁵⁹ Taylor F. W. (1914) ks. esim. luku II ja passim.

⁴⁶⁰ Michelsen (1999) 212-214.

⁴⁶¹ Henry Ford (1923) mm. luku I ja passim.

Taylorismin (Taylor, F. W.) yhteydessä puhutaan usein myös fordismista, jolla viitataan autoteollisuusmies Henry Fordin toimintaperiaatteisiin. Tieteellisen liikkeenhoidon työmenetelmiä sovellettiin Fordin tuotantolaitoksissa. Menetelmät ja etenkin tulokset olivat Fordin kilpailijoiden tuotantoon verrattuna niin ylivoimaisia, että pian hänen yhtiönsä sai markkinoilla erittäin vahvan aseman. Nykypäivän katsannossa

Edellä kuvatut yleiset kehityslinjat liittyvät itsenäisen Suomen ensimmäisten vuosien armeijaan myös ajallisesti. Kansan kouluttamisen lisääntyminen ja vakiintuminen alkoivat 1900-luvun alkupuolella, jolloin alkuvuosikymmenien itsenäisen Suomen tulevat kapitulanttialiuupseerit olivat kansakouluiässä. Nämä edellä mainitut kehityslinjat vaikuttivat mitä ilmeisimmin itsenäisen Suomen armeijan koulutuksen sisältöihin ja kanta-aliupseereilla sitä kautta myös tehtävien sisältöön ja niissä vaadittavaan erityiseen ammattitaitoon. Vähintään yhtä tärkeä merkitys oli sillä seikalla, miten saataisiin ja mihin peruskoulutusryhmään rekrytoinnin voi sen johdosta suunnata tehtävissään vaatimukset täyttävien kanta-aliupseerien saamiseksi, joita tarvittiin jatkuvasti vuosittain.

Itsenäisen Suomen kanta-aliupseerit jaettiin tehtävien mukaan eri luokkiin. Pääjako oli rintama-aliupseerit ja muut aliupseerit, joita sanottiin toimitusaliupseereiksi. Rintama-aliupseerit, myöhempi nimike oli koulutusaliupseeri, olivat asevelvollisten koulutustehtävissä. Heihin luettiin kuuluviksi myös esikuntien komentotoimistojen kirjuraliupseerit. Muut aliupseerit jaettiin eri huoltoalojen, teknisiin, soittaja- ja käsityöläisaliupseereihin. Koulutustehtävissä olevia oli hieman joukko-osaston aselajista riippuen noin neljä viidesosaa koko vahvuudesta. Koulutusaliupseereilta vaadittiin lisäksi vielä riittävää kenttäkelpoisuutta eli hyvää fyysistä kuntoa tehtävien vaatimusten vuoksi. Oleellinen ero oli siinä, että tekniset ja käsityöläisaliupseerit olivat saaneet jo siviilissä tehtäviensä edellyttämän perusammattitaidon. Osa huoltoalankin tehtävistä oli sellaisia, joista ei voinut selviytyä hyvin ilman siviilikoulutusta tai ainakin vastaavaa siviilityökokemusta. Huollon eri aloilla myös armeija itse järjesti työtehtävissä tarvittavaa kurssimuotoista koulutusta. Maailmansotien välillä aliupseeriston keskimääräinen koulutustaso oli korkeampi kuin toimeen nimittämiseksi vaadittu pohjakoulutus eli kansakoulu tai vastaavat tiedot. Oppikoulua ja kaupallisen alan kouluja käyneet olivat sopivia henkilöitä esikuntien toimistotyöhön ja huollon alan moninaisiin tehtäviin. Tämä seikka on havaittavissa myös otoksissa.

Pääsyvaatimuksena kanta-aliupseerin ammattiin oli ylemmän kansakoulun käyminen tai vastaavat tiedot. Matrikkelitietojen⁴⁶² mukaan vähäinen osa aliupseereista ei ollut käynyt täyttä kansakouluakaan tai tieto oli jäänyt merkittämättä asianomaisten nimikirjoihin. Otoksissa kaikilla oli vähintään kansakoulu käytyä. Osa koulutusta koskevista merkinnöistä viittasi siihen, että kansakoulun kurssi oli suoritettu loppuun yksityisesti. Kansakoulun käyminen tai vastaavien tietojen hallitseminen oli kanta-aliupseerikurssille pääsyn edellytyksenä, joten lähtökohtana voidaan ajatella kaikkien saaneen vähintään kansakoulusivistyksen.

Kanta-aliupseerin ammatissa toimiminen luonnollisesti edellytti vähintään luku- ja kirjoitustaitoa sekä eräissä vaativimmissa tehtävissä myös kohtalaisia matemaattisia kykyjä. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat muun muassa ty-

---

ehkä erikoista oli, että Fordin tehtailla kaikki aloittivat työnsä perustasolla, myös tuon ajan insinöörit; Kettunen (1994) (s. 101-111).

⁴⁶² Hämeen-Anttila (1936) passim.

kistön ballistisiin ampumamenetelmiin liittyvät laskutoimitukset, jotka jokaisen tykistön ampumatoimintaan osallistuvan piti hallita.

Ennen sotia palveluksessa olleiden kansakoulun käyminen ajoittuu 1800-luvun lopun viimeisten vuosien ja 1910-luvun puolivälin välille. Vanhemmat ikäluokat ja etenkin maaseudulla lapsuutensa viettäneet olivat käyneet yleensä vain neljä luokkaa ylempää kansakoulua. Kaupungeissa ja taajamissa asuneet puolestaan pääsääntöisesti kävivät kuusiluokkaisen kansakoulun. Tällä seikalla ei suoranaisesti näytä olleen näkyvää vaikutusta otoksen henkilöiden menestymiseen, virkauraan tai palvelukseen ottamiseen. Myöskään koulutuksen tarkastajien kertomuksissa ei tästä koulutuksellisesta erosta ole mainintoja. Neli-luokkaisen kansakoulun opetustavoitteet olivat muodollisesti samat kuin kuusiluokkaisen. Näyttäisi siltä, että aliupseeriuran valinnassa varusmiesaikana ilmenneet henkilökohtaiset kykytekijät ja menestyminen palveluksessa olivat ratkaisevassa asemassa kun asianomainen valittiin kanta-aliupseeriksi. Viimeistään vuonna 1939 kursseille otetuista aliupseereista olivat nuorimmatkin suorittaneet koulunsa 1920-luvun vaihteeseen tultaessa eli ennen oppivelvollisuuslain aikaa. Koulunkäymisen erojen merkityksen selvittäminen vaatisi oman tutkimuksensa.

4.3 Koulutuksen merkitys kasvaa

Kansakoululaitoksen syntymisen aikaan ja paljon sen jälkeen koulunkäynti oli vapaaehtoista eikä varsinkaan maaseudulla sitä aina juuri arvostettu. Siellä koulun käyminen saattoi olla myös käytännön syistä hyvin hankalaa ja saattoi siksi jäädä vähäiseksi. Kaikki mahdollinen työvoima, lastenkin, saatettiin tarvita maaseudulla käytännön töissä perheiden jokapäiväisen elämän turvaamiseksi eikä koulunkäyntiä nähty tämän seikan rinnalla niin tärkeäksi.⁴⁶³

Tultaessa 1910-luvulle oli kaupunkien kouluikäisistä neljä viidestä lapsesta kansakouluissa, loput oppikouluissa ja valmistavissa kouluissa. Maaseudulla kansakoulua käyvien lasten määrä alkoi kasvaa 1910-luvulla siihenastisesta noin 40 prosentista 1930-luvun 90 prosenttiin.⁴⁶⁴ Ero kaupunkeihin verrattuna oli lukujen valossa etenkin alkuaikoina suuri.

Koko kouluikäisestä väestöstä oli keskikouluissa 1900-luvun alussa alle kaksi prosenttia, vuonna 1905 noin kaksi prosenttia, vuonna 1910 noin kolme ja vuonna 1915 noin seitsemän prosenttia. Vasta 1920-luvun puolelle tultaessa ylittyi 10 prosenttia ja 1930-luvun loppupuolella 20 prosenttia. Oppilaiden määrä ammatillisissa kouluissa oli huomattavasti pienempi vastaavana aikana.⁴⁶⁵

Oppikoulujen yleistymisen 1930-luvulla merkitsi käytännössä lasten jakamista kahteen oppilinjaan: kansakoulu- ja oppikoululinjaan. Sotien jälkeen alkanut yhteiskunnan voimakas rakennemuutos vaikutti kouluttautumisasen-

⁴⁶³ Takala (1989) passim.

⁴⁶⁴ Takala (1989) 80-81.

⁴⁶⁵ Takala (1989) 83; Kivinen (1998) 295. Kivisen mukaan vuosisadan alussa oppikoulun aloittaneita kaikista 11-vuotiaista oli 2,78 %.

teisiin. Yhä suurempi joukko ihmisistä alkoi kouluttaa lapsiaan oppikouluissa mahdollistaakseen jälkeläisilleen paremmat elämänehdot. Teollistuvan, kaupungistuvan ja palveluvaltaistuvan yhteiskunnan katsottiin voivan tarjota oppikoulun käyneille paremmat mahdollisuudet työelämässä. Oppikoulu ja etenkin keskikoulu lähtivät voimakkaaseen kasvuun. Uudestaan esiin nousivat toistuvat vaatimukset siirtymisestä yhtenäiskoulujärjestelmään. Kansalaiset olivat oppineet luottamaan koulutuksen tuomiin etuihin ja valmiuksiin työelämää ajatellen.⁴⁶⁶

Peruskoulu-uudistus toteutui kuitenkin vasta 1970-luvulle tultaessa. Yhtenäiskoulujärjestelmä toi Suomeen yhdeksänvuotisen peruskoulun. Oppikoulusta luopumista oli kuitenkin vastustettu voimakkaasti etenkin eräiden opettajajärjestöjen ja väestöryhmien taholta. Ylioppilaiden määrä oli 1960-luvun alussa noin viidesosa ikäluokastaan.⁴⁶⁷

TAULUKKO 21 Kanta-aliupseerien-opistoupseerien koulusivistys

vuosi	1939 (I-otos)		1969 (II-otos)		2002 (III-otos)	
	kpl	%	kpl	%	kpl	%
kansakoulu	435	70,8	424	57,8	2	0,5
ammattikoulu						
teollisuusala	9	1,5	112	15,3	132	30,0
amm. koulu maa/ metsätal.	15	2,4	16	2,2	2	0,2
ammattikoulu						
kauppa-ala	33	5,4	18	2,5	5	1,1
amm. opisto						
maa/metsät	-	-	2	0,3	-	-
amm. opisto						
teollisuus	1	0,2	11	1,5	29	6,6
kauppa- opisto	3	0,5	3	0,4	1	0,2
keskikoulu/ osa	38	6,2	38	5,2	1	0,2
keskikoulu	39	6,4	94	12,8	55	12,5
lukio, osa	8	1,3	6	0,8	6	1,4
ylioppilas	2	0,3	4	0,5	207	46,9
ei tietoa*	31	5,0	6	0,8	1	0,2
tapausten lukumäärä	614	100,0	734	100,0	441	100,0

Taulukon lähde: Koivisto (2004) 215. (Aineiston alkuperäinen lähde: nimikirjat, matrikkelit (1936 ja 1969), SVT, STV ko. vuosia koskevat tilastot ja Päälystöliitto ry:n kyselytutkimus v. 2002. Huom:*) Vähimmäisvaatimuksena kanta-aliupseerien ammattiin oli kansakoulun oppimäärä, joten ei tietoa-sarakkeen luku voidaan lisätä kansakoulun käyneiden kohtaan. (Huom: kanta-aliupseerit muutettiin koulutus uudistuksen johdosta vuonna 1974 toimiupseereiksi, jotka puolestaan muutettiin opistoupseereiksi uuden opistotasaisen koulutus uudistuksen takia. Pohjakoulutusvaatimukset toimi- ja opistoupseereille olivat korkeammat kuin aliupseereille.)

⁴⁶⁶ Takala (1989) 83. ks. Kivinen (1988) 204-207.

⁴⁶⁷ Takala (1989) 83-84.

Ammatillinen koulutus alkoi yleistyä vuoden 1965 jälkeen. Sitä ennen ikäluokista oli ammatillisessa koulutuksessa ollut noin 55 prosenttia, joka oli sekin huomattavan paljon verrattuna ennen sotia valinneeseen tilanteeseen.⁴⁶⁸

Kanta-aliupseerikoulutuksen muuttuminen toimiupseerikoulutukseksi ja myöhemmin opistoupseerikoulutukseksi ajoittuu koko maan koulutus uudistuksiin. Pohjakoulutuksen muutos näkyy taulukoissa selkeästi ensin ammattikouluja käyneiden määrän lisääntymisenä ja sittemmin myös opistoupseereilla huomattavan suurena ylioppilas- ja opistoasteen tutkintoina verrattuna kanta-aliupseerikauden lopun aikaiseen tilanteeseen. Tilastoja vertailtaessa on myös huomioitava vuonna 1966 kanta-aliupseeriksi pyrkivälle ja toimi- ja opistoupseerikoulutuksen korkeammat pääsyvaatimukset, vaikka kanta-aliupseeri- ja toimiupseerikoulutukseen pääsikin ”ylimenokaudella” kansakoulupohjalta valmennuskurssin jälkeen.

Ensimmäisen otoksen aliupseereiden – ennen vuotta 1939 palveluksessa olleet – yleisin koulu oli kansakoulu. Kuitenkin yli neljäsosa oli saanut joko ammatillista tai yleissivistävää koulutusta kansakoulua enemmän. Maaseudulla oli toiminnassa myös ns. ”supistettu kansakoulu”. Tosiasiallisesti voisi olettaa jonkinlaisen tasoeron havaitsemista suppean kansakoulun käyneiden ja normaalityyppisen koulun käyneiden kesken. Toisaalta kansakoulun tasovaatimukset olivat samat niin neli- kuin kuusiluokkaisissa kansakouluissa. Voidaan myös olettaa parhaiden kansakouluopettajien sijoittuneen kirkonkylien, taajamien, kauppaloiden ja kaupunkien yleensä 6-luokkaisiin kouluihin, mikä seikka ehkä olisi vaikuttanut opetuksen tasoon. Kanta-aliupseerien koulutusta koskevista arkistolähteistä ei ole tullut esille mainintoja, joissa maaseudulla kouluja käyneet olisi todettu heikommiksi oppilaisiksi peruskursseilla tai että he olisivat menestyneet heikommin itse ammatissa. Tämän seikan tarkempi selvittäminen vaatisi oman tutkimuksensa.

Maatalousalan ammattikoulut olivat maanviljelysalalle tarkoitettuja maa-mieskouluja. Kaupan alan koulut olivat kauppa- ja kauppa-apulaiskouluja. Osan keskikoulua, keskikoulun ja kaupan alan koulun oli käynyt yhteensä 110 henkilöä. Heidän osuutensa on ilman katoa noin viidesosa. Keskikouluopinnot keskeyttäneitä oli paljon suhteessa keskikoulun käyneisiin. Ovatko kaikki koulunsa keskeyttäneet ehtoja saaneita, luokalleen jääneitä tai varattomuuden takia koulunsa keskeyttäneitä, ei tässä tutkimuksessa selvitetä. Muuta kuin kansakoulua käyneiden lukumäärä on huomattavan suuri koko väestön tuolloista keskimääräistä koulutusta ajatellen. Oppikouluissa oli vielä vuonna 1920 oppilaita vain hieman alle prosentti koko maan väestöstä. Ammattikoulujen oppilasmäärät olivat vain noin puolet edellisestä.⁴⁶⁹ Lukujen valossa näyttää ilmeiseltä, että kanta-aliupseerin ammatti tarjosi ennen sotia jopa oppikoulussa tai

⁴⁶⁸ Myöhemmin peruskoulun tuloon liittynyt ja 1980-luvulla toteutettu keskiasteen koulutus uudistus toi myös ammatillisen koulutuksen koulutussuunnittelun ja yhteisvalinnan piiriin. Ammatilliseen koulutukseen avattiin myös ylioppilas-pohjaisia aloituspaikkoja, sillä koulutus uudistuksiin liittynyt ylioppilaiden suuri määrä ei sopinut yliopistoihin. Ylioppilaita alkoi tulla huomattavia määriä myös opistoasteen kouluhin ja sitä kautta vastaaviin ammatteihin.

⁴⁶⁹ Komiteamietintö 1971 B118, 115.

ammattikoulussa opiskelleille kiinnostavan ja halutun tilaisuuden virkamiesuralle.

Aineiston perusteella näyttää keski- ja ammattikouluja käyneiden sijoittuminen etenkin ennen sotia painottuneen huolto- ja esikunta-alojen rahastonhoito-, kirjanpito- ja kirjuri-tehtäviin. Keskeisenä selityksenä voidaan pitää sitä, että tuonaikaisissa toimistoissa lähes kaikki työ tehtiin käsityönä. Oppikoulua ja kaupallisia kouluja käyneet olivat harjaantuneet koulutyössä toimistotyön työrutiineista selviämistä ajatellen.

Aineistosta ilmenee monien aliupseerien ylenneen upseereiksi talvi- ja jatkosodan aikana ja viimeksi mainitun jälkeen jatkaneen palvelusta upseerina. Heistä 131 kävi erityisen kanta-aliupseereista upseereiksi sodan aikana ylenneille tarkoitetun upseerikurssin.⁴⁷⁰ Näille kursseille pääsyn ehtona oli muun muassa vähintään keskikoulun opintojen suorittaminen ennen kurssin alkua. Otoksesta ei saa tässä tapauksessa suoraa vastausta koulumenestyksen tai alkuperäisen pohjakoulutuksen vaikutuksesta uraan, koska arvosanoja ja keskiarvoja ei ole mainittu. Tarkasteltaessa yksittäisiä henkilöitä sodan jälkeen majuriksi asti ylenneiden osalta näyttäisi olevan jonkin verran korrelaatiota aliupseerikurssilla menestymiseen sellaisissa tapauksissa, joissa asianomainen oli menestynyt aliupseerikurssilla erittäin hyvin.

II otoksessa (v. 1969) kansakoulun käyneiden määrä on vähentynyt, mutta heitä on edelleen yli puolet kaikista. Ammatillisia kouluja käyneiden lukumäärä sen sijaan on kasvanut. Ammatillisten oppilaitosten määrä oli Suomessa lisääntynyt voimakkaasti, joten oppilaitakin valmistui paljon. Merkittävä osatekijä oli kuitenkin myös itse aliupseeriammatin muuttuminen ammatillisesti vaativammaksi. Puolustusvoimissa tarvittiin teknistymisen seurauksena monien erikoisalojen ammattimiehiä ja myös aliupseeristo sai uudenlaisia tehtäviä. Myös monilla aliupseerien teknisten peruskurssien aselajilinjoilla tekninen opetus jatkui siltä tasolta, joka ammattioppilaitoksissa oli saavutettu. Siksi näille linjoille oli rekrytoitava hyvät tekniset valmiudet saaneita oppilaita, jotka olivat käyneet alan ammattikoulun. Pelkän kansakoulun tai oppikoulun käyneet eivät enää menestyneet teknillisillä aliupseerilinjoilla vaaditulla tavalla.

Vertailuaineistona olevassa III otoksessa (v. 2002) pohjakoulutuksen nousu näkyy selkeästi. Kansakoulun on korvannut peruskoulu, joka sekään ei enää riittänyt pääsyyn opistoupseerien peruskursseille, vaan vaadittiin lisäksi vähintään ammatillinen koulu tai lukion oppimäärä, joka oli ollut ennen vuotta 1962 kadettikoulun pääsyvaatimuksena. Aikaisempiin vuosikymmeneihin verrattaessa teknisen ammatillisen koulutuksen saaneiden opistoupseereiden määrä on tässä otoksessa kaikista suurin.

Kansakoulu pohjakoulutusvaatimuksena säilyi asiallisesti kanta-aliupseerikoulutuksen päättymiseen ja toimiupseerikoulutuksen aloittamiseen asti, jonka ensimmäinen kurssi alkoi vuoden 1975 alussa. Sen jälkeenkin aina vuoteen 1979 oli mahdollista päästä opiskelemaan toimiupseerin alempaa virkatutkintoa kansakoulupohjalta osallistumalla ennen kurssia järjestetyille valmennuskurssille. Menettely oli periaatteessa samankaltainen kuin edellisessä

⁴⁷⁰ Ks. Upseerien peruskurssit Maasotakoulussa 1946 – 1949.

vuodesta 1966 lukien alkaneessa koulutus uudistuksessa toteutetuilla aliupseerien peruskursseilla. Keskikoulun käyneet aloittivat opinnot suoraan aliupseerien peruskurssin II jaksolta. Keskikoulun käyneillä katsottiin olevan kurssin I jaksolla opettavien asioiden valmiudet. Aliupseerien peruskurssin I jaksolla opetettiin vuodesta 1966 alkaen keskikoulukurssin tärkeimmät aineet kieliä lukuun ottamatta.⁴⁷¹

Kanta-aliupseerikoulutuksen korvannut toimiupseerikoulutusjärjestelmä muutettiin vuonna 1989 opistoupseerikoulutukseksi. Virkatutkinnon kesto muuttui 2,5-vuotiseksi. Oppilaaksi otettavalta vaadittiin vähintään joko lukion oppimäärä tai peruskoulun jälkeinen ammattikoulu.⁴⁷²

4.4 Syntymäläänit - alueellinen alkuperä

Tässä luvussa tarkastellaan kanta-aliupseerien syntymäpaikkakuntia ennen sotia, vuonna 1969 ja 2002 palveluksessa olleista valittujen otosten avulla. Lapin lääni perustettiin 1.1.1938. Silloisesta Lapin läänistä oli syntynyt ennen sotia vain muutama henkilö. Ahvenanmaalla syntyneitä ei ole ensimmäisessä otoksessa lainkaan.⁴⁷³ Ahvenanmaa kuului aiemmin Turun ja Porin lääniin. Sotien jälkeen tehdyt läänien perustamiset vaikuttavat tilastollisessa mielessä niiden "lähtöläänien" tarkasteluun. Uudet läänit perustettiin ottamalla niihin kuntia useista vanhoista lääneistä. Myös yksittäisiä kuntia ja niiden osia on siirretty läänistä toiseen. Tästä huolimatta tilastot antavat hyvän kuvan aliupseereiden, toimiupseereiden ja opistoupseereiden alueellisesta alkuperästä. Lähdeaineistoina ovat otostietojen lisäksi viralliset tilastot (SVT), tilastolliset vuosikirjat (STV), kanta-aliupseerien (etc.) henkilöasiakirjat ja matrikkelit.

Suomen vuoden 1920 väkiluku oli noin 3,4 miljoonaa, josta kaupungeissa oli kirjoilla noin 0,5 ja maaseudulla noin 2,8 miljoonaa henkilöä. Vuoden 1939 lopussa väkiluku oli noussut noin 3,9 miljoonaan. Kaupungeissa asui silloin noin 0,9 miljoonaa asukasta ja maaseudulla noin 3 miljoonaa. Väkiluvussa on otettu huomioon talvisodasta johtunut kuolleisuuden 25 prosentin suuruinen nousu vuoden 1939 osalta normaaliaikoihin verrattuna.⁴⁷⁴

Tarkastelujaksolla on selkeästi tilastollisessa mielessä näkyvässä maaseudun ns. liikaväestön siirtyminen asutuskeskuksiin. Kaupungeissa kirjoilla ole-

⁴⁷¹ Koivisto (2004) 214.

⁴⁷² Koivisto (2004) 214.

⁴⁷³ Lapin kihlakunnan ja Kuolajärven asukkaat oli vapautettu asevelvollisuudesta jo vanhastaan. Vuoden 1922 asevelvollisuuslain perusteella vapautettiin toistaiseksi asevelvollisuudesta Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kuntien sekä Petsamon kihlakunnan asukkaat. Edellä mainittujen kuntien asevelvollisten vapauttamisia on perusteltu sosiaalisilla ja taloudellisilla syillä. Selittävänä tekijänä Ahvenanmaan osalta on sen nykyäänkin voimassa oleva asema demilitarisoituna alueena. Ahvenanmaan maakunnan asevelvollisuudesta ovat voimassa kansainvälisiin sopimuksiin perustuvat erikoissäädökset. Ks. esim. Kronlund (1988) 179 ja 181.

⁴⁷⁴ SVT VI 98:1, 6 ja SVT VI 98:2, 19.

vien lukumäärä lisääntyi 338 000:lla ja maaseudulla vain 181 000 henkilöllä, vaikka suurin osa väestöstä syntyi ja asui maaseudulla.

Seuraavaan taulukkoon on yhdistetty otoksien eri ryhmät. Taulukossa on huomioitu myös hallintorajoissa tapahtuneet muutokset. Kahden vanhimpia ikäluokkia edustavan otoksen sisäinen ikäjakauma on suuri ja ylittää useita läänien rajamuutoksia. Taulukossa huomio kiinnittyy ennen sotia palveluksessa olleiden Viipurin läänin edustavien suureen osuuteen, joka on yli kolminkertainen muihin lääneihin verrattuna. Selittäviä tekijöitä voidaan esittää useitakin: rajan vartiointi kuului vapaussodan jälkeen armeijalle siihen asti, kunnes rajavartiolaite perustettiin. Venäjän vallankumouksen jälkeen rajan takana jatkui epävakaa tilanne vielä pitkään. Rajan takainen suurvalta oli yksi I maailmansodan osapuolista ja sodan päätyttyä sisällissota jatkui siellä vielä vuosien ajan. Vielä 1920-luvun alkupuolella käytiin Suomenkin rajan läheisyydessä taisteluja, joihin eräät suomalaiset tahot osallistuivat. Oletettavasti myös väestösuhteet ja väestön mentaliteettikin vaikuttivat kanta-aliupseeriksi pyrkimiseen.

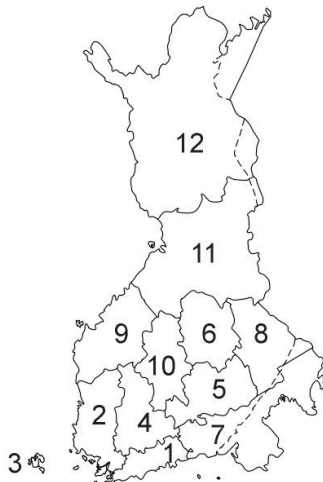
Talvisodassa menetetyn Viipurin läänin Suomen puolelle jääneen osan uudeksi nimeksi tuli Kymen lääni. Tälläkin alueella sijaitti monia entisiä autonomian aikaisia varuskuntapaikkakuntia. Merkille pantavaa kuitenkin on se, että uuden rajan taakse jääneillä paikkakunnilla syntyneitä aliupseereita on suhteessa paljon. Suomen itärajaa vartioitiin aluksi (v. 1918) lähettämällä sinne rajavalvontatehtäviin määrääjäksi erityisiä vartiojoukkoja, jotka olivat jalkaväen joukko-osastoja. Varsinkin Karjalan kannaksella sotaväkeä oli paljon sijoitettuna useiden vuosien ajaksi. Joukot oli tavallisesti majoitettu rajanläheisten kuntien varuskuntiin ja tehtäväalueen maalaiskyläin. Karjalaisilla oli siihen aikaan armeijan väkeen ehkä läheisempi kanssakäyminen kuin missään muualla Suomessa. Monet sittemmin aliupseereiksi ryhtyneet olivat koululaisiensa samaisena aikana. Viipurin läänin alueella oli myös kokonaisuutena eniten armeijan joukko-osastoja ja itse Viipurin kaupunki olikin maan suurin varuskunta, joten armeija ja sen henkilöstö oli karjalaisten arkipäivässä näkyvillä.

Senaatti antoi sota-asiain toimituskunnan esittelystä 29.10.1918 asetuksen ”Viipurin läänistä väliaikaisesti erotettavasta ja alempana määritellyissä asioissa sotilashallinnon alaiseksi asetettavasta raja-alueesta sekä tämän rajamaan komendanttiviraston muodostamisesta ja toimivallasta”. Asetuksella muodostettiin erityinen Suomen ja Venäjän rajamaa, johon kuuluivat *Rautu, Metsäpirtti, Kivennapa, Terijoki, Uusikirkko, Kuolemajärvi, Koivisto ja Muolaa*.⁴⁷⁵ Edellä mainituista pitäjistä oli syntyisin ensimmäisessä otoksessa 55 henkilöä, eli noin yhdeksän prosenttia. Viipurista oli noin kolme prosenttia. Kokonaisuutena tarkastellen karjalaisia olikin suhteellisesti ottaen eniten kaikissa otoksissa.

⁴⁷⁵ Terä – Tervasmäki (1973) 52.

TAULUKKO 22 Kanta-aliupseerien-opistoupseerien syntymäläänit

	aliupseerit ennen %	läänin asukkaat %	aliupseerit vuonna %	läänin asukkaat %	opisto- upseerit %	läänin asuk- kaat %
	vuotta	väestöstä	1969	väestöstä	vuonna	väes- töstä
	1940	v. 1920		v. 1969	2002	v. 1997
1. Uudenmaan						
lääni	6,7	13,2	5,2	21,6	12,1	26,2
2. Turun ja Porin						
lääni	10,6	14,7	11,7	14,5	12,1	13,7
3. Ahvenanmaa						
	0,5	-	0,8	0,1	0,5	-
4. Hämeen						
lääni	10,8	10,7	13,5	13,6	10,3	14,3
5. Mikkelin						
lääni	7,0	6,1	5,9	4,8	5,9	4,0
6. Kuopion						
lääni	10,3	10,6	9,0	5,6	5,5	5,0
7. Kymen						
lääni*	37,2	16,6	9,5	7,4	12,5	6,4
8. Pohjois-Karjalan						
lääni**	-	-	6,3	4,1	3,4	3,4
9. Vaasan						
lääni	10,7	16,3	10,9	9,2	10,5	8,7
10. Keski-Suomen						
lääni***	-	-	5,4	5,2	5,5	5,0
11. Oulun						
lääni	5,4	11,0	9,0	8,9	10,5	8,8
12. Lapin						
lääni	-	(2,7)	2,0	4,6	11,6	4,0
Ulkomaat	1,3		0,1		0,2	
Luovutetut alueet			11,4			

*)Aikaisemmin Viipurin lääni, **) aikaisemmin osa Kuopion lääninä, ***) aikaisemmin osa Vaasan lääninä. Uusia läänejä perustettaessa niihin otettiin yksittäisiä kuntia muistakin lääneistä kuin edellä mainituista lähinnä talousalueperusteilla. Joitain kuntia tai kuntien osia on myös siirretty muinakin aikoina läänistä toiseen. Tässä tutkimuksessa tästä seikasta aiheutuva vaikutus on vähäinen. Lähdemateriaalin perusteella aliupseerien (etc.) syntymäkunnat hajautuvat lääneissä tasaisesti niiden alueelle. Taulukkoon on otettu opistoupseerien syntymäläänit vertailuaineistoksi. Taulukon lähde: Koivisto (2004) 219.

Viipurin lääni ja erityisesti Karjalan kannas oli edullisen sijaintinsa takia Suomen parasta maatalousaluetta ennen sotia. Maatilojen koko siellä oli kuitenkin historiallisista syistä johtuen pienempi kuin maassa keskimäärin. Koko maatakin ajatellen maatilat olivat yleensä liian pieniä jaettavaksi perillisten kesken. Tuotantoyksikkö, maatila, jäi pääsääntöisesti yhdelle lapsista ja muiden oli lähdeettävä etsimään työtä ja toimeentuloa muualta. Armeija tarjosi mahdollisuuksia kansakoulun käyneille ja maalaiselämään tottuneille. Samalla tarjoutui mahdollisuus sosiaaliseen nousuun, pääsyyn valtion virkamieheksi. Viipurin läänissä kiteytyi moni aliupseerien uralle tulon taustaseikka. Siellä oli paljon maatiloja, joita ei voitu jakaa lapsien kesken ja sotaväkeen oli totuttu, koska Karjalan kannaksella oli paljon sotaväen vartiointi- ja harjoitustoimintaa ja joukko-osastoja oli lähellä kotiseutua.⁴⁷⁶

Uudenmaan läänin alueelta on kanta-aliupseerien ammattikunnan jäseniä syntyisin väestösuhteita ajatellen selvästi vähemmän kuin muualta. Pääkaupunkiseudulla ja Etelä-Suomessa yksityiset työmarkkinat tarjosivat runsaasti työtilaisuuksia. Etenkin hyvien taloudellisten suhdanteiden koittaessa eteläisen Suomen joukko-osastoissa oli jatkuvasti rekrytointipulmia, kuten muun muassa vielä 1970-luvun molemmin puolin rannikkotyöstössä. Väestön keskimäärään verrattuna aliupseereita oli Uudeltamaalta neljä kertaa vähemmän. Muissa lääneissä, paitsi entisessä Viipurin, sittemmin Kymen läänissä, tilanne oli lähellä väestön prosenttiosuutta koko Suomen väestöstä. Rauhansopimuksilla luovutetuilta alueilta oli syntyisin 11,4 prosenttia. Laskettaessa yhteen entisen Viipurin läänin rajan taakse jääneet ja Kymen läänin Viipurin lääniin kuuluneet syntymäpitäjät saadaan noin viidesosa 1969 palveluksessa olleista kaikista aliupseereista. Luku on kuitenkin selvästi pienempi ennen sotia olleeseen Viipurin läänin tilanteeseen verrattuna.

Opistoupseeri-ikäluokkien otoksessa tilanne Uudenmaan osalta on tasoittunut edelleen. Muissa lääneissä tilanne on väestösuhteiden valossa tasainen. Lapin läänistä kotoisin olevien luku on kasvanut kuusinkertaiseksi läänin asukasmäärään nähden. Keskeinen syy mitä ilmeisimmin on koko maan ja samalla Lapinkin osalta yleisen koulutustilanteen paraneminen huomattavasti aikaisempiin aikoihin verrattuna ja pohjoisen Suomen yleensä huonon työtilanteen muuhun maahan verrattuna. Toisaalta itse yhteiskunnallinen rakenne sinänsä oli myös merkittävä tekijä kanta-aliupseerikaudella. Silloin oli toimeentulon perässä valtaosan työkään tulevista lähdeettävä etsimään parempia elämisen mahdollisuuksia, joita ei senaikaisessa kehityksessä suuren maaltamuuton alu-

⁴⁷⁶ Kaakkois-Suomi on ollut vuosisatojen ajan kahden suuren valtakunnan ja kahden eri kirkkokunnan kiisteltyä rajamaata ja alueesta sodittaessa kansan kollektiiviseen muistiin jäivät perimätietona koetut kärsimykset. Isonvihan aikana venäläisten harjoittama sorto ja julmuudet on hyvin dokumentoitu. Näihin asiakirjoihin pohjautuen on Kustaa H. J. Vilkuna julkaissut kaksi tutkimusta, jotka valaisevat isonvihan aikaa. Venäjän vallankumouksen tapahtumat aiheuttivat levottomuutta, joka lisäsi Suomen puolella yhteishenkeä ja maanpuolustustahtoa. Tavallisilla karjalaisilla oli mitä ilmeisemmin rajanläheisyyden vuoksi korostuneempi ja myönteisempi suhde maanpuolustusasioihin kuin muualla. Materiaalisten syiden ohella nämä seikat lisäsivät mielestäni sotilasuralle lähtemistä; ks. myös Nygård (1980) passim ja Miettinen (2002) 7, 9, 21-24, 55-56.

eille koskaan syntynyt. Toisaalta Lapin lääniin 1960-luvulta alkaen sijoitetut uudet joukko-osastot myös ovat vaikuttaneet asiaan tarjoamalla työtilaisuuksia lappilaisille verrattuna aikaisempiin kanta-aliupseereihin, joille palveluspaikkoja oli paljon vähemmän.

5 PALKKAUS JA EDUNVALVONTA

Suomen itsenäistyessä oli jo olemassa joukko alempia virkamiestehtäviä, joiden vaatimukset olivat keskenään samantapaiset ja joihin koulutettiin työn ohessa tai valtion toimesta säännönmukaisella koulutuksella. Kanta-aliupseerit lukeutuivat tähän virkamiesryhmään perusedellytysten ja palkkauksen näkökulmasta. Rinnasteisia ammatteja status- ja palkanäkökulmasta olivat muun muassa poliisit, vanginvartijat, tullimiehet ja eräät valtion rautateiden alemmat virkamiesryhmät sekä ministeriöiden (aik. toimituskuntia) ja niiden erityisalojen hallitusten toimenhaltijat. Tässä luvussa tutkitaan aliupseereiden palkkaa ja muita palkkaan rinnastettavia etuja ja palkan hallinnointia, palkkaetujen kehittymistä ja edunvalvontaa.

Armeijan henkilöstöasiat määrättiin kesällä 1918 senaatin talousosastoon perustetulle sota-asiaintoimituskunnalle ja seuraavana vuonna sen tilalle perustetulle sotaministeriölle. Vuodesta 1922 annettiin lisää maan hallintoa tarkentavia ja yhtenäistäviä lakeja ja siksi valtioneuvoston ohjesäännössä määriteltiin aikaisempaa täsmällisemmin muun muassa puolustusministeriön tehtävät, kuten henkilökunnan koulutukseen, terveydenhuoltoon ja palkkaukseen sekä moniin sosiaalisiin kysymyksiin liittyvät asiat. Oma asetetus puolustusministeriön tehtävistä annettiin vuonna 1928, jolloin jo käytössä ollut osastoihin perustunut organisaatio vahvistettiin virallisesti.⁴⁷⁷

Puolustusrevision osamietinnössä vuonna 1924 todettiin tasavallan presidentin, ylipäällikön, alaiseksi asetetun kolme toisistaan muodollisesti riippumatonta viranomaista: puolustusministeri, sotaväen päällikkö ja yleisesikunnan päällikkö. Joukko tärkeitä kysymyksiä oli jäänyt ratkaisematta tai viivästynyt, sillä yhteinen tahto niiden ratkaisemiseen komitean mielestä puuttui. Koska ylipäällikkö-presidentti ei sotilasasioissa ollut ammattimies, niin ongelmia aiheutui muun muassa juuri siitä, että puolustusvoimien koko kehittäminen oli jonkin verran hajanaista.⁴⁷⁸ Osamietinnön mukaan tämä ylimmän johdon hajanaisuus tunnetusti toimi osittain epätydyttävästi, joten yleisesikunnan päällik-

⁴⁷⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 56/1918; n:o 114/1919; ks. Paananen (2004) 231; Terä - Tervasmäki (1973) 94-95; Nousiainen (1975) 287.

⁴⁷⁸ Puolustusrevision osamietintö 10.4.1924, SArk Eg 1 komiteat ja toimikunnat.

kö tulisi siirtää tasavallan presidentin alaisen sotaväen päällikön alaisuuteen. Mietinnön mukaan puolustusministerille tulisivat pelkästään hallintoasiat, jotka koskivat lähinnä taloudellisia kysymyksiä.

Puolustusministeriöllä oli talousasioihin liittyvän vallan kautta huomattavan vahva hallintoasema koko puolustuslaitoksessa ja se vahvistui seuraavina vuosina. Armeijalle kuuluivat asevelvollisten koulutusasiat ja yleisesikunnalle puolustus suunnitteluun liittyvät asiat, joita olikin paljon koska puolustusjärjestelmää itse asiassa vasta rakennettiin. Johtojärjestelyjä koskevan asetuksen 4. §:n mukaan yleisesikunnan päällikkö voitiin alistaa sotaväen päällikön alaiseksi tarvittaessa. Puolustusministeri yhtyi Puolustusrevision osamietinnön ehdotukseen ja esittelyssä tasavallan presidentille tehtiin päätös yleisesikunnan päällikön alistamisesta sotaväen päällikölle. Yleisesikunta virastona yhdistettiin sotaväen esikuntaan vuonna 1925.⁴⁷⁹ Toimivaltakysymys ei mitä ilmeisimmin sotilashenkilöstön palkkauksen osalta silti vaikuttanut merkittävästi, koska valtion kaikki palkkaukset olivat periaatteessakin melko yhtenäiset ja keskitetysti ratkaistut. Samantasoiset virkamiehet saivat eri hallinnonaloilla samanvertaista palkkaa. Korkeampaa palkkaa samantasoisille virkamiehille eri ministeriöiden eri ammattialoilla sai maksaa vain erityisin perustein.

Puolustusvoimien organisoimis- ja toimivaltakysymys ratkaistiin lopulta uuden puolustuslaitosasetuksen antamisella vuoden 1937 lopulla. Puolustusvoimien johto keskitettiin puolustusministeriöön siirtämällä sotaväen päällikkö ja osa aikaisempaa yleisesikuntaa ministeriöön. Samalla päättyivät sillä erää vuosia kestäneet selvittelyt asiasta.⁴⁸⁰ Henkilöstön palkka-asioiden osalta tämäkin muutos merkitsi pysymistä entisissä käytännöissä.

Sotavuosina armeijan organisaatiota muutettiin useaan kertaan. Tämä seikka kyllä johtui pääasiassa itse sodasta eikä hallinnon yleisestä kehittymisestä. Henkilöstöasioiden hoitoon ja palkkaukseen muutokset eivät käytännössä paljoa vaikuttaneet, paitsi että armeijan nimityskäytännöt olivat sotien aikana luonteeltaan suureksi osaksi tehtävään määräyksiä eikä varsinaisia virkaan nimityksiä perinteisessä lakisääteisessä merkityksessä. Tämä seikka aiheutti sodan jälkeen ankaraa kritiikkiä puolustusvoimissa, koska menettelyllä oli merkittävää vaikutusta muun muassa henkilöstön eläkeasioissa, sillä eläke laskettiin sen viran mukaan johon oli pysyvästi nimitetty.⁴⁸¹ Sodan jälkeen palattiin hallinnollisesti monessa suhteessa ikään kuin taaksepäin kun armeija oli saatettava rauhansopimuksen ehtojen takia lähes samaan tilaan, kuin missä se oli ollut viimeisenä rauhan vuonna ennen talvisotaa.

Sodanjälkeiset vuodet elettiin pitkään niukoissa taloudellisissa oloissa ja hallintomielessä entiseen tapaan. Vuonna 1952 puolustusvoimien organisaatio järjestettiin uudelleen. Pääesikunnan komento-osaston tehtäväksi määrättiin

⁴⁷⁹ Suomen asetuskokoelma n:o 114/1919, 6. §.; Terä – Tervasmäki (1973) 102.

⁴⁸⁰ Suomen asetuskokoelma n:o 65/1937; Paananen (2004) 231; Terä – Tervasmäki (1973) 166. Puolustusneuvoston viime hetkillä tekemiä muutosehdotuksia lähinnä asetuksen 39 pykälään ei puolustusministeri esitellyt, vaan esitteli asian puolustusneuvoston hyväksymänä. Tämä seikka aiheutti puolustusneuvostossa polemiikkia ministeriön päätöksiä kohtaan yleensä.

⁴⁸¹ Ratkaisua asiaan tutkittiin komiteamietinnössä mon. 1955:11.

muuan muassa puolustusvoimien henkilökunnan nimittämistä, tehtäviin määräämistä, siirtoa, ylennystä, palkitsemista, virka- ja erivapautta, lomaa sekä eroa koskevat asiat. Hallinnolliset asiat, joihin henkilöstön palvelussuhteen ehtojen soveltaminen kuului, hoidettiin asessorin johtamalla hallinnollisella osastolla.⁴⁸² Puolustusvoimien henkilöstön palkka- ja muut tärkeät henkilöstöasiat jäivät edelleen puolustusministeriölle. Käytännössä organisaatioiden muutokset eivät tuoneet nytkään paljoa uutta entiseen henkilöstön viranhoidon kannalta ja moni seikka jäikin periaatteelliselta kannalta katsottuna ennalleen. Eniten henkilöstön, kuten kanta-aliupseeriston, asemaa paransi virkaehtojen sekä oikeusturvasioiden yleinen vähittäinen kehittyminen.

Menettelytapalainsäädännön⁴⁸³ voimaantulon johdosta sekä pääesikunnan että puolustusministeriön keskinäinen toimivalta henkilöstön palvelussuhdeasioissa muuttui neuvottelu- ja sopimustoiminnan siirtyessä entistä enemmän valtiovarainministeriölle ja palkansaajien keskusjärjestöille. Vuodesta 1970 lähtien valtiotyönantajan neuvotteluviranomaisena oli Valtion Työmarkkinalaitos (VTML), joka neuvotteli virkaehtosopimukset lainsäädännöllä määriteltyjen neuvottelujärjestöjen kanssa. Sopimusten soveltamisohjeet olivat joko Valtion Työmarkkinalaitoksen yksipuolisesti antamia tai sopijaosapuolten yhteisiä. Valtionhallinnon työnantajapuolen yhteiselimeksi perustetussa neuvottelukunnassa (TYN) oli puolustusministeriön edustaja. Puolustusministeriö pysyi edelleen työehtosopimusten sopijaosapuolena.⁴⁸⁴

5.1 Palkkakehityksen pääpiirteet

Valtion virkamiehinä myös aliupseerien palkkarakenne ja useimmat muut palvelussuhteen edut olivat samankaltaisia kuin muilla vastaavilla aloilla ja tehtävatasoilla. Toisaalta erojakin oli, kuten ylityökysymykset kokonaisuutena ja työajan pituus suhteessa ansioon. Itsenäisen Suomen virkamiesten ensimmäisten vuosien palkkaukset henkilöstöasioiden hoidon valossa periytyivät Venäjän vallan ajoilta. Tämän seikan vaikutuksen mukaisesti ennen sotia ja pitkälti niiden jälkeenkin valtion palkkapolitiikka oli viimekädessä sanelupolitiikkaa, jonka jyrkkyys lieveni virkaehtosopimusajaa lähestyttäessä. Ammattijärjestöjä, kuten Suomen Aliupseeriliittoa, kyllä kuultiin vaikka kaikkia toiveita ei valtion puolesta otettu huomioon.⁴⁸⁵

Palvelukseen tultaessa nimitys annettiin aina alimpaan palkkaryhmään ja samalla virkaan eli toimeen. Palkkaluokat oli samalla sidottu sotilasarvoihin.

⁴⁸² Suomen asetuskokoelma n:o 358/1952, 31.10.1952; Paananen (2002) 15-16; Suomen asetuskokoelma n:o 114/1968; ks. myös Tervasmäki (1978) 392-393; Paananen (2004) 232; Rytkölä (1967) 13-18 ja passim. Puolustusministeriön toimivalta ja vastuu ei laajemmassa mielessä muuttunut mitenkään. Hallinnollisilla ja organisaation muutoksilla tavoiteltiin tehokkuutta ja kustannusten säästöä.

⁴⁸³ Suomen asetuskokoelma n:o 427/64) säädös annettiin vuonna 1964, sovellettiin vuosina 1966-1968. Asian kehitystä tutkittiin vuoden 1968 menettelytapakomiteassa.

⁴⁸⁴ Paananen (2002) 16.

⁴⁸⁵ Luoma (1962) 99-100; Paananen (2002) 50-51.

Ylempään sotilavirkaan sai nimityksen aikaisintaan määräajan jälkeen, mutta nimitetyksi tullakseen viran täytyi myös olla avoinna. Ikälisät oli aikaisemmin porrastettu siten, että niiden suhteellinen osuus palkasta oli sitä suurempi mitä pienempi peruspalkka oli. Tässä suhteessa oli ikälisissä merkittäviä eroja eri vuosikymmeninä. Aliupseereilla alimpia virkoja oli eniten ja ylimpiä vähiten, joten yksilön työhistorian kokonaistyöajan palkkakehitys muistutti jonkin verran logaritmistä käyrää. Alipäällystään kuuluneet erikoismestarit olivat hieman paremmassa asemassa siksi, että heidän palkat määrittyivät tehtävien edellyttämien ammattivaatimusten mukaan ja palkan piti olla lähellä siviilipalkkoja työvoiman saatavuuden takia. Nämä kaikki tekijät vaikuttivat myös eläkepalkkaan, mutta siihenkin eri tavalla eri vuosikymmeninä eläkepalkan määritysperusteista johtuen.

Virkamiespalkat jäivät vuoden 1923 palkkauslaissa määritellylle tasolle vuoteen 1942 saakka, jolloin uusi palkkauslaki annettiin. Peruspalkkojen ollessa ”jäädetyttyjä” oli palkkoja pitänyt jälkeenjääneisyyden takia korottaa erillisillä ns. kalliinajanlisillä, joilla kompensoitiin elinkustannusten nousua. Lisäksi oli käytössä lapsilukuun perustuvia perhelisiä ja kalleusluokituskorotuksia. Vuonna 1943 ei uudella lailla korjattuja palkkoja ollut korotettu kalliinajanlisillä, mutta jo seuraavana vuonna lisät otettiin uudelleen käyttöön. Kalliinajanlisän nimikkeellä maksettiin suurelle osalle valtion henkilöstöä myös muilla perusteilla erillisiä lisäpalkkioita ja erikoislisiä. Palkat kokonaisuutenakin ja erilaiset lisät niiden ohella riistäytyivät jonkin verran hallinnasta sodan jälkeen. Palkanlisiä maksettiin hieman yli puolelle valtion virkamiehistä. Puolustuslaitoksessa ei maksettu kuin lentolisää ja insinöörilisää. Sotapäivärahaa saavalle puolustusvoimien viran- tai toimenhaltijalle maksettiin ainoastaan lentolisää.⁴⁸⁶

Tällaiset palkkoja korjaavat toimet eivät poistaneet epäkohtia. Siksi valtioneuvosto olikin asettanut vuonna 1941 komitean valmistelemaan uutta palkkauslakia. Esityksessään eduskunnalle vuoden 1943 menoarvioksi hallitus perusteli uutta lakia toteamalla vuoden 1923 palkkausjärjestelyjen jättäneen virkapalkat vaatimattomalle tasolle. Valtion alimman palkkausluokan peruspalkka oli 20700 markkaa (5242 €/v. 2006 rahassa) ja ylimmän 180000 markkaa (50799 €/v. 2006 rahassa). Elinkustannusten nousu oli kuitenkin siinä määrin nopeaa, että eduskunta korotti palkkoja hallituksen esittämästä vielä yhdellä palkkausluokalla vuoden 1943 alusta. Palkkauslakiesitykseen oli jo sinänsä sisältynyt virkamiespalkkojen 1-2 palkkausluokan korotus. Tässä yhteydessä aliupseerien rinnastus valtion muiden virkamiesten miehistöstä muutettiin rinnastukseksi virkamiehistön alipäällystään.⁴⁸⁷

Uuden palkkauslain 14. §:n mukaan muita vastuunalaisempi asema, suurempi työvelvollisuus, toimen säännönmukaiset kelpoisuusvaatimukset ylittävä erikoispätevyys tai vaarallisempi tehtävä antoivat perusteet maksaa tulo- ja

⁴⁸⁶ Suomen asetuskokoelma n:o 187/1942; Komiteanmietintö A 1950:5, 32; ks. Paananen (2004) 259-260.

⁴⁸⁷ Komiteanmietintö A 1946:7, 10-12; Suokas (1979): sivulla 64 mainitaan, että kanta-aliupseerien rinnastus valtion muiden alojen miehistöön on ollut eniten palkkakehitystä jarruttava tekijä siihen mennessä.

menoarvion rajoissa lisäpalkkioita, kuten virantoimitusrahoja, lentolisiä, rajaseutulisiä, kielitaitolisiä tai muuta verrattavaa palkkiota.⁴⁸⁸

Uudessa palkkauslaissa vuonna 1943 entiset erilliset korotustekijät sisällytettiin taulukoihin. Mutta jo seuraavana vuonna oli jälleen elinkustannusten hinnan nousun vuoksi välttämätöntä ryhtyä maksamaan virkamiehille uudelleen kalliinajanlisää. Elinkustannusten jatkuvasti kohotessa sitä korotettiin myöhemmin taannehtivasti vuoden alusta ja vielä uudelleen jo kesäkuun alusta lukien.⁴⁸⁹

Vuonna 1945 kalliinajanlisää korotettiin ja se oli 1. palkkausluokassa 1.000 markkaa kuukaudessa (n. 106 €/v. 2006 rahassa) nousten tämän jälkeen palkkausluokittain aina 30. palkkausluokkaan asti. Palkkausluokissa 30 - 38 lisä oli 3000 markkaa kuukaudessa (n. 317 €/v. 2006 rahassa). Seuraavana vuonna kalliinajanlisä oli 1. palkkausluokassa kolminkertainen ja 30-38 palkkausluokissa kaksinkertainen aikaisempaan nähden.⁴⁹⁰

Vuonna 1946 maksettiin kalliinajanlisää edellisvuoden perusteiden mukaan. Elinkustannukset jatkoivat voimakasta nousuaan ja työpalkkoja tarkistettiin kahdeksalla prosentilla. Kalliinajanlisiä tarkistettiin siten, että uusi lisä oli 1.1.1946 lukien 1. palkkausluokassa 4560 markkaa kuukaudessa (n. 302 €/v. 2006 rahassa), 2. palkkausluokassa 4680 markkaa (n. 310 €/v. 2006 rahassa), 15. palkkausluokassa 6740 markkaa (n. 447 €/v. 2006 rahassa) ja 30 - 38 palkkausluokissa 8400 markkaa kuukaudessa (n. 557 €/v. 2006 rahassa).

Kalliinajanlisän käyttäminen virkamiespalkkojen ostovoiman varmistajana oli luonteeltaan tilapäistä vaikka sitä käytettiin vuosikausia. Se oli poikkeusaikojen keino ja sellaiseksi se lopulta jäikin. Valtiotyönantajan ja myös valtion palkansaajien kannalta sen käyttäminen silti oli kaikin puolin järkevä ratkaisu.

Vuonna 1943 maksettiin palkkauslain perusteella ikälisiä kaikille virkamiehille 4, 8, 12, 16 ja 20 virkavuoden jälkeen. Viiden ikälisen määrä yhteensä oli alimmassa palkkausluokassa n. 23 prosenttia peruspalkasta ja ylimmässä 10 prosenttia koko palkasta. Ikälisjärjestelmä säilyi virkapalkkajärjestelmässä koko tämän tutkimuksen aikavälin.⁴⁹¹ Tultaessa 1970-luvulle oli ikälisien osuus kokonaispalkasta vakiintunut korkeimmillaan noin 30 prosentin tienoille. Tämä saavutettiin valtion tehtävissä hieman alle 20 vuodessa. Ikälisjärjestelmäkin on määrävuosien ja kokonaiskertymien osalta vaihdellut eri aikoina. Ikälisjärjestelmän käyttö oli myös keino pitää valtion palveluksessa kokenutta virkamiehistöä, jota muuten ehkä olisi houkutellettu siviilipuolen paremmin palkatut työpaikat.

⁴⁸⁸ Suomen asetuskokoelma n:o 1030/1942; Paananen (2004) 260.

⁴⁸⁹ Komiteamietintö A 1946:7, 14-17; Paananen (2004) 260; Laurila (1985) 24-26.

⁴⁹⁰ Komiteamietintö A 1946:7, 18; Paananen (2004) 260; ks. Bergholm (2005) 98-100. Suomen hallitus hyväksyi 22.6.1946 tuotannon ja elintason kohottamissuunnitelman (ns. TEKO-suunnitelma), jonka olennainen osa oli hinta- ja palkkasulku eli linna-rauha. Se kesti heinäkuun alusta vuoden loppuun.

⁴⁹¹ Virkapalkkajärjestelmä tätä kirjoitettaessa (v. 2007) on entisessä muodossa siirtynyt. Tilalla on nk. tehtäväkohtainen palkkaus, joka on korvannut aikaisemmat lähinnä virkaikään ja pätevyystutkintoihin painottuneet palkkataulukot (kirj. huom.).

Vuoden 1923 palkkauslain mukaan perhelisä oli 1200 markkaa vuodessa (n. 339 €/v. 2006 rahassa) palkkaluokissa 10 – 30 olevilla, joilla oli useampi kuin yksi alle 16-vuotias lapsi. Vuosina 1939 ja 1940 perhelisä oli 2100 markkaa (n. 618 €/v. 2006 rahassa). Perhelisän maksuperuste ja koko liukui samaan tapaan kuin kalliinajanlaisen muutokset. Maksuperusteiden muutokset paransivat lapsiperheiden taloudellista asemaa. Muun muassa lisää alettiin maksaa vuonna 1941 jokaisesta lapsesta. Vuonna 1943 perhelisään oikeuttavan lapsen ikäraja nostettiin 17 vuoteen. Perhelisä oli samansuuruisena käytössä myös vuosina 1944 - 1946. Perhelisän maksaminen lakkasi lapsilisäjärjestelmän voimaantullessa.⁴⁹²

Kalleuspaikkakuntaluokitusta ei vuoden 1923 palkkauslaissa mainita. Alueellisia ja paikkakuntakohtaisia hintatasojen eroja tasoitettiin ottamalla palkkoissa jossakin määrin huomioon virkamiehen toimipaikan sijainti. Puolustuslaitoksen yksittäisistä virkanimikkeistä suurin osa oli samassa palkkaluokassa. Vain muutama oli useammassa palkkaluokassa ja nekin vain kahdessa, harvoin kolmessa palkkaluokassa. Paikkakuntakalleuden huomioon ottamiseen palkkaryhmiin sijoittamisen avulla oli siten käytännössä olemattomat mahdollisuudet. Valtiovallalla oli mahdollisuus virallisen elinkustannusindeksin perusteella kalliilla paikkakunnalla maksaa erillisen päätöksen perusteella tulo- ja menoarvion rajoissa kalliinpaikanlisää.⁴⁹³

Kalliinpaikanlisää alettiin maksaa vuonna 1942 korkeiden vuokrien takia. Kalleusryhmiä oli kuusi, joista neljässä lisää maksettiin 100–200 markkaa (n. 18–35 €/v. 2006 rahassa) kuukaudessa. Seuraavana vuonna ryhmiä oli neljä, joista kolmelle maksettiin kalliinpaikanlisää. Lisien suuruus oli II-ryhmässä 1200 (n. 189 €/v. 2006 rahassa), 1500 (n. 236 €/v. 2006 rahassa) ja 2100 (n. 330 €/v. 2006 rahassa) markkaa vuodessa palkkaluokan mukaan, III-ryhmässä vastaavasti 1800 (n. 283 €/v. 2006 rahassa), 2100 (n. 330 €/v. 2006 rahassa) ja 2700 markkaa (n. 425 €/v. 2006 rahassa) vuodessa ja IV-ryhmässä 2400 (n. 377 €/v. 2006 rahassa), 3000 (n. 472 €/v. 2006 rahassa) ja 3600 markkaa (n. 566 €/v. 2006 rahassa) vuodessa. Vuonna 1944 lisä oli samansuuruisen, vuonna 1945 ja 1946 kaksinkertainen.⁴⁹⁴

Kalliinpaikanlaisen käyttäminen palkanoikaisussa näyttää sekin selkeästi olleen tapauskohtaista. Kalliinpaikanlaisista muodostui pysyvä käytäntö vasta sitten kun ne otettiin pysyvästi käyttöön paikkakuntakalleusluokitteluna. Tätäkin järjestelmää jouduttiin oikaisemaan virkaehtosopimusjärjestelmään otetulla syrjäseutulisiäpisteytyksellä.

Aliupseerin palkkakehitys oli ennen sotia paljon tasaisempi ja palkkojen erot olivat ääripäissä lähempänä toisiaan kuin sotien jälkeen. Erikoisosaamista edellyttävillä aloilla palkat olivat jo tuolloin paremmat. Puolustuslaitoksen oli maksettava enemmän palkkaa erikoisalojen kapitulanteille, kuten esimerkiksi kengityssepille, asealiupseereille, monttööreille, viestiteknisille aliupseereille ja monille muille teknisillä aloilla palveleville. Näiden ammattien osaamisen taus-

⁴⁹² Komiteamietintö A 1946:7, 26; Paananen (2004) 260-261.

⁴⁹³ Paananen (2004) 261.

⁴⁹⁴ Paananen (2004) 261.

talla oli ammattipätevyys. Ammatillinen koulutus oli koko maassa 1920-luvulla vähäistä tarpeeseen verrattuna, joten ammattimiehelle oli tarjolla hyväpalkkaisia työtehtäviä siviilissäkin. Alipääallystään luettu erikoismestaruoluokka sai parempaa palkkaa kuin varsinaiset aliupseerit juuri siviilissä hankitun ammattitaidon takia.

Palkkaerot pysyivät jotakuinkin koossa kuitenkin 1970-luvun puolelle asti, jolloin alkoi vahva eriytyminen. Ilmavoimien lentotekniset ja viestitekniset aliupseerit alkoivat saada erityistä kiinteää palkanlisää,⁴⁹⁵ joka sittemmin toimiupseerikaudella ajan kuluessa kasvoi noin jopa kolmanneksen kokonaispalkasta. Puolustusvoimien oli hyväksyttävä näille aloille korkeammat palkat, jotta alan henkilöstö pysyisi palveluksessa. Ennestään ollut lentäjien lisäksi suureni huomattavasti siviililento-yhtiöiden värväyksen takia.

Oma lukunsa olivat sitten erilaiset syrjäseutu- ym. lisät, joita maksettiin muillekin kuin puolustusvoimissa palveleville virkamiehille. Periaatteessa puolustuslaitoksessakin (palkan)lisäjärjestelmä oli olemassa ja lisiä maksettiin, tosin eri muodoissa, koko tarkastelujakson ajan. Osan ajasta, kuten ns. pula- ja säännöstelykausi, lisien piirissä oli pääosa virkamiehistä ja kaikki aliupseerit. Tällöin palkanlisää voi sanoa saadun sosiaalisen perustein. Parempina taloudellisina aikoina parempaa palkkaa puolustusvoimissa saivat ne ammattialat, jotka kykenivät siviilityömarkkinoiden vetovoiman avulla hinnoittelemaan itsensä.

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan aliupseerien palkkoja eri aikoina. Palkan kehittämisessä paremmaksi sitä mukaa kuin ammattikunta vanhenee, on toki havaittavissa merkkejä. Toisaalta tarkasteltaessa muita vastaavantasoisia ammatteja, merkkejä näkyy vähemmän, jos ollenkaan. Ammatillisen profession näkökulmasta palkkauksen ideologiassa tapahtui eräs muutos vuonna 1942, jolloin kanta-aliupseereita alettiin rinnastaa valtion muiden laitosten miehistön sijasta niiden alipääallystään. Suomen Aliupseeriliittokin korosti jatkuvasti julkisuudessa aliupseerin ammatilaiskuvan statusta.

5.1.1 Kanta-aliupseerien palkat v. 1918–1938

Alipääallystön palkkaustapa sisällissodan jälkeen oli yhdistelmä entisen Suomen sotaväen ja ennen ensimmäistä maailmansotaa Saksassa valinneista käytännöistä. Rauhan ajan alipääallystön hankittiin tekemällä ”kapitulatsioonitoumuksia” varusmiespalveluksen suorittaneiden sotilaiden kanssa. Lisäksi varusmiespalvelusta suorittavia aliupseereita käytettiin samoissa tehtävissä alkuvuosina. Viimeksi mainituilla oli miltei samat palkkaedut ja sama asema kuin sitoumuksen tehneilläkin. Toisin sanoen varusmies saattoi päästä jopa väpelin vakanssille ja tulla myös ylennetyksi väpeliiksi jo varusmiesaikana. Tämä seikka koski luonnollisesti käytännössä vain harvoja varusmiehiä. Samanlainen käytäntö oli ollut myös vanhassa Suomen sotaväessä. Palvelussitoumukset tehtiin aluksi kahdeksi ja myöhemmin yhdestä kolmeen vuoteen kerrallaan. Järjestelmä poistui kanta-aliupseerien osalta käytöstä puolustusvoimien vakinaistamisen jälkeen vuonna 1929. Palkat määriteltiin sotalaitoksen vuotuisella palkkaussään-

⁴⁹⁵ Palkanlisän saaminen maksimimääräisenä edellytti palvelussitoumuksen tekemistä.

nöllä. Koska kaikki armeijan ja laivaston toimet täytettiin ennen vuotta 1929 ainoastaan väliaikaisesti, eivät asianomaiset olleet siihen asti oikeutettuja valtion virkamiesten eläkkeeseen tai lakkautuspalkkaan. Sotaministeriön käskylehden mukaan palvelussitoumuksen tehneelle vuonna 1918 maksettiin seuraavat edut:

1. 1500* mk:n kapitulatsiooniraha, joka maksetaan joka kahden vuoden kuluttua ja 12 palvelusvuoden jälkeen kerta kaikkiaan 3000 mk,
2. oikeus vuokrarahoihin niissä tapauksissa, joissa kapitulantille ei voitu järjestää asianmukaista valtion asuntoa,
3. 25 %:lla korotettuihin vuokrarahoihin ja kalliinajanlisäykseen,
4. kaksinkertaiseen kalliinajanlisäykseen siltä ajalta, jolloin joukko-osasto majaili muualla kuin varsinaisella majoituspaikkakunnallaan,
5. jääkärikapitulantin 100** mk:n henkilökohtaiseen lisään kuukaudessa.

*) vuoden 2006 rahassa noin 461 €, **) vuoden 2006 rahassa noin 31 €

TAULUKKO 23 Aliupseerien palkat ja luontoisedut v. 1918

Arvo	palkka	vuokra- raha	kalliin- ajanlisä	muonan arvo arvo mk/kk	vaatetus ja varustus arvo mk/kk
Varusmiehet					
vääpeli	200,- (61 €)	60,- (18 €)		218,10	110,98
varavääpeli	150,- (46 €)	60,-		(67 €)	(34 €)
kersantti	75,- (23 €)	60,-			
aliupseeri	50,- (15 €)	60,-			
Alipäällystö-kapitulantit					
vääpeli	200,-	187,50 (58 €)	75,-	218,10	110,98
varavääpeli	150,-	187,50	75,-	218,10	110,98
kersantti	75,-	187,50	75,-	218,10	110,98
aliupseeri	50,-	187,50	75,-	218,10	110,98
soittajakorpraali ja merkinpuhaltaja- korpraali	33,- (10 €)	187,50	75,-	218,10	110,98

Taulukon lähde: Suokas, 1979, s. 186. Muonituksen ja vaatetuksen sekä varustuksen laskenta-arvo kuukaudessa oli kaikille sama. Jääkärialipäällystökapitulantit saivat lisäksi henkilökohtaista palkanlisää 100 markkaa kuukaudessa. Sulkeissa oleva luku = €/ v. 2006 rahan arvon mukaan, joka on saatu internet-pankkilaskurilla (Nordea). Euromääräiset luvut on pyöristetty kokonaisluvuksi.

Vääpelin vuosipalkka sisältäen luontoisedut vuoden 2006 rahaksi muutettuna oli noin 4920 euroa ja aliupseerin noin 2360 euroa. Suhteelliset palkkaerot kapitulanttialiupseerin ylimmän ja alimman toimen varsinaisen palkan osalta vuonna 1918 olivat suuret, mutta tasoittuvat hieman laskettaessa luontoisetujen arvo mukaan. Varavääpeli katosi palkkataulukosta ja vakanssina sekä sotilasarvona. Aliupseeri muuttui alikersantiksi ja korpraali oli sotilassoittajan alin vakanssiarvo. Summat olivat perheelliselle maksettuja kuukausipalkkoja. Perus-

palkka ja kalliinajanlisä olivat samassa palkkaluokassa perheettömälle ja perheelliselle yhtä suuret. Ero oli vuokratilassa, koska perheetön majoitusnormin mukaan tarvitsi pienemmän asunnon. Jääkärialipäällystö-kapitulantin palkka oli heille maksetun henkilökohtaisen lisän takia 100 markkaa (n. 30 €/v. 2006 rahassa) suurempi kuukaudessa.⁴⁹⁶

Palkat oli määritelty kolmeen kalleusryhmään, joista Helsinki ja Viipuri olivat ensimmäisessä, Turku, Tampere, Vaasa ja Oulu toisessa ja kaikki muut paikkakunnat kolmannessa kalleusryhmässä. Vuokratilahan suuruus riippui kalleusryhmistä ja perhesuhteista. Valtion asunnon puuttuessa maksettiin mainittu vuokratilaha. Vuoden 1919 aikana kalleusluokitusta muutettiin ottamalla I kalleusryhmään kaikki suurimmat kaupungit sekä Suomen itäiset ja pohjoiset kunnat. Vuonna 1920 palkat kohosivat hieman. Palkanmaksussa oli nykypäivän valossa ehkä erikoisuuksia. Tykistöteknillisen koulun montttööriin vuosipalkka oli 12600 markkaa (n. 4365 €/v. 2006 rahassa), sotilasapteekin reingin 8400 markkaa (n. 2910 €/v. 2006 rahassa), kengitysseppänä toimivan kapitulantti-vääpelin 5400 markkaa (n. 1870 €/v. 2006 rahassa) ja tavallisen vääpelin 5100 markkaa vuodessa (n. 1766 €/v. 2006 rahassa). Osaselitys on löydettävissä luontoisetujen määrästä, mutta myös Suomen tuolloisesta ammattimiespulasta ja toisaalta arvostuksista sekä tarpeista saada ammattityöntekijöitä.⁴⁹⁷

Vuodesta 1921 alkaen ryhdyttiin maksamaan lentokoneenohjaajalle ja tähystäjälle pohjapalkkauksen lisäksi lentolisä, joita oli vakinainen, ylimääräinen ja opettajalisä. Vakainainen lentolisä oli 600 markkaa kuukaudessa (n. 166 €/v. 2006 rahassa). Se maksettiin lentokoneenohjaajalle ensimmäisen yksinlennon jälkeen. Tähystäjän lentolisä maksettiin teoreettisen oppikurssin jälkeen ensimmäisen tähystystehtävän tultua suoritetuksi. Ylimääräinen lentolisä 250 markkaa kuukaudessa (n. 69 €/v. 2006 rahassa) maksettiin vakinaisen lentolisän ohella niille koulutetuille ohjaajille ja tähystäjille, jotka olivat kuukauden aikana lentäneet vähintään touko - lokakuussa kahdeksan tuntia ja muuna aikana vähintään viisi tuntia. Opettajalisänä maksettiin lento-opettajalle jokaiselta oppilaan kanssa suoritettua lentotunnilta 40 markkaa (n. 11 €/v. 2006 rahassa) sekä lisäksi jokaisesta koulutetusta oppilaasta hyväksytyt ensilennon jälkeen kertakorvauksena 100 markkaa (n. 27 €/v. 2006 rahassa).⁴⁹⁸

Lento- ja kipinälennätinkonepajoissa työskentelevät montttöörit, kapitulantit tai asevelvolliset, saivat erityistä lisäpalkkiota korkeintaan 300 markkaa kuukaudessa (n. 83 €/v. 2006 rahassa) sotaministeriön vahvistamien perusteiden mukaan. Alipäällystään kuuluvalla, joka oli palvellut entisessä Suomen sotaväessä tai jääkärinä maksettiin 100 markan ylimääräinen palkanlisä kuukaudessa (n. 27 €/v. 2006 rahassa). Vuonna 1922 palkkoihin tuli vain vuokratilahan 600 markan korotus (n. 170 €/v. 2006 rahassa).⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Paananen (2004) 240; Sotaministeriön käskylehti n:o 39/1918 kohta n:o 270.

⁴⁹⁷ Suokas (1979) 187. Esimerkiksi kengitysseppä oli hevosaikakaudella korvaamaton ammattimies; Paananen (2004) 240.

⁴⁹⁸ Paananen (2004), 240.

⁴⁹⁹ Suomen asetuskokoelma n:o 114/1921 ja n:o 10/1922; Paananen (2004) 240. Armeijan alkuvuosina oli käsitteissä variaatioita. Tässä tarkoitetaan lentokonepajalla myöhempiä lentokonekorjaamoja ja kipinälennätinpaja tunnetaan myöhemmin viestikorjaa-

Vuoden 1924 palkoista kanta-aliupseereilta poistettiin luontoisedut muuttamalla ne palkkarahaksi, joten palkka periaatteessa ei tämän johdosta alentunut tai lisääntynyt. Kuivamuonaa sai edelleen tietyin ehdoin muonavarastosta, mutta nyt siitä joutui maksamaan vahvistetun hinnan. Virkamiesten reaalipalkat nousivat Paananen mukaan vuodesta 1927 vuoteen 1938 tultaessa 12–29 prosenttia. Elinkustannusten aleneminen lamakaudella 1930-luvulla oli merkittävin tekijä reaalipalkkatason nousuun. Samana aikana oli koko kansan reaali-tulo kuitenkin noussut lähes 50 prosenttia. Virkamiesten palkat olivat viimeisinä rauhanvuosina ennen talvisotaa 25–30 prosenttia yleisen palkkatason alapuolella. Kokonaisuutena reaaliensiotaso oli alempana kuin ennen I maailmansotaa. Erityisesti ylimmissä palkkaluokissa erotus oli huomattava.⁵⁰⁰

Valtion viran- tai toimenhaltijan kokonaispalkka muodostui peruspalkasta, ikälisistä, kalliinpaikanlisistä ja perhelisistä sekä vuosittain päätetyistä kalliinajanlisistä. Eräillä virkamiesryhmillä oli erikoislisiä, joiden osuus kokonaispalkasta saattoi olla iso. Puolustusvoimissa oli tässä vaiheessa varsin vähän erikoislisiä, kuten edellä on mainittu. Palkka-asteikon pysyessä muuttumattomana oli palkan kehitystarve hoidettava tarkistamalla maksuperusteita. Palkkaa voitiin parantaa myös siirtämällä virka tai toimi ylempään palkkausluokkaan. Tämä nk. ”kuoppakorotus” oli tavallisesti yhden palkkausluokan suuruinen. Palkkataulukon progressiivisuudesta johtuen palkkaluokan nousu ylemmissä palkkaluokissa toi markkamääräisesti enemmän palkkaa kuin alemmissä.⁵⁰¹

Puolustusvoimien palkkauksissa oli vähän muutoksia. Väepelin toimi jaettiin vuonna 1927 ylempään ja alempaan palkkaluokkaan. Seuraavana vuonna väepelin toimi nostettiin samaan palkkaluokkaan kuin vänrikin virka ja vuonna 1937 yhtä palkkaluokkaa korkeampaan kuin vänrikki. Upseerin saman sotilas-arvon mukaisia virkoja oli useammassa palkkaluokassa. Esimerkiksi everstiluutnantti sai palkan vuonna 1923 palkkaluokkien 6–8 välillä vuosipalkan ollessa 48000 - 57000:een markkaa (n. 13547–16086 €/v. 2006 rahassa).⁵⁰² Upseerin palkkaluokkaan vaikutti olennaisesti kyseisen viran tehtävätaso ja sen verrannollisuus vastaavaan valtion siviilihallinnon virkamiehen tehtävätasoon. Kaikki aliupseerien toimet olivat vaativuudeltaan huomattavan lähellä toisiaan verrattuna aktiiviupseereihin ja se näkyi palkkaluokkien ääripäissä.

Kanta-aliupseerien toimissakin oli eri aikoina samassa sotilasarvossa eri palkkaluokkia, mutta yleensä eroa oli vain yksi palkkaluokka. Upseerien palk-

---

mona. Vanhan Suomen sotaväen aikaisia aliupseereita oli vielä noin 100 palveluksessa 1920-luvun alkupuolella.

⁵⁰⁰ Komiteamietintö A 1946:7, s. 9; Paananen (2004) 254. Kansalaisten keskuudessa yhä vieläkin elää sitkeänä käsitys ”kapiaisten ilmaisesta ruoasta” sekä ”ilmaisesta viinasta kerhoilla” luontaisetuina. Itsenäisen Suomen puolustusvoimissa virkamiehillä ole ollut mitään ”ilmaista” säännöllistä luontaisetua, ei muonitusta tai valtion kustantamaa alkoholia kerhoilla. Jos henkilökunnalla, tässä tapauksessa aliupseereilla, on ollut joskus ollut oikeus ilmaiseen muonitukseen tai johonkin erikseen määriteltyyn etuun, on sen kustannus ollut vähentävänä tekijänä kokonaispalkassa. Ilmainen muonitus ja muu ylläpito koski vain varusmiehiä tai kertausharjoituksissa olleita reserviläisiä ja joukko-osaston koko henkilöstölle pidettyjen tilaisuuksien juhlapäivä-

⁵⁰¹ Paananen (2004) 255.

⁵⁰² Paananen (2004) 255.

kajärjestelmä antoi tässä mielessä mahdollisuuden joustavampaan ja tehtävän luonteen paremmin huomioon ottavaan palkkapolitiikkaan. Kanta-aliupseerien kaikkien toimien sijoittaminen muutamaan palkkaluokkaan ei mahdollistanut selkeää palkkakehitystä eikä palkassa voitu toisaalta ottaa huomioon muun muassa tehtävien vastuullisuutta ja vaativuutta. Lisäksi sitä kangistivat määrävuosivaatimukset. Kanta-aliupseeritoimet oli sijoitettu joukko-osastoihin. Kanta-aliupseerien urakierron esteenä oli virka-asteikon suppeus, toimien lukumäärä eri sotilasarvoissa sekä ryhmän ikärakenne, jotka kaikki muodostivat uralla etenemistä hidastavan ja osittain lähes kokonaan estävän kapeikon. Monen ura päättyi 20 vuoden palvelun jälkeen kersanttina jos oli sattunut tulemaan palvelukseen sellaiseen joukkoon jossa ylimmät toimet olivat fyysisesti nuorilla sotilailla.⁵⁰³

TAULUKKO 24 Eräitä puolustusvoimien peruspalkkoja v. 1918 - 1939

virka/toimi	pl/1918	pl/1921	pl/1924	pl/1928	pl/1938
eversti (€/v. 2006)	18300 (5623)	4/40500 (11198)	4/75000 (20763)	4/75000 (19703)	4/75000 (23122)
majuri (v. 2006)	14550 (4471)	10/28800 (7963)	8/52500 (14534)	8/52500 (13792)	8/52500 (16185)
vänrikki (v. 2006)	8700 (2673)	21/13200 (3650)	20/21000 (5813)	16/27000 (7093)	16/27000 (8323)
		22/12300 (3401)		20//21000 (5517)	20/21000 (6474)
väpäli (v. 2006)	4920 (1512)	28/6600 (1825)	23/16800 (4650)	20/21000 (5517)	19/22500 (6936)
kersantti (v. 2006)	3420 (1051)	29/5400 (1493)	25/14400 (3986)	22/18000 (4729)	21/19500 (6012)
		30/5100 (1410)		23/16800 (4414)	23/16800 (5179)
alikersantti (v. 2006)	3020 (928)	31/4500 (1244)	27/12600 (3488)	25/14400 (3783)	24/15600 (4809)
		34/3300 (912)			28/11700 (3606)

Vuoden 2006 rahanarvon mukainen vuosipalkka on (euroina) sulkeissa pyöristettynä lähipään kokonaislukuun. Everstin ja majurin viroissa taulukkoon on otettu ylempi palkkaluokka. Vuosien 1918 ja 1921 palkoissa ei ole huomioitu luontoisetuja, joiden suuruus vaihteli paikkakuntien kustannustason mukaan. Palkat olivat samansuuruiset v. 1937-1938; Taulukon lähde: Paananen (2004) 256.

Sisäisissä palkkasuhteissa näyttää vuoden 1924 jälkeen tapahtuneen hieman kaventumista nimenomaan alimpien palkkojen kohdalla. Vuonna 1923 laskettiin kapitulanttialiupseerin saamien luontoisetujen arvoksi perheettömälle 5975 markkaa (n. 1686 €/v. 2006 rahassa) ja perheelliselle 7500 markkaa vuodessa (n. 2117 €/v. 2006 rahassa). Luontoisetuina oli maksettu perhelisää lapsista, muoni-

⁵⁰³ Paananen (2004) 255.

tus, vaatetus, kapitulanttiraha palvelussitoumuksesta, pesupalvelut, sairaanhoito ja vuokratraha, jonka suuruus oli perheelliselle suurempi. Muonitus oli noin 40 prosenttia luontaisetujen kokonaismäärästä perheettömällä.⁵⁰⁴

Kun luontaisedut sisällytettiin vuodesta 1924 kanta-aliupseerin palkkaan, ei se käytännössä nostanut palkan ostovoimaa. Vuonna 1923, jolloin perhelisiin oli jo tehty vähennystä, vääpelin palkka oli n. 14650 markkaa vuodessa (n. 4135 €/v. 2006 rahassa). Käyttöön otetut ikälisät eivät kompensoineet perhelisien huononnusta. Ratkaisu ei suosinut nuoria lapsiperheitä. Vääpelin palkkauksessa perhelisät olivat vuonna 1921 olleet n. 27 prosenttia ikälisien vaikutuksen ollessa enintään 16 prosenttia. Lentokoneenohjaajaksi koulutetun vääpelin ansiot (v. 1923) vastaavin perustein olivat vuositasolla n. 14 prosenttia korkeammat eli n. 20 322 markkaa (n. 5735 €/v. 2006 rahassa) olettaen, että asianomaisella oli ollut viisi vaadittavat näytteet antanutta oppilasta.⁵⁰⁵

Suomen Upseeriliiton vuosina 1934 - 1935 tekemän jäsentutkimuksen mukaan nuoremasta upseeristosta vain n. 30 prosenttia oli saanut valtion asunnon, esiuupseereista (majuri-everstiluutnantti) n. 55 prosenttia. Valtion 2 huoneen ja keittiön asunnon vuokra oli n. 2700 markkaa (n. 877 €/v. 2006 rahassa) vastaavan kokaisen yksityiseltä sektorilta vuokratun ollessa yli 5000 markkaa (n. 1624 €/v. 2006 rahassa) pääkaupunkiseudulla.⁵⁰⁶

Vuoden 1923 palkkauslain mukaisia peruspalkkoja ei muutettu ennen vuotta 1943, jolloin uusi palkkauslaki astui voimaan. Palkkojen sitomisen indeksiin oli ajateltu pitävän palkat elinkustannusten kohoamisen mukana, mutta kun sidonnaisuus kumottiin vuonna 1925, palkkojen jälkeensä jääneisyys lisääntyi.⁵⁰⁷

Mikäli hintasäännöstelyä ei olisi ollut, oli arvioitu elinkustannusten voineen olla 13–14 kertaa suuremmat kuin ennen I maailmansotaa. Paananen mukaan tutkimuksin on kuitenkin osoitettu, ettei virkamiesten palkkatilanne ollut niin huono, kuin järjestöt halusivat osoittaa. Virkamiehillä oli pysyvä toimeentulo ja yleismaailmallisen laman takia muun muassa elintarvikkeiden hinnat olivat tuntuvasti alentuneet. Itse asiassa virkamiesten palkan ostovoima nousi palkkojen näennäisestä heikentymisestä huolimatta. Palkkataulukon alimmissa luokissa olevien, kuten kanta-aliupseerien, tulotaso säilytti hyvin ostovoimansa verrattuna muihin. Kauden lopulla kanta-aliupseerien palkkataso alkoi kuitenkin myös saavuttaa muita vertailuryhmiä. Sota kuitenkin keskeytti suotuisan kehityksen.⁵⁰⁸

Sosiaalisessa Aikakauskirjassa vuonna 1922 julkaistun tutkimuksen mukaan virkamiehen (opettaja) palkasta meni ravintoon noin 37 prosenttia, vuokraan hiukan yli viisi ja loput vaatetukseen, lämpöön, valoon, veroon ja muihin menoihin, joita olivat lasten koulumenot ja hovitukset. Työläisperheen tuloista ruokaan meni noin 60 prosenttia, vuokraan noin neljä ja loput muihin menoihin. Kapitulantti-aliupseerin voidaan arvioida olleen lähellä työläistä, koska

⁵⁰⁴ Paananen (2004) 255-256.

⁵⁰⁵ Suomen asetuskokoelma n:o 54/1923, 14 §; Paananen (2004) 256-257.

⁵⁰⁶ Paananen (2004) 257.

⁵⁰⁷ Paananen (2004) 257.

⁵⁰⁸ Paananen (2004) 257-258.

tutkimuksessa käytetty opettaja-virkamies pystyi vuokraamaan 4–5 huoneen asunnon. Aliupseerin palkkaus näyttää tältä kannalta tarkasteltuna vaatimatonta. Toisaalta talouselämään liittyvä työttömyys ja tulotasojen heilahtelu ei virkamiesten reaalipalkkoja heilutellut siinä määrin kuin maataloudessa, teollisuudessa ja rakennusalalla tapahtui.⁵⁰⁹

5.1.2 Kanta-aliupseerien palkat v. 1939–1945

Valtion, kuntien ja seurakuntien virkamiehet ja työntekijät saivat sotien aikana palkkansa joko täydellisenä tai hieman vähennettynä. Puolustusvoimissa palkkoihin ei tehty vähennyksiä. Vuoden 1941 asetuksella puolustusvoimien ja suojeluskuntalaitoksen viroista ja toimista päinvastoin siirrettiin lähes kaikki virat ja toimet yhtä palkkaluokkaa ylempään. Kun lisäksi virat ja palkkaluokat yhdistettiin, sai moni kahdenkin palkkaluokan korotuksen.⁵¹⁰

Valtion virkamiesten palkkapolitiikassa vuosina 1939–1946 noudatettiin sosiaalista linjaa. Seuraavan taulukon ensimmäiseen, johtavien virkamiesten ryhmään kuuluivat palkkausluokkien 28–38 virkamiehet. Tähän ryhmään kuului viisi prosenttia kaikista virkamiehistä. Toisen, ylempien virkamiesten ryhmän, muodostivat palkkaluokissa 21–27 olevat. Ryhmään kuului noin 13 prosenttia valtion virkamiehistä. Kolmanteen, keskikorkeitten ryhmään kuuluivat palkkausluokissa 11–20 olevat virkamiehet, joita oli noin 34 prosenttia ja neljänteen, alempien virkamiesten ryhmään noin 48 prosenttia, joiden palkkaluokat olivat 1–10. Seuraavassa taulukossa vuoden 1939 palkka on merkitty luvulla 100. Kanta-aliupseerien ylimmät toimet kuuluivat luokkaan III ja muut luokkaan IV.⁵¹¹

TAULUKKO 25 Valtion virkamiespalkkojen ryhmittely v. 1939 - 1946

Ryhmä	I	II	III/vääpeli	IV/kersantti	kaikki
keskipalkka	75765 (22300 €)	52983 (15594 €)	30812 (9069 €)	18705 (5505 €)	25449 (7490 €)
1939	100	100	100	100	100
1943	139	135	143	166	160
1944	148	145	156	183	175
1945	213	233	239	330	296
1946 tammikuu	233	250	298	388	342
keskipalkka 1946	176347 (18656 €)	132681 (14036 €)	91928 (9725 €)	72930 (7715 €)	86996 (9203 €)

Taulukon lähde: Paananen (2004) 264. Palkkojen suhteellinen kehitys aliupseerien osalta oli hyvä verrattuna muihin virkamiehiin. Taulukossa viimeisen rivin keskipalkka on vuoden 1946 alun palkka. V. 2006 rahaksi muutettu palkka on laskettu siksi vuoden 1945 indeksillä, jolloin se on lähempänä todellista rahanarvoa. Euromääräiset luvut on pyöristetty lähimpään kokonaislukuun.

⁵⁰⁹ Siipi (1967) 173.

⁵¹⁰ Paananen (2004) 262. Vain puolustusvoimain komentajan ja kenraaliluutnantin palkat jäivät ennalleen.

⁵¹¹ Paananen (2004) 264.

TAULUKKO 26 Eräitä puolustusvoimien peruspalkkoja v. 1939–1945

virka/toimi	pl/1939	pl/1940	pl/1941	pl/1942-43	pl/1944-45
eversti	4/75000	4/75000	3/81000	31/111000	31/111000
(€/v. 2006)	(22075)	(18669)	(16961)	(17455)	(11743)
majuri	8/52500	8/52500	7/57000	24/77100	24/77100
(€/v. 2006)	(15452)	(13068)	(11935)	(12124)	(8156)
vänrikki	19/22500	13/33000	13/33000	12/39300	12/39300
(€/v. 2006)	(6622)	(8214)	(6910)	(6180)	4158)
		16/27000	16/27000		
(€/v. 2006)		(6721)	(5654)		
vääpeli	19/22500	19/22500	17/25500	12/39300	12/39300
(€/v. 2006)	(6622)	(5601)	(5340)	(6180)	(4158)
ylikersantti				10/35100	10/35100
(€/v. 2006)				(5520)	(3712)
kersantti	21/19500	21/19500	19/22500	9/33000	9/33000
(€/v. 2006)	(5739)	(4854)	(4711)	(5189)	(3491)
	23/16800	23/16800	21/19500	8/31200	8/31200
(€/v. 2006)	(4945)	(4182)	(4083)	(4906)	(3301)
erikoismestari 5 pl	19/22500	19/22500	17/22500	4 lk12/39300	12/39300
(€/v. 2006)	(6622)	(5601)	(4711)	(6180)	(4158)
lentomestari	18/24000	18/24000	16/27000	13/41700	13/41700
(€/v. 2006)	(7064)	(5974)	(5654)	(6558)	(4411)

Taulukon lähteet: puolustusvoimien palkkausasetukset 1939–1945. Everstillä on huomioitu ylempi palkkaluokka. Rahanarvon muutos on laskettu vuosilta 1939, 1940, 1941, 1943 ja 1945; ks. Paananen (2004) 264.

Ylimpien palkkojen erot kasvoivat tarkastelujaksolla jossakin määrin verrattuna edelliseen tarkastelujaksoon 1918–1937. Luutnantista kersanttiin peruspalkkojen palkkaerot tasoittuivat, mikä johtui sotien aikana alkaneesta palkkapolitiikasta. Toisaalta vuoden 1937 jälkeen puolustuslaitoksen palkat jäivät taas jälkeeseen vertailuryhmistä. Otettaessa huomioon muiden samantasoisten virkamiesten saamat erillislisät, joita voimakkaan inflaation aikana tarkistettiin tiheään tahtiin, niin tilanne heikkeni kanta-aliupseerien osalta.⁵¹²

Esimerkiksi rautateillä virantoimitusrahoja ja erillispalkkioita maksettiin muihin virkamiehiin nähden avokätisesti. Vuoden 1944 alusta poliisit saivat poliisilisänä tehtävästä riippuen 3600–7200 markkaa vuodessa (n. 566–1132 €/v. 2006 rahassa). Vankiloiden ja tullin henkilöstön erillislisät olivat 2500 markasta 9000 markkaan vuodessa (n. 393–1415 €/v. 2006 rahassa).⁵¹³

Kuten lisien nimistäkin voi päätellä, puolustusvoimien lisät maksettiin erityisen vaaran, taidon tai hankalien olosuhteiden perusteella. Lisiä sai vain pieni osa kanta-aliupseereista. Vertailuryhmien lisistä osa oli ”ylimääräistä” palkanosaa normaalin työtehtävän suorittamisesta eikä perustunut mihinkään

⁵¹² Paananen (2004) 264-265.

⁵¹³ Komiteanmietintö A 1946:7, 28-37 ; Rytkölä (1948) 44; ks. Paananen (2004) 266 (Komiteanmietintö A 1950:5, liite 1).

poikkeukselliseen olosuhteeseen tai kykyyn. Ryhmän asemalla talous- ja yhteiskuntatoiminnan kannalta näytti olevan merkitystä.⁵¹⁴

5.1.3 Kanta-aliupseerien palkat v. 1947-1968

Suomen Aliupseeriliitto esitti puolustusvoimien komentajalle loppuvuonna 1947, ettei alipäällystön toimia rinnastettaisi alhaisimpiin poliisitoimien palkkoihin. Väepeli oli samassa palkkaluokassa kuin 1. luokan vanhempi konstaapeli ja kersantti yp. samassa kuin 3. luokan nuorempi konstaapeli, joita niin alhaisissa luokissa Liiton mukaan ei ollut lainkaan kaupunkien poliisilaitoksissa. Käytettäessä poliisitoimia mittapuuna alipäällystön palkkoja määrättäessä pitäisi väepeli sijoittaa vähintään samaan palkkausluokkaan kuin 3. luokan komisario, mutta mieluummin samaan luokkaan kuin 2. luokan komisario.⁵¹⁵

Liiton mukaan varusmiesten koulutuksesta ja kasvatuksesta vastaavien aliupseerien palkat tuli sijoittaa ainakin osittain vastaaviin palkkausluokkiin kuin teknilliset ja talousalan sotilasvirkamiehet. Esityksellä esimerkiksi väepelin palkka olisi noussut huomattavasti, sillä ero talouspäällikköön oli seitsemän palkkaluokkaa. Liiton Virkamiesliitolle vuonna 1962 jättämän muistion mukaan kanta-aliupseerien palkkakehitys oli vuonna 1955 tasokorotukseen verrattuna myöhemmät korotukset mukaan lukien epätasainen. Tasokorotus vaihteli alimman toimen (kersantti) 70,8 prosentista ylimpään (sotilasmestari) 43,1 prosenttiin. Valtion korkeimpien virkojen palkat alkoivat nousta suhteessa enemmän jo pian sotien jälkeen ja kehitys jyrkkenei 1950-luvun puolivälin jälkeen. Tässä vaiheessa upseerivirkojen ja aliupseeritoimien välinen ero kasvoi. Muihin samantasoisiiin valtion virkamiehiin eroa aliupseereilla ei palkassa tullut, vaan palkannousu oli kehitykseltään ja suuruudeltaan yhtäläistä muun muassa tullilaitoksen, poliisinhallinnon, rautatielaitoksen ja vankeinhoitolaitoksen virkamiesten kanssa.⁵¹⁶

⁵¹⁴ Paananen (2002) 82-84.

⁵¹⁵ Suomen Aliupseeriliiton hallituksen pöytäkirja 1.5.1957, THA, Päälystöliiton arkisto.

⁵¹⁶ Paananen (2004) 281; Suomen Aliupseeriliitto ry:n hallituksen pöytäkirja 4.10.1962, THA, Päälystöliiton arkisto; Paananen (2002) 117, kuvio 6, 119 kuvio 7.

TAULUKKO 27 Eräitä puolustusvoimien peruspalkkoja v. 1947–1968

virka/toimi	pl/markkaa				
pl/1947	pl/1951	pl/1956	pl/1960	pl/1963	pl/1968
eversti					
31/351600 (17977 €)	33/668700 (18782)	36/1128600 (27713)	36/1259700 (25000)	B2/24828 (43979)	B4/46169 (59411)
majuri					
24/256200 (13099)	26/465300 (13069)	29/768000 (18859)	29/862500 (17117)	A 27/11904 (21086)	A 27/19673 (25315)
luutnantti ap					
14/165000 (8436)	16/286500 (8047)	19/471600 (11580)	19/541500 (10747)	A 15/6456 (11436)	A 18/12035 (15487)
sotilasmestari		17-21/430500- (10571)	17-21/498600- (9895)	A 18/7452 (13200)	A 19/12644 (16270)
		517500 (12707)	589200 (11693)		
ylivääpeli		19/471600 (11580)	19/541500 (10747)	15/6456 (11436)	A 17/11445 (14727)
		18/450600 (11065)	18/519600 (10312)		
vääpeli					
12/151800 (7761)	14/262500 (7373)	17/430500 (10571)	17/498600 (9895)	A 14/6192 (10968)	A 15/10487 (13495)
ylikersantti					
10/138600 (7087)	12/240900 (6766)	16/411300 (10100)	16/478800 (9502)	A 12/5712 (10118)	A 13/9722 (12510)
kersantti					
9/132600 (6780)	10-11/219600- (6168-)	13-15/357600 (8781)	13-15/405600 (8050)	A 11/5496 (9735)	A 11/9123 (11740)
	230100 (6463)	-392700 (-9643)	-459300 (-9115)		

Taulukon lähde: Paananen (2002) 117 (puolustusvoimien palkkausasetukset 1947–1968).⁵¹⁷ Vuoden 2006 rahanarvon mukainen palkka on (euroina) sulkeissa pyöristettynä lähimpään kokonaislukuun.

Sotien jälkeen myös puolustusvoimien sisäiset palkkaerot kasvoivat palkkojen kohotessa ylimmissä viroissa selvästi nopeammin. Tultaessa 1960-luvulle palkkaerot kasvoivat entisestään. Ennen sotia tilanne oli kehittynyt päinvastaiseen suuntaan.⁵¹⁸

⁵¹⁷ Paananen (2004) 282.

⁵¹⁸ Paananen (2002) 118-119.

TAULUKKO 28 Puolustusvoimien sisäiset palkkaerot v. 1947–1968

virka/toimi	vuosi				
kersantti					
1947	1951	1956	1960	1963	1968
100	100	100	100	100	100
ylikersantti					
105	110	115	118	103	106
vääpeli					
114	120	120	123	113	115
luutnantti					
124	130	132	134	118	132
kapteeni					
170	182	195	194	183	181
majuri					
193	212	215	213	217	214
everstiluutnantti					
232	258	231	247	259	259
eversti					
265	304	316	311	452	506
komentaja					
399	475	500	490	738	721

Taulukon lähde: Paananen (2002) 118 (puolustusvoimien palkkausasetukset v. 1947–1968).

Korotukset johtuivat valtion virkamiespalkkojen tasokorotuksista. Vaatimuksia oli vauhditettu myös työtaisteluilla, vaikka puolustusvoimien virkamiehet eivät niihin osallistuneetkaan. Johtaville virkamiehille tuli oma B-palkkausasteikko, jonka seurauksena ylimmät virkamiespalkat nousivat kauttaaltaan. Myös kanta-aliupseerien toimirakenteen, ts. ylimpien toimien lukumääräinen lisääminen ja uusien toimiluokkien perustaminen, edisti kanta-aliupseerien palkkausta.⁵¹⁹

5.2 Muut kokonaispalkkauksen edut

Puolustusvoimien sotilashenkilöstölle aiheutui virkapuvun käyttöpakosta kohdallaisia lisäkuluja, joten ”virkapukukysymys” oli usein esillä palkasta keskusteltaessa. Upseerien virkapukuavustusta varten oli määräraha vuoden 1921 tuloja menoarviossa. Eduskunnan lausunnossa hallituksen esitykseen todettiin, että ”niihin suuriin kustannuksiin katsoen, jotka aiheutuvat upseereille virkapukujen hankkimisesta, on eduskunta ottanut menoarvioon määrärahan pukuavus-

⁵¹⁹ Paananen (2002) 119; ks. Paananen (2004) 282. Vuonna 1952 erikoismestarijärjestelmä purettiin ja toimissa olleet sijoitettiin aliupseerien toimiin. Lisäksi otettiin käyttöön ylivääpelin ja sotilasmestarin toimiluokat. Entiset alipäällystään kuuluneet erikoismestarit saivat vääpelin, ylivääpelin tai sotilasmestarin toimen sen mukaan mihin erikoismestarien palkkaluokkaan asianomainen oli nimitetty.

tuksiksi upseereille.” Seuraavana vuonna määräraha myönnettiin vain opintonsa päättävälle kadeteille, jotka saivat 2000 markkaa (n. 568 €/v. 2006 rahassa).⁵²⁰

Kanta-aliupseerit saivat valtiolta vuoteen 1930 vaatetuksen ja muun varustuksen, josta he joutuivat maksamaan korvausta. Sen jälkeen heidät velvoitettiin upseerien tapaan kuitenkin itse hankkimaan tarvittavat varusteet. Päätöksen oltiin aliupseerikunnan keskuudessa tyytyväisiä, mutta virkapukukulut olivat kuitenkin varsin suuret. Niinpä Suomen Aliupseeriliiton lähetystö jätti vuoden 1931 lopulla sotaväen päällikölle anomuksen vuotuisen pukuavustuksen myöntämisestä alipäällystölle, kuten oli asian laita vastaavassa asemassa olevilla virkamiehillä.⁵²¹

Virkapukuavustusta ryhdyttiin maksamaan puolustuslaitoksessa uudelleen vuodesta 1937 alkaen niille, jotka olivat velvollisia hankkimaan virkapuvun. Upseerien virkapuvun ja muun varustuksen vuotuiset kustannukset olivat olleet vuonna 1931 noin 5000 (1559 €/v. 2006 rahassa) ja alipäällystön 1500–2000 markkaa (n. 468–624 €/v. 2006 rahassa) 2–4 vuoden kuoletusarvon perusteella laskettuna. Vuonna 1936 laskettiin virkapuvun maksaneen 3000–4000 markkaa (n. 937–1297 €/v. 2006 rahassa) vuodessa. Silloisella virkapukuavustuksella 1500 markalla (n. 486 €/v. 2006 rahassa) peitettiin vain puolet kustannuksista. Kaikkiaan puolustuslaitoksessa virkapukuavustusta maksettiin yhteensä noin 7700 henkilölle, joten kokonaissumma oli suuri.⁵²²

Virkapukuavustus vuonna 1939 oli upseereille 1500 (n. 441 €/v. 2006 rahassa) ja alipäällystölle 1200 markkaa (n. 353 €/v. 2006 rahassa) vuodessa. Vuonna 1947 avustus nostettiin upseereilla 3000 (n. 153 €/v. 2006 rahassa) ja alipäällystöllä 2400 markkaan (n. 123 €/v. 2006 rahassa) vuodessa. Vuonna 1949 upseerien avustus oli 4500 (n. 168 €/v. 2006 rahassa) ja alipäällystön 3600 markkaa (n. 134 €/v. 2006 rahassa) vuodessa. Vaatetusindeksillä mitattuna avustuksen olisi pitänyt olla viisinkertainen sotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna. Alipäällystön pukuavustus oli noin 80 prosenttia upseerien saamasta avustuksesta. Päällystön suurempaa avustusta perusteltiin sillä, että upseerien piti hankkia useampia virkapukumalleja ja sellaisia varusteita, joita alipäällystön ei tarvinnut hankkia. Lisäksi päällystön edustusvelvollisuudet asettivat suuremmat vaatimukset vaatetuksen suhteen.⁵²³

E erityisen pulman aiheutti palvelukseen tulevan alipäällystön virkapuvut ja varusteet. Heidän tuli hankkia varusteet palvelukseen tullessaan. Siksi Suomen Aliupseeriliitto esittikin kaikille peruskurssin jälkeen palvelukseen jääville työnantajan maksamaa perusvarustusta. Perusvarustuksen hankintahinta ennen sotia oli laskettu olevan 2000–2500 markkaa (n. 603–754 €/v. 2006 rahassa laskettuna v. 1938 rahanarvon kertoimella) ja indeksillä korjattuna vuonna 1946

⁵²⁰ Suokas (1979) 189, ks. Paananen (2004) 345.

⁵²¹ Suokas (1979) 189; Paananen (2004) 345.

⁵²² Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 1 15.5.1946; Virkapukuavustuskomitean mietintö A 1950:48, 11- 12; Suokas (1979) 190; Paananen (2004) 345.

⁵²³ Komiteamietintö A 1950:48, liite sivu 15 ja Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 1 15.5.1946; Paananen (2004) 346.

sen laskettiin olevan 10000–12500 markkaa (n. 663 - 823 €/v. 2006 rahassa).⁵²⁴ Asiaan saatiin ratkaisu vasta vuonna 1962, jolloin ryhdyttiin maksamaan peruskurssilta valmistuneelle kanta-aliupseerille vaatetusapurahaa 25000 markkaa (n. 463 €/v. 2006 rahassa).⁵²⁵

Valtionhallinnossa siirryttiin vuonna 1969 käytäntöön, jonka mukaan eräiden tärkeimpien ja pakollisten vaatetusesineiden hankinnasta maksettiin korvausta virkapukuvelvollisille. Sotilasvirkapukineista korvaus oli (Valtion Pukutehtaan) tuotteista niitä ensi kertaa hankittaessa 75 prosenttia ja uusintaos- toissa 55 prosenttia hinnasta. Pelkästään kenttäpalveluksessa (maastopalveluk- sessa) tarvittavia varusteita sai lainata palveluskäyttöön korvauksetta. Uudet alalle tulevat väliaikaisesti nimitetyt kanta-aliupseerit saivat lainata ilmaiseksi ensimmäisen puolen vuoden aikana kenttäpuvun sekä palveluksessa tarvittavat välttämättömät varusesineet.⁵²⁶

5.2.1 Asunnot

Sotilasmajoituslain mukaan (1919) valtakunnan sotavoima oli majoitettava val- tion toimesta. Majoitus oli annettava kaikille valtakunnan sotalaitoksessa palve- leville henkilöille sekä sotakoulujen päällystölle, opettajille ja oppilaille. Majoi- tuksen taso määräytyi viran tai toimen perusteella. Kenraali oli oikeutettu vii- den asuinhuoneen, keittiön, halkovajan ja kellarin käsittävään asuntoon. Kap- teenilla, luutnantilla ja vänrikillä oli oikeus kahteen asuinhuoneeseen, keittiöön, halkovajaan ja kellariin. Alipäällystään kuuluva sai käytettäväkseen noin 20 neliometriä käsittävän huoneen. Mikäli hänellä oli vaimo ja lapsia, oli oikeus yhteen lisähuoneeseen, halkovajaan ja kellariin.⁵²⁷ Miehistö voitiin majoittaa yhteisiin makuuhuoneisiin ottamalla huomioon, että kullekin jäi ainakin 13 kuutiometrin ilmatilavuus. Majoitetuille oli annettava lämmittämiseen, ruuan laittamiseen, peseytymiseen ja saunaan tarvittavat polttopuut. Alipäällystön asunnot oli varustettava tarpeellisella kalustolla. Päällystön asuntoihin varattiin vain välttämättömin varustus. Lain mukaan terveydelle vaarallisiin tai ihmis- asunnoiksi sopimattomiin rakennuksiin ei saanut majoittaa muutoin kuin soti- laallisesti välttämättömistä syistä.⁵²⁸

Syrjäisten varuskuntien ja siirtopakon takia omistusasuntojen hankinta ei ollut suurelle osalle sotilashenkilöstöstä taloudellisesti mahdollista tai järkevää- kään, ei ainakaan uran alkupuolella. Syrjäisille seuduille jouduttiin rakenta- maan asuntojen puuttumisen takia myös henkilökunnan asunnot. Ennen talvi- sotaa kantahenkilökunnan asuntotilanne oli toisaalta melko tyydyttävä, sillä etenkin Itä-Suomen suurissa varuskunnissa oli käytettävissä runsaasti valtion asuntoja. Ne olivat useimmiten perua autonomian ajoilta, mutta uusiakin ra- kennettiin jo ennen sotia. Vuokra-asuntoja oli ollut saatavissa vapailta markki-

⁵²⁴ Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 1 15.5.1946; Paananen (2004) 346.

⁵²⁵ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1962, THA, Päällystöliiton arkisto.

⁵²⁶ Komiteanmietintö 1971: B 118, 54-55.

⁵²⁷ Asiaa käsiteltiin myös puolustusrevisionin sotilasjaostossa. (F 97)

⁵²⁸ Suomen asetuskokoelma n:o 92/1919; Paananen (2004) 347.

noilta ainakin suuremmilla paikkakunnilla joko omaehtoisesti vuokraamalla tai puolustuslaitoksen vuokraamina. Sotien jälkeisten alueluovutusten, siirtoväen asuttamisen ja luonnollisen väestönkasvun sekä rakennustoiminnan sotien aikana ja niitä välittömästi seuraavina vuosina melkein täydellisen pysähtymisen vuoksi yleinen asuntotilanne muuttui ylipäätään maassamme vaikeaksi. Se vaikutti myös valtion virkasuhdeasuntojen saamiseen.⁵²⁹

Puolustusvoimissa heikko asuntotilanne esti usein siirtojen yhteydessä kantahenkilökuntaan kuuluvien perheiden muutot. Perheet piti monesti jättää entiselle sijoituspaikkakunnalle pitkiksi ajoiksi, sotien jälkeen jopa vuosiksi. Vuonna 1946 tehty tilasto osoitti, että viidesosa henkilökunnasta asui perheestään erillään. Osa perheestään erossa asuvista majoittui viranhoidtopaikkakunnillaan kasarmeihin tai tilapäisiin tiloihin. Vuonna 1952 tehdyn selvityksen mukaan 955 perheellistä viran ja toimen haltijaa asui vieläkin perheestään erillään ja kokonaan ilman asuntoa oli 165 perheellistä.⁵³⁰ Kahdella paikkakunnalla asumisesta aiheutui perheille huomattavia ylimääräisiä kustannuksia sosiaalisten ongelmien lisäksi.⁵³¹

Rauhanteon jälkeen puolustusvoimien asuntotilannetta oli pyritty korjaamaan rakentamalla sodanaikaisista siirrettävistä parakeista tilapäisiä asuntoja. Erityisen paljon parakkiasuntoja oli eteläisten varuskuntakaupunkien ohella Oulussa ja Rovaniemellä. Parakkeja oli monesti siirrelty useita kertoja ennen asunnoiksi muuttamista. Ne olivat kevytrakenteisia ja kunnoltaan huonoja. Monet niistä olivat asumiseen ala-arvoisia ja terveydelle jopa vaarallisia. Talvelta lämpötila saattoi katonrajassa olla +20 C, kun taas lattian pinnassa oli liki pakkasasteita. Vuonna 1952 parakeissa asui vielä yli 1 100 perhettä.⁵³²

Sotien jälkeen puolustusvoimien uudisrakentamisvarat olivat niin pienet, ettei pitkiin aikoihin voitaisi rakentaa koko tarvittavaa asuntomäärää. Viiden vuoden kuluessa olisi saatava asunto yli 1600 virkamiehelle. Puolustusministeriön toimesta oli voitu hankkia vuosina 1945 - 1951 kaikkiaan 548 valtion asuntoa kantahenkilökuntaa varten. Komitea totesi, että määrärahojen kaksinkertaistamisesta huolimatta jäisi vielä n. 600 viran tai toimen haltijaa asunnottomaksi yli viideksi vuodeksi. Komitean mukaan asuntotilannetta helpotettaisiin nopeimmin tukemalla kantahenkilökunnan omatoimista rakentamista. Selvityksessä ilmeni kantahenkilökunnan jättäneen käyttämättä oikeuden rintamamiestontteihin ja -lainoihin.⁵³³

Valtion tulo- ja menoarvioon oli otettu vuonna 1952 määräraha posti- ja lennätinlaitoksen ja rautatielaitoksen henkilökunnan omakotirakentamista varten. Puolustusvoimien asuntokomitea esitti vastaavaa menettelyä myös puolustusministeriön henkilöstölle vuoden 1953 tulo- ja menoarviossa. Vuonna 1953 valtion tulo- ja menoarvio sisälsi 30 miljoonan markan ja vuosina 1955 ja 1956 kumpanakin 25 miljoonan markan määrärahat halpakorkoisia asuntolainoja

⁵²⁹ Paananen (2004) 347; ks. Nummela (1993) taulukko 80 s. 283.

⁵³⁰ Puolustusvoimain kantahenkilökunnan asuntolainakomitean mietintö 1952:40, 3.

⁵³¹ Paananen (2004) 347; Koivisto (2006) 480.

⁵³² Asuntolainakomitean mietintö 1952:40, 4; Koivisto (2006) 480; ks. Paananen (2004) 348.

⁵³³ Paananen (2004) 348-349.

varten. Näinä vuosina rakennettiin viran ja toimen haltijoiden omin toimenpitein eri varuskuntapaikkakunnille useita asuintaloja. Lainoitus päättyi vuonna 1959, jolloin sitä oli saanut lähes 2000 perhettä. Puolustusministeriön lainahakemuksia käsittelevässä toimikunnassa oli muun muassa Suomen Aliupseeriliiton edustus.⁵³⁴

Puolustusvoimien henkilöstölle suunnattu lainatuki koski niin upseeristosta kuin aliupseeristosta kokonaisuutena pientä osaa. Sillä oli kuitenkin paikallista merkitystä ainakin lainan saaneiden osalta. Lainoitus osoitti myös puolustusvoimien henkilöstön, kuten upseeriston, aliupseeriston ja muiden virkamiesten saaneen samanarvoista kohtelua kuin vastaavissa viroissa ja toimissa palvelleet muualla valtionhallinnossa.

Puolustusvoimien asuntojen vuokrat oli määritelty muiden hallinnonalojen virkamiesasuntojen tapaan. Valtion asuntojen vuokrat määrättiin valtioneuvostossa. Puolustusministeriöllä oli oikeus antaa erilliset ohjeet omien asuntojensa vuokrasta, jotka olivat noin 10 - 20 prosenttia alle yleisen vuokratason. Vahvistetuista vuokrasta sai alennusta asunnon kunnon, sijainnin tai muun vastaavan syyn perusteella. Vuokraa alennettiin, jos asunnossa oli uunilämmitys ja asukas hankki itse lämmitykseen tarvittavan polttoaineen. Polttoaineiden hinnan noustessa asukkaat joutuivat helposti huonompaan asemaan kuin keskuslämmitysasunnoissa.⁵³⁵

Vuonna 1964 valtioneuvoston päätöksellä siirryttiin virkamiesasuntojen vuokrauksessa pistearvon perusteella määräytyvään käytäntöön.⁵³⁶ Määrittelyjen haittojen perusteella pistearvoa voitiin entiseen tapaan alentaa muun muassa asunnon kunnon, varustelun, iän, sijainnin kasarmialueella, meluisassa ja likaisessa ympäristössä tai siksi, että asunto oli hankalien yhteyksien päässä, esimerkiksi ulkosaaristossa.⁵³⁷ Pisteytyksen määrittely perustui katselmukseen ja sen hinnan määritteli valtioneuvosto. Virkamiesasuntojen vuokraneuvottelukunnan asumispakon haittatekijöitä selvittäneen tutkimuksen perusteella valtioneuvosto vuonna 1967 vahvisti 20 prosentin alennuksen virka-asunnoista ja tietyin perustein myös vuokra-asunnoista. Puolustusministeriön antamalla ohjeella alennukset toteutettiin myös puolustusvoimien vuokra-asunnoissa.⁵³⁸

Puolustuslaitoksen asuntotilannetta arvioitaessa on huomattava, että maamme asuntotilanteessa yleensäkin oli suuria alueellisia eroja. Edellisen vuosisadan alussa yleinenkin asuntokanta oli ollut määrältään ja laadultaan sangen vaatimatonta. Kaupunki- ja kauppalaväestöstä liki puolet asui koko ajan ahtaasti. Sotien johdosta menetettiin vielä noin 120 000 asuntoa, joka aiheutti siirtolaisuuden takia suuren asuntopulan koko maassa ja etenkin eteläisissä osissa maata. Tilanne alkoi korjautua 1950-luvulle tultaessa. Vuonna 1950 asun-

⁵³⁴ Koivisto (2006) 481; Tervasmäki (1978) 288-289.

⁵³⁵ Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 1 15.5.1946; ks. Paananen (2004) 350.

⁵³⁶ Paananen (2004) 350.

⁵³⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 508/1964.

⁵³⁸ Aliupseeriliiton toimintakertomus v. 1967, THA, Päälystöliiton arkisto.

toja oli lähes miljoona ja vuonna 1970 noin 1,5 miljoonaa. Esimerkiksi v. 1955–1965 valmistui noin 340000 asuntoa.⁵³⁹

Valtion asuntojen vuokrat seurasivat jossakin määrin yleistä vuokratasoa. Kokonaisuutena valtion vuokra-asunnoissa asuminen oli varsin kohtuullista. Asuntokysymys oli tärkeä asia pienipalkkaiselle virkamiehelle etenkin ennen sotia ja sotien jälkeenkin kahden vuosikymmenen ajan. Elintason noustessa puolustusvoimien henkilöstö alkoi hankkia enenevässä määrin omia asuntoja, josta edellä mainittu asuntorahoitusjärjestelmä on hyvä esimerkki. Joillakin paikkakunnilla puolustusvoimien asuntoja oli heikosti saatavilla ja silloin asuttiinkin joko vuokralla tai hankittiin oma asunto. Tällainen paikkakunta on muun muassa Helsinki, jossa hyvätasoinen julkinen liikenne on mahdollistanut asumisen kauempanakin työpaikasta. Maaseudulla vasta autoistuminen on antanut vapauden asua muualla kuin varuskunnassa tai sen läheisyydessä. Oma asunto on ollut suomalaisilla myös säästämiskohde ja varallisuutta johon on sijoitettu. Tämä seikka koski myös sotilasuran valinnoita.

Koko maata ajatellen vuokrasäännöstely oli voimassa poikkeuksellisin aikoina. Vuonna 1941 aloitettu vuokrasäännöstely lopetettiin viimeisenä Tampereella ja Helsingissä vuonna 1961. Laajimmillaan säännöstely oli vuonna 1947. Säännöstely aloitettiin uudelleen vuonna 1968 taloudellisiin vakautusoppimuksiin liittyen. Virallisesti se päättyi vuonna 1974, jolloin otettiin käyttöön termi vuokrien sääntely. Virkamiesten näkökulmasta se oli myös osa palkkapolitiikkaa, joka hyödytti niin työnantajaa kuin yksityistä virkamiestäkin. Vuokrataso pysyi pitkällä aikavälillä säännöstelyn takia koko maassa kohtalaisen tasaisena. Valtion vuokra-asuntopolitiikka oli puolustuslaitoksen virkamiehille edullisempaa rahallisessa mielessä kuin muille virkamiehille johtuen toimialan lukuisista erityispiirteistä.⁵⁴⁰

Puolustusvoimien käytössä olleiden vuokra-asuntojen keskimääräinen koko oli 1960-luvun lopulla noin 60 neliometriä. Eniten, eli noin 40 prosenttia, oli 50–64 neliömetrin asuntoja. Neljäsosa oli seuraavaa kokoluokkaa, eli 65–79 neliometriä, pienempiä oli viidesosa ja loput olivat suurempia. Omissa osakehuoneistoissaan asuvilla eniten, noin 40 prosenttia, oli 65–79 neliömetrin kokoisia asuntoja. Keskimäärin noin puolet henkilökunnasta asui valtion asunnoissa ja puolet omissa asunnoissaan. Tilanne kuitenkin vaihteli maan eri puolilla. Niin sanotuissa korpivaruskunnissa henkilöstö oli vielä 1970-luvun alkupuolelle täysin riippuvainen puolustusvoimien asunnoista.⁵⁴¹

5.2.2 Komennus- ja leirirahat

Kokonaispalkkaukseen kuuluivat myös komennus-, leiri-, siirtorahat sekä koulutuksessa olleen puolustusvoimien virkamiehen päivärahat ja palkka. Leimallista korvauskäytännöille oli niiden yhtenäistyminen valtion virkaehtojen kehittymisen myötä. Ennen sotia virkamiehet luokiteltiin virka-asemansa perusteella

⁵³⁹ Paananen (2004) 350; Vattula (1983) 387, 389.

⁵⁴⁰ Siipi (1967) 173–175; Paananen (2004) 350–351.

⁵⁴¹ Puolustusministeriön sosiaalitoimikunta, Tutkimus eräistä kantahenkilökunnan elintason ja viihtyvyyteen vaikuttavista tekijöistä, 48,50; ks. Koivisto (2006) 482.

omiin maksuluokkiin, mutta sotien jälkeen korvausten perusteeksi alkoi muodostua tilanteesta johtuva ylimääräinen kulu, joka johtui olosuhteista, eikä niinkään virka-asemasta. Sotien aikana olivat omat käytäntönsä, joita tässä yhteydessä ei tarkastella lähemmin.

Vuoden 1919 valtioneuvoston päätöksellä Suomen sotalaitoksen sotilashenkilöt ja virkamiehet jaettiin viiteen matkustusluokkaan. Ylimpään luokkaan kuului armeijan ylin johto. Neljänteen luokkaan oli sijoitettu alimmat upseerit ja alipääallystöstä asemestari. Alimpaan eli viidenteen luokkaan kuuluivat sitoumuksen tehneet aliupseerit ja soittajat, lentokonemiehistö, asesevät ja sotailajien alemmat koneenkäyttäjät.⁵⁴² Vuonna 1920 päiväraha oli matkustusluokan mukaan 50 - 28 markkaa (n. 17-10 €/v. 2006 rahassa). Kaupungeissa, harvaan asutuilla syrjäseuduilla ja ulkomailla päivärahaa korotettiin.⁵⁴³

Valtioneuvoston päätöksellä vuonna 1928 upseeri sai päivärahaa 20 - 30 markkaa (n. 5-8 €/v. 2006 rahassa) sen mukaan, oliko perheetön vai perheellinen. Alipääallystään kuuluva sai 5-10 markkaa (n. 1-3 €/v. 2006 rahassa). Majoituksen ollessa valtion puolesta päivärahaa maksettiin puolet. Sotakoulussa opiskelevalle maksettiin matkakulujen korvausta ja päivärahaa enintään 30 päivältä perheetömälle ja 60 päivältä perheelliselle. Meripalvelussa maksettiin vastaavaa kulkurahaa, joka oli perheelliselle upseerille 30 markkaa (n. 8 €/v. 2006 rahassa) ja alipääallystölle 10 markkaa (n. 3 €/v. 2006 rahassa) päivältä. Siirtovelvollisen muuttokustannuksista korvattiin irtaimiston kuljetus. Lisäksi maksettiin muuttokulujen korvauksena muuttorahaa, joka oli 500 - 1600 markkaa (n. 131-420 €/v. 2006 rahassa) matkustussäännön mukaisten matkaluokkien ja perheen koon mukaan.⁵⁴⁴

Maastoharjoitukset ja leirit kuuluivat osana sotilaiden työtehtäviin. Leiriraha oli ennen sotia ollut matkustusluokasta riippuen perheetömälle 10-40 markkaa (n. 3-12 €/v. 2006 rahassa v. 1938 rahanarvon mukaan laskettuna) ja perheelliselle 15-40 markkaa (n. 5-12 €/v. 2006 rahassa v. 1938 rahanarvon mukaan laskettuna). Maksikäytäntö uudistettiin sodan jälkeen valtioneuvoston päätöksellä maksamalla päivärahaa "sotilaselämälle ominaisista" virkamatkoi- ta sekä edelleen sota- ja leiriharjoituksista leirirahaa. Vuonna 1946 perheetömälle se oli 20-40 markkaa (n. 1-3 €/v. 2006 rahassa) ja perheelliselle 40-60 markkaa (n. 3-4 €/v. 2006 rahassa) vuorokaudessa. Varsinainen virkamatka-päiväraha oli matkustusluokasta riippuen ollut ennen sotia 60-100 markkaa (n. 18-30 €/v. 2006 rahassa v. 1938 rahanarvon mukaan laskettuna). Vuonna 1946 päivärahat korotettiin 220-300 markkaan (n. 15-20 €/v. 2006 rahassa) vuorokaudelta. Urheilukomennuksilla maksettu urheilupäiväraha oli puolet pienempi kuin muusta virkamatkasta maksettava päiväraha.⁵⁴⁵

Leirirahakin oli suhteessa varsinaiseen päivärahaan jäänyt jälkeen ja sotilasviranomaisien palkkoja selvittänyt ns. Sundmanin toimikunta esitti leirirahan korottamista 40 prosenttiin matkustussäännön mukaisesta päivarahasta. Perheetön saisi puolet perheellisen leirirahasta. Toimikunnan mielestä ei ollut

⁵⁴² Suomen asetuskokoelma n:o 15/1919, valtioneuvoston päätös 14.2.1919.

⁵⁴³ Suomen asetuskokoelma n:o 337/1920; Paananen (2004) 352.

⁵⁴⁴ Suomen asetuskokoelma n:o 249/1928; Paananen (2004) 352.

⁵⁴⁵ Paananen (2004) 252-253.

mitään perustetta maksaa urheilukilpailuista vain puolet päivärahasta.: *“Urheilun harjoittaminen oli katsottava ansioksi ja ruumiinkulttuuria sen eri muodoissa, varsinkin sotilaallisissa tehtävissä harjoittavia on kaikin keinoin tuettava eikä osoitettava vähennetyillä päivärahoilla sen aliarviointia.”*⁵⁴⁶

Päivärahasäännöksiä muutettiin vuonna 1951 siten, että sota- ja leiriharjoituksista maksettiin perheelliselle 40 prosenttia ja perheettömälle 20 prosenttia päivärahasta. Oppikurssilaiselle maksettiin ensimmäiseltä 15 vuorokaudelta 60 prosenttia ja sitä seuraavilta 75 vuorokaudelta perheelliselle ja 50 vuorokaudelta perheettömälle 40 prosenttia päivärahasta. Varsinaisen päivärahan kilometrirajat ja kesto määritettiin 8–15 kilometriin ja 6 - 12 tuntiin.⁵⁴⁷

Sota- ja leiriharjoitusten päivärahämääräykset tarkistettiin vuonna 1963 annetulla valtioneuvoston päätöksellä. Erityistä sotaharjoituslisää maksettiin A 23 palkkausluokkaa alemmissa palkkausluokissa. Kun aikaisemmin oli ollut mahdollista komentaa puolustuslaitoksen viran tai toimen haltija sota- tai leiriharjoitukseen ilman päivärahaa, ryhdyttiin nyt yhtäjaksoisesti yli 12 tuntia kestäneeseen harjoitukseen osallistuneelle maksamaan puolet matkustusasetuksen mukaisesta päivärahasta. Tämä koski lähinnä johtavassa asemassa olevia, joille ei maksettu sotaharjoituslisää.⁵⁴⁸

Harjoituksissa majoituttiin tilapäisasuntoihin tai tarvittaessa telttamajoitukseen. Harjoituksen aikana saamastaan ruuasta virkamies maksoi vahvistetun korvauksen. Matkakustannukset maksettiin matkustussäännön mukaan. Vuonna 1963 tarkistettiin oppikurssilaisten päivärahasäännöksiä. Mikäli kurssi kesti yli 30 päivää, maksettiin 75 prosenttia päivärahasta ja sen jälkeen 50 prosenttia, enintään kuitenkin 60 vuorokaudelta. Virkamiehen saadessa valtion korvauksettoman majoituksen matkustussäännön mukaisesta päivärahasta maksettiin yksi neljäsosa.⁵⁴⁹

Siirtopakon edellyttämästä muutosta toiselle paikkakunnalle maksettiin kantahenkilökuntaan kuuluvalla vuoden 1963 asetuksen mukaan siirtorahana 15-kertainen päiväraha ja perheettömälle puolet siitä. Siirtovelvollinen oli oikeutettu saamaan korvausta muuttokustannuksista sekä majoittumiskorvausta enintään kuuden kuukauden ajalta, ellei hän sitä ennen ollut saanut perhettään muutetuksi uudelle sijoituspaikkakunnalle.⁵⁵⁰

Asetuksella vuonna 1966 säädettiin, että puolustuslaitoksen kaikki sotilashenkilöt saivat suorittaa opiskelun sotilasopetuslaitoksissa virkatehtävänä, paitsi ei opiskeluaikaa kadettina. Kanta-aliupseereiksi koulutettavat saivat näin palkan lyhentämättömänä peruskoulutuksensa ajalta, kuten oli asia ollut siihenkin saakka. Kanta-aliupseerikoulun oppilaalle annettiin opetus ja koulutuksessa ja harjoituksissa tarvittavat välineet korvauksetta. Vaatetuksesta ja muonituksesta perittiin oppilaalta määräysten mukainen korvaus. Koulutuksen aikaiset matkakustannukset korvattiin niin ikään. Kurssipäivärahaa sai enintään

⁵⁴⁶ Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkiva toimikunta mietintö n:o 5 15.5.1946; ks. Paananen (2004) 353.

⁵⁴⁷ Valtioneuvoston päätös n:o 364/1951.

⁵⁴⁸ Tervasmäki (1978) 344.

⁵⁴⁹ Valtioneuvoston päätös n:o 89/1963.

⁵⁵⁰ Komiteamietintö 1971: B 118, 55-56.

kolmen kuukauden ajalta. Jatko- ja täydennyskoulutus oli järjestetty samoin ehdoin.⁵⁵¹

Itsenäisyyden alkuaikoina upseereilla oli ollut oikeus III luokan matkalipulla matkustaa II luokassa yksityisluonteisilla matkoilla. Virkamatkoja varten annettiin sotilaskuljetustodistus, joka kävi matkalipusta tai jolla vaihdettiin matkalippu. Virkamatkaa varten puolustusvoimien viran tai toimen haltija ei itse ostanut rautateillä matkalippua. Ilmenneiden väärinkäytösten vuoksi upseerien omien matkojen vapaamatkustusoikeus poistettiin. Vastaava matkustuskäytäntö oli muissa maissa yleinen. Myöhemmin kaikki puolustusvoimien virkamiehet saivat oikeuden kahteen edestakaiseen vapaa-ajan matkaan vuodessa 50 prosentin alennuksella ja myöhemmin kahdeksan matkalippua vuodessa, jollaisena se säilyi sotiin asti.⁵⁵²

Vuonna 1944 annetun määräyksen mukaan kaikilla viran- ja toimenhaltijoilla oli oikeus rajoittamattomaan määrään matkalippuja 25 prosentin alennuksella. Perheestään viran takia erillään asuvilla oli oikeus kerran kuukaudessa saada vapaa rautatiematka perheen asuinpaikkakunnalle.⁵⁵³

5.2.3 Siviilihuolto ja eläketurva

Siviilihuollolla tarkoitettiin muun muassa toimenpiteitä, joilla turvattaisiin puolustuslaitoksesta pois siirtyneen toimeentulo. Aliupseerien palvelusuraa käsiteltiin puolustusrevisionin sotilasaostossa vuonna 1924. Selvityksen mukaan aliupseeri toimi tehtävissä, joissa edellytettiin hyvää fyysistä ja psyykkistä kuntoa. Nuorien 20–21 -vuotiaitten varusmiesten kouluttajana toimivan kapitulanttialiupseerin keski-ikä voisi olla 35–40 ikävuotta, jonka jälkeen hän olisi liian vanha kouluttajatehtäviin. Ongelmaksi katsottiin siksi se, että kapitulantiksi pyrkiville voitiin taata vain 15 - 20 vuoden palvelusaika, jonka jälkeen he joutuisivat eroamaan niin vähäisin taloudellisin eduin, ettei perheellinen tullut niillä toimeen.⁵⁵⁴ Vuonna 1924 oli mitä ilmeisemmin aikeena luoda Suomessakin saksalaismallinen kapitulanttialiupseeristo, sillä muulla tavalla ei voi ymmärtää puolustusrevisionin valmisteluiden sanamuotoa.⁵⁵⁵

Puolustusrevisionin majuri Martolalta pyytämässä selvityksessä todettiin: "Harkitessaan työuraansa ajatteleva henkilö usein päätyi hakeutumaan muulle työalalle. Palkalla ei voitu kilpailla, koska valtion palvelijoiden palkat oli pakostakin pysytettävä samansuuruisina. Täysin palvellut kapitulantti oli kylläkin tottunut järjestykseen, kuriin ja johtamaan, mutta teoreettiset ja käytännölliset tiedot, jotka erikoiskapitulantteja lukuun ottamatta olivat lähinnä ohjesääntöjen ja taktiikan piiristä, tuskin pystyi kilpailemaan tarjolla olevien ammattimiesten kanssa työmarkkinoilla. Ainoastaan ajattelemattomat kunnan ainekset saatai-

⁵⁵¹ Komiteamietintö 1971: B 118, 57-58; Valtioneuvoston päätös n:o 89/1963; ks. Paananen (2004) 353-354.

⁵⁵² Paananen (2004) 353-354.

⁵⁵³ Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 2 15.5.1946; Paananen (2004) 353-354.

⁵⁵⁴ Ks. Paananen (2004) 336-337.

⁵⁵⁵ Kysymyksessä oli revisionin jääkärimajuri Eino Martolalta pyytämä selvitys.

siin tällaisissa olosuhteissa suostumaan kapitulanteiksi. Puolustusvoimissa tuli si ryhtyä toimenpiteisiin kapitulanttien kouluttamiseksi viimeisinä palvelusvuosina uuteen ammattiin. Valtion tulisi lisäksi antaa etuoikeus kapitulantille sijoittua joihinkin tehtäviin, kuten vahtimestariksi tai autonkuljettajaksi.”⁵⁵⁶

Puolustusvoimien palveluksesta kertyi voimassa olleiden eläkesääntöjen perusteella useinkin niin vähän palvelusaikaa, että eläke jäi laskentavuosien vähyyden takia pieneksi. Sotaväen Esikunnassa oli tehty vuonna 1930 ehdotus lainsäädäntötoimenpiteistä ns. siviilihuollon järjestämisestä kanta-aliupseereille. Sen mukaan määräjän palvelulle kanta-aliupseereille, jotka esimerkiksi ikänsä takia eivät kelvanneet enää vakinaiseen palvelukseen, varattaisiin etuoikeus sellaisiin valtion tehtäviin, joista he voivat suoriutua. Sama käytäntö oli ollut Saksan armeijassa ennen ensimmäistä maailmansotaa.⁵⁵⁷

Suomen Aliupseeriliitto esitti vuonna 1945, että alipäällystön siirtyessä eläkkeelle suhteellisen nuorina heidän toimeentulonsa pitäisi turvata antamalla maata viljeltäväksi tai tukemalla siirtymistä muihin valtion toimiin.⁵⁵⁸ Tässäkin kannanotossa kuvastelevat ennen ensimmäistä maailmansotaa Saksassa olleet armeijan käytännöt, jotka otettiin esille yhtenä vaihtoehtona kanta-aliupseerien henkilöstöasioihin liittyen muutoksia ja uudistuksia suunniteltaessa.

Siviili- ja sotilaskoulutuksen koordinoitukomitea käsitteli mietinnössään vuodelta 1954 teknillisten alojen aliupseerien jatkokoulutusta, jota nämä tarvitsivat saadakseen koulutuksensa vertailukelpoiseksi siviilitutkintojen kanssa. Kouluttajatehtävissä toimineet olivat erikoisalojen kanta-aliupseereita huomattavassa asemassa. Komitea totesi, ettei puolustuslaitoksen tehtävänä ole kouluttaa henkilöstöään siviilitehtäviä varten.⁵⁵⁹ Puolustuslaitoksen uudistetut eläkejärjestelyt poistivat sittemmin ainakin pääosin pakollisen eroamisians aiheuttaman toimeentulo-ongelman. Ne vaikuttivat myös reservissä olevan riittävän suuren sotilasammattillisen henkilöstön määrän karttumiseen liikekannalpanoa ajatellen.⁵⁶⁰

Suomen autonomian aikaisessa sotaväessä vakinaisella sääntöpalkalla palvelevien upseerien, alipäällystön ja miehistön eläkkeet järjestettiin vuoden 1886 eläkesäännöllä. Eläkkeen suuruuteen vaikutti virka-asema 12 eläkeluokassa. Täysien palvelusvuosien jälkeen annettavia eläkkeiden lisäksi myönnettiin tämän säännön mukaan upseerille, joka ilman omaa syytään joko sodassa tai rauhanaikana tuli työkyvyttömäksi palvelemaan sotaväessä, 3/8 osaa täydestä eläkkeestä, vaikka hän ei olisikaan palvellut 15 vuotta, joka oli lyhyin eläkkeeseen oikeuttava palvelusaika. Alipäällystö sai samalla tavalla eläkkeen, vaikka ei olisi palvellut 10 vuotta, joka oli lyhyin eläkkeeseen oikeuttava palvelusaika alipäällystöllä. Upseeristoon, alipäällystöön tai miehistöön kuuluneen leskellä oli oikeus saada sotaväen leski- ja orpokassasta edunjäätäjän arvoasteen mukaan korvausta. Myös alle 18-vuotiaalla lapsella oli oikeus nk. kasvatusrahaan. Autonomian aikaista eläkesääntöä sotilaiden eläkeasiassa ei otettu käyttöön,

⁵⁵⁶ Puolustusrevision sotilasjaoston majuri Martolalta pyytämä selvitys 19.2.1924, F 97.

⁵⁵⁷ Suomen Aliupseeri-lehti n:o 12/1930.

⁵⁵⁸ Suomen Aliupseeriliiton kirjelmä Pv.PE:lle 21.8.1945, THA, Päällystöliiton arkisto.

⁵⁵⁹ Siviili- ja sotilaskoulutuksen koordinoimiskomitean mietintö II 1954, 22-48.

⁵⁶⁰ Ibidem; Paananen (2004) 337.

mutta myöhemmin itsenäisessä Suomessa voimaan astuneissa eläkesäädännöissä olivat periaatteessa kaikki samat elementit.⁵⁶¹

Puolustusministeriön asiantuntijaksi kutsuttu englantilainen kenraalimajuri W. Kirke totesi laatimassaan muistiossa 18.12.1925, ettei "armeijapalveluksesta ole koskaan mahdollista tai toivottavaa tehdä rahanansaitsemisammattia, mutta on luonnollista, että upseerille pitää taata välttämätön toimeentulo ja samoin tärkeitä, että hänet varjeltaisiin kärsimästä puutetta vanhuuden päivinä, joita varten hän ei ole liikemiehen tavoin voinut kerätä säästöjä". Kirken mukaan eläkemääräysten puuttuminen vahingoittaa armeijaa vähentämällä halukkuutta armeijan palvelukseen. Tällöin ei synny kilpailua josta seuraisi tarpeellista karsintaa. Lisäksi syntyy huolestuttava vajuus alalle pyrkivien suhteessa virkoihin. Siksi olisi vaikea luopua alalle enää sopimattomista ja vanhoiksi käyneistä upseereista. Puuttuva eläkejärjestelmä käytännössä estää hyvän virkarakenteen luomisen. Upseerien eläkejärjestelmä tulisi Kirken ehdotuksen mukaan muodostaa siten, että se perustuisi palveluksen pituuteen, erotessa saavutettuun arvoon ja poikkeuksellisissa olosuhteissa esimerkiksi iän perusteella määräytyneeseen erityiseen asteikkoon. Aliupseerit olisi otettava samoin huomioon tai luotava heitä varten sopivia palveluspaikkoja muissa valtion toimissa, kuten Saksan armeijassa oli hyvällä menestyksellä tunnetusti tehty.⁵⁶²

Upseerien ja kanta-aliupseerien muita virkamiehiä alemmat eroamisiät olivat välttämättömiä puolustuslaitoksen tehtävien vuoksi, koska puolustusvalmius edellytti riittävää ja toimintakykyistä kantahenkilökuntaa sodan ajan kenttäarmeijan keskeisimpiin tehtäviin. Iäkkäät ja fyysiseltä kunnoltaan heikot upseerit tai kanta-aliupseerit soveltuivat fyysisesti rasittaviin kenttäoloihin huonosti. Nuorten varusmiesten kouluttajien tuli olla nuoria, hyvässä fyysisessä ja psyykkisessä kunnossa olevia selviytyäkseen tehtävistään. Siirtyminen eläkkeelle 20–25 palvelusvuoden jälkeen lisäsi pitkän sotilaskoulutuksen ja sotilaallisen työkokemuksen saaneiden ammattitaitoista reserviä, jolloin kantahenkilökunnan määrä voitiin pitää rauhan aikana mahdollisimman pienenä.⁵⁶³

Virkamieslainsäädäntöä uudistettaessa vuosina 1923–1926 ei puolustuslaitoksen virkoja ollut vakinaistettu. Siksi valtion eläkelainsäädäntöä uudistettaessa vuonna 1924 puolustuslaitoksen erikoisasemaa ei voitu ottaa huomioon, koska eläkelait koskivat ainoastaan vakituisia virkoja. Puolustuslaitoksen virkojen vakinaistamista myöhensi myös puolustusrevision työn keskeneräisyys. Kirke näki asian kuitenkin niin, että ensin tulisi ratkaista upseerien eläkekysymys ja sen jälkeen virkasuhdekysymys.

Vuoden 1924 eläkelain mukaan eläkkeen saamisen yleisenä edellytyksenä oli 63 vuoden ikä. Asetuksella voitiin määrätä alemmasta eläkeiästä, mikä ei kuitenkaan saanut olla alle 50 ikävuoden. Eläkevuosiksi laskettiin pääsääntöisesti palvelu 30 ikävuoden jälkeen. Täyden eläkkeen määrä oli 60 prosenttia viimeksi hoidetun viran tai toimen peruspalkasta kuitenkin siten, että korkein

⁵⁶¹ Ks. Komiteanmietintö 1918:12, s. 4-5. Komitean työ koski lähinnä vapaussodassa kaatuneiden omaisten ja invalidisoituneiden korvausasioita; Rytkölä (1948) 53 ja passim; ks. Paananen (2004) 338.

⁵⁶² Kenraalimajuri W. Kirken promemoria B.F.M 13/1925, 18.2.1925 SArk Eg.

⁵⁶³ Paananen (2004) 339.

eläke oli 40000 markkaa vuodessa (11073 €/v. 2006 rahassa). Eläkkeen saamiseksi virkavuosia piti olla vähintään kymmenen.⁵⁶⁴

Vuonna 1928 päätetyn puolustuslaitoksen vakinaistamisen jälkeen viran- ja toimenhaltijat nimitettiin pysyvästi virkoihin seuraavan vuoden alusta lukien. Samalla he tulivat myös eläkelakien piiriin. Vuoden 1933 puolustuslaitosasetuksen mukaan everstin pakollinen eroamisikä oli 60 vuotta, everstiluutnantin, majurin ja muissa kuin rintamakelpoisuutta vaativissa tehtävissä palvelevan alipääallystön 55 vuotta sekä rintamakelpoisuutta (esim. varusmiesten kouluttajana) edellyttävissä tehtävissä palvelevan alipääallystön ja miehistön kuuluvan 50 vuotta. Erityisillä perusteilla oli mahdollista jatkaa palvelusta eroamisiän jälkeen kolme vuotta. Valtion eläkelakiin ei tehty tässäkään vaiheessa puolustuslaitoksen erikoispiirteet huomioon ottavia muutoksia, siksi eläkekysymyksestä muodostui huomattava ongelma sekä upseerien että kantaaliupseerien rekrytointiin sekä toisaalta palvelukseen tulleiden eroamisiän jälkeiseen toimeentuloon.⁵⁶⁵

Vuonna 1938 puolustusvoimien eläkeasiaa tutkineen toimikunnan mukaan voimassaolevat eläkelait soveltuivat huonosti puolustusvoimiin. Siviilivirkamiesten eroamisikä oli pääosin 67 vuotta. Varsinainen ongelma sotilassammattien näkökulmasta oli se, että virkamies sai laskea eläkkeeseen oikeuttavia virkavuosia täytettyään 30 vuotta. Lisäksi hänen piti olla koko virkauransa eläkeikään saakka valtion palveluksessa saadakseen 30 eläkevuoden perusteella määräytyvän täyden eläkkeen. Upseerit tulivat palvelukseen normaalisti 24–25 vuoden ikäisinä ja aliupseerit 22–23 vuoden ikäisinä. Valtaosalla upseereista ei ollut mitään mahdollisuutta täyteen eläkkeeseen, koska erityinen eroikä saavutettiin ennen täysiä eläkevuosia. Aliupseereista kukaan ei tuonaikaisen eroamisiän takia saavuttanut täysiä eläkkeeseen laskettavia palvelusvuosia. Vasta eversti sai täyden eläkkeen jos oli virassa säädettyyn eroikäen asti.⁵⁶⁶

Puolustusvoimat oli ensi sijassa sotaa varten ja siksi sen henkilöstöltä vaadittiin hyvää fyysistä ja psyykkistä kuntoa. Fyysisen suorituskyvyn vaatimusten perusteella oli 50 vuoden ikä määrätty kapteenin, luutnantin ja kersantin eroamiseksi. Sotilaslentäjän työn luonteen johdosta toimikunta esitti, että ilmapuolustusvoimien lentäjän tehtävässä palveltu aika laskettaisiin kaksinkertaisena eläkkeeseen oikeuttavaksi ajaksi. Siten 25 eläkevuoden saamiseksi laskennassa tarvittaisiin 12,5 vuoden palvelu. Lentäjän koulutuksen todettiin olevan siinä määrin erikoislaatuista, että siirto puolustuslaitoksen muihin tehtäviin saattoi tulla vain harvoin kyseeseen. Siviili-ilmailussa heitä sen sijaan voitaisiin käyttää, ei kuitenkaan lentokoneen ohjaajana: arvioi eläketuimikunta vuonna 1938. Myös puolustusvoimien sodanajan reservin johtajien riittävän nuoren iän tärkeyttä pohdittiin laajasti toimikunnan mietinnössä.⁵⁶⁷

⁵⁶⁴ Suomen asetuskokoelma n:o 323/1924; Paananen (2004) 339.

⁵⁶⁵ Suomen asetuskokoelma n:o 13/1933; Paananen (2004) 339-340.

⁵⁶⁶ Puolustuslaitoksen viran- ja toimenhaltijain eläkeoikeutta virkamieslainsäädännössä asetetun toimikunnan mietintö, annettu 20.12.1938, 2-3.

⁵⁶⁷ Puolustuslaitoksen viran- ja toimenhaltijain eläkeoikeutta virkamieslainsäädännössä asetetun toimikunnan mietintö, annettu 20.12.1938, 3-7; Paananen (2004) 340.

Vuoden 1938 toimikunnan ajatukset toteutuivat osittain vuoden 1941 eläkelaisissa, jolla säädettiin upseerien, aliupseerien ja lentomestareiden oikeudesta eläkkeeseen. Lakiin tehtiin eräitä tarkistuksia vuonna 1942. Eläkkeeseen oikeutettu sai eläkettä varten lukea hyväksi koko sen ajan, minkä hän oli hoitanut virkaa tai tointa, jonka haltijalla oli oikeus eläkkeeseen. Eläkkeeseen oikeuttava vähimmäisaika oli kymmenen vuotta, jonka perusteella eläke oli kymmenen 25-osaa täyden eläkkeen määrästä. Suojeluskunnan palvelu samoin kuin sodassa palveltu aika laskettiin eläkkeeseen oikeuttavaksi ajaksi. Ilmavoimien upseerilla, lentomestarilla ja aliupseerilla, joka oli palvellut vähintään viisi vuotta lentäjän tutkintoa edellyttävässä tehtävässä, sai lukea eläkkeeseen oikeuttavan ajan kaksinkertaisena. Täyden eläkkeen määrä oli 60 prosenttia peruspalkasta ylärajan ollessa 70000 markkaa vuodessa (n. 14658 €/v. 2006 rahassa).⁵⁶⁸ Uusi laki oli merkittävä parannus aikaisempaan verrattuna.

Vuonna 1947 lakiin tehdyn muutoksen jälkeen eläkkeen saamisen edellytyksenä oli vähintään 20 eläkevuotta eroamisiän ollessa 50 vuotta ja 25 eläkevuotta, jos eroamisikä oli 50 vuotta korkeampi. Kymmenen eläkevuotta oikeutti kymmeneen 25-osaan täydestä eläkkeestä ja jokainen niitä seuraava täysi eläkevuosi lisäksi yhteen 25-osaan siitä, kunnes täysi eläkemäärä saavutetaan.⁵⁶⁹ Eläke oli sidottu indeksiin siten, että hintatason noustessa voitiin tulo- ja menoarvion rajoissa maksaa kalliinajanlisä.⁵⁷⁰

Vuonna 1948 eläkkeet sidottiin palkkojen tavoin elinkustannusindeksiin. Eläkkeitä korotettiin tai alennettiin samalla prosentilla kuin palkkoja virallisen elinkustannusindeksin mukaan muutettiin.⁵⁷¹ Vuodesta 1950 alkaen lakia muutettiin siten, että lentävän henkilöstön palvelusaika eläkevuosia laskettaessa otettiin puolitoistakertaisena aikaisemman kaksinkertaisen sijasta.⁵⁷²

Valtioneuvoston päätöksellä vasta vuonna 1959 korjattiin poikkeuksellisten olojen aiheuttama eläke-epäkohta,⁵⁷³ joka johtui sodanaikaisista nimityskäytännöistä. Päätöksen mukaan voitiin myöntää ylimääräinen lisäeläke puolustusvoimien entiselle viran tai toimen haltijalle, joka oli ylennetty 30.11.1939–2.12.1944 korkeampaan sotilasarvoon kuin hänen virkansa tai toimensa virkasuhteensa päättyessä oli. Lisäeläkkeen ja varsinaisen eläkkeen yhteismäärän

⁵⁶⁸ Suomen asetuskokoelma n:o 52/1941 ja n:o 1009/1942; Rytkölä (1948) 52-53, 179-189 ja passim; Paananen (2004) 341.

⁵⁶⁹ Valtioneuvoston päätöksellä vuonna 1948 ryhdyttiin maksamaan (asetus 921/1948) lentopalveluksessa tapaturmaisesti vahingoittuneille ja heidän omaisilleen avustusta. Vahingonkorvauksen luonteinen avustus maksettiin kertakorvauksena. Avustuksen määrään vaikutti omaisten lukumäärä. Tapaturman tuli olla niin vakava, että henkilön täytyi sen johdosta erota palveluksesta.

⁵⁷⁰ Suomen asetuskokoelma n:o 764/1947; Paananen (2004) 341.

⁵⁷¹ Suomen asetuskokoelma n:o 122/1948.

⁵⁷² Suomen asetuskokoelma n:o 463/1950, ks. myös Tervasmäki (1978) 290; Paananen (2004) 341.

⁵⁷³ Komiteanmietintö mon. 1955:11. Tämän komitean vaikutuksesta moni aliupseerikin sai eläkkeeseen korotusta. Upseereilla korotus eläkkeeseen saattoi olla isokin, koska virka, tehtävätaaso ja sotilasarvo erkanivat toisistaan sota-aikana; ks. Bergholm (2005) 154. Koko maan työeläketaso oli muiden kuin virkamiesten osalta vaatimaton vielä 1950-luvun puolivälissä. Esimerkiksi pääosa palkansaajaväestöstä oli ansiotyössä vielä 65-70-vuotiaina. Tilanne tasaantui kuitenkin viimeistään vuonna 1967 annetuilla säädöksillä.

tuli olla sama kuin mikä hänen sotilasarvoaan vastaavan viran perusteella olisi saanut ja sen määrään vaikuttivat myös sosiaaliset perusteet. Lisäeläkkeestä päätti puolustusministeriö. Myöhemmin varsinainen eläke myönnettiin suoraan henkilön todellisuudessa hoitaman viran mukaan.⁵⁷⁴

Valtion ja myös puolustushallinnon eläkejärjestelmä muuttui 1.1.1967 merkittävästi, sillä eläkkeiden karttumaan hyväksyttiin ansaintaperiaate ja eläkkeet irrotettiin viran palkkausluokasta. Eläke määräytyi neljän viimeisen kalenterivuoden ansioiden perusteella. Niistä otettiin kaksi parasta indeksillä korjattua vuotta, joiden perusteella eläkkeen määrä vahvistettiin. Eläkeaika ryhdyttiin laskemaan 23 ikävuodesta lukien. Voimaan jäivät puolustuslaitosasetuksessa vuonna 1952 määrätyt eroiat: viran tai toimen haltija oli velvollinen eroamaan virastaan tai toimestaan täytettyään 60 vuotta, kuitenkin poikkeuksena puolustusvoimien komentaja täytettyään 63 vuotta, everstiluutnantti, majuri, sotilasmestari, ylivääpeli ja vääpeli täytettyään 55 vuotta, kapteeni, yliluutnantti, luutnantti, vänrikki, ylikersantti ja kersantti täytettyään 50 vuotta. Lentäjän tutkintoa edellyttävään tehtävään määräytyistä kenraali täytettyään 55 vuotta, eversti 52, everstiluutnantti 48, majuri 45 ja muut täytettyään 40 vuotta.⁵⁷⁵

Mikäli kanta-aliupseeri siirtyi esimerkiksi sotilasteknikon tai johonkin muuhun sotilasvirkamiehen virkaan, eroikä nousi 60 vuoteen ja hän menetti aliupseeripalveluksessa saavutetun oikeuden siirtyä määrävuosien jälkeen eläkkeelle. Eläkeiän saavuttaminen ei ollut ainoa edellytys vanhuuseläkkeen saamiseksi upseerin tai aliupseerin viroissa ja toimissa. Upseerin ja kanta-aliupseerin tuli eläkkeen saadakseen palvella vähintään 20 vuotta sotilasvirassa, jossa eroamisikä oli enintään 50 vuotta tai palvella 25 vuotta virassa, jossa eroamisikä oli 50 vuotta korkeampi. Ilmavoimien upseeri tai aliupseeri, joka oli palvellut vähintään viisi vuotta lentäjän tutkintoa edellyttävässä tehtävässä, sai lukea tämän ajan puolitoistakertaisena eläkeajaksi.⁵⁷⁶

Kanta-aliupseerien eläkeasiassa on mielenkiintoisia piirteitä. Suomen autonomian aikaisten sotilaiden eläkejärjestelyt näyttävät olleen jonkinlaisina mallina itsenäisen Suomen sotilaseläkkeille. Kanta-aliupseerien osalta, kuten muun muassa Kirke esitti, oli suunnitelmissa esillä ns. ”Saksan malli”, eli tuonaikaisen käsityksen mukaan kanta-aliupseerien täytyy olla riittävän nuoria ja hyväkuntoisia. Iän karttumisen myötä heistä olisi päästävä eroon sijoittamalla heidät virkamiehiksi muuhun hallintoon tai muilla erikoisjärjestelyillä turvaamalla heille sotilasuran jälkeinen toimeentulo.

Saksan mallin käyttöön ottamiseen ei Suomessa löytynyt riittävää poliittista tahtoa, vaikka se armeijan taholta otettiin useaan kertaan esille. Suomessa niin upseerien kuin aliupseerien asema järjestyi eläkekysymystä ajatellen muiden virkamiesten tapaan ottamalla lisäksi huomioon ammatin erityispiirteet. Itse sotilaseläkejärjestelmän kehittyminen sotilaiden osalta noudatteli sekin valtion ja yleisten eläkejärjestelmien kehitystä, kuten esimerkiksi tarkastelujakson lopulla voimassa olleiden määräysten mukaan eläkepalkan määräytyminen

⁵⁷⁴ Suomen asetuskokoelma n:o 236/1959; Paananen (2004) 341-342.

⁵⁷⁵ Komiteamietintö 1971: B 118, 77-78.

⁵⁷⁶ Komiteamietintö 1971: B 118, 77-78; ks. Paananen (2004) 342.

viran tai toimen viimeisestä peruspalkasta ansiosidonnaiseen neljän viimeisen vuoden palkasta laskettavaan eläkkeeseen.

5.3 Menettelytapalaista virkaehtosopimusjärjestelmään

Neuvotteluoikeuslaki osoittautui vuosien kuluessa virkamiesnäkökulmasta palkkaneuvotteluiden tuloksen kannalta riittämättömäksi. Virkamiespalkkausten tarkistamiskomitea esitti jo vuonna 1955, että ”samalla, kun palkka- ja ansiotasotilastointia kehitetään, otettaisiin perusteellisesti harkittavaksi, voitaisiinko valtiovallan ja keskusjärjestöjen välisin neuvotteluin vuosittain todeta virkamiespalkkausten tarkistusten tarpeellisuus yleisillä työmarkkinoilla noudatettujen menettelytapojen mukaisesti.”⁵⁷⁷ Valmistelut virkamiesten neuvotteluoikeuslainsäädännön uudistamiseksi alkoivat vuonna 1961. Komitean työtä kiirehdyttiin Kesärannan sopimuksella vuonna 1963. Keskeiset virkamiesjärjestöt olivat edustettuina tässä hallitusneuvos Kaarlo Nuorvalan johtamassa komiteassa, jonka esitys johti hallituksen menettelytapalakea koskevaan esitykseen. Eduskunta hyväksyi lain kesäkuussa 1964.⁵⁷⁸

Menettelytapalaki (427/1964) koski valtion virkamiehiä eikä puolustusvoimia rajattu enää virkaehtosopimusneuvottelujen ulkopuolelle. Lain ensisijainen tarkoitus oli virkamiesten palkkojen pitäminen ”oikeassa suhteessa yleisten työmarkkinain ansiotason muutoksiin.” Lakiin liittyi myös sovittelujärjestelmä. Mikäli neuvotteluissa ei päästy yksimielisyyteen, oli ryhdyttävä työriitojen sovittelusta annetun lain mukaiseen sovitteluun. Jos niissäkään ei päästy sovintoon, voitiin asia viedä välityslautakunnalle ratkaistavaksi. Sen yksimielinen päätös, kuten neuvotteluissa solmittu sopimuskin, sitoi sekä työnantaja-että työntekijäpuolta. Jos välityslautakunnassakaan ei sovintoa syntynyt, valtioneuvosto päätti palkoista yksipuolisesti.⁵⁷⁹

Valtion virkamiesten palkkojen tarkistaminen menettelytapalain perusteella piti ensimmäisen kerran tehdä vuonna 1966. Lakin käyttöön ottamiseen liittyvän ns. voimaansaattamislain edellyttämä lähtötasokorjaus oli tehtävä sitä ennen. Siinä olisi otettava huomioon palkan lisäksi virkasuhteeseen liittyvät oikeudet ja velvollisuudet. Lähtötasotutkimuksen perusteella koko virkamieskunnan lähtötasoero oli 12,5 prosenttia. Vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeen ei maahan saatu pitempiaikaista toimintakykyistä hallitusta ja edellinen (Viro-laisen hallitus) ei luonnollisestikaan halunnut käsitellä lähtötasokorotusta. Seurauksena oli, että virkamiesten palkkauskysymys kokonaisuutena siirtyi menettelytapalain perusteella sovittelijalle ilman ainuttakaan varsinaista neuvottelua virkamiesjärjestöjen kanssa.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Komiteanmietintö 1955:8, s. 21-22.

⁵⁷⁸ Paananen (2002) 126; Paananen (2004) 311 (laki n:o 427/1964).

⁵⁷⁹ Ilvesmäki – Talkkari (1986) 33; ks. myös Rytkölä (1972): Johdantoluku, 1-4.; Paananen (2002) 126-127.

⁵⁸⁰ Paananen (2002) 311-312.

Virkamiesjärjestöissä oltiin pettyneitä uuteen neuvottelujärjestelmään, mutta kesäkuussa (v. 1966) päästiin sopimukseen, jossa neljän vuoden aikana palkkoja tarkistettaisiin palkkaluokissa A 1–A 9 vuosittain 20, 25, 30 ja vuonna 1969 loput 25 prosenttia sovituista korotuksista. Muissa palkkaluokissa vastaavat korotukset jaettiin viidelle vuodelle. Palkkaluokkamutoksista (ns. kuoppakorotus) käytiin järjestöjen kesken ja valtiotyönantajaa vastaan ankaraa kädenvääntöä niiden saamiseksi omalle järjestölle. Lopputuloksena olikin noin 40 prosentille virkamieskunnasta yhden tai kahden palkkaluokan korotus.⁵⁸¹

Puolustusvoimissa virkaehtoihin liittyvissä työaikakorvauksissa edettiin siten, että vuonna 1963 oli alettu maksaa sunnuntaityökorvausta ja työaikalisää, joka oli korvaus epämuikavasta työajasta. Työaikalisä siirrettiin vuonna 1966 tasaisena eränä A-palkkaustaulukkoon ja maksettiin kaikille virkamiehille, jolloin kanta-aliupseerit vaativat menetetyt edun korvaamista muuna työaika-korvauksena tai palkkaluokan korotuksena. Palkkaratkaisuun sisältyi pöytäkirjamerkintä, jonka mukaan pitkää työaika tekeville tuli suorittaa hyvitystä muun työaikakorvauksen muodossa. Menettelytapalain kaudella kanta-aliupseereille tuli huomattava määrä kuoppakorotuksia ja palkkaluokasiirtoja, jotka nostivat palkkaluokalla tai kahdella toimen peruspalkkaa.⁵⁸²

Valtion ensimmäiset virkaehtosopimukset allekirjoitettiin joulukuussa 1970. Saman vuoden alun palkkaratkaisu oli viimeinen menettelytapalain aikainen, joka perustui työmarkkinajärjestöjen sopimalla perustalle. Uudessa virkaehtosopimuksessa oli yleiskorotus, järjestelyvara sekä ns. ”sosiaalipaketti”. Lisäksi oli sovittu palkka-asteikon muuttamisesta, palkkausluokkien tarkistamisesta (=kuoppakorotuksista), eräiden palkkioiden ja lisien maksuperusteiden muuttamisesta sekä virkamatkakustannusten korvauksista ja päivärahoista eli käytännössä samoista asioista, joista kokonaispalkkaus oli muodostunut ensimmäisistä vuosista alkaen.⁵⁸³

Palkkaluokkatarkistuksia sai noin 36000 viran tai toimen haltijaa kanta-aliupseerit heidän joukossaan. Ikälisäjärjestelmä muutettiin prosenttiperusteiseksi peruspalkasta. Ikälisien, joita oli viisi, palkkavaikutus oli 30 prosenttiin asti peruspalkkaluokasta. Aikaisemmin ikälisät olivat 14,4 prosentista 44,5 prosenttiin. Entiset uutta järjestelmää suuremmat ikälisäprosentit eivät kuitenkaan pienentyneet.⁵⁸⁴

Suomen taloudellisen tilanteen vakauttamista jatkettiin Liinamaa-sopimusten jälkeen vuosina 1971–1972 ns. UKK-sopimuksella. Sopimus ei mahdollistanut alakohtaisia järjestelyjä. Molempina vuosina palkka-asteikkoa kuitenkin tarkistettiin ”pesuvati-ilmiön” korjaamiseksi. Palkkaluokkakorotukset ohjattiin pääosin palkkaluokkien A 3–A 15 virkoihin. Juuri näissä palkkaluokissa oli suurin osa kanta-aliupseeristosta. Puolustusvoimissa kuoppakorotuksia saivat ylikersantit ja kersantti (yp) toimissa olleet. Käytännössä noin puo-

⁵⁸¹ Paananen (2002) 128.

⁵⁸² Aliupseeriliiton toimintakertomukset 1963–1966, THA, Päälystöliiton arkisto; Paananen (2002) 128.

⁵⁸³ Paananen (2002) 131.

⁵⁸⁴ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1970, THA, Päälystöliiton arkisto; Paananen (2004) 315.

let kanta-aliupseereista sai siten yhden palkkausluokan korotuksen. Samalla kertaa tarkistettiin ilmavoimien lentäjien lisiä sekä lentoteknillistä vastuu- ja vaaralisää. Lentolisä korotti vääpelin palkkaa n. 40–50 prosenttia ja lentoteknillisen tehtävän lisä n. 10 prosenttia. Seuraavalla virkaehtosopimuskierröksellä korotettiin lähinnä ylempien aliupseeritoimien palkkoja. Tällä tavalla menetellen Aliupseeriliitto kykeni neuvottelemaan kulloisessakin tilanteessa mahdollisimman hyvän ja jäsenilleen oikeudenmukaisen palkkaratkaisun. Valtion virkamiesten palkkauskysymyksissä olennaista oli 1970-luvulla nimenomaan palkkojen jälkeenjääneisyyden korjaaminen ja ansiokehitystakuujärjestelmän luominen, jolla voitaisiin valtion palkat pitää yksityissektorin kehityksen mukana.⁵⁸⁵

Kalliipaikanlisätkin muuttuivat prosentuaalisiksi vuoden 1973 alusta niiden vaihdellessa kolmessa kalleusryhmässä kolmesta yhdeksään prosenttiin peruspalkasta. Lomaltapaluuraha tuli uutena palkanlisänä käyttöön.⁵⁸⁶

Monia muitakin lisiä tarkistettiin. Näistä voidaan mainita sukellusraha, laskuvarjohyppyisiä, koiranhoitolisiä, mastolisiä ja soittolisiä. Lisän saamisen ehtona oli ensisijaisesti lisäperusteissa mainittu tehtävä. Siksi edellä mainittuja lisiä saattoivat saada myös muut kuin kanta-aliupseerit.

5.4 Palkkaesitysten tekijästä neuvotteluosapuoleksi

Suomen Aliupseeriliitto perustettiin samana vuonna kuin puolustuslaitoksen virat ja toimet vakinaistettiin. Oli kulunut noin vuosikymmen rauhanaikaisen aliupseeriston syntymisestä puolustusvoimiin. Ensimmäisiin toimiin kuului alaosastojen perustaminen varuskuntiin. Vain Viipurissa ja Hämeenlinnassa oli ennen liittoa ollut toiminnassa paikallisyhdistysten perustamat varuskunnalliset aliupseeriyhdistykset.⁵⁸⁷

Liiton sääntöjen ensimmäistä pykälää on muutettu vain kolme kertaa. Liiton kotipaikka muutettiin sotien jälkeen Helsinkiin, vuonna 1956 muutettiin nimi Aliupseeriliitoksi ja samalla poistettiin maininta ”yhdistys toimii suomenkielisenä” säännöistä. Liiton tarkoituksen toteuttamiskeinoina ensimmäisissä säännöissä vuonna 1929 mainittiin valistustilaisuuksien, juhlien, opintotilaisuuksien, retkeilyjen ja kilpailujen järjestäminen. Taloudellisten etujen hoitaminen sääntöihin saatiin 1930-luvun alussa. Jatkosodan jälkeen sääntöihin ilmestyi maininta, ettei liitto osallistu valtiolliseen toimintaan. Tämä maininta poistettiin vuonna 1957. Yhdistysrekisterin vaatimuksesta sääntöjen toisen pykälän kolmanteen kohtaan lisättiin sanat ”kansainväliset sopimukset huomioon ottaen”. Samalla kertaa lisättiin sääntöihin sosiaalista jäsentukitoimintaa koskeva kohta.⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ Talvitie II (1977) 158-161; Paananen (2002) 131-132.

⁵⁸⁶ Paananen (2002) 131-132.

⁵⁸⁷ Suokas (1979) 45.

⁵⁸⁸ Suokas (1979) 53.

Ensimmäiset vuosikymmenet kuuluivat käytännössä ilman sisäisiä konflikteja. Vasta kun jaettavia palkkavaroja alkoi olla käytettävissä enemmän, alkoi myös järjestön sisällä keskinäinen reviirien pystyttäminen. Silti liitto pysyi sekä sisäisesti että ulkonaisesti yhtenäisenä. Edunvalvontaan liittyvät asiat kärjistyivät vasta aivan viimeisinä aliupseerikauden vuosina. Virikkeitä lienee saatu siviilielämän puolelta, jossa pienet ns. avainryhmät saivat työtaisteluilla enemmän palkkaetuja kuin isot liitot sopimuspyödyssä tai lakkoilulla. Silti merkittävinkin suurempi aliupseeriryhmittymä jätti liiton vasta kanta-aliupseerikauden lopussa vuonna 1974, jolloin 300-jäseninen Ilmavoimien lentoteknillinen yhdistys, ILTY ry, erosi liitosta ajaakseen omaa palkkauksellista erityisliisäänsä itse.⁵⁸⁹

Aliupseerikunnan ja Liiton näkökulmasta suuri muutos tapahtui 1.4. vuonna 1974, jolloin aliupseerien toimet muutettiin toimiupseerin toimiksi. Liitto oli ajanut tämänkaltaista uudistusta vuosikausia. Muutoksen johdosta Aliupseeriliitto muutti samalla nimensä Toimiupseeriliitoksi aliupseerien toimien muuttuessa toimiupseerien toimiksi.

Suomen Aliupseeriliitto oli vuodesta 1947 lähtien aikaisempaa tiiviimmin yhteistyössä Virkamiesliiton, Upseeriliiton sekä kansakoulunopettajaliiton kanssa. Yhteistoimintaelimen nimi oli ollut aluksi Virkamiesjärjestöjen Valtuuskunta, sen jälkeen Virkamiesliittojen Keskusjärjestö ja vuodesta 1953 lähtien Virkamiesten Neuvottelujärjestö (VNI). Virkamiesliitto ja kansakoulunopettajien järjestöt kuuluivat Henkisen Työn Keskusliittoon ja sitä kautta HTK:n Virkamiesjärjestöjen Valtuuskuntaan, joka oli muodostettu vuonna 1951. Suomen Upseeriliitto oli ilmoittanut vuonna 1955 eroavansa neuvottelujärjestöstä ja liittyvänsä Kadettikunta ry:n tavoin Akateemisten Valtuuskuntaan eli AKAVA:aan. Kansakoulunopettajienkin erottua järjestöstä se menetti merkityksensä ja purettiin.⁵⁹⁰

Uudessa tilanteessa Suomen Aliupseeriliiton asema muuttui ammattiyhdistysnäkökulmasta huonoksi, koska sillä ei ollut neuvotteluoikeuksia eikä myöskään edustajaa puolustusvoimien palkkauslautakunnassa eikä valtion asettamissa komiteoissa ja toimikunnissa. Upseerit sitä vastoin pääsivät AKAVA:n kautta neuvottelemaan eduistaan työnantajapuolen kanssa. Upseerien edustaja oli myös virkamiesten kannalta tärkeässä palkkauslautakunnassa.⁵⁹¹

Vuoden 1955 vuosikokouksen päätöksellä liitettiin Virkamiesliittoon järjestöjäseneksi. Liittyminen vakiinnutti liiton aseman muiden palkansaajajärjestöjen kanssa. Tiivistämällä yhteistyötä haluttiin edistää virkamiesten etukysymysten hoitoa. Liittymisen etuna oli järjestöjen palkkauksiin liittyvä tutkimustoiminta ja toimiston työvoimaa oli käytettävissä kanta-aliupseerienkin edunvalvontatyöhön. Virkamiesliiton jäsenkunta oli palkkausasemaltaan keskimääräisesti samantasoista Suomen Aliupseeriliiton jäsenistön kanssa ja ylivoimai-

⁵⁸⁹ Suokas (1979) 196.

⁵⁹⁰ Paananen (2004) 283; ks. Bergholm (2005) 114-123. Sodanjälkeisinä vuosina käytiin kovaa taistelua virkamies- ja toimihenkilöjärjestöjen keskusjärjestöistä. Tähän otti osaa Bergholmin mukaan myös STK. Virkamiesliiton piirissä, johon aliupseeritkin kuuluivat, oli myös halukkuutta huonon palkkakehityksen takia SAK:n suuntaan, vaikka perinteisesti kokoomus ja muut oikeistopuolueet tukivat virkamiesten palkkatavoitteita.

⁵⁹¹ Paananen (2004) 284.

sesti suurimpana virkamiesliiton jäsenjärjestönä Suomen Aliupseeriliitossa nähtiinkin varmat vaikutusmahdollisuudet palkkaneuvotteluissa. Virkamiesliitto oli myös puoluepoliittisesti sitoutumaton, jota aliupseereiden keskuudessa pidettiin hyvänä puolena.⁵⁹² Samoihin aikoihin perustettu Puolustusvoimien Virkamiesjärjestöjen Neuvottelukunta (PVN) oli rekisteröimätön yhteenliittymä, jonka tarkoituksena oli tiivistää ja parantaa puolustuslaitoksen henkilöstöä edustavien järjestöjen toimia edunvalvonnassa.⁵⁹³

Aliupseeriliitto alkoi entistä selvemmin toimia ammattiliittojen tapaan. Sen edustus vahvistui puolustushallinnossa, sillä liitto sai edustuksen puolustusministeriön virkapukutoimikuntaan ja pääesikunnan asettamaan kanta-aliupseeriston koulutuksen kehittämistä tutkivaan komiteaan. Liiton hallitus aloitti vuonna 1962 kampanjan jäsentensä aseman korjaamiseksi. Ensin asiaa käsiteltiin sisäpalvelusohjesäännön muutosvaatimuksena vaatimalla muutoksia lähinnä väliaikaisena palvelevan vänrikin kohtuuttomaan arvostukseen vanhoihin aliupseereihin nähden. Pian esityksiä täydennettiin ammatillisen koulutuksen parantamisvaatimuksilla, joka liiton mukaan tuottikin tulosta. Vuonna 1966 järjestettiin lehdistötilaisuus, jossa tuotiin julkisuuteen laajasti aliupseeriston arvostukseen, koulutukseen, pätevyysvaatimuksiin ja palkkaukseen liittyviä epäkohtia ja vaadittiin korjauksia. Työaikakäytösten ajamiseksi Aliupseeriliitto ilmoitti olevansa valmis lakkoonkin. Liitto korosti kaluston nykyaikaisumisen, koulutusmenetelmien uusiintumisen ja yleissivistykseltään kehittyneemmän nuorison käsittelyssä vaadittavia tietoja ja taitoja. Kampanja huipentui vuonna 1970 vaatimuksena yhtenäispäällystöjärjestelmään siirtymiseksi.⁵⁹⁴

Virkaehtosopimusjärjestelmä luottamusmiehineen oli uutta ja aktivoi koko aliupseerikuntaa. Aliupseerilehti kirjoitti vuonna 1973: ”Pääasiassa syrjässä olleen mutta yleensä lojaalin jäsenistön melko äkkiä alkaneen muuttua kantaa ottavaksi ja usein kriittiseksi osallistujaksi. Tästä kehityksestä ei ole mitään pahaa sanottavaa, päinvastoin vain hyvää ellei siihen liity järjestön kenttää tarpeettomasti hajottavaa toimintaa”. Liiton johto pyrki ohjaamaan toimintaa uusiin toimintatapoihin. Järjestöllinen aktiviteetti pyrittiin sitomaan yhteisiin neuvottelupäiviin ja aloitetoimintaan.⁵⁹⁵

Aliupseeriliiton hallituksen 3.2.1973 hyväksymä lakko-organisaatio lakko-aapisineen herätti melkoista huomiota puolustushallinnon piirissä. Työtaistelurahastokin oli perustettu ja sitä oli kartutettu vuodesta 1969 lähtien. Vuonna 1970 annetussa virkaehtosopimuslaissa kaikki virkamiehet saivat työtaisteluoikeuden, myös aliupseerit. Oikeudesta huolimatta oli silti oletettavissa, että sotilaiden lakot olisivat yhteiskunnalle vaarallisina kielletty.⁵⁹⁶

⁵⁹² Suomen Aliupseeriliiton aloite n:o 232/55 vuosikokoukselle v. 1955, THA, Päällystöliiton arkisto; Suokas (1979) 72.

⁵⁹³ Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus 1955, THA, Päällystöliiton arkisto; Paananen (2002) 120.

⁵⁹⁴ Virkamieslehti 4/1966; Paananen (2004) 285, Suokas (1979) 72.

⁵⁹⁵ Paananen (2004) 285.

⁵⁹⁶ Paananen (2004) 285.

Suomen Aliupseeriliitolla oli perustamisvuotensa 1929 lopussa 23 alaosastoa, joissa oli 2113 henkilöjäsentä. Järjestäytymisaste oli siis noin 64 prosenttia. Aliupseerien virkoja raja- ja merivartiolaitos mukaan lukien oli 3 905 kpl vuonna 1933. Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomuksen mukaan vuoden 1933 lopussa liitolla oli 32 alaosastoa, joissa oli yhteensä 3 573 henkilöjäsentä, joten järjestäytymisaste oli jo noin 90 prosenttia.⁵⁹⁷ Jokaisella puolustuslaitoksen ali-päällystötoimen haltijalla oli mahdollisuus päästä liiton jäseneksi.⁵⁹⁸

Kaikkien kanta-aliupseerien kuulumista ammattijärjestöön pidettiin itseltään selvänä asiana. Korkea järjestäytymisaste toi koko ammattiryhmään yhtenäisyyttä. Ennen sotia vuonna 1939 Suomen Aliupseeriliitolla oli n. 4200 jäsentä, Suomen Upseeriliitolla n. 2230 ja kuudella muulla puolustusvoimissa toimineella järjestöllä yhteensä n. 220 jäsentä.⁵⁹⁹ Suomen Aliupseeriliitto on ollut jäsenpohjansa takia koko tämän tutkimuksen aikavälin ajan selvästi puolustushallinnon suurin. Liiton asemaa vahvisti paitsi sen jäsenten ammatillinen asema myös kilpailevan järjestön puuttuminen, sillä se edusti yksin aliupseerien ammattikuntaa. Erinäisistä sisäisistä palkkatekijöistä huolimatta liitto pysyi yhtenäisenä koko kanta-aliupseerikauden.⁶⁰⁰

Liiton toimielimiin on eri aikoina tehty monia muutoksia. Vuoden 1930 sääntömuutoksessa määrättiin, että alaosastoista saa vuosikokouksessa olla edustaja 50 alkavaa jäsentä kohti. Tämä säännös kesti vuosikymmenet ja oli periaatteessa voimassa ammattikunnan muuttuessa toimiupseeristoksi vuonna 1974. Alussa ollut liittohallinto korvattiin johtokunnalla. Johtokunnan, myöhemmin hallituksen, kokoonpano on hieman vaihdellut eri aikoina. Hallitus on asettanut eri aikoina toimikuntia, jaostoja ja valiokuntia eri tehtäviä varten. Näitä on ollut muun muassa ampumajaosto, urheilujaosto, taloudellisten asiain jaosto, valistusjaosto, hengellinen jaosto, historian keräilytoimikunta, teknillinen jaosto, palkkajaosto ja työvaliokunta. Varsinaisen ammattiyhdistystoiminnan kannalta kaksi viimeistä olivat merkittäviä.⁶⁰¹

Liiton 50-vuotishistoriikissa todetaan palkkausasioiden ajamiskiellon jääneen heti alkuunsa kuolleeksi kirjaimeksi. Näin asia näyttää lähteiden mukaan olevankin. On kuitenkin huomattava se seikka, että vasta asema neuvotteluosapuolena antoi Suomen Aliupseeriliitolle mahdollisuuden neuvotella virallisesti ammattikunnan palkoista. Tämä seikka toteutui valtakunnallisen virkaehtosopimusjärjestelmän tullessa käyttöön sotien jälkeen.

5.4.1 Ammattijärjestön toimintamuodot

Liiton ensimmäisissä säännöissä oli mainittu jäsenten taloudellisen aseman parantamiseen liittyvät tavoitteet toteamalla, että liitto tekee esityksiä korkeim-

⁵⁹⁷ Ks. taulukko 29. Virkojen täyttöaste vaihteli eri puolilla maata. Siihen vaikutti monet seikat, kuten taloudelliset nousu- ja laskukaudet ym.

⁵⁹⁸ Simola-Koivisto (1993) liite 1 ja Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus v. 1933, THA, Päällystöliiton arkisto; Paananen (2004) 233.

⁵⁹⁹ Luoma II (1962) 91.

⁶⁰⁰ Paananen (2004) 233-234.

⁶⁰¹ Suokas (1979) 56.

malle sotilasjohdolle. Aliupseerikunnan taloudellisen aseman parantamista koskevia esityksiä tehtiin runsaasti heti ensimmäisestä vuodesta alkaen. Suomen Aliupseeriliitto teki, tosin tuloksettoman, vuonna 1934 esityksen Sotaväen Päällikölle aliupseeriedustajien saamisesta ohjesääntö- yms. tapaisiin komiteoihin ja työryhmiin.⁶⁰² Puolustusvoimien leski- ja orpokassan johtokuntaan ja valtuutettuihin oli asetettu aliupseerien edustus 1920-luvulla jo ennen liiton perustamista. Liitto teki esityksiä ja aloitteita ensisijaisesti Sotaväen päällikölle ja Puolustusministeriölle tai alemmille organisaatioitasoille. Tarpeen vaatiessa toimittiin myös poliittisiin päättäjiin päin. Tällöin pyrittiin vaikuttamaan kansanedustajien ja kansanedustajaehdokkaiden mielipiteisiin ja aikaansaamaan eduskunta-aloitteita. Kanta-aliupseeriston palkkaasiat eduskunnassa olivat esillä lähinnä kokoomuksen, edistyspuolueen ja ruotsalaisen puolueen kansanedustajien taholta.⁶⁰³ Tervasmäen mukaan upseerit ja aliupseerit tekivät informaatiotyötä maanpuolustuksen tehostamiseksi itsenäisyyden alkuvuosista alkaen. Ottamalla etäisyyttä päivänpolitiikkaan saavutettiin yhteyksiä eri kansalaispiireihin ja voitiin saada muiden asioiden ohessa myös palkka-asiaan ainakin myötätuntoa.⁶⁰⁴

Armeijan johto otti vastaan liiton esitykset, aloitteet ja neuvotteludelegaatit. Ensimmäisestä toimintavuodesta lähtien Liitto teki runsaasti taloudellisia etuja ja myös palvelukseen liittyviä asioita koskevia parannusehdotuksia. Liitolle alaosastoista tehtyjen esitysten määrä oli ensimmäisenä vuonna noin 80. Liiton sotia edeltävän ajan arkistomateriaalin tuhoutumisen takia on mahdotonta tarkemmin selvittää tehtyjen esitysten yksityiskohtaisia sisältöjä. Taloudellisten etukysymysten rajaaminen liiton toiminnan ulkopuolelle oli siten alusta alkaen jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi samaan tapaan kuin upseereillakin. Liiton ensimmäinen esitys työnantajalle koski kanta-aliupseerien varuskysymystä, joka oli yksilötasolla merkittävä kustannustekijä.⁶⁰⁵

Yhteistyö Upseeriliiton⁶⁰⁶ kanssa oli tapauskohtaista ja käsitti yhteisten kirjelmien tai neuvotteludelegaatioiden lähettämisiä. Yhteisesiintymistä oli muun muassa vuonna 1934, jolloin Suomen Upseeriliitto ja Suomen Aliupseeriliitto esittivät puolustusvoimien johdolle huolensa matalista palkoista. Järjestöt olivat pyrkineet yhdessä löytämään esityksilleen yhtenäiset perustellut perusteet.⁶⁰⁷ Samoihin aikoihin asetettujen yhdysmiesten rooli jäi ilmeisen vähäiseksi.

⁶⁰² Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus vuodelta 1934, s. 6, THA, Päällystöliiton arkisto.

⁶⁰³ Paananen (2004) 234-235.

⁶⁰⁴ Tervasmäki, (1964) 239.

⁶⁰⁵ Paananen (2004) 235; Vuonna 1936 ilmestyi Suomen Aliupseeriliiton julkaisemana Sotaväkemme alipäällystö-niminen kirjanen, jossa palkkoja verrattiin muihin vastaavantasoihin toimihenkilöryhmiin. Vastaavanlaisen julkaisi myös Upseeriliitto. Aliupseeriliitto julkaisi vuonna 1948 Puolustusvoimiemme alipäällystö-nimisen samantyyllisen palkka-asiaa käsittelevän kirjasen. Näillä haettiin julkisuuden avulla myönteistä palkkatoiveille.

⁶⁰⁶ Diarionaton asiakirja 14.10.1923 yleiskokouksen papereissa, Upseeriliiton arkisto (järjestämätön) THA. Suomen Upseeriliitto ry:n toiminta jäsentensä palkka-asioiden puolesta edisti samalla aliupseerikunnankin asiaa, joiden huonoa asemaa tuotiin esille omien asioiden käsittelyn yhteydessä.

⁶⁰⁷ Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus v. 1934, THA, Päällystöliiton arkisto; Talvitie (1977) 123-124. Helmikuussa 1938 kahdeksan rekisteröityä viran- ja toimenhalti-

Yhteistyökysymyksissä näkyi tapauskohtaisuuden ohella myös järjestöjen kulloisenkin johdon asenne ja henkilökohtaiset suhteet.⁶⁰⁸

Yhteistyötä Upseeriliiton kanssa oli eniten heti sotien jälkeen. Virkamiesjärjestöjen yleisen kehittymisen myötä liittojen tiet johtivat eri keskusjärjestöihin, josta seurasi keskinäinen yhteistyön oheneminen. Yhteistyön olisi olettanut olevan kiinteämpää, koska puolustusvoimien palkkaongelmat olivat yhteisiä. Puolustusvoimien yleiset arvovalta- ja käskysuhteet lienevät olleet osaltaan syinä vähäiseen yhteistyöhön. Upseeristossa herätti närkästystä erityisesti aliupseerien tavoittelema oikeus poliittiseen toimintaan.⁶⁰⁹

Suomen Aliupseeriliitolla oli ensimmäisistä vuosista alkaen kanssakäymistä pohjoismaisten veljesliittojen kanssa. Valtakunnan politiikkaa seurailleen pidettiin yhteyksiä myös Itämeren reunavaltioihin, kuten Viron aliupseeristoon. Valtuuskunnat vierailivat enemmän tai vähemmän säännöllisesti. Kontakteja ulkomaisiin virkaveljiin saatiin myös laivastovierailujen yhteydessä. Sotien jälkeen yhteydet Viroon luonnollisesti katkesivat ja sodan jälkeen ryhdyttiin virittelemään yhteistoimintaa uudelleen Ruotsin kanssa.⁶¹⁰ Tämänkaltaisilla yhteistyökuvioilla ei ollut ainakaan alkuaikoina edunvalvontanäkökulmasta juurikaan merkitystä. Ruotsin aliupseerien kutsusta Suomen Aliupseeriliiton edustajat vierailivat ruotsalaisten vuosikongressissa vuonna 1947 ja ruotsalaisten edustajat vuorostaan Suomessa seuraavana vuonna. Pohjoismainen aliupseeriyhteistyö tiivistyi vuodesta 1961 alkaen, jolloin Ruotsissa pidettiin Ruotsin, Norjan, Tanskan ja Suomen aliupseeriston yhteinen kongressi. Sitten tilaisuuksia pidettiin parin kolmen vuoden välein. Merkittävin näistä oli suomalaisesta näkökulmasta Espoossa vuonna 1970 pidetty kokous, jonka aiheena oli laatia selvitys kaikkien pohjoismaiden yhtenäispäällystöjärjestelmistä. Näiden selvitysten pohjalta Aliupseeriliiton silloinen työvaliokunta laati esityksen yhtenäispäällystöjärjestelmään siirtymisestä Suomessa. Tärkeimpinä aiheina pohjoismaisissa kokouksissa olivat alipäällystön asema eri pohjoismaissa, henkilöstöpolitiikka ja erityisesti suomalaisia kiinnostavina poliittiset oikeudet, joita Suomessa ei sotilailla edelleenkään ole.⁶¹¹

Suomen Aliupseeriliiton organisaatio oli selkeä ja toimiva eikä jäsenistä kilpailevia järjestöjä ollut. Joukko-osastokohtaiset kerhot yhdistyivät varuskunnittain tai alueittain alaosastoiksi, jotka olivat liiton jäseniä. Liittomuotoisen organisoitumisen ongelmatonta muodostumista edisti se, että armeijan joukko-osastojen muodostamisprosessi liiton perustamisen aikoihin oli käytännössä päättynyt ja perussolut, aliupseerikerhot olivat olemassa. Suomen Aliupseeriliiton säännöissä edustuksellisuus oli sidottu alaosaston jäsenmäärään.⁶¹² Suomen Upseeriliiton perustamisen aikoihin vuonna 1918 joukko-osastot eivät olleet

---

jain järjestöä, joukossa Suomen Upseeriliitto ja Suomen Aliupseeriliitto, jättivät valtiovarainministerille kirjelmän, jonka seurauksena virkamiesten palkkakysymyksiä alkoi käsitellä nk. Kivialhon komitea. Työ valmistui heinäkuussa 1939, joten sodan vuoksi asiat siirtyivät tulevaisuuteen.

⁶⁰⁸ Paananen (2004) 235.

⁶⁰⁹ Paananen (2004) 236.

⁶¹⁰ Suokas (1979) 19-20.

⁶¹¹ Suokas (1979) 110-111. Sama tilanne poliittisten oikeuksien osalta oli myös v. 2007.

⁶¹² Suokas (1979) 56; Paananen (2004) 236.

vielä pysyvästi muodostetut ja lopullisilla sijoituspaikoillaan. Siksi Upseeriliiton kuului sekä henkilöjäseniä että yhdistysjäseniä. Sekajäsenyys haittasi pitkälle Suomen Upseeriliiton toimintaa esimerkiksi määritettäessä edustuksellisuutta kokouksissa.⁶¹³

Suomen Aliupseeriliiton säännöissä toimintamuodoiksi oli hyväksytty valtakunnallisten aliupseeripäivien, juhlien ym. kokousten järjestäminen, varuskunnittain järjestettävät keskustelu- ja esitelmätilaisuudet, yleistä sivistystasoa kohottavan kirjallisuuden levittäminen sekä fyysistä kuntoa ylläpitävän kilpailutoiminnan järjestäminen. Ennen talvisotaa paikallisten yhdistysten toiminnasta yli puolet saattoi olla urheilutoimintaa. Edunvalvonta-asiat kiinnostivat jäseniä ja tiedotustilaisuuksiin saattoi osallistua osaston koko jäsenistö. Järjestöllisiä valmiuksia, kuten kokoustekniikkaa, harjoitettiin pienimuotoisissa alaosastojen koulutustilaisuuksissa. Ensimmäiset liiton toteuttamat järjestötoiminnan kurssit pidettiin kuitenkin vasta 1950-luvulla. Järjestökoulutuksen ja -valistuksen osuus vaihteli kahdesta kuuteen prosenttiin Liiton vuotuisista menoista. Tällainen järjestön antama koulutus ja tiedotustoiminta olivat keskeisessä osassa ammattikunnan sisäistä identiteettiä vahvistettaessa.⁶¹⁴

5.4.2 Edunvalvonta uusiutuu

Sotavuosina järjestötoimintaa oli ollut jossakin määrin, mutta se oli luonnollisesti sota-ajasta johtuen vähäistä. Yksi vuosikokous oli pidetty ns. välirauhan aikana vuonna 1941. Seuraava vuosikokous oli kesäkuussa 1945.⁶¹⁵

Varsinainen liittotoiminta virisi sotien jälkeen. Vuoden 1946 vuosikokouksessa käsiteltiin Suomen Upseeriliiton ehdotusta yhteistyöstä, jossa nähtiin hyviäkin puolia. Toisaalta oltiin varauksellisia ja pelättiin jouduttavan upseerien "talutusnuoraan".⁶¹⁶ Varsinaiselle yhdistymiselle tuskin oli silloinkaan edellytyksiä, mutta yhteistoiminnasta ja yhteisesiintymisestä ajateltiin olevan etua taloudellisten ja sosiaalisten kysymysten ajamisessa. Liittojen edustajilla olikin useita yhteisiä esiintymisiä maan johdon ja puolustusvoimien johdon suuntaan ja toiminnan seurauksena asetettiin toimikunta tutkimaan puolustusvoimien henkilökunnan taloudellisten etujen kehittämistä ja eräitä etuja myös saatiin.⁶¹⁷

Vuonna 1964 alun alkaenkin määräaikaiseksi säädettyä menettelytapalakea sovellettiin vuosina 1966 - 1968. Vuoden 1966 sopimus oli saatu aikaan vain vaivoin. Seuraava ratkaisu syntyi välityslautakunnassa ja viimeisenä menettelytapakauden vuotena 1968 - 1969 yksimielisyyteen ei päästy, joten valtioneuvosto ratkaisi yksipuolisesti virkamiespalkat. Vaikka kokemukset laista olivat huonot, oli laki kuitenkin edistysaskel kohti yhtenäistä työmarkkinakäytäntöä myös virkamiespalkoista sovittaessa. Lain yhtenä heikkoutena on pidetty palk-

⁶¹³ Suomen Upseeriliiton sihteerin majuri Valkaman kirjoitus *Virkamieslehdessä* n:o 3-4/1938.

⁶¹⁴ Paananen (2004) 236.

⁶¹⁵ Suokas (1979) 62-64.

⁶¹⁶ Suokas (1979) 64-65.

⁶¹⁷ Paananen (2004) 268. Mm. leiriraha saatiin nostetuksi ja henkilökunnalle maksulliseen lääkärihoitomaksuun saatiin helpotuksia.

kojen sitomista ansiotasoindeksiin, jossa ei huomioitu riittävästi elinkeinorakenteen muutoksia tai työn vaativuuden kehitystä.⁶¹⁸

Työmarkkinoilla vallitsi noina vuosina levoton ilmapiiri, jota vakautettiin ns. Liinamaa I-sopimuksella. Sopimuksessa oli edellytetty mm. uuden valtion virkamiesten neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän valmistelua. Asiaa selvitelletyt komitea jätti ehdotuksensa heinäkuussa 1969.⁶¹⁹ Uusi virkaehtosopimusjärjestelmä merkitsi periaatteellista muutosta valtion virkamiesten edunvalvonnan uudistamisessa. Virkamiehiä edustavat järjestöt olivat nyt tasavertaisia sopimusosapuolia. Oli siirrytty valtiotyönantajan sanelusta sopimustoimintaan.⁶²⁰

Työnantajapuolena valtion ja valtionapusektorin puolesta oli Valtion Työmarkkinalaitos. Sopimusneuvotteluosapuolet olivat Valtion Työmarkkinalaitos ja pääsopijajärjestöt. Sopimukset alistettiin valtioneuvoston vahvistettaviksi, jolla toimenpiteellä ne tulivat valtiotyönantajaa sitovaksi ja samalla tietysissä mielessä parlamentaarisen vastuun piiriin. Sopimuksista valtiolle aiheutuvat menonlisäykset hyväksyi eduskunnan palkkavaltuuskunta.⁶²¹

Virkaehtosopimus satoi kaikkia osapuolia. Sopimusjärjestelmästä tuli kuitenkin jäykän keskitetty, jollaisessa oli siksi vaikea ottaa erillisten ammattien alakohdaisia ongelmia esille. Niitä syntyi erityisesti tilanteissa, joissa esimerkiksi pääsopijajärjestöissä enemmistönä olleet kuntien virkamiesorganisaatiot saattoivat päättää myös valtion virkapalkkaratkaisuista vastoin valtion asianomaisen järjestön kantaa. Järjestöjen auktorisointi toimikin heti päinvastoin kuin oli oletettu. Sopijaosapuolten piirin laajentaminen sinällään aiheutti lisäksi työtaisteluja ja lukuisia kärhämia.⁶²²

Vain muutaman järjestön auktorisointi sopijaosapuoliksi oli tähdännyt työrauhan turvaamiseen. Pääsopimuksesta muodostuikin Paananen mukaan työnantajalle ja keskusjärjestöille tarkoituksenmukainen vallan väline. Virkaehtosopimuksen tulkintaa koskeva erimielisyys ratkaistiin välittömän neuvonpidon jälkeen paikallis- ja keskusneuvotteluissa ja viimeistään työtuomioistuimissa. Puolustusvoimissa välitön neuvonpito käytiin työpaikkatasolla, eli joukko-osastossa tai vastaavassa taikka aluehallintotasolla (puolustushaarasikunnat), paikallisneuvottelu Pääesikunnan ja asianomaisen virkamiesjärjestön kesken ja keskusneuvottelut sopijaosapuolten Valtion Työmarkkinalaitoksen ja pääsopijajärjestöjen kesken.⁶²³

Virkaehtosopimuslaissa, joka tuli voimaan joulukuun alussa 1970, määrättiin ne palvelussuhteen ehdot, joista voitiin sopia sekä ne asiat joista ei voitu

⁶¹⁸ Paananen (2002) 129.

⁶¹⁹ Komiteamietintö 1969:A 14; Bergholm (2007) 410-412. Liinamaa-sopimuksen allekirjoittivat AKAVA, SAK, STTK, TVK ja kolme virkamiesjärjestöä: Virkamiesliitto, SAK:lainen SVK ja keskusjärjestöjen ulkopuolinen VY.

⁶²⁰ Paananen (2002) 129; Bergholm (2007) 410-412.

⁶²¹ Paananen (2002) 129.

⁶²² Paananen (2002) 13. Aliupseeriliiton puheenjohtaja Seppo Siltala piti tärkeänä liiton edustusta Puolustusvoimat ja yhteiskunta-komiteassa, joka työ julkaistiin v. 1976. Siinä komiteassa saatiin hänen mukaan monia uudistuksia toteutettua, jotka koskivat sotilashenkilöstöä. (Lähde: SKS kansanrunousarkisto, ATO-upseerit perinnekeraus, Seppo Siltalan vastaus.)

⁶²³ Suomen asetuskokoelma n:o 664/1970; ks. Rytkölä (1972) 11-12 ja passim; ks. Ilvesmäki - Talkkari (1986), Paananen (2002) 130.

tehdä sopimuksia. Laissa määriteltiin neuvottelu- ja sopijaosapuolet. Tämän mukaan sopimukseen oli sidottu myös Aliupseeriliitto, sen jäsenyhdistykset ja jäsenet, ts. yksityiset aliupseerit. Nyt lakiin oli siis otettu myös työtaisteluoikeudet, joita valtion virkamiehillä ei ennestään ollutkaan.

Valtion virkamiesten luottamusmiessopimukseen nojautuen solmittiin Pääesikunnan ja Aliupseeriliiton välillä luottamusmiessopimus huhtikuussa 1971. Liiton yllätykseksi puolustuslaitoksen johto ei suhtautunutkaan asiaan kylmäkiskoisesti, vaan sopimus saatiin aikaan vain kahden neuvottelun jälkeen. Sopimus perustui valtion yleiseen luottamusmiessopimukseen. Sopimuksessa sovittiin 35 pääluottamusmiehen valinnasta ja työpaikkojen luottamusmiehistä. Pieniä, lähinnä alueellisia työpaikkoja, yhdisteltiin saman luottamusmiehen piiriin, mikäli se oli mahdollista. Vuonna 1973 sovittiin puolustushaarakohtaisista pääluottamusmiehistä. Koko aliupseerikunnan yhteistä pääluottamusmiestä työnantajapuoli vastusti ja sellainen saatiinkin vasta toimiupseerikaudella niinkin myöhään kuin vuonna 1979.⁶²⁴

Vuonna 1972, jolloin myös rajavartiolaitos kuului kokonaisuudessaan luottamusmiessopimuksen piiriin, oli virallisia luottamusmiesneuvotteluita kaikkiaan noin 400. Eniten käsiteltiin työaikakysymyksiä ja toiseksi eniten matkakustannusten korvaussopimuksen tulkintaerimielisyyksiä. Myöhemmin myös sotaharjoituslisän ja päivärahan maksaminen erilaisissa harjoituksissa aiheuttivat neuvotteluita. Epävirallisia keskusteluita oli luonnollisesti myös runsaasti ja moni kysymys ratkesi jo niissä. Keskusliittoneuvotteluihin ei tietoisesti viety montakaan asiaa, koska valtion työmarkkinalaitos asettui riitatilanteessa aina Pääesikunnan kannalle. Ratkaisemattomissa erimielisyysasioissa pyrittiin siksi neuvotteluissa sopimaan ja tarkentamaan erimielisyyksiä aiheuttaneet tekstikohdat seuraavaan sopimukseen.⁶²⁵

Aliupseerilehti kirjoitti numerossaan 5/1971: ”Aliupseerikunta lähtee toteuttamaan luottamusmiesjärjestelmää tietoisena siitä, että puolustusvoimissa vallinnut yksipuolinen sanelupäätösten aika on päättynyt ja asioiden hoito neuvotellen ja sopien alkanut.” Etenkin työaikakysymykset olivat heti esillä vastavalituille luottamusmiehillä. Toimintakulttuurin muutos oli merkittävä, koska vastaavaa tilannetta ei aikaisemmin ollut. Luottamusmiehillä ja työnantajalle tilanne oli uusi, vaikka aikaisempi aliupseerien vanhin -järjestelmä olikin ollut luottamusmiesjärjestelmän eräänlainen esivaihe.⁶²⁶ Aliupseerilehti ⁶²⁷ kir-

⁶²⁴ Suokas (1979) 92-93. Rajavartiolaitoksessa kehityskulku oli periaatteessa samanlaista, vaikka kaikkia sopimuksia ei solmittukaan samalla kertaa. (ks. emt. sivu 94).

⁶²⁵ Suokas (1979) 94-95.

⁶²⁶ Ennen luottamusmiestä joukko-osastoissa (varuskunnissa) oli ns. aliupseerikunnan vanhin. Hän oli luottamusmies ennen luottamusmiesjärjestelmän syntymistä. Henkilön valinta aliupseerikunnan vanhimmaksi ei perustunut määräyksiin, mutta vanhin oli silti eräänlainen luottamusmies joukko-osaston aliupseereja koskevissa asioissa. Henkilönä hän oli esikuvallinen, arvostettu ja toisten aliupseerien silmissä moitteeton sekä moraalisesti ryhdikäs, mutta hän ei välttämättä osallistunut paikallisen kerhon toimintaan aktiivisesti, ei ollut myöskään ollut välttämättä tietyssä virkatehtävässä eikä virkaiältään tai fyysisesti vanhin. Aliupseerien vanhin edusti aliupseerikuntaa työnantajaan (jota joukko-osaston komentaja edusti) päin ja hänellä oli oikeus päästä komentajan puheille keskustelemaan yleisistä aliupseerikuntaa koskevista tai jonkun yksityisen aliupseerin asian takia, kuten esimerkiksi nimitys- ja ylennysasi-

joitti paikallisneuvotteluissa ja keskusneuvotteluissa esiintyneen haparointia, joka ilmeni selkeiden asiakirjojen puutteena, tiedotustoiminnan ja tiedotuskanavien vakiintumattomuutena. Neuvottelujen tulokset saattoivat jäädä kertomatta eteenpäin kentälle. Luottamusmiesten perehdyttäminen tehtäviinsä tuli heti Liiton koulutustoiminnassa keskeiseksi tavoitteeksi. Luottamusmiesten vaihtuvuus oli alkuvaiheissa sekin ongelmana.

Luottamusmiesjärjestelmä vaikutti siihen, että jo kymmenen vuoden kuluessa⁶²⁸ voitiin todeta erimielisyyksien vähentyneen. Luottamusmiesten toiminta ja ennalta ehkäisevä edunvalvontatyö sekä työnantajapuolen perehtyminen sopimukseen ja työtehtävien suunnitteluun ottamalla työaikasopimukset huomioon vähensivät luonnostaan tarpeettomia erimielisyyksiä. Useimmat erimielisyyttä aiheuttaneet tapaukset liittyivät työaikakysymysten tulkintoihin, erityisesti sotaharjoituksiin, majoittumiseen virkamatkoilla, oman auton käyttöön virkatehtävissä sekä vuosilomiin.⁶²⁹

5.4.3 Aliupseerien työaikakysymykset

Puolustuslaitoksessa katsottiin 1920–1930-luvulla keskustelunkin ylitöiden korvaamisesta olevan sopimatonta. Työaika määräytyi palvelustehtävien tai laaditun työjärjestyksen mukaan. Työpäivät saattoivat olla lähes jatkuvasti 10 - 12 tunnin mittaisia. Toisaalta esikunnissa työaika oli hyvin lyhyt valtion muiden virastojen tapaan joukkoihin verrattuna ja kesäaikana niissä vielä oli käytössä lyhennetty työaika. Suomen Aliupseeriliitto esitti vuonna 1945 suurien ylityömäärien korvaamisesta antamalla kanta-aliupseerille neljä edestakaista vapaata junamatkaa vuodessa. Perheenjäsenillä tuli olla oikeus samaan määrään 50 prosentin alennuksella. Samanlainen esitys sisältyi myös kanta-aliupseerien palkkausoloja selvittäneen toimikunnan mietintöön.⁶³⁰

Puolustusvoimien työaikakysymyksiä selvitettiin 1960-luvulla valtioneuvoston asettamassa työaikaneuvottelukunnassa. Työaikaneuvottelukunta (TAN) oli jakautunut kolmeen jaostoon, joista yhdelle kuuluivat puolustushallinnon ja poliisitoimen työaikaan liittyvät asiat. Puolustusvoimien oma työaika-toimikunta oli mukana TAN:n työskentelyssä. Työaikakysymykset olivat esillä myös puolustushallinnon järjestöjen muodostamassa yhteistyöelimessä Puolustusvoimien Henkilökunnan Keskusliitossa.⁶³¹

Virkamiesliiton lakonuhan tuloksena kanta-aliupseereillekin ryhdyttiin vuonna 1963 maksamaan työaikalisää ja sunnuntaityökorvausta. Kanta-aliupseereilla ei siis tätä ennen ollut lainkaan oikeutta em. perusteella makset-

---

oista, varuskunnan asuntolautakunnan päätöksistä, yleisestä alaisten kohtelusta, jossa sopivuuden rajat ylittyivät. Hän välitti myös aliupseerikunnalle työnantajapuolen (komentajien) palautteen, joko jollekin aliupseerille henkilökohtaisesti tai aliupseeristolle yleensä (Lähde: Pentti Järvisen haastattelu).

⁶²⁷ Aliupseerilehti n:o 1/1973.

⁶²⁸ Aliupseeriliitto oli tuolloin jo Toimiupseeriliitto ja aliupseerit toimiupseereita.

⁶²⁹ Paananen (2004) 336.

⁶³⁰ Suomen Aliupseeriliiton hallituksen pöytäkirja 19.8.1945, THA, Päälystöliiton arkisto; Paananen (2004) 355.

⁶³¹ Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus 1967, THA, Päälystöliiton arkisto.

taviin korvauksiin. Työaikojen seuraaminen ja henkilökohtaisen työajan laskeminen aloitettiin puolustuslaitoksessa vuonna 1963. Työaikalisä oli korvausta epämukavista työajoista. Sunnuntaityökorvauksen maksaminen edellytti työaikakirjanpidon aloittamista puolustusvoimissa.⁶³² Työaikalisän laskentaperuste oli hankala ja alun perinkin keinotekoinen palkkauksen muoto. Se poistettiin vuonna 1966 sisällyttämällä se markkamääräisenä eränä A-palkkaustaulukoon.⁶³³ Vuoden 1966 palkkaussopimukseen liittyneen pöytäkirjan mukaan ns. pitkää työaikaa tekeville alemmissa palkkausluokissa oleville viran ja toimen haltijoille tuli ohjata kuoppakorotuksia sisäisten palkkaussuhteiden säilyttämiseksi sekä hyvitykseksi työaikalisän tasaamisesta.

Kanta-aliupseerit olivat edelleen työaikalainsäädännön ulkopuolella. Pitkää työaikaa tekevien työajan lyhentäminen oli sikäli merkityksellinen kanta-aliupseereille, että siihen kytkeytyi työaikalain ulkopuolisten ylitöiden korvaaminen. Valtiovarainministeriön näkemyksen mukaan ns. pitkää työaikaa tekevien työajan lyhentäminen keskimäärin 40 tuntiin viikossa antoi edellytykset ylityökorvausten maksamiseen työaikalain ulkopuolisille, kuten kanta-aliupseereille. Vuoden 1966 palkkaratkaisuun liittyen valtioneuvosto antoi työaikaneuvottelukunnalle tehtäväksi laatia ehdotuksen, millä tavoin työaikalain ulkopuolella oleville voitaisiin maksaa ylityökorvausta samoja periaatteita noudattaen kuin työaikalain alaisille virkamiehille.⁶³⁴

Työaikalakia muutettiin vuonna 1965 siten, että kaikilla aloilla piti siirtyä 40-tuntiseen työviikkoon vuoteen 1970 mennessä. Puolustusvoimissa otettiin viisipäiväinen työviikko kokeilumielessä käyttöön vuoden 1966 aikana. Puolustusvoimien työaikakysymyksiä selvitettiin lukuisissa toimikunnissa ja työaikasääntely olikin 1960 - 1970-luvulla eräs kiperimmistä ongelmista. Lopulta puolustusministeriö lähetti vuonna 1969 valtiovarainministeriölle työaikatoimikunnan mietinnön, joka sisälsi ehdotuksen puolustusvoimien työaikalaiksi. Laki astui voimaan 1.6.1970. Se sisälsi määräykset sota- ja leiriharjoituksista maksettavista erilliskorvauksista, sunnuntai-, ilt- ja yötyökorvauksesta sekä päivystyksestä suoritettavista korvauksista.⁶³⁵ Lakiin oli liitetty määräykset työaikasäännösten soveltamista koskevasta neuvottelumenettelystä.

Laivapalveluksessa olevat jäivät edelleen työaikasäännösten ulkopuolelle. Kaikki muut kanta-aliupseerit kuuluivat puolustusvoimien työaikalain alaisuuteen. Säännöllinen työaika oli enintään 120 tuntia kolmen viikon mittaisessa jaksossa. Ylityöstä maksettiin työjakson 18 ensimmäiseltä tunnilta 50 %:lla ja seuraavilta 100 %:lla korotettu tuntipalkka. Lisäksi viran ja toimen haltijalla oli oikeus 30 tuntia kestävään yhdenjakoiseen viikkolepoon. Varusmiesten koulutusyksiköissä ja muissa 6-päiväistä työviikkoa noudattavissa paikoissa oli työaika pyrittävä järjestämään työn suorittamisen kannalta tarkoituksenmukaisimmalla tavalla soveltaen viisipäiväisen työviikon periaatetta. Säännöllisestä

⁶³² Suokas (1979) 198-199.

⁶³³ Talvitie II (1978) 84.

⁶³⁴ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1966, THA, Päälystöliiton arkisto.

⁶³⁵ Suomen asetuskokoelma n:o 218/1970.

työajasta huolimatta virkamies oli velvollinen työskentelemään aina, kun esimies katsoi sen erityisestä syystä tarpeelliseksi.⁶³⁶

Sota- ja leiriharjoituksista maksettiin 19 markkaa (n. 23 €/v. 2006 rahassa) vuorokaudelta korvaukseksi palveluksen suorittamisesta erityisissä olosuhteissa ja tavanomaista pitemmästä työajasta. Lain voimaantuloasetus oli sanamuodoiltaan väljä ja antoi mahdollisuuden erilaisiin tulkintoihin ja erimielisyyksiin. Puolustusvoimien ohjeistuksella oli soveltamista yksipuolisesti kiristetty siitä, mikä lain henki oli, mistä syystä työajoista haluttiin solmia molempien osapuolten keskinäinen virkaehtosopimus.

Virkaehtosopimus puolustuslaitoksen virkamiesten työajasta solmittiin vuonna 1972.⁶³⁷ Sen mukaan työajan tasoituskaudeksi tuli 12 viikkoa entisen 24 viikon sijasta. Tasoituskaudella tarkoitettiin aikaa, jonka kuluessa työajan tuli tasoittua sopimuksen mukaiseen työaikaan. Tilanne muistuttaa tämän päivän (v. 2007) ”työaikapankki” menetelmää. Säännöllisen työajan rajana säilyi 135 tuntina. Sota- ja leiriharjoitusten ajalta maksettava erillislisä nousi 21 markkaan (n. 23 €/v. 2006 rahassa). Sota- ja leiriharjoitusten vuorokautiseksi työajaksi tuli laskennallisena kahdeksan tuntia enintään viiden vuorokauden ajalta, muutoin 5,43 tuntia, kuten ennenkin koko ajalta. Sopimus sisälsi lisäksi määräykset päivystyksistä, viikkolevon määrästä, tuntipalkkakajakajasta, aattopäivänä tehtävän työn korvauksista sekä työajan lyhentämisestä juhlapyhiä sisältävillä työjaksoilla. Purjehdukseen määrättyllä aluksella palvelu jätettiin työaikasääntelyn ulkopuolelle. Siviilimerenkulun ja rajavartiolaitoksen aluksissa sääntely toteutettiin. Liitto asetti tuolloin tavoitteeksi jäsenistönsä saamisen samalle tasolle työaikasäännöksissä muun valtionhallinnon henkilöstön kanssa.⁶³⁸

Rajavartiolaitoksessa noudatettiin puolustusvoimien säännöksiä. Valtion virkaehtosopimuslain tultua voimaan 1970 siirryttiin myös rajavartiolaitoksessa sopimus pohjaisiin säännöksiin. Työaikasääntely oli työnantajalle vanhastaan vaikeaa hyväksyä. Myönnettiin kyllä tarve saattaa henkilöstö samaan asemaan muun valtionhallinnon kanssa. Kompensaatioksi työajan lyhentämisen sijaan esitettiin muun muassa sotilasammatti- tai kenttälisää. Työaikasääntely päätettiin kuitenkin toteuttaa, mutta säännökset erosivat huomattavasti työaikalaista.⁶³⁹

Työaikakysymyksissä oli kyse myös työnantajaa askarruttavasta henkilöstön riittävydestä. Sääntely olisi edellyttänyt merkittävää henkilöstölisäystä. Kansanedustajien tekemään kysymykseen vastatessaan valtiovarainministeri ilmoitti, että työaikauudistusten toteuttaminen työaikalain mukaisella tavalla vaatisi lisää 1700 - 2000 henkilöä sotilashenkilökuntaan. Ministeri viittasi myös toimijärjestelyihin sekä sotilaseläkkeisiin, joiden voitiin katsoa kompensoivan työaikoja aikaisemman eläkkeelle pääsyn johdosta.

⁶³⁶ Komiteanmietintö 1971: B 118, 59-60.

⁶³⁷ Suokas (1979) 198-199.

⁶³⁸ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1972, THA, Päälystöliiton arkisto.

⁶³⁹ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1972, THA, Päälystöliiton arkisto.

6 ALIUPSEERIEN YHTEISÖ VARUSKUNNASSA

Suomen asevelvollisen sotaväen toiminnan alkamista vuonna 1881 voidaan pitää alkuna ja esikuvana monista syistä itsenäisen Suomen varuskuntaelämälle. Varuskuntiemme kerhojen juuret ulottuvat siten autonomian aikaisen suomalaisen sotaväen tarkk'ampujapataljooniin, joita oli kaikkien läänien pääkaupungeissa. Pataljoonien lisäksi perustettiin 28 reservikomppaniaa, jotka olivat koolla koulutusta varten kesäisin.⁶⁴⁰ Vain reservikomppanian päällikkö oli vakinainen virkamies. Kaikki muut johtajat olivat reserviläisiä, joten mitään varuskuntakulttuuria vakituksine kerhoineen ei reservikomppanioihin voinut syntyä.

Varuskunnat syntyivät valmiiseen konkreettiseen ”kehrukseen”, joka periytyi Venäjän vallan ajoilta. Ennestään olleet varuskunnat otettiin käyttöön ja niiden rakennukset, kuten kasarit, henkilöstön asunnot ja kerhot, saivat uudet kotimaiset isäntänsä. Varuskuntien kahden henkilöstöryhmän kerhot yhdistivät ja vahvistivat edelleen ammattikuntiansa ja niiden jäsenten mentaliteettia. Myös ammattikuntien perheet tulivat tavalla tai toisella kerhojen vaikutuspiiriin, sitä kiinteämmin mitä suurempi kerho oli jäsenmäärältään.⁶⁴¹

Kerhotoiminta välittyi itsenäisen Suomen armeijaan aliupseerien osalta tarkk'ampujapataljoonissa palvelleiden ja uudelleen palvelukseen astuneiden, jääkärialiupseerien ja Venäjän palveluksessa olleiden aliupseerien välityksellä. Autonomian aikaan kerhoillaan joukko-osastojen upseeristo kokoontui yhteen erilaisiin juhlatilaisuuksiin, joihin kutsuttiin myös paikkakunnan vaikuttajia tai kokoonnuttiin jonkun harrastuksen äärelle, vapaan seurustelun tai ruokailun merkeissä.⁶⁴² Kerhoilla ja niiden tilaisuuksissa upseeriston erilaiset sosiaaliset lähtökohdat peittyivät. Siitä millaista aliupseerikerhojen toiminta tarkalleen oli autonomian aikana, ei ole säilynyt yksityiskohtaisia tietoja.⁶⁴³

Autonomian ajan upseerikerhorakennus oli tilava ja varsin edustava. Se oli myös virkakäytössä, sillä siihen oli normaalisti sijoitettu joukko-osaston

⁶⁴⁰ Lappalainen (1993) 12-20; ks. liite 3. Lahden Hennala on tyyppiesimerkki autonomian ajan varuskunnista upseeri- ja aliupseerikylineen (ylä- ja alakylä).

⁶⁴¹ Koivisto (2004). Tämä luku on pääosin julkaistu myös teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. 465-494.

⁶⁴² Lehtoväre (2001) 205.

⁶⁴³ Kronlund (1988) 345.

kanslia- eli toimistotiloja, kerhon palvelushenkilökunnan asuintiloja ja yleensä muutama vierashuone varsinaisten kerhotilojen ohella. Kerho- ja kansliatiloihin oli molempiin omat sisäänkäyntinsä. Autonomian aikaiset varuskuntien asunnot olivat upseeri- ja aliupseeriasuntoja. Upseerien asunnot olivat viran perusteella suuremmat. Mitä korkeampi sotilasarvo sitä suurempi oli asunto. Perheellisillä lapsien määrä vaikutti ja oikeutti lisähuoneisiin. Joukko-osaston komentajalle oli yleensä rakennettu kasarmialueelle oma asuinrakennus. Upseerien ja aliupseerien asuintalot sijaitsivat erillään toisistaan. Kerho sijaitsi asuinrakennusten tuntumassa. Kaikki rakennukset oli normaalisti sijoitettu vartioidulle kasarmialueelle. Perheettömille aliupseereille oli autonomian aikana tapana rakentaa miehistökasarmin päihin asuinhuoneita.

Venäläiset 1900-luvulla rakennetut varuskunnat ja vanhojen varuskuntien lisärakennukset olivat lähtökohtaisesti edistyneempiä kuin aikaisempien vuosikymmenien. Ne oli kuitenkin rakennettu mahdollisimman vähin kustannuksin ja olivat siksi varustukseltaan vaatimattomia. Vaikka upseerien asunnot olivat suurempia kuin muiden, ei niissä silti ollut mukavuuksia sen enempää kuin muissakaan asunnoissa. Ylempien upseerien asunnot vastasivat kooltaan ja rakenteeltaan tuolloisen ajan keskiluokkaista tasoa, nuorempien upseereiden ja aliupseereiden asunnot tasoltaan sen ajan työväestön ihanneasuntoja.⁶⁴⁴

Venäläisten rakentamat varuskunnat olivat kuitenkin jo 1920-luvulla vanhoja ja rakenteellisesti vanhentuneita ja siten vähemmän sopivia joukkojen käyttöön. Uusi Suomen armeija joutui olosuhteiden pakosta sijoitetuksi niihin, koska muitakaan mahdollisuuksia aluksi ei juuri ollut. Uusia kasarmeja ja muita rakennuksia alettiin niukkojen määrärahojen turvin rakentaa ensin pääasiassa Viipurin lääniin ja muuallekin. Jo 1920-luvulla valmistui jonkin verran uusia kasarmeja, henkilökunnan asuntoja ja uusia kerhorakennuksiakin. Kannaksella rakennettiin uusia kasarmeja Sakkolan Kiviniemeen, Jaakkiman Huuhanmäkeen ja Viipuriin. Myös Helsinkiin rakennettiin kasarmi Mechelininkadulle. Lappeenrannan varuskunnan alue sai uuden kasarmin, johon sittemmin sotien jälkeen siirtyi Jalkaväen aliupseerikoulu.⁶⁴⁵ Maailmansotien välillä rakennettiin ensin kasarmi-, asunto- ja huoltorakennuksia ja vasta viimeiseksi sotilaskoteja ja kerhotiloja.

Itsenäisen Suomen armeijan johto näyttää pitäneen alusta alkaen upseerien ja aliupseerien kerhotoiminnan järjestämistä tärkeänä. Kerhotilojen ja kalustojen järjestämiseen ja ylläpitoon myönnettiin puolustusministeriön toimesta tarveharkintaista määrärahaa. Tuonaikaisten upseerikerhojen määräraha joukko-osastoa kohti oli yleensä kaksi kertaa suurempi kuin silloisten kapitulanttikerhojen. Määrävahvuuksien mukaan upseereita oli normaaleissa joukko-osastoissa noin puolet aliupseerien määrästä. Yleensä kerhohuoneistot oli järjes-

⁶⁴⁴ Haila (1996) 44-55.

⁶⁴⁵ Kronlund (1988) 514-516; Saressalo (1981) 2. Joukko-osastojen sijoituspaikat olivat riippuvaisia autonomian ajan kasarmeista. Vain Karjalan kannakselle ja Laatokan pohjoispuolelle sijoitetuille joukoille rakennettiin ennen sotaa uudet varuskunnat.

tetty sotilasalueelle mutta niitä on toiminut eri vuosikymmeninä myös puolustusministeriön yksityisiltä vuokraamissa tiloissa.⁶⁴⁶

Kerhojen jakaantuminen perinteisesti samassa varuskunnassa upseeri- ja aliupseerikerhoihin, viimeksi mainitut myöhempiin toimiupseeri- ja päällystökerhoihin, säilyi eräiltä osin aivan viime vuosiin asti. Asenteet ja käytännöt kerhokulttuurissa alkoivat muuttua merkittävästi vasta hyvin myöhään. Puolustusministeriön 1960-lukua seuranneiden rakennushankkeiden toteuttamisen yhteydessä ei enää normaalisti rakennettu uusia erillisiä rakennuksia upseeri- ja aliupseerikerhoille. Rakennustyypiksi tulivat aluksi yhteiset kerhorakennukset, joissa keskellä oli juhlasali ja vastakkaisissa päissä upseeri- ja aliupseerikerhojen tilat. Yhteisiä tiloja olivat keittiö, juhlasali ja saunatilat. Useimmissa varuskuntakerhorakennuksissa oli myös vierashuoneita. Molempien kerhojen baarit palvelivat omien yhdistystensä jäseniä. Kerhotilojen käytännön asioista vastasi kerhon isännistö.⁶⁴⁷

Mainittakoon, että myöhemmin 1970-luvulta alkaen tapahtui todellinen muutos, kun puolustusministeriö rakennutti uusimpiin varuskuntiin vain varuskunnallisia yhteiskäyttökerhoja, joiden käytöstä normaalisti vastasivat upseerien ja aliupseerien paikallisyhdistykset varuskuntakerhon yhteisesti valitun isännistön muodossa. Nyt oli kaikkien henkilöstöryhmien muiden vaihtoehtojen puuttuessa sovittava samoihin kerhuhuoneistoihin. Muut varuskuntien henkilöstöryhmiin kuuluvat käyttivät kerhopalveluita sotilashenkilöstön paikallisyhdistysten ulkojäsenenä. Eräissä kerhoissa on ollut edellä mainittujen lisäksi vuosikymmenien aikana ns. ulkojäsenenä myös lähiseudun maanpuolustusjärjestöjen alaosastojen jäseniä.

6.1 Aliupseeriklubien synty ja vakiintuminen

Vapaussodan päättymisen jälkeinen tilanne oli monissa suhteissa ankea. Maassa oli pulaa kaikesta. Muun muassa elintarviketilanne oli vaikea. Alkuvuosina armeijan henkilöstöllä oli mahdollista saada mieskohtaiset elintarvikkeensa kuivamuona-annoksina, joista oli itse mahdollisuus valmistaa ateriansa.⁶⁴⁸ Tämän edun pian poistuttua oli mahdollisuus ostaa armeijalta säädellysti kuivamuonaa. Perheettömien kapitulanttien keskuudessa syntyi ruokaryhmittymiä, jotka valmistivat tai valmistuttivat yhteisesti lämpimät ateriansa. Niistä muotoutuivat varsinaiset kerhot. Esimerkkinä kerhotoiminnan alkumuodosta voi-

⁶⁴⁶ Lehtoväre (2001) 205, esimerkiksi Riihimäen varuskunnan vuonna 1921 perustetut kerhot olivat joukko-osastokohtaisia. Kerhot saivat sotaministeriöltä joulukuussa 1921 seuraavat määrärahat: Kenttälennätinpataljoonan upseerikerho 5000 mk ja aliupseerikerho 2500 mk, KTR 3:n upseerikerho 10000 mk ja aliupseerikerho 5000 mk. Varat annettiin kerhokaluston kunnossapitoa ja täydennystä varten. Niinisaloon Päällystöyhdistys ry 1948-1998, Niinisaloon... (1998) 6: Niinisaloon kerho toimi useassa paikassa, muun muassa puolustusministeriön yksityiseltä vuokraamassa huoneistossa.

⁶⁴⁷ Lappalainen (1993) 24-26; ks. Saarinen (1975) 553-555.

⁶⁴⁸ Liimatainen (1992) 18; Suokas (1979) 29; Tarkkanen (1994) 20.

daan pitää Helsingissä Kallion kansakoululla vuonna 1918 toimineen Karjalan Kaartin Rykmentin aliupseeriruokalaa, joka oli mainitun koulun takapihalla erillisessä rakennuksessa. Ruokalalle oli palkattu ainakin yksi palvelijatar. Aliupseerit viettivät ruokalassa myös vapaa-aikojaan. Tyypillinen piirre maailmansotien välillä oli, että jokaisessa joukko-osastossa oli oma kerho, jota tavallisesti kutsuttiin aliupseerikasinoksi tai aliupseeriklubiksi. *Kerho* nimikkeenä otettiin käyttöön virallisesti vasta vuonna 1929. Nimikkeenä *kerho* alkoi yleistyä jo 1920-luvun puolivälissä.

Viipurin Aliupseeriyhdistys ry:n 10-vuotishistoriikin mukaan kerhotoiminta alkoi vaatimattomista aliupseeriruokaloista kesällä 1918. Seuraava vaihe olivat aliupseerikasinot, joissa oli jo riittävästi tiloja muullekin kuin ruokalatoiminnalle. Tilakysymysten ratkettua kehitys johti ensimmäisten varsinaisten aliupseeriklubien perustamiseen, jolloin laadittiin jäseniä koskevat säännöt, suunniteltiin kerhojen toiminta ja talous.⁶⁴⁹

Varuskuntien toiminnan vakiintuessa kerhotoimintakin alkoi alun joukko-osastokerhoista muuttua varuskuntakerhotoiminnaksi. Yksiköiden ollessa sijoitettuna toisistaan erilleen oli saman joukko-osaston eri osien aliupseereilla tavallisesti omat kerhotilat. Käytännön vaatimusten ja kerhotoiminnan luonteen takia piti myös ruokailuun ja vapaa-ajan viettoon tarkoitettun tilan olla lähellä toimipaikkaa. Muuten ruokapalveluita, jotka olivat alkuvuosikymmenien keskeisin kerhopalvelu, ei olisi voitu järjestää toimiviksi. Aliupseeriyhteisö oli tiivis, perheettömät asuivat yleensä alkuaikoina ja tilapäisesti myöhempinäkin vuosikymmeninä aluksi kasarmilla yhteismajoituksessa. Perheelliset asuivat tavallisesti varuskunnan asunnoissa tai niiden puuttuessa lähialueen vuokra-asunnoissa. Pakkotilanteessa perheitäkin oli sijoitettu jopa kasarmirakennuksiin.⁶⁵⁰

Alkuvuosina joukko-osastoja lakkautettiin, siirrettiin ja perustettiin uusia, joten henkilöstö joutui vaihtamaan paikkakuntaa usein. Kerhojen suhteen kävi samalla tavalla. Kerhotilanteen vakiintuminen alkoi kuitenkin 1920-luvun ensimmäisten vuosien kuluessa, koska joukko-osastojen toiminta ja sijoituspaikat alkoivat nekin olla pysyviä.

Monet kerhot toimivat ensimmäisinä vuosina epävirallisesti. Kerhojen toiminta oli silti yhdenmukaista, koska se oli armeijan johdon ohjauksessa ja valvonnassa. Joukko-osastojen komentajat antoivat luvan, elleivät peräti käskyn, kerhojen perustamiseksi sekä valvoivat niiden toimintaa. Yksi aivan ensimmäisistä toimintansa aloittaneista kerhoista oli nykyisen Lentosotakoulun Päälystökerhon edeltäjä Santahaminaan sijoitettu Ilmailupataljoonan Aliupseerikasinon. Perustamistoimet aloitettiin Suomen Ilmailuvoimien päällikön hauptman Carl Seberin antaman käskyn johdosta:

⁶⁴⁹ Viipurin Aliupseeriyhdistys ry 27.2.1925 - 27.2.1935, 10-vuotishistoriikki, (Toim. M. Haikonen), 5, Viipuri 1935

⁶⁵⁰ Liimatainen (1992) 21; Helsingin toimiupseerit (1978) 29; Tarkkanen (1994) 20.

"Päiväkäskey N:o 99 26:ksi 11. 1918⁶⁵¹

Päiväkäskeyn 12. kohta:

Santahaminan lento-osastojen upseereista on valittava heti kasinokomissiooni, joiden päätehtävänä on jättää pataljoonan komentajalle ehdotukset yleisen upseerikasinon laittamisesta ja kauniista upseerien seuraelämästä tällä kasinolla. Komissionin jäsenten nimet ovat jätettävät minulle 1:een 12. mennessä. Samaten on tämän komissionin jätettävä, ottamalla mukaan sopivia aliupseereja, ehdotukset aliupseerikasinon ja sotilaskodin laittamisesta, edelleen tulee sen jättää ehdotukset aliupseerien ja miesten illanvietoista.

Minulle on aina esitettävä asian kulku.

merk. SEBER

Hauptman ja Suomen Ilmailuvoimien päällikkö"

Mainittakoon, että Ilmailuvoimien esikunta sijaitsi myös Santahaminassa. Ilmailupataljoonan komentaja antoi omassa päiväkäskyssään tarkemmat määräykset asiassa. Perustettu "komissiooni" ei ehtinyt joululomien takia saada kasinoasiaa hoidetuksi vuoden 1918 puolella. Perimätiedon mukaan tilat upseerikasinolle löytyivät ns. komentajan rakennuksesta, seuraavaksi vuodesta 1922 alkaen Pappinlahdessa sijaitsevasta venäläisten rakentamasta kesälomarakennuksesta ja aliupseerikasinolle niin ikään venäläisten rakentamasta tiilisestä yksikerroksisesta varastorakennuksesta. Kesän aikana rakennus kunnostettiin ja aliupseerikasinon toiminta alkoi syksyllä vuonna 1919.⁶⁵²

Vuonna 1924 Ilmailupataljoona muutettiin Ilmailukouluksi. Se merkitsi myös aliupseerikunnan lukumääräistä lisääntymistä ja kerhotilat kävivätkin ahtaiksi. Kerhon puuhamiesten tarmokkaan toiminnan seurauksena puolustusministeriö rakennutti Santahaminaan uuden kerhorakennuksen. Se oli entiseen verrattuna suuri parannus. Uusista kerhotiloista saatiin nauttia vain vuoteen 1929, jolloin Ilmailukoulu siirrettiin Kauhavalle.⁶⁵³

Itsenäisen Suomen armeijan vanhimpana aliupseerikerhona pidetään nykyisen Helsingin Päälystöyhdistyksen edeltäjäkerhoa Suomen Valkoisen Kaartin aliupseerikerhoa, jonka huoneistosta ja tarkastuksesta on merkinnät kaartin päiväkäskyissä touko- ja heinäkuulta 1918. Kerho sijaitsi Kaartin kasarmilla ns. Schaumanin kerroksessa. Mainitun kerhon, jota kutsuttiin klubiksi, kunnostuksen jälkeen elokuussa samana vuonna alkoi toiminta saada määrätietoisia ja johdetumpia muotoja, sillä kerholle valittiin puheenjohtaja, johtokunta, klubimestari, sihteeri, sääntötoimikunta, taloustoimikunta sekä kaksi tilintarkastajaa.⁶⁵⁴ Samat toimielimet esiintyvät kaikkien muidenkin armeijan aliupseerikerhojen yhteydessä.

⁶⁵¹ Kirjallinen päiväkäsky oli alkuvuosina sananmukaisesti päiväkäsky. Se annettiin joka päivälle. Käytäntö muuttui myöhemmin. (kirj. huom.)

⁶⁵² Kauhavan Toimiupseerikerho (1979) 27-28. Sivulla 29 mainitaan, että minkäänlaisia perustamiseen liittyviä asiakirjoja ei ole säilynyt kerhon hallussa. Sen sijaan Ilmailupataljoonan arkistossa on sinne 17.2.1922 saapuneet aliupseerikasinon säännöt tallella.

⁶⁵³ Kauhavan toimiupseerikerho (1979) 38.

⁶⁵⁴ Helsingin toimiupseerit (1978) 13-14, 16.

Lähes samanikäinen kuin Kaartissa aloittanut kerho on nykyinen Suomenlinnan Päälystöyhdistys. Sen toiminnan virallinen alku oli helmikuussa vuonna 1920, jolloin pidettiin valmisteleva kokous, jossa perustettiin Rannikkotykistörykmentti I:n ja Suomenlinnan paikalliskomppanian yhteinen aliupseerikerho.⁶⁵⁵ Suomenlinnan osalta voidaan päätellä, että jonkinlainen ”ruokakerhotoiminta” on ollut toiminnassa jo edellisen vuoden aikana.

Sotaministeriön käskylehdessä n:o 7/30.3.1921 ilmoitettiin, että valtioneuvosto on myöntänyt määrärahaa upseerikasinojen kuntoonpanoon ja aliupseerikasinojen perustamiseen kaikkiaan 150000 markkaa (n. 41475 €/v. 2006 rahassa). Määrärahan sai 31 joukko-osastojen upseeri- ja 37 joukko-osastojen aliupseerikasinoa. Tästä jaosta on pääteltävissä ainakin yhtä monen upseeri- ja aliupseeriklubin toiminnan olleen ainakin vireillä ja odottavan alkupääomaa. Ilmailupataljoonan aliupseerikasino sai jaossa 2500 markkaa (n. 691 €/v. 2006 rahassa).

Monet kerhot järjestäytyivät virallisesti jo varhain. Ilmailuosasto II:n aliupseerikokouksessa 5.9.1922 laaditun pöytäkirjan mukaan asiana oli aliupseerikasino perustaminen. Kokoukselle hankittiin osaston komentajan sijaisen lupaa. Sääntöihin kirjattiin kymmenen pykälää. Kokouksessa valittiin toimihenkilöt, esimies velvoitettiin toimittamaan omaisuuden inventaario, tehtiin päätös siitä, että ”kasino tarjoilu jätettäisiin jollekin yksityiselle ja on tämä halullisten johtokunnalta haettava” määräaikaan mennessä. Päätettiin ottaa vakituisiksi jäseniksi ainoastaan kapitulanttialiupseereita, mutta varusmiesaliupseereille myönnettiin kasinon käyttöoikeus. Kasino oli ollut toiminnassa jo aikaisemminkin, koska inventoitavaa oli karttunut.⁶⁵⁶

Kerhojen perustaminen alkoi armeijan johdon toimenpitein. Perustamisille oli tyypillistä se, että kerhot syntyivät silloin, kun joukko-osastot sijoittuivat pysyvästi omille paikoilleen. Niiden alkuperäinen tarkoitus oli toimia ruokailuja vapaa-ajan kokoontumispaikkoina. Alkuvaiheessa joukko-osastoja siirrettiin milloin minnekin, siksi ei kerhotoimintakaan voinut saada kovin kiinteitä muotoja. Voidaan perustellusti olettaa, että vuosien 1919–1923 välillä sai alkunsa suurin osa ennen sotia ja moni sotienjälkeisten kerhojen edeltäjä.⁶⁵⁷

Aliupseerikerhot syntyivät pääasiassa joukko-osastokerhoiksi. Perinteisillä varuskuntapaikkakunnilla oli sijoitettuna useita joukko-osastoja, joiden kerhojen alueellinen yhteistoiminnan käytännön asioiden hoitaminen edellytti yhteistoimintaa. Yhteisellä asialla oleminen, vaikkapa kunnallispolitiikkaan osallistuminen, onnistuisi parhaiten varuskunnallisten aliupseeriyhdistysten toiminnan kautta. Tällaisissa merkeissä oltiin ensimmäisenä liikkeellä Viipurissa. Viipurilaisten toiminta johti sittemmin myös Suomen Aliupseeriliiton⁶⁵⁸ perustamiseen, joten on paikallaan tarkastella aluksi Viipuria.

Viipuriin siirrettiin 1920-luvun alkupuolelta lukien niin paljon joukko-osastoja, että siitä tuli pian Suomen suurin varuskunta. Viipurissa olikin paljon Venäjän vallan aikaisia kasarmeja, joihin sijoittaa joukkoja. Siellä toimi jo 1920-

⁶⁵⁵ Suokas (1980) 7.

⁶⁵⁶ Liimatainen (1992) 29-30.

⁶⁵⁷ Suomen Aliupseeriliitto (1954) 5-6.

⁶⁵⁸ Suomen Aliupseeriliitto (1954) 18-21.

luvulla toistakymmentä joukko-osastoa. Paikallisten aliupseerikerhojen merkittävä yhteistoiminta sai alkunsa juuri Viipurissa. Suuressa varuskunnassa ja kaupungissa oli aliupseerikerhoilla paljon yhteisiä asioita hoidettavanaan.

Karjalan Kaartin Rykmentin aliupseerien keskuudessa oli jo vuonna 1923 herännyt ajatus varuskunnallisen aliupseeriyhdistyksen perustamisesta Viipuriin. Aiheen tähän oli antanut ensisijaisesti hyvän yhteisymmärryksen ja yhteenkuuluvaisuuden tunteen puuttuminen varuskunnan eri joukko-osastojen aliupseerien keskuudessa. Asian korjaamiseksi KKR:n aliupseerikerho puheenjohtajansa vääpeli K. Hietalan johdolla teki aloitteen varuskunnallisen yhdistyksen perustamiseksi. Ajatus sai niin hyvän vastaanoton viipurilaisten joukko-osastojen aliupseerikerhoilla, että päätettiin ryhtyä valmistelemaan asiaa. Valmistelujen jälkeen vuoden 1924 lopulla säännöt esiteltiin varuskunnan päällikölle kenraalimajuri Martin Wetzterille, joka hyväksyi ne tammikuun alussa vuonna 1925.⁶⁵⁹

Seuraavassa helmikuussa pidetyssä kokouksessa perustetulle Viipurin Garnisoonin Aliupseeriyhdistykselle valittiin hallinto. Edustajia oli jokaisesta joukko-osastojen aliupseeriyhdistyksestä yksi henkilö. Hallinto valitsi yhdistyksen kaikki virkailijat puheenjohtajasta alkaen.⁶⁶⁰ Toimintamuodot säilyivät soitiin asti samantapaisina.

Viipurin Aliupseeriyhdistyksen jäseniä olivat eri joukko-osastojen kerhot. Perustettuun yhdistykseen liittyi 12 joukko-osastojen aliupseerikerhoa, joukossa muun muassa aikaisemmin mainittu Ilmailuosasto II:n aliupseerikerho. Joukon uusi nimi oli Lentoasema 6. Viipurin Aliupseeriyhdistyksen perustamisvuonna 1925 jäsenyhdistysten jäseniä oli 250 ja määrä nousi vuoteen 1932 tultaessa 810:een. Jäsenmäärä alkoi pian vähetä joukko-osastojen siirtojen takia. Vuonna 1934 jäseniä oli enää 531. Tilanne parani kuitenkin vuosikymmenen loppua kohti ja oli noin 580 ennen talvisotaa. Aliupseeriyhdistyksen kanssa läheisessä vuorovaikutuksessa Viipurissa oli enimmillään arviolta ehkä noin 2000 henkilöä, kun perheenjäsenet lasketaan mukaan.

Viipurin aliupseeriyhdistyksen toiminta oli poikkeuksellisen vilkasta ja tehokasta. Yhdistys osallistui aktiivisesti monenlaiseen toimintaan oman sanomalehden julkaisemisesta alkaen. Vuonna 1927 perustettu Viipurin Pamauslehti ilmestyi kerran kuukaudessa. Osa kuukausinnumeroista oli kaksoisnumeroita. Lehden ilmestyminen päättyi vuoden 1932 lopussa sen yhdistämiseen Suomen Aliupseeri-lehteen seuraavasta vuodesta alkaen. Viipurin Pamauksen perustaminen ja toiminta oli, niin kuin yhdistyksen 5-vuotistoimintakertomuksessa hieman korostaen todetaan, senaikaisissa oloissa vertaansa vailloleva hanke. Sen toimittamisesta vastasivat viipurilaiset aliupseerit. Mitään rahastoja ei ollut käytettävissä, vaan julkaiseminen perustui tilausmaksuista ja mainoksista saatuihin varoihin ja luonnollisesti toimituksen talkootyöhön.⁶⁶¹

Lehden ensimmäisen päätoimittajan vääpeli Ilmari Aallon mukaan ei ollut alun alkaen tarkoituskaan perustaa mitään laajemmalle leviävää julkaisua eikä

⁶⁵⁹ Viipurin Pamaus n:o 5/1930, ks. Viipurin Aliupseeriyhdistys ry 27.2.1925 - 27.2.1935, 10-vuotishistoriikki, (Toim. M. Haikonen), Viipuri 1935.

⁶⁶⁰ Viipurin Pamaus n:o 5/1930.

⁶⁶¹ Viipurin Pamaus n:o 5/1930.

ammattilehteä. Tavoitteena oli joukko-osastolehden tyyppinen julkaisu, jollaisia muutamat rykmentit ja pataljoonat siihen aikaan julkaisivat.⁶⁶²

Viipurin Pamaus oli keskeinen väline viipurilaisen aliupseerikulttuurin kehittämisessä. Lehti ilmestyi kerran kuukaudessa. Paitsi ajankohtaisia aiheita siinä oli säännöllisesti kirjoituksia toverikurista, miten tulee suhtautua palvelustovereihin, varusmiehiin ja kuinka käyttäytyä yleisön parissa liikuttaessa. Etenkin asiallista suhtautumista varusmiehiin niin palvelustehtävissä kuin vapaa-aikana korostettiin tavan takaa. Erityisen tärkeänä aliupseerien kannalta kirjoituksissa pidettiin ammattitaidon ja itsensä kaikinpuolista kehittämistä. Lehdessä oli myös paljon mainoksia, jotka olivat luonnollisesti välttämättömiä sen talouden kannalta.

Viipurin aliupseeriyhdistyksen talous oli viisivuotisen toiminnan jälkeen hyvässä kunnossa. Yhdistyksessä suunniteltiin juhlahuoneistonkin ostamista osoitteesta Saunalahdenkatu 2. Upea huoneisto oli aikaisemmin vuokralla yksityiseltä, mutta yhdistys aikoi ostaa sen omakseen vuonna 1932 saatuaan kerättyä varoja riittävästi muun muassa yleisten arpajaisten avulla.

Viipurin Pamauksen pääkirjoituksessa huhtikuulta 1930 todetaan muun muassa:

Omaa taloa vailla olevan yhtymän sisäinen ja samalla tärkein toimintamuoto, jäseniensä kaikinpuolisen kunnan, hyvien ja jalojen aatteiden herättäminen ja vireillä pitäminen on mahdollon. Ulkonaisen toiminnan vireillä pitäminen vaatii kodittoman yhtymän toimihenkilöiltä sellaisia ponnistuksia, joilla päinvastaisissa olosuhteissa olisi vähintään kolminkertainen tulos.

Mutta ostohanke ei toteutunut, vaan yhdistys siirtyi seuraavana vuonna uuteen vuokrahuoneistoon Monrepos'n Valkoiseen taloon, jossa toiminta jatkui aktiivisesti vuosien ajan.

Yhdistyksen sisäinen urheilutoiminta oli vilkasta. Ammuntaharrastuksen osuus oli noin puolet kaikesta urheilutoiminnasta. Urheiluharrastuksiin ei koustilojen puute vaikuttanut.

Edellä mainitussa pääkirjoituksessa mainitaan yhdistyksen ulkonaisen toiminnan olleen niin vilkasta, että siihen voi olla tyytyväinen. Etenkin yhdistyksen lehti oli vuosi vuodelta vakiintunut ja vaurastunut. Yhdistys oli järjestänyt ohjelmallisia radioiltoja, edullisia teatterinäytäntöjä jäsenilleen sekä juhlia ja iltamia aina Kouvolassa saakka. Kirjoittajan mukaan saatu palkkio olisi ollut moninkertainen, jos tilaisuudet olisi voitu pitää omissa tiloissa Viipurissa.

Viisivuotiskertomuksessa tärkeimpänä perustamisvuoden saavutuksestaan yhdistys piti avustuskassan perustamista. Alkupääoman, 3000 markkaa (n. 805 €/v. 2006 rahassa), yhdistys siirsi omista varoistaan avustuskassalle. Varuskunnan päällikön hyväksymien sääntöjen perusteella annettiin yhdistyksen jäsenille avustusta kuoleman, tapaturman ja tulipalon sattuessa. Vuoteen 1930 tultaessa avustuskassa oli jakanut jo lähes 20000 markkaa (n. 5732 €/v. 2006 rahassa v. 1930 rahanarvon mukaan laskettuna) avustuksia perheenpään, puoli-

⁶⁶² Suomen Aliupseeri n:o 3-4/1935.

son tai lasten kuoleman johdosta. Seuraavien viiden vuoden kuluessa maksettu avustussumma oli yhteensä jo 53700 markkaa (n. 17440 €/v. 2006 rahassa v. 1935 rahanarvon mukaan laskettuna). Avustuksia maksettiin kaikkiaan 79 anojalle vuoteen 1935 mennessä.⁶⁶³ Viipurin Pamauksessa julkaistujen aliupseeriyhdistyksen vuosikertomusten mukaan kuolema vieraili tai onnettomuus tapahtui keskimäärin useita kertoja vuodessa aliupseeriperheissä Viipurin varuskunnassakin.⁶⁶⁴

Viipurin Aliupseeriyhdistykseksi muuttunut yhdistys saatiin rekisteröidyksi vuonna 1929. Samana vuonna saatiin lupa järjestää omat valtakunnalliset arpajaiset. Pääpalkintona oli moottoripyörä. Muita palkintoja olivat ”herlain huonekalusto”, hopeinen kahvikalusto, pienoiskivääreitä, polkupyöriä, radioita ja suuri määrä muita palkintoja. Kolmen markan (n. 0,8 €/v. 2006 rahassa) hintaisia arpoja painettiin kymmeniä tuhansia kappaleita ja niitä myytiin koko maassa. Lupaviranomaiselta anottiin ja saatiin lisää myyntiaikaa, joten kaikki arvat saatiin loppujen lopuksi kaupaksi.⁶⁶⁵ Arpajaisia järjesti 1930-luvulla myös Aliupseeriliitto, joka jakoi tuotosta osan alayhdistyksille niiden myymien arpojen suhteessa. Osa alayhdistyksistä palautti osuutensa liitolle takaisin tukien näin sen taloudenpitoa.⁶⁶⁶

Ennen Suomen Aliupseeriliiton perustamista v. 1929 oli varuskunnallisia useamman aliupseerikerhon muodostamia yhdistyksiä ollut vain kaksi, edellä mainittu Viipurin ja vuonna 1928 perustettu Hämeenlinnan varuskunnan aliupseeriyhdistys. Varuskunnallisia yhdistyksiä alettiin perustaa siksi, että liittoon kuuluttiin alaosastojen jäsenyyden kautta.

Siinä vaiheessa, kun liiton perustamista ryhdyttiin suunnittelemaan ja toteuttamaan, alaosastojärjestelmä ajateltiin joustavimmaksi vaihtoehdoksi liiton toiminnan kannalta. Alaosasto ei menisi toimintakyvyttömäksi, vaikka joukko-osastokerho lakkaisi tai osa jäsenistä siirtyisi toiselle paikkakunnalle. Tästä oli hyvänä esimerkkinä Viipurin aliupseeriyhdistys. Alaosastoja alettiin perustaa varuskuntiin ensimmäisestä toimintavuodesta alkaen ja vuoden lopussa niitä oli 23. Käytännössä kaikkiin merkittäviin varuskuntiin perustettiin vuonna 1929 alaosastot, jotka liittyivät heti liittoon. Vuoteen 1939 tultaessa alaosastoja oli 41. On kuitenkin otettava huomioon, että perustamisvuotta myöhemmin liittoon liittyneet alaosastot olivat pääasiassa jäsenmäärältään pieniä. Joukossa oli kyllä muutama suurehkonkin yhdistys. Uusien alaosastojen syntymisen taustalla oli tavallisesti joukko-osastojen, esikuntien ja laitosten perustamisia tai siirtymisiä uusille sijoituspaikoilleen 1930-luvulla.⁶⁶⁷

Viipurin aliupseeriyhdistys oli koko sotia edeltäneen ajan Suomen Aliupseeriliiton suurin alaosasto. Jäseniä vuonna 1939 oli 582, Helsingin aliupseeriyhdistyksessä oli jäseniä 554 ja Laivaston aliupseeriyhdistyksessä 250 jäsentä. Viimeksi mainittu sisälsi käytännössä yhden joukko-osastokerhon, Rannikko-

⁶⁶³ Suomen Aliupseeri n:o 3-4/1935.

⁶⁶⁴ Viipurin Pamaus n:o 5/1930.

⁶⁶⁵ Viipurin Pamaus n:o 5/1930.

⁶⁶⁶ Suomen aliupseeriliiton vuoden 1933 toimintakertomus (Viipuri 1934) THA, Päälystöliiton arkisto.

⁶⁶⁷ Suomen Aliupseeri n:o 17-18/1939.

laivaston kerhon. Lukumääriä tarkasteltaessa on otettava huomioon, että järjestäytymisaste vaihteli ensimmäisinä vuosina suuresti eri joukoissa ja paikkakunnilla. Lähes puolet alaosastoista oli silloisen Viipurin läänin alueella. Toisaalta Viipurin läänin alueella oli myös eniten joukko-osastoja.⁶⁶⁸

6.2 Kerhotoiminnan pääpiirteet ennen talvisotaa

Aliupseerikerhojen historiikkien mukaan kerhot syntyivät tarpeesta järjestää säännöllinen ruokailumahdollisuus sekä tilaisuus jäsenille viettää vapaa-aikaa ammattiveljien seurassa. Käytännön syistä tämä järjestyi yleensä joukko-osaston toimesta osoitetuissa kerhotiloissa. Yhteisö oli sosiaalisessa mielessä nykypäivän valossa hyvin kiinteä aina autoistumisen kauteen 1960-luvulle asti. Mutta kerhotoiminta oli paljon muutakin kuin kokoontumista yhteisen lounaan äärelle. Siihen sisältyi huomattavassa määrin monenmuotoista sosiaalista kanssakäymistä, joista urheilutoiminta oli laajinta.⁶⁶⁹

Kerhojen toimintamuodot olivat huomattavan yhteneväiset niitä toisiinsa verrattaessa. Kerhon suuruus ja se, toimiko paikkakunnalla myös Aliupseeriliiton alaosasto, vaikuttivat missä määrin ja mitä toimintaa harrastettiin. Aliupseeriliiton järjestämien arpajaisten tuotolla valistustoiminta virisi entisestään. Tavallisimpia valistustoiminnan muotoja olivat luento- ja esitelmätilaisuudet, opintokerhotyö ja kielikurssit sekä keskustelutilaisuudet eri aiheista.⁶⁷⁰

Kuudessa yhdistyksessä arpajaisrahoilla perustettiin kirjastot, joihin hankittiin sotilasammatti- ja yhteiskunnallista kirjallisuutta muun kirjallisuuden ohella. Kielikursseja järjestettiin muutamia äidinkielen ollessa suosituin aine. Suosituimmat luentosarjojen aiheet olivat Suomen sotahistoria ja yhteiskuntaoppi.⁶⁷¹

Monissa alaosastoissa oli laulukuorot, joista ehkä maineikkain, Helsingin Aliupseerilaulajat, useaan kertaan esiintyi muun muassa radio-ohjelmissa ja kiertueilla maaseutukaupungeissa ja muilla paikkakunnilla. Pitkäaikaista ja tasokasta laulukuoro- ja näytelmäharrastusta oli myös Viipurissa. Monet kuorolaiset esiintyivät omien paikkakuntien siviilikuorojen riveissä. Myös näytelmäharrastus kuului monien kerhojen toimintaan samoin kuin perinteiset shakin ja biljardin pelaamiset, jotka olivatkin useimmissa kerhoissa ensimmäiset varsinaiset vapaa-ajan harrastukset urheilun ohella.⁶⁷²

Lepokotihanke oli pitkään vireillä, mutta ei toteutunut ennen sotia varojen puutteen takia. Useimmissa paikalliskerhoissa toimivat aktiivisesti naisten kerhot. Joissakin yhdistyksissä niitä kutsuttiin ompeluseuroiksi ehkä siviilielämän puolelta saadun esimerkin mukaan. Naisten toiminnan avulla kerhotoiminta sai paljon uusia ilmenemismuotoja. Kerhohuoneistojen varustamisesta ja viihtyi-

⁶⁶⁸ Suomen Aliupseeri n:o 17-18/1939.

⁶⁶⁹ Ks. Ruohonen (1999 ja 2004) luku Ammattisotilas ja urheilu.

⁶⁷⁰ Suomen Aliupseeriliiton vuoden 1934 toimintakertomus, THA.

⁶⁷¹ Suomen Aliupseeriliiton vuoden 1934 toimintakertomus, THA; Kronlund (1988) 345.

⁶⁷² Suomen Aliupseeriliiton vuoden 1934 toimintakertomus, THA.; Kronlund (1988) 345.

syyden kehittämistä naistenkerhot saivat paikalliskerhojen ja Aliupseeriliiton vuosikertomuksissa säännönmukaisesti ansaittua kiitosta.

Naisten kerhot avustivat lähipiirin ohella syrjäseutujen vähävaraisia perheitä valmistamalla pääasiassa alle kouluikäisille lapsille asusteita ja antamalla apua muulla tavalla, muun muassa kenkien hankkimista varten näiden perheiden lapsille. Apua tarvitsevien perheiden yhteystiedot saatiin avustusjärjestöjen ja tähän toimintaan osallistuneiden aikakauslehtien välityksellä. Tällä työllä on aikanaan ollut kansalaisten parissa eittämättä myönteinen vaikutus sekä armeijan että sen kanta-aliupseeriston ammattikuvassa. Myös kerhot naistenkerhojen ohella osallistuivat avustustoimintaan antamalla avustuksia hyväntekeväisyysjärjestöille. Tästä esimerkkinä mainittakoon muun muassa entisen Jääkärikykistörykmentin Aliupseerikerhon rouvien yhdistyksen lahjoitus Aliupseeriliiton välityksellä Suomen Vapaussodan Invalidiliitolle vuonna 1934. Mainituksi ansaitsee tulla myös Helsingin Aliupseerien naisosaston toiminta. Heidän joulupakettinsa sisälsivät lastenvaatteiden ohella pestyjä ja kunnostettuja isompia ja aikuisten asusteita sekä elintarvikkeita, leluja ja kuusenkoristeita. Osoitteet saatiin Rintamamies- sekä Invalidiliitolta ja Kummikerholta, joiden suosittelemiin perheisiin paketit lähetettiin. Apua sai vuonna 1938 kokonaista 79 kotia, joissa oli 463 alle kouluikäistä lasta. Kukin lapsista sai yhden vaatekerran. Palkitsevana kiitoksena avusta olivat avustuksen saajien lähettämät lukuisat kiitoskirjeet. Tämänkaltainen toiminta oli aliupseeriyhteisön piirissä ennen sotia käytännöllisesti katsoen säännöllistä.⁶⁷³

Tärkeä sosiaalisen toiminnan muoto olivat monissa kerhoissa ja alaosastoissa toimineet avustusrahasotot, säästö- ja lainarahasotot. Näiden avulla monen moni jäsen tai hänen perheensä sai tasapainotettua talouttaan ja apua akuuttiin pahimpaan hätään. Tässäkin asiassa Viipurin Aliupseeriyhdistys oli yhtenä ensimmäisistä liikkeellä. Aliupseeriliiton vuonna 1934 perustamaksi aiottu erorahasto olisi ollut nykyisten työttömyyskassojen tyyppinen edeltäjä, jos se olisi aloittanut silloin toimintansa. Aliupseerien keskuudesta ei kuitenkaan erorahaston perustamisen edellytyksenä ollut 1000 jäsenmaksua maksavaa jäsentä löytynyt, joten hankkeesta oli luovuttava.⁶⁷⁴

Aliupseeriston piirissä urheilu on ollut aina keskeisellä sijalla. Lähes kaikki urheilua harrastavat olivatkin paikallisten urheiluseurojen riveissä ja monet aliupseerit toimivat myös urheiluseurojen ja -järjestöjen keskeisissä tehtävissä. Paikalliset kerhot ja Aliupseeriliiton alaosastot osallistuivat monien urheiluyhdistysten ja etenkin maanpuolustushenkisten yhdistysten kanssa mitä erilaisimpien yleisötilaisuuksien järjestämiseen. Ennen viime sotia olivat suosittuja muun muassa lentonäytökset, taistelunäytökset ja muut vastaavat kesäjuhlien kohokohtina. Tilaisuuksista saadulla tulolla kehitettiin omien kerhojen palveluita.⁶⁷⁵

Viipurista Immolaan siirtynyt sittemmin Lentorykmentti 4:n aliupseerikerhoksi muuttunut yhdistys piti vuoden 1937 toimintakertomuksen sanoin

⁶⁷³ Suomen Aliupseeriliiton vuoden 1934 toimintakertomus, THA; Suomen Aliupseeri n:o 7/1939, s. 159; Kronlund (1988) 345.

⁶⁷⁴ Suomen Aliupseeri n:ot 17-18 (yhteisnumero).

⁶⁷⁵ Ks. Saarinen (1975) 556-557.

tärkeänä luoda uudessa paikassa samanlaiset suhteet siviiliyhteisöön kuin ennen oli ollut:

”Toiminnan siviileiden kanssa todetaan olevan vilkkaampaa ja tuloksiltaan rikkaampaa kuin kaupungeissa. Luettelematta syitä sen tarkemmin todetaan yhteistoiminnan, kilpailujen, illanviettojen sekä muun kanssakäymisen olevan monipuolista ja hedelmällistä.”

Lentorykmentin aliupseerikerho oli vuonna 1937 mukana järjestämässä juhannusjuhlia Immolan kentällä. Juhlat onnistuivat niin hyvin, että varuskunnan ja Viipurin Ilmapuolustusyhdistyksen kanssa vielä saman vuoden syyskuussa pidettiin lentonäytös, joka kokosi peräti 6000 hengen yleisön. Juhannusjuhlien järjestäminen jatkui muutamissa varuskunnissa sotien jälkeenkin, Kauhavalla jopa näihin päiviin saakka.

Vuoden 1939 syksyllä elämä varuskuntien kerhoilla hiljeni ylimääräisten harjoitusten ja liikekannallepanon takia. Koko sotien ajan kerhotoiminta oli käytännössä pienimuotoista tai kokonaan keskeytynyt, koska lähes kaikki jäsenet oli komennettu kenttäarmeijaan tai kotirintaman eri tehtäviin.

6.3 Sotien ajan kerhotoiminta

Ylimääräisten harjoitusten alkaminen lokakuun alussa vuonna 1939 merkitsi vähintään kerhotoiminnan huomattavaa supistumista tai tilapäistä lakkaamista. Kerhohuoneistot jäivät harvojen paikoilleen jääneiden aliupseerien hoitoon tai toiminta keskeytettiin, huoneisto luovutettiin pois ja kalusto varastoitiin. Sotatoimialueen varuskunnissa kalustot evakuoitiin. Sodan alkaminen merkitsi monen kerhon toiminnan lopullista päättymistä tai ainakin toiminnan päättymistä aikaisemmalla nimellä.

Helsingiläiselle Suomen Valkoisen Kaartin aliupseerikerholle kävi edellä mainitulla tavalla. Aliupseereille tuli lähtö ”sinne jonnekin”. Kerhohuoneisto luovutettiin Päämajan kunniamerkkitoimistolle ja kerhon kalusto ”lahjoitettiin” SVK:n soittokunnalle. Koska kerhotoimintaa ei poikkeuksellisissa oloissa voitu jatkaa, soittokunta varastoi ja säilytti kaluston tulevia aikoja varten. Kerhon arkisto jäi säilytykseen kasarmirakennukseen. Vuoden 1944 suurpommitusten aikana Kaartin kasarmi sai osumia ja syttyi palamaan. Osa joukko-osaston arkistoa tuhoutui ja samassa yhteydessä aliupseerikerhon koko siihen saakka kertynyt arkisto paloi kokonaan. Rauhan tultua Suomen Valkoinen Kaarti lakkautettiin joukko-osastona. Sen myötä päättyi myös virallisesti sen aliupseerikerhon toiminta.⁶⁷⁶

Immolasta Joensuun läheltä Jyväskylän maalaiskuntaan Tikkakoskelle keuhalla 1939 siirtyneen Lentorykmentti 4:n aliupseerikerholla ei ollut toimitiloja uudessa paikassa. Kalustokin oli jätetty Immolaan. Sodan syytyminen lakkautti toiminnan kokonaan. Sääntöjen 18. pykälässä todettiin:

⁶⁷⁶ Helsingin toimiupseerit (1978) 33.

”Liikekannallepanon sattuessa keskeytetään kerhon toiminta ja kaikki rahavarat talletetaan pankkiin. Kerhon arkisto ja arvopaperit luovutetaan joukko-osaston arkistoon säilytettäväksi. Sodan päätyttyä alkaa kerhon toiminta uudelleen”.

Asiassa toimittiin sääntöjen mukaan. Toiminta aloitettiin sääntöjen mukaisesti kesäkuussa 1940 uudelleen ja Immolaan jäänyt kalustokin löytyi, osa oli lainassa Immolan upseerikerholla. Kerho sai toimitiloikseen varuskunnan rakennustyömaata varten rakennetun parakin. Lentorykmentin osia sijoitettiin Kemiin, joten kerhon omaisuuden jako oli edessä. Se tehtiin jäsenistön lukumäärän perusteella. Koska kaikkea irtaimistoa ei voitu jakaa, niin Tikkakoskelle jäänyt kerhon osapuoli maksoi erotuksen rahana.⁶⁷⁷

Rannikkotykistörykmentti I ja niin myös sen aliupseerikerho pysyivät sotien aikana paikoillaan. Kerhotoiminta oli hiljaista rajoittuen lähes yksinomaan ravintolanpitoon. Sosiaalisesti tärkeä toimintamuoto oli Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton kummilapsitoimintaan osallistuminen. Kerho päätti helmikuussa 1941 pidetyn yleisen kokouksen päätöksellä ottaa kolme kummilasta lieventääkseen sitä taloudellista taakkaa, jota isän kaatuminen rintamalla perheelle merkitsi.⁶⁷⁸

Parolassa toimineen Erillisen Panssarikomppanian organisaatio muuttui talvisodan alussa joulukuussa Erilliseksi Panssaripataljoonaksi. Tällöin myös aliupseerikerho teki vastaavan nimenmuutoksen. Osa kerhon jäsenistä lähti kohti Karjalan kannasta jo ylimääräisten harjoitusten alettua. Perinteinen kerhotoiminta hiljeni vähiin. Sotaan lähteneiden sijaan kerhoa käyttivät nyt perustetun koulutuskeskuksen reservin aliupseerit. Välirauhan tultua kerhon jäsenmäärä lisääntyi huomattavasti ja tilat kävivät pieniksi. Uusia kerhotiloja ei saatu, koska koulutuskeskus oli toiminnassa. Koska Panssaripataljoonan aliupseerikerhon kantajäsenistökin oli rintamalla, tekivät paikalla olleet sopimuksen, jolla kerhon kalusto ja astiasto luovutettiin Hämeenlinnan varuskunnan aliupseerikerhon käyttöön siihen saakka, kunnes Panssaripataljoonan aliupseerit palaavat rintamalta ja ottavat kerhon omaan käyttöönsä.⁶⁷⁹

Tässä luvussa mainittujen kerhojen toiminta sodan aikana eroaa toisistaan. Varmastikin oli muunkinlaisia tapahtumakulkuja. Oleellista oli, että toimittiin joustavasti tilanteen mukaan ja tehtiin ratkaisut, jotka tuntuivat oikeilta siinä tilanteessa.

6.4 Kerhotoiminta viriää sotien jälkeen

Sotavuodet kohtelivat ankarasti niin Aliupseeriliittoa kuin monia sen jäsenkerhojakin. Muun muassa Suomen Aliupseeriliiton arkisto tuhoutui Viipurissa. Samoin kävi monen luovutetun alueen kerhon arkistolle. Kerhotoiminta alkoi uudelleen viimeistään vuoden 1945 kuluessa ja tarpeetkin olivat samankaltaiset

⁶⁷⁷ Liimatainen (1992) 66-68.

⁶⁷⁸ Suokas (1980) 15.

⁶⁷⁹ Suokko – Vanne – Kukkasniemi (1980) passim.

kuin kerhojen syntyvaiheissa, eli tarve järjestää muun muassa poikamiehille ruokailu- ja oleskelupaikka ja samalla kaikille yhteinen kokoontumispaikka. Vanhoilla kerhopaikkakunnilla oli helppoa aloittaa sotien hiljentämä toiminta uudelleen.⁶⁸⁰

Sotaan lähteneet joukko-osastot palasivat sodasta, osa erinimisinä ja usein eri paikkakunnalle, kuin mistä olivat sotaan lähteneet, joten usein jouduttiin kerhotoiminta aloittamaan alkutekijöistä. Silloinen Puolustusvoimien pääesikunnan komento-osasto käski sotilaskerhojen valvoja määräämään tutkimusupseerin selvittämään kerhojen tuolloisen tilanteen:

”...Komentajia ja varuskunnan päälliköitä kehoitetaan järjestelyissä pyrkimään yleensä n.s. varuskuntakerhomuotoon ja samalla säilyttämään entiset kerhot mahdollisuuksien mukaan niiden perinteitä vastaavina.”⁶⁸¹

Helsingissä toimineiden Helsingin Komennuskomppanian ja Helsingin Varuskuntapataljoonan aliupseerikerhojen jäsenet kutsuttiin entisen Suomen Valkoisen Kaartin aliupseerikerhon huoneistoon helmikuun alussa vuonna 1945. Otteita kokouspöytäkirjasta:

” 3. § ... kokous katsoi HelVPK:n aliupseerikerhon lakanneen olemasta pataljoonan lakkauttamisen yhteydessä.

4. § Kokous päätti, että kerho jatkaa toimintaansa Hel.KK:n aliupseerikerhon nimellä ja ottaa vastuun entisen kerhon varoista ja veloista.”

Kerho muutti nimensä Helsingin Alipäällystökerhoksi ja, kun sen johtokunta oli ilmoittanut kerhon jatkavan entisen Suomen Valkoisen Kaartin aliupseerikerhon perinteitä, soittokunta luovutti säilytyksessä olleen SVK:n aliupseerikerhon kaluston ja muun omaisuuden nyt perustetulle kerholle. Asia oli edennyt kaikin puolin edellä mainitun kirjelmän mukaan.⁶⁸² Kun vielä ennen sotia vuonna 1930 perustettu Helsingin Aliupseeriyhdistys lakkautettiin helmikuussa vuonna 1946 ja sen varat ja omaisuus samalla siirrettiin uuteen yhdistykseen, oli hyvään kerhotoimintaan olemassa kaikki edellytykset.⁶⁸³

Kerhojen toimintaa oli ennen sotia ohjattu varuskuntien päälliköiden ja joukko-osaston komentajien toimenpitein, mutta mitään tiukkoja erityisiä muita määräyksiä ei ollut. Jatkosodan jälkeen sen sijaan Alko tiukensi otettaan kerhojen valvonnan suhteen. Puolustusvoimain pääesikunnan ohjeilla kerhotoiminnan järjestämiseksi pyrittiin mahdollisimman yhdenmukaiseen toimintaan koko maassa. Ne sisälsivät mallisäännöt, edellytettiin kerhojen rekisteröitymistä sekä annettiin tarkat säännöt alkoholin hankkimisesta ja tarjoilusta.⁶⁸⁴

Pääesikunta velvoitti vuoden 1953 alussa kerhoja niiden sääntöjä uusittaessa ottamaan myös vakinaisesta palveluksesta eronneita jäsenikseen. Heitä ei kuitenkaan saanut valita kerhojen hallitukseen eikä heillä ollut äänioikeutta

⁶⁸⁰ Helsingin toimiupseerit (1978) 40; Lehtoväre (2007) 525.

⁶⁸¹ Helsingin toimiupseerit (1978), Pv. PE:n komento-osaston kirje 22.1.45/N:o 562/Kom.1/31. Mainittu kirjeen teksti on sivulla 40.

⁶⁸² Helsingin toimiupseerit (1978) 40-41.

⁶⁸³ Helsingin toimiupseerit (1978) 43.

⁶⁸⁴ Lehtoväre (2006) 526.

kokouksissa. Myös alkoholin hankkimis- ja tarjoilujärjestelmä antoi jatkuvasti aihetta huomautuksiin ja myöhemmin Alkon ja pääesikunnan neuvotteluissa sovittiin alkoholitarjoilun uudelleen järjestämisestä. Anniskelu keskitettiin nyt varuskunnittain yhteen upseeri- ja yhteen aliupseerikerhoon. Poikkeuksena olivat vain Helsingin ja Turun varuskunnat, joissa pitkien etäisyyksien vuoksi sai olla useampia anniskeluoikeudet omaavia kerhoravintoloita. Uuteen käytäntöön siirryttiin 1950-luvun puolivälissä.⁶⁸⁵

Sotien jälkeen annetut ohjeet uusittiin 1960-luvun alkupuolella, jolloin maaseudulla toimineet kerhot yleensä jatkoivat entiseen tapaan, mutta kaupungeissa ja kauppaloissa sijainneet kerhot tarvitsivat Alkon myöntämän anniskeluoikeuden. Se voitiin myöntää lääninhallitukselta kerhoravintolaluvan tai yleisen ravintolaluvan saaneelle rekisteröidylle yhdistykselle. Molemmissa kerhotyypeissä palvelut ja tilaisuudet oli tarkoitettu periaatteessa vain jäsenille ja heidän vierailleen. Yleisellä ravintolaluvalla toimiva kerhotila oli mahdollista luovuttaa varuskunnan päällikön suostumuksella nk. ulkopuoliseen käyttöön, mikäli tilaisuus oli puolustuslaitoksen tai sen piirissä toimivan yhdistyksen järjestämä tai sen tarkoituksena oli maanpuolustukseen liittyvän asian tukeminen. Lisäksi määrättiin, että Alkon määräyksiä oli ehdottomasti noudatettava ja aukioloaikoina oli jokaisessa alkoholia anniskelevassa kerhossa oltava tarjolla myös ruokaa. Huhtikuusta 1968 alkaen kerhojen kannattaviksi jäseniksi voitiin hyväksyä myös paikallisten reserviupseeri- ja reservialiupseerikerhojen jäseniä, joiden ottamisen Alko oli aikaisemmin estänyt.⁶⁸⁶

Uuden alkoholilain tullessa voimaan vuoden 1969 alusta kerhokäytännöt pysyivät periaatteessa ennallaan. Maalaiskuntien suuria kerhoja kehoitettiin anomaan luvat Alkolta. Pienten kerhojen toiminta jatkui yhteisostoperiaatteella. Alko valvoi nyt kaikkia anniskelupaikkoja samalla tavalla eikä puuttunut kerhojen asiakastarjoiluun millään tavalla. Kerhojen toiminnan ohjeistus siirtyi vuonna 1972 puolustusministeriölle, mutta periaatteet pysyivät ennallaan. Kerhorakennukset olivat rakennushuollon ja ylläpidon osalta käytettävissä veloituksetta, mutta tarvittaessa puolustusministeriöllä oli oikeus niiden käyttämiseen tilapäisesti varuskunnallisiin tarkoituksiin. Vain sähköstä perittiin tietyn kulutuksen yli menevältä osalta korvaus.⁶⁸⁷

Varuskunnat olivat sotavuosien jälkeen täpötäysiä. Luovutetulla alueella oli ollut lukuisia rauhanajan joukko-osastoja, joiden työn jatkajat nyt täytyi sijoittaa vanhoihin varuskuntiin. Lisätilaa saatiin parakkialueita rakentamalla. Niitä käytettiin sekä asevelvollisten majoitustiloina että henkilökunnan asuntona. Määrärahoja ei kerta kaikkiaan ollut kuin aivan välttämättömään. Puolustusvoimien organisaatiouudistus viipyi 1950-luvun puolelle. Siihen saakka elettiin varuskunnissakin eräänlaisessa välivaiheessa, jota oli jatkunut sodan päättymisestä asti. Yhteiskunnallinen tilanne oli ensimmäisinä rauhan vuosina jännittänyt. Valvontakomission poistumisen jälkeen ja yleisten olojen parantu-

⁶⁸⁵ Lehtoväre (2006) 527; Ilvonen (1995) 173.

⁶⁸⁶ Lehtoväre (2006) 527; Ilvonen (1995) 70-75.

⁶⁸⁷ Lehtoväre (2006) 528.

essa nopeammin 1950-luvulta alkaen alettiin myös puolustusvoimien piirissä edistyä henkilökunnan sosiaalisten olojen kehittämisessä.

Jatkosodan jälkeen, ja kuten asian laita oli ollut ennen sotiakin, varuskuntien keskeisimmät viihtyvyyttä ja sosiaalista elämää ylläpitävät yhteisöt olivat vapaaehtoiselta pohjalta toimivat upseeri- ja aliupseerikerhot. Molemmat toimivat oman jäsenkuntansa parhaaksi. Tarvittaessa voimat yhdistettiin yhteiseksi hyödyksi järjestämällä yhteisiä tilaisuuksia ja muutakin toimintaa.

Sosiaalisesti merkittävä toiminnan muoto aliupseerikerhoilla oli sotaorpojen ottaminen kummilapsiksi. Kerhoilla oli yhdestä useampaan kummilapseen, joille annettiin yleensä säännöllistä avustusta yleensä 16 vuoden ikään asti. Myös kerhoissa alaosastoina toimineet naisten kerhot valmistivat sotien jälkeisenä niukkana aikana aikaisempaan tapaan pehmeitä paketteja vähävaraisille perheille. Sotaorpojen avustaminen päättyi heidän lapsuusvuosiensa jälkeen viimeistään 1950-luvun puolivälin tienoilla. Kerhojen historiikkien mukaan ei unohdettu myöskään oman yhteisön sotaorpoja eikä suurperheitä.

Rauhan oloihin siirryttäessä myös puolustusvoimien johdossa nähtiin tarpeelliseksi ohjata ja tukea asianmukaisen kerhotoiminnan alkamista. Komentoesikunnan päällikön tämäkin, kuten monet muut vastaavat ”paimenkirjeet”, oli tuonaikaisia oloja ajatellen enemmän kuin paikallaan:

”Komentajia ja päälliköitä kehoitetaan kiinnittämään huomionsa käyttäytymiseen ja tapoihin upseeri- ja aliupseerikerhoilla sekä tarkistamaan samalla niiden sodanai-
kaisten varojen hankintaa, käyttöä ja tilitystä. Rauhanaikaisiin oloihin siirryttäessä on kerhoelämään otettava niin luja ote, että se jo alusta alkaen lähtee oikeisiin uomiinsa. Komentajien on vahvistettava kerhoille sellaiset säännöt, että kuririkkomukset kerhoilla tulevat kyllin ankarasti käsitellyiksi. Erikoisesti on väkijuomien liiallista käyttöä hillittävä oikealla ohjauksella ja kasvatuksella, oikeiden, sivistyneiden juomata-
pojen istuttamisella. Samoin on jyrkästi estettävä maineeltaan epäilyttävien henkilöiden tuonti kerhoille jo siksi, etteivät kerhojen jäsenten perheenjäsenet alkaisi kaihtaa yhteistä kerhoelämää.”⁶⁸⁸

Yllä mainittuun asiakirjan otteeseen sisältyvät koko varuskunnallisen kerhoelämän keskeisimmät kysymykset. Asioiden ollessa kunnossa oli hyvälle kerhoelämälle luotu samalla kestävä perusteet.

Jatkosodan jälkeen elettiin pitkään elintarvikepulan aikaa. Viralliset annokset olivat niukat ja tarvittiin joskus omatoimisuutta ruokatalouden monipuolistamiseksi. Oli mahdollista hankkia elintarvikkeita joukko-osastojen varastoista samalla tavalla kuin 1920-luvun vaihteessa eli korttiannoksia vastaan. Tämä mahdollisti ”poikamiesruokailun” samaan tapaan kuin kerhojen syntyvaiheissa lähes 30 vuotta aikaisemmin. Juhlavampia hetkiä varten kansanhuoltoviranomaisilta saatiin anomuksesta lisähankintalupiakin. Koska elettiin ankara rinta säännöstelyn vaihetta, oli mustanpörssin kauppa vilkasta. Siellä oli myynnissä mitä tahansa, mutta moninkertaiseen hintaan, joten mainittu taho ei aliupseeriston vaatimattomia palkkoja ajatellen tullut käytännössä kysymykseen.

⁶⁸⁸ Helsingin toimiupseerit ry (1978), PvPE:n asiak 20.1.45 N:o 496/Kom. 2/31. Oheisen kirjelmän otteita lähteen sivulla 42-43. Kirjelmän allekirjoittajat olivat komentoesikunnan päällikkö kenraalimajuri W. Oinonen ja Komento-osaston päällikkö eversti K. Vaala.

Joillakin kerhoilla ajateltiin, että ruoantähteet voisi käyttää hyödyksi ja panna kiertoon. Niinpä sitten hankittiin enemmän tai vähemmän salaa kerhoille porsaita, joista syksyn viileiden säiden tultua oli suuri apu ruokahuollon lisäyksenä. Virallisesti sikoja ei olisi saanut pitää, ja on ilmeistä, että kerhojen valvojat ja joukko-osastojen komentajat eivät ”huomanneet” niitä pidettävän. Perinteiset kasvimaat sen sijaan olivat sallittuja ja monilla kerhoilla olikin sellainen elintarvikehuollon monipuolistajana ja varmentajana. Eräillä paikkakunnilla oli mahdollisuuksia myös yksityisillä pitää kotieläimiä.⁶⁸⁹

Saareissa olivat ihmissuhteet läheiset, jokainen tarvitsi toista ihmistä. Patterin päällikkö oli maalaistalon poika ja kodin ihminen. Hän ja monet perheet ottivat keväällä sikapossut, niille rakennettiin suoja, lampaista oli samoilla perheillä. Vanhoista laudoista rakennettiin talvilämpimiä lampoloita. Niemi aidattiin lammashaaksi, aidan tekemistä riitti. Keväällä ja kesällä oli palvelusajalla pituutta. Aliupseerit joutuivat iltaisin valvomaan saaren lakaisemista ja raivaamista, oli pallopelejä poikien kanssa, jos ei muuta niin oltiin ampumassa. Urheilu vei paljon vapaa-aikaa...

Useat perheet laittoivat kasvimaat, juureksissa olimme omavaraisia. Ei se helppoa ollut, vesi piti kantaa kahdella ämpärillä pitkän matkan takaa. Ahoilta niitä otettiin heinäa viikatteilla ja lepikoista tehtiin kerppoja. ... Kuka osasi keritä lampaista hän keritsi naapureidenkin lampaat. Ostettiin rukiit, ne surrasivat iltaisin. Kätevä ylikersantti teki kangaspuut, niitä lainattiin ahkerasti. Seuraavana kesänä oli suuri rautapata kivien kolossa ja värjättiin luonnonväreillä ihania lankoja. Sikojen ruuaksi noudettiin etupäässä keittiöltä ruuanjätteitä. Siat painoivat yleensä toistasataa kiloa, olivat usein kahden perheen yhteisiä. (Lähde: ATO-upseerit, SKS:n kansarunousarkisto. Toini Pelkosen vastaus; ks. Koivisto (2004) 529).

Alkoholitarjoilu kerhoilla oli luvallista kieltolain päättymisen jälkeen. Sotien aikana kerhotoiminta oli välivaiheessa, mutta sotien jälkeen palattiin normaaliin tilanteeseen. Vuoden 1946 loppuun alkoholi hankittiin yhteisostoina viina-kaupasta jäsenluvun perusteella ja vuoden 1947 alusta lukien ns. viinakorttijärjestelmällä. Kerhojen jäsenten viinakortit kerättiin kerhomestarin haltuun. Hän hankki niillä alkoholiviranomaisten vahvistaman määrän väkeviä määrätystä alkoholiliikkeestä. Kerho saattoi myös hankkia, saatuaan A-I oikeudet kerhoravintolan pitämiseen, alkoholin ilman edellä mainittua tapaa. Viinakortit poistuivat käytöstä vuoden 1970 alusta lukien, jolloin tilanne muuttui.⁶⁹⁰

”Pelkäsimme alkoholitarkastajia. Siksi anniskelusäntöjä noudatettiin tarkasti. Silti kerho suljettiin kerran Alkon toteaman 230 markan viinavarkauden takia. Asian tutkiminen kesti kuukauden. Kävi ilmi, että englantilaisen laivastovierailun iltajuhlassa tarjotut juomat oli kirjattu ruokatilille. Kuitti löytyi. Kerho avattiin.”⁶⁹¹

Kerhoille tulivat alkoholin suhteen osittain uudet käytännöt. Jos kerho oli ns. ravintolakerho, sai alkoholiannoksen hinnoitella vapaasti. Jos kerho oli ns. suljettu jäsenkerho, alkoholiannoksesta ei saanut periä mitään voittoa, vaan se oli myytävä Alkon hinnalla asiakkaalle. Molemmissa tapauksissa luonnollisesti

⁶⁸⁹ Helsingin toimiupseerit (1978) 45. Kaartin kasarmilla, keskellä Helsinkiä, oli enimmillään jopa kolme possua kasvamassa. Luonejärven Päälystöyhdistyksen historiikissa (Liimatainen 1992) sivulla 84 mainitaan, että enimmillään kerhon ”sikalassa rötki neljä possua”. Sikoja pidettiin eräissä muissakin yhdistyksissä.

⁶⁹⁰ Helsingin toimiupseerit (1978) 47.

⁶⁹¹ Kitunen (1989) 23.

noudatettiin anniskelusta annettuja määräyksiä. Niin kutsutuilla suljetuilla jäsenkerhoilla, ellei muita kuin ravintolatuloja ollut, jouduttiin usein kiperän tilanteen eteen mietittäessä talouden järjestämistä kestäväälle pohjalle.

6.5 Opintokerhot ja harrastukset

Opintokerhotoimintaa alettiin ohjata ja sille myöntää vuodesta 1921 alkaen valtionapua. Vuonna 1943 perustettu Opintokerhotoiminnan Keskusliitto ryhtyi keskitetysti hoitamaan opintokerhoja koskevat asiat. Mainittuun liittoon hyväksyttiin vuonna 1950 Virkamiesliittojen opintokeskus, joka sittemmin vuonna 1962 purettiin. Suomen Aliupseeriliitto liittyi siihen jäseneksi vuonna 1949. Tällöin muun muassa Virkamiesliiton opintokerhot siirtyivät Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen opintokeskuksen opintokerhoiksi.⁶⁹²

Opintokerhot ja niiden piirissä tapahtuva opiskelu koettiin aliupseerien keskuudessa tarpeelliseksi muun muassa ammatillisten valmiuksien kehittämisen ja ylläpitämisen takia. Monet suorittivat ennen opintokerhoja Kansanvalistusseuran kirjeopiston kursseja. Toimintakaudella kurssien pituus oli tavallisesti 40–50 tuntia.

Hengenviljely opintokerhojen ja seminaarienpidon muodossa oli ennen sotia suosittu harrastus monissakin kerhoissa. Opintokerhotoiminta palasi useiden kerhojen toimintaan sotien aiheuttaman lakkaamisen takia 1950-luvun vaihteen kahden puolen. Aliupseerikerhon ja sen opintokerhon oli oltava riittävän suuri ja toiminnan hyvin organisoitua, jotta olisi saavutettu hyviä tuloksia. Asiaan vaikutti myös se miten paljon erilaisia muita harrastusmahdollisuuksia paikkakunnalla oli tarjolla. Englannin, ruotsin ja äidinkielen opiskelu oli hyvin suosittua. Myös matematiikka, yhteiskunnalliset aineet, fysiikka ja monet tekniset alat olivat haluttuja kurssiaineita. Kädentaitoja vaativat sekä ammatillisesti pätevöittävät kurssit tulivat 1960-luvulla suosituiksi.

Varuskunnan sijaitessa taajamassa tai kaupungissa ei opintokerhoille ollut sellaista tilausta kuin esimerkiksi Kauhavalla, jossa toiminta oli hyvin vilkasta aina 1960-luvun puoliväliin asti.⁶⁹³ Kauhavan opintokerhot saivat tarkastuksissa Opintotoiminnan Keskusliiton toiminnanjohtajalta tunnustusta. Kaikkiaan kymmenen Kauhavan aliupseerikerhon jäsentä palkittiin vuosien varrella Opintotoiminnan Keskusliiton hopeisella opintokerholaismerkillä. Opintokerhotoiminnan sisällöstä Kauhavalla pääosa oli ammattitaitoa kehittävää.

Aliupseerien opintokerhotoiminta oli laaja-alaista. Kauhavalla se suuntautui pääosin teknisiin harrastuksiin, mutta monissa muissa kerhoissa opiskeltiin oman kerhon tukemana keskikoulun tutkintoa. Tikkakoskella tämä toiminta alkoi vuonna 1945, jolloin 32 opiskelijaa aloitti kurssin. Ensimmäiset valmistuivat vuonna 1948, mitä on pidettävä hyvänä saavutuksena työn ohessa. Aloittaneista kaikkiaan 12 sai keskikoulutodistuksen. Kerho tuki hanketta, mutta suu-

⁶⁹² Kauhavan toimiupseerikerho (1979) 155.

⁶⁹³ Kauhavan toimiupseerikerho (1979) 154-160.

rimmasta osasta opettajien palkkioista ja tenttimaksuista vastasivat asianomaiset itse.⁶⁹⁴ Myös Turussa harrastettiin vastaavia opintoja tuloksellisesti. Monissa kaupungeissa oli lisäksi yhä lisääntyvät mahdollisuudet opiskella kansalais- ja työväenopistoissa keskikoulun ja kaupallisten koulujen kursseja sekä suorittaa niiden tutkintoja.

Verrattaessa kanta-aliupseerien opintoharrastusta heidän seuraajiensa toimiupseerien ja myöhempien opistoupseerien aikaan on tilanne muuttunut. Toimiupseerien ja opistoupseerien pohjakoulutus oli keskimäärin jo niin korkea, että henkilökohtainen itsensä kehittäminen saattoi tapahtua tuloksellisesti enää erilaisten opistojen ja ammattikorkeakoulujen työssäkäyviä opiskelijoita varten perustamalla iltalinjoilla tai avoimen yliopiston piirissä. Uusi aika on tuonut halukkaille mahdollisuuden päivittää tietojaan ja opiskella niin siviili- kuin sotilastutkintojakin etäopiskelijoina työn ohessa. Tässä suhteessa kanta-aliupseerit olivat oman aikansa ”vankeja”. Itseään saattoi kehittää työn ohessa kanta-aliupseeriaikana opiskelemalla lähinnä yleissivistäviä opintoja ja ammatikoulutasoisia tai yksityisoppilaana oppikoulun kursseja, sillä muita mahdollisuuksia ei ollut tarjolla.

Ennen sotia vireästi toimineet näytelmäkerhot ja laulukuorot syntyvät uudelleen. Toiminnan eräänä innoittajana lienee ollut varuskuntapaikkakunnan yleinen kulttuuriharrastus. Siellä missä näytelmä- ja kuorotoiminta oli siviilipuolella vireää, oli vastaavasti vähintään keskisuurilla kerhoilla omat kuoronsa ja näytelmäkerhonsa. Kuorotoiminnan huippukausi oli 1950-luvulla ja vielä Suomen Aliupseeriliiton 25-vuotisjuhlassa esiintyi eri kuoroista koottu aliupseerien suurkuoro. Kuoron keskeisin henkilö oli kuoronjohtaja, jonka varassa koko toiminta pitkälti oli. Hänen väistyessään kuorotoimintakin tavallisesti hiipui, ellei tilalle saatu hänen veroistaan innoittajaa.⁶⁹⁵

Opintokerho-, näytelmä- ja kuorotoiminnat ja muut harrastustoiminnot oli mahdollista organisoida kansalais- ja työväenopistojen opintopiireiksi. Tämä seikka takasi harrastuspiireille pätevän tavoitteellisen opetuksen ja ohjauksen. Kulttuuriharrastusten hiipuminen omien kerhojen piirissä alkoi jo 1950-luvun puolivälin jälkeen ja 1960-luvun puolelle tultaessa omatoiminen näytelmä- ja kuoroharrastus oli vähäistä. Harrastajat siirtyivät paikkakuntiansa vastaavien kulttuuriyhdistysten riveihin, joissa monet olivat aktiivisesti toimineetkin.⁶⁹⁶

Ennen sotia alkaneiden maanpuolustushenkisten yleisötilaisuuksien järjestäminen jatkui sotien jälkeen. Varuskuntien kerhot olivat järjestelyissä mukana. Tilaisuudet pidettiin pääasiallisesti sotainvalidien tai yhteistyössä useamman aatteellisen yhdistyksen kanssa. Tunnetuimmat ja paljon kansaa kokoavat tilaisuudet olivat sotainvalidien juhannusjuhlat, joita pidettiin useilla paikkakunnilla. Näidenkin pitäminen on suureksi osaksi lakannut, paitsi Kauhavalta vuosittain pidettävä Lentäjien Juhannus-niminen juhla. Tilaisuuksiin saapui tuhansittain yleisöä, ennätys Kauhavalta on noin 22 000 myytyä lippua.

⁶⁹⁴ Liimatainen (1992) 190-191.

⁶⁹⁵ Liimatainen (1992) 194-195.

⁶⁹⁶ Liimatainen (1992) 193; Suokko – Vanne – Kukkasniemi (1980) 71-75.

Juhannusjuhlien järjestäjäosapuolista yksi oli tavallisesti Sotainvalidien Veljesliiton piiri. Käytännössä suurin osa toteuttajista oli siitä varuskunnasta, jonka alueella tilaisuudet pidettiin. Koska yleisöä tuli paikalle jopa tuhatmäärin, olivat järjestelytkin suuret ja jokaisen apu oli tarpeen. Alkuillasta oli tarjolla monenlaista ohjelmaa, taistelunäytöksiä, kalustojen esittelyä, laulua, lausuntaa, yleisölennätyksiä, kenttäpelejä, laskuvarjohyppynäytös ja ainakin ilmavoimien varuskunnissa monipuolisia lentonäytöksiä. Parolassa puolestaan pidettiin panssarivaunujen taistelunäytös. Illan loppupuolella sytytettiin kokko ja siirryttiin tanssilattialle. Pääesiintyjänä on kaikkina aikoina ollut valtakunnan huippu-artistejä. Yleisen tilaisuuden päätyttyä järjestelyorganisaation jäsenet siirtyivät omille kerhoilleen vuorostaan jatkamaan juhannuksen juhlintaa.⁶⁹⁷

Yleisötilaisuuksien tulot jaettiin eri järjestöille ja osapuolille sopimusten mukaan. Sotainvalidien järjestöjen mukana oleminen merkitsi nk. huviveron alennusta. Järjestön osuus oli alkuvuosina viidesosa tuloista. Järjestelyihin osallistuneet yhteisöjen rivijäsenet eivät luonnollisestikaan saaneet mitään henkilökohtaista palkkaa, vaan osakasyhdistyksille jaettiin osuudet yksityisten jäsenten osallistumisien suhteessa - käytännössä kaikki osallistuivat - ja tulot käytettiin eri muodoissa sosiaaliseen toimintaan jäsenten hyväksi esimerkiksi tukemalla avustuskassaa ja muun muassa harrastuspiirejä.⁶⁹⁸

Sotainvalidien Veljesliiton Kanta-Hämeen piirin toimesta heti jatkosodan jälkeen alettiin järjestää ”Parolan juhannus” -nimistä juhlaa yhdessä varuskunnan joukkojen, upseeri- ja aliupseerikerhojen sekä Panssarikillan kanssa. Juhla- paikka oli vuoteen 1959 saakka lentokentän vieressä, josta siirryttiin Lehijärven rantaan. Yleisen huvielämän kehittyminen ja ehkä 1960-luvun nuorison kiinnostus muihin huveihin kuitenkin vei yleisön niin vähiin, että 1970-luvulle tultaessa Parolan juhannusjuhlista oli luovuttava.⁶⁹⁹

Muillakin paikkakunnilla tilaisuuksien järjestäjät alkoivat kilpailla samantyyppisen ohjelman avulla. Sääkin saattoi tehdä tepposet, jolloin ainakin lentonäytökset peruuntuivat ja sateella yleisö pysytteli poissa. Tällaisessa tilanteessa saattoi lopputulos olla taloudellisesti huono, sillä vetoimaiset esiintyjät maksoivat paljon juhannuksena. Ammattimaisesti järjestetty viihdetoiminta juhannuksena lisääntyi lisääntymistään ja varuskunnissa luovuttiin viimeistään 1970-luvulle tultaessa vähitellen suuritöisistä tapahtumien järjestämisistä, paitsi Kauhavalla. Ilmavoimien toimintapaikoissa myös suositut erityiset lentonäytökset kesäviikonloppuisin vetivät paljon yleisöä paikallisten ilmailuyhdistysten ja lentojoukkojen kerhojen ja kiltojen ollessa järjestelyissä mukana.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ Liimatainen (1992) 186-188, Suokko - Vanne - Kukkasniemi (1980) 68-69. Juhlien järjestämisperinne elää vielä ainakin Kauhavalla, jossa edelleen pidetään varuskunnan henkilöstön toimiessa järjestelykoneistona vuotuinen Lentäjien Juhannusniminen yleisötilaisuus. Yleisöä on ollut vuosien varrella 8000-20000 kerrallaan.

⁶⁹⁸ Liimatainen (1992) 186.

⁶⁹⁹ Suokko - Vanne - Kukkasniemi (1980) 67-68.

⁷⁰⁰ Karjalan Lennostossa Rissalassa kerhot ja alueelliset ilmailuyhdistykset sekä lennoston kilta osallistuivat järjestelyihin, Liimatainen (1992) 188.

6.6 Sosiaalinen toiminta

Sosiaalinen toiminta alkoi jo kerhojen historian alkuvuosina. Aiemmin mainittu kummilapsitoiminta jatkui sotien jälkeen. Sotaorpojen lisäksi kummilapsiksi otettiin palveluksessa kuolleiden työtovereiden lapsia. Vähävaraisten lapsiperheiden auttaminen vaatelähetyksin niin ikään jatkui. Monissa kerhoissa käytössä olleista säästö- ja lainausrahastoista vanhimmat olivat syntyneet kerhojen perustamisen vaiheissa.⁷⁰¹ Alkuaikoina lainaa annettiin kerhon kassasta korkoa vastaan määrääjäksi enintään määräsomma. Toiminta oli kuitenkin sen luontoista, että kerhojen valvojat tiedon toiminnasta saatuaan määräsivät lainaus-toiminnalle laadittavaksi säännöt. Lähes jokaisella suurimmalla kerholla oli säästö- ja lainarahasto. Joissakin kerhoissa toiminta jatkui 1960-luvulle saakka. Pääomia saatiin säästöjen ja myös tuloksellisen huvitoiminnan avulla. Säästöille maksettiin korkoa. Avustuskassoista voitiin maksaa avustuksia perheen pähenkilön tai perheenjäsenen kuolemantapauksen johdosta ja myös saajakunnan yhteisten etujen mukaisesti menoihin.⁷⁰² Ennen sotia toimineiden avustuskassojen toiminta jatkui useissa tapauksissa siihen saakka, kunnes yleisen sosiaali-turvan kehittyminen teki ne tarpeettomiksi. Kerhojen avustuskassojen tilalle työyhteisöissä tulivat joukko-osastojen henkilökuntien ylläpitämät kukkais-, seppele-, ym. rahastot, joiden varallisuutta käytettiin lähinnä merkkipäivä- ja perheisiin kohdistuviin huomionosoituksiin ja muistamisiin.

Aliupseeriliittoa perustettaessa oli ollut epävirallisesti keskusteluissa esillä naisten yhteistoiminnan tarpeellisuus. Vaikka varsinaisen Liiton naisjaoston perustaminen katsottiin kuitenkin ennenaikaiseksi, liiton johto kannusti alaosastoja ja kerhoja perustamaan naistenkerhoja. Jo tuolloin esitettiin ajatus naistenkerhojen organisoimisesta valtakunnalliseksi järjestöksi Lottajärjestön ta-paan, kun ensin saataisiin kokemuksia paikallistasolla.⁷⁰³

Ensimmäinen naistenkerho, Karjalan Kaartin Rykmentin Aliupseerikerhon ompeluseura perustettiin vuonna 1924 Viipurissa. Myös Korialla, Russarössä ja Hangossa oli naistenkerhojen toiminta alkanut jo 1920-luvulla. Vuonna 1936 naistenosastoja oli jo 25 aliupseeriyhdistyksellä tai -kerholla.⁷⁰⁴

Aluksi naisten toiminta kohdistui aliupseerikerhoihin, joiden huoneistoja naiset sisustivat. Toiminnan vakiinnuttua naiset suuntasivat avustustyötä myös aliupseeripiirin ulkopuolelle. Pääosa avusta kohdistui rajaseudun puutteenalasiin lapsiin. Tämä kahdeksan vuotta kestänyt toiminta päättyi vuonna 1937 säädettyyn äitiysavustuslakiin. Isommille lapsille tarkoitettuja avustuksia lähetettiin Kotiliesi-lehden aloittaman kummikerhotoiminnan avulla. Tähän toimintaan osallistuivat myös aliupseerien naiset. Puolisot suhtautuivat hyväntekeväisyystyöhön myönteisesti. Sen katsottiin muun hyvän ohella lähentävän kansaa

⁷⁰¹ Liimatainen (1992) 212.

⁷⁰² Liimatainen (1992) 216.

⁷⁰³ Saarimaa (1998) 11.

⁷⁰⁴ Saarimaa (1998) 11.

puolustusvoimien kaikkein vaikeimmassa asemassa palvelemaan alipäällystöön.⁷⁰⁵

Avustustoiminta keskeytyi talvisodan ajaksi, jonka jälkeen toiminta vaikeutui lukuisten joukko-osastosiirtojen takia. Toiminta virisi hieman vuonna 1941, mutta keskeytyi jatkosodan alettua. Jatkosodan jälkeen toiminta virisi uudelleen eräissä naistenkerhoissa. Entisenlainen toiminta oli kuitenkin vaikeaa mm. materiaalipulan ja säännöstelyn takia.⁷⁰⁶

Vuonna 1948 kesäkuun kuudentena perustettiin Suomen Aliupseeriliiton Naisjaosto ry. Monien mutkien jälkeen yhdistysrekisteriin merkittiin 30.1.1950 Suomen Alipäällystön Naisten Liitto -niminen yhdistys, jonka nimen vahvistaminen tapahtui seuraavassa vuosikokouksessa. Nimeä on sittemmin muutettu vastaamaan kulloisenkin ajan tarvetta.⁷⁰⁷

Naisten liiton ja sen alaosastojen toiminta on ollut ennen kaikkea sosiaalista ja perheitä tukevaa toimintaa. Myös naisten ammattikunnan ulkopuolelle kohdistuva toiminta oli samanlaista sosiaalista toimintaa. Vielä 1950–1960-luvuilla äidit olivat usein pienten lasten takia kotiäitejä, joten perheiden kesken oli paljon yhteistä kanssakäymistä. Noihin aikoihin perustettiin myös useat suuret ns. ”korpivaruskunnat” eri puolille Suomea, joten lähinaapurit olivat varuskunnan väkeä ja aviomiehet työtovereita. Samat tekijät, mitkä ovat vaikuttaneet kerhotoiminnan hiipumiseen, ovat vaikuttaneet myös naisten järjestössä toimintaan. Kokonaisuutena ajatellen naisten järjestön toiminta on ollut erittäin merkittävää etenkin niinä aikoina, jolloin asuttiin vielä varuskunnissa tai niiden lähituntumassa.

Sosiaaliseen toimintaan voidaan lukea myös Aliupseeriliiton lomatuki-toiminta, joka aloitettiin jo 1940-luvun lopulla. Toukokuussa vuonna 1948 puolustusministeriö ilmoitti suostuvansa Suomen Aliupseeriliito ry:n anomukseen ja vuokrata omistamansa Rauhalinna-nimisen kiinteistön liiton käyttöön. Se sijaitsee nykyisen Savonlinnan – silloisen Säämingin pitäjän – Lehtiniemen kylässä Haapaveden rannalla. Kiinteistön rakennutti aikoinaan Venäjällä palvellut kenraali Nils Weckman eläkeasunnokseen.⁷⁰⁸

Lomakodin ylläpito- ja kunnostusmenot olivat suuret ja toiminta muodostui liitolle etenkin alkuvuosina taloudellisesti rasittavaksi. Jo pelkät ylläpitokulut olivat suuremmat kuin puolustusministeriön avustukset. Lomakodin taloudellisen toiminnan varmistamiseksi perustettiin vuonna 1954 Aliupseerien Lomakodin Kannatusyhdistys ry, jonka toiminta lomakodin hyväksi olikin merkittävää. Yhdistyksen tuen avulla pystyttiin järjestämään muun muassa äitien ilmaislomia. Vuonna 1958 kannatusyhdistys vastasi koko toiminnan rahoittamisesta ja tilanne pysyi tasapainossa vuoteen 1962 saakka, jolloin raha-automaattiyhdistys lakkautti ns. pienten kannatusyhdistysten toiminnan tukemisen.⁷⁰⁹

⁷⁰⁵ Saarimaa (1998) 11-12; ks. myös Saarimaa (1999).

⁷⁰⁶ Saarimaa (1998) 14.

⁷⁰⁷ Saarimaa (1998) 16-18; ks. myös Paananen (2004) 37-38.

⁷⁰⁸ Suokas (1979) 210.

⁷⁰⁹ Suokas (1979) 212-213.

Pientä apua saatiin sen jälkeen Virkamiesten Lomaliitto ry:ltä, johon Aliupseeriliitto liittyi vuoden 1963 alusta. Kannatusyhdistys purettiin vuonna 1966, koska se ei enää vuosiin ollut saanut avustusta raha-automaattiyhdistykseltä. Siksi toiminta hiipui päättyen vuoden 1968 lopussa. Lomatoiminta jäsenpalveluna aloitettiin uudelleen rakentamalla Saariselälle lomahuoneistorakennus. Lisäksi liitto on ollut mukana ammattijärjestöjen lomatuokijärjestelmissä.⁷¹⁰

Varuskuntakerhojen osuus näkyi vahvana kaikessa varuskuntaelämään liittyvässä toiminnassa 1960-luvulle asti. Tarpeen ilmetessä käännettiin poikkeuksetta kerhojen johtokuntien puoleen. Eräissä varuskunnissa järjestettyjen juhannusjuhlien ja vastaavien isojen tapahtumien tuodessa kassoihin runsaan tuloksen oli mistä jakaa avustusta sekä varuskunnan että yksityistenkin tarpeisiin. Viimeksi mainituista eniten avustettiin rahallisesti ja tuettiin talkootyöllä yksityisiä sotainvalideja ja sotaveteraaneja ja heidän yhteisöjään. Eräillä paikkakunnilla raivattiin ja perustettiin aliupseerikerhojen toimesta omien jäsenten käyttöön kasvimaita. Varuskunnan lapsille pidettiin edelleen urheilukilpailuita, lasten juhlia, lasten uimakerhoja, rakennettiin leikkipuistoja ja ylläpidettiin luisutinratoja ja monenlaista muutakin toimintaa pääasiassa kerhojen turvin. Osakaskuntien pyykkikone- ja muihin hankintoihin tarvittiin lainauskassojen lainoja.⁷¹¹

Jatkosodan jälkeen monet kerhot hankkivat jäseniensä käyttöön kesämökkejä tai rantatontteja, joille talkootyöllä rakennettiin kesämökkejä. Tämä toiminta ei ole kerhotoiminnan muotona hiipunut, vaikka lähes kaikki muu toiminta onkin. Mökkejä myös vuokrattiin muillekin kuin oman yhdistysten jäsenille, mikäli varaukset sallivat. Mökkejä oli vuokrattavana ympäri Suomea.⁷¹²

6.7 Kerhotoiminnan merkitys

Kerhojen ja kerhoelämän mallit olivat Suomen vanhan sotaväen, jääkärien Saksasta ja Venäjän armeijassa palvelleiden meille välittämiä. Vasta perustetussa itsenäisen Suomen armeijassa alipäällystön klubit olivat keskeisessä roolissa aliupseerikunnan mentaliteetin synnyttämisessä ja kehittämisessä. Niin upseeri- kuin aliupseerikerhot olivat joukko-osaston komentajan ohjauksessa. Kerhojen säännöt olivat eri paikkakunnilla yhtenäiset. Säännöillä järjestetyllä kerhoelämällä kasvatettiin jäsenet yhdenmukaisiin käyttäytymistapoihin. Kerhoilla tapahtuvassa kanssakäymisessä vahvistui osaltaan aliupseerikunnan ammatillinen mentaliteetti. Alkuvuosista alkaen kiinnitettiin paljon huomiota hyviin tapoihin, ammattitaitoon ja asialliseen esiintymiseen koulutettavien edessä sekä hillittyyn alkoholin käyttöön. Vuonna 1919 alkanut ja 1932 päättynyt kieltolaki-aika antoi viimeksi mainittuun omat mausteensa. Vapaa-aikanakin aliupseerin

⁷¹⁰ Suokas (1979) 213-214; ks. Paananen (2004) 39.

⁷¹¹ Liimatainen (1992) 217; Niinisalon Päällystöyhdistys ry 34-36.

⁷¹² Liimatainen (1992) 200, 204.

tuli ohjesääntöjen mukaan käyttäytyä arvonsa mukaisesti. Alkuaikoina kerhon tärkein rooli oli tarjota kohtuulliset ruokapalvelut sekä mahdollistaa keskinäinen kanssakäynti oman ammattiryhmän piirissä. Kieltolain poistuttua korostettiin kohtuuden merkitystä alkoholin käytössä. Kerho oli myös paikka, jossa tulokas sai vahvan kontaktin kanta-aliupseerikunnan ajatusmaailmaan.

Tultaessa 1930-luvulle kerhotoiminta oli jo vakiintunutta, vilkasta ja monipuolista. Elettiin aikaa, jolloin yksityisautot olivat harvinaisuus. Valtion virkamiehen pienellä palkalla ei sellaisen ylläpito olisi ollutkaan helppoa. Valtaosa aliupseereista asui joko kasarmialueiden aidan sisäpuolella tai enintään kohtuullisen polkupyörämatkan päässä joukostaan. Yhteisö oli luonnollisista syistä tiivis, mikä ilmeni vilkkaana toimintana erilaisten yhteisten harrastusten parissa ja yhdessäolona kerhoilla. Koko vuosikymmenen voi hyvällä syyllä sanoa olleen aliupseerikerhojen kulta-aikaa.⁷¹³

Jatkosodan jälkeen kerhoelämä palautui vähitellen lähes ennalleen. Tilanetta vaikeuttivat monien joukko-osastojen huonot asunto-olot ja 1950-luvulla yhä kiihtyvämmin etenevä yhteiskunnallinen muutos. Kerhojen historiikkien mukaan televisio, autoistuminen, omien asuntojen hankkiminen, puolison työpaikka ja ehkä yhteiskunnan henkisen ilmapiirin muuttuminen yksilöllisyyttä korostavaksi vaikuttivat kerhoelämän hiipumiseen. Ennen sotia kerhoelämään oli osallistuttava tavalla tai toisella, jos halusi tulla hyväksytyksi ammattiveljien piirissä ja menestyä ammatissa.⁷¹⁴

Varuskuntien aliupseerikerhojen tarjoama harrastustoiminta oli laajempaa kuin upseerikerhojen, joiden paljon pienempi jäsenmäärä rajoitti toimintaa. Toiminnan laajuutta aliupseerikerhoissa osoitti monien toimikuntien olemassaolo, kuten ampuma- ja urheilutoimikunta, huvitoimikunta, hengellinen toimikunta, valistus- ja opintotoimikunta, kalastustoimikunta, shakkikerho, näytelmäkerho, kuorolaulutoimikunta ja biljardikerho. Etenkin urheilutoiminta oli vilkasta myös sotien jälkeen ja monilla kerhoilla oli eri lajeissa yhteisiä vuosittaisia otteluita ja kilpailuja. Suosituimpia olivat perinteiset sotilaslaajat, kuten ammunta, ampumahiihto, hiihto, suunnistus sekä sotilaskolmiottelu.⁷¹⁵

Tärkeänä syynä kerhon menestykseen oli kaikkina vuosikymmeninä yksittäisten kerhojen jäsenten riittävän suuri määrä. Kerhotilojen oli oltava tarkoituksenmukaiset, riittävän tilavat ja toiminnan taloudellisesti kannattavaa. Kaikkina aikoina kerhojen hyväksi on tehty aktiivisen kantajoukon toimesta suunnaton määrä talkootunteja, jolla toiminnot järjestettiin ja hinnat pidettiin edullisina. Ennen sotia upseeri- ja aliupseerikerhot toimivat pääsääntöisesti kokonaan erillään. Tilanne jatkui samanlaisena myös kahtena sotien jälkeisenä vuosikymmenenä. Sen jälkeen rakennetut uudet yhteiskerhorakennukset⁷¹⁶ ovat käytännössä enemmän tai vähemmän yhdistäneet upseeri- ja ali-, sittemmin toimi- ja nykyisin opistoupseerien kerhokäytäntöjä. Monilla paikkakunnilla kerhotoi-

⁷¹³ Laurila (1985) 52. Yksityisestä kulutuksesta ravintoon, asuntoon, vaatetukseen ja lämpöön sekä valoon vuonna 1938 kului n. 66 prosenttia menoista ja vuonna 1964 n. 55 prosenttia, jolloin kulkuvälineiden menot olivat kaksinkertaistuneet.

⁷¹⁴ Ibidem; ks. Lehtoväre (2006) 530.

⁷¹⁵ Lehtoväre (2006) 530; ks. Lahdenkauppi (1995) 88-89 ja passim.

⁷¹⁶ Ks. Lehtoväre (2006) 530.

minta on ollut varsin vaatimatonta jo lähtökohtaisesti. Kerhon varsinaisia jäseniä on voinut olla vain kourallinen, jos isoa joukko-osastoa ei ollut. Luonnollisesti toiminta oli siksi vähäistä ja omia tilaisuuksia voitiin järjestää harvakseltaan.

Kokonaisuutena ajatellen ”kerhotoimintaan” voidaan katsoa sisältyvän myös muu sosiaalinen kanssakäyminen ja ohjaus, sillä aliupseeriyhteisön organisaation rungon muodosti kerhoa ylläpitävä yhdistys. Tulokkaat otettiin aliupseeriston piirissä hyvin vastaan. Yhteisön käytäntöihin perehdyttiin ja ”nökkimisjärjestys” opetettiin, jos sitä ei itse huomannut. Yhteisön ja yksityisten jäsenten siteet yhteiskuntaan vahvistuivat myös aktiivisella kunnallispolitiikkaan osallistumisella.⁷¹⁷

---

⁷¹⁷ Koivisto (2004) 524 (ks. Seppo Nurmen vastaus), 530-531. Kerhojen historiikkien mukaan kunnallispolitiikkaan osallistuminen oli laajaa. Ks. esim. Liimatainen (1992), Kitunen (1989) Ilvonen (1995, s. 56-57 on 45 nimettyä henkilöä, jotka Kontiolahdella olivat kunnallisissa luottamustoimissa.)

7 KANTA-ALIUPSEERIN AMMATTI JA IDENTITEETTI

Kanta-aliupseereiksi tultiin pääsääntöisesti maaseudun vaatimattomista oloista, kuten isien alkuperästä ja syntymälääneistä ilmenee. Ensimmäiset kokemukset sotilaselämästä oli saatu varusmiesaikana ja sitä ennen mahdollisesta suojeluskuntatoiminnasta, jonka merkitys oli maailmansotien välillä ehkä suurin maanpuolustushenkisen arvomaailman juurruttamisessa jäseniinsä. Yksilötasolla ammatinvalinnan motiivina saattoi olla myös vakituisen työpaikan saaminen ja palkallinen koulutus ammattiin, kun vaihtoehtona nuoren miehen näkökulmasta oli ajoittaista työttömyyttä ja maaseudun perinteisiä maatalous- tai metsätöitä, ja hyvin usein joka tapauksessa muutto kotiseudulta työtä tai koulutusta hakemaan muualta. Toisaalta aliupseerin ammatti oli suljettu ja monet normit säätelivät työtä ja vapaa-aikaa. Aivan keskeisiä normeja olivat työtehtäviä, käyttäytymistä työssä ja sen ulkopuolella, viralliseen varuskuntayhteisöön ja omaan yhteisöön liittyvät kirjoitetut ja kirjoittamattomat normit,⁷¹⁸ joiden ohjaamana koko virkaura eteni. Tässä luvussa käsitellään kanta-aliupseerin ammatin eräänlaisia näkymättömiä rajoja ja olemusta historiallisten vaikutteiden ja professionalismin valossa.

Tutkijoiden mukaan löytyy paljon esimerkkejä siitä, "miten sosiologit ovat käsittäneet niin sanotut professioammatit ja niiden edustajat."⁷¹⁹ Voitto Helander tutkimuksessaan *Professiot ja julkisvalta* (1993) käsittelee korkeasti koulu-

---

⁷¹⁸ Tärkeimmät ohjesäännöt yksityisen henkilön osalta olivat Sisäpalvelusohjesääntö (S.O.) ja Varuskuntaohjesääntö (V.K.O.) sekä sotaväen rikoslaki ja sotaväen järjestys-sääntö (S.J.S) sekä sotilaskurinpitoasetus (S.K.A.). Kolmen jälkimmäisen säädöksen kanssa jouduttiin tekemisiin, jos kahta ensimmäistä ei jostain syystä noudatettu. Varuskuntaohjesääntö ja Sisäpalvelusohjesääntö yhdistettiin myöhemmin Yleiseksi palvelusohjesäännöksi. (YIPalvO). Sisäpalvelusohjesääntö oli, nimestään huolimatta, periaatteessa ja etenkin käytännössä ennen sotia joukko-osaston henkilökunnan työjärjestys. Palvelusta ja vapaa-aikaa säännösteltiin em. lisäksi kerhojen (yhdistysten) varsinaisilla säännöillä ja järjestyssäännöillä. Em. ohjesääntöjen lisäksi julkaistiin yleisluontoisia oppaita upseereille ja aliupseereille, kuten esim. *Aliupseeri sisäpalveluksessa* (kirj. N. Hernberg (Hersalo) p. Helsinki 1920), joka oli tarkoitettu lähinnä varusmiesaliupseereita varten.

⁷¹⁹ Konttinen (1989) 6-8.

tettuja akateemisia ammattiryhmiä, professioita. Hänen mukaan tutkimuksissa profession merkkeinä painotetaan akateemista koulutusta ja virkoihin sijoittuneiden virkamiesten autonomisuutta sekä virkoihin liittyvää korkeaa statusta. On kuitenkin suuri joukko ammatteja, joilla on tietynlainen ammatillinen autonomia omalla tehtäväalueellaan, vaikka ne eivät olekaan akateemisia. Karl-Erik Michelsenin mukaan vanhat statusprofessiot, upseerit ja papit, ovat menettäneet yhteiskunnallista valtaansa professioiden uudelle valtaeliitille, lääkäreille, lakimiehille, opettajille, insinööreille ja suurelle joukolle muita erikoisaloja edustaville ammattiryhmille. Suomessa onkin tutkittu paljon muun muassa sairaanhoitajien, eriasteisten opettajien ja insinöörien ammattikuntia lähinnä professiotutkimuksen menetelmin. Sellaisia ammattikuntia, joilla ei ole välttämättä koulutuksellista akateemista statusta, on myös kutsuttu semiprofessioiksi,⁷²⁰ Suomessa ammattisotilaista perinteinen professio on aktiiviupseerikunta, joiden koulutus on akateemisen koulutuksen veroinen, mikä seikka muun ohella on profession vaatimus. Upseerikuntaa pidetään myös kansainvälisessä tutkimuksessa professiona, josta voi käyttää nimikettä arkkiprofessio tai statusprofessio. Kanta-aliupseeristoa voidaan mielestäni pitää semiprofessiona eli puoli-professiona, koska sen yhteydessä on havaittavissa monia arkkiprofessioiden keskeisiä professiopiirteitä.⁷²¹

Vuosisatojen ajan ovat sotilasammateissa palvelevat, erityisesti ylemmät upseerit, olleet arvostettuja valtakuntien ja hallitsijoiden tärkeimpiä palvelijoita. Traditionaalinen yhteiskunta, jonka rakenne perustui säätyrakenteeseen, oli vahvimmillaan käytännöllisesti katsoen kaikkialla Euroopassa 1700-luvulla. Säätyyn perustuva status ja privilegiot siirtyivät syntyperän mukana seuraavalle sukupolvelle. Kaikille valtioiden asukkailla kuuluvat samanvertaiset yhteiset normit, oikeudet ja velvollisuudet puuttuivat tuon ajan yhteiskunnista ja ammatit periytyivät.⁷²²

Ylemmän upseeriston tehtävät säilyivät vuosisatojen ajan lähes täysin aatelistolla. Aateline tarkoitti lähes aina samaa kuin upseeri. Suomen suuriruhtinaskunnan syntyminen romahdutti upseerin ammattiprofession täällä ja valtionvirasta ja lakimiehen ammatista tuli sen tilalle aatelisten tärkeä professio.⁷²³ Pääsyyinä oli luonnollisesti armeijan lakkauttaminen, joten henkilöstöäkään ei armeijan viroissa tarvittu. Sotilasammatin profession romahdus ei upseeriston osalta merkinnyt alkuperäisen profession täydellistä kuolemaa, koska Aleksanteri I piti Suomen sodan aikana antamansa lupaukset virkatalojen eli palkan säilymisestä. Lupaus koski myös alemmaa päällystystä, aliupseereita. Professio ei kuitenkaan enää saanut merkittävää täydennystä ja heikkeni, mutta alkoi toi-

⁷²⁰ Michelsen (1999) 5. Professioammattien määritelmien rajat ovat eri tutkijoilla toisistaan hieman poikkeavat. Yleisesti pidetään profession koulutusrajana vähintään viiden vuoden akateemista koulutusta, ja lyhyempää yliopistokoulutusta semiprofession rajana. (Konttinen (1989) 45-50).

⁷²¹ Ks. Moisio, (2003) 21-22, 29.

⁷²² Konttinen (1991) 18-19; ks. Etzioni (1968) 153-154.

⁷²³ Konttinen (1991) 268; ks. Wirilander (1953) ja (1975). Molemmissa teoksissa esiintyy erittäin paljon samoja aateliin kuuluvia sotilassukuja. Monet alemman päällystönkin, eli aliupseerien ja sotilasvirkamiestenkin sukunimet ovat aatelisia. Sieltä nousiin porras portaalta ylöspäin vakansseja avautuessa.

pua Suomen vanhan sotaväen perustamisen myötä 1880-luvulta alkaen. Vaikka Kadettikoulu olikin autonomian aikana toiminnassa, oli lähes kaikkien sen käyneiden upseeriksi aikovien lähde Venäjän armeijan palvelukseen tai hakeuduttava valtion siviilivirkoihin.

Sotakausien aikana 1800-luvulla suomalaisia joukko-osastoja oli perustettu ja lakkautettu. Lopulta myös asevelvollisuuteen perustuva sotaväki lakkautettiin 1900-luvun alkupuolella. Epäilyksittä voidaan arvioida, että tietoisuus sotilaallisista ammateista ja niihin liittyvästä elämästä ei kadonnut suomalaisten ajatusmaailmasta. Jo 1600-luvulta olivat monet Ruotsin kuninkaat suomalaisine hakkapeliittoineen suorastaan legendaarisessa maineessa. Suomalaisuusaatteiden vahvistuessa 1800-luvulla muun muassa Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoista tuli yksi suomalais-kansallisista ikoneista viimeistään 1800-luvun loppuun tultaessa. Hyvin merkittävä teos valtakunnan vanhan historian välittäjänä oli myös Sakari Topeliuksen Välskärin kertomukset, jota voidaan pitää myös traditionaalisen yhteiskunnan toiminnan ja ihanteiden kuvaajana.

Sääty-yhteiskunnan purkautuessa viimeistään modernin yhteiskunnan syntyvaiheissa ammatillisuus vahvistui ja ammattikunnista tuli aikaisempaa tiukemmin monopoleja kunkin koulutusalan tutkinnon perusteella. Akateemisissa profesioissa näkyvät monet professionaalisen toiminnan keskeiset ominaisuudet selkeinä, kuten kollegiaalisuus ja eettiset standardit.⁷²⁴ Molemmat ominaisuudet näyttäytyvät myös kanta-aliupseerikunnassa. Toisaalta armeijan sisällä on ollut havaittavissa yleistä ja erityistä kollegiaalisuutta ammattialan mukaan. Näyttääkin siltä, että suljetussa yhteisössä, kuten armeijassa, semiprofession piirteitä on herkemmin nähtävissä kuin muualla. Kanta-aliupseerin työssä oli viestimiehiä, kouluttajia, huoltomiehiä, ja monia muita toiminimikkeitä. Merkittävin kollegiaalisuustekijä oli virka, johon asianomainen on nimitetty. Samaan virkaan nimitetyillä oli paljon yhteisiä kokemuksia väliaikaisesta palveluksesta, peruskoulutusajalta ja varsinaiselta virkauralta sekä varuskuntaelämän muilta lohkoilta, kuten kerhotoiminnan ja harrastusten parista. Samalla peruskurssilla olemisen yhdisti uran alkuvaiheessa ehkä eniten. Lähes jokaisessa varuskunnassa, pienissäkin, oli kurssiaikaisia oppilastovereita niin upseereilla kuin kanta-aliupseereilla. Sama ammatti ja samanlaiset, usein yhteisetkin, kokemukset yhdistivät professionaaleja.

Professionaaleja muista ammateista erottavista määreistä (englanninkielisissä tutkimuksissa) on saksalainen sosiologi H. A. Hesse laatinut symbolien yhdistelmän, jossa on niin upseerien- kuin aliupseerinkin (joista tuli myöhemmin toimi- ja opistoupseereita) ammatteihin nähden erityisen sopivia kohtia:⁷²⁵

- 1.) ammatissa toimiminen perustuu pitkäaikaiseen teoreettiseen peruskoulutukseen, joka on luonteeltaan "ei-manuaalista"
- 2.) ammattikäytännössä toimitaan tiettyjen periaatteiden tai sääntöjen määrittämällä tavalla -eettinen koodi
- 3.) ammatinharjoittajat kuuluvat professionaaliseen järjestöön, mutta säilyttävät laajan autonomian

⁷²⁴ Konttinen (1991) 270; Konttinen (1989) 50.

⁷²⁵ Konttinen (1989), Hessen luettelo s. 49; Hesse (1972) 47-48 ja Hesse (1968) 46-47.

- 4.) työ on luonteeltaan yleisön palvelua, se palvelee yleistä etua, edesauttaa yhteisön kiinteyttä ja orientoituu selvästi vähäisemmässä määrin omaneduntavoittelun mukaisesti
- 5.) ammattikäytännön motiivit ovat altruistisia, eivät egoistisia
- 6.) ammattitoimintaan pääsy edellyttää tutkintoa, jonka sisällöstä päättää professionaalinen järjestö
- 7.) ammatissa toimivat ovat asiantuntijoita ja nauttivat laajaa henkilökohtaista ja asiantuntijaperustaista päätöksenteko- ja suunnitteluvapautta
- 8.) viranhaltijat odottavat asiakkailtaan suuressa määrin "sokeaa" luottamusta ammatilliseen kompetenssiinsa samoin kuin vastuullisuuteensa -vastaavasti heillä on korkea vastuuntunto
- 9.) viranhaltijat nauttivat korkeaa kunnioitusta ja omaavat sitä vastaavan itsetietoisuuden
- 10.) muihin ammatteihin nähden viranhaltijain toimialue on tarkoin määritelty ja monopolisoitu
- 11.) viran puitteissa esiintyy eri kvalifikaatioiden asteittainen järjestelmä: julkisesti tunnustettu karriääri
- 12.) viranhaltijoilta on kielletty julkinen mainonta ja viranhaltijain kesken vallitsee korkea-asteinen kollegiaalisuus
- 13.) työ koskee erityisen tärkeitä ja intiimejä asiaintiloja, joiden puitteet ja ala ovat selkeästi määritetyt
- 14.) menestyksen ja pätevyyden mittana eivät ole tulot, vaan virkanimike, kunniamerkit, palkinnot jne.
- 15.) viranhaltijat hyödyntävät vuosisataista tiedon perinnettä ja kokemusta ja kykenevät sen kautta välttämään ahtaan spesiaalitiedon vaarat ja virhelähteet
- 16.) viranhaltijat ovat valtion toimesta rekisteröityjä tai työskentelevät valtion lisenssillä
- 17.) viranhaltijain palkka määräytyy yleisabstraktisin perustein ja se on kiinteä
- 18.) viranhaltijat soveltavat yksittäistapauksiin yleisabstraktista tietoa; heidän toimintansa ei siten ole standardisoitavissa

Hessen luettelossa ainakin kuusi kohtaa (2, 4, 5, 8, 12, 17) mielestäni kuvaa hyvin ja kuusi kohtaa osittain (7, 9, 10, 11, 14, 16) kanta-aliupseerien profesiosymboleita. Loput kuusi sopivat hyvin vain upseeriprofessioon. Molempiin, niin upseerin kuin kanta-aliupseerin, (sittemmin toimi- ja opistoupseerin) ammatteihin sopii esimerkiksi kohta 16: sotilaat ovat valtion toimesta "rekisteröityjä" ja työskentelevät valtion "lisenssillä", ts. ovat suorittaneet virassaan vaaditun ammattitutkinnon ja saaneet nimittämiskirjan ja virkatehtävään määräyksen, upseerit profesioasemansa mukaisesti ylipäälliköltä eli tasavallan presidentiltä ja aliupseerit joukko-osaston komentajalta.

Sotilaallisten ammattien kesken ei suoranaisesti vallitse näkyvää "kampailua asemista". Upseeriprofession suvereeni asema ja eri tehtävät ja virat aliupseereihin (myöh. toimiupseereihin, opistoupseereihin) nähden on estänyt keskinäisen kilpailun edellä mainitun suvereenin aseman johdosta. Upseeriprofessiolla on hallussaan organisaation korkeimmat virat valtion antaman säädännön perusteella ja he ovat siksi puolustushallinnon organisaatiossa todellista valtaa käyttäviä asiantuntijoita, jotka periaatteessa määrittävät virkojen nimikkeet, tasot ja kelpoisuusvaatimukset, niihin edellytetyn koulutuksen ja koulutukseen pääsyn.⁷²⁶ Virkakierrot ovat lakiteitse ennalta suljetut. Vain byro-

⁷²⁶ Hägglund (2007) 230-234. Toisaalta on huomattava, että suomalainen armeijan rakenne ei ole poikkeuksellinen vakinaisen henkilökunnan kokoonpanon osalta, vaan pikemminkin kansainvälisen "mallin" mukaan rakennettu, vaikka erojakin muihin maihin on.

kraattisen koneiston (valtion) jouduttua kriisiin voi professio teoriassa muuttua tai "heiketä", kun siihen tulee esimerkiksi sodassa ansioituneita jäseniä ja lähtökohtaisesti alemman sivistys- ja koulutustason edustajia, mutta normaaliaikojen palatessa professio toipuu ennalleen.⁷²⁷

Miten kanta-aliupseerit itse kokivat ammattinsa ja millaisia eettisiä vaatimuksia he itselleen asettivat? Edellä mainitun Hessen luettelon piirteitä on hahmotettavissa seuraavasta. Katkelmia Viipurin Pamaus -nimisessä Viipurin aliupseeriyhdistyksen lehden ensimmäisessä numerossa vuonna 1927:

“ALIUPSEERI PALVELUKSESSA JA SEN ULKOPUOLELLA

Astuessamme aliupseeriuralle olemme ottaneet *kannettavaksemme monien velvollisuuksien raskaan taakan, joka meidän tulee aina nurkumatta, reippain mielin kantaa*. Myöskin meidän tulee muistaa, että koko aliupseerikunnan, johon nyt sen yksilöinä kuulumme, maine riippuu meistä itsestämme...

...jokaisen tulee tuntee asemamme ja olla täysin tietoisia siitä, miten meidän on käytäyttyävä niin palveluksessa kuin sen ulkopuolellakin.

Miehistön lähimpinä esimiehinä tulemme kaikkein enimmäin palveluksessa kosketuksiin asevelvollisten kanssa, siksi esiintymisemme heidän edessään tulee olla kyllin arvokasta ja täysin harkittua.

Meille on varsin *suurimerkityksellinen se, että asevelvollinen miehistö palvelusaikanaan saa mahdollisimman edullisen kuvan meistä, sillä siviiliyleisö, joka harvoin suuremmissa määrin joutuu kosketuksiin kanssamme, luo yleiskuvan meistä sotapalveluksesta vapautuneiden kertomusten perusteella.*

...
Voidakseen menestyksellä ja kunnioitusta ansaitsevalla tavalla työskennellä ja niin ettei hänen kykynsä miehistön edessä joudu kyseenalaiseksi, täytyy *aliupseerin olla tehtäviensä tasalla ja täysin hallita sen alan, mitä hän kulloinkin joutuu miehistölle opettamaan...*

... on muistettava, että jokainen näkyviin tullut aukko ammattitaidossa heikentää arvovaltaa.”

Edellä mainitussa katkelmassa olevalla tekstillä on yhtymäkohtia tavalla tai toisella moniin Hessen luettelon kohtiin. Korostetusti nousee esille ammattitaito ja sen näyttäminen tehtävien hoitamisessa ja käyttäytymisessä. Tämänlainen itsekasvatuksellinen ohjaus oli jatkuvasti esillä samassa lehdessä sekä sittemmin, vuodesta 1929 alkaen ilmestyneessä Suomen Aliupseeri -lehdessä. Tämän kaltainen kasvatustoiminta ja ohjaus ei ole uutta sotilaskasvatuksen alalla. Jo Suomen vanhan sotaväen aikana 1880-luvulla julkaistiin suomenkielistä Lukemisia Suomen sotamiehille -lehteä, jossa oli vastaavia hyvän sotilaan ja hyvän esimiehen, upseerin ja aliupseerin, ohjeita, malleja ja toimintaesimerkkejä kertomusten muodossa.⁷²⁸

⁷²⁷ Sotien aikana perustettiin lukuisia upseerin ja kanta-aliupseerin virkoja kenttäarmeijan ja kotijoukkojen toimintakyvyn varmistamiseksi. Vuonna 1941 asetuksen nojalla kanta-aliupseereita nimitettiin upseeritehtäviin suuri määrä. Samalla heidät ylennettiin upseeriarvoon, jonka mainittu asetus mahdollisti. Näistä upseereista monet jäivät sodan jälkeen palvelukseen, osa upseerin virkoihin, osa kanta-aliupseerin toimiin. Viimeksi mainitut käyttivät virkapuvussaan henkilökohtaisen sotilasarvonsa mukaisia arvomerkkejä.

⁷²⁸ Lukemisia Suomen sotamiehille (1881-1901).

7.1 Sotilaskoulutus - suljettua koulutusta ja tietoa

Koulutus on keino hankkia ”kulttuurista pääomaa.” Sen taso, pituus ja erikoisala ovat profession tunnusmerkkejä. Olennaista on, että se itse valvoo koulutustaan, koulutukseen rekrytointia ja sisältöä varmistaessaan profession suvereenia erottautumista muista ammateista. Kulttuurinen pääoma on sidoksissa sekä vanhempien yhteiskuntaluokkaan että koulutukseen. Sotilasammateissa upseeriprofession ja muiden välinen koulutus pääomaero näkyi ennen sotia erittäin selkeästi samalla tavalla kuin vastaavasti valtion siviilisektorilla. Perinteiset professiot sijoittuivat korkealle taloudellisen ja kulttuurisen pääoman suhteen. Seuratessaan esikuvaprofessiota ja saavuttaakseen sen kulttuurista asemaa ovat semiprofessiotkin pyrkineet kartuttamaan kulttuurista pääomaansa ensi sijassa laajenevan koulutuksen ja siihen liittyvän erikoisasiantuntemuksen avulla. Toisaalta yleissivistävän koulutuksen yleisen laajenemisen takia sotien jälkeen niiden suhteellinen erottautuminen alemmista ammateista ei ole mainittavasti parantunut.⁷²⁹

Aliupseerien (myöh. toimi- ja opistoupseeri) ammatin osalta voidaan siis hyvin puhua tyyppillisestä semiprofessiosta. Edellä mainitut ammattikuntatutumistavoitteet ovat olleet ammattikunnan omaehtoisten kehittämishakuisuuden taustalla. Ennen talvisotaa aliupseeriston tilanne koulutuksen osalta ei ollut kovin hyvä. Koulutus oli lyhimmillään vain muutaman kuukauden kestävä ja kurssit suuria, koska oli päässyt käymään niin, että valtio ei ohjannut 1920-luvulla riittävästi taloudellisia mahdollisuuksia parempaan koulutukseen. Lähes kaikki kanta-aliupseerit kuitenkin ehdittiin kouluttaa vähintään tyydyttävästi vuoteen 1939 tultaessa kokonaisuutta ajatellen. Koulutuksesta vastanneet olivat tehneet hyvän tuloksen taloudellisia mahdollisuuksia ajatellen.

Professioideologian tärkeä tunnusmerkki on kiinnittyminen koulutuksen kautta professioniin. Sillä juuri koulutuksella saavutetaan ne muodolliset kriteerit, jolla ammatin harjoittajasta voi tulla ja tulee pätevä profession jäsen. Sotilaallisissa ammateissa ei ole niissäkään pääsääntöisesti voinut enää vuosikymmeniin saada pysyvää nimitystä ilman tutkinnolla hankittua pätevyyttä. Tutkinto- ja koulutusvaatimukset on muodollisesti määritelty virallisissa perusteluissa. Professionaalisuuden tuottamisessa on kyse myös muusta, joka näkyy ja korostuu etenkin aktiiviupseerikoulutuksessa ja -kasvatuksessa. Professionaalisuus ei kohdistu Rinteen mukaan vain asiantuntemukseen ja ammattitaitoon. Sen ideologian alueelle kuuluvat myös moraaliset kvalifikaatiot, ammattietiikka, ammattikieli, ammatinharjoittajien keskinäinen solidaarisuus, ammatillinen ajattelutapa, usko omaan ammattiin ja ammatin puolustaminen, ammattiylpeys. Edellä mainittu Viipurin Pamaus-lehden artikkelin sanoma osoittaa, miten

⁷²⁹ Semiprofessio (puoliprofessio) muistuttaa monin tavoin perinteisiä professioita eroten kuitenkin niistä mm. tutkintoon vaadittavan koulupohjan, tutkinnon tason ja toiminta-alueen (hallinnon) virkojen tason osalta. Semiprofessiolla ei ole hallinnon ylimpiä virkoja hallussaan, se ei (välttämättä) ole akateeminen tutkinnon osalta ja tehtävien kentällä sillä ei ole täyttä autonomiaa, vaan dominoiva professio määrää ainakin osasta tehtävien sisällöistä; Rinne – Jauhiainen (1988) 23.

asia oli tiedostettu samaan tapaan kanta-aliupseerienkin keskuudessa jo varhain.⁷³⁰

Yleinen professionaalitumiskehitys Suomessa voidaan jakaa neljään jaksoon. Ensimmäinen kausi päättyi 1920-luvun, toinen 1940-luvun ja kolmas 1960-luvun loppuun, neljäs kausi alkoi siitä eteenpäin. Nämä kaudet vastaavat myös suurelta osin yhteiskunnallisen, taloudellisen ja sivistyksellisen kehityksen eri vaiheita.⁷³¹

Ensimmäiselle kaudelle oli tyypillistä monien erillisten ammattikuntien keskinäinen jyrkkä koulutuksellinen kahtiajako. Ylioppilaspohjaiset ammattikunnat, kuten lääkärit, lakimiehet ja upseerit, erottautuivat jyrkästi muista vastaavan tason ammattiryhmistä sekä koulutuksen että ammattirakenteen suhteen. Kanta-aliupseerina ja muissakin ”suljetuiksi” luokitelluissa ryhmissä⁷³² saattoi palvella jopa ilman määriteltyä riittävää ammatillista koulutusta. Sotilasammattien professiokehityksestä ei luonnollisesti voi puhua vuoden 1905 ja 1918 välillä, joskin keskeisin osa tulevan itsenäisen Suomen armeijan alkuajan upseeristoa ja aliupseeristoa olikin koulutuksessa JP 27:n riveissä vuodesta 1915 alkaen vuoteen 1918 asti ja merkittävää oli koulutuksen saaminen samaan aikaan samassa joukko-osastossa.

Toisella kaudelle ominaista oli professiopyrkyisten ammattikuntien aikaisempaa merkittävämpi kiinnittyminen opillisen sivistyksen koulutuslinjoihin. Tällä kaudella kanta-aliupseeritkin alkoivat saada koulutuspääomansa kartuttamispyrkimyksiä huomioonotetuksi, mutta vasta aivan kauden lopulla kun Liittoutuneiden valvontakomission vaikutus oli lakannut.⁷³³ Uusi piirre oli tällä aikakaudella terveystalveluiden ammattikuntien voimakas erikoistumiskoulutus, mutta monien muiden ammattikuntien osalta koulutus oli vielä entisellään ja uralla kohoamisen hierarkiat olivat luomatta. Tämä näkyi muun muassa siten, että kanta-aliupseeriston osalta urakierto oli lyhyt ja päättyi umpiperään.⁷³⁴ Aliupseeriston osalta ammatin rakennuspuita etsittiin koulutuksen kautta. Siihen tehtiin aikaisempaan nähden merkittävä periaatteellinen muutos kun kaikille alalle tulijoille annettiin yhteinen integroiva jakso Jalkaväen Aliupseerikoulussa 1949 alkaen. Upseerikoulutuksessa tämä vaihe oli ollut alusta alkaen.⁷³⁵

Toisella kaudella ammatillinen järjestötoiminta varsinaisesti alkoi, kun upseerien ja aliupseerien järjestöt liittyivät tahoillaan keskusjärjestöihin ja tulivat neuvotteluvoimaksi piiriin. Siihen asti oli voitu tehdä vain esityksiä, mutta nyt molemmat ryhmät saivat rakennettua aidot neuvottelu- ja vaikutuskanavat. Kokonaisuutena kuitenkin ainakin sotilasprofessioiden ja monien muidenkin kannalta aikakausi oli staattinen. Ilmeisenä vaikuttajana olivat vasta äskettäin käydyt raskaat sodat ja niiden taloudelliset seuraukset ja tämä näkyi voimak-

⁷³⁰ Rinne - Jauhiainen (1988) 24.

⁷³¹ Rinne - Jauhiainen (1988) 445.

⁷³² Oppikoulunopettajina oli jopa puolet epäpäteviä, sosiaalityöntekijöille ei ollut lainkaan pätevyysmäärittäjiä; ks. (Rinne - Jauhiainen (1988) 446.)

⁷³³ Toisaalta voidaan todeta upseerien osalta heidän aseman olleen vanhastaan niin vahva, ettei upseereilla sinänsä ollut puutetta koulutuspääomasta.

⁷³⁴ Hägglund (2007) 234.

⁷³⁵ Rinne - Jauhiainen (1988) 447-448, ks. esim. Kilkki et al. (1978).

kaasti taloudellisena säätelynä (mm. Rinne et. al.), joka ulottui koko yhteiskunnalliseen toimintaan vaikuttaen muun muassa ammattiyhdistystoiminnan edunvalvontamahdollisuuksiin.⁷³⁶

Kolmannella kaudella perustrendinä oli ammattikuntien välillä vallitsevien professionaalisuuserojen kaventuminen. Monet ns. arkkiprofessioihin kuuluvat ammattikunnat menettivät pohjakoulutuksellisen ylemmyytensä (Rinne et. al.), kun moniin ammattikuntiin hakeutui valtaosa ylioppilaita, vaikka pohjakoulutusvaatimus olikin pienempi. Myös ammattikuntien sisällä tapahtunut erikoiskoulutus ja lisääntyä ja eriytyä vaikuttaen sotilaskoulutuksessakin.

Tällä kaudella upseerikoulutusta samoin kuin kanta-aliupseerikoulutusta uudistettiin merkittävästi. Upseerikoulutuksen uudistamisessa koulutuksen pituutta lisättiin ja samalla pohjakoulutusvaatimukseksi otettiin ylioppilastutkinto.⁷³⁷ Seurauksena oli, että vaatimusten kiristyttyä upseeriuralle alkoi rekrytoitua huomattavasti enemmän halukkaita ja paremmin lukiossa menestyneitä kuin aikaisemmin. Tähän oli vahvasti vaikuttamassa myös entistä paljon suurempi valmistuneiden ylioppilaiden lukumäärä. Aliupseereiden osalta voi havaita sen, että suuret ikäluokat⁷³⁸ tulivat samaan aikaan asevelvollisikään, siksi tarvittiin aikaisempaa huomattavasti enemmän tulijoita ammattiin. Riittävän hyvistä aliupseeri-rekryteistä ei kuitenkaan ollut pulaa kuin ehkä ajoittain Etelä-Suomen joukko-osastoissa.

Neljännellä kaudella professioammattikuntien ylioppilaistumisaste on korkea. Kokonaisuutena kausi oli eri ammattikuntien eroavaisuuksien kaventumisen aikaa. Erityisesti semiprofessionien alueet kunnostautuvat pohjakoulutustason nostamisella ja ammatillisen koulutuksen kehittämällä sekä pidentämisellä. Tällä kaudella aliupseeriprofessio kykeni nousemaan toimiupseeriprofessioksi vuonna 1974.⁷³⁹ Pohjakoulutuksen lähtötasoksi määriteltiin keskikoulu, vaikkakin ylimenovaiheen aikana sallittiin edelleen kansakoulun käyneille mahdollisuus valmennuskurssin⁷⁴⁰ kautta "nousta" uuden kulttuuriselta pääomaltaan korkeamman profession piiriin.

Kokonaisuutena ajatellen professionaaliin tai professiohakuisiin ammatteihin rekrytointi ei tapahdu pelkästään korkean pohjakoulutuksen perusteella. Muun muassa kansanopettajakoulutukseen otettiin opiskelijoita eri koulutustasoilta erityisin kiintiöin. Monien ammattien osalta on lisäksi pystytetty laajoja hakurakennelmia: erilaisia valintakokeita, karsintakursseja, psykologisia testejä (etenkin sotien jälkeen) haastatteluita tai opetusnäytteitä.⁷⁴¹ Sama ilmiö näyttäytyi sotilasammattien puolellakin. Itse asiassa upseerikoulutukseen ja aliupseerikoulutukseen (myöhemmin toimiupseerikoulutukseen, opistoupseerikoulutukseen) pääsy oli monen kapean portin kautta kulkemista alkaen varusmiespalve-

⁷³⁶ Nummela (1993) ks. taulukot 47 ja 48 (s. 189-190).

⁷³⁷ Ks. mm. Hägglund (2007) 230.

⁷³⁸ Ks. liite 5. esim. peruskurssit n:o 23-25.

⁷³⁹ Hägglund (2007) 234. Eteneminen upseeriarvoihin oli mahdollista jatkokoulutuksen kautta, joka aikaisemmin ei ollut mahdollista.

⁷⁴⁰ Kanta-aliupseerikurssin I jaksolla opiskeltiin keskikoulukurssin tärkeimpiä oppiaineita kieliä lukuun ottamatta. Päälystööpiston valmennuskurssilla opiskeltiin em. lisäksi myös toista kotimaista ja yhtä vierasta kieltä.

⁷⁴¹ Rinne – Jauhainen (1988) 454.

lusta ja päättyen varsinaiseen sotakoulun pääsytutkintoon. Varusmiespalvelukseen tulon ja pääsykokeen välillä oli siis monta todellista testiä ja silmällä pitämistä sen suhteen, olisiko ammattisotilaaksi aikova sopiva tietyn tämän tai tuon profession jäseneksi.

Ammattikuntien pätevyysvaatimukset ja tutkinto on yleensä määritelty ja ammatti samalla suljettu epäpäteviltä. Pätevyyden laillinen määrittely ei kuitenkaan aina johda tehtävien täyttymiseen pätevillä. Aliupseeriammatissa vasta useita vuosia sotien jälkeen päästiin tilanteeseen, jossa kaikille pysyvän toimen ehtona oli ammatillisen tutkinnon suoritus ja erottaminen ammattikunnasta, mikäli kouluttautuminen varsinaisella perustutkintokurssilla ei toteutunut. Ammattikunnan ensimmäisinä vuosina mitään tutkintoa ei edes välttämättä vaadittu, koska mitään varsinaista pysyvää koulutusta ei edes ollut. Virkapaiikat oli olosuhteiden pakosta suurimmaksi osaksi täytettävä ”epäpätevillä”. Säännöllisen koulutuksen alkaessa vuonna 1921 ei koulutukseen hakeutunut riittävästi halukkaita, ja kesti useita vuosia, ennen kuin koulutus vakiintui. Koulutushalukkuus lisääntyi, kun ylimpään aliupseeritehtävään, väepelin toimeen, alettiin vaatia peruskurssin käymistä. Noina vuosina ammattikunta myös kiinteytyi ja sen piiristä alettiin itse vaatia itseltä enemmän ammatillisia kykyjä. Kokonaisuutena armeijan siirtyminen vakinaiselle kannalle vaikutti voimakkaasti kanta-aliupseeriston kiinteytymiseen, koska se antoi samalla yksilölle turvatun tulevaisuuden.⁷⁴²

Professionkehityksen ja professioaseman saavuttamisen yksi kulmakivistä on ammatillinen järjestäytyminen ja sen tiivistyminen. Edellä oleva ote ”Viipurin Pamauksesta” kuvastaa selkeästi juuri niitä professiokehityksen piirteitä, jotka ilmenevät professioammattien yhteydessä. Viipuri oli ennen sotia Suomen suurin varuskuntakaupunki ja siellä oli perustettu vuonna 1925 Viipurin Garnisoonin aliupseeriyhdistys varuskunnan joukko-osastojen aliupseerikerhojen yhteiselimeksi.⁷⁴³ Viipurin aliupseeriyhdistys toimi aktiivisesti koko aliupseerikuntaa yhdistävän ”liiton” perustamiseksi. Yhdistyksen lehti yhdistettiin vuonna 1929 perustetun Suomen aliupseeriliiton jäsenlehteen vuonna 1933. Sekä Viipurin aliupseeriyhdistys että Suomen Aliupseeriliitto korostivat molemmat alusta lähtien voimakkaasti koulutuksen merkitystä henkilölle itselleen ja sitä kautta sen myönteistä vaikutusta koko aliupseerikuntaan.

Liiton järjestäytymisaste oli alussa alle puolet koko ammattikunnasta. Liitolta oli myös kielletty kaikenlainen ammatillinen edunvalvontatoiminta. Vain aatteellinen toiminta oli sallittua. Sotien aikana liiton toiminta oli keskeytyksissä. Sotien jälkeen liitto sai vähitellen entistä vahvemman aseman vaikuttajana. Se vaati muun muassa koulutuksen kehittämistä, pohjakoulutusvaatimusten korottamista sekä taloudellisten etuuskien parantamista ja toimi aktiivisesti keskusjärjestöjen suuntaan. Kokonaisuutena voidaan todeta kaikkien liiton

⁷⁴² Rinne – Jauhiainen (1988) 430.

⁷⁴³ Jokaiselle joukko-osastolle oli perustettu upseerikerhojen tapaan aliupseerikerhot, joiden tarkoituksena oli muun muassa antaa aliupseereille mahdollisuus kokoontua yhteen viettämään vapaa-aikaa sekä tarjoamaan mahdollisuus ruokailun järjestämiseen.

ajamien asioiden sisältävän professionaalitumistendenssin keskeisiä piirteitä.⁷⁴⁴

Sotilailta on koko itsenäisyyden ajan ollut kiellettyä puolueiden jäsenyys ja asettuminen ehdokkaaksi eduskuntavaaleissa. Tämä seikka mielestäni ilmentää sitä, miten tärkeinä valtion virkamieslaitoksen osana sotilasprofessioita pidetään ja on toisaalta eräänlainen merkki sotilasprofessioiden ainutlaatuisesta luottamusmerkityksestä muihin professioihin ja tavallisiin ammatteihin verrattuna. Valtiovalta on tällä tavalla tehnyt sotilaista ”turvavaltion vartijoita”, joilla ei virallisesti ole intressejä minkään poliittisen ryhmän suuntaan. Sotien jälkeisenä kautena myös aliupseerien ammattiliiton järjestäytymisaste on ollut hyvin korkea, jollainen se oli myös ennen talvisotaa. Vain vähäinen määrä erikoisaloilla työskenteleviä irtautui liitosta. Liitosta tuli laillinen elin, joka käytti ammattikunnan puhevaltaa, teki sopimuksia ja antoi lausuntoja ammattikunnan etuja koskevista asioista. Siitä tuli siksi alkuvuosiin verrattuna oman professionsa entistä vahvempi virallinen ydin.

Aliupseerien (sittemmin toimiupseerien ja opistoupseerien) ammattialalla ja virkaauralla koulutusuudistukset ovat seuranneet toinen toistaan. Liiton ansiot ammattikunnan kehittäjänä olivat luonnollisesti aliupseeriston näkökulmasta merkittävät. Kuitenkin voidaan silti todeta professioitumistendenssin näkymisestä huolimatta, että kehitystä ylläpitänyt ja edistänyt tekijä oli myös sotien jälkeinen yleinen kaikilla lohkoilla vaikuttanut yhteiskunnallinen muutos, jossa keskeinen merkitys on ollut pohjakoulutustason merkittävällä nousemisella.⁷⁴⁵

7.2 Yleiset ja erityiset kelpoisuusehdot

Kanta-aliupseereiden yleiset virkakelpoisuusvaatimukset olivat samat kuin muilla valtion virkamiehillä, eli taito, kyky ja koeteltu kansalaiskunto. Alkuvuosien kapitulantiksi pyrkijältä edellytettiin hyvää mainetta, sopivuutta sotilasluralle niin terveydentilan kuin yleisten edellytysten puolesta ja vähintään kansakoulusivistystä ja lisäksi suostumusta vuoteen 1929 asti solmimaan yleensä kahden vuoden pituisen palvelussitoumukseen. Hakemus lähetettiin siihen joukko-osastoon, esikuntaan tai sotilaslaitokseen, jonka palvelukseen halusi. Mikäli kysymyksessä oli samalla sotakoulun peruskurssille pyrkiminen, oli omakätiset hakemukset lähetettävä joukko-osaston sijasta Sotaväen esikuntaan jalkaväen ja ampumataidon tarkastajalle.⁷⁴⁶

Palvelukseen ottamisen yleiset periaatteet säilyivät muilta osin, mutta armeijan vakinaiselle kannalle asettamisen jälkeen ei sitoumuksia tehty kuin eri-

⁷⁴⁴ Ks. Rinne – Jauhiainen (1988) 444–455.

⁷⁴⁵ Uuden käytännön mukaan kaikilla, myös peruskoulutuksen jälkeen ammatilliselle sektorille lähteneellä kouluttautujalla, on mahdollisuus suorittaa ammatillisten opintojen ohessa samanaikaisesti ylioppilastutkinto, joka eri aikoina on ollut tärkein portti tiellä yhteiskunnan huipulle.

⁷⁴⁶ Koivisto (1992) 27, 33–44. Hakuohjeita ja erityisesti valintaan liittyviä menettelyohjeita täsmennettiin salaisilla joukko-osastojen komentajille osoitetuilla kiertokirjeillä.

tyisissä tilanteissa, kuten peruskurssin käymisen yhteydessä. Palvelukseen tultaessa joukko-osaston komentaja nimitti toimeen. Myös ottaminen peruskursseille muuttui jo 1920-luvulla siten, että ammattiin tulija otettiin ensin joukko-osastopalvelukseen ja komennettiin aikaisintaan noin vuoden kuluttua aliupseerikurssille. Tällainen ”työharjoittelu” oli suorastaan välttämätön peruskursien ajallisen keston takia ja samalla voitiin varmistua tulokkaan sopivuudesta aliupseeritehtäviin.

Puolustuslaitoksen vakinaistamisen yhteydessä määriteltiin vuonna 1928 ensi kerran asetuksella vaatimukset aliupseerin toimeen. Sitä ennen vaatimukset julkaistiin muun muassa ilmoituksissa, joilla haettiin oppilaita kapitulanttikursseille sekä Sotaministeriön käskylehdessä ja armeijan sisäisillä kiertokirjeillä. Eri toimialoilla kanta-aliupseereilta vaadittiin erityisiä tutkintoja, joita suoritettiin peruskursien aselajijaksoilla tai erityisillä kursseilla.

Joukko-osastojen rekrytoidessa kapitulanteja sattui etenkin alkuvuosina tapauksia, että palvelukseen otettujen taustoja tutkittaessa esille nousi palvelusuhteen kannalta poissulkevia asioita. Tällaisissa tapauksissa sitoumukset purettiin heti. Tällaisten tilanteiden välttämiseksi Sotaväen esikunta määräsi sen joukko-osaston, joka otti kapitulantin palvelukseen, lähettämään hakijan paperit itselleen. Aluksi joukko-osastot, mutta jo vuoden 1921 jälkimmäisellä puoliskolla Sotaväen esikunta, hankkivat oikeusministeriöltä virkateitse asianomaisen rikosrekisteriotteen ja Etsivän keskuspoliisin perustamisen jälkeen sen kautta hakijan kotipitäjän nimismiehen ja paikallisen suojeluskunnan päällikön lausunnot kansalaiskunnosta ja poliittisesta suuntautuneisuudesta.⁷⁴⁷ Ennen Etsivän keskuspoliisin perustamista hakija itse hankki kaksi viimeksi mainittua todistusta hakemuksensa liitteiksi. Kansalaiskunnoltaan nuhteeton tarkoitti elämäntapojen ohella tietynlaista poliittista luotettavuutta. Menettely tarkoitti sitä, että joukko-osastolla ei ollut oikeutta ilman Sotaväen esikunnan lupaa ottaa ketään palvelukseen, vaikka nimellisesti komentaja oli kanta-aliupseerien nimittävä viranomainen.

Keitä sitten ei otettu kanta-aliupseereiksi? Tuonaikaisista Sotaväen esikunnan asiakirjoista ilmenee muun muassa se, että nuoren armeijan ensimmäisinä vuosina ei kapitulanteiksi tietoisesti otettu aktiivista ”sosialistista” ainesta, joka tarkoitti maan alla toimivan kommunistipuolueen tai sen peitejärjestöjen jäseniä. Myös lähisukulaisuus edellä mainittuihin tai poliittisesti epäluotettaviksi katsottujen henkilöiden vaikutuspiirissä oleminen saattoi nousta esteeksi sotilaallisiin tehtäviin. Punakaartissa olleita pääsi kuitenkin kapitulanteiksi tiettyin edellytyksin.⁷⁴⁸ Jos henkilö oli pakotettu punakaartin jäseneksi esimerkiksi väkivallalla uhkaamalla, mutta hän oli karannut sieltä heti tilaisuuden tullen, ei punakaartissa oloa katsottu *aatteellisista* syistä johtuneeksi. Vakaumuksellinen punakaartin jäsenyys merkitsi myös armeijan kannalta kielteistä poliittista asennoitumista ja oli ehdoton este sotilasuralle pääsyyn. Alkuperäisasiakirjoista on pääteltävissä, että nimismiesten ja suojeluskuntien lausunnot vaikuttavat

⁷⁴⁷ SArk T 66/2202 D 2-3; Selen-Pylkkänen (2004) 142-146.

⁷⁴⁸ Ks. Selén (2001), asiasta tarkemmin luvussa Suojeluskunnat lausunnonantajina (174-181); Lackman (1997) 186-187 ja 204.

todellisiin tietoihin perustuvilta. Mikäli palvelukseen kuitenkin oli jostain syystä otettu tai oli päässyt ohjeiden vastaisesti kapitulanteja, heidät erotettiin. Kaikesta pitäen erotetuille kerrottiin myös erottamisen todellinen syy, koska muutamissa tapauksissa kapitulantit väittivät itsensä sekoitetun toisiin, useimmiten täysin samannimisiin henkilöihin. Asiat selviteltiin tällaisissa tapauksissa yhteistyössä nimismiesten ja asianomaisten suojeluskuntien kanssa ja este palvelukseen tulolle saattoi poistua.⁷⁴⁹

Rannikkotykistörykmentti 2:n v.t. komentajan salainen kirje (otteita) Sotaväen Esikunnalle:

Os 1. N:o 681/21 Viipuri 24.12.1921

“... siihen asti kunnes rykmentti 29.11.21 sai jäljennöksen Sotaväen Esikunnan salaisesta kiertokirjeestä otettiin kapitulanteja tavallisesti palvelukseen heidän esittämiensä todistusten perusteella, joista tärkein oli suojeluskunnan antama todistus, joka ko. tapauksessa oli saapuvilla ... edeltäjä ei ollut tilannut rikosrekisteriotteita ... tilasin ja erotin useita kapitulanteja...”

Edellä mainittu rekrytointimenettely johtui siitä, mistä poliittisista kansalaisryhmistä kanta-aliupseerit haluttiin rekrytoida. Armeijan ja suojeluskuntajärjestön läheiset suhteet olivat tässä valossa merkittävät myös rekrytoinnissa. Suojeluskuntiin kuulumisen ei ollut aliupseeriksi aikovalle pakollista, mutta eittämättä siitä oli hyötyä, jos hakija oli ollut suojeluskunnassa. Sehän todisti hänen olevan poliittisesti luotettavan.

Suojeluskuntien merkitystä kuvaa niiden suuri miesvahvuus,⁷⁵⁰ joka oli 1920-luvun alkupuoliskolla noin 80 000–100 000 jäsentä. Armeijan miesvahvuus oli samaan aikaan 20 000–25 000, josta suurin osa oli varusmiehiä. Vaikka suojeluskuntiin kuulutettiin vapaaehtoisesti, niin rekrytoinnin taustatekijänä maailmansotien välisenä aikana suojeluskuntien rooli oli ilmeisen suuri.

Valtion turvallisuustarpeiden näkökulmasta kapitulanttialiupseerien ja poliisien luotettavuudelle voi määritellä samansuuntaisia vaatimuksia. Myös poliisitoimen rekrytoinnin kannalta suojeluskuntalaitoksen merkitys oli huomattava. Aluksi poliisiksi pyrkivien hakumenettelyssä vaadittiin, samoin kuin aliupseerienkin, asiakirjoihin liitettäväksi kahden luotettavan henkilön kirjallinen todistus siitä, että hakija oli luotettava eikä ollut osallistunut kapinallisuuteen. Jo vuonna 1919 poliiseja valittaessa siirryttiin tiukempaan käytäntöön hankkimalla lisäksi virkateitse hakijan kotipaikkakunnan suojeluskunnan ja nimismiehen lausunto. Lisäksi suojeluskuntien kautta tiedottamalla paranivat mahdollisuudet saada huomattavasti entistä enemmän sopivaa ja poliittisesti luotettavaa poliisin miehistöainesta. Sama seikka koski luonnollisesti myös aliupseereita.⁷⁵¹

⁷⁴⁹ Koivisto (2004) 189-190; Lackman (1985) 15-17; ks. Lackman (2007) passim.

⁷⁵⁰ Alapuro (1973) 40.

⁷⁵¹ Hietaniemi (1992) 68, 75-77; Selén (2001) 327.

KIERTOKIRJE

Sotalaitoksen erikoinen tehtävä valtiossa vaatii, että sen palveluksessa olevat henkilöt ovat poliittisesti täysin luotettavia ja että he omaavat terveisiin siveellisiin periaatteisiin nojautuvan maailmankatsomuksen.

On täysi syy epäillä, että nämä ominaisuudet puuttuvat henkilöiltä, jotka ovat tuomitut rangaistukseen valtiopetoksesta, maanpetoksesta, väärästä valasta, varkaudesta tai näpistämisestä, kavaltamisesta, ryöstöstä tai kiristyksestä, petoksesta tai väärennöksestä. Täytyy sentähden pitää luonnollisena, että lueteltuihin rikoksiin syyllisiksi todettuja henkilöitä ei suvaita kapitulanteina sotalaitoksen palveluksessa. Mitä muuhin mahdollisesti tehtyihin rikoksiin tulee, on asianomaisen kelpoisuus jätettävä riippuvaksi harkinnasta kussakin eri tapauksessa.

Sotaväen päällikkö   WILKAMA
Vt. esikuntapäällikkö   SPÅRE

Armeijan palkatun henkilökunnan poliittiseen luotettavuuteen kiinnitettiin paljon huomiota siksikin, että Suomen kommunistipuolueella oli tavoitteena viranomaisten saamien tietojen mukaan soluttautua armeijaan vakoojiksi sekä perustaa "soluja" propagandan⁷⁵² levittämiseksi asevelvollisten keskuudessa. Toimintaa lähteiden mukaan johti Neuvosto-Venäjän sotilasasiamies. Asevelvollisille levitettiin muun muassa "Punasotilas" -kiihotuslehteä, joita heiltä löydettiinkin. Punasotilaassa hyökättiin upseereita, kanta-aliupseereita ja myös varusmiesjohtajia vastaan todistelemalla heidät kelvottomiksi esimiehiksi ja syyllisiksi lähes kaikkeen mahdolliseen. Yleinen aihe julkaisuissa oli armeijan kelvottomat olot yleensä ja miehistön huono kohtelu. Monet nuoret asevelvolliset eivät ymmärtäneet täysin kieltoa niiden hallussa pitämisen merkityksestä ja levittämisestä. Sotaväen päällikkö Aarne Sihvo antoi määräyksen asian selkiyttämiseksi asevelvollisille ja käski pitämään aiheesta oppitunti kaikille palvelukseen tulleille varusmiehille 1920-luvun lopulla. Varusmiehet saivat ohjeet millä tavalla tuli jatkossa menetellä kun lehtisiä heille tarjottiin.⁷⁵³ Asiasta pidetyn luennon jälkeen ei jäänyt epäselväksi se, mistä oli kyse ja miten sekä lehteen että sen tarjoajaan tuli suhtautua.

Luotettavuuskysymyksen arviointi muuttui sotien jälkeen, sillä entisestä maan alla toimineesta ääriivasemmiston puolueesta tuli laillinen hallituskelpoinen toimija.⁷⁵⁴ Sotien jälkeen palvelukseen pyrkijä täytti palvelukseen hakulomakkeen (SAknto 20), jossa oli kohta, johon oli mahdollista lisätä yhteystiedot kahdesta henkilöstä, jotka voisivat antaa hakijasta lisätietoja.⁷⁵⁵ Tämä hakumenettely ainakin osittain korvasi aikaisemman tapaisen tiedonhankinnan sotilas-

⁷⁵² Kronlund (1988) 226-227; Lackman (2007) 203-204.

⁷⁵³ Meripuolustuksen kapitulanttikoulu, saapuneita kirjelmiä n:o 2944/salainen Ea1-Ea2 (H 2266 C1); ks. Sihvo (1956) passim

⁷⁵⁴ Hägglund (2007) 57-58.

⁷⁵⁵ Sopivia henkilöitä olivat hakijan asuinpaikkakuntien yleistä luottamusta nauttivat kansalaiset, kuten opettajat ja monet vastaavat yhteiskunnallisesti tunnetut ja arvostetut vaikuttajat, jotka tunsivat hakijan.

uralle hakevista. Käytännössä myös vain puolueisiin kuulumaton henkilö⁷⁵⁶ tuli valinnoissa kysymykseen, koska sotilasviran haltijan kuuluminen puolueeseen on Suomessa kielletty.

7.3 Tehtäväkuvat muuttuvat

Maailmansotien välillä alipäällystään kuuluvien tehtäväalueet olivat rajoitetummat kuin sotien jälkeen. Rintama-aliupseereilta, myöhemmiltä koulutusaliupseereilta, vaadittiin hyvää terveyttä, kenttäkelpoisuutta ja pedagogisia valmiuksia. Toisen ryhmän, johon sijoituivat kaikki muut, tehtäviin kuului esikunta-, huolto- ja teknisten alojen tehtäviä, joiden hoidossa riitti alkuvuosina oman alan ammattitaito ja työssä vaadittava terveydentila. Toimitusaliupseerien virkakelpoisuusvaatimukset yhtenäistyivät koulutuksen ja armeijan itsensä kehittyessä. Tärkein syy yhtenäistettyihin kenttäkelpoisuusvaatimuksiin oli reservijoukkojen tehtävät, joka oli pääsyyinä heidän kouluttamiseen peruskursseilla talvisotaan mennessä. Henkilöstörakenteen, koulutuksen ja tehtävien kehittyessä muodollinen jako kahteen ryhmään poistui vuonna 1952, jolloin kaikki ryhmät sulautettiin yhdeksi aliupseeristoksi. Teknillisten alojen aliupseerit koulutettiin nyt ammattiin samanlaisen yleiskaavan mukaan kuin muut ottamalla teknisille linjoille alan koulutusta siviilissä saaneita.

Vuonna 1928 annetun asetuksen vaatimukset kanta-aliupseeriksi ottamisesta ja eri luokan toimiin nimittämisestä olivat aikaisempaa vaativammat. Alikersantin toimeen vaadittiin ylempi kansakoulun oppimäärä tai harkittiin olevan vastaavat tiedot, asevelvollisuus oli suoritettu tai ikänsä puolesta siitä vapautettu ja sotilaslääkärin suorittamassa tarkastuksessa oli havaittu sotapalvelukseen kelpaavaksi. Seuraavaan sotilasarvoon ja virkaan nimittämiseksi vaadittiin kapitulanttikurssi tai vastaava ja vähintään vuoden palvelus alikersanttina, vääpeliksi (pursimieheksi) nimittämiseen vähintään kolme vuotta kersanttina. Asemestarilta vaadittiin asemestarikurssi ja muilta erikoisalojen mestareilta alansa ammattitutkinto ja erittäin ansiokas palvelus alemmissä toimisissa.⁷⁵⁷Talous-, teknillinen-, soittaja- ja käsityöläisaliupseeri voitiin kuitenkin ylentää ja nimittää kersantiksi, jos hän oli pelkästään palvellut vähintään vuoden alikersanttina, koska näillä aloilla ei alkuaikoina ollut erityisiä kanta-aliupseerikouluja.

Yleisesikunnan helmikuussa vuonna 1930 antaman määräyksessä ilmenee omalla tavallaan myös se, että aliupseeriston tehtävälalla tarvittiin ja osattiin monia ammatteja. Samalla tuolloiset tehtävänimikkeet valaisevat armeijan silloisen toiminnan luonnetta.

⁷⁵⁶ Tai ainakin puolueesta oli erottava ennen sotilasammattiin ryhtymistä.

⁷⁵⁷ Erikoismestarien toimia oli tuolloin kolmea eri palkkaluokkaa.

Liite YE Os. 4:n kirj. n. 199/XIIa -15.2.30.⁷⁵⁸

”Aliupseerit luokitellaan koulutuksensa puolesta seuraavasti:

- I. Rintama-aliupseerit, johon luokkaan myös luetaan viesti-, kaasusuojelu- ja mittausaliupseerit, komppanian vääpelit, rehumestarit sekä kirjuraliupseerit komentotoimistoissa.
- II. Talousaliupseerit, johon luokkaan kuuluvat: kirjuraliupseerit taloustoimistoissa, varusaliupseerit, muona- ja keittiömestarit, rehuvarastonhoitajat, kuormastoaliupseerit ja kasarmialiupseerit.
- III. Lääkintä- ja eläinlääkintäaliupseerit, joissa erotetaan: a) lääkintäaliupseerit, b) eläinlääkintäaliupseerit ja kengityssepät.
- IV. Teknilliset aliupseerit, johon luokkaan kuuluvat: ase-, asesepä-, mekaanikko-, valokuvaus-, valaistus- ja valonheitto-, laborantti-, koneenkäyttäjä- ja piirtäjäaliupseerit.
- V. Soittaja-aliupseerit.
- VI. Käsityöläisaliupseerit, johon luokkaan kuuluvat: korjaamonjohtajat,⁷⁵⁹suutarit, räätälit, puusepät ja sepät.”

Vuonna 1930 voimaan tulleen asetuksen mukaan uralla eteneminen edellytti seuraavien vaatimusten täyttymistä:⁷⁶⁰

- ylemmän palkkausluokan kersantiksi nimittämiseen: vähintään 1 vuosi alemman palkkausluokan kersanttina
- ylikersantiksi ylentämiseen: kanta-aliupseerikurssi tai vastaava toimialansa erikoiskurssi ja vähintään 3 vuotta ylemmän palkkausluokan kersanttina
- vääpeliksi/ pursimieheksi nimittämiseen: vähintään 5 vuotta ylemmän palkkausluokan kersanttina ja vähintään 2 vuotta ylikersantiksi ylennyksestä
- erikoisaliupseerin toimiin voidaan, vaikkakaan ei täytä erikoisia kelpoisuusehtoja, nimittää muutenkin vaadittavan ammattitaidon saavuttanut ja
- mestariksi nimittämiseen: alan ammattitutkinto ja erittäin ansiokas palvelus alemmissa toimissa (kanta-aliupseerikoulutus ei ole välttämätön).
- Reserviupseerikoulun suorittanut, jota ei vielä ole ylennetty reserviupseeriksi, voidaan myöskin nimittää alipäällystötoimeen, vaikkakaan hänellä ei ole vaadittuja täysiä palvelusvuosia.

Uutta oli ylikersantin arvon ottaminen käyttöön sekä vaatimus asevelvollisuuden suorittamisesta. Pääsyaatimuksista eri virkoihin jouduttiin 1930-luvun alkuvuosina ajoittain hieman tinkimään, sillä peruskurssin käyneitä oli vielä vähemmistö. Edellä mainitut nimitysvaatimuksetkin olivat osittain hieman lieventyneet noin kaksi vuotta aiemmin annetuista.

Sotien aikana annettiin poikkeuksellisten olojen johdosta asetus, jolla poistettiin vaatimus peruskurssista kanta-aliupseerin toimeen otettaessa. Samalla

⁷⁵⁸ SARk T 2129/9, Yleisesikunta Osasto 4. Asiakirjan allekirjoittaja Sotaväen päällikkö A Sihvo ja Os 4:n päällikkö eversti Tuompo.

⁷⁵⁹ Korjaamo tässä yhteydessä tarkoitti joukko-osastojen vaatetus- ja varustekorjaamoja.
⁷⁶⁰ Simola-Koivisto (1993) 72. Tilanteessa, jossa ei ollut johonkin tehtävään nimittää pätevää ja kaikki vaatimukset täyttävää henkilöä, voitiin nimittää väliaikaisena (v. t.) hoitamaan virkaa, mutta silloin ei asianomainen voinut saada viran täyttä palkkaa, koska joku kriteeri jäi puuttumaan. Väliaikaisena voitiin nimittää myös ”toisinpäin”: esim. vääpelin arvossa ollut voitiin nimittää hoitamaan kersantin tointa. Tällaiset tapaukset olivat kuitenkin yleensä poikkeuksellisia.

vääpelin toimeen vaadittua viiden vuoden palvelua ylemmän palkkausluokan kersantin toimessa vähennettiin neljään vuoteen.

Vuonna 1952 asetuksella puolustusvoimista määrättiin, että kersanttina oli palveltava kolme vuotta, ennen ylikersantiksi nimittämistä ja sen jälkeen kussakin sotilasarvossa kaksi vuotta ennen seuraavaan arvoon ja toimeen nimittämistä. Uutena sotilasarvona tuli käyttöön ylivääpeli, ja sotilasmestariluokka sulautettiin kanta-aliupseereihin sen mukaan missä palkkaluokassa kukin oli ollut. Lisäksi vääpelin toimeen nimitettävältä edellytettiin jatkokoulutusta joukkueenjohtajan tai vastaaviin tehtäviin. Sotilasmestariksi nimitettävän tuli täyttää lisäksi puolustusministeriön määrittämä toimeen vaadittu erityinen ammattipätevyys.

Vuoden 1960 puolustuslaitosasetuksella täsmennettiin vaatimuksia ja edellytettiin erityisinä kelpoisuusehtoina aliupseerin toimeen asevelvollisuuden suorittamista vakinaisessa väessä sekä kansakoulun oppimäärää vastaavat tiedot. Varusmiesaliupseerikoulua ei siis edelleenkaan vaadittu. Ylikersantilta vaadittiin kolmen vuoden palvelua kersanttina ja kanta-aliupseerin peruskoulutukseen kuuluvat tutkinnot. Vääpelin toimeen nimittämiseksi vaadittiin kaksi vuotta ylikersantin toimessa sekä jatkokoulutusta joukkueenjohtajan tai vastaavan tehtäviin tai toimen edellyttämän kanta-aliupseerin jatkokoulutukseen kuuluvan kurssin käyminen. Ylivääpelin toimeen nimitettävän oli palveltava vääpelin tai aikaisemman 3. luokan sotilasmestarin toimessa vähintään kaksi vuotta sekä tuli olla perehtynyt yksikön vääpelin tai vastaavaan tehtäviin tai suorittanut jatkokoulutukseen kuuluvan kurssin.

Sotilasmestarin toimeen nimitettävältä vaadittiin kahden vuoden palvelua ylivääpelin tai aikaisemman 2. luokan sotilasmestarin toimessa sekä lisäksi toimen edellyttämistä tehtäviä varten järjestetyn kanta-aliupseerien jatkokoulutukseen kuuluvan tai muun sitä vastaavan kurssin. Asetuksen mukaan tarkemmat määräykset erityistä ammattipätevyyttä edellyttäviin tehtäviin vaadittavasta koulutuksesta antoi puolustusvoimain komentaja, joka voi myöntää poikkeuksia erityisistä kelpoisuusehdoista.

Nimitettävänä ja ylentävänä viranomaisena kanta-aliupseereiden osalta oli koko ajan joukko-osaston komentaja taikka esikunnan tai laitoksen päällikkö. Nimitys- ja ylennysasiat oli ohjeistettu asetuksilla ja puolustuslaitoksen sisäisillä pysyväismääräyksillä yhtenäisen käytännön noudattamiseksi. Eräisiin hallintoasioihin, kuten virasta erottamisiin, tarvittiin vielä erikseen pääesikunnan lupa.

Kokonaisuutena arvioiden kelpoisuusvaatimukset kaikissa suhteissa pysyivät aika tavalla samanlaisina, mutta toisaalta joustivat tilanteen vaatiessa sopeutumista. Ensimmäisenä sopeutumista vaativa vaihe oli armeijan rakentamisen aika ennen vuotta 1928, jolloin ratkaistiin armeijan henkilöstön palvelusuhteen laatukysymykset, toinen sopeutumistarve aiheutui sodista ja se kesti 1950-luvun alkuvuosille, jolloin puolustuslaitos järjestettiin hallinnollisesti uudelleen. Tänä aikana oli kanta-aliupseereiden pätevyysvaatimuksista hieman tingittävä. Kanta-aliupseerien henkilöstöasema parani vuonna 1952 merkittävästi, koska ammattikunta kiinteytyi, kun hieman epämääräinen ja kohtalaista

tyytymättömyyttä etenkin palkkakysymysten osalta pitkään aiheuttanut sotilasmestariyhmä sulautettiin kanta-aliupseeristoon. Palvelussuhteen virkakiertoon tuli samalla syvyyttä uusien toimien ansiosta. Myös upseerien ryhmässä oli ollut vastaavan tapainen ilmiö, sillä ennen sotia upseerivajeen takia palveluksessa oli reservinupseereita nimitettyinä avoimena olleisiin upseerin virkoihin ja sotien jälkeen aliupseereista upseereiksi sodan aikana ylennettyjä niin ikään.

Sotia edeltävää aikaa ja viime sotien jälkeistä noin 10 vuotta lukuun ottamatta alkoi armeijassa olla vakanssitilannetta kokonaisuutena tarkastellen riittävästi kanta-aliupseerin ammattiin kaikissa suhteissa vaatimukset täyttäviä henkilöitä vasta 1950-luvun puolivälin jälkeen. Kiinnostuksen kasvamisen yleisenä syynä ammattia kohtaan on pidetty koulutuksen paranemista ja olojen vakiintumista sekä ammatinvalintatestien käyttöön ottamista. Vuonna 1952 tehty toimiluokka- ja sotilasarvouudistus loi myös mahdollisuuden nousujohteisempaan virkauraan kuin aiemmin. Taulukon 29 luvut ovat vakituisten toimien lukumääriä, joista osa oli koko ajan täyttämättä muun muassa valtakunnallisen ja alueellisenkin työllisyystilanteen vaikuttaessa avointen toimien määrään.

Merkittävän tärkeä tekijä oli myös valtion henkilöstön palkkojen ja sosiaalisten etuisuuksien kehittyminen lähemmäksi yksityisen sektorin tarjoamia etuisuuksia. Sodan päättymisestä 1950-luvulle elettiin eräänlaista toipumiskautta, jolloin puolustuslaitoksen saamat määrärahat olivat varsin vaatimattomat eikä se muutenkaan nauttinut tuohon aikaan suurta arvostusta kansalaisten silmissä. Myös yhteiskunnan monien rakenteiden muutos alkoi nopeutua 1950-luvulle tultaessa.

TAULUKKO 29 Aliupseerien toimet v. 1921-1970

vuosi/ sotilasarvo alikä*	kersantti	ylikersantti**	vääpeli	ylivääpeli	(sot)mest***	yht.
1921						
836	720		692			2248
1925						
1326	2191		789			4306
1927						
722	1536		786		184	3228
1928						
500	1786		845		183	3314
1933						
114	2320		891		264	3589
RVL 68	131		65			264
MVL 32	9		11			52
1937						
114	2554		925		359	3952
1939						
183	2487		963		394	4027
1941	4130		1198		493	5821
1946	2350	1060	1110		502	5022
RVL	377	327	149			853
1953	1912	1111	968	200	608	4799
RVL	297	302	140	19		758
1960	1912	1119	886	308	618	4843
1970	1737	1413	1184	690	339	5363
RVL	243	228	208	116	59	854

*) alikersantin toimet muutettiin kersantiksi, **) ylikersantti oli v. 1930 vuoteen 1944 sotilasarvo, johon ylennys edellytti tietyt perusteet, ***) sotilasmestari oli vuodesta 1930 vuoteen 1952 alipäällystön arvoluokka, johon kuului useampaan palkkaluokkaan sijoitettuja erikoisalojen ammattilaisia (sotilasmestariyhmä), jotka toimet vuodesta 1953 yhdistettiin aliupseeristöön. Vuoden 1941 luvut ovat vakinaisten tointen lukuja. Ylimääräiset toimet mukaan lukien vakansseja oli 1941 alusta 7643, joista ylimääräisiin voitiin nimittää virkaa tekevänä. Taulukon lähteet: Suokas (1979) 182-183; Sark, T 18003/17, Puolustusvoimain pääesikunta n:o 78/40 Tark. kenr. 30.11.1940, 10, Simola – Koivisto (1993) liite 1, Simola 1992, liite1. RVL = rajavartiolaitos, MVL = merivartiolaitos.

Mitkä sitten olivat motiivit henkilökohtaisella tasolla kanta-aliupseeriksi pyrkimiseen? Seuraavasta sotien jälkeen laaditusta taulukosta voi päätellä taloudellisten seikkojen olevan kohtalaisella osuudella valinnan syynä, mutta myös itse kanta-aliupseerin työ on kiinnostanut noin puolta joukosta.

TAULUKKO 30 Pk:lle v. 1956 tulleiden kanta-aliupseerien uran valinnan syyt

URAN VALINNAN SYY	kpl	%
-valtion virka, palkka, eläke ja yleensä materiaaliset syyt	63	28
-kiinnostus sotilasuraa kohtaan	52	23
-reipas elämä, kasvattajan työ ja johtamistoiminta	47	21
-helppo päästä leipään käsiksi	23	10
-sukuperintö, isän sotamuistot, elämä kasarmien lähellä	17	8
-hankittu siviiliammatti antoi armeijassa paremmat mahdollisuudet kuin siviilissä	20	9
-formupuku ja muut ulkonaiset seikat	3	1
yhteensä	225	100

Lähde: Sark, Kanta-aliupseerikoulu/E/F 9/ 1957/T 21011.

Kanta-aliupseerien ammatin monimuotoisuus ilmenee hyvin vuonna 1930 annetusta luokittelusta kuuteen eri pääluokkaan, jotka käsittivät yhteensä 35 eri ammattinimikettä. Ammattinimikkeet mukautuivat sotien jälkeen uuteen tilanteeseen. Aliupseerien asemaa tutkinut komitea⁷⁶¹ luokitteli aliupseerien tehtävät samantapaisesti, mutta nyt kolmeen luokkaan, kenttäaliupseereihin, esikunta-aliupseereihin ja yksikön vääpeleihin sekä huoltoaliupseereihin. Rintama-aliupseereista tuli eri aselajien eri alojen koulutusaliupseereita, talousaliupseerien ja lääkintä- ja eläinlääkintäalan aliupseereista huoltoalojen aliupseereita ja teknilliset aliupseerit sulautuivat osaksi koulutusaliupseerien ja aselajien erikoistehtävien hoitajiksi. Itse asiassa samankaltainen ilmiö tapahtui myös yhteiskunnallisessa ammattien muutoksessa.

Komitean mukaan kentällä, eli kouluttajina toimi vähän yli neljäsosa, huoltoalalla peräti liki kaksi kolmasosaa ja loput olivat hallintotehtävissä. Tulos perustuu otokseen ja on mielestäni vino perusjoukon (n. 1000 kpl) suuruudesta huolimatta. Eräässä jalkaväkikiprikaatissa ja tykistörykmentissä kentällä toimi noin puolet niiden kanta-aliupseereista, joka näyttää olevan lähempänä oikeaa tilannetta.⁷⁶² Kanta-aliupseereita tosin sitoutui suhteessa paljon huollon toimialalle, mikäli joukko-osaston velvoitteena oli varuskunnallisten toimintojen ylläpito ja joukko-osasto oli pieni. Huoltoalan kuormitusta lisäsi myös varuskunnan läheinen esikunta tai muu laitos.

Kanta-aliupseerit kuuluivat vakiintuneen luokittelun mukaan keskiluokkaan (III luokka), johon kuuluivat muun muassa valtion ja kuntien alemmat virkamiehet. Isien ammatit työmies ja maanviljelijä kuuluivat kahteen seuraava-

⁷⁶¹ Komiteanmietintö 1971: B 118, liite 6; ks. Viite n:o 758 (T 2129/9)

⁷⁶² Ks. liite 1.

vaan luokkaan. Aliupseerin uralle siirtyminen merkitsi samalla tämän mukaan myös sosiaalista nousua keskiluokkaiseksi virkamieheksi jo itsenäisen Suomen ensimmäisinä vuosina. Tilastokeskuksen ammattiluokittelussa vuonna 1971 silloinen aliupseerin tutkinto sekä sotilasmestarin ja sotilasteknikon koulutus sisältyvät ylemmän keskiasteen koulutukseen, johon kuuluivat myös muun muassa ylioppilastutkinto, kauppaopiston ja teknillisen koulun suoritus ja poliisialipäällystön koulutus.⁷⁶³

Kanta-aliupseerien ja sotilaallinen ammatillistuminen yleensä on monimuotoisen prosessin tulosta, jossa on meillä samoja piirteitä kuin länsimaisissa professiotutkimuksissa on ilmennyt. Sotilaallinen ammatillistuminen sisältää tietynlaisten arvojen, ulkoisen olemuksen ja ammattiin kuuluvien käytöstopojen sisäistämisen. Se ilmenee itsenäisenä sosiaalisena rakenteena ja ammatillistuminen sulauttaa profession piiriin tulleet yksilöt. Ammatillistumiseen liittyy uran alkuvaihe, saman arvoluokan yhteisöön sosiaalistuminen, koulutus ja varsinainen virkaura. Lopputuloksena on monimutkainen, tehtäviinsä sitoutunut, tehokas ja hyvin organisoitunut sosiaalinen instituutio.⁷⁶⁴

---

⁷⁶³ Alapuro (1985) 94-96; Komiteanmietintö 1971: B 30, ks. Paananen (2002) 126.

⁷⁶⁴ Ks. Abrahamsson (1972) 17.

8 LOPPUKATSAUS

Itsenäisen Suomen armeijan perusteet rakentuivat suureksi osaksi Suomen autonomian aikaisen nk. vanhan sotaväen säädösten ja käytäntöjen pohjalle. Toisaalta sotavoimat vakiintuivat jo Ruotsin vallan aikana vuonna 1625, jolloin palvelukseen otetuista tuli elinikänsä ajan palkkaa saavia ammattisotilaita. Viimeistään seuraavalla vuosisadalla upseeristo ja etenkin sen ylin osa oli saanut pysyvät profissiopiirteensä. Myös aliupseeristo erottui tavallisesta kansasta merkittävästi.

Koulutus on merkinnyt eri aikoina useimmissa ammateissa porttia virkaan pääsemiseksi. Virkatutkinnot, jotka ovat kuitenkin historiallisessa tarkastelussa myöhäinen ilmiö, antoivat ja antavat kelpoisuuden virkoihin tai niihin verrattaviin tehtäviin. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta sotalaitokset kouluttavat itse henkilöstönsä. Tämän tutkimuksen kohde, kanta-aliupseeri, koulutettiin Suomessa perinteisellä tavalla.

Ensimmäinen varsinaisesti suomalaiselle armeijalle ammattialiupseereita kouluttava laitos oli vuoden 1881 asevelvollisuuslain täytäntöönpanoa varten keisarillisen julistuksen nojalla perustettu opetustarkk'ampujakomppania vuonna 1879. Oppilaat valittiin julkisen haun kautta. Koulutusyksikkö ei itsessään ollut pysyvä, sillä seuraavien uusien aliupseerien kouluttaminen sotaväelle järjestettiin ns. vanhan sotaväen tarkk'ampujapataljoonien yhteydessä olevissa opetuskomennuskunnissa, joihin oppilaat valittiin kyseiseen pataljoonaan asevelvollisina tulleiden keskuudesta. Valinnan varaa koulutukseen tulijoiden osalta oli tämän vuoksi vähemmän kuin ensimmäiselle kurssille.

Vanhan väen aliupseereita oli palveluksessa 1920-luvulla enää vain muutama kussakin joukko-osastossa. Jääkäreistä armeija sai paremmin koulutettua aliupseeristoa, jolla oli myös tärkeää ajantasaista rintamakokemusta. Jääkäripataljoona 27 olikin asiallisesti ottaen itsenäisen Suomen armeijan ensimmäinen niin upseerien kuin aliupseerien koulutuslaitos, vaikka siinä palvelleita koulutettiin myöhemmin uudelleen.

Itsenäiseksi pyrkivän Suomen alipäällystökoulutuksen alkaminen kotimaassa suunniteltiin ja toteutettiin nk. Sotilaskomitean toimesta. Sotilaskomiteaa on sotahistoriallisessa tutkimuskirjallisuudessa pidetty sen rajoitetuista toi-

mintamahdollisuuksista huolimatta sotilaskoulutuksen organisoimisen sekä eräiden muiden toimiansa osalta sittemmin perustetun valkoisen armeijan päämajan ja sen seuraajien edeltäjänä. Komitea lähetti Suomen eri maakuntiin suojeluskuntien organisoimiseksi henkilöitä, jotka enemmän tai vähemmän yhteistyössä jääkäreiden kanssa perustivat muun muassa alipäällystöpouutteen poistamiseksi koulutusyksiköitä.

Itsenäisen Suomen rauhanaikainen kanta-aliupseerikoulutus alkoi teknisten ja huollon alojen koulutuksella heti sotatoimien päätyttyä vuonna 1918. Saksalaiskaudella ja välittömästi sen jälkeen vuodesta 1919 järjestettiin yleisiä aliupseerikursseja sekä erikoisalojen kursseja, joiden runsaus ja lyhyys johtui nuoren armeijan akuutista tarpeesta saada nopeasti ammattihenkilöstöä. Tilapäisluonteisella ja laadullisesti epäyhtenäisellä koulutuksella ei päästy riittäväle tasolle laadun ja määrän suhteen. Syinä on mainittu rekrytointijärjestelmän puutteita sekä ennen kaikkea palvelusehtojen heikkoutta. Kanta-aliupseereiksi ryhtyneille ei tuolloin ollut näköpiirissä elämänuran pituista virkauraa, jollainen oli ollut entisessä Suomen sotaväessä.

Varusmiesten parissa työskenteleville vaatimukset täyttävän ammattikoulutuksen säännöllinen toteuttaminen aloitettiin kanta-aliupseerien osalta pysyvästi vasta vuodesta 1921 alkaen. Muutaman suuntaa etsivän vuoden jälkeen päästiin hyvään alkuun ja talvisotaan mennessä oli tuloksia syntynyt.

Kanta-aliupseerien lukuisilla ammattialoilla tarvittiin eriytynyttä ammattitaitoa sekä toisaalta yleisiä sotilaallisia kaikille yhteisesti hallittavia taitoja. Oppiaineet oli jaoteltu yleisiin sekä ammattiaineisiin, jotka vaihtelivat aselajin ja työalan mukaan. Sivistävien oppiaineiden sisällyttäminen opetusohjelmaan oli välttämätöntä pohjan luomiseksi ammattiopinnoista selviämiseksi. Kanta-aliupseerien kurssit olivat alusta lähtien rakenteeltaan samankaltaiset kuin teollisuuskouluissa. Teollisuuskouluissa vaadittua työharjoittelua aliupseerille kertyi vastaavasti lakisääteiseltä asevelvollisuusajalta ja sen jälkeiseltä kanta-aliupseeriuralta. Aliupseerin työtä voidaan verrata lähiesimiehen, työnjohtajan tai ammattimestarin työhön, joka armeijassa oli monille toimialoille jakautunut, kuten asian laita oli siviilielämässäkin. Koulutuksessa oleellista oli juurruttaa oppilaisiin heidän tehtävissään tarvitsemansa tietopuolinen ja käytännöllinen osaaminen.

Teknikkojen ja armeijan lähiesimiesten, aliupseerien, ammattitaitovaatimusten lähtökohtakin oli samanlainen eli täydellinen kansakoulun oppimäärä ja sopivaisuus työalalle sekä "varttunut ikä" opintojen alkaessa.

Sotaministeriön määräyksellä perustettiin vuonna 1921 Jalkaväen aliupseerikoulu, Ratsuväen aliupseerikoulu ja Tykistön aliupseerikoulu. Seuraavina lähivuosina muodostettiin myös muita aselajien ja erikoisalojen kouluja. Kolme ensin mainittua vuonna 1928 lopulta toimivat Taistelukoulun aliupseeriosastona jakautuneena jalkaväki- ja tykistölinjoiksi. Tässä tapahtumasarjassa kuvastuu pienten erikoisaselajien pienuuden ongelma, sillä muilla kuin perinteisellä jalkaväkijoinjalla oli tuohon aikaan lähes jatkuvasti vaikeuksia saada järkevän kokoiset oppilaskurssit koulutettavaksi.

Edellä mainittu seikka oli pienten aselajien ongelmana sotien jälkeenkin. Se hoidettiin nyt siten, että yleissotilaallisen koulutuksen jälkeen erikoislinjoilla pidettiin tarvittaessa yhden tai useamman vuoden odotusaika, kunnes useamman peruskurssin yleissotilaallisen jakson käyneistä saatiin koulutustarkoituksessa riittävän kokoinen opintoryhmä. Tämä kuitenkin häytti asianomaisten aliupseerien virkauraa, sillä nimityskelpoisuuteen vaikuttavan laskenta-ajan ensisijainen alkupiste oli virkatutkinnon suorittamispäivä ja ilman virkatutkintoa ei normaalisti saanut pysyvää virkanimitystä. Virkaikäkysymyksessä tosin ajoittain joustettiin, sillä kurssin käymisen viivästymisen syy ei ollut virkamieheissä, vaan työnantajassa. Myös nimityskäytäntö antoi helpotusta, sillä kaikki aliupseerien nimityksiasiat olivat yhteisen isomman "virkanipun" sijaan pitkälle sotien jälkeen joukko-osastoissa. Toisaalta tämä seikka toimi myös toisinpäin, eli häytti joukko-osaston aliupseerien virkakiertoa, mikäli yläpään virkoihin oli nimitetty nuoria aliupseereita.

Kolmen kapitulanttikoulun koulutuksen keskittäminen Taistelukouluun (1928) merkitsi samalla koulutuksen yhtenäistymistä. Koulutustilanne vakiintui ja tehostui Taistelukoulun Markovillaan siirtymisen jälkeen. Vuoteen 1939 mennessä siellä koulutettiin armeijalle noin 2400 kanta-aliupseeria. Oppilaiden keski-ikä säilyi korkeana, mikä johtui 1920-luvun alkupuolen kapitulanttikurssien liian pienistä vahvuuksista. Vasta 1930-luvun lopulla saatiin kaikki sotilasuran elämäntyökseen valinneet koulutettua suunnilleen "oikeaan aikaan".⁷⁶⁵ Kurssit jouduttiin pitämään lyhyinä ja niiden vahvuudet olivat suuria, mutta ilman tätä menettelyä ei olisi saatu kanta-aliupseeriston koulutustasoa riittävästi nostetuksi. Koulutus oli joka tapauksessa tärkeämpää sekä armeijalle että asianomaisille, kuin sen ajoittuminen virkauralla.

Ennen sotia kanta-aliupseerin uralle tulleiden koulupohja vaihteli neli-luokkaisesta kansakoulusta kansakoulupohjaisiin ammattikouluihin ja keskikoulua käyneisiin. Kirjavasta pohjakoulutuksesta, tehtävästä kanta-aliupseerina, pääsykokeista ja komentamiskäytännöstä kurseille aiheutui se, että kurssien oppilasaines oli melkoisen epätasaista. Käytännössä karsinta varsinaisen valintakokeen puuttuessa jouduttiin tekemään kurseilla, mutta tiukat kurssivaatimukset mahdollistivat olosuhteisiin nähden yhtenäisen ja ammattitaitoisen kanta-aliupseerikunnan kehittymisen.⁷⁶⁶

⁷⁶⁵ Tarkoitus oli kouluttaa alalle tullut peruskurssilla noin vuoden kuluttua palvelukseen tulosta.

⁷⁶⁶ Taistelukoulun kanta-aliupseerien arvostelumatrikkeleiden merkinnöistä ja niihin liittyvistä asiakirjoista ilmenee, että kurssia läpäisemättömien joukossa oli lahjattomia, sotilasuralle elintapojensa tai asenteensa takia sopimattomia, opintoihinsa välinpitämättömästi suhtautuvia ja "vedättäjiä". Ensimmäisen ryhmän jäsenet kyllä useimmiten yrittivät kovasti, mutta menestys kurseilla oli vaatimatonta, toisen ryhmän jäsenet taas käyttivät liikaa alkoholia ja sen lieveilmiönä menestyvät heikosti tai olivat "ei väliä"-tyyppisiä. Kolmannen ryhmän jäsenillä oli siviilissä hyvä työpaikka odottamassa ja yrittivät siksi päästä siihen tilanteeseen, että heidät huonon menestymisen takia poistettaisiin kurssilta. Jokainen oppilas joutui tekemään kurssille tullessaan palvelussitoumuksen, joka velvoitti korvauksiin, jos itse lähti omasta halustaan kurssilta ja sen jälkeen armeijasta. Ennen sotia ei ensimmäisen ryhmän jäseniä yleensä erotettu palveluksesta jos työt joukko-osastoissa muuten sujuivat. Toisaalta ylempään toimen ja samalla paremman palkan saaminen yleensä estyi huonon kurssimenestyksen takia. Ensimmäisillä kurseilla oli huomattavan paljon keskeyttä-

Kanta-aliupseerien koulutuksen edelleen kehittämistä keskusteltiin muun muassa Suomen Aliupseeri-lehdessä vuonna 1934. Luutnantti P. Huhtala ehdotti perustettavaksi kaikille aliupseereille yhteisen koulun, jonka opetus jakautuisi kahteen jaksoon. Ensimmäinen eli yleisjakso olisi tarkoitettu kaikille kanta-aliupseereille. Toinen olisi jaettu eri toimialojen linjoihin ja niillä annettaisiin erikoiskoulutusta. Huhtala esitti perusteeksi sen, että näin saataisiin kanta-aliupseerikoulutuskin yhtenäistetyksi kadettikoulun tapaan. Uudistus yhtenäistäisi myös ammattikuntaa. Ehdotus herätti keskustelua, ja viimein vuodesta 1949 alkaen koulutusmallia alettiin toteuttaa.

Taistelukoulu lakkautettiin YH:n alettua lokakuussa 1939. Se merkitsi samalla asiallisesti kanta-aliupseerien koulutuksen sisällöllisen kehittymisen pysähtymistä ja taantumista, mikä tilanne jatkui 1940-luvun lopulle saakka. Jatkosodan aikana kuitenkin koulutettiin Hämeenlinnassa ja muillakin aselajien vastaavilla kursseilla kanta-aliupseereita jopa enemmän kuin kanta-aliupseerikursseilla Taistelukoulussa ja sen edeltäjäkouluissa ennen sotia. Jatkosodan kurssien oppilaiden lähtötaso oli sotia edeltävään aikaan verrattuna vieläkin vaihtelevampi. Suuren koulutustarpeen takia kursseille jouduttiin ottamaan oppilaita väljemmin kriteerein kuin jopa ennen sotia, joten koulutustuloksetkaan eivät luonnollisesti nousseet aiemmalle tasolle, johon vaikutti myös se, että sota-ajan kurssit olivat oppilasvahvuuksiltaan erittäin suuria mikä sekin laski koulutustuloksia. Mistään dramaattisesta laskusta ei kuitenkaan ollut kysymys.

Jatkosodan aikainen kanta-aliupseerikoulutus oli luonteeltaan kriisiajan koulutusta, jolla paikattiin aliupseerien tehtävissä ilmenneitä ammattitaitopuutteita, kuten heikkoa kouluttajakoulutuskykyä. Jatkosodan jälkeen koulu siirtyi Hämeenlinnasta Lappeenrantaan.⁷⁶⁷

Jatkosodan jälkeen liittoutuneiden valvontakomissio esti puolustusvoimien yrityksistä huolimatta kunnollisen kanta-aliupseerikoulutuksen järjestämisen pitäen sitä peiteltyinä upseerikoulutuksena. Koulutus jäi pienten kiintiöiden takia pakostakin ammatilliseksi jatkokoulutukseksi. Tilannetta helpotti se, että kursseille ei komennettu oppilaiksi aivan vasta uralle tulleita, vaan jo pitempään koulutustyössä harjaantuneita aliupseereita. Toisaalta sopivista kanta-aliupseereiksi aikovista oli heti sodan jälkeen pulaa. Koulutuksellisessa mielessä palattiin 1920 ja 1930-luvun käytäntöihin, mutta Liittoutuneiden valvontakomission poistuttua maasta vuonna 1949 päästiin koulutusta uudelleen kehittämään rauhan ajan vaatimusten tasolle.

---

neitä, mutta myöhemmin määrä laski. Syynä vähenemiseen aivan ilmeisesti oli vähintään vuoden palvelusvaatimus ennen kurssia. Toinen syy oli siinä, että kurssin opetustavoitteisiin oli kaikkien päästävä ja alittajat komennettiin armotta pois kurssilta. Ehtojen saaminen riippui hylättyjen arvosanojen määrästä ja siitä, oliko ehdot suorittamalla mahdollista saavuttaa vähimmäispistetaso. Keskeyttäneitä, hylättyjä ja ehtoja saaneita oli jokaisella Taistelukoulun kurssilla arviolta neljästä kahdeksaan oppilasta riippuen hieman kurssien vahvuuksista.

⁷⁶⁷ Vuonna 1974 Aliupseerikoulun nimi muuttui Päälystööpistoksi, vuonna 1989 Maanpuolustusopistoksi ja vuonna 2001 Maasotakouluksi, joka vaalii edeltäjänsä Maanpuolustusopiston ja sen kaikkien edeltäjien perinteitä Vöyrin sotakoulusta alkaen.

Kanta-aliupseerikoulutukseen tuli vuonna 1949 pysyvä parannus, kun kanta-aliupseerien peruskursseille aselajista riippumatta saatiin vaatimukset täyttävä yhdenmukainen lähtökoulutus. Vuoteen 1954 tultaessa lähes kaikki kanta-aliupseerit aloittivat Kanta-aliupseerikoulussa I jakson opintonsa. Uudistuksesta huolimatta ongelmia ilmeni yhä, sillä muun muassa oppilasaines oli edelleen jonkin verran epäyhtenäistä ja karsinta jouduttiin tekemään aikaisempaan tapaan kurssi aikana. Käytössä oli ennen vuonna 1967 käyttöön otettuja varsinaisia valintatestejä myös vaatimaton "alkukoe". Verrattaessa kokonaisuutena koulutusta sotia edeltävään aikaan, voidaan todeta viimeistään 1950-luvulta alkaen sen olleen vaativampaa, sillä koulutus kesti kauemmin ja ammatilliset yleis- ja erikoisperusteet opetettiin syvällisemmin. Myös kanta-aliupseerikoulutuksen opetustraditio, joka oli kiinteytynyt jo ennen sotia, vakiintui ja syveni 1950-luvulle tultaessa. Uusi piirre oli eri aselajien yhteistoiminnan esille tuleminen I jaksolle eri aselajeista ja puolustushaaroista tulleiden oppilaiden kautta.

Kanta-aliupseerin ammatti sinällään ei vielä ollut pääesikunnan mielestä niin kiinnostava, että kansakoulu peruskoulutusvaatimuksena olisi voitu muuttaa keskikouluksi, vaikka Aliupseeriliiton taholta sitä oli ehdotettu toistuvasti. Pääesikunnan kannalle näyttää olevan perusteita ainakin vielä 1950-luvulla, koska enemmän kuin kansakoulun käyneistä ei hakeutunut riittävästi aliupseerin uralle. Kansakoulun käyneiden määrä laski vasta 1960-luvulla. Tilalle tuli keskikoulun, ammattikoulun tai ammatillisen opiston käyneitä, jollainen siviilikoulutus sopi hyvin taustaksi useille teknisille ja huollon alan aliupseerilinjoille.

Pääesikunnan sotilaspsykologian työryhmän kehittämien ammatinvalintatestien käyttöönotto vuodesta 1967 yhtenäisti huomattavasti kanta-aliupseeristöä, sillä ammattiin sopimattomat "persoonat" voitiin seuloa pois. Seuranta-tutkimusten mukaan kurssivaatimuksiin lisätyn psykologisen testin käyttöön ottamisen jälkeen kurssisuoritusten keskiarvo parantui ja opinnot keskeyttäneiden määrä laski huomattavasti. Sama seikka koski myös psyykkisten tekijöiden johdosta karsiutuneita.

Viimeinen kanta-aliupseerien koulutus uudistus toteutettiin vuodesta 1966 alkaen jakamalla kurssi kolmeen osaan. Ensimmäisen jakson yleissivistävä koulutus sisälsi keskeisimmät keskikoulun oppimäärään sisältyneet aineet.⁷⁶⁸ Keskikoulun käyneet tulivat suoraan toiselle jaksolle, joka vastasi entistä ensimmäistä eli yleissotilaallista jaksoa. Kolmas oli aselajijakso, joka pidettiin entiseen tapaan aselajikouluissa. Kokonaisuutena uudistus oli merkittävä parannus ai-

⁷⁶⁸ Eversti Eero Eräsaari haastattelussa (kirje) mm. teoksessa Maanpuolustusopisto 75 vuotta, s. 251: "Ensimmäiseksi kävin neuvottelemassa kouluhallituksessa, jossa muuan kouluneuvos vastasi kysymykseeni, mitä pitäisi opettaa: "Suuria kieliä! Musiikkia! Taidehistoriaa!" Kiittelin ja poistuin vähin äänin Helsingin työväenopiston rehtorin puheille. Häneltä sain kosolti hyviä neuvoja ja oppiaineiksi tulivat sitten suomenkieli, Suomen historia, matematiikka ja maantieto - tärkeimmät mainitakseni. Kurssit laadittiin sellaisiksi, että ne suunnilleen vastasivat keskikoulun ja peruskoulun yläasteen tasoa, tietenkin suuresti tiivistettynä. Pahimpana puutteena pidin sitä, että vieraiden kielten opetusta ei tietenkään voitu tähän pikakurssiin sisällyttää."

kaisempaan nähden. Se oli kuitenkin vain välivaihe uuden peruskoulun tuloa odotellessa.

Edellä on käsitelty koulutuksen sisältöä ja opetuksen järjestämistä. Myös muilla seikoilla oli vaikutusta kanta-aliupseerin ammattiin ja koulutukseen hakeutumisessa. Ennen sotia kursseille tulleiden alhaisempaan sivistystasoon pidetään syynä lähinnä huonoa palkkausta ja 1920-luvulla erityisesti tehtävien hoidon väliaikaisuusluonnetta. Itse kurssin käyminenkin ei tuonut ensimmäisinä vuosina välttämättä etua. Sotien jälkeen olojen vakiinnuttua peruskursseista muodostui ammattikoulu, jonka kautta tultiin ammattiin. Ennen sotia peruskurssin käymisen motiivina on esitetty nimityskelpoisuuden hankkiminen aliupseerien ylimpiä toimia varten, joka oli kuitenkin vain osa totuutta, sillä paras osa aliupseeristosta menestyi sotien aikana ammattitaidollisesti erittäin hyvin.

Eläminen sisäoppilaitoksessa oli myös koulutusta. Tämä puoli asiasta ei juuri tule virallisissa yhteyksissä tai tutkimuksissakaan esille, vaikka tähän asiaan puolustusvoimissa kiinnitettiin huomiota. Oppilaskuntien monimuotoinen koulujen ohjaama toiminta ja vapaa-aikana yhdessä tapahtuva opiskelu eittämättä lisäsivät oppilaiden yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä lisäsivät edelleen sosiaalistumista ja kasvamista sotilasyhteisöön. Sosiaalisen yhteisvastuun tunnetta oppilaiden keskuudessa kehitettiin kanta-aliupseerikouluissa kummitoiminnalla ja vierailuilla. Ahtaat majoitusolot ja opetustilojen puute heikensivät opiskelussa menestymisen mahdollisuuksia ja näihin seikkoihin kiinnitettiinkin huomiota jo Taistelukoulun aikoihin ja pieniä parannuksia saatiin aikaan. Tässä suhteessa saatiin todellisia parannuksia aikaan vasta aivan kanta-aliupseeriston koulutuksen viimeisten vuosien aikana. Silti koko kanta-aliupseeri-koulutuksen ajan oppilaiden majoitus oli pakko järjestää samankaltaisiin majoitustupiin ja oloihin kuin joukko-osastoissa oli varusmiesten majoitus.

Kanta-aliupseerikoulutuksen keskittäminen sotien jälkeen yhteen sotakouluun lisäsi koulutuksen yhtenäistymisen ohella entisestään ammattikunnan yhteenkuuluvuutta. Jo opiskeluaikana koettiin jokaisen koulutetun kanta-aliupseerin olevan tärkeä ja tarpeellinen omalla paikallaan puolustushaarasta ja ase-lajista riippumatta. Vuoden 1966 koulutusuudistuksen jälkeinen kanta-aliupseeriden viimeisen peruskurssin II jakso alkoi vuoden 1974 alussa. Aliupseerikoulutuksen saaneille tarkoitettu jatkokoulutus jatkui sen jälkeen vielä vuoteen 1979, jolloin pidettiin viimeiset mestarikurssit.

Aliupseerikoulutuksen viimeisen vaiheenkin kehittämisen taustalla oli 1960-luvulta alkaen lähinnä Suomen yleisen koulutustason nousu keskiasteen koulutuksen lisääntymisen ja uudistamisen takia. Kanta-aliupseerikunnan omat intressit niiden voimakkaasta ajamisesta huolimatta näyttävät koulutuksen kehittymisen valossa sittenkin jäävän toiseksi. Koulutusta uudistettiin aina silloin kun puolustusvoimien ulkopuoliset yhteiskunnalliset paineet alkoivat vaikuttaa riittävästi. Uudistukset toivat parannuksia, mutta esimerkiksi kansakoulu säilyi pohjakoulutusvaatimuksena pitkään. Näyttää ilmeiseltä, että puolustusvoimissa koulutusuudistukset tehtiin aivan viimeisten joukossa koko maan koulutusuudistuksia ajatellen.

Kanta-aliupseerien isien yleisin yksittäinen ammatti oli maanviljelijä. On ajateltu sotilasammattien olevan sellaisia, että niissä menestyvät ulkoelämään tottuneet ja käden taitoja omaavat yksilöt. Tällainen ammatti oli muun muassa maanviljelijä erityisesti ennen sotia ja paljon niiden jälkeenkin. Maatalouden piirissä työskenteli keskimäärin yli puolet väestöstä ennen talvisotaa ja tuonakaisista kanta-aliupseerien isistä oli noin puolet maataloustaustaisia. Myös suojeluskunnissa oli noin puolet talonpoikaistaustaisia henkilöitä, jakaumat vaihtelevat myös keskenään sen mukaan millaisessa kuntaympäristössä suojeluskunta toimi. Maalaisuojeluskunnissa talonpoikaistaustaisia oli vuonna 1938 noin 60 prosenttia, mutta kaupungeissa niinkin vähän kuin alle kolme prosenttia. Suojeluskuntien merkitys aliupseeriston näkökulmasta oli siinä, että ne toimivat ennen talvisotaa myös vahvana rekrytointikanavana.

Suomen kanta-aliupseerien sosiaalisen alkuperän vertaaminen ulkomaisiin kanta-aliupseereihin on ongelmallista yksittäisten ammattien osalta. Saksan armeijan aliupseerit ennen I maailmansotaa olivat lähtöisin suurimmaksi osaksi pientalonpoikaiston ja porvarillisen keskiluokan piiristä ja olivat käyneet kansakoulun. Tilanne Saksassa näyttää muistuttavan meillä toteutunutta mallia. Ehkä merkittävin ero oli Saksassa kanta-aliupseerin siirtymismahdollisuus määrävuosien jälkeen muuhun valtion virkaan. Tämä seikka on voinut Saksassa vaikuttaa asianomaisen henkilön päätökseen sotilasuran valintaan. Suomessa palveltiin koko ura aliupseerina ja jäätiin sitten eläkkeelle muiden virkamiesten tapaan. Vaikka Suomessa kaavailtiin saksalaismallista järjestelyä, jopa useaan otteeseen, se tuskin olisi ollut sittenkään mahdollista muun muassa valtion ja muiden julkisten työpaikkojen vähyyden takia.

Meillä aliupseerikunnan sosiaalinen alkuperä alkoi muuttua sotien jälkeen. Sinänsä mielenkiintoista on maanviljelijöiden isien aseman osuuden pysyvyys. Suomen ammattien jakaumien muutokseen vaikuttivat monet asiat, kuten yhteiskuntarakenteen muutoksen tuomat uudet ammatit ja ammattirakenteen sisäiset muutokset sekä yleisessä koulutusjärjestelmässä tapahtuneet muutokset. Maatalouden koneellistuminen oli yksi tärkeimmistä syistä, miksi juuri maataloustaustaisia vapautui paljon muille työaloille. Tämä selittää osaksi myös sitä, että maanviljelijä-isä säilytti asemansa kanta-aliupseerin isänä. Toisaalta kaikki muutkin ammatit ja ammattialat ovat sittemmin työvälineiden ja menetelmien kehittymisen takia muuttuneet sisäisesti, vaikka ammattien nimikkeet eivät niinkään.

On todennäköistä, että paikkakunnilla, joilla vasemmistopuolueilla oli voimakas kannatus, suhtauduttiin etenkin ennen sotia viileämmin armeijaan. Aktiiviupseerien sosiaalista alkuperää koskevissa tutkimuksissa on arvioitu maamme historiallisten tapahtumien ainakin vaikuttaneen 1920- ja 1930-luvulla siihen, etteivät työläiskotien pojat kovin usein valinneet upseerin uraa. Sama seikka soveltunee myös aliupseereihin. Eräs syy oli siinä, että vasemmistopuolueiden piiristä tai niitä lähellä olleita ei otettu suojeluskuntiin jäseniksi lainkaan ennen talvisotaa.

Maailmansotien välillä rekrytoidut aliupseerit edustivat kokonaisuutena yhteiskunnalliselta alkuperältään ammattien valossa tarkasteltuna kohtalaisen

hyvin Suomen kansan keskimääräistä ammatillista sosiaalista jakaamaa, joskin pieni painotus on nähtävissä maa- ja metsätalousammattien elinkeinoryhmässä. Poliittisessa mielessä tarkasteltuna he eivät edustaneet keskimäärin Suomen kansaa, vaan lähinnä oikeisto-keskustapiirejä tai olivat poliittisesti neutraaleja.

Palveluksessa olleiden kanta-aliupseerien ja heidän seuraajiensa opistoupseerien syntymäkunnat vastaavat alueellisesti hyvin väestön lukumääräisiä maantieteellisiä suhteita sitä enemmän mitä lähemmäksi nykyaikaa tullaan.

Kerho- tai klubitoiminta oli sekun Suomessa perintöä autonomian ajan sotaväeltä. Itsenäisen Suomen armeijan johto näyttää pitäneen alusta alkaen upseerien ja aliupseerien kerhotoiminnan järjestämistä tärkeänä. Puolustusministeriö myönsi kerhojen perustamiseen avustusta ja varuskuntien päälliköt valvoivat toimintaa, joka sai pian vakiintuneet muodot.

Syksyllä 1939 toiminta varuskuntien kerhoilla hiljeni liikekannallepanon takia. Sota-ajan kerhotoiminta oli käytännössä pienimuotoista tai kokonaan keskeytynyt, koska kaikki kerhojen vakituiset jäsenet oli komennettu kenttäarmeijaan tai kotirintaman eri tehtäviin. Kerhotoimintaa oli niillä paikkakunnilla, joilla oli koulutuskeskuksia tai muita sotilaallisia organisaatioita. Kerhojen käyttäjät olivat sotien aikana kuitenkin valtaosaltaan muita kuin rauhan aikana paikkakunnalla olleita alkuperäisiä jäseniä.

Upseeri- ja aliupseerikerhojen toiminta jatkui jatkosodan jälkeen pääpiirteissään sotia edeltäneen ajan tapaisena. Niissä varuskunnissa, joissa oli riittävästi kanta-aliupseereita ja sopivat toimitilat, saattoi kerhotoimintakin viritä nopeasti lähes ennalleen. Monet aikaisemmin luovutetuilla alueilla toimineet joukko-osastot tai osia niistä jouduttiin sijoittamaan tilapäisesti parakkikyliin, joissa oli yleensä saatu jonkinlaiset tilapäiset toimitilat myös kerhoille.

Kerhojen jakaantuminen ennen sotia perinteisesti samassa varuskunnassa upseeri- ja aliupseerikerhoihin, viimeksi mainitut myöhempisiin toimiupseeri- ja päällystökerhoihin, on eräiltä osin säilynyt aivan viime vuosiin asti. Asetelmat ja käytännöt kerhokulttuurissa alkoivat muuttua merkittävästi vasta hyvin myöhään. Muutos tuli osaksi puolustusministeriön vaikutuksesta, sillä sen rakennuttamina kerhotyypiksi tulivat aluksi yhteiset upseerien ja aliupseerien kerhorakennukset ja sittemmin varuskunnalliset yhteiskerhot. Niissä varuskunnissa, joissa jo oli upseeri- ja aliupseerikerhot ennestään, ei tapahtunut paljon muutoksia.

Itsenäisen Suomen aliupseerikerhojen syntymisen syinä pidetään jäsenten ruokapalveluiden järjestämistä ja vapaa-ajan viettomahdollisuutta. Perheettömien kapitulanttien keskuudessa syntyneet ruokailuryhmät on myös mainittu aliupseerikerhojen historiikeissa. Käytännön vaatimusten takia kerhon piti varsinkin armeijan alkuvuosina olla lähellä toimipaikkaa.

Kerhojen toiminta oli yhtenäistä, koska se oli armeijan johdon ohjauksessa ja valvonnassa. Joukko-osastojen komentajat antoivat luvan, elleivät peräti käskyn, kerhojen perustamiseksi sekä valvoivat niiden toimintaa. Ammatillista identiteettiä vahvistivat myös entistä vakiintuneemmat aliupseeriston yhteisöelämän muodot. Paikalliskerhotoiminta oli syntynyt jo heti vapaussodan jälkeen. Aivan aluksi ja myöhemminkin kerhon tehtävänä oli käytännön ruokapalvelu-

jen tuottamisen ohella aliupseerikunnan sosiaalisten ilmenemismuotojen edistäminen ja niitä tukevien palveluiden tuottaminen. Kasarmialueet muodostivat yhtenäisen vartioidun alueen kaikkine rakennuksineen. Sinne oli pääsy tarkasti säänneltyä, joten kerho- ja asuinyhteisö kasarmialueella eli omaa elämäänsä ja siihen ei ulkopuolelta vaikutteita tullut. Armeijan johto pystyi halutessaan vaikuttamaan kerhojen toimintaan niitä valvovien joukko-osastojen komentajien kautta.

Poliittisiin puolueisiin kuuluminen on sotilashenkilöstöllä ollut kiellettyä koko itsenäisyyden ajan. Kunnallispolitiikkaan osallistuminen ei ollut kiellettyä, mutta osallistuminen siihen piti tapahtua sitoutumattomana. Yhteisellä asialla oleminen järjestyi varuskunnallisten henkilöstöryhmien yhteistyöllä. Tällaisissa merkeissä oltiin liikkeellä jo ennen sotia ja niiden jälkeen kaikilla varuskunta-paikkakunnilla, joilla oli tavanomaiset varuskunnat. Alkuaikoina oltiin varuskuntien omilla tai virkamiesyhtymien yhteisillä vaalilistoilla ja myöhemmin aikoina myös puolueiden listoilla sitoutumattomina. Paikkojen saamista valtuustoissa ja tärkeissä kunnallislautakunnissa auttoi ja edisti luonnollisesti myös varuskuntien äänien keskittäminen.⁷⁶⁹

Esimerkiksi Viipurissa aliupseeriyhdistyksen toiminta oli poikkeuksellisen vilkasta ja tehokasta. Yhdistys osallistui aktiivisesti sekä kunnalliseen elämään edustajiensa välityksellä että monenlaisen toimintaan oman sanomalehden julkaisemisesta alkaen. Oman lehden merkitys kanta-aliupseerikunnan tiedottajana ja identiteetin vahvistajana katsottiin ammattijärjestön piirissä täysin välttämättömäksi. Julkaisutoiminnan jouduttua kriisiin jatkosodan jälkeen päätettiin perustaa uusi lehti, joka ilmestyi keskeytyksettä koko kanta-aliupseerivaiheen ajan ja jonka seuraaja ilmestyy edelleen. Lehden sisällössä tapahtui sotien jälkeen muutos painopisteen siirtyessä valistavasta ammatti-identiteettiä edistävästä kysymyksistä virkaehtosopimukseen sekä palkkaukseen selkeästi liittyvien kysymysten käsittelijäksi.

Ammattikunnan urheilutoiminta⁷⁷⁰ oli koko tarkasteluvälin erittäin tasokasta. Ammuntaharrastuksen osuus oli paikallistasolla noin puolet kaikesta urheilutoiminnasta. Kanta-aliupseereissa on ollut suuri joukko olympiavoittajia ja sekä maailmanmestareista. Toiminta urheiluseurojen ja urheilujärjestöjen parissa niiden järjestö- ja toimitsijatehtävissä oli sekin merkittävää. Sotilasammattissa harjaantui myös järjestötoimintaa ajatellen ja monissa varuskuntapaikkakuntien urheiluseuroissa kanta-aliupseerit ja myös upseerit ovat olleet suorastaan kantavina voimina. Tällaisella seuratoiminnassa mukana ololla myös katsottiin edistettävän puolustuslaitoksen ja muun yhteiskunnan hyviä suhteita.

Aliupseerikerhojen piirissä harrastettiin myös laajaa sosiaalista toimintaa. Kerhojen alaosastoina ennen sotia toimineet naisten kerhot ja sittemmin perustettu Suomen Aliupseerien Naisten liitto alaosastoineen tukivat muun muassa syrjäseutujen varattomia lapsiperheitä. Naistenkerhot ja varuskuntien kanta-aliupseerien rouvat harrastivat myös sisäistä sosiaalista toimintaa. Kerhojen

⁷⁶⁹ Ks. esim. kapt Eero Hirvonen Sotilasaikakauslehti 9/1961: Aliupseeri tänään upseerin näkökulmasta, s. 387-388.

⁷⁷⁰ Ks. esim. Petri Ruohonen, Ammattisotilas urheilee, liikuntasosiologian pro gradu, 1999, Jyväskylän yliopisto.

ylläpito tarvitsi jäsenyyden ohella naisten vapaaehtoistyötä. Merkille pantavaa on, että vapaaehtoisuustyön muodot olivat kaikissa paikallisyhdistyksissä periaatteessa samankaltaisia.⁷⁷¹ Naisten osastojenkin toiminta alkoi hiipua sittemmin vähiin viimeistään 1960-luvulta alkaen syiden ollessa samat kuin varsinaisten pääkerhojen.

Suomen Aliupseeriliiton lehdessä kannettiin koko sotia edeltävän ajan huolta kanta-aliupseerien vaatimattomista palkoista. Reaalipalkkaus liikkui lehdistökatsaus-palstalla julkaistujen kanta-aliupseereita koskevien sanomalehtikirjoitusten mukaan kunnallisten työmiesten palkan tasolla. Lisäksi aliupseereilla oli velvollisuus käyttää virkapukua, joka piti aluksi kokonaan ja sittemmin osaksi kustantaa itse.

Ennen Aliupseeriliiton perustamista vuonna 1929 kanta-aliupseeristolla ei käytännössä ollut mitään virallista mahdollisuutta ajaa palkkausasiaansa. Armeijan johdon toimesta palkka-asiaan kiinnitettiin paljonkin huomiota, kuten myös nuorempien upseereiden palkkoihin. Sotaväen palkkoihin vaikutti olennaisesti valtion muun henkilöstön palkkataso ja valtiotyönantaja ei käsitellyt eri palkansaaajaryhmiä toisistaan irrallisina, joten palkat pysyivät vaatimattomina koko sotia edeltäneen ajan. Kanta-aliupseerikunta sai valtakunnan lehdistössä paljon palstatilaa, sillä etenkin palkkauksesta kirjoiteltiin monissa lehdissä 1930-luvulla.

Jatkosodan aikana kanta-aliupseerikunta rinnastettiin palkka-asioissa valtion muun virkamieskunnan alipäälylykseen mutta sitä ennen miehistöön. Tämä vaikutti pitemmällä aikavälillä myönteisesti palkkakehitykseen, ainakin Suomen Aliupseeriliiton mielestä. Sodan jälkeen palkkausasioissa alkoi uusi vaihe, jolloin aliupseerijärjestö pääsi virkamiesjärjestöjen kautta palkkaneuvotteluihin ja 1970-luvun vaihteessa virkaehtosopimusjärjestelmän piiriin.

Itsenäisen Suomen kanta-aliupseerikunta sai alkuvuosiensa tärkeimmät historialliset vaikutteet autonomian ajan vanhan sotaväen eräänlaisena perintönä. Suomen sotaväki oli samaan tapaan organisoitu sekä koulutettu kuin Venäjän armeija. Se puolestaan oli järjestetty Euroopan maiden, erityisesti Preussin armeijan tapaan. Jääkäripataljoona 27:n perustaminen merkitsi sitä, että autonomian ajan armeijan antamat vaikutteet ja I maailmansodan antamat tuoreet kokemukset olivat käytettävissä uutta armeijaa ja muun muassa sen aliupseerikuntaa luodessa.

Professionaalisesti aliupseerikunnan perussolu oli klubi, kerho. Kerho-yhteisö oli ehkä tärkein kanta-aliupseerin minuuden muokkaaja virallisen organisaation ohella. Aluksi klubin jäsenenä hyväksyttiin myös varusmiesaliupseereita, mutta pian kerhot olivat vain palkattujen ammattialiupseerien käytössä. Kanta-aliupseeri-identiteetti alkoi vahvistua voimakkaasti ammattijärjestön syntymisen johdosta. Aliupseeriliitolla oli vapaa toimintamahdollisuus armeijan johdon antamissa rajoissa ja Suomen Aliupseeri-lehden sisällöstä ennen sotia voi jopa tehdä päätelmän, että julkaisujen sisällöllä tuettiin armeijan yleisiä

⁷⁷¹ Varuskuntien aliupseerinaisten toiminnassa saattoi olla mukana etenkin ennen sotia myös muiden sotilashenkilöryhmien puolisoita. Naisten kerhoyön luonne oli perustaltaan sosiaalista laatua, joten siihen saattoi osallistua muitakin kuin aliupseerien rouvia. (ks. esim. Suomen Aliupseeri-lehti 1930-luvun vuosikerrat)

kasvatuksellisia ja maanpuolustuksellisia päämääriä, joihin myös itse samastuttiin.

Monet ennen sotia kanta-aliupseereiksi tulleet kaatuivat, invalidisoituivat tai ottivat eron jatkosodan jälkeen ja menivät siviilityönantajan palvelukseen. Vaihtuvuus oli siis suurta. Kanta-aliupseerikoulutuksen kehittäminen oli vaikeuksissa Liittoutuneiden valvontakomission vaikutuksesta jopa 1920-luvun tasolle muutamaksi vuodeksi. Sodan jälkeen alkoi hahmottua uudenlainen yhteiskunta, joka toi ajallaan muutoksia myös kanta-aliupseereille.

Vanha henkisesti yhtenäinen aliupseeriyhteisö toipui lähes ennalleen 1950-luvulle tultaessa, mutta henkilökohtaisen elämänlaadun vähitellen parantuessa alkoi kerhoelämän vähittäinen hiipuminen. Ensimmäiset merkit muutoksesta olivat liiton mahdollisuudet päästä keskustelemaan palkoista, vaikka mitään varsinaista neuvotteluvoikeutta ei vielä ollutkaan. Palkkauksen parantuksessa kyettiin hankkimaan omia asuntoja ja varuskunnassa alettiin käydä ensisijassa vain työssä. Ammattiliitto sai täydet neuvotteluvoikeudet ja sen kaikki voimavarat alkoivat mennä tärkeään edunvalvontaan eikä entisenkaltaiseen identiteetin vahvistamiseen liiton toimin voitu enää kiinnittää samalla tavalla huomiota kuin ennen sotia. Silloin oli tärkeänä asiana ollut luoda yhtenäisestä kanta-aliupseerikunnasta myönteinen kuva koko kansalle ja vahvistaa omaa identiteettiä.

Kokonaisuutena puolustusvoimien eri toimialoilla oltiin tyytyväisiä kanta-aliupseerien ammattitaitoon, vaikka parannettavaa koulutuksessa silti nähtiin olevan. Armeija kykeni kasvattamaan aliupseereita haluamallaan tavalla: sotilasnormien mukainen käyttäytymisvaatimus, varuskunta, jossa asuttiin, oli hyvin pitkään suljettu yhteisö myös vapaa-ajan osalta, rekrytoitavat tulivat nuorina ja kokonaan toisenlaisesta elämänympäristöstä. Professionäkökulmasta aliupseerit valtion taholta pidettiin samassa asemassa palkkauksen ja etujen suhteen kuin julkisen sektorin muut vastaavan koulutustason ammattiryhmät.

"Kesäkuun lopulla palasin takaisin Konevitsaan, ja jouduin Esikunnan aseparajalle. Samalla alkoivat kangastella lähestyvä heinäkuu ja pääsy (4.7.1929) siviiliin, mutta oli mielessä muutakin: huoli tulevaisuudesta sillä maassa vallitsi pulavuodet. Työttömiä oli paljon ja heitä varten koetettiin järjestää "häätäputöitä", nykyisin työttömyystöitä. Ajattelin, että kun ei ole töitä, ei niitä ole autonkuljettajan paikkojakaan. Entinen työnantajanikin oli tehnyt konkurssin. Kun näitä asioita puntaroin ajatuksissani, minulta eräänä päivänä väepeli yllättäen kysyi olisinko halukas jäämään kapitulantiksi ja linnakkeen asesepän vakanssille. Lisäksi minulle kerrottiin, että palkka on aluksi 1200:- markkaa kuukaudessa, johon tulee ns. ulkolinnakelisiä 50:- /kk. ... Vakanssin saamiseksi oli tehtävä vuoden sitoumus kapitulantiksi. Jo muutaman päivän kuluttua tein päätökseni ja allekirjoitin sitoumukseni. ... Muistan miten (kotiutuvat) kaverit virnuilivat kun Konevitsan laiturilla olin saattamassa kavereita. Olin alikersantin puvussa "koppalakkeineni" ja uudet "prässipöksyt" jalassa. Eräskin koptipuolesta oleva kaveri laushti: - Voi sinua kapiukko, enne mie vejä naru kauloa, enneko jeän tänne kapiukoks."

...

"Loppukesän työskentelin esikunnan aseparajalla, erään vanhemman kersantin apulaisena ja sain tuntumaa varsinaisesta tulevasta työstäni. Tammikuun (1930) sain jälleen komennuksen Asekoulun "mestarijaksolle" II. Koulutuksen loputtua palasin rykmenttiini, jossa minut komennettiin suoraan tulevaan palveluspaikkaani Mantsinsaa-reen, Laatokan itäisimmälle linnakkeelle..." (Tauno Seppä, SKS, kansarunousarkisto, ATO-kokoelma.)

SUMMARY

When the staff group of Finnish non-commissioned officers were formed since 1918, the model was derived from the organization of the regularly non-commissioned officers prevalent during the period of autonomy of Finland in the Russian Empire. Also the model of the German army in which a group of Finns, the so called Jaegers, received military training, made its impact. Education which suited peacetime requirements was started in technical and maintenance branches soon after the Civil War but other education and training was realized with temporary courses. Regular education of the non-commissioned officers was started in 1921, and more schools for various army branches were established afterwards as the needs of the army differentiated. There was the need of specialized professional skills in numerous professions of the non-commissioned officers as well as a demand of general military and common working skills to all. In similar ways as in technical colleges, it was essential to teach them such cognitive and practical skills as their tasks prescribed. This line of thought was maintained until the abolition of their education.

Before the wartime (Finnish-Soviet wars in 1939 - 1944) the basic education of those who became non-commissioned officers variegated from elementary education to trade and secondary school education. Strict selection criteria to courses made it possible that a coherent and professional corps of the non-commissioned officers was developed before the aptitude tests were introduced. Further coherence was achieved by applying and developing the methods of military psychology, for the ones who were unsuitable for officer's education could be sifted out by tests. According to follow-up studies, with the introduction of psychological tests the average of the marks achieved in the courses improved and the number of those who dropped out decreased considerably. The same held true of the ones who dropped out for psychic reasons.

The education of the non-commissioned officers was reformed in 1949. The reform was based on the recommendations of the committee for revision of the defense forces. The last reform was pulled through since the year 1966 by dividing the course into three parts. The first period of all-around education contained the essential subject areas of the secondary school because the elementary education level was not any longer considered sufficient basic education. Behind the development of the non-commissioned officers' education after the war was the general development of the society which could be seen mostly in technical branches and in the general rise of the level of education.

Until 1939, when the Winter War broke out, c. 4400 non-commissioned officers were educated, during the wars c. 4900 and after until 1973 c. 8800, i.e. altogether c. 18100. After the Continuation War, over 1000 former non-commissioned officers promoted to the rank of officer during the war remained in the service. Most of the non-commissioned officers who had taken part in the reduced courses during the war did not continue as officers in the peacetime,

which was mostly due to reinstating the number of vacancies back to 1939 levels, and partly to low salaries of the post-war years.

It was assumed in education that the ones who are accustomed to outdoor life and who have good manual skills would succeed in military professions. In Finland it was regarded as important if the hired personnel of the conscription army were of the same social origin as the conscripts. The social origin of the non-commissioned officers shows that this goal was achieved since most of their fathers came from agricultural and forestry professions that demanded manual skills, or from official or clerical middle-classes. Their majority came from Eastern Finland, the region from where a lot of people migrated to South Finland or to South-Eastern Finland. It is somewhat problematic to compare the Finnish non-commissioned officers' social origins to the ones of the foreign countries because the phases of social development of Finland – urbanization and the rapid rise of the middle classes – happened later than, for example, in other Nordic countries or Germany. At large, one can say that the social background factors of the Finnish non-commissioned officers do not differ from the ones of their Swedish or German colleagues.

From the vantage point of the defense of the realm, the non-commissioned officers constituted one of the pivotal groups, a fact that affected also their recruitment. Professional soldiers had to be loyal to legal authorities, and it was therefore envisaged that in order to create common will to defend one's country the recruited coming from different regions and circumstances should originate from different walks of life. When the education of the non-commissioned officers was started a bloody war was waged in Finland in which the nation was torn into two groups, the rebellious 'Reds' and the 'Whites' who defended the legal authority. Those who had fought on the 'Red' side or those who came from extreme Leftist families were not recruited as non-commissioned officers, although the Leftists as well as others performed their conscription service in the normal way. The background of those who aimed at non-commissioned officer's career was carefully inspected and certified by statements given by police authorities or the Civil Guards. Especially the whereabouts of the recruits in 1917-1918 was investigated as thoroughly as possible so that the infiltrators of the extreme Left who worked underground could be uncovered. Belonging to the Civil Guard was not a compulsory condition for becoming a non-commissioned officer but it showed the spirit of national defense and was thus an advantage. After the wars the situation changed to the effect that Leftism was no longer an obstacle to entering on a career in military service in the same way as it used to be before the wars.

The army commanders regarded club activities of professional soldiers controlled by garrison chiefs as important already from the very beginning. The Ministry of Defense gave subsidies to their establishment and the commanders of the garrisons controlled the activity which soon took on stable forms. Main reasons for this development were the organizing of the dining services and opportunities to recreation during free-time. Because of demands of practical kind such as dining services, the club had, in the early years of the army in par-

ticularly, to be situated close to the post. Besides traditional sports, dining services and hobbies, the activities of the clubs comprised of many-sided and outward-oriented social activities. The women's clubs which were run as sub-branches of the clubs before the wars, and later The Female Association of the Non-commissioned Officers with its sub-branches, supported by taking part in national campaigns among other things poor families of the peripheries and the people who had had to suffer because of the war.

Club activities continued after the Continuation War mainly in the same way as they had been conducted before the wars. In the garrisons which had enough non-commissioned officers and suitable rooms for a club, the club activities could soon be revived. Many of the units that had been active in the areas ceded to Soviet Union had to be accommodated for years to come into modest barrack villages in temporary posting, a condition which delayed the revival of the clubs. However, sports activities of the clubs in particular were on a very high level. Among the non-commissioned officers there were both in winter and summer sports good many Olympic medalists and world champions who were models for the youth. One of them was Vilho Ylönen, who was the only Finnish, who won a medal in winter and summer Olympics. In military profession one could gain practice also for organizational activity, and in many sports clubs of the garrison locations both non-commissioned officers and officers were actually the organizational mainstays. This kind of participation in club activities was regarded as promoting the good relations of the defense forces and the wider society.

Professionally viewed, the basic cell of the non-commissioned officers was the club society which was the most important mold of their identity beside the official organization. At first also the NCOs who were selected from among conscripts were accepted as members of the clubs but soon clubs were exclusively for professional non-commissioned officers. Their professional identity started remarkably to strengthen as their unions were born. The Non-commissioned Officers Union of the Finnish Defense Forces and Border Guard (NCOU, est. 1929) was free to commence activities within the limits set by army commanders. From the contents of their paper (*Aliupseeri*) one can deduce that it – beside internal information – supported general aims of education and of defense of the country that were also the objects of strong identification. The paper of the NCOU was throughout the prewar period concerned of the low wages of the non-commissioned officers which were according to newspapers on the level of municipal workers' wages. After the war a new period in wage matters was opened when the NCOU gained in co-operation with officials' unions an opportunity to exert influence on wage negotiations, and finally became one of the participants in the collective bargaining system.

The club society of the non-commissioned officers recovered from the break caused by the wars almost to its former state until the early 1950s, but as the individual living standards gradually improved the club life started to die down, since the members moved farther away from the garrisons. During the two decades following the wars, the activities were nearly as extensive as they

had been before them. The signs of a change of the position in the labour market were seen in 1947, when in the same way as the officers union, the NCOU gained the rights to make propositions and bargain on wages with the commanders of the defense forces although no official right to negotiate had been granted to it yet. Till then it had the opportunity to propose pay-rise, while other ways to exert influence were still lacking. As the wages increased with the general trend of pay-rise of the officialdom, the non-commissioned officers could afford to buy their own flats and they went to the garrison only to work. When the NCOU gained right to bargain on the hiring conditions, resources were allocated to the control of important interests and less attention than before the wars could be paid to the strengthening of the professional identity. Besides attracting the attention of the wider public to the wage issues, it had formerly been important to present a positive image of a coherent and morally upright corps of the non-commissioned officers to the whole nation.

LYHENTEET

Luetteloon on otettu myös lähteissä, tekstissä ja taulukoissa esiintyviä tavallisia sotilaslyhenteitä. Yksittäisten lyhenteiden muodossa ja käytössä on eri vuosikymmeninä paljon eroja. Tässä luettelossa olevat lyhenteet ovat koko tutkimusajalta, joten ne eivät aina ole samanmuotoisia. Esimerkiksi lyhenteissä käytetyt pisteet jäivät vähitellen pois. Puolustusvoimien omista sisäisistä asiakirjoissa noudatetaan lyhenteiden käytössä omaa vahvistettua käyttötapaa, joka poikkeaa kotimaisen kielenhuollon suosituksista.

AKAVA	Akateemisten valtuuskunta (virkamiesjärjestö)
alik	alikersantti
ap	alempi palkkausluokka
au	aliupseeri
Auk	aliupseerikoulu
ATO-ups	ali-, toimi- ja opistoupseerien ammattiperinne-kokoelma SKS:ssa
as	asetus
D	divisioona
ev	eversti
evl	everstiluutnantti
evp.	eronnut vakinaisesta palveluksesta (sotilas)
F	mikrofilmisarja (Eduskunnan kirjasto, sota-arkisto (ent.))
G.O.	Garnisooniohjesääntö (varuskuntaohjesääntö)
H	Sota-arkiston tulonumerosarja (osa signumia)
H	harjoitus (viikko/päiväohjelmassa)
HelVPK	Helsingin vrsk:n paikalliskomppania
HTK	Henkisen Työn Keskusliitto
IlmaSK	Ilmasotakoulu
it	ilmatorjunta
iv	ilmavoimat
IlmavVK	Ilmavoimien Viestikoulu
IlmavVP	Ilmavoimien Viestipataljoona
JAK	Jalkaväen Aliupseerikoulu
J.A.K.	Jalkaväen Aliupseerikoulu
JKK	Jalkaväen Kapitulanttikoulu
ju	jalkaväki
Jv. Auk	Jalkaväen Aliupseerikoulu
KA	Kansallisarkisto
KadK	Kadettikoulu
k-au	kanta-aliupseeri
kapitul. au	kapitulanttialiupseeri
kapt	kapteeni
K.K.R.	Karjalan Kaartin Rykmentti
kt	kenttätykistö

KTKK	Kenttätykistön kapitulanttikoulu
kerho	synon. kasino, klubi, yhdistyksen ylläpitämä kerhotila
kers	kersantti
kev.	kevyt (esim. aselaji)
K, komp.	komppania
kk	konekivääri
kkk, KKK	konekiväärikomppania
koul	koulutus
koul-os	koulutusosasto
krh	kranaatinheitin
L	laki
laiv.	laivasto
linja	opintosuunta (au-kursseilla)
lkip	liikekannallepano
ltn	luutnantti
LAK	Lääkintäaliupseerikoulu
LVK	Liittoutuneiden valvontakomissio
M	Sota-arkiston tulonumerosarja (osa signumia)
MaaSK	Maasotakoulu, Maanpuolustusopiston edeltäjä
maj	majuri
MPKK	Meripuolustuksen Kapitulanttikoulu
MSK	Merisotakoulu
mvl, MVL	merivartiolaitos
meriv	merivoimat
ma.	määrääjäksi nimitetty
O	oppitunti
opp.	oppilas (peruskurssilla)
pky	päiväkäsky
P	pataljoona
P-arvo	asevelvollisten peruskoe (5 tai alle esti johtajakoulutuksen)
POK	Päällystöopiston oppilaskunnan arkisto
PPP	polkupyöräpataljoona
Pv.PE	puolustusvoimien pääesikunta
PVN	Puolustusvoimien Virkamiesjärjestöjen Neuvottelukunta
PE	pääesikunta
pl.	palkkaluokka
PM	päämaja
rv-	rajavartio-
RVL, rvl	rajavartiolaitos
rvl, RVL	rajavartiolaitos
RPKK	Rannikkopuolustuksen kapitulanttikoulu
RT, Rt, rt	rannikkotykistö
RTKK	Rannikkotykistön Kapitulanttikoulu
RAK	Ratsuväen Aliupseerikoulu
RKK	Ratsuväen Kapitulanttikoulu

RvPr	ratsuväkiprikaati
res. ups.	reservin upseeri
RUK	Reserviupseerikoulu
Pr	prikaati
R	rykmentti
Rs. rask.	raskas (osasto, komppania, linja etc.)
SArk	Sota-arkiston mikrofilmisarja
S.O.	Sisäpalvelusohjesääntö
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SE	Sotaväen esikunta
S.J.S.	Sotaväen järjestyssääntö
S.K.A.	Sotilaskurinpitoasetus
SKK	Sotakorkeakoulu
S.R.L.	Sotaväen rikoslaki
sot. mest	sotilasmestari
sotmest	sotilasmestari
sot.	sotilas, sotilaallinen
SVK	Suomen valkoinen kaartti
SVT	Suomen väestötilasto
STV	Suomen tilastollinen vuosikirja
T	Sota-arkiston tulonumerosarja (osa signumia)
TK	Taistelukoulu, Viipuri
THA	Toimihenkilöarkisto
tsto	toimisto
TAN	Työaikaneuvottelukunta (valtioneuvoston asettama)
UKK-	UKK-sopimus (työmarkkinasopimus)
ups	upseeri
vrsk	varuskunta (aikaisemmin garnisooni)
V.K.O	Varuskuntaohjesääntö
vm	varusmies
vt.	virkaa tekevä
VNJ	Virkamiesten Neuvottelujärjestö
va	väliaikainen
vänr	vänrikki
värv.	värvätty sotilas
vääp	vääpeli
YE	Yleisesikunta
YH	ylimääräiset harjoitukset (tosiallisesti lkp syksyllä 1939)
YIPalvO	Yleinen palvelusohjesääntö
ylik	ylikersantti
ylim.	ylimääräinen (virka, toimi)
yliv	ylivääpeli
yp.	ylempi palkkausluokka

LÄHTEET

Arkistolähteet

Eduskunnan kirjasto

Mikrofilmit: sota-asiain valiokunta, puolustusvaliokunta

Kansallisarkisto (KA)

Sota-arkisto (SArk) on vuoden 2008 alussa yhdistetty Kansallisarkistoon. Entisen Sota-arkiston palvelut ja arkistojärjestelmät säilyvät ennallaan ja toimivat samoissa toimitiloissa Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteenä. Koska mitään erehtymisen vaaraa lähteissä ei ole, noudatan tässä työssä ennen vuotta 2008 ollutta käytäntöä.

Joukko-osastojen päiväkäskykokoelma

Puolustushallinnon alan käskylehtisarjat

Puolustushallinnon Rakennuslaitoksen Lappeenrannan toimiston rakennuskortit

Puolustusministeriön arkisto

Puolustusrevisionikomitean arkisto (1923 - 1926) F 97

Puolustusrevisiokomitean arkisto (1945 - 1949) F 88

Puolustusvoimien henkilöasiakirjat: nimikirjat, henkilökortistot

Sotapäiväkirjakokoelma

Sotaväen esikunnan arkisto (Suomen armeijan päällikön esikunnan arkisto)

Taistelukoulun arkisto

Vöyrin Sotakoulun arkisto

Vöyrin Veteraanit ry:n arkisto (pk)

Yleisesikunnan arkisto

Maasotakoulun arkisto

Arvosanamatrikkelit

Oppilaskuntien arkisto (ATO)

Kurssijulkaisukokoelma

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto

ATO-upseerit 1996 ja 2002 (ammattiperinnekeräys)

Toimihenkilöarkisto (THA)

Päälystöliiton arkisto (aik. Toimiupseeriliitto, Aliupseeriliitto)

Suomen Upseeriliiton arkisto

Virallisjulkaisut

Suomen virallisen tilaston sarja VI väestö
Suomen tilastollinen vuosikirja
Suomen asetuskokoelma

Komiteat ja mietinnöt

- Komiteanmietintö 1918:1a. Ehdotus soturien tai heidän perheidensä avustamisesta.
- Komiteanmietintö 1922:4. Valtion toimihenkilöiden palkkaukset kalliinajanlisäyksineen vuoden 1921 päättyessä sekä vuoden 1919-1921 kalliinajanlisäyksistä annetut määräykset.
- Puolustusrevision osamietintö 10.4.1924. (SArk: Eg komiteat ja toimikunnat)
- Kenraalimajuri W. Kirken promemoria B.F.M 13/1925, 18.2.1925. (SArk: Eg komiteat ja toimikunnat)
- Puolustusrevisioni-komitean mietintö 1926: 4. Suomen puolustuskysymys. Puolustusrevisionin mietinnön perusteella laadittu lyhyt esitys ehdotuksista valtakunnan puolustuksen uudestijärjestelyksi.
- Puolustuslaitoksen viran- ja toimenhaltijain eläkeoikeutta virkamieslainsäädännössä asetetun toimikunnan mietintö, annettu 20.12.1938. (SArk: Eg komiteat ja toimikunnat)
- Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 1 15.5.1946. (SArk: Eg komiteat ja toimikunnat)
- Komiteanmietintö mon. A 1946:6. Valtion viran tai toimen haltijain palkkauskomitean ehdotus perusteluineen. (Pj. Kivialho)
- Komiteanmietintö mon. A 1946:7. Valtion viran- ja toimenhaltijain palkkauksen uudelleen järjestäminen I osa.
- Komiteanmietintö mon 1949:22. Puolustuslaitoksen uudelleen järjestelyyn vaikuttavat tekijät. Puolustuslaitosjärjestelmä. Koulutus. Puolustusvoimain järjestely. Yleistä.
- Komiteanmietintö mon 1949:26. Puolustusvoimain järjestely lukuun ottamatta osia "Yleistä" ja "Ylin johto". Kantahenkilöstö.
- Puolustusrevisiokomitean mietintö 1949. (SArk: Eg komiteat ja toimikunnat).
- Komiteanmietintö mon. A 1950:5. Palkkajärjestelykomitean ehdotus valtion virkamiesten palkkauksen uudelleen järjestämiseksi.
- Komiteanmietintö mon. A 1950:48. Virkapukuavustuskomitean mietintö 1950.
- Puolustusvoimain kantahenkilökunnan asuntolainakomitean mietintö mon. 1952:40.
- Komiteanmietintö mon 1954: 32. Siviili- ja sotilasammattikoulutuksen kordinoimiskomitean mietintö II. Kanta-aliupseerien koulutus.
- Komiteanmietintö 1955:8. Virkamiespalkkausten tarkistuskomitean ehdotus valtion virkamiesten palkkausten tarkistamiseksi.
- Komiteanmietintö mon. 1955:11. Eräiden puolustusvoimissa palvelevien tai palvelleiden eläkeoikeuden palauttamista ynnä muita heidän asemaansa

liittyvien kysymysten selvittämistä varten asetetun komitean mietintö n:o 1: puolustuslaitoksen leski-, ja orpokassan osallisuuteen perustuneen vakuutuksen uudelleen voimaan saattamisesta eräissä tapauksissa. Mietintö n:o 2: sotilasarvon mukaisen eläkeoikeuden myöntämismahdollisuuden ja sotavuosien laskemisesta lisäeläkevuosiksi niille, jotka olivat eronneet palveluksesta ennen talvisotaa, mutta olivat olleet palvelukseen kutsuttuina sodan ajan. (pj Tuurna)

Komiteamietintö 1969:A 14. Vuoden 1968 menettelytapakomitean mietintö.

Komiteamietintö 1971: B 118. Aliupseerien aseman kehittämistä tutkivan komitean mietintö.

Puolustusministeriön sosiaalitoimikunta, Tutkimus eräistä kantahenkilökunnan elintasoon ja viihtyvyyteen vaikuttavista tekijöistä. (SArk: Eg komiteat ja toimikunnat)

Komiteamietintö 1973: 80. Puolustuslaitoskomitean I osamietintö.

Komiteamietintö 1976: 10. Puolustusvoimat ja yhteiskunta.

Kirjallisuus

Abrahamsson, Bengt, 1965. Anpassning och avgångsbenägenhet bland militärt befähl. Stockholm.

Abrahamsson, Bengt, 1972. Military Professionalization and Political Power. USA. (Library Of Congress Catalog Card No. 79-172472.)

Ahto, Sampo, 1977. Taistelukoulu 1927 - 1977. (Toimituskunta: Taistelukoulun opettajat. Tuusula.

Ahto, Sampo (et. al.), 2005. Preussilaisesta kurista siviilipalveluun. Teoksessa Piirteitä Puolustusvoimien kehityksessä 1944 - 1964. Utvecklingstrender vid Finska Försvarsmakten 1944 - 1964. Kirjoittaneet Pentti Airio, Sampo Ahto, Petteri Jouko, Pasi Kesseli, Lauri Lehtonen. Toimitus Juhani Kari ja Jukka Knuuti. Tammisaari / Ekenäs. 39 - 51.

Alapuro, Risto, 1973. Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930 - luvulla. (väitöskirja). Porvoo.

Alapuro, Risto, 1980. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. 1. painos. Juva. 36 - 101.

Alapuro, Risto, 1985. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. 4. painos. Juva. 36 - 101.

Alestalo, Matti, 1980. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. 1. painos. Juva. 102 - 180.

Alestalo, Matti, 1985. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. 4. painos. Juva. 101 - 200.

- Alftan, Nikolai, 2000. Käsikirja aliupseereille. Näköispainos. (1. painos Kuopio 1888.) Rauma.
- Arimo, Reino, 1986. Suomen puolustussuunnitelmat 1918 - 1939. I osa, Ensimmäiset vuodet 1918 - 1919. Helsinki. Sotatieteen laitos (XXIII).
- Arimo, Reino, 1986. Suomen puolustussuunnitelmat 1918 - 1939. II osa, Enckelin kausi 1919 - 1924. Helsinki. Sotatieteen laitos (XXIII).
- Arimo, Reino, 1987. Suomen puolustussuunnitelmat 1918 - 1939. III osa, Jääkärien aika 1925 - 1939. Helsinki. Sotatieteen laitos (XXIII).
- Arimo, Reino, 1991. Saksalaisten sotilaallinen toiminta Suomessa vuonna 1918. Rovaniemi.
- Arto, E. 1933. Puna-armeija. Kuopio.
- Bergholm, Tapio, 2005. Sopimussyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakoon. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1944 - 1956. Keuruu
- Bergholm, Tapio, 2007. Sopimussyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopoliittikkaan. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1956 - 1969. Keuruu.
- Deutsche Militär geschichte 1648 - 1939, Abschnitt V. Von der Entlassung Bismarcks bis zum Ende des Ersten Weltkrieges 1890-1918, (kirjoittajat: Wiegand Schmidt-Richberg, Edgar Graf von Matuschka, Karl Köhler.) München 1983.
- Elfvengren, Eero, 1997. Suomen yleisesikunnan organisaation synty ja vakiintuminen vuosina 1918 - 1925. Helsinki.
- Elfvengren, Eero, 2000. Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi: yleisesikunnan organisaatio vuosina 1925 - 1939. Helsinki.
- Enqvist, Ove, 1994. Rannikkotyökoulu 1969 - 1994. Helsinki.
- Etzioni, Amitai, 1968. Nykyajan organisaatiot. (Alkuteos Modern Organizations.1964. New Jersey, USA. Prentise-Hall. Suomentanut Seppo Randell). Helsinki. KK:n kirjap.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija, 2006. Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. (Toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen.) Helsinki. 7-24.
- Haikonen, Matti, 1935. Viipurin Aliupseeriyhdistys ry 27.2.1925 - 27.2.1935. 10-vuotishistoriikki. Viipuri.
- Haila, Sirpa, 1996. Venäläinen rationaalisuus. 1910-luvun kasarmiarkkitehtuuri sosiaalisena käytäntönä (väitösk.). (BIBLIOTHECA HISTORICA 13) Helsinki.
- Helander, Voitto, 1993. Professiot ja julkisvalta. Helsinki.
- Helsingin Toimiupseerit ry 1918 - 1978, 1978. Kirjoittaneet Matti Lilja, Raimo Toveri, Matti Varila, Arto Pekkola. Vammala.
- Hernberg N. 1920. Aliupseeri sisäpalveluksessa. Helsinki.
- Hesse, Hans Albrecht, 1968. Berufe imWandel. Ein Beitrag zumProblem der Professionalisierung. Stuttgart.
- Hesse, H. A. 1972. Berufe imWandel. Ein Beitrag zur Soziologie des Berufs, der Berufspolitik und des Berufsrechts. Stuttgart (2. p).

- Hietaniemi, Tuija, 1992. Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917 - 1948. (Historiallisia tutkimuksia 166) Vammala.
- Huntington, Samuel P. 1957. *The Soldier and the State*. Cambridge, Mass. USA.
- Hämeen-Anttila, Y. S. 1936. Puolustusvoimiemme alipäällystö. Helsinki.
- Ilvesmäki, Jussi & Talkkari, Antti, 1986. Palvelussuhteen ehtojen määräytymismenettelyt julkisessa hallinnossa: Julkishallinnon julkaisusarja n:o 1/1986 B (Tay), Tampere.
- Ilvonen, Tenho, 1995. Kontiorannan päällistöyhdistys ry 1945 - 1995. Joensuu.
- Itsenäisen Suomen puolustusvoimat, 1969. Toimittaneet K. J. Mikola, V. Tervasmäki, V. S. Salokangas, Pertti Kilkki, Sampo Ahto. Porvoo-Helsinki. WSOY.
- Janovitz, Morris, 1960. *The Professional Soldier*. Glencoe, Ill. USA.
- Jägerskiöld, Stig, 1967. *Mannerheim 1918*. Helsinki.
- Jäske, Eros (toim.), 1969. Lentoteknillinen vuosikirja 1918 - 1968. Helsinki.
- Kadettikoulu 1779 - 1812 - 1819; 1919 - 1969. (kirj. toimitusk.) 1969. Helsinki.
- Kettunen, Pauli, 1994. Suojelu, suoritus, subjekti. Helsinki.
- Kauhavan Toimiupseerikerho ry 1919 - 1979. Toim. Viljo Vallas. 1979. Kauhava.
- Kilkki, Pertti (toim.) 1978. Suomalainen upseerikoulutus 200 vuotta 1779 - 1979. (Kirjoittaneet: Tauno Kuosa, T. V. Viljanen, Pertti Kilkki) Joensuu.
- Kinnunen, Kari (toim.), 1992. Lentokonetekniikan vaiheita. Lentotekniikan Kilta juhla-julkaisu. Halli.
- Kitunen, Jorma, 1989. Vaasasta Sodankylään. Sodankylän toimiupseerit 1964 - 1988. Kemijärvi.
- Kivinen, Osmo, 1988. Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Turku. Tyy-julkaisu- ja sarja C 67.
- Kivistö, Kalevi & Vaherva, Tapio. 1972. *Kasvatustieteologia*. Jyväskylä.
- Klemelä, Kirsi, 1999. Ammattikunnista ammatillisiin oppilaitoksiin: ammatillisen koulutuksen muotoutuminen Suomessa 1800-luvun alusta 1990 - luvulle. Turku.
- Koivisto, Keijo (toim.), 2004. Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. (kirjoittajat: Keijo Koivisto, Jussi-Pekka Moisio, Marja-Terttu Paananen, Ari Pakarinen, Petri Ruohonen, Keijo Simola (et. al.). Hämeenlinna.
- Koivisto, Keijo, 2004a. Ammattikunnan sosiaalinen tausta. Teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. Hämeenlinna. 185-229.
- Koivisto, Keijo, 2004b. Ammattikunnan elämää varuskunnassa. Teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. Hämeenlinna. 465-494.
- Koivisto, Keijo, 2006. Puolustusvoimien henkilöstö. Teoksessa Suomen puolustusvoimat 1944 - 1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Helsinki. 468 - 482.

- Konttinen, Esa, 1989. Harmonian takuumiehiä vai etuoikeuksien monopolisteja? Profioiden sosiologian funktionalistisen ja uusweberiläisen valtasuuntauksen tarkastelua. Jyväskylä.
- Konttinen, Esa, 1991. Perinteisesti moderniin. Profioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa. Tampere.
- Korhonen, Arvi (toim.), 1949. Suomen historian käsikirja. Jälkimmäinen osa. (Kirjoittaneet: Erkki K. Osmonsalo, K. N. Rantakari, O. Seitkari, Juhani Paasivirta, Iisakki Laati, Arvi Korhonen.) Porvoo.
- Korhonen, Arvi, 1949. Toisen maailmansodan aika. Suomen historian käsikirja. Jälkimmäinen osa. Porvoo. 553 - 664.
- Koskinen, Hannu, 2006. Puolustusvoimat ja Liittoutuneiden valvontakomissio. Teoksessa Suomen puolustusvoimat 1944 - 1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. 49 - 58. Helsinki.
- Kronlund Jarl (toim.), 1988. Suomen puolustuslaitos 1918 - 1939: puolustusvoimien rauhan ajan historia. Porvoo - Helsinki - Juva.
- Lackman, Matti, 1985. Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeisiin 1918 - 1939. Oulu.
- Lackman, Matti, 2000. Suomen vai Saksan puolesta? Jääkärien tuntematon historia. Helsinki.
- Lackman, Matti, 2007. Esko Rieki. Jääkäriväriväri, Etsivän keskuspoliisin päällikkö, SS-pataljoonan luoja. Helsinki.
- Lahdenkauppi, Kati, 1995. Tule vierelle veikko - Oulun Päälystöyhdistys ry. 50 vuotta. Oulu.
- Lappalainen, Jussi T. (toim.), 1993. Kasarmin aidan kahden puolen. Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteisöä. Kirjoittaneet Jussi T Lappalainen, Kari Laitinen, Ulla-Riitta Kauppi, Juha Kaarle, Unto Laine, Veli-Matti Syrjö, Helena Peippo, Ali Pylkkänen, Harri Palin) Hist. Arkisto 101. Vammala.
- Lauerma, Matti, 1966. Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27: vaiheet ja vaikutus. Porvoo-Helsinki.
- Lauerma Matti, 1984. Jääkärien tie. (Toim. Markku Onttonen ja Hilikka Vitikka) Porvoo-Helsinki-Juva.
- Laurila, Eino H. 1985. Kulutus Suomen kansantaloudessa 1900 - 1975. Helsinki.
- Lehtoväre, Jari, 2001. Riihimäen varuskunnan historia I 1909 - 1939. Riihimäki.
- Lehtoväre, Jari, 2006. Kerho- ja muu yhdistystoiminta. Teoksessa Suomen puolustusvoimat 1944 - 1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Helsinki. 526 - 533.
- Leimu, Pekka, 1985. Pennalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä. (väitöskirja) (Toim. Juhani U. E. Lehtonen) Helsinki.
- Liimatainen, Kari, 1992. Luonetjärven päälystöyhdistys 1922 - 92. Jyväskylä.
- Luntinen, Pertti, 1984. Venäläisten sotasuunnitelma Suomen separatismia vastaan. Tampere.
- Luoma, Väinö, 1962. Valtion virkamiesten järjestäytyminen Suomessa I - II. Turku.

- Manninen, Ohto, 1974. Kansannoususta armeijaksi: Asevelvollisuuden toimeenpano ja siihen suhtautuminen Suomessa kevättalvella 1918. (väitöskirja.) Helsinki.
- Mattila, Tapani, 1985a. Meripuolustuksemme koulutusperinteet. Teoksessa Sotakoulu saarella. Suomalaisen meripuolustuskoulutuksen historia. Jyväskylä. 9-26.
- Mattila, Tapani, 1985b. Koulutus Suomen Joutsenella 1931 - 1939. Teoksessa Sotakoulu saarella. Suomalaisen meripuolustuskoulutuksen historia. Jyväskylä. 127 - 168.
- Michelsen, Karl-Erik, 1999. Viides sääty. Insinöörit suomalaisessa yhteiskunnassa. Vammala.
- Mikola, K. J. & Tervasmäki, V. & Salokangas, V. S, 1964. Puolustusvoimat ennen ja nyt. Porvoo 1964.
- Nousiainen, Jaakko, 1975. Valtioneuvoston järjestysmuoto ja sisäinen toiminta. Teoksessa Valtioneuvoston historia 1917 - 1966, III osa (Valtioneuvosto instituutiona). Helsinki. 217 - 287.
- Nummela, Ilkka, 1993. Inter arma silent revisores rationum. Toisen maailmansodan aiheuttama taloudellinen rasitus Suomessa vuosina 1939 - 1952. Jyväskylä.
- Nygård, Toivo, 1980. Itä-Karjalan pakolaiset 1917 - 1922. Tampere.
- Osmonsalo, Erkki, K. 1949. Perustuslaillisen kehityksen kausi. Teoksessa Suomen historian käsikirja II. Porvoo. 164 - 288.
- Paananen, Marja-Terttu, 2004. Palvelussuhteen ehdot. Teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. Hämeenlinna. 231 - 360.
- Paananen, Marja-Terttu & Koivisto, Keijo, 2004. Kansallisen armeijamme ja sen aliupseeriston kehitysvaiheita. Teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. Hämeenlinna. 15 - 40.
- Paasivirta, Juhani, 1947. Suomen itsenäisyyskysymys I osa. Porvoo.
- Paasivirta, Juhani, 1949. Suomen itsenäistymiskysymys II osa. Porvoo.
- Palmu, Pentti, 1980. Ilmatorjuntakoulu 1940 - 1980. Helsinki.
- Parmanen, Eino I. 1939. Taistelujen kirja III-osa, Porvoo.
- Paulaharju, Jyri, 1989. Suomen kenttätykistön historia I osa. Helsinki.
- Paulaharju, Jyri & Sinerma, Martti, 1991. Suomen kenttätykistön historia III osa: 1944-1990. Kirj. Jyri Paulaharju ja Martti Sinerma. Lappeenranta. 207 - 290.
- Paulaharju, Jyri, 1994. Koulutus. Teoksessa Suomen kenttätykistön historia II osa: 1939 - 1945. Kirj. Jyri Paulaharju, Martti Sinerma, Matti Koskimaa. Pieksämäki. 490 - 510.
- Paulaharju, Jyri, 1982. Tykistökoulu 1918 - 1983. Niinisalo.
- Peltonen, Martti, 1993. Ilmasotakoulun historia 1918 - 1980. Vammala.
- Penttinen, Raimo, 2006. Viestiaselaji. Teoksessa Suomen puolustusvoimat 1944 - 1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Helsinki. 188 - 193, 329 - 339.
- Pipping, Knut, 1947. Kompaniet som samhälle: iakttagelser i ett finsk frontförband 1941 - 1944. Åbo.

- Pipping, Knut, 1978. Komppania pienoisyhteiskuntana: sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941 - 1944. Suomentanut Heikki Vilén. Helsinki.
- Pohjanvirta, Yrjö, 1985. Merisotakoulu ennen sotia. Teoksessa Sotakoulu Saarella. Suomalaisen meripuolustuskoulutuksen historia. Jyväskylä. 79 - 126.
- Puolustusvoimiemme alipäällystö. 1948. Suomen Aliupseeriliiton julkaisu. Helsinki.
- Puranen, Elja, 1995. Pioneeriaselajin historia 1969 - 1993. Helsinki.
- Pylkkänen Ali, 2001. Suojeluskuntalaiset - keitä he olivat? Vapaaehtoisten maanpuolustajien kerrostuneisuus 1917 - 1944. Helsinki.
- Rantakari, K. J. 1949. Routavuodet. Teoksessa Suomen historian käsikirja II. Porvoo. 289 - 371.
- Rauhala, Urho, 1966 Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus: 1960-luvun suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus ammattien arvostuksen valossa. (väitöskirja) Porvoo.
- Rauanheimo, U. A. 1954. Vimpelin sotakoulu. Helsinki.
- Rautavuori, Matti (toim.), 1969. Puolustusvoimain aliupseerit. Mikkeli.
- Rinne, Risto & Jauhiainen, Arto, 1988. Koulutus, professionaalistuminen ja valtio: julkisen sektorin koulutettujen reproduktioammattikuntien muotoutuminen Suomessa. Turku.
- Roiko-Jokela, Heikki 2004. Asutustoiminnalla sodasta arkeen. Teoksessa Suomen maatalouden historia osa 3. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. Toim. Pirjo Markkola. Kirjoittaneet Heikki Roiko-Jokela, Leo Granberg, Jari Niemelä, Pertti Haapala, Hilikka Vihinen, Pirjo Siiskonen, Markus Seppelin, Sampsa Heinonen, Ilkka P. Laurila, Viljo Rasila. Helsinki: SKS. 27 - 90.
- Rousi, Lauri, 1986. Höyrykoneesta tietotekniikkaan: 100 vuotta tekniikko- ja insinöörikoulutusta. Helsinki.
- Ruohonen, Petri, 2004. Ammattisotilas ja urheilu. Teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. Hämeenlinna. 397 - 463.
- Rytkölä, Olavi, 1948. Valtion vakinaisten virkamiesten palkkaus- ja eläkeoikeus. (Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 32.) Vammala.
- Rytkölä, Olavi, 1967. Puolustushallinto. (Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 132). Vammala.
- Rytkölä, Olavi, 1972. Virkaehtolainsäädäntö selityksin. (Suomen lakimiesliiton kirjasarja n:o 35.) Vammala.
- Saarimaa, Jenny, 1998. On yhdessä helpompi kulkea tie. Päällystön Naisten Liitto ry:n 50-vuotishistoriikki. Helsinki.
- Saarinen, Eero-Eetu, 1975. Pioneeriaselajin historia 1918 - 1968. Helsinki.
- Saloila, Altti, (toim.) 1954. Suomen Aliupseeriliitto 1929 - 1954. Helsinki.
- Screen, J. E. O. 1996. The Finnish Army 1881 - 1901: training the rifle battalions. Helsinki.
- Screen, J. E. O. 2000. Suomalaiset tarkk'ampujat: Suomen "vanha sotaväki" 1881-1901 (suom. Heikki Tiilikainen) Helsinki.

- Selén, Kari, 2001. Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918 - 1944. Helsinki.
- Selén, Kari & Pylkkänen, Ali, 2004. Sarkatakkien armeija: Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918 - 1944. Helsinki.
- Seppä, Väinö, 1960. Vöyrin sotakoulu 1918. Helsinki.
- Siipi, Jouko, 1967. Hinnat, palkat ja elintaso. Teoksessa Itsenäisen Suomen taloushistoriaa 1919 - 1950. Toimituskunta: Eino Jutikkala, Matti J. Castrén, Hugo E. Pipping, Markku Järvinen. Porvoo. 162 - 178.
- Simola, Keijo, 2004. Ali-, toimi- ja opistoupseerikoulutus itsenäisessä Suomessa. Teoksessa Sama kaiku on askelten. Ali-, toimi- ja opistoupseerien historia. Hämeenlinna. 41 - 184.
- Simola, Keijo & Koivisto, Keijo, 1993. Maanpuolustusopisto 75 vuotta; Vöyrin sotakoulusta Maanpuolustusopistoksi 1918 - 1993. Hämeenlinna.
- Sinivuo, Juhani, 1982. Sotilashenkilöstön valinnan, luokituksen ja koulutuksen psykologiaa. Studia Generalia esitelmä Pääesikunnassa 1981. Sotilaspsykologian tutkimusseloste n:o 14/B/82. Helsinki. (MPKK:n kirjasto, Ilmavoimien Esikunnan kirjasto.)
- Sisäpalvelusohjesääntö (S.O.), 1921. (myöhemmät painettu mm. v. 1936, 1941 jne.). Helsinki.
- Sotakoulu saarella. Suomalaisen meripuolustuskoulutuksen historia. 1985. (Kirj. Tapani Mattila, Yrjö Pohjanvirta, Olavi Vitikka, Erik Helenius.) Jyväskylä.
- Sotaväkemme alipäällystö, 1936. Suomen Aliupseeriliiton julkaisu. Helsinki.
- Stouffer, Samuel, A. (et. al.) 1977. The American Soldier, vol. 1 - 2. Manhattan New York.
- Sundbäck, Esa, 2006. Koulutus. Teoksessa Suomen puolustusvoimat 1944 - 1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Helsinki. 134 - 146, 265 - 282.
- Suokas, Erkki, 1980. Suomenlinnan Toimiupseerit ry. 1920 - 1980. Helsinki.
- Suokas, Erkki, 1979. Toimiupseeriliitto 1929 - 1979. Kerava.
- Suokko, Paavo & Vanne, Rainer & Kukkasniemi, Aulis, 1980. Parolan toimiupseeriyhdistys 1920 - 1980. Hämeenlinna.
- Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. 1980. Kirjoittaneet Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja, Tom Sandlund. 1. painos. Juva.
- Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. 1985. Kirjoittaneet Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja, Tom Sandlund. 4. painos. Juva.
- Suomen maatalouden historia osa 2, 2004. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. Toim. Matti Peltonen. (kirj. Ann-Catrin Östman, Matti Peltonen, Teppo Vihola, Heikki Rantatupa), Helsinki: SKS.
- Suomen vapaussota vuonna 1918, 1. osa, 1922. Helsinki.
- Suomen puolustusvoimat 1944 - 1974. 2006. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2, toim. Veli-Matti Syrjö, Mikko Karjalainen, Eero Elfvingren. Helsinki.

- Taistelukoulu 1927 - 1977. 1977. Toimituskunta Taistelukoulun opettajat, suunnittelu Sakari Rusama, Sampo Ahto. Tuusula.
- Takala, Tuomas (toim.), 1989. Kasvatussosiologian perusteet. (kirj. Tapio Aittola et. al.) Jyväskylä.
- Talvitie, Sakari, 1977. Virkamiesliitto 1917 - 1977 osa 1 ja osa 2, (p. 1978). Helsinki.
- Tarkkanen, Kalevi, 1994. Santahaminan Päälystöyhdistys ry 1945 - 1995. Jyväskylä.
- Taylor, Frederick Winslow, 1914. Tieteellisen liikkeenhoidon periaatteet. (suom. Jalmari Kekkonen) Hämeenlinna.
- Tervasmäki, Vilho, 1964. Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917 - 1939. (väitöskirja) Porvoo-Helsinki.
- Tervasmäki, Vilho, 1978. Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939 - 1978; puolustusministeriön historia II. Hämeenlinna.
- Terä, Martti V. & Tervasmäki, 1973. Vilho: Puolustusministeriön historia I: Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918 - 1939. Helsinki.
- Tirronen, Eino (päätoimittaja) & Hämäläinen Osmo & Viinikainen, Esko, (toimittajat) 1988. Puolustusvoimien huolto 1918 - 1986. Kirjoittaneet Hannu Luotola, Leo Laine, Pauli Pitkänen, Osmo Hämäläinen, Matti, Ponteva, Ahti Poikolainen, Tapio Niitynperä, Jouko Nousiainen. Mikkeli.
- Tuompo, W. E. & Grandel, Leonard, 1920 Suomen armeija sanoin ja kuvin, Jyväskylä.
- Upseerien peruskurssit Maasotakoulussa 1946 - 1949. 1964. (Kirj. Maasotakoulun upseerikurssilaiset ry:n hallitus. Terho, Viljo T. et. al.) Mikkeli.
- Uro, Seppo, 2002. Illico perfectum. Viestikoulun kuusi vuosikymmentä 1941 - 2002. Riihimäki.
- Vahtola, Jouko, 1989. Saksan idänpolitiikan tavoitteet ja Suomen asema kesällä 1918. (Oulun yliopisto, historian laitos. Eripainossarja n:o 215). Oulu.
- Valorinta, Veikko, 1986. Tampereen teknillinen oppilaitos 1886-1986. Tampere.
- Valtioneuvoston historia 1917 - 1966 III osa, 1975. (kirj. Jaakko Nousiainen, Ilkka Heiskanen et. al.) Helsinki.
- Waris, Heikki, 1952. Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. (1. p. 1948). Helsinki.
- Waris, Heikki, 1968. Muuttuva suomalainen yhteiskunta. Porvoo-Helsinki.
- Vartola, Juha & af Ursin, Klaus, 1987. Hallintovirkamieskunta Suomessa. "Virkamieskunta, hallinto ja yhteiskunta"-tutkimusprojektin peruseräraportti. Tampere.
- Varuskuntaohjesääntö, 1927. Helsinki.
- Vattula, Kaarina (toim.) 1983. Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Helsinki.
- Vihola, Teppo, 2004. Maatalouden rakennemuutokset itsenäisessä Suomessa. Teoksessa Suomen maatalouden historia osa 2. Helsinki: SKS. 330 - 418.
- Vilkuna, Kustaa, H. J. 2005. Viha: perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta. Helsinki. SKS.
- Vilkuna, Kustaa, H. J. 2006. Paholaisen sota. Helsinki.

- Wirilander, Kaarlo, 1953. Suomen armeijan upseeristo ja aliupseeristo 1718 - 1810. Virkatalon haltijain luettelot. Forssa.
- Wirilander, Kaarlo, 1975. Suomen armeijan sotilasvirkamiehistö 1718 - 1810. Virkatalon haltijain luettelot. Helsinki.
- Vitikka, Olavi, 1985. Muutosten kausi, vuodet 1945 - 1962. Teoksessa Sotakoulu Saarella. Suomalaisen meripuolustuskoulutuksen historia. Jyväskylä. 197 - 250.

Muistelmakirjallisuus

- Ford, Henry, 1923. Elämäni ja työni. (suomentanut Eino Voionmaa.) Porvoo.
- Franck, Leo, 1969. Ensimmäinen kadettikurssi. Hämeenlinna.
- Halsti, Wolf, 1973. Mies elää aikaansa: muistelmat, osa 1 1905 - 1939. Helsinki.
- Hägglund, Gustav, 2007. Leijona ja kyyhky. (1. p 2006). Keuruu.
- Härmä, Urho, 1944. Katsaus Jalkaväen Aliupseerikoulun toimintaan, Jalkaväen Aliupseerikoulun kurssijulkaisu.
- Miettinen, Antero, 2002. Kannaksen poika isänmaan asialla. Pitkä marssi 1937-. Omakustanne. Ei painopaikkaa.
- Sihvo, Arne, 1956. Muistelmani. Helsinki.
- Vuorimaa, Artturi, 1967. Kokenut kaikki tietää... (Muistelmiani seitsemältä vuosikymmeneltä.) Porvoo-Helsinki.

Kurssijulkaisut (painetut)

- Toistaiseksi Maasotakoulun arkistossa perinnekeräilyssä.
- Oppilaskuntien kurssijulkaisuvuodet:
 Taistelukoulu v. 1934, 1936, 1937.
 Jalkaväen (JvAuk) v. 1942, 1943, 1944, 1951.
 Kanta-aliupseerikoulu (KAuk) 1952 - 1965.
 Aliupseerikoulu (Auk) 1966 - 1974.

Painamattomat tutkimukset

- Kallio, Markku, 1979. Vuonna 1939 vakinaisessa palveluksessa olleiden kanta-aliupseerien tehtävät sotien 1939 - 45 aikana; Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1369 MSL 35.
- Koivisto, Keijo, 1992. Jalkaväen kanta-aliupseerien peruskoulutus itsenäisessä Suomessa vuoteen 1974. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu -työ.
- Koivisto, Keijo, 2002. Tutkimus maailmansotien välillä kanta-aliupseerin ammatin valinneiden sosiaalisesta taustasta. Jyväskylän yliopisto. Sosiologian pro gradu -työ.
- Koski, Jari, 2003. Ilmavoimien lentoteknillisen koulutuksen kehitys vuosina 1918-1944. Maanpuolustuskorkeakoulu. (MPKK).

- Koskinen, Hannu, 1985. Suomen puolustusvoimat liittoutuneiden valvontakomission aikana. Sotakorkeakoulu. (SKK) Diplomityö n:o 1572.
- Moisio, Juha-Pekka, 2003. Ammattikunta muutoksessa - tulevaisuus opistoupseerien näkökulmasta. Maanpuolustuskorkeakoulu. (MPKK.)Diplomityö.
- Paananen, Marja-Terttu; 2003. Pitkä ja kapea leipä. Neuvottelu- ja sopimusjärjestelmien, kollektiivisen toiminnan ja koulutuksen vaikutukset kanta-aliupseerien palvelussuhteen ehtoihin osana virkamiespalkkojen kehitystä 1917 - 1973. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.
- Ruohonen, Petri, 1999. Ammattisotilas urheilee. Jyväskylän yliopisto. Liikuntasosiologian pro gradu-työ.
- Saarikoski, Purmo, 1969. Aktiiviupseerien sosiaalinen tausta Suomen puolustusvoimissa 1919 - 1967. Sotakorkeakoulu. Diplomityö. Lyhennelmä aikakauslehdessä Tiede ja Ase 1970.
- Saarimaa, Jenny, 1999. On yhdessä helpompi kulkea tie: ali-, toimi- ja opistoupseerien puolisoiden yhdistystoiminta Päällystön Naisten Liitossa vuosina 1948-1998. Jyväskylä yliopisto. Suomen historian pro gradu-työ.
- Saressalo, J. 1981. Maavoimien joukko-osastojen perustamiset, siirrot ja lakkauttamiset itsenäisyytemme aikana. Sotakorkeakoulu. Diplomityö n:o 1465.
- Saressalo, L. 1958. Kanta-aliupseerien asema puolustuslaitoksessa sekä merkitys kasvattajana ja kouluttajana. Kanta-aliupseerien valinnassa, kasvatuksessa ja tehtäviin sijoittamisessa huomioon otettavat näkökohdat. Sotakorkeakoulu. Diplomityö n:o 698.
- Simola, Keijo, 1991. Kanta-aliupseerikoulutuksen järjestelyt ja opetuksen sisältö Suomessa vuosina 1918 - 1974. Sotakorkeakoulu. Diplomityö n:o 1786.

Haastattelut

- Aatos, Olavi, kapteeni evp. Eri tehtävissä v. 1963 - 1980 Aliupseerikoululla, mm. koulutus- ja opetustehtävissä, komentotoimiston päällikkönä. Haastattelu 24.8.1992.
- Järvinen, Pentti, kapteeni evp. Kokemuksia virkauran ajalta: aliupseerikunnan vanhin (varuskunnassa, joukko-osastossa. Muistikuvia Päällystöliitto ry:n puheenjohtajana ja muissa luottamustehtävissä. Haastattelu 30.11.2007.
- Kari, Aarre, sotilasmestari evp. eri tehtävissä v. 1951 - 1976 Aliupseerikoululla, mm. kouluttajana. Haastattelu 24.8.1992.
- Maijanen, Antti, everstiluutnantti evp. Kouluttajana (AuK), kurssien johtajana (1968 - 1981), johtajan apulainen Päällystöopistolla v. 1991 alkaen. Haastattelu 27.8.1992.
- Muinonen, Eero, majuri evp. Markovillan aikainen aliupseerien peruskurssin oppilas. (Aliupseerien peruskurssin tykistölinjan priimus, ylennettiin upseeriksi sodan aikana. Kävi sodan jälkeen upseerien peruskurssin.) Haastattelu 6.5.1992.
- Niemi, Jorma, kapteeni (evp.). Kouluttajana ja kurssien vääpelinä v. 1968 alkaen. Haastattelu 13.6.1992.

- Raami, Esko, kapteeni evp. Oppilasmuistoja v. 1954 (PK 14 I jakso). Haastattelu 23.5.1992.
- Rusanen, Veikko, eversti evp. Päälystöpiston johtaja v. 1977 - 1981. Ao. oli aikaisemmin vuosina 1946-1953 Jalkaväen Aliupseerikoululla muun muassa opetusupseerina. Haastattelu 18.8.1992.
- Sinivuo, Juhani, psykologian tohtori, PE:n sotilaspsykologian toimiston päällikkö. Kokemuksia valintatesteistä. Haastattelu 4.9.1992.
- Takala, Mauri, kapteeni (evp.). Kouluttajana ja mm. komentotoimiston päällikkönä v. 1971 alkaen. Haastattelu 24.8.1992.
- Ylönen, Vilho, sotilasmestari evp. Muistikuvia urheilu-uralta puolustusvoimissa. Haastattelu 20.6.1995.

Kirjeet ja muistiot

- Eräsaari, Eero, eversti evp, kirje 24.7.1992, kanta-aliupseerikoulutuksen kehittämisen taustalla vaikuttaneita seikkoja. (kirjoittajalla)
- Kari, Aarre, sotilasmestari evp, Muistio 8.8.1992, kokemuksia työstä Kanta-aliupseerikoulussa 1951 alkaen. (kirjoittajalla)
- Linna, Toivo, kapteeni evp, kirje 27.8.1992, kokemuksia uudistusten valmistelutyöstä pääesikunnassa ja Aliupseeriliitto ry:ssä, mm. upseeriliiton suhtautumisesta sotilasarvokysymykseen ja koulutusuudistukseen. (kirjoittajalla)
- Muinonen, Eero, majuri evp, Markovilla muistoja ja vähän muutakin, muistio 27.3.1985, Maasotakoulu, Lappeenranta. (kopio kirjoittajalla)
- Niemi, Jorma kapteeni (evp.), Kanta-aliupseerikoulun kanta-aliupseerien kerhotoimintaan liittyviä seikkoja, muistio 13.6.1992. (kirjoittajalla)
- Sinivuo, Juhani, psykologian tohtori, Sotilaspsykologisen toiminnan vaiheita puolustusvoimissa, muistio 4.9.1992 (kirjoittajalla)

Painamattomat historiikit

- Niinisalon Päälystöyhdistys ry 1948 - 1998, Niinisalo 1998.
- Vahtokari, Ilkka: Hämeenlinnan varuskunnan päälystöyhdistys 50 vuotta.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Lukemisia Suomen sotamiehille	1881 - 1901.
Viipurin Pamaus	1927 -
Suomen Aliupseeri	1929 - 1944
Sauli	1947 -
Aliupseeri	1954 -
Toimiupseerilehti	1974 -
Sotilasaikakauslehti	9/1961
Suomen Sotilas	1928
Tiede ja Ase	28/1970
Virkamiesten aikakauskirja	1919 -
seuraaja Virkamieslehti	1933 -

LIITE 1 Perus- ja jatkokoulutuksen aselajilinjat v. 1954 - 1971

vuosi 1954 (II jakso = aselajijakso)	vuosi 1971 (III jakso = aselajijakso)
- kivääri ja konekiväärilinja	- kiväärilinja
- kranaatinheitinlinja	- kranaatinheitinlinja
- panssarintorjuntalinja	- panssarintorjuntalinja
- panssarivaununlinja	- panssarivaununlinja
- tykistölinja	- kenttätykistölinja
- viestilinja	- viestilinja
- viestimekaanikkolinja	- tutka- ja laskinlinja
- pioneerilinja	- pioneerilinja
- ilmatorjuntalinja	- ilmatorjuntalinja
- aseseppälinja	
- asehuoltolinja	- asehuoltolinja
- talouslinja	- yleinen huoltolinja
- lääkintälinja	- lääkintähuoltolinja
- eläinlääkintä- ja rehumestarilinja	- eläinlääkintä- ja kengitysseppälinja
- kengitysseppälinja	
- moottoriajoneuvolinja	- moottorilinja
- sotilaslaivurilinja	- merenkulkulinja
- rannikkotykistölinja	- rannikkotykistölinja
- laivatykkilinja	- laivatykkilinja
- torpedolinja	- torpedolinja
- alikonemestarilinja	- alikonemestarilinja
- miinalinja	- miinalinja
- merivoimien viestilinja	- (laiva)sähkölinja
	- sukellusveneen torjuntalinja
- ilmavoimien peruskurssi (erillisenä Ilmasotakoulussa)	
- ohjaajalinja (järjest. tarvittaessa)	- ilmavoimien ohjaajalinja
- teknillinen linja (lento-):	- lentoteknillinen peruskurssi:
- (lentokone)mekaanikko	- konelinja
- (lentokone)asealiupseerilinja	- aselinja
- (lentokone)sähkölinja	- sähkölinja
- radiomekaanikkolinja	
(Ilmavoimien Viestipataljoonassa)	- ilmavoimien viestilinja

Kaikkien aselajien ne aliupseerioppilaat, joita ei koulutettu aselajilinjoilla, koulutettiin maavoimien peruskurssilla sillä linjalla, joka parhaiten vastasi asiaomaisen tehtävää joukko-osastossa.

Jatkokoulutus: Em. alojen täydennyskoulutusta sekä niiden kouluttajakursseja, koska myös varusmiehillä oli oman aselajinsa erikoiskoulutusta, jonka kouluttajan täytyi hallita.

III jaksoa soittaja-aliupseerilla vastasi soitto-oppilasaika (Sibelius-akatemiassa). Merivoimien linjat ja tutka- ja laskin siirtyvät jo II jakson puolivälissä aselajikouluihinsa, ilmavoimien lentoteknillisen pk:n koulutus kokonaan Ilmavoimien Teknillisessä Koulussa, merivartijat peruskoulutetaan omassa laitoksessa, rajavartioaliupseerit peruskoulutettiin puolustuslaitoksen kursseilla ja rajavartio-koulutus annettiin Rajakoulussa.

(Liitteen lähde: Komiteamietintö 1954 II; Siviili- ja sotilasammattikoulutuksen koordinoimiskomitea ja Simola (1991) liite 11.)

LIITE 2 Kanta-aliupseerikursseilla koulutetut v. 1921 - 1974

Koulutusala	kurssien lkm	vuodet	koulutetut aliupseerit
<i>Maavoimat</i>			
Jalkaväen Aliupseerikoulu	5	1921-1925	249
Ratsuväen Aliupseerikoulu	3	1921-1925	60
Jalkaväen Kapitulanttikoulu	3	1925-1928	272
Taistelukoulu Kanta-aliupseeriosasto			
jalkaväkikurssit	20	1928-1939	1392
ratsuväen ja kevyet linjat	4	1929-1934	119
ilmavoimien jalkaväkikurssit	2	1928-1929	(46)
Jalkaväen Aliupseerikoulu	4	1942-1944	2538
keskeytyneet kurssit	2	1941 ja 1944	(977)
Jalkaväen Aliupseerikoulu	8	1945-1948	556
peruskurssien yleissot. jaksot	18	1949-1974	6716
jalkaväen aselajilinjat	26	1949-1974	2344*
Koulutus jalkaväen (ratsuväki ml) linjoilla yhteensä (sota-ajan keskeytyneet kurssit) (ilmavoimien jalkaväkikurssit)			<u>11902</u> (977) (46)
Kenttätukikoulun Aliupseerikoulu (Kenttätukikoulun Kapitulanttikoulu)	7	1921-1928	285
Taistelukoulun kanta-aliupseeriosaston			
tykistölinja	10	1929-1939	277
Tykistökoulun aliupseerilinja (1. kurssi)			
Kenttätukikoulun Aliupseerikoulu	5	1941-1944	600
Tykistökoulu	5	1945-1948	103
Tykistökoulu (aselajijaksot)	26	1949-1974	539*
Viestialan aliupseerit			
	3	1946-1948	48
	26	1949-1974	916*
tutka- ja laskin-ala			
pioneeriala	(20)	1955-1974	400*
	3	1943-1944	156
	3	1946-1948	39
	21	1950-1974	316*
ilmatorjunta-ala			
	2	1941-1943	100
	3	1946-1948	120
	25	1950-1974	325*
panssariala			
		1945-1949	50
		1952-1974	80*

Huoltoalat

asemestarikurssit	1922-1939	162	
lyhennetyt asemestarikurssit	1941	230	
asemestarikurssit	1945-1948	180	
asehuoltoalan kurssit	1949-1974	813*	
lääkintäala	1923-1939	120	
	1941-1944	72	
	1945-1951	104*	30
	1954-1974	323*	
talous- ja yleinen huolto	1945-1974	90*	30
moottori (kuljetusala)	1945-1974	90*	30

Ilmavoimat

ohjaaja-aliupseerit	10 1920-1929	127	
	8 1930-1939	107	
	4 1939-1944	94	
	10 1952-1974	103*	
lentokonemekaanikot	16 1921-1939	410	
	20 1939-1944	885	
	23 1947-1974	716	
viestihuoltoala (radiomekaanikko)	3 1948-1957	30*	15
	6 1967-1974	70*	

Meripuolustus

merivoimat/rannikkotyöstö	20 1922-1939	868	
	4 1941-1944	219	
	5 1951-1954	169	
	21 1955-1974	474*	
Kanta-aliupseerikurssin käyneet v.	1921-1939	4448	
"	vuosina 1939-1944	4894	
"	vuosina 1945-1974	8797	
	kaikki yhteensä	18139	

Huom!

- 1.) *-illä merkityt sisältyvät Aliupseerikoulussa tai sen edeltäjäkouluissa yleisso-tilaallisella jaksolla koulutettujen lukumäärään.
- 2.) Lukumäärästä puuttuvat kanta-aliupseerien peruskurssin korvaavan koulu- tuksen saaneet, joiden katsottiin omaavan peruskurssia vastaavat tiedot ja päte-

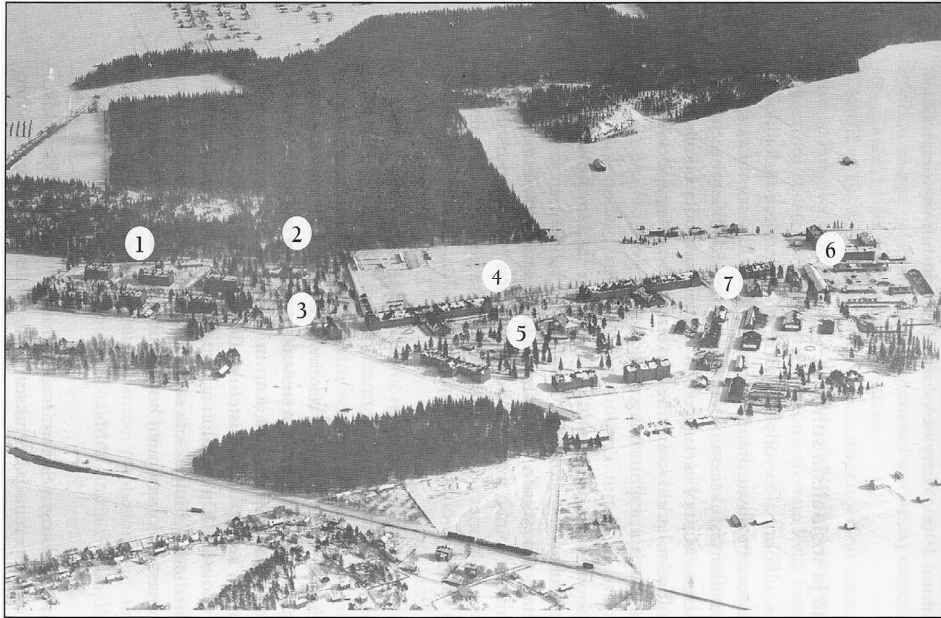
vyiden joko siviilikoulutuksessa saadulla tai armeijan pitämällä kursseilla. Tähän ryhmään kuului suuri osa alipäälystön kuuluneista sotilas- ja erikoismestareista.

3.) Osa kanta-aliupseereista kävi ennen talvisotaa kaksi kertaa jonkun peruskurssin. Tällainen tilanne saattoi syntyä aselajia vaihdettaessa. Näitä henkilöitä on arviolta enintään 60.

4.) Oikeanpuoleiseen sarakkeeseen on merkitty ko. vuosijaottelun kohdalle niiden lukumäärä, jotka eivät käyneet Aliupseerikoulun yleissotilaallista jaksoa, vaan ainoastaan oman aselajinsa koulussa pidetyn peruskurssin.

5.) Laskelmassa ei ole huomioitu keskeytyneitä kursseja, joilla oli kaikkiaan yli 1000 oppilasta.

Lähde: liitteet 5 ja 4.

LIITE 3 Lahden Hennalan kasarmialue

Lahden Hennalan varuskunta. Päiväyksen mukaan kuva on otettu 28.3.1941. Vasemmalla oleva n:o 1 oli upseerien asuntoalue eli "upseerikylä" (yläkylä), n:o 2 upseerikerho, n:o 3 pääportti, n:o 4 kasarmit, n:o 5 sotilaskoti, joka oli autonomian aikana varuskunnan kirkko, n:o 6 aliupseerien asuntoalue eli "aliupseerikylä" (alakylä), n:o 7 aliupseerikerho. Alue on rakennettu Venäjän vallan aikana. Lisää rakennuksia rakennettiin sotien jälkeen. Aliupseerien asuntoalueen läheisyyteen lippukentän puoleiselle alueelle rakennettiin sotien jälkeen henkilökunnalle asuntoparakkeja. SA-kuva

Liitteen lähde: Koivisto (2004) 528.

Hennalan varuskunta oli Suomen autonomian aikaista perua ja se olikin heti Suomen itsenäistyttyä yksi keskeisistä varuskunnista säilyen rakenteellisesti muuttumattomana pitkälle sotien jälkeen. Myös tilanne sosiaalisten suhteiden näkökulmasta säilyi jatkosodan jälkeen vuosien ajan. Yläkylässä asui entiseen tapaan upseereita ja alakylässä aliupseereita. Toisaalta tämä kyllä mitä ilmeisimmin vahvisti molempien ryhmittymien sisäistä yhteenkuuluvuutta. Varuskuntien asuntolautakunnat saivat puolustusministeriöltä ohjeet, joiden mukaan oli noudatettava tapaa, jossa sosiaaliset perusteet asunnon saamiseksi ovat etusijalla. Tämän jälkeen näin myös alettiin menetellä, ellei, niin asiaan tyytymätön saattoi valittaa puolustusministeriöön asti ja yleensä hän voitti asiansa.

LIITE 4 Kanta-aliupseerikoulut

Sotakoulujen nimien kirjoitusasu ja sijoituspaikat ovat muuttuneet useita kertoja. Kanta-aliupseereille annettiin koulutusta tilapäisesti myös eräisiin joukko-osastoihin perustetuilla kursseilla tai sotien aikana koulutuskeskuksissa. Luettelossa on aliupseereille tutkintoon johtavaa peruskurssikoulutusta antaneet koulut. Aselajikoulut tehtävänsä mukaan antoivat aselajin kannalta tärkeää koulutusta eri henkilöstöryhmiin kuuluville oppilaille. Tämä seikka korostui etenkin jatkosodan jälkeen, joten kanta-aliupseerikoulutus muodosti vain osan eri sotilasopetuslaitosten toiminnasta.

Kapitulantti- ja kanta-aliupseereita kouluttaneet koulut v. 1921 - 1939:

Maavoimat:

Jalkaväen Aliupseerikoulu (perustettu v. 1921), Jalkaväen kapitulanttikoulu (nimenmuutos v. 1925), koulutus jatkui Taistelukoulun kanta-aliupseeriosastossa v. 1928 - 1939.

Ratsuväen Aliupseerikoulu (perustettu v. 1921). Koulussa koulutettiin varusmiesaliupseereita B-kursseilla, ja kapitulanttialiupseereita A-kursseilla, jolle valittiin B-kurssin jälkeen.

Kenttätykistön Aliupseerikoulu (perustettu v. 1921), Kenttätykistön Kapitulanttikoulu (nimenmuutos v. 1924), toiminta lakkasi v. 1927 ja jatkui Taistelukoulun kanta-aliupseeriosastossa tykistölinjalla v. 1929 - 1939.

Ilmavoimat:

Santahaminassa toimineen Ilmailupataljoonan Koulutuskomppanian nimeksi tuli Ilmailukoulu v. 1921. Siihen kuuluivat Ohjaajakoulu, Tähestäjäkoulu ja Mekaanikko-osasto, jonka toimintaa jatkoi Ilmailuvoimien Monttöörkoulu. Siellä pidettiin v. 1925 alkaen lentokonemekaanikkojen (kapitulanttien) peruskursseja. Em. koulutusyksiköistä muodostettiin v. 1929 Maalentokoulu ja samanaikaisesti Ilmailukoulu (vuodesta 1938 Ilmasotakoulu), joka siirtyi Kauhavalle.

Meripuolustus: laivasto ja rannikkotykistö:

Rannikkotykistön aliupseerikoulu (perustettu v. 1922), Rannikkotykistön Kapitulanttikoulu (nimenmuutos v. 1923), Meripuolustuksen Kapitulanttikoulu (nimenmuutos v. 1928), jossa oli rannikkotykistö- ja laivastolinjat, Merisotakoulu perustettiin v. 1930, jossa kanta-aliupseerikoulutus jatkui rannikkotykistön ja merivoimien kanta-aliupseerilinjoilla.

Huoltoalat:

Aseseppäkoulu (perustettu v. 1922, varhaisin edeltäjä oli Armeijan oppipaja v. 1918).

Kengityskoulu (perustettu v. 1924).

Lääkintäaliupseerikoulu (perustettu 1923), kurseja ei pidetty kanta-aliupseereille v. 1933 - 1937.

Kanta-aliupseerien aselajikoulutusta antaneet sotilasopetuslaitokset 1945 - 1974

Maavoimat:

Jalkaväen Aliupseerikoulu, Kanta-aliupseerikoulu (1952), Aliupseerikoulu (1966)

Tykistökoulu
Pioneerikoulu
Viestikoulu
Sähköteknillinen Koulu (v. 1955 alkaen)
Ilmatorjuntakoulu
Rannikkotykistökoulu (v. 1969 alkaen)
Panssarikoulu (v. 1948 alkaen)

Huoltoalat:

Asekoulu
(Eläinlääkintäkoulu)
Lääkintäkoulu
Huoltokoulu (taloushuollon alalla ensimmäiset kurssit Huoltoupseerikoulussa)
Moottorikoulu
Huoltokoulutuskeskus (siirrettiin yllä mainitut Asekoulua lukuun ottamatta v. 1967)

Ilmavoimat:

Lentosotakoulu, Ilmasotakoulu (nimenmuutos v. 1952)
Lentojoukkojen Teknillinen koulu, Ilmasotakoulun teknillinen koulutusosasto, Ilmavoimien Teknillinen Koulu (perustettiin uudelleen v. 1962)
Ilmavoimien Viestipataljoona, Ilmavoimien Viestikoulu (nimenmuutos v. 1966)

Merivoimat:

Merisotakoulu
Laivaston Koulu (osakursseja)

Esikuntakoulu (ei peruskursseja, mutta pidettiin esikuntamestarikursseja)

Rajavartiolaitoksen koulut:

Rajakoulu (rajavartioalan koulutusta)
Merivartiokoulu (peruskursseja ja merivartioalan koulutusta)

Edellä mainituissa sotilasopetuslaitoksissa pidettiin peruskurssien lisäksi myös kanta-alipuseerien ammatillisia jatkokursseja ja opetustilaisuuksia. Koulutusta pidettiin myös puolustuslaitoksen muihin henkilöstöryhmiin kuuluville aselajin mukaan sekä eri ammatti- tai henkilöstöryhmille yhteisiä koulutustilaisuuksia.

Lähteet: Simola-Koivisto (1993); Puolustusvoimien huolto 1918 - 1985 (1988), toim. Eino Tirronen et. al.; Sotakoulu saarella. Suomalaisen meripuolustuskoulutuksen historia (1985), Tapani Mattila et. al.

LIITE 5 Kanta-aliupseerien peruskurssit

Liitteessä huomioitavaa

Säännöllisesti toiminut kanta-aliupseerikoulutus alkoi vuonna 1921. Koulutukselle oli tyyppillistä sen pitäminen kokonaan aselajikoulussa vuoteen 1949 saakka, jolloin koulutusta alettiin keskittää ja yhdenmukaistaa siten, että yleissotilaallinen koulutusjakso pidettiin Jalkaväen Aliupseerikoulussa kaikille aliupseerien uralle tuleville. Tähän päästiin lähes kaikkien linjojen osalta vuoteen 1954 tultaessa, jolloin merivoimien kanta-aliupseerit aloittivat silloisessa Kanta-aliupseeri-koulussa I jakson. Vain Ilmavoimien lentoteknillisen alan kanta-aliupseerit koulutettiin kokonaan omassa koulussaan vuoteen 1974 saakka. Rajavartiolaitokseen kuuluvan merivartiolaitoksen kanta-aliupseerit koulutettiin myös erillisessä Merivartiokoulussa. Ilmavoimien ohjaaja-aliupseerien koulutus ennen 1930-lukua oli jonkin verran epäsäännöllistä, mutta lentomerkin saamisen edellytyksenä olleen tutkinnon läpäisseitä aliupseeriohjaajia valmistui jo vuonna 1920.

Luettelossa on kurssinimikkeiden aikaisempaa vanhahtavaa alkuperäislähteissä esiintyvää kirjoitusasua hieman yhdenmukaistettu nykykäytännön mukaiseksi. Lähteet on merkitty kunkin koulutusalan taulukko-osan jälkeen. Kokonaisuutena tarkasteltuna koulutettujen kanta-aliupseerien määrässä voi olla pieniä epätarkkuuksia, sillä esimerkiksi Kenttätykistön Kapitulanttikoulun osalta ei oppilasmatrikkeleista eikä päiväkäskyistä ilmennyt varmuudella kaikkien saaneen päästötodistusta eräissä tapauksissa. On todennäköistä, että todistus annettiin arvosanojen korotustentin jälkeen, vaikka merkintää ei oppilasmatrikkiin tehtykään. Tämä seikka koskee vain 1920- ja 1930-lukua.

JALKAVÄEN ALIUPSEERIKOULU, PERUST. 1.9.1921 (Viipuri, Markovilla)

PERUSKURSSI	JAKSO/ VAIHE	ALKOI	PÄÄTTYI	SUORITTI/ OPPILASTA
1.Jalkaväkikurssi	Jv- ja kk-osastot	17.10.1921	17.10.1922	52
2.Jalkaväkikurssi	Jv- ja kk-osastot	16.10.1922	5.9.1923	44
3.Jalkaväkikurssi		1.10.1923	1.3.1924	50
4.Jalkaväkikurssi		10.3.1924	15.10.1924	57
5.Jalkaväkikurssi	Jv- ja kk-osastot	1.11.1924	30.9.1925	46

RATSUVÄEN ALIUPSEERIKOULU, PERUST. 15.6.1921 (Lappeenranta)

1.Ratsuväen kurssi	A-kurssi	25.8.1921	20.5.1922	16
2.Ratsuväen kurssi	A-kurssi	16.6.1922	21.4.1923	27
3.Ratsuväen kurssi	A-kurssi	15.11.1924	25.9.1925	17
Ratsuväen A-kurssit			yhteensä	60

Lähde: Ratsuväen Aliupseerikoulun päiväkäskyt 1921-1925 (Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste).

Lyhenteen selite: Jv = jalkaväki, kk = konekivääri, A-kurssi = kanta-aliupseereille tarkoitettu kurssi. Ratsuväen ja kevyiden joukkojen (polkupyöräpataljoonat) kanta-aliupseerien koulutus jatkui Jalkaväen Kapitulanttikoulussa Viipurissa aluksi omilla linjoillaan, jotka myöhemmin sulautuivat jalkaväkilinjaan.

JALKAVÄEN KAPITULANTTIKOULU 23.5.1925 (nimenmuutos)

6.Jalkaväkikurssi	Jv- ja kk-osastot	1.11.1925	31.7.1926	
		A-kurssi		
	Jv- ja kk-osastot	1.3.1926	31.7.1926	A+B yht
		B-kurssi		109
	Jv- ja kk-osastot	16.11.1925	29.1.1926	33
7.Jalkaväkikurssi	Jv- ja kk-osastot	1.9.1926	5.3.1927	60
8.Jalkaväkikurssi	Jv- ja kk-osastot	15.3.1927	10.12.1927	70
9.Kurssi	Ilmavoimat	16.1.1928	26.5.1928	38
Jalkaväkikurssit n:o 1 - 8			yhteensä	521
Ilmavoimien aliupseerien jalkaväkikurssi			yhteensä	38

TAISTELUKOULUN KANTA-ALIUPSEERIOSASTO 1.6.1928

10.Jalkaväkikurssi		10.9.1928	9.3.1929	95
Kevyt linja 1	ratsu- ja polkupyörä aliupseerit	14.3.1929	10.10.1929	23
Jalkaväkikurssi 11	Ilmavoimat	14.3.1929	10.10.1929	18
Jalkaväkikurssi 12		4.11.1929	20.5.1930	56
Jalkaväkikurssi 13	ruotsinkielinen	13.2.1930	29.7.1930	19
Jalkaväkikurssi 14		26.6.1930	20.12.1930	62
Jalkaväkikurssi 15		6.1.1931	5.9.1931	30
Kevytaselajikurssi 2		6.1.1931	5.9.1931	29
Jalkaväkikurssi 16		2.10.1931	23.4.1932	45
"	ruotsinkieliset	"	"	18
Kevytaselajikurssi 3		2.10.1931	23.4.1932	29
Jalkaväkikurssi 17		29.7.1932	10.2.1933	105
Jalkaväkikurssi 18		13.3.1933	9.9.1933	142

Jalkaväkikurssi 19		25.9.1933	28.3.1934	114
Kevytaselajikurssi 4		25.9.1933	28.3.1934	38
Jalkaväkikurssi 20		19.4.1934	31.10.1934	108
Jalkaväkikurssi 21		19.11.1934	15.5.1935	138
Jalkaväkikurssi 22		16.9.1935	8.4.1936	103
Jalkaväkikurssi 23		14.9.1936	10.11.1937	119
Jalkaväkikurssi 24		14.9.1937	14.3.1938	127
Jalkaväkikurssi 25		18.9.1938	11.3.1939	111
Jalkaväkikurssi 26	(keskeytyi)	17.3.1939	6.10.1939	(115)
Selite: ratsu- ja polkupyörä (ratsu- ja polkupyöräpataljoonien) aliupseerit.				
JALKAVÄKIKURSSIT 10 - 25			YHTEENSÄ	1392
KEVYET LINJAT 1 - 4 (ratsu- ja polkupyöräaliups.)			YHTEENSÄ	119
ILMAVOIMIEN KURSSI (n:o) 11			YHTEENSÄ	18
KESKEYTYNYT KURSSI 26			YHTEENSÄ	(115)

JALKAVÄEN ALIUPSEERIKOULU 17.4.1941 (Hämeenlinna)

1. kurssi	(keskeytyi)	17.4.1941	16.6.1941	(337)
	1. K, 2. K ja RasK			
I kurssi				
kiväärilinja	1.-4. K ja 6.-9.K	7.8.1942	10.12.1942	844
kranaatinheitinl.	5. ja 10. K			88
panssarintorjuntal.	5. ja 10. K			88
II kurssi				
kiväärilinja	1.-4. ja 6.-9. K	15.2.1943	1.8.1943	588
kranaatinheitinl.	Raskas osasto			84
panssarintorjuntal.	Raskas osasto			61
puhelin- ja radiol:t	Viestiosasto	15.2.1943	14.8.1943	119
III kurssi				
kiväärilinja	1.-6.K	30.8.1943	7.3.1944	440
kranaatinheitinl.	Raskas osasto			50
panssarintorjuntal.	Raskas osasto			25
puhelin- ja radiol:t	Viestiosasto			77
IV kurssi				
kiväärilinja	(keskeytyi)	20.3.1944	27.5.1944	(640)
puhelin- ja radiolinjat				
	Viestiosasto	20.3.1944	20.9.1944	74
Selite: Raskas osasto = konekivääri- ja panssarintorjunta-alan koulutusyksikkö. 1.K = ensimmäinen (jne.) komppania.				
KIVÄÄRILINJAT I - III			YHTEENSÄ	1872
KRANAATINHEITINLINJAT I - III			YHTEENSÄ	222
PANSSARINTORJUNTALINJAT I - III			YHTEENSÄ	174
VIESTILINJAT II - IV			YHTEENSÄ	270
KAIKKI LINJAT			YHTEENSÄ	2538
KESKEYNEET 1. JA IV JALKAVÄKIKURSSI			YHTEENSÄ	(977)

JALKAVÄEN ALIUPSEERIKOULU 4.2.1945 (Lappeenranta)

1. peruskurssi				
I jakso		15.6.1945	13.10.1945	69
II jakso	kiv-, krh-, pst-, ja panssarilinjat	14.10.1945	22.12.1945	55

Lyhennetty peruskurssi		4.1.1946	30.3.1946	59
Peruskurssi 2		11.2.1946	8.6.1946	45
Peruskurssi 3		1.7.1946	31.10.1946	73
Peruskurssi 4		1.2.1947	31.5.1947	79
Peruskurssi 5		20.8.1947	20.12.1947	89
Peruskurssi 6		7.1.1948	30.6.1948	76
Peruskurssi 7		5.7.1948	22.12.1948	80
Selite: panssarilinja = panssarivaunun käyttö taktisena aseena.				
1. JA LYHYNNETTY PERUSKURSSI JA PERUSKURSSIT 2 - 7				556
Peruskurssi 8				
I jakso	kivääri ja raskasel.	10.1.1945	21.5.1949	112
II jakso		23.5.1949	24.9.1949	53
Peruskurssi 9				
I jakso	kiv- ja rsk	3.10.1949	5.4.1950	185
II jakso	kiv- ja kk, krh	17.4.1950	23.9.1951	133
Peruskurssi 10				
I jakso	kiv- ja rsk	2.10.1950	14.4.1951	229
II jakso	kiv- ja kk, krh	16.4.1951	22.9.1951	149
Peruskurssi 11				
I jakso	kiv- ja tukik	1.10.1951	5.4.1952	247
II jakso	kiv- ja kk, krh	16.4.1952	27.9.1952	160
Peruskurssi 12				
I jakso	kiv- ja tukik	6.10.1952	18.4.1953	236
KANTA-ALIUPSEERIKOULU 1.12.1952				
Peruskurssi 12				
II jakso	kiv- ja kk, krh	20.4.1953	26.9.1953	133
Peruskurssi 13				
I jakso	kiv- ja tukik	5.10.1953	10.4.1954	221
II jakso	kiv- ja kk, krh	21.4.1954	29.9.1954	110
Peruskurssi 14				
I jakso	kiv- ja tukik	11.10.1954	23.4.1955	250
II jakso	kiv- ja kk, krh	27.4.1955	1.10.1955	117
Peruskurssi 15				
I jakso	kiv- ja tukik	10.10.1955	21.4.1956	247
II jakso	kiv- ja kk, krh	23.4.1956	29.9.1956	83
Peruskurssi 16				
I jakso	kiv- ja tukik	8.10.1956	18.4.1957	275
II jakso	kiv- ja kk, krh	23.4.1957	28.9.1957	121
Peruskurssi 17				
I jakso		7.10.1957	19.4.1958	253
II jakso	kiv, krh	22.4.1958	27.9.1958	83
Peruskurssi 18				
I jakso		6.10.1958	18.4.1959	258
II jakso	kiv, krh	22.4.1959	26.9.1959	83
Peruskurssi 19				
I jakso		5.10.1959	13.4.1960	237
II jakso	kiv, krh	25.4.1960	24.9.1960	56
Peruskurssi 20				
I jakso		10.10.1960	18.4.1961	205

II jakso	kiv, krh	24.4.1961	20.9.1961	66
Peruskurssi 21				
I jakso		2.10.1961	14.4.1962	233
II jakso	kiv, krh	24.4.1962	22.9.1962	70
Peruskurssi 22		1.10.1962	10.4.1963	255
I jakso		22.4.1963	21.9.1963	74
II jakso	kiv, krh			
Peruskurssi 23		1.10.1963	15.4.1964	362
I jakso		27.4.1964	19.9.1964	90
II jakso	kiv, krh			
Peruskurssi 24		5.10.1964	20.3.1965	348
I jakso		24.3.1965	13.10.1965	91
II jakso	kiv, krh			
Peruskurssi 25				
I jakso a		29.3.1965	13.10.1965	214
I jakso b		21.10.1965	6.4.1966	298

Selite: tukik = tukikomppania = raskasasekomppania (tai opintolinja),

ALIUPSEERIKOULU 1.2.1966

Peruskurssi 25				
II jakso	kiv, krh	18.4.1966	3.11.1966	126
PERUSKURSSIEN 8 - 25 I JAKSOT			YHTEENSÄ	4665
PERUSKURSSIEN 8 - 25 II JAKSOT (ASELAJIJAKSO)			YHTEENSÄ	1798
Peruskurssi 26				
I jakso		1.9.1966	22.12.1966	204
II jakso		4.1.1967	30.6.1967	249
III jakso	kiv, krh	31.7.1967	21.12.1967	88
Peruskurssi 27				
I jakso		1.9.1967	21.12.1967	262
II jakso		8.1.1968	28.6.1968	286
III jakso	kiv, krh	1.8.1968	21.12.1968	93
Peruskurssi 28				
I jakso		1.9.1968	21.12.1968	257
II jakso		7.1.1969	27.6.1969	306
III jakso	kiv, krh	30.7.1969	20.12.1969	96
Peruskurssi 29				
I jakso		1.9.1969	20.12.1969	247
II jakso		7.1.1970	26.6.1970	288
III jakso	kiv, krh	28.7.1970	22.12.1970	70
Peruskurssi 30				
I jakso		1.9.1970	22.12.1970	182
II jakso		7.1.1971	1.7.1971	259
III jakso	kiv, krh	2.8.1971	22.12.1971	55
Peruskurssi 31				
I jakso		1.9.1971	22.12.1971	157
II jakso		10.1.1972	30.6.1972	214
III jakso	kiv, krh	1.8.1972	22.12.1972	43
Peruskurssi 32				
I jakso		4.9.1972	22.12.1972	166
II jakso		8.1.1973	29.6.1973	226
III jakso	kiv, krh	30.7.1973	21.12.1973	42

Peruskurssi 33	3.9.1973	21.12.1973	150	
I jakso	7.1.1974	28.6.1974	223	
II jakso				
PÄÄLLYSTÖPISTO 1.3.1974				
III jakso	kiv, krh	29.7.1974	20.12.1974	54
PERUSKURSSIEN 26 - 33	I JAKSOT	YHTEENSÄ	1625	
	II JAKSOT	YHTEENSÄ	2051	
	III JAKSOT	YHTEENSÄ	546	

Selite: I JAKSO = opintoihin valmentava jakso kansakoulun käyneille.

II JAKSO = yhteiskoulutusvaihe kaikille aliupseerin uralle lähteneille.

III JAKSO = aselajijakso (jalkaväkikoulutettavien lukumäärä kivääri- ja kranaatinheitinlinjoilla).

KANTA-ALIUPSEERIEIEN JATKO- JA TÄYDENNYSKOULUTUS (jalkaväki)			
Erillinen krh-kurssi 1	15.10.1945	8.12.1945	24
Krh-aliupseerien am- pumakurssi 2	29.7.1946	26.10.1946	13
Krh-kurssi 3	17.2.1947	17.5.1947	15
Aliupseerien pst- kurssi	2.6.1947	30.7.1947	17
Krh-kurssi 4	16.2.1948	19.6.1948	14
Krh-kurssi 5	10.1.1949	30.4.1949	17
KRANAATINHEITIN (krh) JA PANSSARINTORJUNTA (pst) KURSSIT			YHTEENSÄ
Jalkaväen mestarikurssi 1	18.4.1966	15.7.1966	42
Jalkaväen mestarikurssi 2	16.4.1968	29.8.1968	32
Jalkaväen mestarikurssi 3	13.4.1970	28.8.1970	33
Jalkaväen mestarikurssi 4	13.4.1971	27.8.1971	26
Jalkaväen mestarikurssi 5	9.4.1973	24.8.1973	27
Jalkaväen mestarikurssi 6	2.9.1974	20.12.1974	22
Jalkaväen mestarikurssi 7	1.9.1975	18.12.1975	27
Jalkaväen mestarikurssi 8	1.9.1976	21.12.1976	32
Jalkaväen mestarikurssi 9	29.8.1977	21.12.1977	37
Jalkaväen mestarikurssi 10	28.8.1978	21.12.1978	25
Jalkaväen mestarikurssi 11	3.9.1979	21.12.1979	36

JALKAVÄEN MESTARIKURSSIT 1 - 11 YHTEENSÄ 338

Aliupseerien **mestarikurssit** otettiin koulutusohjelmaan kaikissa aselajeissa vuoden 1966 koulutus uudistuksen seurauksena. Sitä aikaisemmat mestarikurssit oli järjestetty lähinnä teknisillä- ja erikoisaloilla, joilla kurssi antoi kelpoisuuden kunkin alan (sotilasmestarin) toimiin. Jokaisella aselajilla ja puolustushaaralla oli omat kurssinsa, joiden kesto teknisillä aloilla oli yleensä hieman pitempi. Kuten taulukostakin näkyy, niin mestarikurssien oppilasmäärät jopa jalkaväen kursseilla olivat pieniä verrattuna peruskurssin käyneiden määrään, vaikka pääsykokeeseen tulijoita toisaalta oli paljon. Tarkoituksena oli alun perin kouluttaa suunnilleen sotilasmestarien eläkepoistumaa vastaava määrä, joten kurssien opiskelijamäärät olivat pieniä vakanssien vähyyden vuoksi. Kanta-aliupseereille alun perin tarjotut mestarikurssit jatkuivat vuonna 1974 päättyneen aliupseerivaiheen yli toimiupseerikaudelle ja ne vastasivat muodollisesti nimittämiskaatimuksissa myöhempää toimiupseerin ylempää virkatutkintoa (PO II) ja antoivat kelpoisuuden toimiupseerin III luokan toimeen (sotilasarvo oli sotilasmestari).

Lähde: Keijo Simola - Keijo Koivisto: Maanpuolustusopisto 75 vuotta (toim. Keijo Simola), liite 3.

KENTTÄTYKISTÖN ALIUPSEERIKOULU PERUST. 1.9.1921 (1. kurssi alkoi maaliskuussa v. 1921)

1.Tykistökurssi	1.3.1921	20.12.1921	60
2.Tykistökurssi	1.2.1922	28.12.1922	36
3.Tykistökurssi	1.2.1923	31.12.1923	39

KENTTÄTYKISTÖN KAPITULANTTIKOULU (K.T.K.K.) V. 1924

4.Tykistökurssi	1924	1924	32
5.Tykistökurssi	15.2.1925	20.12.1925	30
6.Tykistökurssi	1.3.1926	1.9.1926	54
7.Tykistökurssi	1.3.1927	1.9.1927	34
TYKISTÖKURSSIT 1 - 7		YHTEENSÄ	285

TAISTELUKOULUN KANTA - ALIUPSEERIOSASTO 1.6.1928 (TYKISTÖLINJA)

Tykistökurssi 1	14.3.1929	5.9.1929	55
Tykistökurssi 2	6.1.1931	1.10.1931	27
Tykistökurssi 3	2.10.1931	23.4.1932	32
Tykistökurssi 4	29.7.1932	10.2.1933	33
Tykistökurssi 5	13.3.1933	9.9.1933	33
Tykistökurssi 6	25.9.1933	28.3.1934	19
Tykistökurssi 7	16.9.1935	8.4.1936	24
Tykistökurssi 8	14.9.1936	10.4.1937	21
Tykistökurssi 9	14.9.1937	14.3.1938	14
Tykistökurssi 10	18.9.1938	11.3.1939	19
TYKISTÖKURSSIT 1 - 10 (TAISTELUKOULUSSA)		YHTEENSÄ	277
TYKISTÖKURSSIT VUOSINA 1921 - 1939		YHTEENSÄ	562

Lähteet: Taistelukoulun kanta-aliupseeriosaston arvosanamatrikkelit ja Kenttätykistön Aliupseerikoulun (myöh. Kenttätykistön Kapitulanttikoulu) päiväkäskyt v. 1921 - 1927.

TYKISTÖKOULUN ALIUPSEERILINJA V. 1941

Peruskurssi 1	3.3.1941	19.6.1941	86
---------------	----------	-----------	----

TYKISTÖN ALIUPSEERIKOULU V. 1942 - 1944 (Vaasa)

Peruskurssi 2	23.8.1942	23.2.1943	187
Peruskurssi 3	15.3.1943	5.10.1943	135
Peruskurssi 4	25.10.1943	27.5.1944	127
Peruskurssi 5	16.6.1944	20.11.1944	65
VUOSINA 1941 - 1944 PIDETYT KURSSIT 1 - 5		YHTEENSÄ	600

TYKISTÖKOULUN ALIUPSEERILINJA V. 1945 - 1974

Peruskurssi 6	tykistölinja	7.4.1945	14.10.1945	16
Peruskurssi 7	tykistölinja	1.2.1946	29.5.1946	23
Peruskurssi 8	tykistölinja	16.6.1947	15.10.1947	23
Peruskurssi 8 a				
II jakso	tykistölinja	23.5.1949	24.9.1949	16
Peruskurssi 9	tykistölinja	18.5.1948	17.11.1948	25
TYKISTÖN PERUSKURSSIT 1 - 9 V. 1945 - 1948			YHTEENSÄ	103
Peruskurssi 9 a				
II jakso	tykistölinja	17.4.1950	23.9.1950	14
Pk 10 II jakso	tykistölinja	16.4.1951	22.9.1951	14
Pk 11 II jakso	tykistölinja	16.4.1952	27.9.1952	18
Pk 12 II jakso	tykistölinja	20.4.1953	26.9.1953	15
Pk 13 II jakso	tykistölinja	20.4.1954	29.9.1954	14
Pk 14 II jakso	tykistölinja	27.4.1955	1.10.1955	17

Pk 15 II jakso	tykistölinja	23.4.1956	29.9.1956	19
Pk 16 II jakso	tykistölinja	23.4.1957	28.9.1957	17
Pk 17 II jakso	tykistölinja	22.4.1958	27.9.1958	23
Pk 18 II jakso	kenttätykistöl.	22.4.1959	26.9.1959	25
Pk 19 II jakso	kenttätykistöl.	25.4.1960	24.9.1960	23
Pk 20 II jakso	kenttätykistöl.	24.4.1961	20.9.1961	17
Pk 21 II jakso	kenttätykistöl.	24.4.1962	22.9.1962	22
Pk 22 II jakso	kenttätykistöl.	22.4.1963	21.9.1963	24
Peruskurssi 23	kenttätykistöl.	27.4.1964	19.9.1964	23
II jakso	rannikkotyök.			18
Peruskurssi 24	kenttätykistöl.	24.3.1965	13.10.1965	27
II jakso	rannikkotyök.			18
Peruskurssi 25	kenttätykistöl.	14.4.1966	3.11.1966	54
II jakso	rannikkotyök.			18
Peruskurssi 26	kenttätykistöl.	31.7.1967	21.12.1967	19
III jakso	rannikkotyök.			15
Peruskurssi 27	kenttätykistöl.	31.7.1968	21.12.1968	32
III jakso	rannikkotyök.			13
Pk 28 III jakso	kenttätykistöl.	30.7.1969	19.12.1969	29
Pk 29 III jakso	kenttätykistöl.	28.7.1970	22.12.1970	25
Pk 30 III jakso	kenttätykistöl.	2.8.1971	22.12.1971	21
Pk 31 III jakso	kenttätykistöl.	1.8.1972	22.12.1972	15
Pk 32 III jakso	kenttätykistöl.	1.8.1973	22.12.1973	18
Pk 33 III jakso	kenttätykistöl.	31.7.1974	20.12.1974	14
Kenttätykistölinjalla koulutetut v. 1945 - 1958			yhhteensä	103
Kenttätykistölinjalla koulutetut v. 1949 - 1974			yhhteensä	539
Rannikkotykistölinjalla koulutetut v. 1964 - 1968			yhhteensä	82
Rannikkotykistön peruskurssin aselajilinja (III jakso) pidettiin kursseilla 28 - 33 vuonna 1969 perustetussa Rannikkotykistökoulussa, jossa pidettiin myös rannikkotykistön mestarikurssit 1 - 5 v. 1971 - 1978.				
Rannikkotykistökoulussa peruskursseilla koulutetut v. 1969 - 1974				72
Rannikkotykistökoulussa mestarikursseilla koulutetut v. 1971 - 1978				60
Lukumäärät perustuvat vakanssien määrän mukaiseen arvioon.				
Tykistökoulussa ja Rannikkotykistökoulussa rannikkoty-				
kistön alan peruskursseilla koulutetut v. 1964 - 1974			yhhteensä	154
KENTTÄTYKISTÖN MESTARIKURSSIT 1966 - 1979				
Kt-mestarikurssi 1		26.11.1966	23.3.1967	15
Kt-mestarikurssi 2		8.1.1968	11.4.1968	12
Kt-mestarikurssi 3		12.1.1970	11.4.1970	17
Kt-mestarikurssi 4		5.4.1972	21.6.1972	17
Kt-mestarikurssi 5		26.2.1974	14.6.1974	19
Kt-mestarikurssi 6		24.1.1977	2.6.1977	21
Kt-mestarikurssi 7		5.2.1979	15.6.1979	16
Kenttätykistön mestarikursseilla 1 - 7 koulutetut			yhhteensä	117
Lähteet: Jyri Paulaharju: Suomen kenttätykistön historia I osa, s. 317 - 318; Jyri Paulaharju: Tykistökoulu 1918 - 1983, s. 118 - 121; Taistelukoulun tykistölinjan arvosanamatrikkelit (sisältävät aiemman Kenttätykistön Aliupseerikoulun kurssitiedot); Ove Enqvist: Rannikkotykistökoulu 1969 - 1994, s. 20 - 21.				
MAAVOIMIEN VIESTIKOULU, VIESTIKOULU (ks. Jalkaväen Aliupseerikoulu v. 1943 - 1944)				
Viestijoukkojen kanta-aliupseerikurssi 1		5.8.1946	4.12.1946	13
Viestijoukkojen kanta-aliupseerikurssi 2		1.9.1947	20.12.1947	14

Viestijoukkojen kanta-aliupseerikurssi 3	12.1.1948	10.7.1948	21
Viestijoukkojen kanta-aliupseerikurssit 1 - 3		yhteensä	48
Peruskurssi 9 viestilinja	17.4.1950	23.9.1950	26
II jakso			
Peruskurssi 10 viestilinja	27.9.1950	14.4.1951	19
II jakso mekaanikkolinja	16.4.1951	22.9.1951	
Peruskurssi 11 viestilinja	16.4.1952	27.9.1952	25
II jakso mekaanikkolinja	6.10.1952	17.4.1953	
Peruskurssi 12 viestilinja	20.4.1953	26.9.1953	23
II jakso mekaanikkolinja	29.9.1953	14.4.1954	
Pk 13 II jakso viestilinja	21.4.1954	29.9.1954	24
Pk 14 II jakso "	27.4.1955	1.10.1955	26
Pk 15 II jakso "	23.4.1956	29.9.1956	31
Pk 16 II jakso "	23.4.1957	28.9.1957	31
Pk 17 II jakso "	22.4.1958	27.9.1958	34
Pk 18 II jakso "	22.4.1959	26.9.1959	29
Pk 19 II jakso "	25.4.1960	24.9.1960	35
Pk 20 II jakso "	24.4.1961	20.9.1961	31
Pk 21 II jakso "	24.4.1962	22.9.1962	48
Pk 22 II jakso "	22.4.1963	26.9.1963	44
Pk 23 II jakso "	27.4.1964	26.9.1964	49
Pk 24 II jakso "	24.3.1965	18.9.1965	44
Pk 25 II jakso "	14.4.1966	3.11.1966	64
Pk 26 II jakso "	31.7.1967	21.12.1967	39
Pk 27 II jakso "	31.7.1968	21.12.1968	42
Pk 28 II jakso "	30.7.1969	20.12.1969	43
Pk 29 II jakso "	28.7.1970	22.12.1970	45
Pk 30 II jakso "	2.8.1971	22.12.1971	33
Pk 31 II jakso "	1.8.1972	22.12.1972	39
Pk 32 II jakso "	1.8.1973	21.12.1973	39
Pk 33 II jakso "	31.7.1974	20.12.1974	37
Maavoimien viestialan peruskursseilla (puhelin- ja radio- linjat) koulutetut		yhteensä	916

Viestimestarikursseilla koulutettiin v. 1959 - 1979 Viestikoulussa 13:lla kurssilla 340 aliupseeria, joista vuoden 1966 koulutus uudistuksen jälkeen koulutettiin 210 kurssilla 6 - 13.

Lähde: Seppo Uro: Illico perfectum. Viestikoulun kuusi vuosikymmentä 1941 - 2002, liite 3 ja liite 5.

SÄHKÖTEKNILLINEN KOULU (1955 - 1974)

Vuosina 1955 - 1974 peruskoulutettiin aliupseerien tutka- ja laskinlinjalla (aselajijakso) yli 400 ja jatkokoulutettiin (tutkamestarikursseilla) 180 kanta-aliupseeria. Kurssivahvuudet olivat 13 - 30 oppilasta.

Lähde: Raimo Penttinen: Suomen puolustusvoimat 1944 - 1974, s. 336.

PIONEERIEEN ALIUPSEERIKOULU (4.12.1944 Pioneerikoulu)

I pioneerialiupseerikurssi	15.2.1943	14.8.1943	49
II pioneerialiupseerikurssi	1.9.1943	29.4.1944	66
III pioneerialiupseerikurssi	15.5.1944	14.11.1944	41
Pioneerialiupseerikurssit I - III		yhteensä	156
Pioneerijoukkojen aliupseerikurssit 4 - 6 pidettiin 19.2.1946 - 30.6.1948.			
Oppilaita oli kurssilla keskimäärin 13 kpl eli yhteensä			39

Peruskurssien II jaksoja Pioneerikoulussa v. 1950 - 1966 pidettiin 13 kertaa ja oppilaita oli keskimäärin 13 kpl kurssia kohden eli yhteensä	156
Peruskurssien III jaksoja Pioneerikoulussa v. 1967 - 1974 pidettiin 8 kertaa ja oppilaita oli keskimäärin 20 kpl kurssia kohden eli yhteensä	160
Pioneerialiupseerien peruskurssit v. 1962 - 1974	yhteensä 511
Aliupseerien pioneerimestarikurssit v. 1962 - 1979	yhteensä 132

Lähteet: Eero-Eetu Saarinen: Pioneeriaselajin historia 1918 - 1968; Elja Puranen: Pioneeriaselajin historia 1969 - 1993.

ILMATORJUNTATYKISTÖN KANTA-ALIUPSEERIEN PERUSKURSSIT

It-tykistön aliupseerien peruskurssi (1)	1941	1941	50
It-aliupseerien peruskurssi 1	4.1.1943	6.3.1943	50
It-aliupseerien peruskurssit v. 1941 ja 1943 jalkaväki it-kanta-aliupseerien perusk.	7.1.1946	yhteensä 2.3.1946	100 30
3. it-kanta-aliups. pk	7.1.1946	7.7.1946	30
4. it-kanta-aliups. pk	3.2.1947	31.5.1947	30
5. it-kanta-aliups. pk	1.3.1948	21.8.1948	30
It-aliupseerien peruskurssit v. 1946 - 1948		yhteensä	120
Peruskurssi 9 II jakso ilmatorjuntalinja	1.4.1950	23.9.1950	13
Peruskurssi 10 II jakso "	16.4.1951	14.7.1951	"
Peruskurssi 11 II jakso "	16.4.1952	27.7.1952	"
Peruskurssi 12 II jakso "	20.4.1953	20.7.1953	"
Peruskurssi 13 II jakso "	21.4.1954	13.7.1954	"
Peruskurssi 14 II jakso "	27.4.1955	17.7.1955	"
Peruskurssi 15 II jakso "	23.4.1956	21.7.1956	"
Peruskurssi 16 II jakso "	23.4.1957	21.7.1957	"
Peruskurssi 17 II jakso "	22.4.1958	27.9.1958	"
Peruskurssi 18 II jakso "	22.4.1959	26.9.1959	"
Peruskurssi 19 II jakso "	25.4.1960	24.9.1960	"
Peruskurssi 20 II jakso "	24.4.1961	20.9.1961	"
Peruskurssi 21 II jakso "	24.4.1962	22.9.1962	"
Peruskurssi 22 II jakso "	22.4.1963	21.9.1963	"
Peruskurssi 23 II jakso "	27.4.1964	19.9.1964	"
Peruskurssi 24 II jakso "	24.3.1965	12.10.1965	"
Peruskurssi 25 II jakso "	14.4.1966	3.11.1966	"
Peruskurssi 26 III jakso	31.7.1967	21.12.1967	"
Peruskurssi 27 III jakso	31.7.1968	21.12.1968	"
Peruskurssi 28 III jakso	20.7.1969	19.12.1969	"
Peruskurssi 29 III jakso	28.7.1970	22.12.1970	"
Peruskurssi 30 III jakso	2.8.1971	22.12.1971	"
Peruskurssi 31 III jakso	1.8.1972	22.12.1972	"
Peruskurssi 32 III jakso	1.8.1973	21.12.1973	"

Peruskurssi 33 III jak- so	"	31.7.1974	20.12.1974	"
Peruskurssin suorittaneiden ilmatorjunta alan kanta-aliupseerien lukumäärä v. 1950 - 1974 on arvioitu aselajin vakanssien lukumäärän perusteella.				
Peruskoulutetut ilmatorjuntakanta-aliupseerit v. 1941 - 1974 yhteensä				545
Ilmatorjunta-aselajin mestarikurssit v. 1965 - 1977				
Ilmatorjuntatykistön mestarikurssi 1		18.1.1965	3.7.1965	32
It-tykistön tulenjohta- ja-mestarikurssi 1		16.5.1967	7.7.1967	"
Ilmatorjuntamestari- kurssi 1		1.9.1969	5.12.1969	"
Ilmatorjuntamestari- kurssi 2		15.1.1973	18.4.1973	"
Ilmatorjuntamestari- kurssi 3		15.9.1975	19.12.1975	"
Ilmatorjuntamestari- kurssi 4		1.8.1977	3.11.1977	"
It-mestarikursseilla koulutettujen lukumäärä arvioitu peruskoulutettujen määrän perusteella.				192
Lähde: Pentti Palmu: Ilmatorjuntakoulu 1940 - 1980, s. 80-81, 168-171, 186.				
PANSSARIVAUNUKANTA-ALIUPSEERIT (PANSSARIKOULU)				
Koulutus aloitettiin Panssarikoulussa, jossa vuosina pidettiin 1948 - 1949 panssarivaunumestari- ja panssarivaunuperuskursseja. Vuodesta 1952 alkaen siellä pidettiin kanta-aliupseerien peruskurssien aselajijaksoja. Peruskurssin aselajijakson käyneiden luku on arvioitu lähteiden perusteella.				
Panssarivaunuperuskurssit v. 1948 - 1949			yhteensä	50
Peruskurssien II jaksot Panssarikoulussa v. 1950 - 1974			yhteensä	80
HUOLTOALOJEN KANTA-ALIUPSEERIKURSSIT				
Kahteen jaksoon jaetuilla asemestarikursseilla I (6 kk) + II (6 kk)				
ASEKOULUSSA v. 1922 - 1939 koulutettiin yhteensä 145 asemestaria ja 17 aseteknikkoa kuudella kurssilla, joille pääsyn edellytyksenä oli aikaisempi aseseppäalan koulutus.				162
Lyhennetyillä asemestarikursseilla v. 1941 koulutettiin yhteensä 230 asemestaria.				230
Asemestarikurssit v. 1945 - 1959. Koulutus pidettiin samalla tavalla kuin ennen sotia.				200
Asehuolto- ja aseseppäaliupseerien kursseilla v. 1945 - 1948 koulutettiin 180 kanta-aliupseeria.				180
Asehuolto- ja aseseppäaliupseerien peruskurssien aselajijaksoilla (aseseppä- ja asehuoltolinjat) koulutettiin v. 1949 - 1974 aseseppä-, (ase)varastonhoitaja ja taisteluvälinehuoltokanta-aliupseereita asehuollon alempiin tehtäviin yhteensä 813 miestä. (I jakso pidettiin Aliupseerikoulussa Lappeenrannassa.)				813
Asemestarikursseilla v. 1960 - 1978 koulutettiin yhteensä 309 miestä. (Kurs- si antoi mahdollisuuden myös aseteknikoksi)				309
Lähde: Eino Tirronen - Osmo Hämäläinen - Esko Viinikainen: Puolustusvoimien huolto 1918 - 1986, ks. mm. sivut 254-258, 260, 266-267.				

LÄÄKINTÄALIUPSEERIKOULU (LAK, PERUST. 1921) (Aluksi kaksi koulua, toinen Helsingissä ja toinen Viipurissa, jotka vuonna 1921 yhdistettiin, vakainaistettiin ja sijoitettiin Viipuriin.)

Lääkintä-kanta-aliupseerien koulutus A-kursseilla v. 1923 - 1933, 1937 ja 1939. yhteensä 120

Lääkintähuoltokoulussa 21.6.1941 - 23.6.1944 koulutettiin kanta-aliupseerikursseilla yhteensä 72

Lääkintäkoulussa v. 1945 - 1951 koulutettiin kanta-aliupseerikursseilla yhteensä 104

Lääkintäkoulussa v. 1954 - 1974 koulutettiin peruskurssien lääkäntäaliupseerilinjoilla (II jakso, vuodesta 1967 III jakso) yhteensä 323

Lääkintäkoulussa pidetyillä lääkäntämestarikursseilla 1-5 koulutettiin v. 1968 - 1979 yhteensä 120

Lähde: Eino Tirronen - Osmo Hämäläinen - Esko Viinikainen: Puolustusvoimien huolto 1918 - 1986, ks. mm. sivut 774, 785-788, 791-792.

ARMEIJAN KENGITYSKOULUSSA järjestettiin 1920-luvulla 6 kuukauden pituisia kapitulanttikengitysseppäkursseja. Suurin osa koulutetuista oli käynyt jalkaväen aliupseerien peruskurssin.

RATSUVÄKIPRIKAATISSA JA TYKISTÖRYKMENTEISSÄ koulutettiin v. 1934 saakka eläinlääkintä- ja rehimestarialiupseerit, jotka valittiin saman alan varusmiespalveluksen saaneista. Vuoden 1934 jälkeen em. koulutus jatkui HUOLTOPATALJONASSA ja sotien jälkeen

HEVOSHUOLTOKOULUSSA ja KENGITYSKOULUSSA. Opintokursseja olivat: kanta-aliupseerien hevoshuoltokurssi, eläinlääkintä- ja rehimestari- kurssi, kengityskurssi, ja rehimestarien kengityskurssi.

TALOUS- JA YLEISEN HUOLTOALAN kanta-aliupseerikoulutus alkoi aselajikoulutuksena peruskurssi 8:n talouslinjan II jaksolla 23.5.1949-24.9.1949. Vuosina 1953 ja 1955 pidettiin myös em. II jaksot.

Vuosina 1946 - 1950 pidettiin erillisiä talouskanta-aliupseerikursseja viisi ja vielä kaksi vuoteen 1957 mennessä. Vuonna 1968 koulutus yhdistettiin huoltoaliupseerikurssiksi, jolla koulutettiin talous-, taisteluväline-, kuljetus-, ja lääkäntälinjoilla huoltolajikouluissa (aselajijaksoilla).

KULJETUSALALLA kanta-aliupseerit koulutettiin moottoriajoneuvoaliupseerikursseilla, joita pidettiin säännöllisesti vuosittain 1944 - 1974. Kurssien pituudet olivat kolmesta viiteen kuukauteen ja oppilasmäärät 16-17 miestä. Kurssit 1 -8 pidettiin erillisinä samaan tapaan kuin muissa aselajeissa. Vuosina 1949 - 1953 (peruskurssit 8 - 12) koulutus toteutettiin kanta-aliupseerien peruskurssin (II jakso) moottorilinjana. Tämän jälkeen v. 1957 alalle tulleet kanta-aliupseerit koulutettiin ensin oman aselajin peruskursseilla ja komennettiin täydennyskoulutukseen moottorilinjalle.

Talous- ja huoltoaloilla koulutettiin yhteensä 522

Lähde: Eino Tirronen - Osmo Hämäläinen - Esko Viinikainen: Puolustusvoimien huolto 1918 - 1986, ks. mm. sivut 134, 456-457, 612-615, 897-898.

MERIPUOLUSTUS: LAIVASTO (MERIVOIMAT) JA RANNIKKOTYKISTÖ RANNIKKOTYKISTÖN ALIUPSEERIKOULU

Peruskurssi 1	22.3.1922	5.1.1923	51
Peruskurssi 2	10.2.1923	20.12.1923	46
Peruskurssi 3	1.2.1924	20.12.1924	37
Peruskurssi 4	17.1.1925	21.12.1925	36
Peruskurssi 5	1.10.1927	30.4.1927	27
Laivaston peruskurssi 1	17.10.1927	30.4.1928	13

Peruskurssi 6		15.8.1929	31.5.1929	20
Laivaston peruskurssi 2		1.11.1928	16.5.1929	18
Laivaston peruskurssi 3		1.11.1929	15.5.1930	19
Peruskurssi 7		18.8.1930	22.5.1931	18
Laivaston peruskurssi 4		15.11.1930	22.5.1931	32
Kanta-au perusk. 5	laivastolinja	19.10.1931	19.4.1932	38
Kanta-au perusk. 6	laivastolinja	1.6.1932	3.12.1932	32
Laivaston peruskurssi 7		10.12.1932	31.5.1933	27
Peruskurssi 8		15.9.1932	10.5.1933	23
Peruskurssi 9		15.5.1933	15.11.1933	27
Laivaston peruskurssi 8 (Suomen Joutsen)		10.6.1934	15.5.1934	18
Laivaston peruskurssi 9		6.11.1933	11.5.1934	22
Peruskurssi 10		23.11.1933	11.5.1934	28
Peruskurssi 11		18.5.1934	16.11.1934	24
Laivaston peruskurssi 10		22.5.1934	3.5.1935	17
Laivaston peruskurssi 11		19.11.1934	14.5.1935	20
Peruskurssi 12		20.5.1935	14.11.1935	18
Laivaston peruskurssi 8 (Suomen Joutsen)		20.5.1935	2.7.1936	21
Aliupseerikurssi 13	rannikkotyökistölinja	20.11.1935	30.5.1935	20
"	laivastolinja	"	"	22
Aliupseerikurssi 14	rannikkotyökistölinja	8.6.1936	4.12.1936	22
"	laivastolinja	"	"	13
Aliupseerikurssi 15	rannikkotyökistölinja	27.11.1936	31.5.1937	22
"	laivastolinja	"	"	20
Aliupseerikurssi 16	rannikkotyökistölinja	8.6.1937	18.11.1937	7
Laivaston aliups. kurssi 16 (Suomen Joutsen)		8.6.1937	16.5.1938	11
Aliupseerikurssi 17	rannikkotyökistölinjan teknillinen peruskurssi	30.10.1937	30.4.1938	16
Aliupseerikurssi 17	laivastolinjan teknillinen peruskurssi	"	"	14
Aliupseerikurssi 18	rannikkotyökistölinja	7.6.1938	19.11.1938	17
"	laivastolinja	"	"	7
Aliupseerikurssi 19	talousaliupseereille	27.11.1938	20.5.1939	16
Aliupseerikurssi 20	rannikkotyökistölinja	8.6.1939	13.10.1939	15
"	laivastolinja	"	"	14
MERIPUOLUSTUKSEN KURSSIT 1 - 20 YHTEENSÄ				868
Aliupseerikurssi 21	rintama (koulutus)-aliupseerilinja	7.1.1941	15.6.1941	48
Aliupseerikurssi 22	rannikkotyökistölinja	1.9.1942	6.3.1943	41
"	laivastolinja	"	"	20
Aliupseerikurssi 23	rannikkotyökistölinja	13.3.1943	18.9.1943	41
"	laivastolinja	"	"	13
Aliupseerikurssi 24	rannikkotyökistölinja	12.4.1944	12.7.1944	36
"	laivastolinja	"	"	20
MERIPUOLUSTUKSEN KURSSIT 21 - 24 YHTEENSÄ				219
Peruskurssi 25		3.10.1949	30.3.1950	35
I jakso				
Pk 25 II jakso	rannikkotyökistölinja	17.4.1950	23.9.1950	10
"	sotilaslaivurilinja	2.10.1950	16.3.1951	14
Pk 26 I jakso		2.10.1950	14.4.1951	34
Pk 26 II jakso	rannikkotyökistölinja	16.4.1951	22.9.1951	12
(JvAuk 10 II jakso)				

Pk 27 I jakso		1.10.1951	29.3.1952	32
Pk 28 I jakso		1.10.1952	14.4.1953	39
Pk 28 II jakso		1.10.1953	6.3.1954	10
Pk 29 I jakso		1.10.1954	6.3.1954	29
Pk 29 II jakso	rannikkotykkistölinja	4.10.1954	12.3.1955	11
"	merivoim. tykkistöl.	"	"	8
"	torpedolinja	"	"	8
"	merivoim. viestil.	"	"	8
PERUSKURSSIT 25 - 29 (I / II jaksot)			YHTEENSÄ	169/81
Pk 30 II jakso		23.5.1955	22.10.1955	9
Pk 31 II jakso	rannikkotykkistölinja	22.5.1956	24.10.1956	9
"	radiolinja	8.10.1956	21.4.1957	7
Pk 32 II jakso	rannikkotykkistölinja	22.5.1957	24.10.1957	16
Pk 16 II jakso	merivoim. tykkistöl.	7.10.1957	15.3.1958	7
"	viesti- ja merenkul- kulinja	"	"	9
Pk 33 II jakso	rannikkotykkistölinja	22.5.1958	25.10.1958	15
Pk 17 II jakso	viesti ja merenk.	6.10.1958	14.3.1959	6
"	miinalinja	"	"	4
Pk 18 II jakso	rannikkotykkistölinja	22.4.1959	26.9.1959	17
"	viesti ja merenk.	"	"	8
"	torpedolinja	"	"	6
Pk 19 II jakso	rannikkotykkistölinja	25.4.1960	24.9.1960	15
"	viesti- ja merenk.	13.10.1960	15.4.1961	17
Pk 20 II jakso	rannikkotykkistölinja	24.4.1961	20.9.1961	8
"	viesti- ja merenk.	2.10.1961	15.5.1962	8
Pk 21 II jakso	rannikkotykkistölinja	24.4.1962	22.9.1962	17
"	torpedolinja	15.10.1962	11.4.1963	5
Pk 22 II jakso	rannikkotykkistölinja	22.4.1963	21.9.1963	11
"	meriv. tykkilinja	1.10.1963	26.3.1964	6
Pk 23 II jakso	viesti- ja merenk.	1.10.1964	1.4.1965	16
"	meriv. tykkilinja	"	"	7
Pk 24 II jakso	meriv. tykkilinja	4.10.1965	7.4.1966	8
"	miinalinja	"	"	6
Pk 25 II jakso	viesti- ja merenk.	3.10.1966	8.4.1967	11
"	torpedolinja	"	"	5
Pk 26 II jakso	meriv. tykkilinja	21.8.1967	18.11.1967	6
"	sukellusveneiden torjuntalinja	"	"	4
"	sähkötekniillinen linja	"	"	5
"	alikonemestarinlinja	"	"	11
Pk 26 III jakso	meriv. tykkilinja	20.11.1967	10.4.1970	6
"	sukellusv. torjuntal.	"	"	3
Pk 27 II jakso	merenkulkulinja	19.8.1968	16.11.1968	10
"	miinalinja	"	"	7
"	alikonemestarinlinja	"	"	8
" III jakso	merenkulkulinja	18.11.1968	25.4.1969	12
" III jakso	miinalinja	"	"	7
Pk 28 II jakso		19.8.1969	14.11.1969	21
Pk 28 III jakso	meriv. tykkilinja	17.11.1969	10.4.1970	4
"	torpedolinja	"	"	3
Pk 29 III jakso		23.11.1970	8.4.1971	7
Pk 30 II jakso		16.8.1971	19.11.1971	21

Pk 30 III jakso	meriv. tykkilinja	22.11.1971	14.4.1972	5
"	sukellusv. torjuntal.	"	"	7
Pk 31 II jakson 2. puolijakso		14.8.1972	19.11.1972	14
Pk 31 III jakso	torpedolinja	14.8.1972	15.3.1973	5
Pk 32 II jakson 2. puolijakso		13.8.1973	18.11.1973	19
Pk 32 III jakso	merenkulkulinja	19.11.1973	11.4.1974	13
Pk 33 II jakson 2. puolijakso		5.8.1974	8.11.1974	18
Pk 33 III jakso	meriv. tykkilinja	11.11.1974	10.4.1975	5
PERUSKURSSIT 30 - 32 JA 16 - 33 ASELAJIIKSAKSET			YHTEENSÄ	474
RUORIMESTARIKURSSIT				
Kurssi (1)		8.10.1956	6.4.1957	15
Kurssi (2)		15.8.1960	15.4.1961	11
Kurssi (3)		15.8.1963	26.3.1964	18
Kurssi (4)		4.9.1967	10.4.1968	16
MERENKULKUMESTARIKURSSIT				
Kurssi 1		1.9.1969	24.4.1970	10
Kurssi 2		3.9.1973	11.4.1974	18
Kurssi 3		30.8.1976	15.4.1977	9
kurssi 4		17.9.1979	30.4.1980	7
Lähteet: Tapani Mattila (et. al.): Sotakoulu saarella. Suomalaisen meripuolustuskoulutuksen historia, s. 342 - 361; ks. Simola - Koivisto (1993) mm. liite 3 ja s. 182-184.				
RAJA- JA MERIVARTIOALIUPSEERIEKSI KOULUTUS				
RAJAVARTIO-kanta-aliupseerien yleissotilaallinen koulutus pidettiin jalkaväen koulutuksen yhteydessä ja lukumäärät sisältyvät jalkaväen koulutuslukumääriin.				
MERIVARTIO-kanta-aliupseerien koulutus pidettiin kokonaan MERIVARTIOKOULUSSA v. 195 - 1974. Vuodesta 1967 alkaen merivartijan peruskurssi korvasi aliupseerien peruskurssin I jakson. Merivartiokanta-aliupseerit suorittivat teknillisiä erikoisaselajijakso puolustusvoimien sotilasopetuslaitoksissa merivartioalan aselajijaksojen lisäksi. Koulutettavien lukumäärä on arvioitu ja perustuu vakanssien määrään.				
ILMAVOIMIEN KANTA-ALIUPSEERIKOULUTUS 1920 - 1974				
LENTOKONENMEKAANIKKOJEN PERUSKURSSIT (Mekaanikkokoulu, Ilmailukoulun mekaanikko-osasto, Mekaanikkokoulu, Lentojoukkojen mekaanikkokoulu)				
Kurssi n:o 1		1.6.1925	21.12.1925	30
Kurssi n:o 2		15.1.1925	3.7.1926	23
Kurssi n:o 3		15.7.1926	22.12.1926	21
Kurssi n:o 4		1.2.1927	27.7.1927	27
Kurssi n:o 5		1.8.1927	24.2.1928	28
Kurssi n:o 6		1.3.1928	3.9.1928	19
Kurssi n:o 7		1.11.1928	31.10.1929	27
Kurssi n:o 8		1.1.1930	19.12.1930	31
Kurssi n:o 9		1.4.1932	29.4.1933	33
Kurssi n:o 10		1.8.1933	30.7.1934	14
Kurssi n:o 11		1.8.1934	29.6.1935	23
Kurssi n:o 12		1.8.1935	30.6.1936	23
Kurssi n:o 13		7.8.1936	12.7.1937	38
Kurssi n:o 14		13.8.1937	16.7.1938	13
Kurssi n:o 15		1.3.1938	30.1.1939	23

Kurssi n:o 16		1.2.1939	13.10.1939	37
KURSSIT 1 - 16			yhteensä	410
(Sota)kurssi n:o 17		4.9.1939	3.1.1940	26
(Sota)kurssi n:o 18		25.10.1939	3.1.1940	25
(Sota)kurssi n:o 19		4.1.1940	9.3.1940	71
(Sota)kurssi n:o 20		20.2.1940	8.5.1940	63
(Sota)kurssi n:o 21		12.3.1940	31.5.1940	64
(Sota)kurssi n:o 22		15.5.1940	3.7.1940	27
Kurssi n:o 23		4.6.1940	22.12.1940	36
Kurssi n:o 24		9.9.1940	5.4.1941	40
Kurssi n:o 25		4.1.1941	17.6.1941	44
Kurssi n:o 26		16.4.1941	19.12.1941	42
Kurssi n:o 27		1.12.1941	25.11.1942	32
Kurssi n:o 28		1.4.1942	27.3.1943	36
Kurssi n:o 29	I ja II jakso	1.9.1942	12.2.1943	47
Kurssi n:o 30	I ja II jakso	9.1.1943	10.6.1943	35
Kurssi n:o 31	I jakso	14.2.1943	3.7.1943	41
Kurssi n:o 32	I jakso	15.6.1943	28.10.1943	46
Kurssi n:o 33	I jakso	16.8.1943	20.12.1943	44
Kurssi n:o 34	III jakso	1.9.1943	24.3.1944	39
Kurssi n:o 35	II jakso	3.1.1944	24.6.1944	44
Kurssi n:o 36	I jakso	7.1.1944	9.5.1944	43
Kurssi n:o 37	III jakso	1.4.1944	14.6.1944	40
Kurssi n:o 38	I jakso (keskeytyi)	7.6.1944	10.6.1944	
LENTOKONEMEKANIKKOKURSSIT 17 - 37			YHTEENSÄ	885
LENTOKONEMEKANIKKOKURSSIT 1 - 37			YHTEENSÄ	1295
LENTOTEKNILLISEN ALAN PERUSKURSSIT 1947 - 1974 (Lentojoukkojen Teknillinen koulu, Ilmasotakoulun teknillinen koulutusosasto, Ilmavoimien Teknillinen Koulu)				
Peruskurssi 1		3.2.1947	2.6.1947	27
Peruskurssi 2		20.8.1947	20.12.1947	20
Lentoteknillinen peruskurssi 3		2.1.1948	29.5.1948	39
Lentotekn. perusk. 4		1.9.1949	18.6.1949	33
Lentotekn. perusk. 5		1.8.1949	20.6.1950	17
Lentotekn. perusk. 6		1.9.1950	20.12.1950	19
Lentotekn. perusk. 7		7.1.1954	18.12.1954	21
Lentotekn. perusk. 8		3.9.1956	31.7.1957	38
Lentotekn. perusk. 9		1.9.1958	25.7.1959	23
Lentotekn. perusk. 10		4.1.1960	15.12.1960	17
Peruskurssi 11 lentoteknillinen linja		13.8.1962	13.7.1963	38
Pk 12 lentotekn. linja		7.1.1963	20.12.1963	26
Pk 13 lentotekn. linja		12.8.1963	11.7.1964	48
Pk 14 lentotekn. linja		10.8.1964	10.7.1965	44
Pk 15 lentotekn. linja		9.8.1965	15.7.1966	44
Pk 16 lentotekn. linja		8.8.1966	14.7.1967	52
Pk 17 lentotekn. linja			1968	
Pk 18 lentotekn. linja			1969	
Pk 19 lentotekn. linja			1970	
Pk 20 lentotekn. linja			1971	
Pk 21 lentotekn. linja			1972	
Pk 22 lentotekn. linja			1972	

Pk 23 lentotekn. linja	1972	
LENTOTEKNILLISILLÄ PERUSKURSEILLA 1947 - 1967	YHTEENSÄ	506
KOULUTETTIIN (Peruskurssin 2 lukumäärä on arvio.)		
LENTOTEKNILLISILLÄ PERUSKURSEILLA 1968 - 1974		
KOULUTETTIIN (Lukumäärä on arvio ja perustuu lentoteknillisten vakanssien määrään.)	YHTEENSÄ	210
LENTOTEKNILLISEN ALAN PERUSKURSSIT 1947 - 1974	YHTEENSÄ	716

Lähteet: E. Jäske (toim.): Lentoteknillinen vuosikirja 1918 - 1968, s. 180; Kari Kinnunen (toim.) Jari Koski: Ilmavoimien lentoteknillisen koulutuksen kehitys vuosina 1918 - 1944. OHJAAJA-ALIUPSEERIEN KOULUTUS V. 1920 - 1974

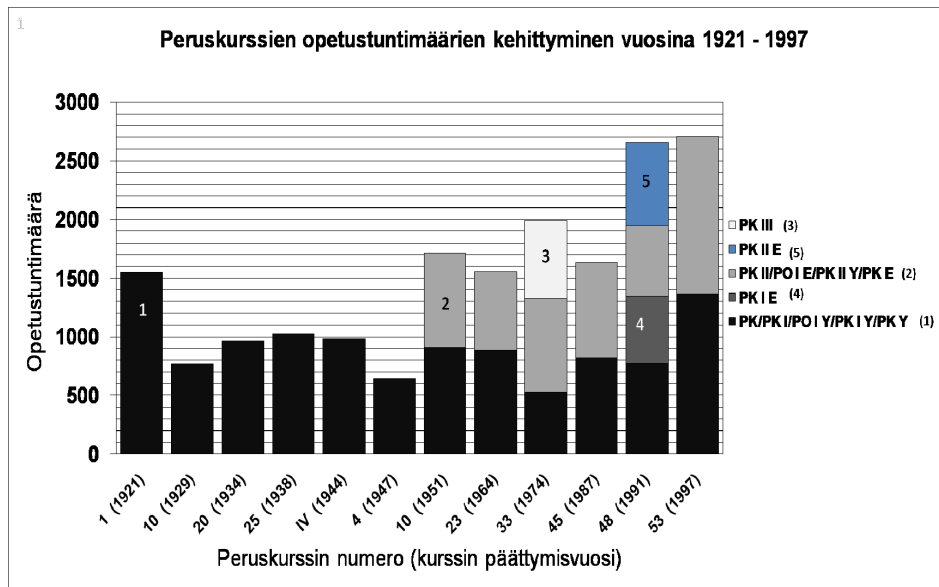
Ohjaajan tutkinto	aliupseeriohjaaja	lentomerkki myönnetty	vuosi	lukumäärä
"	"		1920	1
"	"		1921	7
"	"		1922	8
"	"		1923	13
"	"		1924	6
"	"		1925	18
"	"		1926	37
"	"		1927	11
"	"		1928	14
"	"		1929	12
Aliupseeriohjaajille myönnetty lentomerkit v. 1920 - 1929		yhTEENSÄ		127
Aliupseeriohjaaja-	17.2.1930	13.12.1930		17
kurssi 1				
AOK 2	2.3.1931	19.12.1931		14
AOK 3	2.10.1933	20.9.1934		9
AOK 4	2.9.1935	18.2.1936		18
AOK 5	3.9.1936	16.2.1937		16
AOK 6	13.9.1937	26.2.1938		10
AOK 7	29.8.1938	28.2.1939		12
AOK 8	1.3.1939	28.8.1939		11
Aliupseeriohjaajakurssit 1 - 8		yhTEENSÄ		107
AOK 9	1.9.1939	4.2.1940		13
AOK 10	15.7.1940	11.10.1941		20
AOK 11	30.10.1941	23.5.1942		31
AOK 12	15.9.1942	23.10.1943		30
Aliupseeriohjaajakurssit 9 - 12		yhTEENSÄ		94
Kanta-aliupseerien peruskurssin ohjaajal. 13	8.1.1952	10.10.1952		10
K-au pk ohjaajal. 14	4.11.1959	30.8.1960		14
K-au ohjaajakurssi 15	6.11.1961	6.9.1962		18
K-au ohjaajakurssi 15	9.12.1963	3.10.1964		13
Pk 26:n ohjaajalinja	4.4.1967	21.12.1967		9
Pk 27:n ohjaajalinja	8.4.1968	21.12.1968		7
Pk 29:n ohjaajalinja	6.4.1970	31.3.1971		6
Pk 29:n lennonjohtaja-	6.4.1970	18.12.1970		3
linja				
Pk 31:n ohjaajalinja	27.5.1972	30.3.1973		14
Pk 33:n ohjaajalinja	8.4.1974	20.12.1974		9
Kanta-aliupseerien ohjaajalinjat v. 1952 - 1974		yhTEENSÄ		100 (3)
Kanta-aliupseerien lennonjohtajalinja 1970		yhTEENSÄ		(3)

Lähde: Martti Peltonen: Ilmasotakoulun historia 1918 - 1980, s. 55, 57, 118, 165, 200.

Ilmavoimien Viestipataljoonassa (v. 1966 Ilmavoimien Viestikoulu) pidettiin vuosina 1948 - 1957 kanta-aliupseerien radiomekaanikkokursseja, jotka vastasivat peruskurssia.	30
Ilmavoimien Viestikoulussa pidettiin vuosina 1967 - 1974 aliupseerien peruskurssien ilmavoimien viestihuoltolinjan aselajijaksoja (III jakso), joiden edeltäjä oli aikaisempi radiomekaanikkokurssi.	70
Ilmavoimien Viestipataljoonassa ja Ilmavoimien Viestikoulussa pidettiin peruskurssien lisäksi mestarikursseja viestihuolto- ja ilmavalvonta-alalla.	200

Lähde: ks. Simola - Koivisto, (1993), s. 183. Kaikki ilmavoimien viestialan koulutusluvut on arvioitu vakanssien määrän perusteella.

LIITE 6 Kanta-aliupseerikurssien opetustunnit peruskursseilla

- 1). peruskurssi tai peruskurssin yleissotilaallinen jakso (I-jakso, peruskursseilla 26 - 33 II jakso)
- 2). peruskurssin aselajijakso (II-jakso, kursseilla 26 - 33 III-jakso)
- 3). peruskursseilla 26 - 33 kansakoulun käyneet suorittivat I jakson, jolle vähintään keskikoulun käyneet eivät osallistuneet.

4-5) aliupseerikurssit korvanneen päällystöpiston kurssien aselajijaksot pidettiin puolustushaara- ja aselajikouluissa. (Toimiupseerin alempi (PO I) ja ylempi (PO II) virkatutkintokurssi sisälsi yleissotilaallisen ja erikoisalan vaiheet. Kansakoulun käyneille ylimenovaiheen aikana pidettiin nk. PO:n valmennuskurssi, jonka oppiaineet olivat samat kuin kurssien 26 - 33 I jaksolla lisättyinä toisen kotimaisen ja yhden vieraan kielen opinnoilla.) Tätä vaihetta vuonna 1989 seurannut opistoupseerikoulutus oli jäsennelty samaan tapaan, mutta uusittiin vuonna 1996 kaksijakoiseksi.

Taulukon lähde: Simola (2004) 629.

HENKILÖLUETTELO*Tutkijat kursivilla*

Aalto, Lahja, 42
Aatos, Olavi, 90, 92, 111
Abrahamsson, Bengt, 12, 136
Ahrenberg Gaston 26
Aminoff, Torsten, 26
Aleksanteri I, 221
Arajuuri (Ahlroth), Johan, 42
Ahto, Sampo, 45
Arimo, Reino, 25, 30, 36
Arto, E, 120
Berg, Karl Emil, 26
Blick, Aarne, 42
Ehrensward, Augustin, 16
Elfvengren, Eero, 12, 24
Eräsaari, Eero, 90, 103, 115, 244
Ford, Henry, 140
Franck, Leo, 63
von Gerich, Paul, 25, 31, 36
von der Goltz, Rüdiger, 32
Haanpää, Pentti, 9
von Hagen, saksal. majuri, 29
Halsti, Wolf, 46, 61,
Heinrichs, Erik, 71,
Helander, Voitto, 220
Hersalo (Hernberg), Niilo, 220
Hesse, Hans Albrecht, 222, 223, 224
Hietala, K, 201
Huhtala, O, 122
Huhtala, P, 243
Huntington, Samuel, A. 12
Hägglund, Gustav, 109
Hämeen - Anttila, Y. S, 127
Härmä, Urho, 52, 89
Ignatius, Hannes, 36
Isakson, Selim, 42
Janowitz, Morris, 12
Jauhiainen, Arto, 226
Järvinen, Pentti, 192
Kallio, Markku, 13, 72
Kari, Aarre, 115
Keinonen, Yrjö, 77
Karjalainen, Mikko, 12

Kiira, Aarne, 42,
Kilkki, Pertti, 55, 59
 Kirke, W, 177
Kivinen, Osmo, 142
Klemelä, Kirsi, 47
Korhonen, Arvi, 85
Koskinen, Hannu, 84, 85
Kronlund, Jarl, 12, 66, 145
 Laine, Edvin, 9
Lauerma, Matti, 22
Leimu, Pekka, 12, 61, 109, 116
 Liinamaa, Keijo, 190
 Linna, Väinö, 9
 Ludendorff, Erich 23
 Maijanen, Antti, 111, 115, 118
 Malm, Carl Wilhelm, 26
 Mannerheim, Carl Gustaf Emil, 29, 207
 Martola, Ilmari Armas-Eino, 175
 Massinen, Kaarlo, 37, 42
Michelsen, Karl-Erik, 221
 Minkkinen, Einar, 42
 Muinonen, Eero, 66, 89
 Myllykoski, Vihtori, 50
 Mäkinen, Einar, 26
 Napoleon, 16
 Nenonen, Otto, 26
 Niemi, Jorma, 90, 92, 112, 115
 Nuorvala, Kaarlo, 181
 Nurmio, Heikki, 57,
 Oinonen, Väinö, 42
 Olkkonen, Hannes, 37, 42, 43, 45, 70, 73, 76,
 Ott, saksal. kapteeni, 33
Paananen, Marja-Terttu, 13, 160, 162, 190
 Pasanen, Pertti, 9
 Petrelius (myöh. Pertamo), Bertel, 27, 30
Pipping, Knut, 12
 Procope, Nils, 32
Pylkkänen, Ali, 130, 150, 199
 Raami, Esko, 108
 Rauanheimo, U. 25
Rauhala, Urho, 130
Rinne, Risto, 226
 Roth, 115,
 Rosengren, Maria, 27
 Rousi, Lauri, 48,
 Runeberg, Johan Ludvig, 222

Rusanen, Veikko, 84, 90, 118
Rytkölä, Olavi, 181
Saarikoski, Purmo, 125, 128, 136
Saloila, Altti, 11
Saessalo, J 24
Saessalo, L, 13
Scharf, saksal. kapteeni, 33
Screen, J. E. O., 19
Seber, Carl, 198
Selén, Kari, 136
Seppä, Väinö, 27, 31, 32
Sihvo, Aarne, 26, 34, 232
Siltala, Seppo, 108, 109, 190
Simola, Keijo, 12, 70, 85, 86,
Sinivuo, Juhani, 118, 119
Spooft, 115
Spåre, Maximilian 232
Stouffer, Samuel A. 12
Suokas, Erkki, 11, 153
Svinhufvud, Pehr Evind, 29
Syrjö, Veli-Matti, 12
Takala, Mauri, 90,111
Taylor, Frederik Winslow, 140
Tervasmäki, Vilho, 12
Terä, Martti, 12
Wilhelm Thesleff, 30
Tiainen, Lauri, 42
Topelius, Sakari, 222
Tuompo, Viljo, 42
Walden, Rudolf, 55
Waris, Heikki, 130
Weckman, Nils, 216
Wetzer, Martin, 201
Vihma, Einar, 42
Viljanen, K. 26
Wilkama, K.E, 36, 232
Vilkuna, Kustaa, H. J. 149
Virkki, Eino, 26
Virolainen, Johannes, 181
Ylönen, Vilho, 10